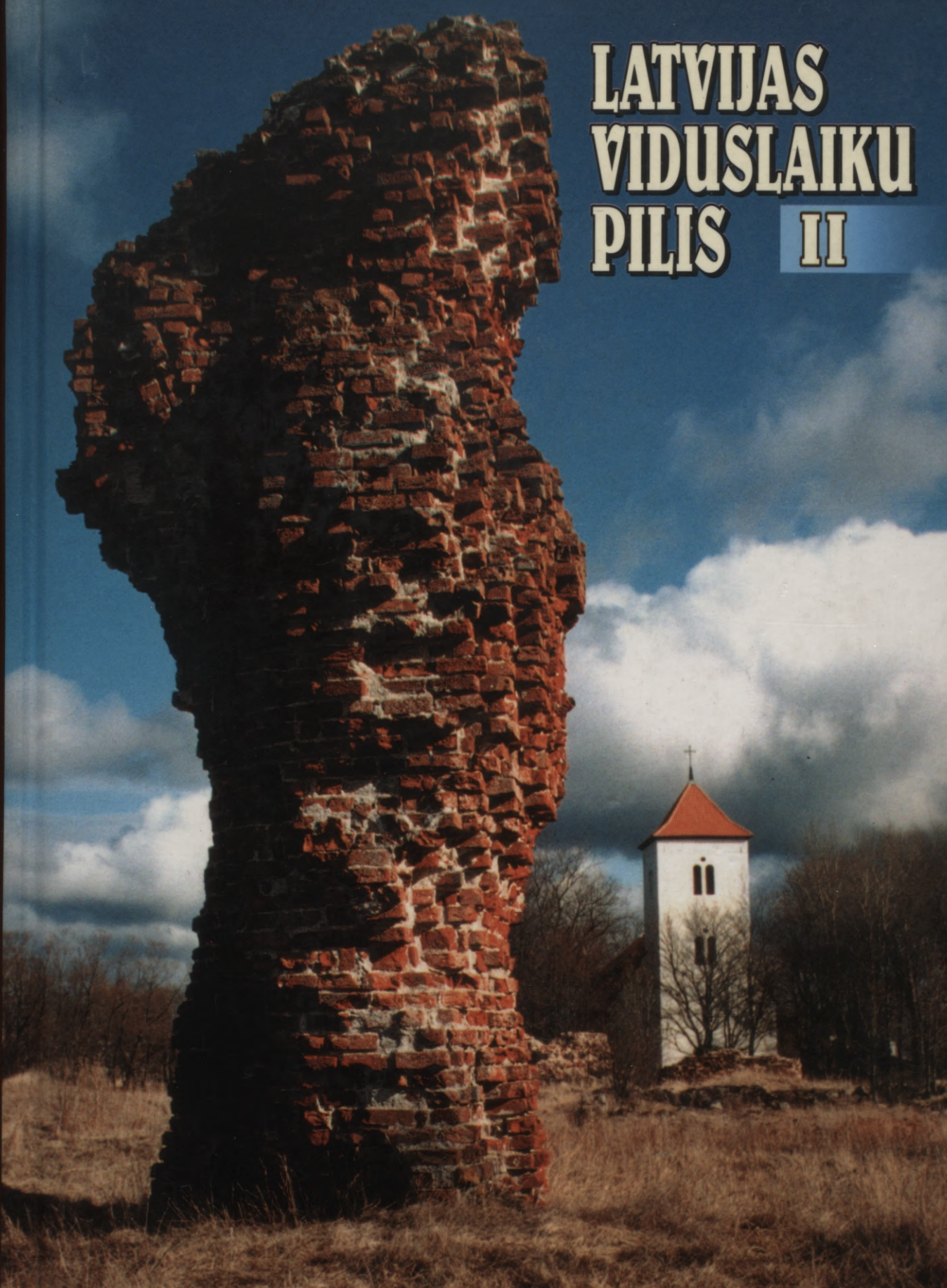
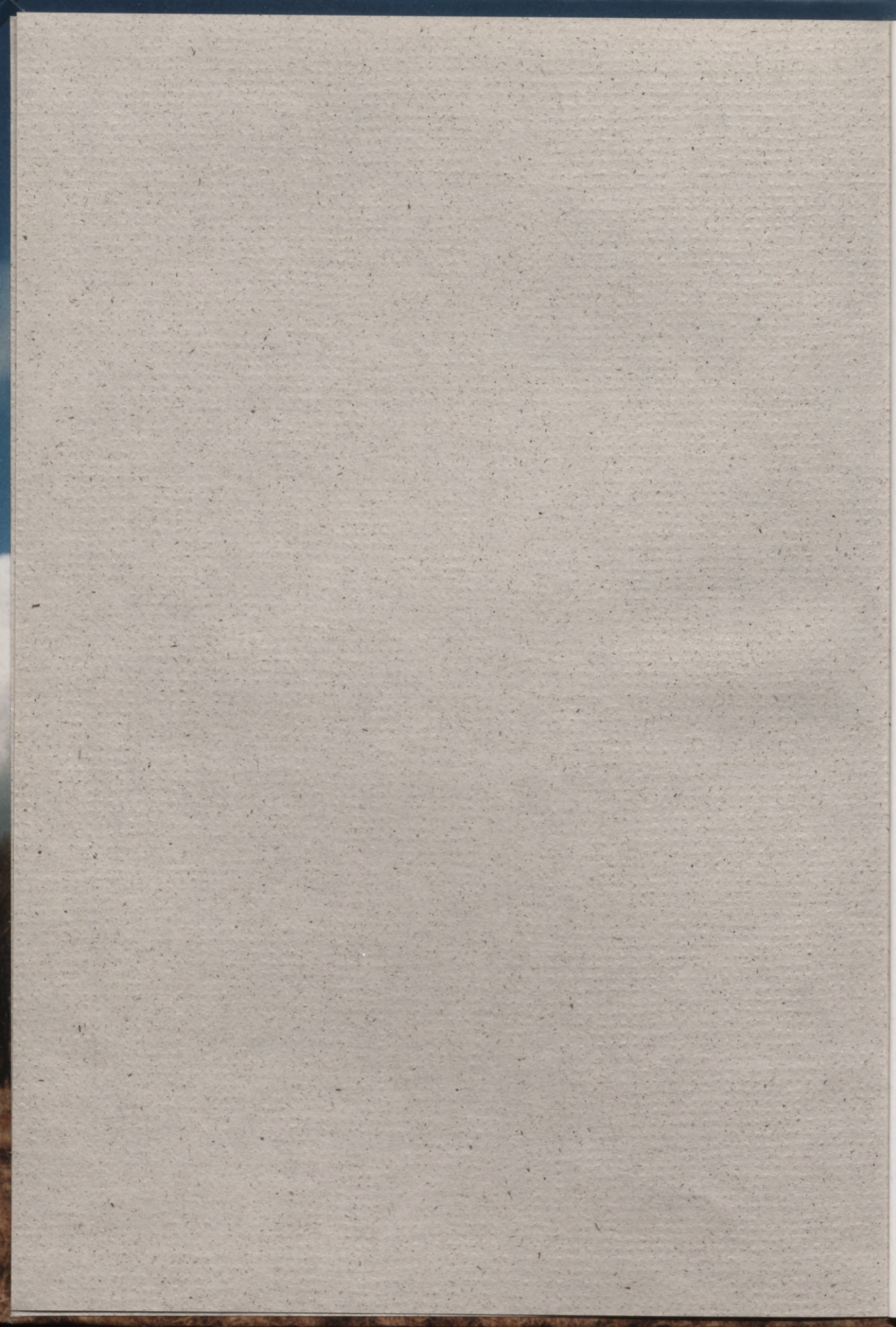

**LATVIJAS
VIDUSLAIKU
PILIS II**

LU LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS

**LATVIJAS
VIDUSLAIKU
PILIS**

II

2001-5
58

LU LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS

Ieva Ose

Latvijas viduslaiku piļu pētniecība 18.–20. gadsimtā

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA APGĀDS

Rīga 2001

UDK 902(474.3)+94(474.3)

La 811

0301025434

Redaktore *Ieva Jansone*

Māksliniece *Ināra Jēgere*

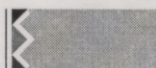
Datormaketētāja *Margarita Stoka*

Korektore *Brigīta Vārpa*

Uz 1. vāka: Skats uz Piltenes pilsdrupām un baznīcu

Andra Caunes krāsu foto

Uz 4. vāka attēli no marķīza Pauluči albuma

Grāmata izdota ar
KULTŪRKAPITĀLA FONDA
atbalstu

Ievads

Sākumā mans nodoms bija rakstīt grāmatu par Latvijas viduslaiku pilīm – kā veidojies nocietinājumu tīkls, kāds bijis pirmo mūra celtņu plānojums, un kā tas mainījies vairāku gadsimtu gaitā, kāda bija piļu arhitektūra, un kā to ietekmējusi militārās tehnikas attīstība. Pirms sākt pētīt šo tēmu, bija jāiepazīst iepriekšējo pētnieku veikums, kā arī jāmeklē jauni rakstīti un ikonogrāfiski avoti arhīvos un muzejos. Šis sagatavošanās darbs ieilga, bibliotēkās savākto literatūras norāžu un citu materiālu apjoms arvien pieauga. Nozīmīgas bija arhīvos jaunatrastās ziņas par senajiem nocietinājumiem – laikabiedru zīmējumi un apraksti, jo aizsargceltnes pirms vairākiem simtiem gadu nenoliedzami bija saglabājušās daudz labāk nekā mūsdienās. Bet tikpat interesanti kā fakti par senajām pilīm atklājās arī pagājušos gadsimtenos dzīvojušo pētnieku dzīvesstāsti, kurus papildīja aizrautīgs senatnes izzināšanas darbs, azartiska viduslaiku arhitektūras fragmentu dokumentēšana – zīmēšana un mērošana, rakšana un datēšana, rakstīšana un skicēšana.

Materiāliem un literatūras norādēm krājoties, radās grūti atbildams jautājums – kā iecerētās grāmatas ievadā nelielā historiogrāfiskā apskatā lai piemin daudzos autorus, kā lai dažās rindiņās novērtē viņu veikumu? Savākto materiālu uzskaitījums vien jau aizņēmtu daudzus desmitus lappušu. Vai reizēm nedot plašāku pētnieka dzīves un darba aprakstu, lai parādītu toreizējās iespējas un izpētes metodes, kā arī personiskās īpašības, kas būtiski ietekmējušas paveikto? Iedomājos, ka arī citiem piļu pētniekiem būtu interesanti iepazīties gan ar plašāku literatūras apkopojumu, gan avotu apskatu, gan tuvāk kaut ko uzzināt par pirmajiem nozīmīgākajiem Latvijas piļu pētniekiem. Tāpēc arī tapa šī grāmata.

jāmin, piemēram, Johans Kristofs Broce, kura krājumā atrodami vairāki desmiti Latvijas piļu un pilsdrupu skatu, un Eduards Filips Kerbers – Broces laikabiedrs, kurš arī vācis materiālus par senās Livonijas pilīm. Broces zīmējumi un to apraksti pašreiz tiek apkopoti, komentēti un publicēti, tāpēc viņa devums šeit tuvāk nav analizēts. Toties par daudziem citiem autoriem materiāli vēl jāvāc – arī šajā grāmatā nav noskaidroti visu minēto personu pilni vārdi un dzīves dati. Tāpēc jātop jauniem historio-grāfiskiem pētījumiem.

Agrāko pētnieku iestrādes bija reāls pamats, lai 20. gs. pirmajā pusē par viduslaiku pilīm rastos apkopojami darbi, kurus publicējuši divi pazīstami zinātnieki. Viens no viņiem – Karls fon Lēviss of Menārs, kuru darbības sākumā, 19. gs. 80. un 90. gadu mijā, vēl var saukt par senatnes interesentu. Viņš nav bijis ne profesionāls vēsturnieks, ne arhitekts. Tomēr vairākus gadu desmitus K. fon Lēviss of Menārs sistemātiski un nenogurstoši pēc savas iniciatīvas un, šķiet, tikai par saviem līdzekļiem apceļojis un uzmērojis pilsdrupas, vācis un apkopojis vēstures faktus par tām, līdz 1922. gadā iznācis Senās Livonijas piļu leksikons. Tas ir nopietns uzziņu krājums, kuru pētnieki izmanto līdz pat mūsdienām. Šajā grāmatā ievietotās nodaļas par K. fon Lēvisu of Menāru pamatā ir raksts, kas publicēts žurnāla "Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis" 1996. gada 4./5. numurā.

Otrs zinātnieks ir igauņu mākslas vēsturnieks Armīns Tūlse, kurš savu doktora disertāciju veltījis Igaunijas un Latvijas viduslaiku piļu arhitektūras izvērtējumam. Tas ir plašākais darbs par šo tēmu, kurā izvērtēti svarīgākie vēstures dati, analizēti saglabājušies plāni un mūri, dota celtnu klasifikācija. Arī šis A. Tūlzes darbs kļuvis par rokasgrāmatu ikvienam Baltijas piļu pētniekam, tāpēc viņa dzīves gājums aplūkots atsevišķā apcerējumā.

Grāmatas trešā nodaļa veltīta vairākām avotu krātuvēm un dažiem tajās glabājamiem manuskriptiem. Vērtīgus vēstures dokumentus glabā Latvijas Valsts vēstures arhīvs, kuru piļu pētnieki līdz šim izmantojuši samērā maz. Tāpēc dots neliels ieskats tā fondu bagātajos materiālos. Nozīmīgi avoti par Senās Livonijas pilīm atrodami arī ārpus Latvijas. Viena no šīm krātuvēm ir Stokholmas Karaliskais Kara arhīvs, kurš mūsu pētniekiem ilgu laiku politisku apstākļu dēļ nebija pieejams. Priekšstatu

par tajā esošiem Vidzemes piļu plāniem radīs gan dažu arhīva fondu raksturojums, gan 17. gs. tapušo uzmērojumu uzskaitījums. Sikāk analizēti divi 19. gs. pirmajos gadu desmitos tapuši Latvijas pilsdrupu attēlu krājumi – Rīgā Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā glabātais marķīza Pauluči albums, kā arī Tallinā Vēstures muzejā atrodami un pastkaršu veidā izdotie vācbaltiešu mākslinieka Karla fon Ungerna-Šternberga piļu zīmējumi.

Grāmatai pievienots plašs avotu un literatūras saraksts. Tekstā literatūras norādes dotas, kvadrātiekvās minot autora uzvārdu, publikācijas izdošanas gadu un lappusi. Nepublicētajiem materiāliem sniegts arhīva nosaukuma saīsinājums, kā arī fonda, apraksta, lietas un lapas numurs. Tomēr literatūras sarakstā nebūt nav atrodamas visas publikācijas, kurās minētas Latvijas viduslaiku pilis. Monogrāfijas, nozīmīgākās brošūras un lielākie raksti ir apzināti un daļa pat nedaudz raksturota tekstā, bet isākas informācijas nelielos izdevumos nav vāktas. Minēta tikai daļa no informatīvajiem ziņojumiem par piļu ikgadējo arheoloģisko izrakumu rezultātiem, kas regulāri publicēti atskaites sesiju materiālos [sk. RT, ASM, APL]. Tāpat nebūs atrodami populāros žurnālos un dienas presē ievietotie apraksti, kā arī tūristiem domātā literatūra, jo tajā lielākoties atstāstīti citās publikācijās sameklēti fakti. Atsevišķi avīzraksti pieminēti tikai tad, ja tā ir vienīgā informācija par notikušiem pētījumiem.

Līdzīgs stāvoklis ir ar arhīvu, muzeju un bibliotēku rokrakstu fondu apzināšanu. Ne tuvu nav apkopotas ziņas par visām avotu krātuvēm, kurās atrodami materiāli par Senajā Livonijā bijušiem nocietinājumiem. Rīgā Latvijas Nacionālās bibliotēkas un Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas rokrakstu nodaļās noteikti glabājas vēl pētniekiem nezināmi materiāli. Latvijas Vēstures muzejā būtu jāizskata bijušās Pieminekļu valdes arhīvs. Jāpievēršas likvidētā Restaurācijas institūta arhīvam (tagad nonācis Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas pakļautībā), izvērtējot tādu pētnieku kā R. Malvesa, A. Jansona, R. Širanta nepublicētos darbus, kā arī citus savāktos materiālus. Vajadzētu veikt studijas arī ārzemēs, apzinot krātuves Igaunijā Tallinā un Tartu, turpināt pētījumus Zviedrijā – Stokholmas Karaliskajā Kara arhīvā un Valsts arhīvā un bibliotēkās, iepazīt Vācijā, Mārburgā, esošās krātuves, kā arī meklēt jaunas, vēl nezināmas avotu glabāšanas vietas. Nešauboties var teikt, ka meklējumi arhīvos,

bibliotēkās un muzejos gan Latvijā, gan ārzemēs piļu pētniekiem var dot ne vienu vien interesantu atradumu.

Grāmatas priekšlapā dota Latvijas viduslaiku mūra piļu izvietojuma karte. Tajā parādītas tikai tradicionāli par viduslaiku pilīm uzskatītās aizsargbūves, kas pastāvējušas 14.–16. gadsimtā. Pamatā izmantota A. Tūlzes 1942. gadā publicētajā piļu kartē sniegtā informācija. Nav attēlotas 13. gs. pastāvējušās koka pilis, kā arī 16.–17. gs. nocietinātās muižas un skanstis. To precīza apzināšana, izvērtēšana un kartēšana ir turpmāko pētījumu uzdevums.

Vācot materiālus šai grāmatai, ir strādāts Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas arhīvā, Latvijas Valsts vēstures arhīvā, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas arhīvā, Latvijas Vēstures muzejā, Latvijas Nacionālajā bibliotēkā, Baltijas Centrālajā bibliotēkā, Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā, Igaunijas Literatūras muzejā un Tartu Universitātes bibliotēkā, kā arī Stokholmā Karaliskajā Kara arhīvā un Karaliskajā bibliotēkā. Visiem to darbiniekiem – sirsnīga pateicība par palīdzību!

Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā no 18. gs. līdz 20. gs. vidum

Pirmās no akmens mūrētās pilis Latvijas teritorijā parādījās 12. gs. beigās Daugavas lejteces apgabalā, bet 13.–15. gs. to celtniecība izvērsās visā toreizējā Livonijā. Viduslaiku pilis bija stipri nocietināti mūra celtnu kompleksi – atbalsta punkti zemes iekarošanai un aizsargāšanai, karaspēka pulcēšanās vietas, plašākas teritorijas pārvaldes un saimniecības centri, valdnieku rezidences un varas simboli. Kaut pilis vispirms bija paredzētas praktiskai lietošanai – aizsardzībai un dzīvošanai, vienlaikus tās bija monumentālās arhitektūras paraugi, kuros izpaudās tā laika celtniecības paņēmieni un mākslas stilu iezīmes.

Pilis bija nozīmīgas militāras aizsargceltnes, kamēr uzbrukumā izmantoja mehāniskos ieročus. Līdz ar ugunsšaujamo ieroču attīstību biezie un augstie mūri to iemītniekiem pilnīgu aizsardzību vairs neno drošināja, tāpēc 16. gadsimtā sākās viduslaiku piļu noriets. Daļu no izpostītajām celtnēm pēc Livonijas kara (1558–1583) vairs neatjaunoja, citas turpināja izmantot vēl 17. gs., tās papildus nocietinot ar pamatīgiem zemes uzbērumiem – bastioniem un grāvjiem. 18. gs. sākumā Ziemeļu kara laikā vēl apdzīvotās viduslaiku pilis piedzīvoja savas pēdējās kaujas, spridzināšanu un apzinātu postīšanu. Vēlāk, īpašnieku pamestas, daudzus gadsimtus vecās aizsargceltnes pamazām pārvērtās drupās. Ko nepieveica laika zobs, to noārdīja apkārtnes iedzīvotāji, tiecoties pēc viegli pieejama būvmateriāla. Tomēr neliela daļa ļaužu senas pilsdrupas nav vērtējuši tikai praktiski kā ērtas akmeņlauztuves, bet saskatījuši to vēsturisko vērtību un centušies tās sargāt kā pieminekļus, priecājušies par augsto mūru varenību un iemūžinājuši tos zīmējumos, atrakuši un uzņēmējuši drupu plānus, kā arī centušies izprast, kad pilis būvētas un kādas

tās kādreiz izskatījušās. Pirmie piļu pētnieki savu darbību uzsākuši jau pirms vairākiem gadsimtiem.

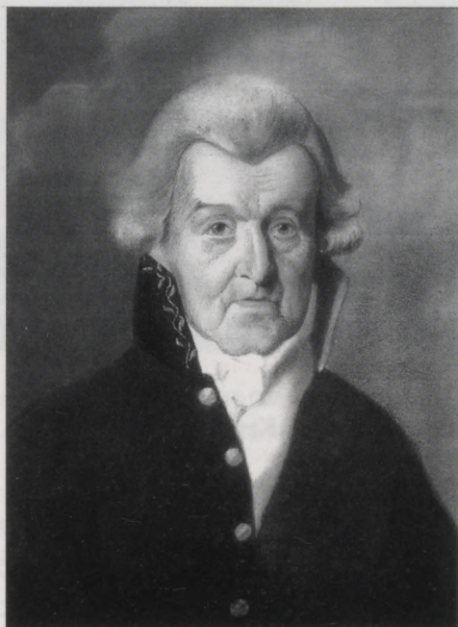
Senākās ziņas par viduslaiku pieminekļu aizsardzības un izpētes pasākumiem, kuri nedaudz skāruši arī Latvijas teritoriju, ir no 17. gs. un saistīti ar Zviedrijas aktivitātēm. Jau karalis Gustavs II Ādolfs nodibinājis valsts antikvāra amatu, bet 1666. gadā karalis Kārlis XI izdevis rīkojumu par senajiem pieminekļiem valstī [Feuereisen 1909, 241 ff.]. Līdztekus citiem norādījumiem tajā aizliegts nojaukt pilsdrupas un vietējiem garīdzniekiem uzdots vākt nostāstus par vēsturiskiem notikumiem. Tomēr Zviedrijas pārpūras provincē Vidzemē šis rīkojums galvenokārt attiecināts tikai uz baznīcām, nevis uz militāriem mērķiem vēl izmantojamām pilīm. 1699. gadā Vidzemes ģenerālgubernators grāfs Ēriks Dālbergs pat izdevis pavēli, atļaujot demolēt pilis, noārdīt pilsdrupu mūrus un akmeņus apkārtnes iedzīvotājiem izmantot savām vajadzībām. Kaut arī Zviedrijas kara inženieri 17. gs. gaitā uzmēroja nozīmīgāko aizsargceltņu plānus, šie pasākumi bija veikti nevis pieminekļu pētniecības nolūkos, bet gan jaunu nocietinājumu plānošanas mērķim. Tāpēc šie materiāli uzskatāmi par vēstures avotiem.

Pēc Ziemeļu kara un Latvijas teritorijas nonākšanas Krievijas sastāvā 18. gs. interese par viduslaiku pieminekļiem apsīka. Kara laikā sagrautās pilis bija pamestas un pārvērtās drupās. Tikai atsevišķi vēsturnieki zinātniskos nolūkos pievērsās Senās Livonijas pilīm, pēc senām hronikām apzinot to skaitu, vecumu, cēlājus. Tā, piemēram, Ārensburgas skolas konrektors Johans Gotfrīds Arnts (*Arndt*, 1713–1764) vāciski pārtulkotajai Indriķa hronikai pievienoja paša sastādītu Livonijas piļu sarakstu, kas balstīts uz ziņām rakstītajos avotos.

Par sistemātiskiem un mērķtiecīgiem viduslaiku arhitektūras pieminekļu pētījumu aizsākumiem Latvijā var runāt kopš 18. gs. beigām. Tolaik Eiropā sāka mosties interese par nacionālo kultūru un tēvzemes vēsturi. Iepriekš, klasicisma laikā, galvenā interese bija pievērsta antīkajiem pieminekļiem, bet jaunā romantisma kustība par apbrīnas un izpētes vērtu atzina vietējo viduslaiku mākslu un arhitektūru, tādējādi modinot sabiedrības interesi par savas zemes pagātni. Pievērsšanās nacionālajai kultūrai apvienojās ar vēstures zinātnes attīstību, pirms daudziem gadsimtiem rakstītu dokumentu meklēšanu un studēšanu. Mākslinieki un

diletanti ar romantisku sajūsmu sāka attēlot vecas celtnes un drupas. Tika apzināti arhitektūras pieminekļi, vākti seni priekšmeti, dibināti muzeji un senatnes pētītāju biedrības. Arī Latvijā 18. un 19. gs. mija ir laiks, kad aizsākās pastāvīga vietējo kultūras pieminekļu apzināšana un pētīšana.

18. gs. beigās un 19. gs. pirmajos gadu desmitos radusies literatūra un materiālu vākumu liela daļa, kas veltīta Latvijas viduslaiku pilim, ir

1. att. Senatnes pētnieks
Johans Kristofs Broce (1742–1823)
1815. gadā

antikvāristiskā virziena zinātnieku darbi, kuros bieži vien bez īpašas atla-
ses un izvērtējuma apkopoti dažādi vēsturiski fakti un dati, senu doku-
mentu kopijas un vēl pastāvošo veco celtnu attēli. Kā pazīstamākais no
nerimstošajiem novadpētniekiem, krājējiem un sava laika dokumentē-
tājiem minams Rīgas Ķeizarkā liceja konrektors Johans Kristofs Broce
(*Brotze*, 1742–1823), kurš nākamo gadsimtu pētniekiem atstājis gan šodien
zudušu senrakstu kopijas, gan ar laikabiedra precizitāti izgatavotu bagātu
zīmējumu kolekciju. Vienlaikus ar viņu senu Latvijas celtnu apceļošanai
un viduslaiku pilsdrupu attēlošanai 19. gs. pirmajos gadu desmitos
pievērsās arī Igaunijā dzīvojošie novadpētnieki mācītājs Eduards Filips
Kerbers (*Körber*, 1770–1850), barons Johans Karls Emanuels fon Ungerns-
Šternbergs (*Ungern-Sternberg*, 1773–1830) u.c. Vēstures interesenta un

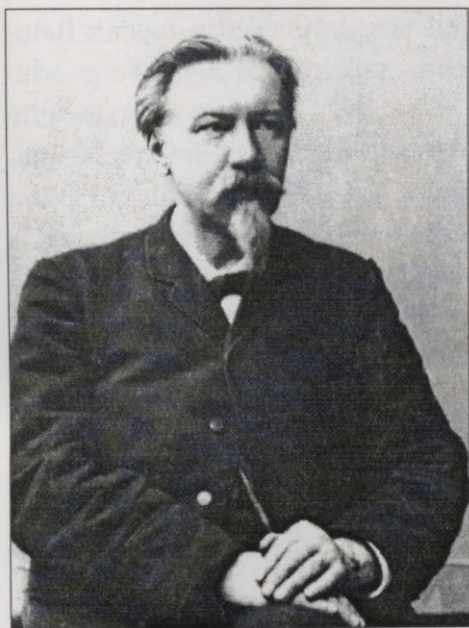
2. att. Mācītājs un senatnes pētnieks
Eduards Filips Kerbers (1770–1850)

3. att. Vēsturnieks Frīdrihs Krūze
(1790–1866)

novadpētnieka līmenim pāri nepacēlās arī diplomētais mežzinātnieks Andreass fon Lēviss of Menārs (*Löwis of Menar*, 1777–1839). Viņam atšķirībā no iepriekš minētajiem pilsdrupu attēlotājiem izdevās daļu paša darināto piļu skatu arī publicēt, ilustrācijām pievienojot celtņu vēstures aprakstus.

1826. gadā Krievijā tika izdots pieminekļu aizsardzības likums. Līdz ar to senu celtņu apzināšanu un dokumentēšanu sāka organizēt valsts iestādes. Plašs Senās Livonijas piļu skatu un plānu krājums ir nepublicētais, trijos sējumos sagatavotais t.s. marķīza Pauluči albums. Krievijas iestāžu uzdevumā 1838.–1839. gadā ceļojumu pa Latviju veica Tērbatas Universitātes vēstures profesors Frīdrihs Krūze (*Kruse*, 1790–1866), vācot arheoloģiskas senlietas un zīmējot vairāku piļu plānus. Kaut arī abos minētajos krājumos arhitektūras pieminekļus uzmērojuši diletanti un plāni nav īpaši precīzi, kolekciju apjoms jau ir vērtīgs un parāda materiālu vākšanas un apkopošanas darba izvēršanos.

4. att. Senatnes pētnieks
Oskars Emīls Šmits (1839 – ap 1913)

5. att. Vēsturnieks un arheologs
Antons Būhholcs (1848–1901)

1815. gadā Jelgavā izveidojās Kurzemes literatūras un mākslas biedrība, bet 1834. gadā dibināta Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrība. Tās veica arī plašu novadpētniecības un dzimtenes vēstures izpēti darbu, par kuru bagāts materiāls 19. gs. 30.–40. gados atrodams avīzē *Rigasche Stadtblätter* un žurnālā *Inland*, kā arī ik gadus līdz pat 20. gs. 30. gadu vidum publicētajos sēžu ziņojumos. Iepriekš uzsāktā materiālu vākšana turpinājās gan zinātnieku, gan senatnes interesentu vidū. Sākās Baltijas rakstīto vēstures avotu apkopošana un izdošana, radot pamatu nopietnai vēstures zinātnei. Visu 19. gs. tika zīmētas, gadsimta beigās arī fotografētas pilsdrupas, no rakstītajiem avotiem apkopoti ar viduslaiku celtnēm saistīti vēstures dati, meklēti senu attēlu un plānu krājumi. Ar piļu pētniecību nodarbojās vēstures interesenti novadpētnieki Jūliuss Dēriņgs (*Döring*, 1818–1898) Jelgavā, skolotājs Oskars Emīls Šmits (*Schmidt*, 1839 – ap 1913) Bauskā, Vilhelms Frīdrihs Heine (1871–1917) Valmierā u.c.

Vienlaikus radās vairāki profesionāli vēsturnieki un arhitekti, kuri viduslaiku piļu pētniecību ievirzīja zinātniskā gultnē. Vairākas Latvijas

0301025434

Latvijas Nacionālā
arhīva

un Igaunijas pilis uzmērojis Tartu Universitātes būvmākslas docents Reinholds Guleke (1834–1927), dažu Vidzemes piļu plānus izgatavojis arhitekts Hermanis Zeiberlihs (*Seuberlich*, 1878–1938), Rīgas un Latgales piļu būvēsturei pievērsies arhitekts un mākslas vēsturnieks Vilhelms Neimānis (*Neumann*, 1849–1919). Viņu izgatavotie grafiskie materiāli par pilīm vairs nav diletantu neprecīzas skices, bet gan nopietns, profesionāli veikts sagataves darbs turpmākām arhitektūras vēstures studijām.

Senās Livonijas teritorijā viduslaiku pilis bija lielākoties saglabājušās kā drupas, kuru virszemes daļas bieži vien pat nedeva priekšstatu par būves kādreizējo plānojumu. Gruveši slēpa piļu iedzīvotāju materiālās kultūras bagātas liecības. Tāpēc kopš 19. gs. vidus atsevišķās pilsdrupas pētnieki veica nelielus atrakšanas darbus. Izrakumi vairākkārt organizēti 19. gs. pēdējos gadu desmitos, kad no drupām attīrīja dažu piļu mūrus, lai varētu uzmērot būves plānu. Kā zinātniski nozīmīgākie minami arheologa Antona Būhholca (*Buchholtz*, 1848–1901) vadībā veiktie pētījumi Mārtiņsalā.

Par vienu no ievērojamākajiem piļu pētniekiem 19. gs. pēdējos gadu desmitos un 20. gs. sākumā kļuva Karls fon Lēviss of Menārs (*Löwis of Menar*, 1855–1930). Kopš 1884. gada, kad viņa vārds pirmo reizi parādās Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības biedru sarakstā, viņš aktīvi piedalījies tās darbā un sistemātiski publicējis rakstus par Senās Livonijas pilīm. K. fon Lēviss of Menārs apzinājis arhīvus un meklējis vēstures faktus, senus attēlus un plānus, pats veicis nelielus izrakumus, uzmērojot vairāku viduslaiku celtnu plānus. Šī darba rezultātā 1922. gadā Rīgā izdots Senās Livonijas piļu leksikons [*Löwis 1922*] – vērtīgs uzziņu krājums par Latvijas un Igaunijas viduslaiku nocietinājumiem, kurā par katru alfabēta kārtībā minēto viduslaiku pili atrodami galvenie vēstures dati un literatūras bibliogrāfija.

Kaut arī senās Livonijas militāro nocietinājumu izpētē bija veikti iepriekš minētie sagatavošanās darbi, pašu piļu arhitektūras pētījumi līdz pat 20. gs. sākumam bija atstāti novārtā. No vienas puses, tas izskaidrojams ar seno celtnu slikto saglabāšanos, bet, no otras, – ar attiecīgi sagatavotu speciālistu trūkumu. Tāpēc Prūsijas Marienburgas pils atjaunotāja būvmeistara Konrada Šteinbrehta (*Steinbrecht*) ceļojumā pa Latviju 1889. gadā izteiktās domas, piemēram, par Dobeles pils arhitektūras

datējumu atreferētas kā nozīmīgas autoritātes vērā ņemami secinājumi [Löwis 1896c, 37]. Prūsijas militārās arhitektūras pētniekus Latvijas pils interesēja arī 20. gs. sākumā, kad Kurzemē uzturējās otrs Prūsijas Marienburgas pils būvpadomnieks Bernhards Šmids (*Schmid*). Viņa publicētais šī reģiona piļu arhitektūras izvērtējums, izdalot celtņu būvperiodus, pamatojot atsevišķu mūru datējumu un meklējot mākslas stilu iezīmes, līdz pat 20. gs. 40. gadiem palika vienīgais darbs šajā pētniecības virzienā.

Līdz Pirmajam pasaules karam ar Senās Livonijas piļu izpēti nodarbojās vācbaltiešu zinātnieki. Pēc kara izveidojās patstāvīgas Baltijas valstis. Latvijā tika radīta Pieminekļu valde, kurai bija jā rūpējas ne tikai par pamatnācijas kultūras atbalstīšanu, bet arī par visas Latvijas senatnes pieminekļu kopšanu, tomēr 20.–30. gados viduslaiku piļu izpētei netika pievērsta īpaša uzmanība. Atšķirīga bija situācija Igaunijā, jo igauņu mākslas vēsturnieks Armīns Tūlse (*Tuulse*, 1907–1977) 30. gados nopietni pievērsās Senās Livonijas arhitektūras vēstures studijām. 1942. gadā grāmatā iznāca viņa doktora disertācija par Latvijas un Igaunijas pilīm [Tuulse 1942], kurā pirmo reizi bija dota šīs teritorijas militāro aizsargbūvju klasifikācija un stilistisks izvērtējums. Diemžēl labi aizsākto darbu Tūlsem dzimtenē nebija iespējams turpināt, un pēckara gados viņš dzīvoja un strādāja Zviedrijā.

A. Tūlse savu grāmatu varēja uzrakstīt, balsoties uz iepriekš vāktajiem dažāda rakstura materiāliem par Senās Livonijas pilīm. Kopš 18. gs. beigām pētnieki bija gan apkopējuši senos dokumentos atrodamās vēsturiskās ziņas, gan izvērtējuši un papildinājuši piļu sarakstus, gan apzinājuši attēlu krājumus un dokumentējuši pieminekļu stāvokli, gan veikuši arheoloģiskos izrakumus un uzmērojuši pilsdrupu plānus, gan studējuši celtņu arhitektūru. Tika veikti arī pieminekļu aizsardzības un nedaudzu mūru konservācijas pasākumi.

Lai sīkāk raksturotu sasniegumus visos virzienos, apskatīsim tos katru atsevišķi hronoloģiskā secībā. Šādam materiāla iedalījumam kā jebkurai klasifikācijai ir arī savi trūkumi, piemēram, viena pētnieka devums var būt sadalīts vairākās nodaļās. Turpmāk minēto personu biogrāfiskās, kā arī bibliogrāfiskās ziņas ņemtas no dažādiem uzziņu krājumiem – E. Vinckelmana Berlīnē iespiestā vēstures literatūras rādītāja *Bibliotheca Livoniae*

historica [Winkelmann 1878], V. Neimaņa publicētā Baltijas mākslinieku leksikona [Neumann 1908a], P. Kampes 1951. un 1957. gadā izdotā Vidzemes un Kurzemes būvmeistaru leksikona diviem sējumiem [Campe 1951; 1957], V. Lenca sastādītā vācbaltiešu biogrāfiskā leksikona [Lenz 1970] un Latviešu konversācijas vārdnīcas [LKV 1927–1940].

Piļu saraksti

Lai sāktu Livonijas piļu vēstures un arhitektūras pētījumus, vispirms bija nepieciešams apzināt iespējamo objektu skaitu, to nosaukumu un īpašnieku maiņu, atrašanās vietu dabā un celtnes apdzīvotības ilgumu. Šim nolūkam kopš 18. gs. publicēti senos dokumentos atrasti nocietinājumu uzskaitījumi, ka arī ar vairāku rakstītu avotu palīdzību precizēti un no jauna sastādīti Senās Livonijas piļu saraksti. Atkarībā no izvirzītā mērķa šāds reģistrs parasti ir noteiktā teritorijā esošu nocietinātu viduslaiku būvju vai to kompleksu uzskaitījums, kas sakārtots pēc alfabētiska, hronoloģiska, sīkāka teritoriāla iedalījuma vai īpašnieku piederības principa. Piļu sarakstus reizēm papildina īsāki vai garāki paskaidrojumi. Līdz 20. gs. 20. gadu sākumam reģistros dominē objektu vāciskie nosaukumi, kuru rakstībā ir nelielas variācijas. Reizēm atsevišķos 19. gs. publicētos sarakstos tagadējā Latvijas teritorijā esošo piļu nosaukumi līdztekus vācu apzīmējumam doti arī latviešu valodā. Kopš 20. gs. 20. gadiem Latvijas piļu apzīmējumos sāk ieviesties vietvārdi latviešu valodā.

Veidojot piļu nosaukumu rādītāju, jāatrisina divi nozīmīgi jautājumi: jānosaka uzskaitāmo pieminekļu hronoloģiskās robežas un jāizstrādā pils definīcija. Sastādot Livonijas piļu sarakstu, par pamatu parasti ņemta jau nosaukumā dotā teritoriālā apzīmējuma "Livonija" aptuvena hronoloģija, t.i., periods no 12. gs. beigām, kad vācu iekarotāji Latvijas teritorijā sāka celt pirmos nocietinājumus, līdz 16. gs. vidum, kad beidza pastāvēt Livonijas valstiņu savienība. 16. gs. kara tehnikas attīstības rezultātā viduslaiku mūra nocietinājumi vairs nespēja pilnībā nodrošināt pils aizsardzību uzbrukuma gadījumā, tāpēc jaunas pils ar biežām sienām vairs necēla, bet pēc Livonijas kara daļu no vecajām celtnēm pārbūvēja par greznām valdnieku rezidencēm vai piemēroja jaunajiem saimniecības apstākļiem. Tāpēc sarakstos parasti trūkst 17. gs. no jauna celto nocietināto būvju uzskaitījuma.

Dažādi un reizēm nekonekventi risināts jautājums par piļu reģistrā ietveramo objektu loku. Ar viduslaiku pili parasti saprot liela apjoma mūra celtnu kompleksu, kurā atradies valdnieka sēdeklis un kādas teritorijas pārvaldes centrs. Tomēr pēc skopi saglabātajām ziņām rakstītajos avotos vien, neveicot arheoloģisko izpēti, šāda klasifikācija ne vienmēr ir iespējama. Tāpēc Livonijas piļu saraksti drīzāk būtu apzīmējami ka nocietinātu dzīvesvietu saraksti, kuros to sastādītāji ietvēruši arī cietokšņus, ārpus pilsētu aizsargmūra esošas nocietinātas mājas, dzirnavas, klosterus un reizēm arī atsevišķus pilskalnus, kurus 13. gs. apdzīvojuši latvieši un pēc tam arī vācieši. Līdz ar to objektu izvēlē dažādu autoru sastādītajos sarakstos sastopamas nekonekvences.

19. gs. viduslaiku pilis Latvijā lielākoties bija saglabājušās kā drupas. Daļu no tām pilnībā sedza zeme, un vairs nebija zināma to kādreizējā atrašanās vieta. Citiem bojā gājušiem nocietinājumiem bija aizmirsti kādreizējie nosaukumi. Tādējādi līdz 19. gs. saglabāto piļu un drupu uzskaitījums vien nevarēja dot pilnīgu Senās Livonijas nocietinājumu sarakstu. Tāpēc tika vākti un analizēti viduslaiku dokumentos sastopamie vietu nosaukumi. Pirmie 18.–19. gs. literatūrā sastopamie piļu saraksti ir vecākajās hronikās atrasto nosaukumu un vēsturisku ziņu apkopojumi vai arī avotu publicējumi. Līdz ar arheoloģisko pētījumu uzsākšanu korekcijas deva jaunais lietiskais materiāls.

Viens no senākajiem šodien zināmiem Livonijas piļu sarakstiem saglabājies no 1411. gada ordeņa nomas maksu grāmatā, kura mūsu gadsimta 20. gados atradusies Valsts arhīvā Kēnigsbergā. Pirmais šī saraksta izvilcums publicējis B. Šmids 1921. gadā [Schmid 1921, 202]. Divus 15. gs. Livonijas piļu sarakstus Vācu ordeņa nodevu grāmatā ap 1438. gadu un hronikā ap 1467. gadu atradis J. Apals [Apals 1995, 59]. 1467. gada sarakstā minētas 39 ordeņpilis un 21 bīskapu pils Latvijas teritorijā [Auszug 1853, 864–866].

Hronoloģiski nākamais Livonijas piļu uzskaitījums zināms no 16. gadsimta. E. Vinkelmana bibliogrāfiskajā rādītājā minēts rokraksts *Die Schlösser und Städte in Livland c. 1530*, kurš esot pielikums 1532. gadā pabeigtajam Paula Poles Vācu ordeņa hronikas manuskriptam Kēnigsbergas pilsētas bibliotēkā [Winkelmann 1878, Nr. 641]. Līdz šim nav izdevies atrast nevienu vēlāku pētnieku, kurš būtu atsaucies uz minēto piļu sarakstu.

Pirmais plašāk izmantotais Livonijas piļu un pilsētu reģistrs zināms no 1555. gada. To vācu valodā publicējis gan K. fon Keimerns 1690. gadā Rīgā [Ceumern 1690, 9 ff.], gan D. F. G. de Brajs 1817. gadā Tartu [Bray 1817, 291–306], taču neviens no viņiem nav norādījis pirmavota atrašanās vietu. Vēsturnieks Karls Eduards Napjerskis Rīgas rātes arhīvā atradis analogisku tekstu latīņu valodā un, to iespējot 1851. gadā, piezīmējis, ka šis dokuments droši vien ir pirmavots Keimerna un Braja sarakstiem [Napiersky 1851, 126–145].

Vēl jāatzīmē kāds Stokholmas Karaliskās bibliotēkas manuskripts ar 1555. gada Livonijas piļu un pilsētu reģistra norakstu, kas izgatavots 1691. gadā [Schirren 1861, 208]. Pēc E. Vinkelmana domām, arī tā varētu būt Keimerna teksta kopija [Winkelmann 1878, Nr. 327, 667].

1555. gada Livonijas piļu un pilsētu saraksts sastādīts pēc teritoriāla principa, atsevišķi uzskaitot bīskapiju 40 pilis, 18 vasaļu mītnes un Vācu ordeņa 61 pili. Tagadējā Latvijas teritorijā atrodas 73 no šajā sarakstā minētām pilīm. Tā kā saraksta sastādīšanas mērķis varēja būt politiskas intereses vai teritoriālas pretenzijas, atzīmēti vienīgi attiecīgajā laikā eksistējuši nocietinājumi. Līdzīgs mērķis varēja būt arī 17. gs. Zviedrijas pakļautībā esošo Vidzemes un Igaunijas piļu un pilsētu uzskaitījumam, kuru 1690. gadā publicējis jau minētais Keimerns. Tā kā līdz 18. gs. izgatavotajos Livonijas piļu reģistros informācijas apkopošana nav saistīta ar nocietinājumu zinātnisku izpēti, minētos dokumentus vēlākie pētnieki izmantojuši kā vēstures avotus.

Par pirmo zinātniski sastādīto sarakstu jāuzskata Senās Livonijas pilsētu, cietokšņu, piļu, nocietinātu mūra māju un klosteru reģistrs tabulas veidā, kas pievienots J. G. Arnta 18. gs. vidū izdotajam Indriķa hronikas tulkojumam vācu valodā [Arndt 1753, 338–348]. Katram objektam autors uzrādījis vācu un daļai arī latviešu vai igauņu nosaukumu, cēlāja vārdu, īpašnieku un celšanas gadu. Vietām pievienotas īsas piezīmes par nocietinājuma atrašanās vietu, drupu stāvokli un līdzīga informācija. Sarakstā iekļauti 170 nosaukumi, no kuriem ap 100 attiecas uz tagadējo Latvijas teritoriju. Arnta tabula ir pirmais Senās Livonijas piļu reģistrs, kura sastādītājs izmantojis un izvērtējis vairāku vēstures avotu ziņas. Autors atsaucies uz kāda Strubiča tuvāk nenorādītiem darbiem, kā arī uz Jirgena Helmsa hroniku, "hronoloģiju stipri uzlabojot pēc īstiem doku-

338

Die IV. Tabelle der Städte, Festungen,

Die IV. Tabelle

der Städte, Festungen, Schlösser, gemauerten
Häuser und Klöster des alten Lieflandes.

Vorbericht.

§. 1.

Diese Tabelle ist an Namen ziemlich reich. Man hat sich aber unter Schlössern nicht immer Grenzfestungen oder wichtige Forteressen vorzustellen, weil den ersten deutschen Eroberern des alten Lieflands ein steinernes mit Mauer und Graben versehenes Haus für dem Uebersal der Feinde schon hinlängliche Sicherheit verschaffen konnte. Einige darunter mögen nur wohlgebaute Edelhöfe gewesen seyn. In der Folge der Geschichte werden die eigentlich festen Plätze bekannter werden. Wir haben einige aus Strudviczen beibehalten, welche derselbe arces nennet, und sie von prædus und villis wol unterscheidet, ob sie gleich in unsern Tagen keine Spur mehr von Schlössern aufzuweisen haben.

§. 2. Von nicht wenigen haben sich selbst die Trümmern fast ganz verloren. Und weil die neuern Besizer einen unordentlichen Steinhausen zu bequemern Gebäuden nutzen können, so ist oblige Ungewissheit daraus entstanden. Manche öffentliche Schlösser sind noch mit diesem oder jenem Flügel in wohnbarem Stande. Andere sind von ihren Privatbesizern von neuem gut aufgebauet, darunter vornehmlich in Curland noch viele zu Ritterfisen recht artig angeleget sind.

§. 3. Zu einer ziemlichen Menge hat Jürgen Zelms in seiner geschriebenen Chronik aus alten Nachrichten das Erbauungsjahr beigesehet, welche Chronologie aus echten Dokumenten stark verbessert worden.

§. 4. Wo der Erste und Letzte in der deutschen Benennung abweicht, ist solches angemerkt. Verschiedene sind uns nur dem Namen nach bekannt, daher ihr Erbauer und Erbauungsjahr weglassen müssen.

§. 5. Die heutigen Herren Besizer wären leicht nachtrags zu machen gewesen. Weil aber häufige Aenderungen darin vorkommen, auch hier und da einer übergegangen werden möchte, so hat man lieber diese Ordnung nicht anfangen, als sie unvollkommen und mangelhaft ausführen wollen.

Namen der Orter	Erbauer	Besizer	das Erbauungs-
A.			1492.
Abfel an der Aa, Lettisch, Gaujas pillis.	die Ordensherren.	Comtur zu Marienburg.	1238.
Allenkül.	der Orden.		1287.
Alowangen am Fluss Sa- de.	Wilhelm von Freimetsen.	Comtur zu Goldingen, hernach an die Grafen Schwerin verlehnet und vom Herzog Ernst Johan erkauf.	1372.
Altenof.	die Ordensherren.		1354.
Altenchurn an der Embach, war erst, nach Auf- sage einer alten geschriebenen Chronik, ein Gefängnischurm, worin die Heiden ihre Missethäter geworfen.	Herman Bischof zu Dörpt.	Bisch. zu Dörpt.	1233.
Amboren ein hohes Bergschlos im Siste Piltzen im amborenschen Kirchspiel, ziemlich ruiniret.	Diedrich von Grünigen.	Bischof zu Curland, nachher d. Hn. v. Mirbach gehörig.	1249.
Angermunde an die Herren von Debren vom Herzog Magnus verlehnet.	der Orden.	B. zu C.	1249.

Anm.

6. att. Johana Gotfrida Arnta 1753. gadā izdotās Livonijas hronikas pielikuma – Senās Livonijas pilsētu, nocietinājumu, piļu un klosteru saraksta pirmā lapa

mentiem", kuri gan nav nosaukti. Tomēr jāatzīst, ka daļa no Arnta norādītajiem piļu celtniecības gadiem ir kļūdaina un dokumentāli nepamatota.

Ar pretenciozu virsrakstu "Visu piļu saraksts Senajā Livonijā" 1840. gadā publicēts A. fon Lēvisa of Menāra reģistrs kā pielikums rakstam par viduslaiku pilīm [Löwis 1840, 307–310], lai gan pats autors tekstā uzsvēris grūtības pilnīga rādītāja izveidē. Sarakstā iekļauti 143 nosaukumi, no kuriem 85 attiecas uz tagadējo Latvijas teritoriju. Pils sadalītas pēc piederības bīskapiem, ordenim vai muižniecībai.

Piļu saraksts kā paskaidrojums Livonijas kartei pievienots 1857. gadā izdotajai A. fon Rihtera Livonijas vēsturei [Richter 1857, 497–500]. K. fon Lēviss of Menārs vēlāk norādījis, ka šajā publikācijā daudzi nosaukumi kļūdaini attiecināti uz pilīm [Löwis 1922, 42]. Turpmākajos pētījumos Livonijas nocietinājumu uzskaitījumā veiktas būtiskas korekcijas, tā ka tagad pirmajiem piļu sarakstiem vairs ir tikai historiogrāfiska nozīme.

Pētniecības nolūkos sastādītais piļu saraksts, kuram jau ir zinātniska vērtība, ir vācbaltiešu vēsturnieka K. fon Lēvisa of Menāra veikums 1895. gadā – Senās Livonijas viduslaiku karte [Löwis 1895b]. Tajā iezīmētas arī pils un nocietināti klosteri. Latvijas teritorijā saskaitāms nepilns 100 piļu, bet to izvēlē vēl nav konsekvences. Tā, piemēram, Doles salā minēta tikai viena pils un tai blakus Daugavas labajā krastā Salaspils, bet vispār nav Holmes Mārtiņsalā, toties Kalnamuižas vietā atzīmētas trīs atsevišķas ordeņa pils ar nosaukumiem *Terweten*, *Hofzumberg* un *Heiligenberg*. Kā pozitīvs risinājums jāuzsver kartē uzskatāmi atzīmētā informācija par piļu īpašniekiem – vietas nosaukumam blakus norādīta piederība Vācu ordenim, arhibīskapam vai Kurzemes bīskapam. Turklāt ordeņa īpašumā esošās celtnes sīkāk dalītas komturu un fogtu mītnēs, bet Rīgas arhibīskapijā dotas norādes par vasaļu pilīm. Kartei pievienots arī paskaidrojošs teksts, kurā ar atsaucēm uz vēstures avotiem pamatots minētais piļu sadalījums.

K. fon Lēviss of Menārs viduslaiku piļu pētījumiem nodevies visu mūžu, un to rezultātā 1922. gadā publicēts Senās Livonijas piļu leksikons [Löwis 1922]. Tā otrajā daļā uzskaitītas viduslaiku mūra pils tagadējā Latvijas un Igaunijas teritorijā un gandrīz trīsdesmit gadus agrāk iznākušajā kartē minētās pils rūpīgi pārvērtētas. Leksikonā apkopota visa savāktā informācija par pilīm, atšifrēti objektu paralēlie nosaukumi, dota

piļu lokalizācija, īsa vēsture un galvenā literatūra par katru objektu. Kritiski izvērtējot iepriekšējos sarakstus un balstoties uz dokumentāriem avotiem vai pamatojoties uz to trūkumu, autors gan apšaubījis vairāk nekā 30 objektu piederību bruņinieku nocietinājumiem, tomēr arī šo iespējamo piļu apzīmējumi retinātā drukā ievietoti leksikonā. Kā neapšaubāmas mūra pilis darbā minēti 147 objekti, no kuriem 95 attiecas uz tagadējo Latvijas teritoriju. Kaut arī turpmākie pētījumi zināšanas par mūra pilīm ir paplašinājuši, šis darbs kā leksikona veida izdevums ar senākās literatūras un attēlu norādēm nav savu nozīmi zaudējis arī tagad.

Nākamais piļu saraksts ar 105 nosaukumiem latviešu valodā pievienots vēsturnieka L. Arbuzova rakstam par pilīm 1937.–1938. gadā izdotās Latviešu konversācijas vārdnīcas 16. sējumā [Arbuzovs 1938]. Šajā reģistrā atkārtoti visi uz Latvijas teritoriju attiecināmie piļu nosaukumi, kurus devis jau K. fon Lēviss of Menārs savā leksikonā, neminot vienīgi divus – Stakenberģi (*Eichenangern*) un Krievciemu (*Ruschendorf*). Toties L. Arbuzovs savam sarakstam pievienojis vēl piecus nosaukumus, kuru attiecināšanu uz mūra pilīm K. fon Lēviss of Menārs ir apšaubījis. No jauna L. Arbuzovs devis divus iepriekšējo pētnieku neminētus objektus – Bērtuļa dzirnavas un Dzintari, bez tam īpaši izdalītas trīs ordeņa pilis Rīgā, bet šeit atradušās bīskapa pilis nav minētas. Kā grāmatā par Rīgas pili pierādījis A. Tūlse, 1330. gadā celtā ordeņa pils nav galīgi nopostīta, bet gan iekļauta 1515. gadā pabeigtajā pilī – tā tad runa ir par diviem būvperiodiem, nevis dažādām celtnēm [Tuulse 1939, 42]. Līdz ar to Rīgā būtu jāuzrāda nevis trīs, bet gan divas ordeņa pilis: viena Rīgas upes, otra – Daugavas krastā.

Livonijas piļu reģistrs kā vietu rādītājs dots A. Tūlzes 1942. gadā izdotajā grāmatā par Igaunijas un Latvijas pilīm [Tuulse 1942, 423–429]. Šajā uzskaitījumā ietverti 93 piļu nosaukumi Latvijas teritorijā. Darbam pievienota arī uzskatāma Livonijas karte ar piļu atrašanās vietām. A. Tūlzes saraksts pamatā atkārtoti K. fon Lēvisa of Menāra un L. Arbuzova minētos objektus, bet tajā nav ietverti daži iepriekš ar viduslaiku pilīm saistīti nosaukumi, piemēram, Mežotne, Lubāna, Lugaži, Vārtaja, kā arī kļūdas dēļ izlaista tekstā minētā Bērzaune. Toties A. Tūlzes rādītājā sastopamas Emburgas (*Annenburg*), Stendes, Krāslavas pilis, kuras nav minējis L. Arbuzovs, bet par apšaubāmiem viduslaiku mūra nocietinājumiem uzskatījis K. fon Lēviss of Menārs.

A. Tūlses publicētais Livonijas viduslaiku piļu rādītājs līdz pat mūsdienām ir pilnīgākais šāda veida saraksts. Tāpat kā visiem iepriekšējiem sarakstiem, tam, protams, ir nepilnības. Galvenais visu minēto sarakstu trūkums ir tas, ka vienlaikus minētas gan tikai 13. gs. pastāvējušas pils, gan vēlo viduslaiku vai pat agro jauno laiku daļēji nocietinātās dzīvesvietas, kas būvētas 16. gadsimtā. Līdz ar to nav konsekvences objektu atlasē. Jaunu viduslaiku piļu sarakstu 20. gs. otrajā pusē sagatavojis arheologs Ē. Mugurēvičs [Mugurēvičs 1973, 34, 35; 1974b, 288, 289].

Piļu attēli

Vēsturiskie attēli ir nozīmīgs ikonogrāfiskais materiāls, kas dod priekšstatu par piļu pārbūvēm vai šodien sagruvušu celtnu kādreizējo izskatu. Līdz pat 19. gs. otrajai pusei, kad izgudroja fotogrāfiju, vienīgā iespēja arhitektūras pieminekļu iemūžināšanai bija zīmēšana. Salīdzinājumā ar melnbalto fotogrāfiju zīmējumam vai akvarelim ir gan trūkumi, gan priekšrocības. Zīmējumā var grafiski precīzi un detalizēti attēlot ne tikai celtnes kopojumu, bet arī būvmateriālus un dažādus dekora elementus, kuri kopskata fotouzņēmumā ne vienmēr ir saskatāmi. Tāpat zīmējumā var ignorēt celtni aizsedzošus kokus vai mazsvarīgu apkārtējo apbūvi, līdz ar to dodot labāku priekšstatu par pētāmās ēkas uzbūvi. Tomēr zīmējums vienmēr ir subjektīvs attēlojums, un līdz ar to tajā iekļautā informācija var būt vai nu neprecīza autora profesionalitātes trūkuma dēļ, vai vienkāršota mākslinieciskās izteiksmības labā. No arhitektūras pētnieka viedokļa piļu attēlu galvenā nozīme ir tajos atrodamā informācija par zudušo ēku kādreizējo izskatu. Tomēr zīmētiem attēliem pilnībā nevar uzticēties, jo jāņem vērā iespējamā neatbilstība īstenībai. Kādreizējās celtnes izskata restaurēšanai jācenšas savākt iespējami daudz attēlu un, tos salīdzinot, kritiski jāizvērtē redzamais.

Šodien zināmie senākie Latvijas viduslaiku piļu attēli izgatavoti 17. gadsimtā. Vienu piļu attēlu grupu darinājuši mākslinieki. Viņi attēlojuši toreiz vēl pastāvošus nocietinājumus plašos panorāmas skatos vai apkārtnes ainavas zīmējumos. Nereti izmantots augsti pacelts horizonts, tādējādi radot kopskata iespaidu it kā no putna lidojuma. Šādi attēli iespiesti kā gravīras tehnikā darinātas ilustrācijas ceļojumu piezīmēm vai dažu zviedru un poļu valdnieku dzīves aprakstiem, parādot attiecīgo personu

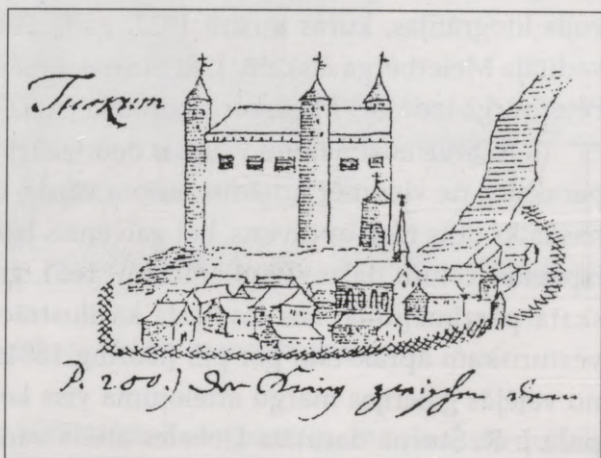
nozīmīgāko kauju vietas. Otru senāko attēlu grupu veido zviedru mērnieku izgatavotajiem nocietinājumu plāniem reizēm pievienotie primitīvie piļu skati. Interese pētnieku vidū par šiem zīmējumiem radās kopš 18. gs. beigām, kad J. K. Broce un citi senatnes pieminekļu apzinātāji uzsāka vecu dokumentu un zīmējumu vākšanu, kopēšanu, kā arī piļu un pilsdrupu toreizējā izskata sistemātisku dokumentēšanu. 19. gs. gaitā, publicējot aprakstus par viduslaiku pilīm, reizēm 17. gs. attēlu pārzīmējumi ir iespiesti kā ilustrācijas. Tomēr līdz fotogrāfijas izgudrošanai senu attēlu precīzas kopijas izgatavošana bija dārga un sarežģīta – gravīru vai akvareli vajadzēja pārkopēt un pavairot litogrāfijas vai citā grafikas tehnikā. Tāpēc iespiestajos attēlos nereti zudušas seno zīmējumu precīzās detaļas. Bez tam melnbaltā kopijā tikai nosacīti varēja attēlot akvareļu gleznieciskumu un maigās krāsu pārejas. Tāpēc šodien, meklējot senos piļu attēlus, jācenšas atrast oriģinālus, kuri būtiski atšķiras no 19. gs. iespiestajiem pārzīmējumiem.

Tagad īsi aplūkosim vecākos zināmos Latvijas piļu zīmējumus. Vienus no senākajiem Latvijas piļu attēlojumiem 1603. gadā darinājis itāļu grafiķis Džakomo Lauro Romā, pēc kāda nezināma mākslinieka zīmējumiem izgatavojot vara grebumus ar vairāku Latvijas un Igaunijas piļu un pilsētu attēliem. Tie ir skati no putna lidojuma, kuros rādīta plaša apkārtnes panorāma un gatavošanās karam vai kaujas skats pie nocietinājuma. Šis gravīras litogrāfijas tehnikā reproducējis Gofruā Engelmanis Parīzē, un tās publicētas grāfa A. T. Dzjalinska 1861. gadā latīņu valodā izdotajā poļu karavadoņa J. Zamoiska dzīves aprakstā [Dzialynski 1861]. Parādot Latvijas aizsargbūves, grāmatā attēlota Rīgas apšaude no Pārdaugavas, vecā Daugavgrīvas pils lielgabalu dūmu mutuļos, kā arī Kokneses un Valmieras pils un pilsētas ienaidnieka armiju ielenkumā. Katra attēla malā rolverka kartušā lasāms vietas nosaukums un īss attiecīgās kaujas apraksts.

Tā kā Dž. Lauro darinātie attēli ir senākie attiecīgo piļu un pilsētu skati, tie ir bieži reproducēti 20. gs. vēstures literatūrā. Šeit jāpiemin dažas publikācijas, kurās analizēti vēsturiskie notikumi, redzamās celtnes vai pašas litogrāfijas. Vēsturnieks A. Spekke publicējis J. Zamoiska aprakstu par karagājienu no Kokneses līdz Paidei, to ilustrējot ar vairākiem Dž. Lauro attēliem [Spekke 1935, 164]. Par Rīgas skatu, kura kreisajā malā redzama arī pils, mākslas vēsturniece R. Lapiņa atzīst, ka rūpīgi izzīmēti nocietinājumi, bet nepilnīgi attēlota pilsēta [Lapiņa 1989, 20].

No 1628. līdz 1645. gadam sarakstīta t.s. Jirgena Helmsa hronika, kura līdz mūsdienām saglabājusies vairākos norakstos. Šajā darbā bijis ap 130 Livonijas laika pilsētu, piļu un baznīcu zīmējumu. Pilīm rādīta vai nu fasāde ar torņiem, vai izvēlēts augsts skata punkts, lai parādītu arī daļu pagalma un kopējo plānojumu. Daudzu piļu attēli ir līdzīgi, un daļai pēc zīmējuma nojaušams gan pusapļa, gan trijstūra plānojums, kāds dabā nekur

8. att. Tukuma pils un miests
17. gadsimtā.
Jirgena Helmsa zīmējums

nav sastopams. Tāpēc par Helmsa attēlu atbilstību īstenībai vēlākie pētnieki pamatoti šaubījušies. K. fon Lēviss of Menārs savā leksikonā hronikas autoru pat nicīgi dēvē par krāpnieku Helmsu [Löwis 1922, 42], bet A. Tulse viņu sauc par fantastu [Tuulse 1942, 96]. Tikai pirms dažiem gadiem vēsturnieks A. Jansons un arhitekts G. Erdmanis parādīja jaunu pieeju seno zīmējumu analīzei [Jansons/Erdmanis 1988]. Viņi secinājuši, ka daļa no piļu attēliem tiešām ir simboliski zīmējumi, kas nerāda īstenībā eksistējušu celtni. Tomēr vairākas pils zīmētas, apvienojot no dažādiem skata punktiem redzamos celtnu apjomus. Tāpēc par ēku raksturīgajām pazīmēm var spriest tikai tad, kad senais zīmējums pārveidots atbilstoši mūsdienās pierastajam priekšmetu attēlošanas veidam no viena skata punkta. No šāda viedokļa Helmsa hronikā sastopamie zīmējumi ir vēl viens avots zudušo piļu kādreizējo apjomu izpētei.

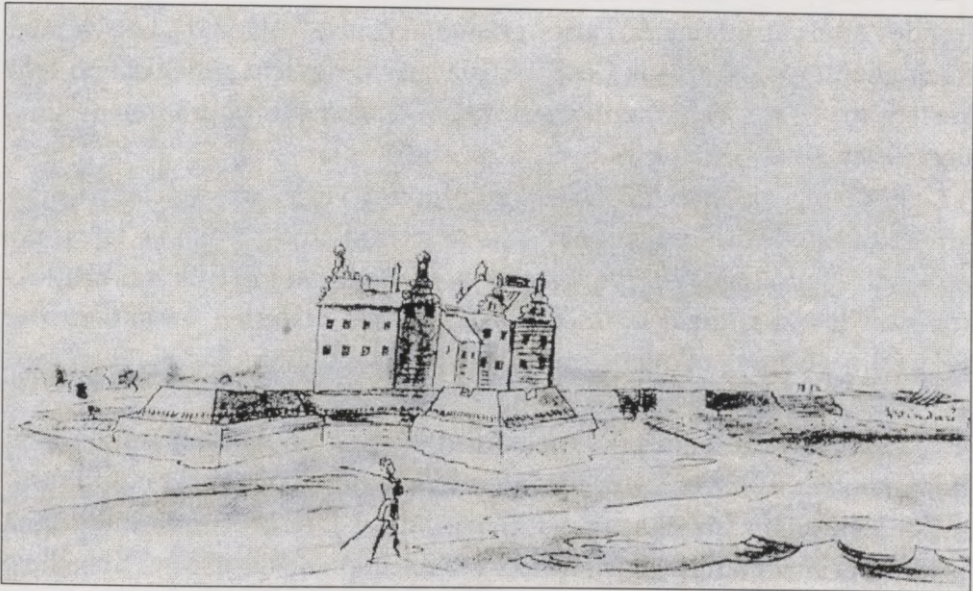
17. gs. vidū tapuši vairāku piļu zīmējumi kā ceļojuma piezīmju ilustrācijas. 1661. gadā Šveices mākslinieks Johans Rūdolfš Šturns (*Storno*) vācu ķeizara Leopolda I delegācijas sastāvā brauca no Vīnes uz Maskavu. Atpūtas

vietās tagadējās Latvijas teritorijā darinātas apkārtnes ainavu un celtņu skices. J. R. Šturns zīmējis Grobiņas, Skrundas, Dobeles, Valtaiķu, Saldus, Emburgas, Kokneses, Cesvaines un Alūksnes pils, no kurām vairums tolaik bijis apdzīvots. Kaut arī skičveida zīmējumi tikai aptuveni parāda seno būvju izskatu, tie dod vērtīgu izziņas materiālu vēlāk sagrauto piļu arhitektūras studijām. Kā atzīmējis P. Kampe [Campe 1957, 293], pēc šiem zīmējumiem 19. gs. sākumā mākslinieks A. G. V. Pecolds (*Pezold*) izgatavoja litogrāfijas, kuras ilustrē 1827. gadā Pēterburgā izdoto delegācijas vadītāja Meierberga atskaiti. J. R. Šturna zīmējumi publicēti arī 1903. gadā Pēterburgā izdotajā Meierberga albumā [Альбом 1903].

J. R. Šturna zīmējumi vēlāk ir daudzkārt publicēti pārzīmējumos. To parakstos ne vienmēr norādīts autora vārds, reizēm arī attēla izgatavošanas laiks dots tikai aptuvenus, bet galvenais trūkums ir – kopējot neprecīzi izprastas celtņu daļas. Tā, piemēram, 1661. gada 6. aprīlī tapušā Dobeles skata pārzīmējumā, kas iespiests kā ilustrācija J. Dēringa sagatavotam vēsturiskam aprakstam par pili [Döring 1884a, Taf. III], kopētājs atteicies no vaļējās galerijas margu attēlojuma visa korpusa garumā. Vēl vienu tā paša J. R. Šturna darināta Dobeles attēla variāciju publicējis J. Juškēvičs, nez kāpēc datējot to aptuveni – ap 1660. gadu [Juškēvičs 1931, 23]. Oriģināla neskaidrās vietas kopētājs ir piedomājis, piemēram, pils baznīcas rietumu sienā viena neregulāri novietota loga vietā iezīmēti trīs simetriski atvērumi.

Par paša mākslinieka darbību Latvijā, viņa attēlu ticamību un izmantošanu vēsturiskos pētījumos pētījumu veicis S. Cimermanis [Цимерман 1970]. Viņš arī identificējis tikai pēc paraksta zināmo *Storno* ar Šveices (Kūras) mākslinieku Johanu Rūdolfu Šturnu.

Nākamais lielais karš, kad viduslaiku pils vēl izmantoja zemes aizsardzībā, bija Ziemeļu karš 18. gs. sākumā. Tā laikā tapuši vairāku piļu attēlojumi, kas pievienoti kā ilustrācijas Zviedrijas karaļa Kārļa XII dzīves aprakstam [Faber 1705]. Kā minējis P. Kampe, 1701.–1705. gadā pēc zviedru ģenerālkvartīrmeistara barona Kārļa Magnusa Stjuarta zīmējumiem tapis Jelgavas un Bauskas skats [Campe 1951, 198]. Ziemeļu kara laikā darināta arī Sēlpils apkārtnes panorāma ar pili 1704. gadā, kura pārpublicēta grāmatā par Sēlpili [Šnore/Zariņa 1980, 10], kā arī Kokneses pils uzspridzināšanas skats 1701. gadā – attēlojums no Daugavas kreisā krasta. Kokneses attēls

9. att. Skrudas pils 1661. gadā. Johana Rūdolda Šturna zīmējums

atrodams Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā glabātā gravīru albumā ar Ziemeļu kara skatiem un plāniem [LNB RGRN, šifrs IW-1/96]. R. Malvess manuskriptā – 1968. gadā tapušā pētījumā par Kokneses vēsturi (tas glabājas VKPAI arhīvā Rīgā) izteicis pieņēmumu, ka Kokneses attēla iespējamais autors bijis Johans Litens. Šī attēla neskaidra kopija ir iespiesta kā atklātne 20. gadsimta 30. gados, kā arī publicēta novadpētnieka J. Bleses grāmatā par Koknesi [Blese 1998, 40].

Otra senāko piļu attēlu grupa, kā jau minēts, ir mērnīku un militāro inženieru 17. gs. darināti zīmējumi, kas papildinājuši kartes un plānus. Zviedrijas valdības uzdevumā 17. gs. gaitā, gatavojoties nākamiem kariem, militārie inženieri veikuši Vidzemes aizsargceltņu – nozīmīgāko piļu plānu uzmērošanu. Daļai plānu pievienoti arī piļu fasāžu zīmējumi. Šos piļu attēlus nav darinājuši profesionāli mākslinieki, bet gan amatieri, tāpēc zīmējumi ir sīki un diezgan primitīvi. Šie piļu skati glabājas Stokholmā, Kara arhīvā, un Rīgā, Latvijas Valsts vēstures arhīvā, un tie aplūkoti grāmatas 3. nodaļā. Daži zviedru plāniem pievienotie piļu zīmējumi ir publicēti. Tā, piemēram, grāmatā par Sēlpili skatāms ceļu kartes fragments ar pils attēlojumu Daugavas krastā [Šnore/Zariņa 1980, 8], Smiltenes pils

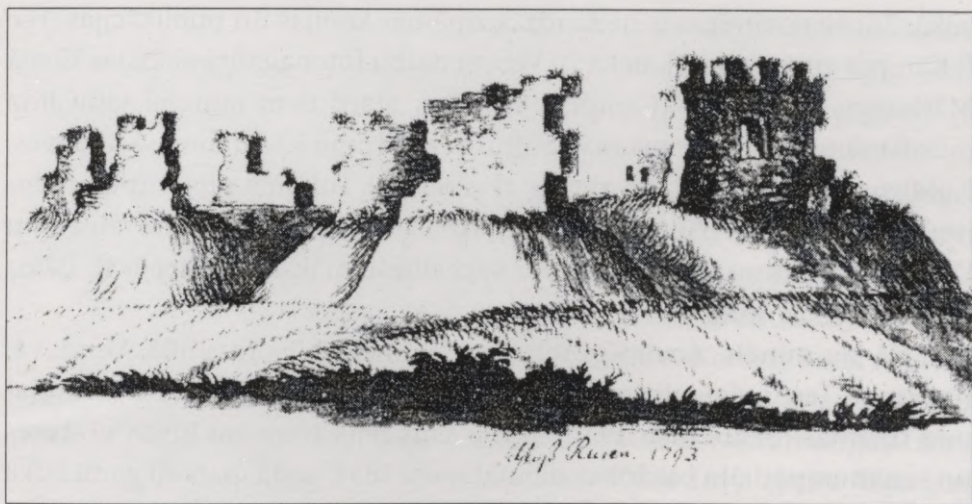
fasādes attēls atrodams A. Tūlses grāmatā [Tuulse 1942, 251], bet vairāku nocietinājumu, piemēram, Cēsu un Salacgrīvas nosacīti zīmējumi no ceļu kartēm un citiem dokumentiem atrodami E. Dunsdorfa grāmatā [Dunsdorfs 1986, 43, 113].

Minēto 17. gs. un 18. gs. sākumā tapušo viduslaiku nocietinājumu attēlu izgatavošanas nolūks nav bijis senceltņu studijas. Tāpēc tajos nav pievērsta liela uzmanība piļu korpusa precīzai parādīšanai vai arhitektonisku detaļu rūpīgai izzīmēšanai. Tomēr šie materiāli uzskatāmi par vērtīgiem vēstures avotiem – senākajiem zināmajiem piļu skatiem, kuri kopš 19. gs. ir atkal atrasti un pētīti.

Latvijas viduslaiku piļu apzināta attēlošana pētniecības nolūkos, lai dokumentētu to stāvokli attiecīgajā laikā un radītu materiālu krājumu turpmākām studijām, aizsākās 18. gs. beigās līdz ar J. K. Broces darbību. Viņa vākums desmit manuskripta sējumos ar garo kopīgo nosaukumu *Sammlung verschiedener liefländischer Monumente, Prospecte, Müntzen, Wappen etc.* ir visplašākais un nozīmīgākais Latvijas piļu un pilsdrupu stāvokļa dokumentējums 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā. Broces manuskripti tagad glabājas Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.

No viduslaiku nocietinājumu izpētes viedokļa ar Broces materiāliem 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajos gadu desmitos toreizējā Rīgas Pilsētas bibliotēkā strādājis jau K. fon Lēviss of Menārs. Viņš savā 1922. gadā publicētajā leksikonā pie katra pils nosaukuma devis atsauces uz Broces krājumā atrodamiem attēliem. Jau pēc šīm norādēm redzams, ka ikvienā Broces sējumā ievietoti vai nu atsevišķi, vai pat vairāki desmiti Senās Livonijas piļu skatu. Starp tiem ir gan paša Broces oriģinālzīmējumi vai kopijas, gan arī no citiem novadpētniekiem vai māksliniekiem iegūti attēli. Tie dod vērtīgas liecības par senajiem pieminekļiem Latvijā pirms divsimt gadiem un ir vērtējams kā ļoti nozīmīgs attēlu kopojums arī viduslaiku piļu pētniekiem. Viens no pirmajiem lielāku Broces attēlu skaitu, starp tiem arī vairāku piļu zīmējumus, publicējis A. Štāls [Štāls 1926].

20. gs. 90. gados uzsākta Broces zīmējumu publicēšana, un līdz šim izdoti jau divi sējumi. Pirmajā sējumā apkopoti Rīgas ēku skati, arī ordeņa pils attēli un plāni [Broce 1992, 179–208], bet otrajā atrodami Rīgas priekšpilsētas un tuvākās apkārtnes skati – to skaitā, piemēram, Ādažu jeb

10. att. Rūjienas pilsdrupas 1793. gadā. Gustava Bergmaņa zīmējums

Bukultu pilsdrupas un Daugavgrīvas vecās pils vietas – skansti attēlojums [Broce 1996, 137, 356]. Akadēmiskajā bibliotēkā uzsākta Broces zīmējumu datorizēta apstrāde, un drīz tie būs pieejami internetā.

Mazāk pazīstami ir vairāki citi 18.–19. gs. dzīvojuši senatnes interešenti, kuri zīmējumos dokumentējuši Latvijas arhitektūras pieminekļus, arī viduslaiku pilis. Viens no viņiem ir Rīgas ģenerālgubernatora kancelejas sekretārs un arhivārs Johans Andreass Ēzens (*Oesen*, 1762–1804), kurš atstājis ar 1786. gadu datētu aprakstu un zīmējumu albumu par Rīgu. Tajā iekļauti arī Rīgas pils skati [Broce 1992, 205].

Baltijas pieminekļu attēlus akvareļā un tušas tehnikā izgatavojis un vācis Rūjienas mācītājs un enciklopēdistis Gustavs Bergmanis (*Bergmann*, 1749–1814). Kā konstatējusi vēsturniece M. Caune, viņa mantojumā esot 1771.–1800. gadā tapuši 66 oriģinālzīmējumi ar Vidzemes un Igaunijas piļu un baznīcu skatiem un plāniem [Caune 1994].

Ap 18. un 19. gs. miju Kurzemes viduslaiku celtnes zīmējis mājskolotājs un autodidakts mākslinieks Hermanis Frīdrihs Vēbers (*Waeber*, 1761–1833). Laikā no 1793. līdz 1818. gadam viņš izgatavojis vairākus desmitus skiču, studijas un akvareļus ar piļu attēliem. Daļa no tiem 19. gs. 70.–80. gados nodota Kurzemes provinces muzejam Jelgavā un bijusi izstādīta [Catalog 1886, 41–45]. Šķiet, ka šie oriģināli gājuši bojā Otrā pasaules kara

laikā. Tāpēc nozīmīgas ir nedaudzās zināmās kopijas un publikācijas. Pēc P. Kampes ziņām, vairāk nekā 20 Vēbera darbu fotonegatīvi glabājas Vācijā Mārburgas fotoarhīvā [Campe 1957, 206]. Starp tiem minami tādu līdz mūsdienām virs zemes maz saglabājušos pilsdrupu kā Tukuma, Kandavas, Kuldīgas u.c. skati. Vēbera zīmēts akvarelis ar Tukuma pilsdrupu attēlojumu publicēts A. Tūlzes grāmatā [Tuulse 1942, 230]. Vēbera gleznotu Dobeles pilsdrupu skatu darbā par vācbaltiešu mākslu publicējis R. Bēms [Bēms 1984, 58. att.].

Kā jau minēts, nozīmīgs senatnes pētnieks bijis Igaunijā, Vendavā, netālu no Tartu, dzīvojušais mācītājs E. F. Kerbers, kurš nāk no ievērojamas dzimtas [Seuberlich 1931, 86 ff.]. Viņš bijis viens no Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības dibinātājiem 1834. gadā, pats 40 gadu laikā apceļojis Igaunijas un Vidzemes vēsturiski ievērojamās vietas, iestāžu un baznīcu arhīvos pārrakstījis un kopējis senatnes liecības. Kerberam bijusi dzīva sarakste ar Broci, viņi sūtīja viens otram ziņas par piemiņekļiem, to skaitā piļu zīmējumus. Uz Rīgu Kerbers atsūtījis sējumu ar materiāliem par pilīm (*Ursprung-Gestalt und erste Beschaffenheit der alten Schlösser unseres Vaterlandes*), bet 1840. gadā sagatavojis manuskriptu par Lielstraupes pili, kura noraksts pirms Otrā pasaules kara bijis arī Rīgas pilsētas bibliotēkā [LKV 1933, 9. sēj., 16520]. Daudzus Kerbera manuskriptus iegādājusies kādreizējā Igaunju zinātņu biedrības bibliotēka Tartu. No tās E. Vinkelmans minējis krājumu *Topographie und Geschichte der vornehmsten alten Schlösser in den Ostseeprovinzen (117) und Klöster (12) in 70 Abbildungen und Grundrissen*, kas datēts ar 1801. gadu [Winkelmann 1878, Nr. 4614]. P. Kampe savā leksikonā publicējis Kerbera zīmēto Latvijas piļu uzskaitījumu no krājuma *Vaterländische Merkwürdigkeiten* [Campe 1957, 203]. Viņš norāda, ka Mārburgas fotoarhīvā atrodamas 18 reprodukcijas, – daļa esot Kerbera kopijas pēc Broces, bet par Alūksnes, Augstrozēs, Ēdoles, Kalnamuižas, Lielstraupes, Raunas, Salacgrīvas, Turaidas pilsdrupu skatiem vai plāniem, kas tapuši no 1802. līdz 1833. gadam, šāda piezīme nav dota.

Tagad E. F. Kerbera manuskripti glabājas Igaunijas Literatūras muzejā Tartu. Īpaši nozīmīgi ir divi sējumi, kuros apkopotas arī ziņas un attēli par Latvijas pilīm. Kerbera vākuma *Vaterländische Merkwürdigkeiten* 1. sējumā alfabētiski kārtoti materiāli par Igaunijas un Latvijas viduslaiku pilīm,

klosteriem, atsevišķām baznīcām [ILM, ŌES MB 56]. Katram senatnes piemineklim pievienots neliels apraksts, bet kā vēsturisko ziņu avots lielākoties minēts Arnsts. Dažas lappuses gari teksti doti par katru no apmēram pussimts Latvijas pilīm. Vērtīgākās ir paša Kerbera piezīmes par pieminekļa stāvokli apskates laikā. Tā, piemēram, par Piebalgu atzīmēts, ka sienā labi redzami logi, bet mūra augšdaļa vietām jau nodrupusi. Par Raunu piebilsts, ka no kādreizējām freskām ar bīskapu portretiem vairs nav nekādu pēdu, bet tornim vēl saglabājušās jumta konstrukcijas. Aprakstus par 36 Latvijas pilīm ilustrē arī skats vai plāns. Kerbers bieži norādījis oriģinālu, no kura attēls kopēts. Tomēr daļa ilustrāciju ir ar paša Kerbera parakstu vai bez norādes uz autoru. Kerbera parakstīti oriģinālzīmējumi ir vairākas tintes skices ar Lielstraupes pili 1810. gadā. Viņa paša zīmēti, šķiet, ir arī Raunas, Mujānu, Bauskas, Burtnieku pils attēlojumi. Vēl daži citi zīmējumi, piemēram, akvareļi ar Alsungu un Ēdoli 1802. gadā, ir bez paraksta, un varbūt arī tie ir Kerbera oriģinālzīmējumi. No pārzīmējumiem interesantākie ir nepazīstamu autoru darbu kopijas, piemēram, Ērgļu un Ērgemes pils plāni. Kā liecina zīmējumu datējums, manuskripts tapis daudzu gadu garumā vismaz līdz 1833. gadam. Titullapā norādītajā 1802. gadā darbs iesākts, bet pilnībā tā arī nav pabeigts – reizēm pa vidu tekstam palikušas tukšas vietas, kur bijis paredzēts ievietot ilustrācijas.

Ziņas un attēli par pilīm Cēsīs, Limbažos un Valmierā atrodami arī Kerbera vākuma *Vaterländische Merkwürdigkeiten* 5. sējumā, kas veltīts viduslaiku pilsētām Latvijā un Igaunijā un datēts ar 1803. gadu [ILM, ŌES MB 60]. Arī šeit vairums ilustrāciju ir kopijas. Trešais Kerbera manuskripts, kas attiecas uz Latviju, veltīts Turaidas pilij un datēts ar 1840. gadu. Bet šim darbam ir tikai 5 lapas bez attēliem, un tekstā minētas vienīgi galvenās vēstures ziņas un apkārtnē 16.–18. gs. bijušo garīdznieku saraksts [ILM, ŌES MA 174:3].

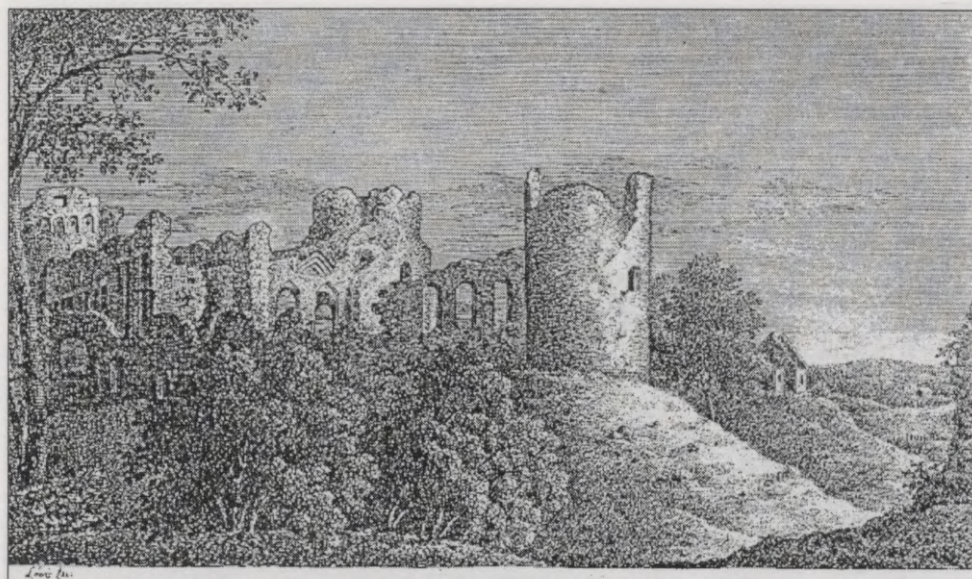
Viens Kerbera sūtījums Brocem tagad atrodas Rīgā, Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā. Tas ir manuskripts – katalogs Tartu glabātajam *Vaterländische Merkwürdigkeiten* 1. sējumam [LAB RRGN inv. nr. F. 25, Ms. 959]. Uz vairākām lapām dots Livonijas piļu uzskaitījums tabulā – alfabētisks saraksts ar norādēm par celšanas gadu un cēlāju, kā arī piezīmes par pils plānu vai zīmējumu. Te kā izziņas avots par Latvijas

pilīm lielākoties minēts Broces krājums, bet Igaunijai – paša Kerbera materiāli. Šajā manuskriptā ir arī Kerbera zīmējumi un apraksti par vairākām Igaunijas pilīm.

19. gs. pirmajā pusē novadpētnieciska interese par apkārtējo vidi un tās arhitektūras pieminekļiem izplatījās gan kaislīgu novadpētnieku – attēlu kopētāju un krājēju vidū, gan kā vaļasprieks starp dažādu profesiju pārstāvjiem. Gan profesionāli mākslinieki atklātībai domātos darbos, gan amatieri pašu priekam pievērsās Latvijas pilsdrupu skatu iemūžināšanai, kā arī šādas tēmas attēlu pārzīmēšanai. Vācbaltiešu ainavas ar lokālpatriotisku nokrāsu, kurās bieži vien skatāmi senu celtnu, īpaši piļu vai to drupu attēli, analizējis jau mākslas vēsturnieks R. Bēms 1984. gadā izdotajā grāmatā [Bēms 1984]. Viduslaiku piļu pētniecībai nav tik svarīga šādu ainavu kompozicionālā un mākslinieciskā izteiksmība, bet gan informatīvais aspekts un ticamība. Tāpēc neminēsim visus māksliniekus, kuru mantojumā ir Latvijas piļu skati, bet nosauksim vienīgi dažus plašākos piļu attēlu krājumus.

Dedzīgs Senās Livonijas vēstures interesents un viduslaiku piļu drupu iemūžinātājs bijis barons J. K. E. fon Ungerns-Šternbergs. Jaunībā studējis tieslietas, viņš vēlāk pievērsās glezniecībai. 1810.–1829. gadā viņš vairākkārt devās ceļojumos pa Igauniju un Vidzemi, zīmējot dabas ainavas, piļu drupas, kapakmeņus un citus senatnes pieminekļus, jo baronam bijis nodoms izdot savus zīmējumus litogrāfiju veidā, kas gan netika realizēts. Kopumā Ungerns-Šternbergs attēlojis vismaz 22 Vidzemes pilis, atsevišķām celtnēm veltot vairākus skatus no dažādām pusēm [Jansons 1961]. Ungerna-Šternberga sēpijas un tušas tehnikā izpildītie darbi tagad glabājas Igaunijas Vēstures muzejā, bet ap 20 fotoreprodukciju atrodas Mārburgas fotoarhīvā [Campe 1957, 230]. 1908. gadā daļa Ungerna-Šternberga zīmējumu izdota kā pastkartes. Uz tām redzami arī astoņu Vidzemes piļu skati – Cēsis, Ērgļi, Āraiši, Rauna, Turaida, Sigulda, Alūksne un Augstroze. Ungerna-Šternberga veikumam šajā grāmatā veltīta atsevišķa nodaļa.

Īpaši apjomīgs un nozīmīgs ir piļu un pilsdrupu attēlu krājums, kurš pazīstams kā marķīza Pauluči albums. Tas ir manuskripts trīs sējumos, kas glabājas Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā [LAB RRGN Ms. 1219]. Senākās publicētās ziņas par šo albumu atrodamas Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības 1882. gada

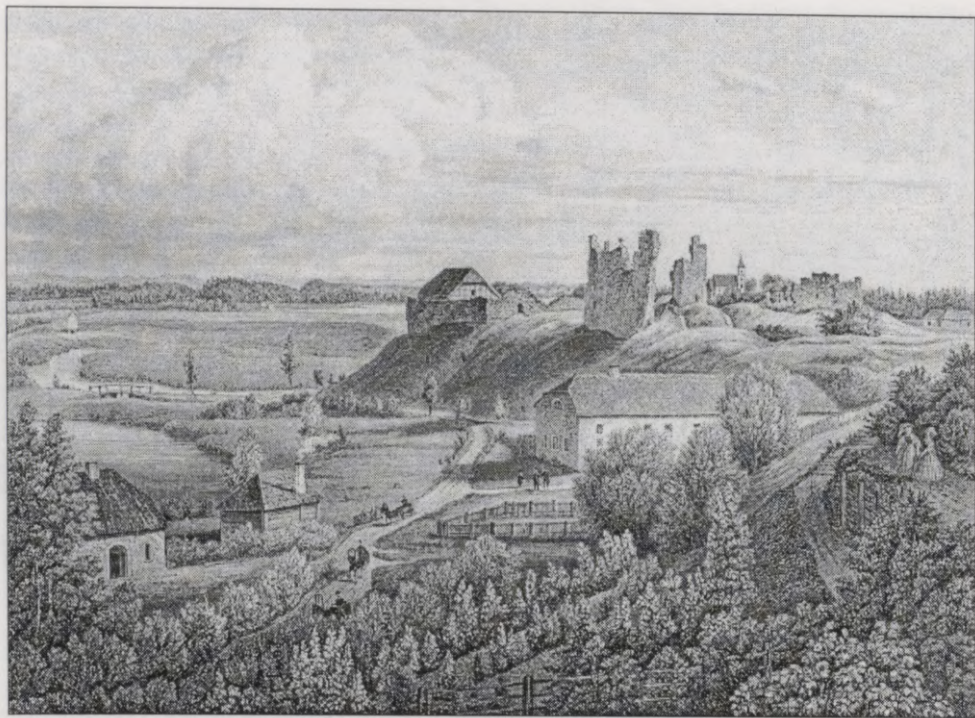

11. att. Cēsu pils. Andreasa fon Lēvisa of Menāra gravīra ap 1821. gadu

10. novembra sēdes protokolā, kur atzīmēts, ka Rīgas pilsētas bibliotēka nesen ieguvusi Baltijas pilsdrupu skatu un plānu krājumu, par kura eksistenci iepriekš neviens nav zinājis. Plānu un zīmējumu autori bijuši apriņķu un guberņas revidenti V. Tušs, K. Kunce, K. Fēlmans, K. G. Rečs, H. J. Krāmers, K. Vilongs un J. fon Ciolkovičs. Pēdējā autora daži darbi datēti ar 1827. gadu, tāpēc minētajā sēdes protokolā izteikts pieņēmums, ka viss krājums izstrādāts pēc oficiāla pasūtījuma un tam esot jābūt saistītam ar 1826. gada 31. decembrī izdoto Krievijas valdības ukazu par seno piļu un citu celtniecības pieminekļu aizsardzību.

Ar marķīza Pauluči vārdu šis skatu un plānu apkopojums laikam pirmo reizi saistīts 1889. gadā, kad K. fon Lēviss of Menārs rakstā par Cēsu pili minējis celtnes plānu no Rīgas pilsētas bibliotēkā esoša krājuma, kurš esot gatavots marķīza Pauluči uzdevumā [Löwis 1890a, 48]. Itāļu marķīzs Filips Pauluči no 1812. līdz 1829. gadam bija Vidzemes un Kurzemes ģenerālgubernators, tomēr nav zināmi nekādi konkrēti viņa izdoti rīkojumi par vietējo pieminekļu dokumentēšanu.

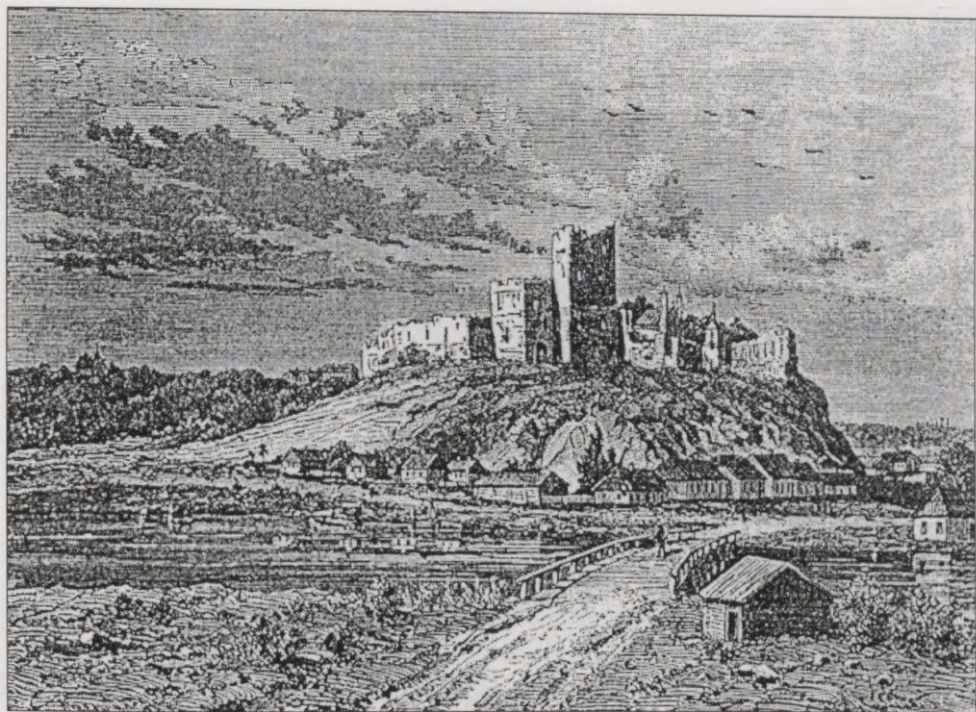
K. fon Lēviss of Menārs pirmais Pauluči albumu īsi raksturojis kopumā – 1. sējumā esot materiāli par 32 pilīm no toreizējās Vidzemes guberņas,

12. att. Skats uz Trikātas pilsdrupām 19. gs. vidū.
Tērauda grebums pēc Vilhelma Zigrīda Štāfenhāgena zīmējuma

2. sējumā – par 14 pilīm no Igaunijas, 3. sējumā – par 20 pilīm no Kurzemes. Par katru objektu esot dots 19. gs. sākumā virs zemes redzamo drupu zīmējums, celtnes plāns un situācijas plāns. Viņa leksikonā [Löwis 1922] pie katra pils šķirkļa norādīts, vai tās attēls atrodas Pauluči albumā. Tagad Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā glabāto Pauluči albuma daļu numerācija ir nedaudz mainīta – ar 1. sējumu apzīmēti Vidzemes, ar 2. – Kurzemes un ar 3. – Igaunijas piļu materiāli. Plašākas ziņas par Pauluči albumu šajā grāmatā apkopotas 3. nodaļā.

Senās Livonijas piļu attēlošanai 19. gs. pirmajos gadu desmitos savā brīvajā laikā nodevās A. fon Lēviss of Menārs. Būdams diletants vara grebējs un asētājs, viņš izgatavojis vairāku Vidzemes piļu (Cēsu, Raunas, Kokneses, Turaidas, Alūksnes u.c.) skatus, no kuriem daļa publicēta 1821. un 1827. gadā kā ilustrācijas minēto aizsargceltņu vēsturei divās burtnīcās [Löwis/Schweder 1821, 1827]. Pirmās daļas tekstu rakstījis pats

13. att. Skats uz Ludzas pilsdrupām.
Napoleona Ordas zīmējums 1875. gadā

A. fon Lēviss, bet otrās, pēc E. Vinkelmana datiem [Winkelmann 1878, Nr. 517], apcerējuma autors bijis mācītājs J. G. D. Švēders (*Schweder*). A. fon Lēviss vara grebumos pilis attēlojis kā romantiskas ainavas domnanti, nepievēršot uzmanību būvmateriālu un detaļu adekvātam izzīmējumam. Tomēr veiksmīgās kompozīcijas dēļ viņa darbi ir izteiksmīgs ilustratīvs materiāls, kur attēlots toreizējais pilsdrupu izskats un apkārtējā ainava Cēsīs, Raunā, Koknesē un citur.

Nozīmīgs Latvijas piņu skatu krājums ir tēlnieka un zīmētāja Vilhelma Zigfrīda Štāfenhāgena (*Stavenhagen*, 1814–1881) vēsturisko celtnu ainavas. Tās iespiestas kā citu autoru darinātas kopijas tērauda grebumā trīssējumu darbā "Baltijas skatu albums" [Stavenhagen 1857–1867]. Tajā 90 attēlos redzami Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas skati. V. Z. Štāfenhāgena dzīves laikā nerealizētie zīmējumi 1913. gadā izdoti kā "Jaunais Baltijas skatu albums" [Stavenhagen 1913]. Šajos krājumos atrodami vairāk nekā

20 Latvijas piļu skati, kuros senās pils tēlotas kā apkārtnes ainavas dominantes. Štāfenhāgena albumi satur profesionāli veiktu kultūrvēsturisku skatu dokumentējumu 19. gs. vidū.

Mazāk pazīstams ir vēl kāds mākslinieks, kas 19. gs. otrajā pusē izgatavojis dažu Latgales pilsdrupu skatus. Tas ir poļu zīmētājs un komponists Napoleons Orda (1807–1883), kurš 1875.–1876. gadā uzturējies Latgalē un Augšzemē. Par N. Ordas kultūrvēsturiskajiem zīmējumiem, kas saistīti ar Latgali, nesen publicēts neliels pārskats [Zilgalvis 1995]. Apceļojot Austrumlatviju, N. Orda izgatavojis 22 zīmējumus un akvareļus. Tajos attēloti gan kungu nami un baznīcas, gan vairākas viduslaiku pils vai to drupas, no kurām pašreiz konkrēti zināmas trīs. 1876. gadā tapis akvarelis ar Krustpils pils skatu. Vēsturnieku apcerējumos kā ilustrācija vairākkārt publicēts N. Ordas zīmēts Ludzas pilsdrupu attēlojums [Manteuffel 1879, 128; Brežgo 1931, 3]. Vēl literatūrā ir informācija, ka 1878. gadā barons G. Manteifels Rīgas pilsētas bibliotēkai uzdāvinājis N. Ordas zīmētu Volkenbergas pilsdrupu skatu [Campe 1957, 447]. Kā minējis B. Brežgo, mākslinieks N. Orda Varšavā 1876. gadā izdevis litografētu Polijas skatu krājumu *Album widoków gubernii Wilenskiej.* un tajā iekļāvis arī vairāku Latgales piļu attēlojumus [Brežgo 1931, 3].

19. gs. sabiedrībā plaši izplatījās novadpētnieciska interese par savu zemi. Ne tikai mākslinieki, bet arī privātpersonas brīvajā laikā savam priekam zīmēja Livonijas senatnes pieminekļu, galvenokārt pilsdrupu skatus. Tos reizēm iesēja vai jau zīmēja albumos, kuros zīmējumi bija izpildīti atbilstoši autoru mākslinieciskajām spējām. Bieži vien tie nebija oriģināli, bet gan dažādu autoru attēlu kopijas. Nedaudzi šo zīmējumu albumi vēlāk nonākuši Rīgas bibliotēku un muzeju fondos.

1894. gadā Rīgas pilsētas bibliotēkai dāvināts ar 1829. gadu datēts albumiņš *Alterthümer Lief-, Ehst- und Kurlands*. Tā autors ir neidentificēts zīmētājs amatieris A. Merkels. Varbūt Garlība Merķeļa dēls ārsts un publicists Albrehts Ernsts Emils Merķelis (*Merkel*, 1810–1863) to darinājis savā jaunībā? Albuma vairāk nekā 40 melnbaltos zīmējumos un krāsainos akvareļos attēlotas Latvijas un Igaunijas pils, baznīcas un citi pieminekļi. Vairāki ar 1826.–1830. gadu datēti Latvijas piļu skati varētu būt paša autora zīmēti no dabas, bet ar 1792. un 1793. gadu apzīmētie, kā arī Rīgas pils 1515. gada skats kopēts no nenorādīta avota, iespējams, no Broces krājuma.

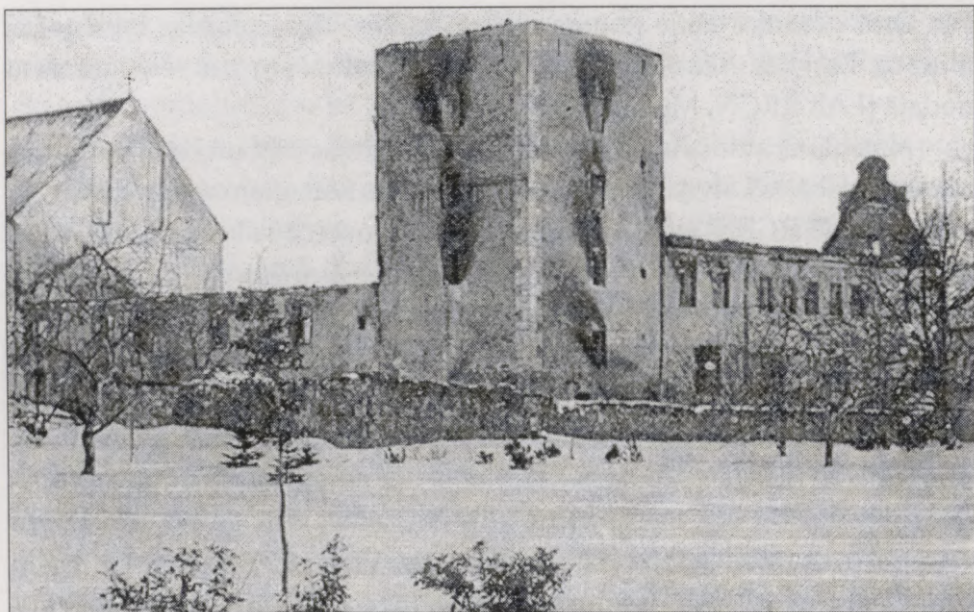
Pēc Otrā pasaules kara albums no iznīcinātās Rīgas pilsētas bibliotēkas nonācis Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā [LAB RRGN, Ms. 242].

Nezināma autora izgatavots albums ar Baltijas piļu un baznīcu drupu attēliem glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā [LNB RGRN, šifrs R IL-1/69]. Šajā albumā ir 86 akvareļi, lielākoties melnbalti, kuros redzamas arī 23 Latvijas pilis. Zīmējumi ir Broces vākto materiālu kopijas. To norāda attēlu parakstā dotais Broces sējuma numurs, lappuse un izgatavošanas gads.

Latvijas Vēstures muzejā glabājas albums ar nosaukumu *Denkmäler aus der Vorzeit Liv-, Ehst- und Kurland's* [LVM, inv. nr. VG 618]. To analizējusi vēsturniece A. Meinarte, atzīmējot, ka albumā apkopoti 65 viduslaiku piļu skati un atsevišķi plāni, kuri datējami ar 19. gs. 30. gadu vidu vai otro pusi [Meinarte 1994]. Liela daļa attēlu ir dažādu autoru darbu kopijas guašas tehnikā. Albuma autors, iespējams, esot Johans Radeckis, jo ar analogisku titullapu Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā glabājoties šī autora 1841. gadā tapis manuskripts *Denkmäler aus der Vorzeit Liv-, Ehst- und Kurland's. Ein Beitrag zur Geschichte der Ostsee-Provinzen, gesammelt von Johann von Radetzky* [LNB RGRN, Rx 109, 1].

Latvijas Vēstures muzeja fondos atrodas vēl viens nezināma autora albums *Kurlands Burgen und Ruinen* [LVM, inv. nr. VG 629]. Tajā akvareļa tehnikā zīmēti 30 Kurzemes piļu skati, kas papildināti ar konspektīviem celtņu būvēstures aprakstiem. Pēc muzeja līdzstrādnieku rakstītas albuma anotācijas, attēlu vairums ir dažādu mākslinieku darbu kopijas, bet astoņi, iespējams, ir autordarbi. Atsevišķi akvareļi datēti ar 1661. gadu – tās ir J. R. Šturna darbu kopijas, bet vairākumā attēlu parakstu atrodama norāde uz 18. gs. beigām vai 19. gs. pirmo pusi. Trešā daļa attēlu datēta ar 1910.–1912. gadu. Tas liecina par aptuvenu zīmējumu izgatavošanas laiku. Šis 20. gs. sākumā gatavotais piļu attēlu krājums ir kā iepriekšējā gadsimta tradīcijas reminiscence.

Minētajiem privātpersonu albumiem ir kultūrvēsturiska vērtība kā sava laika izplatītai parādībai. Tā kā saglabājušies oriģināli, no kuriem amatieri kopējuši savus zīmējumus, no piļu pētniecības viedokļa pārzīmējumiem nav lielas nozīmes. Tāda ir tikai pašu autoru no dabas veiktajiem

14. att. Lielstraupes pils pēc nodedzināšanas 1905. gada 8. decembrī

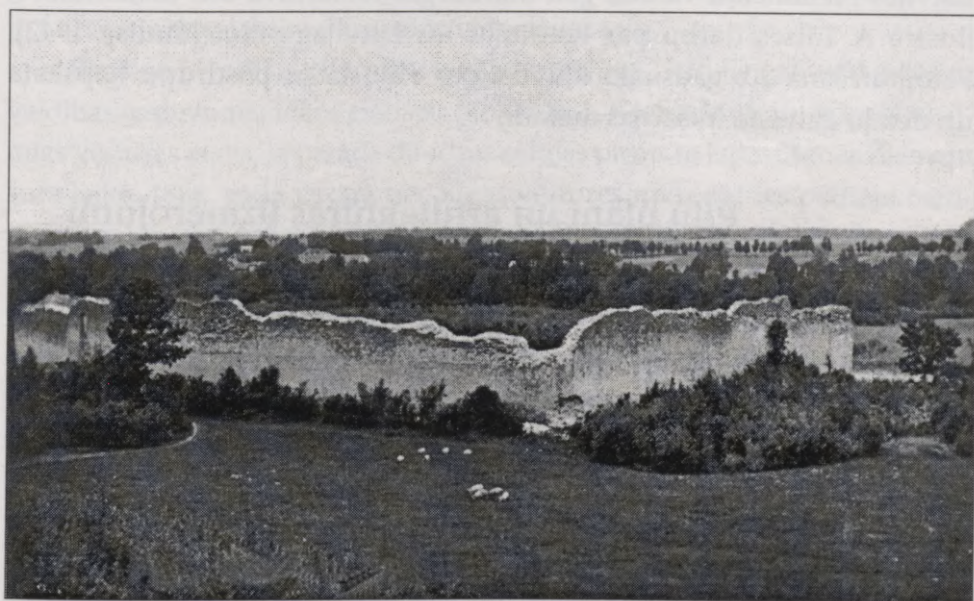
pieminekļu fiksējumiem, jo ar katru nākamo diletantisko kopiju senās celtnes attēlojuma dokumentalitāte mazinās.

19. gs. beigās, parādoties fotogrāfijai, no dabas zīmētu pieminekļu attēli kā senceltņu stāvokļa fiksēšanas veids izzūd. Toties dažādu vēsturisku publikāciju, tūristu vadoņu un līdzīgas literatūras ilustrēšanai izmantoti fotoattēli, starp tiem arī piļu skati. Kvalitatīvi iespīestās melnbaltās fotogrāfijās pagājušā gadsimta beigās dokumentēts viduslaiku celtņu stāvoklis 1896. gadā R. Gulekes izdotajā attēlu krājumā *Alt-Livland* [Guleke 1896]. Kopš 19. gs. beigām arvien pieaugošā skaitā iespīestas pastkartes un kā atklātnes izgatavotas fotogrāfijas ar tūristu iemīlotu objektu – sevišķi Kokneses, Bauskas, Siguldas, Turaidas, Cēsu un citu piļu attēliem. Laika gaitā pa pastu sūtītās skatu kartes ir izklīdušas, un tagad tikai daļa no tām pamazām nonāk kolekcionāru krājumos, bet retāk – muzeju vai bibliotēku fondos.

Visu piļu un pilsdrupu skatus, kas fotografēti līdz 20. gs. vidum un atrodami literatūrā, nav iespējams uzrādīt to lielā skaita dēļ. Šeit minēsim tikai dažus plašākus Latvijas piļu fotoattēlu kopojumus. 1908.–1914. gadā

15. att. Aizputes pils 20. gs. 20.–30. gados

16. att. Altenešs pilsdrupas, parakstā nepareizi nosauktas par Jersiku, 20. gs. 20.–30. gados

vācu valodā iznāca Baltijas vēsturiski ģeogrāfiskais kalendārs [BHGK 1908–1914], kurā attēlotas daudzas viduslaiku pils un fotouzņēmumiem pievienoti īsi vēstures apraksti. Norādes par šiem attēliem dotas K. fon Lēvisa of Menāra piļu leksikonā [Löwis 1922], jo viņš bijis viens no parakstu autoriem. Arī pats leksikons bagātīgi ilustrēts ar 20. gs. sākumā uzņemtām piļu fotogrāfijām.

Kā jubilejas izdevums – velte Rīgas septiņsimtgadei – 1901. gadā publicēts E. Zerafima sastādīts Baltijas skatu albums [Seraphim 1901]. Tajā ir arī daudzu Latvijas viduslaiku piļu fotouzņēmumi. Vēlāk, 20. gs. 30. gados, tapušās fotogrāfijas, arī Latvijas piļu un pilsdrupu skati bagātīgi ilustrē daudzus preses izdevumus. Atsevišķā bagāti ilustrētā albumā skatāma Rīgas pils [Rīgas pils 1938]. 1932. gadā Rīgā notika kopīga Latvijas un Zviedrijas muzeju, bibliotēku un arhīvu rīkota izstāde, kas bija veltīta 17. gs. pieminekļiem. Tajā parādīja un vēlāk arī publicēja vairāku Latvijas piļu (Bauskas, Jelgavas u.c.) senākos attēlus no 18. gs. sākuma [Tepfers 1934].

Vairāki simti attēlu ar piļu skatiem – gan senāku piļu pētnieku un mākslinieku gatavoti uzmērojumi un zīmējumi, gan paša autora, gan Latvijas Pieminekļu valdes, gan Mārburgas fotoarhīva u.c. uzņēmumi – ilustrē A. Tūlzes darbu par Igaunijas un Latvijas pilīm [Tuulse 1942]. Fotografēšana 20. gadsimtā kļuvusi par viduslaiku pilsdrupu kopskata un detaļu galveno fiksācijas metodi.

Piļu plāni un arhitektūras uzmērojumi

Celtnes plāns – tās grafisks attēlojums horizontālā projekcijā – ir viena no svarīgākajām būvprojekta sastāvdaļām. Tas samazinātā mērogā uzskatāmi parāda būves apveidu un lielumu, telpu izvietojumu un apjomu, sienu biezumu, durvju un logu ailu atrašanās vietu u.c. parametrus. Ja ir pieejami ēkas visu stāvu plāni un zināms celtnes novietojums noteiktā lauku apvidū vai pilsētas gruntsgabalā, var iegūt labu priekšstatu par būvi.

Nav zināms, vai, ceļot un līdz 16. gs. pārbūvējot viduslaiku pils Latvijā, eksistējuši grafiski izstrādāti projekti vai skices. Pazīstami vienīgi vairāku gadsimtu gaitā veikti jau esošu celtnu vai to drupu uzmērojumi. Tos var iedalīt topogrāfiskajos un analītiskajos plānos. Viduslaiku piļu plānu lielākā daļa līdz pat 19. gs. beigām jāsauc par topogrāfiskiem. To vidū

nodalāmi piļu novietnes plāni, kas parāda situāciju tuvākajā apkārtnē. Šajos plānos ar topogrāfiskām zīmēm parādīts zemes reljefs, tuvākās ūdenskrātuves, ceļi, meži, bet pašas celtnes būvapjomam iezīmēta tikai ārējā kontūrlīnija. Izgatavoti arī pils korpusu un aizsargsienu uzmērojumi, kuros mērogā parādīts sienu biezums, telpu izvietojums, ailu atvērums utt. Nespeciālistu zīmētie piļu plāni lielākoties ir shematiski un diezgan aptuveni. Profesionālu arhitektu veiktajos uzmērojumos ievērota daudz lielāka precizitāte un dota krietni plašāka informācija par celtni, iezīmējot arī velvju pārsegumus, kāpnes, apkures ierīču vietas utt.

Piļu arhitektūras analītiskie plāni, kuros ar atšķirīgiem apzīmējumiem parādīti dažādu laiku būvperiodi, ir īpaši nozīmīgi gan konkrētas celtnes, gan noteikta ēku tipa zinātniskai izpētei. Latvijas viduslaiku aizsargceltņu analītiskie plāni sastopami reti. Šādus plānus var izgatavot tikai ilgstošu un pamatīgu ēku būvvēstures studiju rezultātā, kad tiek gan izvērtēti rakstītie avoti, gan pētīti paši ēkas mūri, kas atrodas ne tikai virs zemes, bet arī apbērti ar vēlāku kultūrslāņu kārtām.

Piļu korpusu šķērsriezumi, perspektīvu skati, detaļu uzmērojumi, grafiskas rekonstrukcijas, kā arī augšējo stāvu plāni izgatavoti samērā reti, jo Latvijā ir maz labi saglabājušos viduslaiku piļu.

Senākie Livonijas piļu plāni zināmi no 17. gs., kad tie gatavoti zviedru valdības uzdevumā. Plāni glabājas Stokholmā, Kara arhīvā, un ir īpaši nozīmīgs vēstures avots, jo parāda daudzas celtnes pirms to izpostīšanas Ziemeļu kara laikā. 1888. gada vasarā pēc Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības locekļa vēsturnieka barona Hermaņa Bruininga ierosinājuma uz Stokholmu bija aizsūtīta delegācija, lai turienes arhīvā apzinātu Livonijas piļu un pilsētu skatu un plānu krājumus. Kā atzīmējis K. fon Lēviss of Menārs, rezultāti bijuši "negaidīti iepriecinoši" [Löwis 1890a, 47]. Viņa vēlākajos rakstos zviedru plāni izmantoti vairākkārt. Otra nozīmīga 17. gs. tapušo piļu plānu krātuve ir Latvijas Valsts vēstures arhīvs. Plašāk par abos arhīvos glabātajiem Latvijas piļu plāniem šajā grāmatā stāstīts attiecīgajās nodaļās.

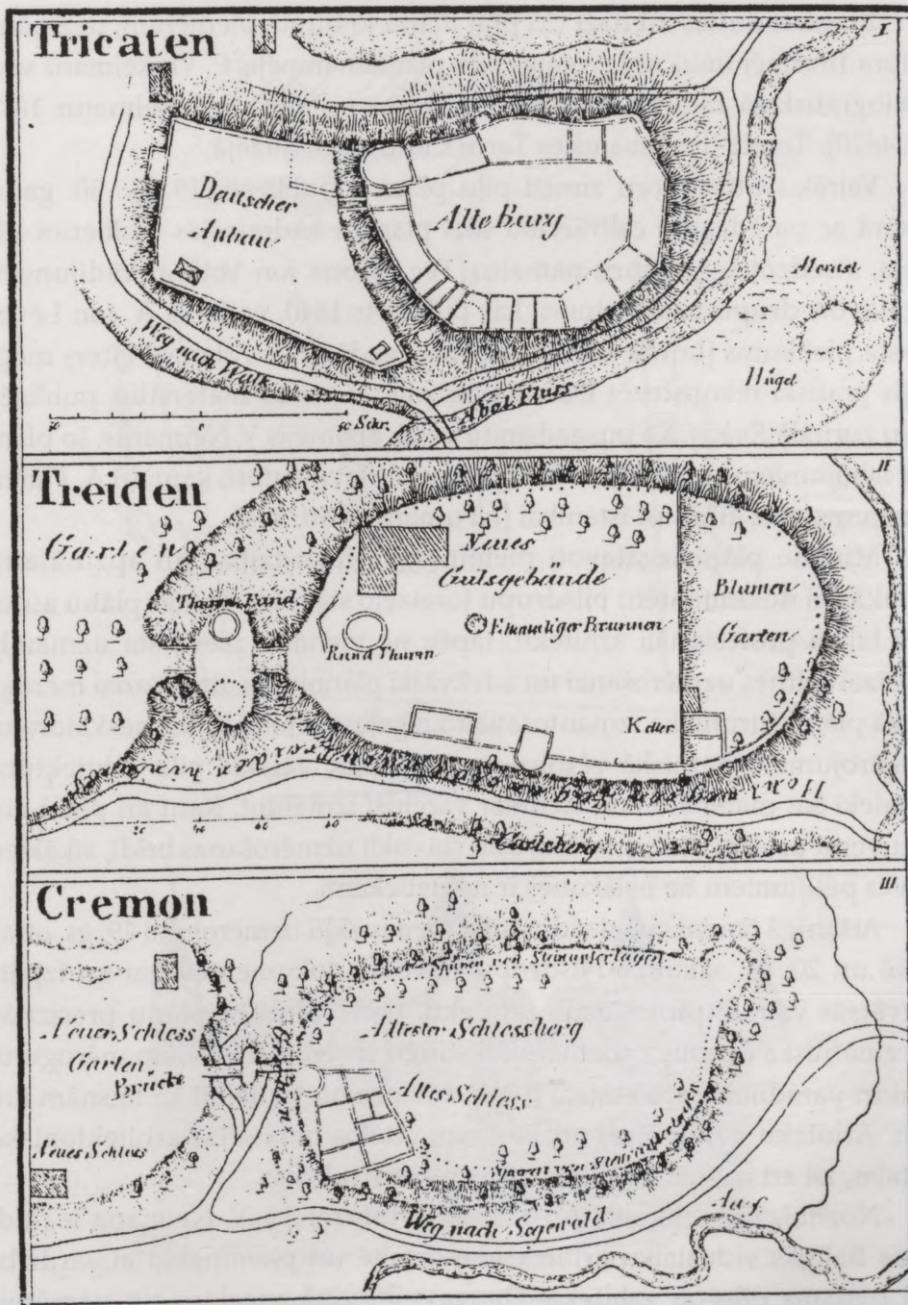
Dažu Latvijas piļu un pilsētu – Dobeles, Jelgavas, Daugavpils – 17. gs. vidū zīmētie plāni iespiesti kā ilustrācija Z. Pufendorfa publicētajam Zviedrijas karaļa Gustava Kārļa X dzīves aprakstam [Pufendorf 1691].

Vērtīgs Livonijas piļu plānu krājums, kas tapis 18. gs. beigās un 19. gs. pirmajos gadu desmitos, ir jau iepriekš minētie J. K. Broces materiāli.

Sevišķi daudz dokumentēta Rīgas pils, dodot visu trīs stāvu plānus, šķērs-griezumus un perspektīvas zīmējumus 18. gs. otrajā pusē. Namdara Nikolaja Kēlera (*Köhler*) 1767. gadā izgatavotie Rīgas pils plāni līdz mūsdienām saglabājušies, tikai pateicoties Broces kopijām. Šie materiāli par Rīgas pili ir publicēti [Broce 1992, 195]. Par vairākām citām Latvijas pilīm Broces materiālos parasti atrodams tikai pa vienam plānam.

19. gs., pieaugot interesei par senatnes pieminekļiem, pakāpeniski uzmērotas daudzu Livonijas piļu drupas. Bagātīgs plānu krājums ir jau minētais marķīza Pauluči albums, kas tapis 19. gs. 20. gados. Tajā visām 67 Latvijas un Igaunijas pilīm dots gan zīmējums, gan mūru uzmērojums un situācijas plāns tuvākajā apkārtnē. Plānu izgatavotājiem – aprinču revidentiem – bija dažāds sagatavotības līmenis šim darbam. Situāciju plāni ar topogrāfiskiem apkārtnes apzīmējumiem dod pietiekamu informāciju par objekta atrašanās vietu, bet pašu piļu uzmērojumi nav veikti profesionāla arhitekta līmenī. Bieži vien nosacīti parādīts mūru biežums, nav iezīmētas durvju vai logu aillas, kā arī kļūdaini parādīti celtnu izmēri un apveidi. Tomēr vairāk nekā pusotra gadsimta laikā kopš Pauluči albuma tapšanas piļu bojāeja ir turpinājusies, tāpēc šodien šis materiālu krājums ir vērtīgs vēstures avots, kurā – kaut ar zināmām neprecizitātēm – dokumentēts toreizējais piļu stāvoklis.

Pusotra desmita Latvijas piļu plānu ievietots F. Krūzes darbā *Necrolivonica oder Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands* [Kruse 1842, Tab. 64, 66]. Pēc tam kad 1838. gadā pie Aizkraukles Daugavas plūdus bija izskalotas daudzas senlietas, nākamajā vasarā, Krievijas ķeizara finansiāli atbalstīts, Tērbatas Universitātes vēstures profesors F. Krūze veica ceļojumu pa Latviju un Igauniju, vācot senlietas, uzmērojot pilskalnus un meklējot senus apbedījumus. Viduslaiku piļu izpēte nebija ceļotāja mērķis. Kā F. Krūze pats atzinis minētajā grāmatā, pilskalnu un mūra piļu plānus viņš zīmējis tāpēc, ka dzīvesvietu tuvumā parasti atrodas apbedījumu vietas, kuras līdz pat 19. gs. beigām bija galvenie izrakumu objekti. F. Krūzes izgatavotajos piļu plānos mūri ir iezīmēti shematiski un pavisā, tie dod tikai aptuvenu priekšstatu par celtnu plānojumu. Kā piemērs F. Krūzes plānu neprecizitātei jāmin Salaspils pils plāns, kas pēc 20. gs. 60. gados notikušo izrakumu materiāliem ir krietni atšķirīgs [Ose 1998c, 382].

17. att. Trikātas, Turaidas un Krimuldas pils plāni.
 Frīdriha Krūzes zīmējums 1838. gadā

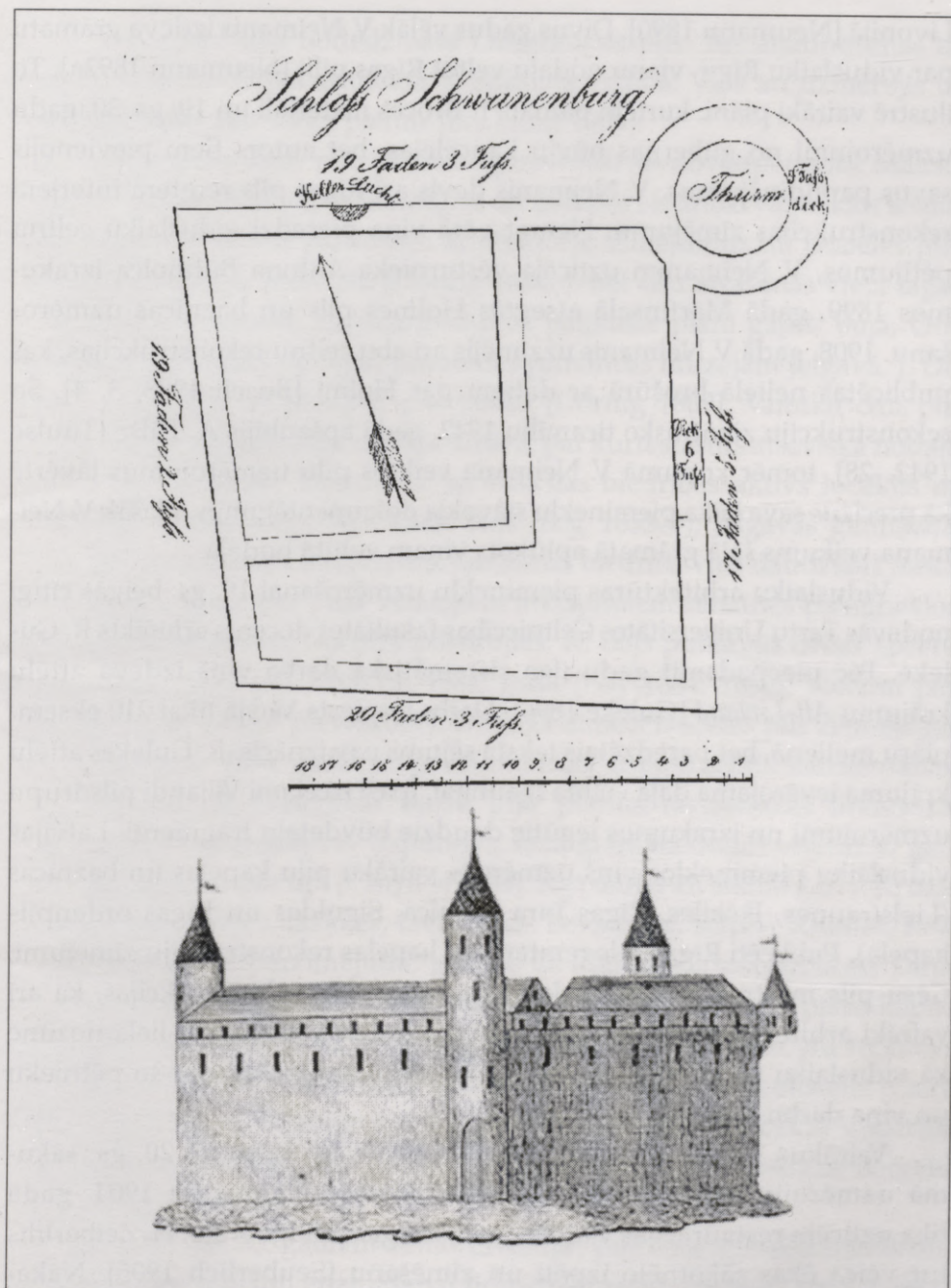
19. gs. radušies arī daži citi piļu plānu krājumi, piemēram, nezināma autora 16 zīmējumus ar Livonijas piļu plāniem minējis E. Vinkelmans savā bibliogrāfiskajā rādītājā *Bibliotheca Livoniae historica* [Winkelmann 1878, Nr. 4620]. Toreiz tie glabājušies Tartu Centrālajā muzejā.

Vairāku citu autoru zīmēti piļu plāni ir publicēti. 19. gs. 30. gados sakarā ar paredzamo celtniecību tika planēta kādreizējās Gulbenes pils vieta, atsedzot seno mūru pamatus. Pēc barona fon Volfa norādījumiem izgatavots drupu uzmērojums, kas publicēts 1840. gadā kā A. fon Lēvisa raksta pielikums [Löwis 1840, 311]. 1842. gadā grāfs Adams Plāters mēģinājis grafiski rekonstruēt Dinaburgas pili un savus materiālus publicēja poļu žurnālā *Rubon*. Kā pusgadsimtu vēlāk atzīmējis V. Neimanis, šo plānu bez labojumiem izmantojuši daži poļu un krievu autori, kaut arī A. Plātera zīmējums maz atbilstot īstenībai [Neumann 1890, 304].

Minētie plāni izgatavoti pieminekļu aizsardzības un apzināšanas nolūkā, lai dokumentētu pilsdrupu toreizējo stāvokli. Tomēr plānu autori nav bijuši profesionāli arhitekti, tāpēc ne vienmēr pievērsta uzmanība precīzai celtnes uzmērošanai un adekvātai plānojuma attēlošanai mērogā. Tā kā plānu turpmāka izmantošana to izgatavotājiem bijusi neskaidra un uzmērojumu zinātniskā vērtība nav apjausta, vēlākie piļu arhitektūras pētnieki šos materiālus ne vienmēr varējuši izmantot. Kaut arī plāni dod aptuvenu priekšstatu par pilsdrupu stāvokli uzmērošanas brīdī, sīkākiem būves pētījumiem tie lielākoties ir nepietiekami.

Atšķirīgā līmenī veikti viduslaiku pieminekļu uzmērojumi 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā. Pilsdrupu stāvokļa dokumentēšanai un izpētei pievērsās vairāki profesionāli arhitekti, tāpēc pieauga plānu precizitāte un zinātniska ticamība. Uzmērotāji stingri ievērojuši izvēlēto mērogu un skaidri parādījuši esošo mūru reālās atkāpes no vizuāli it kā taisnām līnijām. Arhitekti uzmērojuši arī līdz tam attēlos nefiksētas arhitektoniskas detaļas, kā arī devuši telpu grafiskas rekonstrukcijas.

Nozīmīgs ir arhitekta un mākslas vēsturnieka V. Neimaņa ieguldījums Baltijas viduslaiku arhitektūras izpētē un pieminekļu aizsardzībā. Vēl būdams pilsētas arhitekts Daugavpilī, viņš apceļojis un uzmērojis vairākas Latgales pilsdrupas. Volkenbergas, Dinaburgas, Rēzeknes un Ludzas pils plāni, situācijas plāni un vairāki detaļzīmējumi 1890. gadā publicēti kā ilustrācijas viņa apcerējumam par ordeņa pilīm t.s. poļu

18. att. Gulbenes pils plāns.
Uzmērots pirms 1840. gada

Livonijā [Neumann 1890]. Divus gadus vēlāk V. Neimanis izdeva grāmatu par viduslaiku Rīgu, vienu nodaļu veltot Rīgas pilij [Neumann 1892a]. To ilustrē vairāki plāni, kuriem pamatā ir Broces materiāli un 19. gs. 30. gadu uzmērojumi no guberņas būvju kancelejas, bet autors tiem pievienojis savus papildinājumus. V. Neimanis devis arī Rīgas pils remtera interjera rekonstrukcijas zīmējumu. Ņemot vērā viņa pieredzi viduslaiku celtnu pētījumos, V. Neimanim uzticēja vēsturnieka Antona Būhholca izrakumos 1899. gadā Mārtiņsalā atsegtās Holmes pils un baznīcas uzmērošanu. 1908. gadā V. Neimanis uzzīmējis arī abu celtnu rekonstrukcijas, kas publicētas nelielā brošūrā ar datiem par Holmi [Busch 1908, 3, 4]. Šo rekonstrukciju zinātnisko ticamību 1942. gadā apšaubījis A. Tūlse [Tuulse 1942, 28], tomēr kopumā V. Neimaņa veiktos piļu uzmērojumus jāvērtē kā precīzus sava laika pieminekļu stāvokļa dokumentējumus. Plašāk V. Neimaņa veikums šajā grāmatā aplūkots viņam veltītā nodaļā.

Viduslaiku arhitektūras pieminekļu uzmērošanai 19. gs. beigās cītīgi nodevās Tartu Universitātes Celtniecības fakultātes docents arhitekts R. Guleke. Pēc piecpadsmit gadu ilga sistemātiska darba viņš izdeva attēlu krājumu *Alt-Livland* [Guleke 1896]. Darbs iespiests Vācijā tikai 210 eksemplāru metienā, bet paredzētais teksta sējums nav iznācis. R. Gulekes attēlu krājuma ievērojama daļa veltīta Igaunijai. Īpaši izceļami Viljandi pilsdrupu uzmērojumi un izrakumos iegūtie daudzie būvdetaļu fragmenti. Latvijas viduslaiku pieminekļos viņš uzmērojis vairāku piļu kapelas un baznīcas (Lielstraupes, Ikšķiles, Rīgas Jura baznīca, Siguldas un Rīgas ordeņpils kapela). Publicēti Rīgas pils remtera un kapelas rekonstrukciju zīmējumi, Cēsu pils mestra zāles un guļamtelpas grafiskas rekonstrukcijas, kā arī vairāki arhitektūras detaļu uzmērojumi. Gulekes darbam ir liela nozīme kā viduslaiku pieminekļu precīzam fiksējumam. Plašāk par šo pētnieku un viņa darbu – atsevišķā nodaļā.

Vairākus viduslaiku pieminekļus Latvijā un Igaunijā 20. gs. sākumā uzmērojis arhitekts H. Zeiberlihs. Kad V. Neimanim 1904. gadā tika uzticēta restaurācijas vadība Ārensburgas pilī Igaunijā, H. Zeiberlihs tur veica ēkas sākotnējo izpēti un zīmēšanu [Seuberlich 1905]. Nākamajā gadā viņš strādājis Raunas pilī, izgatavojot un vēlāk arī publicējot tolaik virs zemes redzamo mūru uzmērojumu un pils situācijas plānu [Seuberlich 1906].

1905. gadā tika nodedzināta Lielstraupes pils. Tās atjaunošanas un remonta darbi notika arhitekta V. Bokslafa vadība. Viņš arī uzmērojis un publicējis pils abu stāvu plānus [Bockslaff 1909].

19. gs. atsevišķus piļu plānus izgatavojuši arī novadpētnieki. Mākslinieks J. Dērings Kurzemes literatūras un mākslas biedrībai vairākkārt iesniedzis paša uzmērotus plānus un arhitektūras zīmējumus no Dobeles pils, no kuriem daži ir publicēti [Döring 1884a], bet citu atrašanās vieta tagad nav zināma. Jādomā, ka manuskriptos palikušie plāni gājuši bojā, Otrā pasaules kara laikā nodegot Kurzemes provinces muzejam Jelgavā. J. Dērings publicējis arī Jaunpils pils plānu [Döring 1889]. Vairāku citu piļu plānu skices saglabājušās arī viņa arhīvā, par kuru stāstīts atsevišķā nodaļā.

Otrs Kurzemes literatūras un mākslas biedrības aktīvs loceklis un izrakumu organizētājs bijis Karls Bojs (*Boy*, 1853–?), Jelgavas ģimnāzijas skolotājs un senatnes interesents. Kurzemes biedrībā viņš daudzkārt uzstājies sēdēs, ziņojot par paša veiktajiem atklājumiem senatnes pieminekļos, to skaitā izrakumiem Dobeles pilsdrupās. K. Bojs publicējis divus apcerējumus par izpēti pilī 1883. un 1884. gadā [Boy 1884; 1885]. Vienam pārskatam kā ilustrācija pievienots J. Dērings zīmēts Dobeles pils ziemeļdaļas plāns, kas tapis 1884. gadā pēc izrakumu laikā atsegto celtnu uzmērošanas.

Vairāku pie Daugavas esošu piļu plānus no senākās literatūras 1893. gadā pārpublicējis A. Sapunovs, savā grāmatā dodot vēsturiski ģeogrāfisku apskatu par upi [Сапунов 1893]. Šajā darbā atrodami gan F. Krūzes skicēto Aizkraukles, Ikšķiles, Lielvārdes, Lokstenes, Sēlpils, Altenes, Kokneses piļu plānu pārzīmējumi, gan no G. Manteifela pārpublicēts Dinaburgas pils rekonstrukcijas zīmējums un V. Neimaņa uzmērītā plāna kopija. A. Sapunovs, balstoties uz sava laika jaunākajiem pētījumiem, jau atzīmējis, ka F. Krūzes par Jersiku dēvētās pilsdrupas patiesībā esot Lokstene [Сапунов 1893, 511]. A. Sapunovs apkopojis arī ziņas par Vitebskas guberņas arhitektūras pieminekļiem, pārpublicējot V. Neimaņa uzmērītus Latgales piļu plānus [Сапунов 1903].

Kopš 19. gs. 80. gadiem Senās Livonijas piļu sistemātiskai uzmērošanai, kā arī vecu plānu apzināšanai un pētišanai pievērsās K. fon Lēviss of Menārs, kurš izveidojās par nozīmīgāko Baltijas piļu pētnieku līdz pat 20. gs. 30. gadiem. Laikā no 1888. gada līdz savai nāvei 1930. gadā viņš publicējis ap 30 plānu, no kuriem 20 attiecas uz Latvijas pilīm, bet pārējie –

uz Igauniju. Tie iespiesti vai nu Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības, vai Kurzemes literatūras un mākslas biedrības sēžu protokolos vai izdevumos Vācijā, vai tūristu ceļvežos. Daudzi plāni ievietoti viņa 1922. gadā publicētajā piļu leksikonā [Löwis 1922].

Uzsākot savu piļu pētnieka darbu, jau 1888. gadā K. fon Lēviss of Menārs Stokholmas Kara arhīvā meklējis 17. gs. Latvijā un Igaunijā zīmētus aizsargceltņu uzmērojumus. Tos vēlāk viņš izmantojis kā avotus, pētot pilsdrupas. Pats K. fon Lēviss of Menārs izgatavojis piļu situāciju plānus ar topogrāfisku apkārtnes attēlojumu, kā, piemēram, Koknesē [Löwis 1900] un Cēsis [Löwis/Bienemann 1895], uzmērojis virs zemes redzamās drupas Ikšķilē [Löwis 1910a], Alūksnē [Löwis 1911b], veicis nelielus pārbaudes rakumus zem gruvešiem slēpto mūru atrašanās vietas precizēšanai Triķātā [Löwis 1891b], Kalsnavā [Löwis 1898], Gaujienā [Löwis 1912]. Daugavgrīvā izrakumi veikti, lai konstatētu virs zemes vairs nesaglabājušās aizsargceltnes novietojumu un tā atbilstību 17. gs. plāniem [Löwis 1891a]. Daudzu piļu plāni izgatavoti, balstoties uz 17. gs. materiāliem, kas papildināti ar agrāk neatzīmētām detaļām, kā, piemēram, Limbaži [Löwis 1889], Turaida [Löwis 1896b], Ādaži [Löwis 1899b], Burtnieki [Löwis 1911a]. Pētnieks uzmērojis arī vairākas apdzīvotas pilis vai to daļas – Jura baznīcu Rīgā [Löwis 1890b] un Rīgas pils Andreja kapelu [Löwis 1888a]. Ja bijis iespējams, doti vairāku stāvu atšķirīgi plāni Ventspils pilij [Löwis 1896c, Taf. 4], Cēsu pils torņiem, kur arī zīmētas būvdetaļas [Löwis 1890a]. Bez tam reizēm K. fon Lēviss of Menārs savos plānos atšķirīgi apzīmējis jaunākus un vecākus mūrus, uzsverot dažādu laiku būvperiodus, kā, piemēram, Ventspils pils plānā [Löwis 1896c, Taf. 4]. K. fon Lēvisa of Menāra personiskajos materiālos glabājušies nepublicēti citu pētnieku uzmērojumi, no kuriem savā piļu leksikonā viņš minējis, piemēram, arhitekta O. fon Zīversa 1896. gadā izgatavotos Nabes pils vertikālā un horizontālā šķērsriezuma uzmērojumus, Prūsijas būvmeistara K. Šteinbrehta izpildīto Raunas pils plānu, kā arī vēsturnieka L. Arbuzova, seniora, atstātajos materiālos esošo Bauskas pils plānu un atsevišķus detaļzīmējumus. Plašāk par K. fon Lēvisa of Menāra darbību šajā grāmatā stāstīts 2. nodaļā.

Nodibinoties neatkarīgai Latvijas valstij, K. fon Lēviss of Menārs savu aktīvo darbību nepārtrauca. Kaut arī Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēžu protokoli vairs tik regulāri kā 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajā

gadu desmitā neiznāca un arī pats pētnieks jau bija sasniedzis pensijas gadus, vēl 1924. gadā viņš Latvijas Pieminekļu valdes uzdevumā uzmēroja vairākas pilis, no kurām publicēti Volkenbergas [Löwis 1926] un Rēzeknes plāni [Brežgo 1925, 40].

Kaut arī K. fon Lēviss of Menārs nav bijis profesionāls arhitekts un daļa no viņa plāniem atgādina skices ar atzīmēm pētniekam raksturīgajā rokrakstā, viņa veikuma apjoms ir ievērojams. Šie plāni bija precīzākie minēto piļu dokumentējumi līdz pat 20. gs. otrajai pusei, bet daudzas celtnes nav no jauna uzmērotas līdz pat mūsdienām. Tāpēc arī vairākums K. fon Lēvisa of Menāra zīmēto plānu ievietots 1942. gadā publicētajā A. Tūlzes grāmatā kā uzskatāmākās ilustrācijas par konkrētām pilīm [Tuulse 1942].

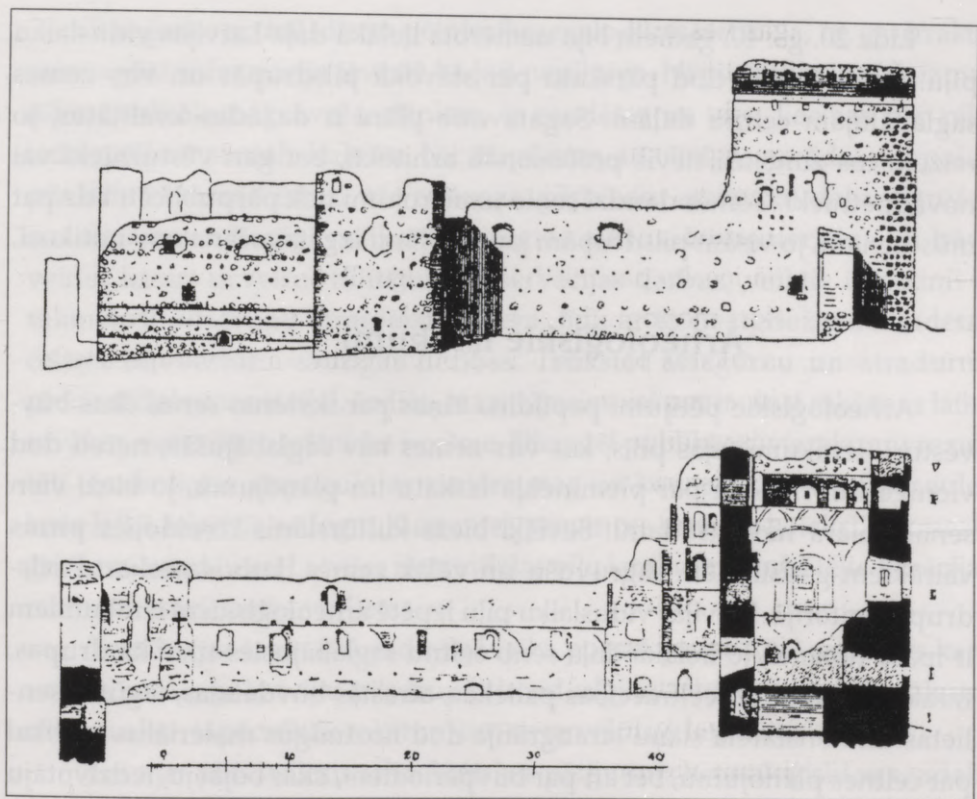
Latvijas pilis uzmērojuši ne tikai uz vietas dzīvojušie pētnieki. Tā kā Senā Livonija bija saistīta ar Vācu ordeņa valsti, 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajos gadu desmitos, vācot salīdzināmo materiālu, Baltiju apceļojuši divi toreizējās Prūsijas arhitekti un piļu pētnieki – Marienburgas (tag. Malborka Polijā) pils atjaunošanas vadītāji. Marienburgas pils, kādreizējā Vācu ordeņa virsmestra rezidence, ievērojams gotikas arhitektūras piemineklis, kopš 19. gs. beigām tika rūpīgi pētīta un restaurēta. No 1882. līdz 1922. gadam par Marienburgas pils būvmeistaru strādāja profesionāls arhitekts un arhitektūras pētnieks Konrads Šteinbrehts (1849–1923). Viņš daudz ceļoja, lai iepazītu Eiropas viduslaiku pilis, bet īpaši uzmēroja un studēja Prūsijas pilsdrupas. Nozīmīga ir K. Šteinbrehta grāmata par ordeņpilīm Prūsijā [Steinbrecht 1888], uz kuru atsaukušies arī 19. gs. beigu un 20. gs. pirmās puses Latvijas piļu pētnieki. Tajā ievietotos piļu plānus un fasāžu zīmējumus Prūsijas piļu pētnieki izmanto vēl mūsdienās. 1889. gadā K. Šteinbrehts apceļojis Baltiju, iepazīstot šejienes ordeņpilis. Par viņa veikto maršrutu ziņas ir ļoti aptuvenas – dažās publikācijās īsi uz to norādījis K. fon Lēviss of Menārs, kurš pavadījis slaveno ārzemju pētnieku. K. Šteinbrehts bijis vismaz trīs Senās Livonijas pilis – Dobelē, Raunā un Pērnavā. Raunā viņš ne tikai apskatījis pieminekli, bet arī uzmērojis tā plānu, kas līdz mūsdienām saglabājies K. fon Lēvisa of Menāra pārzīmējumā [LVVA, 1583. f., 1. apr., 31. l., 180. lp.]. K. Šteinbrehts sava ceļojuma laikā uz vietējiem senatnes pētniekiem bija atstājis lielu iespaidu un 1889. gada 10. decembrī viņš

ievēlēts par Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības korespondētājlocekli [Sb. Rig. 1889, 110].

20. gs. otrā gadu desmita beigās ceļojumu pa Lietuvu un Kurzemi ar zinātnisku mērķi – iepazīt un uzmērot šo zemju pilis un senākās baznīcas – veica Bernhards Šmids (1872–1947). Viņš kopš 1895. gada bija Prūsijas Marienburgas pils atjaunošanas darbu vadītāja palīgs, bet Šteinbrehta dzīves beigās 1922. gadā iecelts par pils būvmeistaru. B. Šmids sava mūža laikā uzrakstījis vairākas monogrāfijas par Marienburgu un citām ordeņpilīm Prūsijā, daudzus rakstus par vēsturisko būvmākslu, kā arī vadījis arhitektūras pieminekļu atjaunošanu. Dienvidbaltijas piļu pētījumu rezultātā B. Šmids publicējis vairākus nozīmīgus rakstus vācu valodā iznākošos žurnālos. Kā atzīmēts historiogrāfiskā pārskatā par Lietuvas viduslaiku pilīm, B. Šmids 1918. gadā esot publicējis pētījumu par Traķu pili, bet 1942. gadā – apskatu par Lietuvas pilīm [Jurginis 1971, 22]. 1921. gadā publicēts B. Šmida raksts par ordeņpilīm un baznīcām Kurzemē [Schmid 1921]. Kurzemē viņš izgatavojis mūru uzmērojumus 17 pilīm vai pilsdrupām, zīmējis vairākus situācijas plānus, kā arī dažu celtnu vertikālās projekcijas – fasādes vai griezumus. Šī pētnieka darbība parāda augstu profesionālo līmeni viduslaiku arhitektūras dokumentēšanā. Kaut arī B. Šmida uzmērotajos plānos nav atšķirīgi attēloti dažādi būvperiodi, tie ir aprakstīti tekstā, balstoties gan uz arhitektūras studijām uz vietas, gan uz rakstīto avotu pētījumiem.

Dažas viduslaiku pilsdrupas, kuras atrodas latviešu pilskalnos, uzmērojis Ernests Brastiņš 20. gs. 20. gados [Brastiņš 1923–1930]. Starp tām minama, piemēram, Sēlpils, Dobeles u.c. Brastiņa izgatavotajos pilskalnu plānos mūri attēloti shematiski, jo lielāka nozīme pievērsta pilskalna un tā tuvākās apkārtnes topogrāfiskam attēlojumam.

20. gadsimta 30. gados materiālus par Kuldīgas pili vācis vietējais novadpētnieks Valfrīds Fromholds-Treijs. Autora iecerētā bagātīgi ilustrēta grāmata par Kuldīgas pili nav publicēta, bet dienas presē iespiests viņa izstrādātais Kuldīgas pils rekonstrukcijas zīmējums [Brīvā Zeme 1936, 68]. Npublicētais manuskripts vācu valodā "Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums", kas datēts ar 1947. gadu, kā arī 1934. gadā pabeigtie zīmējumi 1992. gadā atkal atgriezušies Latvijā – tie dāvināti Kuldīgas novada muzejam [Trimdas 1996, 33; Volānska 1998, 6].

19. att. Bauskas pils dienvidu fasāde, galvenā torņa griezums un pagalma ziemeļu mūris. Bernharda Šmīda uzmērojums pirms 1921. gada

Vācot materiālus savam pētījumam, 1939. gadā Latvijas pils apceļoja igauņu mākslas vēsturnieks A. Tūlse. Viņu pavadīja students J. Armoļiks, veicot arī vairāku celtņu uzmērojumus, no kuriem Turaidas pils galvenā torņa šķēsgriezums, Limbažu pils plāns un Cēsu pils mestra zāles velvju sistēmas zīmējums ievietots A. Tūlzes grāmatā [Tuulse 1942, 43, 201, 331]. Šajā grāmatā publicēti gandrīz visu Livonijas piļu plāni, ko izgatavojuši dažādi pētnieki. Kaut arī kopš 19. gs. beigām parādījās mēģinājumi gatavot analītiskus plānus ar dažādu laiku būvperiodu atšķirīgiem apzīmējumiem, tomēr A. Tūlse laika gaitā pilis notikušās pārmaiņas galvenokārt apraksta tekstā. Grafiski atšķirīgi būvperiodi iezīmēti tikai dažos no jauna zīmētos Igaunijas piļu uzmērojumos, piemēram, Tallinas plānā.

Līdz 20. gs. 40. gadiem bija uzmērota lielākā daļa Latvijas viduslaiku piļu. Šie materiāli dod pārskatu par stāvokli pilsdrupās un virs zemes saglabātajām celtnu daļām. Sagatavotie plāni ir dažādas kvalitātes, jo reizēm tos zīmējuši nevis profesionāli arhitekti, bet gan vēsturnieki vai novadpētnieki. Tomēr daudzi senie uzmērojumi tiek pārpublicēti līdz pat mūsdienām, jo visām pilsdrupām jaunu plānu izgatavošana nav notikusi.

Arheoloģiskie izrakumi

Arheoloģiskie pētījumi papildina ziņas par ikvienas senas ēkas būvvēsturi. Izrakumi tajās pilīs, kas virs zemes nav saglabājušās, nereti dod vienīgo informāciju par pieminekļa izskatu un plānojumu, jo bieži vien senāki plāni nav atrodam. Sevišķi biezs kultūrslānis izveidojies pirms vairākiem gadsimtiem sagruvušu un vēlāk zemes darbos neskartu pilsdrupu teritorijā. Latvijas viduslaiku piļu izpētē arheoloģiskiem izrakumiem ir īpaša nozīme, jo lielākā daļa seno celtnu saglabājusies tikai kā drupas. Izrakumos fiksētās celtniecības paliekas, atrastās būvdetaļas, iegūtās senlietas un konstatētā slāņu stratigrāfija dod nozīmīgus materiālus ne tikai par celtnes plānojumu, bet arī par būvperiodiem, ēkas bojāeju, iedzīvotāju sastāvu un nodarbošanos utt.

Apjomā nelieli pilsdrupu atrakšanas darbi Latvijas teritorijā notikuši jau 19. gs. pirmajā pusē, tomēr nosacīti par zinātniskiem pētījumiem mūsdienu izpratnē var nosaukt tikai atsevišķus 19. gs. beigās veiktus izrakumus. Pirmie piļu racēji par savu mērķi izvirzīja zem gruvešiem paslēpto galveno mūru atsegšanu, lai konstatētu būves plānojumu. Tikai atsevišķos gadījumos atrakti lielāki laukumi. Šķiet, ka lielākoties rakti vien šauri grāvji, meklējot mūra pamatus. Tādējādi, lieki netērējot darbaspēku un laiku, ātri varēja iegūt nepieciešamo informāciju pilsdrupu plāna uzmērošanai. Tā kā kultūrslāņa rakstura izvērtējums, atsevišķu kārtu nodalīšana, aprakstīšana un zīmēšana netika veikta un arī atrastie priekšmeti netika rūpīgi vākti un dokumentēti, tad samērā lielas platības atsegšana izdarīta dažu dienu laikā. Izrakumu īslaicīgumu daļēji noteica arī ierobežotie finansiālie līdzekļi. Tas varēja būt vietējās senatnes pētnieku biedrības vai kādas privātpersonas neliels naudas ziedojums strādnieku algošanai.

11 Raugoties no mūsdienu pētniecības metodikas viedokļa, 19. gs. izrakumos iegūtā informācija jāvērtē kā ļoti nepilnīga. Nepievēršot īpašu uzmanību atraktajiem gruvešu slāņiem, ir zaudētas ne vien liecības par piļu iedzīvotāju materiālo kultūru, bet, iespējams, arī zīmīgas norādes par pašas pils arhitektūras vēsturi, tās celšanas, pārbūvju, atsevišķu daļu sagrūšanas datējumu. Rūpīgi nefiksējot atsegtos mūrus, būvmateriālus un būvveidu, kā arī neveicot tūlītējus konservācijas darbus, veiktie izrakumi ir sekmējuši pilsdrupu straujāku bojāeju, līdz ar to neatgriežami zaudētas celtņu būvvesturei svarīgas liecības. Trūkstot atsegumu un atradumu precīzai dokumentācijai, šodien mazinājusies vai pat zudusi rakšanas laikā savākto materiālu zinātniskā nozīme. Diemžēl publikācijās izrakumu rezultāti un senlietas atspoguļotas samēra maz un konspektīvi. Otrā pasaules kara laikā Jelgavā, sadegot Kurzemes provinces muzeja kolekcijām, neatgriežami zaudēti arī Latvijas rietumdaļas piļu izrakumu varbūtējie fiksācijas materiāli un atrastās senlietas.

Tomēr apmēram 100 gadu ilgā laika posmā pirms Otrā pasaules kara veiktie izrakumi Latvijas pilsdrupās ir viduslaiku arheoloģijas pirmsākumi mūsu valstī, tāpēc sīkāk raksturosim tiem veltīto literatūru.

Latvijas pilīs veiktos arheoloģiskos pētījumus hronoloģiski var sadalīt divos posmos. Pirmais posms – no 19. gs. 40. gadiem līdz 20. gs. sākumam. Otrs posms saistās ar 20. gs. 20.–30. gadiem. 19. gs. pētījumus veica vācbaltieši – vēsturnieki, arhitekti un arī senatnes interesenti. Īsu pārskatu par Livonijas pilīs veiktajiem izrakumiem 1901. gadā publicējis K. fon Lēviss of Menārs [Löwis 1901b], hronoloģiskā secībā uzskaitot pētījumus 11 Latvijas un vairākās Igaunijas pilīs. Literatūrā ir norādes par izrakumiem vēl četrus citos objektos, tā ka kopumā 19. gs. rakšanas darbi notikuši vismaz 15 reižu, aptverot 13 pilis (Dobelē izrakumi veikti trīs reizes dažādu vēsturnieku vadībā).

Vieni no senākajiem zināmajiem rakšanas darbiem notikuši Cēsu pilī, kad atsegts tilta gals dienvidrietumu mūru priekšā. Šīs aktivitātes, šķiet, risinājušās 19. gs. 30.–40. gados, jo rakšanu organizējis grāfs Emanuels Zīverss "savā jaunībā". Par šiem mūru atrakumiem vienīgās skopās ziņas dod neliela piezīme K. fon Lēvisa of Menāra rakstā [Löwis 1901b, Nr. 141].

Dobeles pilsdrupas jau 19. gs. bijušas viens no iecienītākajm vēsturiskiem apskates objektiem. Tur 40. gados šīs teritorijas rentnieks barons

Kleists atracis baznīcas altārdaļu, kur atradis vairākus zārkus. Tie pārvesti uz pilsētas draudzes baznīcu pārbedīšanai. Par šiem darbiem nelielu informāciju sniedzis viens no nākamajiem pilsdrupu atrakšanas vadītājiem K. Bojs [Boy 1885, 35].

Arī Gaujas senleja pie Siguldas 19. gs. vidū kļuva par populāru apskates vietu. Tās gleznaino dabu papildināja vairākas romantiskas pilsdrupas. Divās no tām veikta zem zemes esošo mūru daļēja atrakšana. 50. gados Siguldas pilsdrupās to īpašnieks grāfs Aleksandrs fon der Borgs organizējis izrakumus pirmajā priekšpilī, pie konventa ēkas galvenajiem vārtiem un tiem pieguļošajām telpām. 1861.–1863. gadā Krimuldas pilī pēc tās īpašnieka ierosinājuma veikti izrakumi vēsturnieka H. Bruininga vadībā. Diemžēl arī par šiem rakumiem ir maz informācijas [Löwis 1901b, Nr.141]. Atsevišķas Krimuldas pils teritorijā atrastās senlietas nodotas toreizējam Doma muzejam. Pēc Krimuldas pilsdrupu atrakšanas mūri ir restaurēti. Tā kā nav zināms, cik daudz arhitektūras palieku virs zemes bijis iepriekš, grūti spriest par toreiz no jauna celto daļu apjomu. Šajā ziņā interesanta ir piezīme kādā ar Pauluči albumu sagatavošanu saistītā arhīva dokumentā – tajā Krimulda minēta kā viena no pilīm, kuras plānu nav varēts uzzīmēt, jo virs zemes mūri nav bijuši redzami [LVVA, 4038. f., 2. apr., 141. l., 2. lp.]. Kā zināms, 19. gs. tikušas celtas arī mākslīgas pilsdrupas, tāpēc iespējams, ka Krimuldas pilsdrupu "restaurācija" drīzāk bijusi romantiska jaunbūve. Tagad, pēc pusotra simta gadiem, krietni nodrupuši ir 19. gs. 60. gados Krimuldā restaurētie mūri un grūti pateikt, kur pēc atrakšanas apmūrēti zemi veco mūru fragmenti un kur sienas būvētas pilnīgi no jauna.

1874. gadā Bauskas pilī sakarā ar mūru remonta darbiem notikušu rakšanu un atsevišķus būvdetaļu atradumus minējis vietējais novadpētnieks O. E. Šmits [Schmidt 1890, 54]. Par šiem darbiem to veicēji nav publicējuši ziņojumus, jo pasākumu mērķis bija nevis zinātniska interese, bet tikai pilsdrupu sakopšana un atsevišķu mūru nostiprināšana garām-gājēju drošībai.

19. gs. 60. gados notikuši vēl daži nelieli izrakumi pētnieciskos nolūkos. Kurzemes literatūras un mākslas biedrības 1865. gada sēdē E. Krīgers ziņojis par pētījumiem Kalnamuižas (*Hofzumberge*) pilsdrupās. Viņš pusstundas laikā esot izdarījis pārbaudes rakumus un atradis vairākas bronzas

un dzelzs senlietas [Krüger 1884, 65]. 1869. gadā vietējais mācītājs un senatnes pētnieks Augusts Bilenšteins veica dažu zem zemes esošu telpu atrakšanu Dobeles pilī [Bielenstein 1884, 366]. Par šiem darbiem to vadītāji ziņojuši Kurzemes literatūras un mākslas biedrībai, kuras sēžu protokolos saglabājušies īsi pārskati. Vēl nelielus mūru atrakšanas darbus Rindas pilsdrupās Kurzemē 1870. gadā veicis mākslinieks un novadpētnieks J. Dērings [Döring 1878a].

Pieaugot interesei par viduslaiku pilīm kā vēstures pieminekļiem, 19. gs. otrajā pusē tika uzsākta seno celtnu uzmērošana profesionālā līmenī. Lai iegūtu precīzākas ziņas par vairākām pilsdrupām, kuras gandrīz pilnīgi sedza gruveši, 19. gs. 80.–90. gados tika organizēti izrakumi septiņās Latvijas pilīs. Jāatzīmē, ka laikabiedri toreiz veiktos darbus viduslaiku pilīs uzskatīja nevis par arheoloģiskiem pētījumiem, bet gan par arhitektūras studijām un rakstītajos avotos esošo ziņu pārbaudi. Laikam tāpēc arī pilīs notikušie izrakumi nav pat pieminēti pārskatā par arheoloģisko izpēti Latvijā – toreizējā Krievijas austrumu provincē, par ko publicēts plašs ziņojums 1896. gadā Rīgā notikušā Viskrievijas X arheoloģijas kongresa materiālos.

19. gs. pēdējos gadu desmitos apjoma un ilguma ziņā vieni no plašākajiem izrakumiem veikti 1883. un 1884. gadā Dobeles pilī. Tos vadīja Jelgavas ģimnāzijas skolotājs aktīvs Kurzemes literatūras un mākslas biedrības loceklis K. Bojs. Pirmajā vasarā rakšanas darbi notikuši divas nedēļas, desmit strādniekiem rokot 14 stundu dienā [Boy 1884], bet otrajā vasarā trīs nedēļās bijuši nodarbināti 15–18 cilvēki ik dienas [Boy 1885]. No būvgružiem attīrīti pils ziemeļu daļā esošu ēku pamati un iekšējais pagalms. Pozitīvi vērtējama izrakumu apraksta publicēšana Kurzemes biedrības sēžu ziņojumos, tāpat arī īsā informācija par savāktajām senlietām un atsegtajiem mūriem. Tekstam pievienots arī atsegto arhitektūras palieku plāns, kuru zīmējis J. Dērings. Diemžēl darbu vadītājs K. Bojs nav bijis viduslaiku arhitektūras speciālists un ziņojuma nobeigumā pats atzinis, ka atsegtos mūrus vajadzētu apskatīt kādam lietpratējam, kurš spētu novērtēt atraktās celtnes.

1886. gadā nelielus pārbaudes izrakumus piļu plānu uzmērošanai un atsevišķu mūru novietojuma precizēšanai arhitekts V. Neimanis veicis Daugavpils un Volkenburgas pilī [Neumann 1890]. Par izrakumu gaitu un

varbūtējiem atradumiem publicētu ziņu nav, toties publicēti pēc atrakšanas uzmēroto piļu plāni.

Trijās pilis nelielus izrakumus veicis arī K. fon Lēviss of Menārs. 1889. gadā viņš strādājis Trikātā, divās dienās ar 40 racēju palīdzību no gruvešiem atbrīvojot kādas telpas pamatus, kā arī izsekojot pils un priekšpils mūru kontūras. Pētījumu rezultātā uzzīmēts un publicēts pilsdrupu plāns [Löwis 1891b]. 1901. gadā K. fon Lēvisa of Menāra vadībā notikuši pētījumi Daugavgrīvas klostera un vēlākās ordeņa komturejas pils vietā [Löwis 1902b]. Tā kā virs zemes iepriekš esot bijušas redzamas tikai atsevišķu mūru paliekas, K. fon Lēvisa of Menāra vadībā daļēji atrakti celtnes pamati un tie salīdzināti ar 17. gs. plāniem. Ticis konstatēts, ka pils lokalizēta pareizi un atrakto mūru fragmenti atbilst zviedru laika plānam. Šķiet, ka 19. gs. beigās no jauna pils uzmērošana nav veikta, jo raktas tikai šauras tranšejas, neatsedzot pamatus lielākā teritorijā. Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības ziņojumos publicētajā pārskatā dots tikai atsegto mūru konspektīvs apraksts, bet K. fon Lēvisa of Menāra arhīvā saglabājies arī izrakumu plāns un saimnieciska rakstura pieraksti [LVVA, 1583. f., 1. apr., 28. l., 139. lp.].

1897. gadā K. fon Lēviss of Menārs divarpus dienās ar nedaudziem strādniekiem atracis Kalsnavas pils mūrus, lai precizētu tās plānojumu. Izrakumu laikā uzmērotas arī vairākas būvdetaļas un aprakstīti saglabājušies mūri [Löwis 1898].

Plaši arheoloģiskie pētījumi notikuši 1897. un 1899. gadā Mārtiņsalā pie Salaspils. Jau 1895. gadā Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēdē ziņots par pieminekļu apzināšanu un skicēšanu, kas veikta pēc arheologa Antona Būholca (1848–1901) iniciatīvas sakarā ar presē pausto nodomu par senās baznīcas pārbūvi [Sb. Rig. 1895, 106]. Pēc biedrības ierosinājuma 1897. gadā uzsākti darbi Mārtiņsalas baznīcas un pils atrakšanai. Tavas ar astoņas dienas strādājuši 42 kareivji, bet 1899. gadā trijās dienās ar 30 strādnieku palīdzību izrakumi pabeigti, atsedzot celtnu pamatus līdz pēdējās apdzīvotības līmenim. Izrakumu vadītājs ziņojis par paveikto biedrības sēdē [Buchholtz 1900]. Kaut arī darbi veikti šodien arheoloģiskiem pētījumiem neaptveramā ātrumā, kopumā atrastas arī 1197 senlietas, kuras nodotas Doma muzejam Rīgā [Buchholtz 1905]. Kā jau minēts, pēc mūru atrakšanas pils un baznīcas drupas uzmērojis

arhitekts V. Neimanis. 1900. gadā veikta atsegto mūru konservācija, nosedzot tos ar cementu, kā arī labiekārtota apkārtne, izveidojot apstādījumus. Diemžēl A. Būhholca nodoms par izrakumu pārskata publicēšanu grāmatā kā Rīgas 700 gadu jubilejai veltītu izdevumu netika realizēts viņa nāves dēļ.

Mārtiņsalas izrakumus var uzskatīt par pirmajiem zinātniski veiktajiem pētījumiem mūsdienu arheoloģijas izpratnē. Rūpīga senlietu vākšana, vēstures dokumentu apzināšana, arheologa un arhitekta sadarbība celtniecības pieminekļu pētišanā, kā arī tai sekojoša konservācija un apkārtnes labiekārtošana ir vēl šodien atzīti pētījumu metodikas principi, kurus gan ne vienmēr pilnībā izdodas ievērot. No mūsdienu izrakumu metodikas viedokļa jāatzīmē kāds 19. gs. pētījumiem kopīgs trūkums – tā kā kultūrlānis netika atrakts līdz pamatzemei, nebija pilnībā iespējams noteikt visu mūru vecumu, pārbūves un telpu funkcijas laika gaitā.

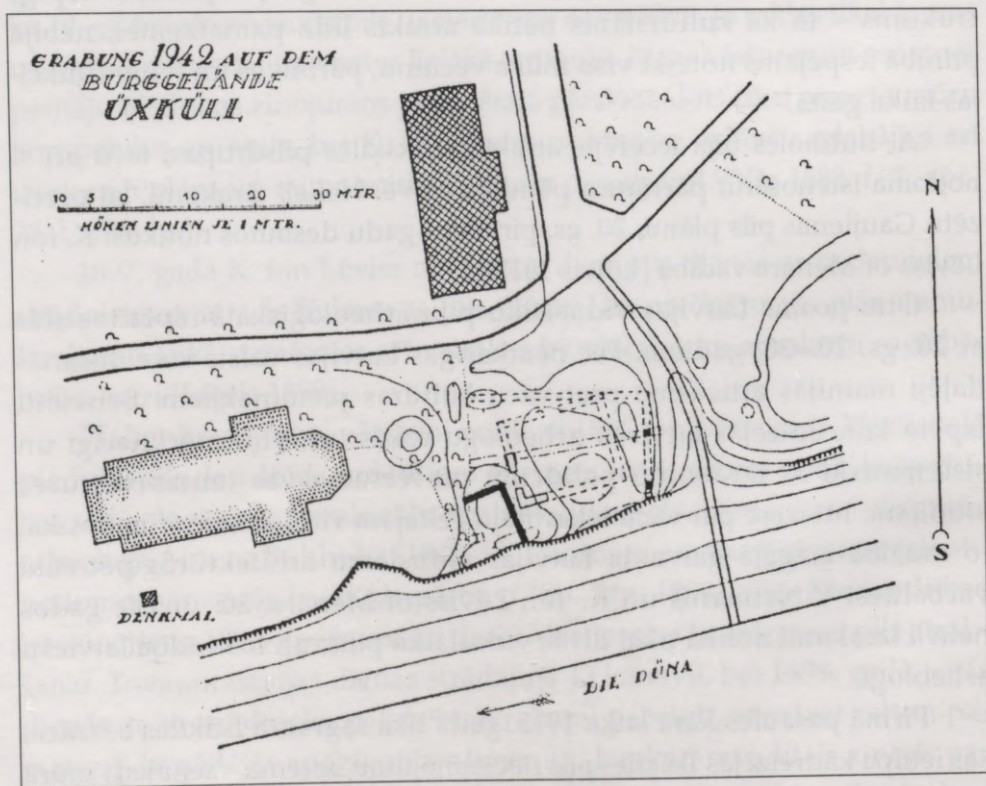
A. Būhholcs bija iecerējis atrakt arī Ikšķiles pilsdrupas, taču arī šī nodoma īstenošanu pārtrauca pētnieka nāve. Nelieli izrakumi, lai precizētu Gaujienas pils plānu, 20. gs. pirmajos gadu desmitos notikuši K. fon Lēvisa of Menāra vadībā [Löwis 1913].

Otrs posms Latvijas viduslaiku piļu arheoloģiskajā izpētē saistās ar 20. gs. 20.–30. gadiem. Pēc neatkarīgas Latvijas valsts izveidošanās daļēji mainījās attieksme pret vācu kultūras pieminekļiem. Senvietu izpēte koncentrējās latviešu arheologu rokās, un viņi mērķtiecīgi un sistemātiski ar izrakumu palīdzību pievērsās savas tautas vēstures studijām. Interese par vācu iekarotāju celtajām viduslaiku pilīm apsīka, jo mūžībā aizgāja galvenie Latvijas viduslaiku arhitektūras pētnieki vācbaltieši V. Neimanis un K. fon Lēviss of Menārs. 20. un 30. gados nelieli izrakumi notika tikai divās viduslaiku pilīs, un tos vadīja latviešu arheologi.

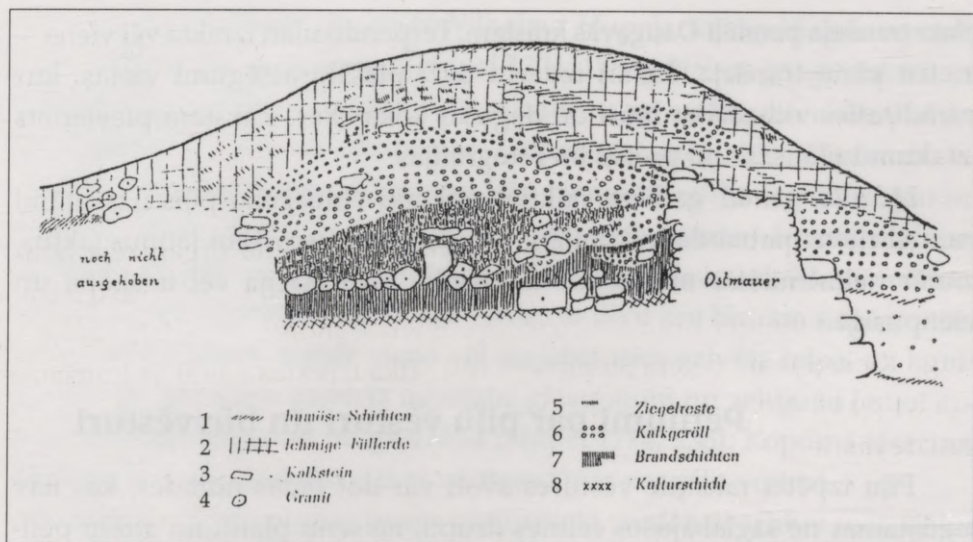
Pirmā pasaules kara laikā 1915. gadā tika sagrauta Ikšķiles baznīca, kas ietilpa kādreizējās Ikšķiles pils nocietinājumu sistēmā – senākajā mūra arhitektūras pieminekli Baltijā. Tā kā pēckara gados radās doma baznīcu atjaunot, 1927. gadā Pieminekļu valde organizēja izrakumus drupu attīrīšanai. Atsegto mūru izpēti veica zviedru mākslas vēsturnieks Tors Helge Čellīns (*Kjellin*) un latviešu arhitekts Osvalds Tilmanis, kurš publicējis

īsu pētījumu pārskatu ar baznīcas plāna un detaļu uzmērojumiem [Tilmanis 1927]. Nelielu informāciju par Ikšķiles baznīcā atraktajiem kapiem devis arheologs Eduards Šturms Latviešu konversācijas vārdnīcā [Šturms 1932].

30. gados latviešu arheologi strādāja vēl vienā viduslaiku pilī. Pēc vietējo novadpētnieku ierosinājuma Pieminekļu valde organizēja izrakumus Valmierā, lai mēģinātu rast liecības par apdzīvotību pirmsvācu laikā. 1937. gadā pētījumi notika arheoloģes Elvīras Šnores, bet 1938. gadā – Hugo Riekstiņa un Pētera Stepiņa vadībā. Tika izraktas vairākas tranšejas pilsdrupu teritorijā. Liecības par senlatviešu pilskalna pastāvēšanu tomēr neizdevās iegūt. Par izrakumiem publicēti nelieli raksti [Šnore 1938;

20. att. Ikšķiles pilsdrupās 1942. gadā veikto E. Asmana izrakumu plāns. Paskaidrojumi: ar melnu iezīmēti viduslaiku mūri, ar pārtrauktu līniju ziemeļu un austrumu malā – varbūtējie mūri, vidū – kādreizējā saimniecības ēka, kurai atsegts fragments, pārējās sienas dotas pēc K. fon Lēvisa uzmērojuma. Uz ziemeļiem no pils parādīta jaunā muižas ēka

21. att. Ikšķiles pilsdrupās 1942. gadā veikto E. Asmana izrakumu laukuma profils pie austrumu mūra.

1 – augsnes slāni, 2 – mālaina zeme, 3 – kaļķakmens, 4 – granīts, 5 – ķieģeļu paliekas, 6 – kaļķains slānis, 7 – deguma slānis, 8 – kultūrslānis

Riekstiņš 1938], bet savāktā viduslaiku senlietu kolekcija nodota tagadējam Latvijas Vēstures muzejam.

30. gadu vidū notikuši rakšanas darbi arī Kuldīgas pilsdrupās. Par tiem īsa informācija publicēta avīzē "Brīvās Zemes Ilustrētais Pielikums" 1936. gadā, aprakstot vietējā novadpētnieka V. Fromholda-Treija pētījumus. Laikrakstā atzīmētš, ka Kuldīgas pilsdrupās, "gruvešus tāpat ar roku pārcilājot, V. Fromholds-Treijs dienas gaismā cēlis daudzas ļoti vērtīgas vēsturiskas lietas" [Brīvā Zeme 1936, 68]. Lielā skaitā esot atrasti dažāda veida bultu gali, kara cirvji, atslēgas, akmens un dzelzs lielgabala lodes, krāsns podiņi. Šie atradumi esot bijuši izstādīti Rīgā 1935. gada beigās, un tos paredzēts glabāt no jauna dibināmajā Kuldīgas provinces muzejā. Rakumos, šķiet, neviens profesionāls vēsturnieks vai arheologs nav piedalījies, un to mērķis laikam bijis senu priekšmetu meklēšana.

Otrā pasaules kara laikā 1942. gadā notikuši izrakumi Ikšķiles pils vietā – un tie diezgan sīki aprakstīti vācu žurnālā *Germanen-Erbe* [Assmann 1943, 10]. Pētniecības nolūkos uz austrumiem no baznīcas rakta 1 metru

plata tranšeja paralēli Daugavas krastam. Perpendikulāri izrakta vēl viena – metru plata tranšeja, kā arī izdarīti daži plašāki atsegumi vietās, kur parādījušies viduslaiku mūri un degušas koka ēkas. Rakstam pievienots izrakumu plāns, slāņu profils un fotogrāfijas.

Līdz 20. gs. 40. gadiem veiktie izrakumi viduslaiku pilīs uzskatāmi par nelieliem pārbaudes rakumiem. Tie gan deva atsevišķus jaunus faktus, tomēr neizstrādātās metodikas dēļ iegūtā informācija vēl ir skopa un vienpusīga.

Pētījumi par piļu vēsturi un būvvēsturi

Piļu izpētei rakstītie vēstures avoti var dot tādas norādes, kas nav iegūstamas ne saglabājušos celtnes drupu, ne senu plānu un attēlu pētījumos. Latvijā nav zināmi laikabiedru gatavoti dokumenti, kas atspoguļotu konkrētas pils vēsturi cauri gadsimtiem. Toties senās hronikas var palīdzēt precizēt pils atrašanās vietu noteiktā apvidū, dot tiešas vai netiešas norādes par celtniecības sākumu, pārbūvēm un celtnu bojāeju, ēku īpašniekiem un to maiņu. Tomēr rakstītie avoti jāvērtē kritiski un jāpārbauda to ticamība. Visprecīzākās parasti ir laikabiedru liecības, bet ziņas par iepriekšējiem gadsimtiem nereti ir sagrozītas vai pat pilnīgi neatbilstošas īstenībai.

Piļu vēsturi pēc rakstītajiem avotiem var rakstīt divējādi. Pirmkārt, var hronoloģiskā secībā sakārtot visus ievērojamākos faktus un nozīmīgākos notikumus, kas risinājušies pilī vai tās tuvākajā apkārtnē. Līdz ar to var uzrakstīt vēsturi apvidum, kura centrā ir pils, bet pašas celtnes arhitektūras izpētei noderēs tikai atsevišķi fakti. Otrkārt, var atlasīt tikai tās liecības, kas saistītas ar pils celtniecību un pārbūvēm. Konfrontējot rakstīto avotu ziņas ar lietisko materiālu un salīdzinot iegūtos faktus ar kaimiņzemju līdzīgu celtnu būvveidu un būvpaņēmieniem, veidojas piļu būvvēsture, kuras precizēšana ir piļu pētniecības mērķis.

Latvijas piļu vēsturiskā izpēte sākās ar viduslaiku hroniku un citu avotu apzināšanu un ar aizsargbūvēm saistītu faktu vākšanu dažādos senos dokumentos. Jau 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā parādījās atsevišķi apcerējumi, kuros minētas arī viduslaiku pilis, to celšanas un bojāejas laiks vai dots drupu īss apraksts. Viens no šādiem darbiem ir Baltijas vācu

mācītāja un publicista Augusta Vilhelma Hupela topogrāfiskais apcerējums par Latviju un Igauniju [Hupel 1774; 1782]. Blakus ģeogrāfiskām un saimnieciska rakstura ziņām tajā īsi raksturota arī apdzīvoto vietu vēsture un pieminētas pilis vai pilsdrupas. Hupels pat mēģinājis vispārināt, ka vietējo viduslaiku piņu plāns gandrīz vienmēr veido četrstūri, kuram pagalma malās piebūvēts dzīvojamais korpuss un saimniecības ēkas [Hupel 1774, 85]. Plašāks apraksts veltīts tikai dažām pilsdrupām, kā, piemēram, Cēsīm. Te konstatēts, ka divi torņi – katrs ar divu asu biežām sienām – jau sen esot bez jumta, tomēr vienā vēl saglabājusies velvēta telpa, uz kuras sienām un griestiem gandrīz nebijātie gleznojumi un zeltījumi ļaujot apjaust kādreizējo gaumi un greznību [Hupel 1774, 236]. Kopumā jāsecina, ka Hupela darbs dod atsevišķas vērtīgas ziņas par piņu vēsturi.

Vairāki 19. gs. pirmās puses vēsturnieki studējuši arhīvu materiālus un sarakstījuši konkrētas pils vēsturi. Nopietns pētījums ir Ernsta Henniga apcerējums par Kuldīgas vēsturi, kur atsevišķa nodaļa veltīta pilij, kā arī dots pilsdrupu apraksts [Hennig 1809, 32 ff.]. Tā ir laikabiedra nozīmīga liecība par drupām, kuras tagad virs zemes vairs nav saglabājušās. Dažas Kurzemes pilsdrupas, kā Dobeli un Kuldīgu, savās ceļojumu piezīmēs īsi aprakstījis arī U. Šlipenbahs [Schlippenbach 1809, 273, 378]. Kokneses vēsturei veltīts D. F. G. de Braja 1823. gadā Kurzemes literatūras un mākslas biedrībā nolasītais referāts, kas vēlāk publicēts kā raksts franču valodā [Bray 1840]. Vēl viens vēsturnieks, kurš dokumentālus faktus pasniedzis daiļliteratūrai tuvā formā, bijis Oto fon Mirbahs. Gan vairāku Kurzemes viduslaiku piņu attēli no dažādiem avotiem, gan citāti no 17. gs. dokumentiem un apraksti bez atsaucēm atrodami hercoga Jēkaba laikam veltītajā darbā, kas rakstīts kā laikabiedru vēstules [Mirbach 1844].

Dažas citas publikācijas var nosaukt par romantiskiem sacerējumiem – autori aprakstīja piņu īpašnieku raibos likteņus, zīmīgus vēsturiskus notikumus, stāstījumā iesaistot teikas un nostāstus, ka arī apjūsmoja gleznaino ainavu pilsdrupu apkārtnē. Šādu apcerējumu tapšanu noteica gan laikmetam kopīga romantiska noskaņa, senatnes idealizēšana, gan bieži vien autoru vēstures izglītības trūkums. Senatnes pētnieki nereti bija autodidakti vai pat tikai vēstures interesenti. Šeit minams diplomēta mežzinātnieka A. fon Lēvisa apcerējums par Senās Livonijas bruņinieku

piļu rašanos, nozīmi un bojāeju [Löwis 1840], kurā pilīm zīmīgu gadskaitļu uzskaitījums mijas ar drupu apjūsmošanu, kādas asiņainas kaujas pieminēšanu vai garāku citātu no kādas senas hronikas. Līdzīgs izklāsta veids izmantots Iekšlietu ministrijas ierēdņa P. Beklemiševa rakstos par Vidzemes un Kurzemes pilīm un drupām, kas publicēti gan krieviski [Беклемишевъ 1845a; 1845b], gan vāciski [Beklemischew 1846].

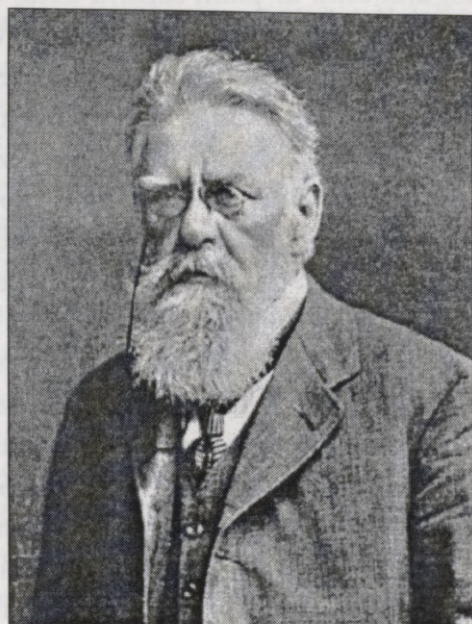
Vairākām Livonijas pilīm veltīti raksti 19. gs. 30.–40. gados iespiesti žurnālā *Inland*. Te gan atstāstīta poļu žurnālā *Rubon* publicētā Dinaburgas pils vēsture [Busse 1851], gan pieminēta Rīgas pils pārbūve 19. gs. 40. gados [Beise 1844], gan īsi raksturota Bauskas pils [Bauske 1837] utt. Minētajos sacerējumos pils parādītas kā vēsturisku notikumu liecinieces, bet pieminēto arhitektūrai labākajā gadījumā veltīts tikai īss drupu apraksts. Līdzīgi izkārtots vairāku autoru sacerētais paskaidrojošais teksts V. Z. Štāfenhāgena Baltijas skatu albumā [Stavenhagen 1857–1867]. Šis publikācijas bija paredzētas plašam lasītāju lokam.

19. gs. gaitā Baltijā attīstījās vēstures zinātne, cits pēc cita tika publicēti senu dokumentu kopojumi un hronikas. Šeit īpaši minami monumentālie darbi – daudzos sējumos iznākušais Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas 1093.–1510. gada dokumentu krājums, kuru sākumā gatavoja vēsturnieks F. G. Bunge, bet pabeidza citi pētnieki [LUB 1853–1914]. 20. gs. pirmajos gadu desmitos iznāca H. fon Bruininga un N. Buša izdotais divsējumu Vidzemes muižu dokumentu apkopojums [LGU 1908; 1923]. Publicēti arī atsevišķi mazāki dokumentu krājumi, piemēram, par Tīzenhauzenu dzimtu [Tiesenhausen 1890]. Tas atviegloja piļu vēstures pētnieku darbu, dodot iespēju ērti noskaidrot konkrētu celtni senāko pieminēšanas laiku un pārbūves, par kurām gan tiešas, gan netiešas ziņas atrodamas dokumentos.

Atsevišķu ar viduslaiku pilīm saistītu jautājumu izpētei 19. gs. vidū un otrajā pusē pievērsās profesionāli vēsturnieki, izvērtējot iepriekš haitiski vāktos faktus par vairāku aizsargceltni būvēšanas un bojāejas laiku, nosaukumu atbilstību dabā atrodamajām drupām, ziņām par īpašniekiem. Jau 19. gs. 40. gados K. E. Napjerskis rūpīgi analizējis ziņas par Dinaburgas un Rīgas pili [Napiersky 1849]. Vēsturnieks Leonīds Arbusovs, seniors, precizējis Bauskas pils celšanas laiku [Arbusow 1896], bet viņa lielākais nopelns ir Livonijas ordeņa fogtu un komturu ģenealoģijas pētījumi, kas ļāva precizēt konkrētos laikposmos noteiktos pārvaldes centros – pilīs

valdošas ordeņa amatpersonas [Arbusow 1901; 1910]. Viduslaiku pilīm neliela nodaļa veltīta arī L. Arbusova sarakstītajā Livonijas vēstures grāmatā [Arbusow 1918, 94–100].

19. gs. otrajā pusē viduslaiku pilis ieinteresēja vairākus senatnes pētniekus. 70. un 80. gados rosīgu darbību izvērta gleznotājs un novadpētnieks J. Dēringš. Būdams aktīvs Kurzemes literatūras un mākslas biedrības loceklis

22. att. Leonīds Arbusovs, sen.

un ilgāku laiku arī tās bibliotekārs, viņš vāca vēstures ziņas un apceļoja vairākas pilsdrupas. Biedrībā nolasītajos referātos Dēringš ziņojis par Rindas [Döring 1878a], Kokneses un Altenes [Döring 1876], Dobeles pilsdrupām [Döring 1884a], kā arī par Rīgas bīskapa un ordeņa pilīm [Döring 1880]. J. Dēringa darbos dots visai sīks tolaik saglabājušos mūru apraksts un, balstoties uz vēstures avotu ziņām, mēģināts spriest par piļu būvvēsturi. Bez tam J. Dēringš publicējis vēstures avotus – savos ceļojumos pa Kurzemi muižu arhīvos atrastus dokumentus, kuros minētas arī viduslaiku pilis.

Vēsturiskas ziņas par atsevišķām pilīm apkopējuši un publicējuši arī citi pētnieki. Tā, piemēram, K. Bojs, apsekojot Kurzemes pieminekļus, bijis arī Piltenē un Kurzemes literatūras un mākslas biedrībā referējis par pils vēsturi, sniedzot arī pilsdrupu aprakstu [Boy 1889, 46–48].

Ap 19. un 20. gadsimta miju izvērsās diskusija par vecās Cēsu pils atrašanās vietu. Pils tika lokalizēta Āraišos [Baerent 1905]. Pēc arhīvu dokumentiem K. Metigs sprieda par Daugavgrīvas pils celtniecību [Mettig 1908]. H. Bruinings 1900. gadā veltīja rakstu kādreizējai Andreja kapelai Rīgā, pierādot, ka tā nav identiska ar blakus esošās ordeņa pils kapelu, kā tas uzskatīts agrākajā literatūrā. Minētās vēsturnieku publikācijas deva ieguldījumu ar pilīm saistītu datu, faktu un gadskaitļu precizēšanā, līdz ar to palīdzot vēlākiem celtnu būvvēstures pētniekiem.

Centīgs krājējs un vēstures pieminekļu dokumentētājs bija Bauskas skolotājs un novadpētnieks O. E. Šmits. Viņa rūpīgi vāktie fakti par Bausku un Mežotni apkopoti 1890. gadā izdotā nelielā brošūrā [Schmidt 1890]. Pētniekam bijusi iecere publicēt apjomīgu darbu par Baltijas pieminekļiem – *Album Balticum*, bet no tā 1907. gadā iespiests tikai plāns 1. sējums [Schmidt 1907]. Tas nav zinātnisks pētījums, bet gan dažādu faktu mozaīka, kur vēstures ziņas un citāti mijas ar tēlainiem ainavas aprakstiem un dzejoļiem. Nozīmīgākais Šmita devums ir pieminekļu fiksācija fotogrāfijās. Jau 1887. gadā Kurzemes literatūras un mākslas biedrībai viņš iesūtījis savus fotouzņēmumus un īsas ziņas par pilsdrupām Tukumā un Bauskā [Schmidt 1888, 24]. O. E. Šmita savāktie Baltijas pieminekļiem veltītie materiāli un fotonegatīvi ar nosaukumu *Album Balticum* – 65 mapes glabājas Latvijas Vēstures muzeja fondos. Par šī pētnieka dzīvi un veikumu, kā arī muzejā esošo mantojumu nesen publicēts raksts [Baltiņš 1998].

Vēl pie novadpētniekiem, kuri savos darbos īsi aprakstījuši arī dažas viduslaiku pilis, jāmin Valmieras grāmattirgotājs un publicists V. F. Heine [Heine 1894] un Kurzemes apceļotājs G. Heine [Heine 1902; 1905]. Par Cēsu vēsturi, minot arī pili, rakstījis J. Zīverss [Sivers 1857], par Ādažiem – J. F. Šilings [Schilling 1878]. Šajos darbos galvenā uzmanība pievērsta no dažādiem avotiem savāktu vēsturisku faktu apkopojumam, savirknējot tos hronoloģiski. Pašas pilis īsi pieminētas, tikai reizēm nedaudz aprakstot kādu mūri.

Tā kā Latgale atradās tālu no Rīgas un 19. gs. ietilpa Vitebskas guberņā, tās senajiem pieminekļiem vietējo senatnes pētnieku biedrību locekļi pievērsās reti. Tāpēc īpaši jāmin vairāki pētnieki, kas aprakstījuši Latgales viduslaiku pilis. Viens no viņiem ir barons Gustavs Manteifels (*Manteuffel*, 1832–1916), kurš par Latgales vēsturi un etnogrāfiju rakstījis vācu, poļu

un latgaliešu valodā. Jau 1869. gadā viņš publicējis plašu apskatu par t.s. Poļu Livoniju, kurā dotas arī vēsturiskas ziņas par Dinaburgas, Rēzeknes, Ludzas pili, bet par Viļakas pilsdrupām atzīmēts, ka tās vēl pirms 30 gadiem bijušas labi saglabājušās, tomēr vēlāk zemnieki mūrus nojaukuši [Manteuffel 1869, 70]. Papildinātajā un poliski izdotajā šī darba variantā iespiesti arī Volkenburgas, Dinaburgas, Krustpils, Rēzeknes un Viļakas pilsdrupu skati – J. K. Broces, A. Plātera, N. Ordas darbu pārzīmējumi [Manteuffel 1879]. G. Manteifels īpaši pievērsies Ludzas vēsturei, tajā dodot arī nelielu pilsdrupu aprakstu, ārējā mūra galvenos izmērus, kā arī 1599. gadā veiktās pils inventarizācijas citātus [Manteuffel 1884b]. Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrībā 1878. gadā referēts par Volkenburgas pili [Manteuffel 1884a]. Varšavā poļu valodā izdotas Manteifela apkopotas ziņas par Piltenes vēsturi un arhīvu; darbā īsi pieminētas arī pilsdrupas, no kurām esot saglabāties tikai viens tornis [Manteuffel 1884c, 2].

Vairākas Latgales pilis sava ceļojuma laikā apskatījis Dobeles mācītājs A. Bilenšteins un, papildinot redzēto ar vēstures faktiem, publicējis ceļojuma aprakstu, kurā rodamas ziņas par Volkenburgu, Rēzekni, Ludzu [Bielenstein 1882, 720 ff.].

Senās Livonijas piļu būvvēsturei 19. gs. beigās nopietni pievērsies arhitekts un mākslas vēsturnieks V. Neimanis. Vēl dzīvojot Daugavpilī, V. Neimanis iepazinis vietējās pilsdrupas, uzmērojis un zīmējis tās un rezultātā publicējis bagāti ilustrētu rakstu par Latgales piļu būvvēsturi [Neumann 1890]. Viņam piemītušas materiāla apkopotāja un vispārinātāja spējas, lai gan reizēm V. Neimanis nav precīzs detaļās. Apjomīgs raksts par Baltijas zemju militāro arhitektūru viduslaikos publicēts 1893. gadā Viļņā notikušā Viskrievijas IX arheoloģijas kongresa referātu krājumā [Нейманъ 1895]. Tas ir pirmais mēģinājums raksturot senās Livonijas pilis no arhitektūras vēstures viedokļa. Atšķirībā no iepriekš rakstītā V. Neimanis mazāk min vēstures faktus, bet uzsver būvkompleksa plānojumu, arhitektoniskas detaļas, stilistiskās iezīmes, mēģina noteikt ordenim raksturīgo telpu atrašanās vietu, kā arī konstatēt vairākus būvperiodus atsevišķās pilīs. Tomēr daži spriedumi reizēm ir pavirši, piemēram, Bauskas pils vecāko daļu V. Neimanis attiecinājis uz 14. gs. pirmo pusi, bet jaunāko – uz 15. gs. vidu [Нейманъ 1895, 45], pilnīgi ignorējot vai varbūt nezinot O. E. Šmita 1890. gadā publicēto, dokumentāri pamatoto datējumu

(attiecīgi 15. gs. vidus un 16. gs. otrā puse) [Schmidt 1890]. V. Neimanis pievērsies arī Rīgas pilij, veltot tai nodaļu grāmatā par viduslaiku Rīgu [Neumann 1892a]. Plašāk V. Neimaņa veikums apskatīts šīs grāmatas atsevišķā nodaļā.

Rīgā 1896. gadā notikušā Viskrievijas X arheoloģijas kongresā vairāki referenti uzmanību veltījuši arhīvu dokumentiem par Latvijas viduslaiku pilīm. Kongresa materiālu krājumā iespiests raksturojums avotiem, kas satur 16. gs. beigās poļu veiktās revīzijas materiālus, pielikumā dodot Ludzas pils revīzijas tulkojumu krievu valodā, kur novērtētas pils aizsargspējas un uzskaitīti ieroči [Беляшевский 1900]. Vēl kongresa laikā vairāki pētnieki pievērsušies Kokneses vēsturei, vēlāk publicējot pils revīziju norakstus latīņu un poļu valodā, kur doti pils un pilsētas apraksti [Довнаръ 1900], kā arī Kokneses 17. gs. vēstures apskatu [Харузинъ 1900].

Minētie vēsturnieku darbi parāda, kā 19. gs. gaitā tikuši vākti, izvērtēti un publicēti ar viduslaiku piļu vēsturi saistīti dokumenti. Tā bija nozīmīga iestrāde nākamajiem zinātniekiem, kuri pētīja tieši aizsargceltņu būvvēsturi. Par ievērojamāko Baltijas piļu pētnieku 19. gs. pēdējos gadu desmitos izvirzījās K. fon Lēviss of Menārs. Viņš nodevās sistemātiskai materiālu apkopšanai, vācot viduslaiku celtņu būvvēsturei nozīmīgus vēstures faktus, apkopojot un zīmējot celtņu plānus, apzinot attēlu atrašanās vietas un literatūru. 1895. gadā izdots viņa nozīmīgākais darbs vēsturiskajā kartogrāfijā – viduslaiku Livonijas karte ar skaidrojumiem [Löwis 1895b]. Līdzekļu trūkuma dēļ netika iespiests 22 karšu komplekts paredzētajam Baltijas vēstures atlantam – tā sagatavošanu tikai pieminējuši laikabiedri [Hollander 1930]. Līdztekus karšu sastādīšanai K. fon Lēviss of Menārs bija veicis paliekošu darbu piļu lokalizēšanā. Vēlākajos gados pētnieks sacerējis neskaitāmus rakstus, katrā apkopojot materiālus par konkrētām pilīm. Šī darba rezultātā 1922. gadā izdots uzziņu krājums *Burgenlexikon für Alt-Livland* [Löwis 1922], kurā pārskatāmā veidā konceptīvi apkopota visa līdz tam laikam zināmā plaša informācija par Senās Livonijas militārajām aizsargceltnēm.

20. gs. viduslaiku piļu būvvēstures izpētei raksturīga dažu jaunu pētnieku parādīšanās un jaunu metožu lietošana. Kā jau sacīts, Kurzemes pils nopietni pētījis profesionāls arhitekts un Prūsijas piļu restaurētājs B. Šmids, 1921. gadā publicējot plašu rakstu [Schmid 1921]. Balstoties uz

pieredzi Vācu ordeņa senās arhitektūras studijās, viņam bija plašāks skats uz viduslaiku pieminekļiem un to izpētes iespējām. Tāpēc viņš varēja dot pamatotu Kurzemes piļu datējumu un stilistisko izvērtējumu.

Latgales vēsturi pētījis un arī dažas viduslaiku pilis nedaudz aprakstījis vēsturnieks Boļeslavs Brežgo (1887–1957). Viņa izdotā historiogrāfiskā pārskatā par Latgales vēstures izpēti minēti arī vairāku autoru raksti presē par viduslaiku pilīm [Brežgo 1930]. Pats B. Brežgo sarakstījis darbu par Ludzu [Brežgo 1931], kā arī par Rēzekni [Brežgo 1925]. Abās publikācijās apkopotas vēstures ziņas par pilīm un aprakstītas pilsdrupas.

20. gs. 20.–30. gados latviešu valodā par viduslaiku pilīm publicēta īsa informācija – agrāko publikāciju ziņu kompilējumi tūristu ceļvežos [Vanags 1937; 1939] un dienas presē, parādījušies arī atsevišķi pētnieciski raksti, bet kopumā sistemātiska piļu izpēte apsīka. Populāru grāmatu par hercoga Jēkaba laikmetu Kurzemē sarakstījis J. Juškēvičs, tajā pārpublicējot arī dažādus piļu skatus un ziņas par tām [Juškēvičs 1931]. Diemžēl Juškēviča darbam trūkst precīzas atsauces un nereti sastopamas kļūdas, tomēr nozīmīgi ir vairāki publicētie attēli no Otrā pasaules kara laikā nodegušā Kurzemes provinces muzeja Jelgavā. No citām publikācijām var minēt novadpētnieka Hermana Enzeliņa vēstures ziņu apkopojumus par Valmieru [Enzeliņš 1932], Cēsīm [Enzeliņš 1936], Trikātu [Enzeliņš 1931]. Iespiesta grāmata par Daugavgrīvu, kur J. Juškēviča sarakstītā vēsturiskā apercerē minēta arī senā ordeņa pils [Juškēvičs 1938, 60]. P. Kampe un J. Jaunzems apkopojusi ziņas par Jura baznīcu Rīgā – pirmās ordeņpils kapelu [Kampe 1933; Jaunzems 1937]. Vēl iznācis Arnolda Spekkes pētījums par latviešiem un Livoniju 16. gs., tajā atrodamas arī vēstures ziņas par kaujām pie pilīm un aizsardzības būvju attēli [Spekke 1935]. Rīgas pili pārveidojot par prezidenta rezidenci, izdots tai veltīts albums [Rīgas pils 1938]. Par Rīgas pili rakstījis arī arhitekts Pēteris Ārends [Ārends 1937], bez tam viņš publicējis nelielu apskatu par Jelgavā bijušo ordeņa pili [Ārends 1940].

Savā pamatīgajā darbā par Baltijas kungu namiem, kas iespiests 1926. gadā, vācbaltiešu arhitekts Heincs Pīrangs nelielu nodaļu veltījis arī viduslaiku pilīm, kuras 17. gs. bijušas vēl apdzīvotas un līdz ar to uzskatāmas par vēlāko muižu piļu priekštečiem [Pīrangs 1926]. Pīrangs uzskata, ka nevar runāt par 17. gs. izveidojušos jaunu piļu būvtipu Latvijā, jo aplūkotās ēkas ir pārbūvētas senas aizsargceltnes, kas tikai pielāgotas ērtākai dzīvošanai.

Pārskatu par Livonijas pilīm Baltijas mākslas vēsturei veltītajos darbos devis vācu pētnieks Nīls fon Holsts 1937. gadā Berlīnē iespiestajā izdevumā *Baltenland* [Holst 1937] un vācu mākslas vēsturnieks Karls Heincs Klāzens krājumā *Ostbaltische Frühzeit* 1939. gadā [Clasen 1939]. A. Vinnigs rakstījis par Vācu ordeņa piļu vēsturi [Winnig 1940], bet V. Šmits apkopojis materiālus par Daugavgrīvu [Schmidt 1941].

Nozīmīgākais darbs par Senās Livonijas piļu būvvēsturi, kas balstās uz daudzu agrāko materiālu, avotu, kā arī pamatīgām literatūras studijām un izvērtējumu, ir igauņu mākslas vēsturnieka A. Tūlzes grāmata *Die Burgen in Estland und Lettland* [Tuulse 1942]. A. Tūlse ir pirmais, kurš izstrādājis klasifikāciju viduslaiku aizsardzības celtnēm Latvijā un Igaunijā, pamatojoties uz nopietnu vietējo pieminekļu būvvēstures izpēti un izmantojot Prūsijas, kā arī citu Eiropas piļu pētniecībā gūtos rezultātus. Viņš nodala vairākus celtnu pamattipus, hronoloģiski Baltijas viduslaiku piļu arhitektūru iedalot trijos laikposmos: 1) piļu celtniecības aizsākums (1185–1237); 2) līdz ugunsieroču lietošanas sākumam būvētās pilis (1237–1400); 3) piļu pārbūves līdz ordeņa valsts sabrukšanai (1400–1562). A. Tūlzes dotā piļu klasifikācija, kura detalizētāk izstrādāta otrajam laikposmam (1237–1400), ietver četrus aizsargceltnu pamattipus: 1) dabiskajai videi pieskaņota plānojuma, kā arī torņa un mājas tipa pilis; 2) konventēkas; 3) kastelas; 4) klosterpilis. Šāds iedalījums tiek lietots līdz pat mūsdienām, lai gan atsevišķu piļu vēlākie pētījumi dažas būves ierindojuši citā grupā, nekā uzskatījis A. Tūlse pēc toreiz pieejamiem materiāliem. Par A. Tūlzes dzīvi un darbību viduslaiku pieminekļu izpētē plašāk šajā grāmatā lasāms 2. nodaļā.

Līdz ar A. Tūlzes darba iznākšanu 20. gs. 40. gadu sākumā Latvijas viduslaiku piļu izpēte bija sasniegusi līdzīgu līmeni, kāds toreiz bija kaimiņzemēs.

Pieminekļu aizsardzība

Viduslaiku piļu izpēte cieši saistīta ar pieminekļu aizsardzību. Katrs jauns laikmets izvirza savas prasības mājokļu izveidojumā, tāpēc vecās būves tiek pārveidotas vai pat iznīcinātas, to vietā ceļot jaunas ēkas, vai arī pamestas, ja tās atrodas nomaļus. Lai aizkavētu kultūrai nozīmīgu senceltnu bojāeju laikazoba un cilvēku darbības rezultātā un tās kā vērtīgus arhitektūras un

vēstures lieciniekus un zinātniskās izpētes objektus saglabātu nākamajām paaudzēm, valsts organizē pieminekļu aizsardzības pasākumus.

Lai nodrošinātu viduslaiku celtnu sekmīgu saglabāšanu, darbībai jānotiek trīs galvenajos virzienos. Pirmkārt, pieminekļu aizsardzības idejai jābūt paceltai valstiski nozīmīgu problēmu līmenī, jāveic pieminekļu uzskaitē, jāizstrādā attiecīga likumdošana un jānodrošina likumu ievērošana. Otrkārt, jānotiek nepārtrauktam senceltnu kopšanas un uzturēšanas darbam, tam jānodrošina zinātniska vadība un finansiālie līdzekļi. Treškārt, jāveido pareiza sabiedrības attieksme pret pieminekļiem, veicot izskaidrošanu un popularizēšanu, attīstot tūrismu un izdodot attiecīgu literatūru. Tikai vienlaicīgi un konsekventi īstenoti tiesiskie un praktiskie pasākumi var nodrošināt pieminekļu saglabāšanu.

Pieminekļu aizsardzībai Latvijā ir vairāku gadsimtu ilgas tradīcijas, bet tikai atsevišķos īsos laikposmos izdevies sekmīgi darboties vienlaikus vairākos no minētajiem virzieniem. Viduslaiku piļu aizsardzības pirmsākumi Latvijā saistās ar 17. gs., kad mūsu valsts teritorijas daļa ietilpa Zviedrijas sastāvā. Līdz ar to zviedru valdības izdotie rīkojumi par seniem pieminekļiem teorētiski attiecas arī uz tagadējās Vidzemes teritoriju. Par to praktisku izpildi ziņu trūkst. Zviedru valdības aktivitātes pieminekļu aizsardzībā Baltijā plaši aprakstījis vēsturnieks A. Feiereizens [Feuereisen 1909].

Jau 18. gs. publikācijās reizēm pavīd domas par iepriekšējā karā sagrauto piļu arhitektonisko nozīmi un atjaunošanas nepieciešamību. Tomēr toreiz vienīgā pilsdrupu saglabāšanas iespēja šķita – padarīt ēku atkal apdzīvojamu, kas dažādu iemeslu dēļ gan nenotika. Tā, piemēram, A. V. Hupels atzīst, ka Cēsu pils kā ievērojama pieminekļa atjaunošanu kavēs ne tikai lielās izmaksas, bet arī ilgi bez jumta stāvējušie, mitrie un drūpošie mūri, tāpēc lētāka būšot jaunas ēkas celšana [Hupel 1774, 236].

Valsts mērogā nākamais likumdošanas akts par senatnes pieminekļiem attiecas tikai uz 19. gs. pirmo pusi. 1826. gada 31. decembrī Krievijas valdība izdeva ukazu par senu piļu un citu celtniecības pieminekļu aizsardzību. Par šī likuma izpildes rezultātu tiek uzskatīts iepriekš jau minētais marķīza Pauluči albums – Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas piļu un pilsdrupu skatu un plānu krājums. Tas ir pirmais pēc speciāla pasūtījuma tapis valsts amatpersonu izgatavots pieminekļu attēlu un plānu apkopojums. Līdz ar to bija veikta piļu uzskaitē un dokumentēšana Krievijas austrumu provincēs.

Neraugoties uz izdotajiem likumiem, vēl visu 19. gs. senu piļu drupas tiek izmantotas kā ērti pieejamas akmeņlauztuves tuvējo celtņu un ceļu būvei. Tādā veidā 19. gs. pirmajos gadu desmitos pilnībā no zemes virsas pazudušas, piemēram, Kuldīgas pilsdrupas, kas ap gadsimtu miju vēl pacēlušās vairāku stāvu augstumā. Senatnes pētnieki gan vairākkārt aicinājuši sabiedrību saudzēt vecos arhitektūras pieminekļus, bet ne vienmēr guvuši panākumus. Vēl pat 1877. gadā Rīgā tika pārdota nojaukšanai noliktavas ēka Miesnieku ielā, kura bijusi Rīgas otrās bīskapa pils daļa. Senās sienas tika noārdītas līdz pamatiem. Šo darbu laikā arhitekts N. Bockslafs vienīgi aprakstījis biezos mūrus ar nišām un atsevišķām atrastām kalta akmens būvdetaļām [Bockslaff 1884]. Diemžēl nav saglabājušies vai arī vispār nav izgatavoti ne nojaukto mūru zīmējumi, ne ēkas plāns. Labvēlīgāks liktenis bija Zobenbrāļu ordeņa pils kapelai – Jura baznīcai Rīgā. Šī celtnē bija sadalīta vairākās noliktavās, un, tā kā preču glabāšana Vecrīgā 19. gs. beigās vairs nebija izdevīga, 80. gados bija nolemts vienu ēkas daļu nojaukt, atbrīvojot vietu jaunceltnei. K. fon Lēviss of Menārs uzmēroja senās celtnes, konstatēja Jura baznīcas sākotnējo būvapjomu un, publicējot vairākus rakstus [Löwis 1888b; 1902a], panāca tās saglabāšanu.

1896. gadā Viskrievijas X arheoloģijas kongresā Rīgā par Baltijas provinču arhitektūras pieminekļu aizsardzības pasākumiem referātu nolasījis vēsturnieks E. fon Notbeks [Nottbeck 1899]. Viņš uzsvēris, ka toreiz spēkā esošajos likumos par arhitektūras pieminekļiem esot aizliegts nojaukt un bojāt senu piļu un cietokšņu paliekas, kā arī citas vēsturiskas būves un pieminekļus. Taču vienlaikus likumā tiek prasīts uzturēt kā celtnes tikai tās ēkas, kurās vēl ir apdzīvojamas telpas. Citās drupās ieteikts labot vienīgi vārtus un velves. Tomēr šis likums neesot iedarbīgs, jo tikai no katra īpašnieka paša esot atkarīga attieksme pret arhitektūras pieminekli. Šeit minēta gan Tallinā 1895. gadā nodibinātā Arhitektūras pieminekļu saglabāšanas komisija, gan Doma atjaunošanas sekcija Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrībā un ieteikts sabiedrībai vairāk domāt par senās arhitektūras saglabāšanu.

Kādi praktiski pasākumi veikti pieminekļu aizsardzībai 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajos gadu desmitos, liecina dažu senatnes pētnieku publikācijas un aktivitātes. K. fon Lēviss of Menārs ne tikai nodarbojies ar piļu izpēti, bet arī popularizējis senos pieminekļus. 1907.–1913. gadā izdots Baltijas vēstures un ģeogrāfijas kalendārs ar daudzu Latvijas piļu fotogrā-

fijām un viņa komentāriem – galvenajiem vēstures faktiem par attiecīgo pieminekli [BHGK 1907–1913]. K. fon Lēviss of Menārs sarakstījis arī vairākus tūristu ceļvežus par Daugavas lejteci, Kokneses apkārtni un Siguldu. Viņš devis arī pārskatu par 1905. gada revolūcijas laikā izpostītajām pilīm [Löwis 1906b]. Jāteic, ka tieši piļu īpašnieku vēlme atjaunot izpostīto dzimtas mājokli palīdzējusi saglabāt tādas 1905. gadā izdedzinātas pilis kā, piemēram, Lielstraupe un Jaunpils.

Rīgas vēstures un senatnes pētitāju biedrībā vairākkārt ticis ziņots par pilsdrupu stāvokli Rūjienā, Ērgemē, Cēsīs [Boetticher 1912; Seuberlich 1912], bet Kurzemes literatūras un mākslas biedrībā – par pilsdrupām Tukumā, Bauskā [Schmidt 1888], Kandavā [Bernewitz 1886]. Iespēju robežās arī Rīgas biedrība centusies atbalstīt pilsdrupu konservēšanas pasākumus. Tā, piemēram, 20. gs. sākumā daļēji finansēta jumta uzsegšana Cēsu pils rietumu tornim [Feuereisen 1912].

Senatnes pētnieki gatavoja arī publikācijas par pieminekļu aizsardzību, tā rosinot gan sabiedrību, gan valsts iestādes piedalīties šajā darbā. Vairāki referāti pieminekļu aizsardzībai bija veltīti 1908. gadā Rīgā notikušajā pirmajā Baltijas vēsturnieku konferencē. A. Feiereizens sniedzis plašu pārskatu par pieminekļu aizsardzības sākumiem Zviedrijā un Livonijā [Feuereisen 1909], bet arhitekts H. Pīrangs aicinājis veidot vēsturnieku un arhitektu komisiju, kas nodarbotos ar pieminekļu aizsardzības jautājumiem. Jau tolaik H. Pīrangs izteicis domu, ka monumentālos senatnes pieminekļus drīkstētu restaurēt tikai pēc iepriekšējas saskaņošanas ar Ķeizarko arheoloģijas komisiju un Mākslas akadēmiju [Pirang 1909, 225].

Izveidojoties Latvijas Republikai, 1923. gadā nodibināja Pieminekļu valdi ar uzdevumu veikt senu celtnu un citu pieminekļu inventarizēšanu, izpēti un aizsardzību. Pieminekļu valdes uzdevumā 20. gados vairākas pilsdrupas uzmērītas K. fon Lēvisa of Menāra vadībā, un divi no šiem plāniem ir publicēti. Pārbaudot Volkenburgas pils dabā redzamo drupu atbilstību V. Neimaņa 1890. gadā publicētajam plānam, pieredzējušais piļu pētnieks konstatējis nepareizi noteiktas debespuses [Löwis 1926]. K. fon Lēvisa of Menāra un arhitekta B. Ulrihena 1924. gada 8. un 9. jūlijā uzņemtu Rēzeknes pils plānu publicējis B. Brežgo [Brežgo 1925, 40].

Bez minētās pilsdrupu dokumentēšanas notika arī atsevišķi celtnu glābšanas pasākumi. 30. gados veikta mūru konservēšana Cēsu un Raunas pilī [Ārends 1939, 16, 18], tomēr pilnībā nebija aizkavēta dažu viduslaiku

arhitektūras pieminekļu apzināta postīšana. Tā, piemēram, 1938. gadā sakarā ar ceļa paplašināšanu nojauca Mazstraupes pils vārtu torni, iepriekš to pat nefiksējot.

Nozīmīgs pieminekļu dokumentēšanas pasākums 20.–30. gados bija Baltijas celtniecības pieminekļu arhīva veidošana. Tā aizsākums bija barona F. Volfa lauku baznīcu un muižu ēku fotokolekcija, kurā 1934. gadā bija jau 10 tūkstošu vienību [Wolff 1934; Ulrichen 1934]. Krājumam pievienoja Rīgas celtnu attēlus, kā arī Bauskas skolotāja O. E. Šmita savāktos foto-uzņēmumus ar autora dotu nosaukumu *Album Balticum*. 30. gadu sākumā šo fotoarhīvu Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrība nodeva Doma muzejam Rīgā. 1939. gadā, vācbaltiešiem aizbraucot no Latvijas, fotoarhīvs aizvests uz Vāciju. Tagad nozīmīgākā attēlu fotonegatīvu krātuve ārpus Latvijas atrodas Mārburgā. To izmantojuši daudzi pētnieki, vācot materiālus par Baltijas pieminekļiem. Latvijā palicis tikai O. E. Šmita vākums, kas tagad glabājas Latvijas Vēstures muzejā.

Kaut arī senatnes pētnieki jau kopš 18. gs. beigām ir domājuši par viduslaiku arhitektūras palieku – piļu un pilsdrupu aizsardzību, kā arī ik pa laikam izdoti pieminekļu saglabāšanu veicinoši likumi, to ievērošana dažādu apstākļu dēļ ne vienmēr bijusi iespējama. Daļēji vainojama sabiedrības neizpratne, pilsdrupas uzskatot par traucējošu objektu vai akmeņlauztuvi. Daļēji aizsardzības pasākumu veikšanu traucējis līdzekļu trūkums. Tomēr galveno atbildību par nepietiekamu aizsardzības pasākumu veikšanu, kā arī viduslaiku celtnu un drupu postīšanas neaizkavēšanu jāuzņemas valsts iestādēm.

Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā līdz Otrajam pasaules karam, nemitīgi attīstoties, bija sasniegusi ievērojamu līmeni. Bija uzskaitīti viduslaiku militārās arhitektūras pieminekļi, apzinātas seno plānu un attēlu krātuves, vairāk nekā pusotra gadsimta garumā dokumentēts seno celtnu stāvoklis, vākti un izvērtēti vēstures fakti un, beidzot, dota arī piļu klasifikācija un arhitektūras izvērtējums. Līdz ar to bija radīts labs pamats turpmākai viduslaiku piļu izpētei Latvijā. Diemžēl vairākus gadu desmitus pētījumu turpinājums aizkavējās. Otrais pasaules karš un sekojošie padomju okupācijas gadi radīja negatīvu nostāju pret vācbaltiešu kultūras mantojumu. Latvijas viduslaiku piļu pētniecība atsākās 20. gs. 60. gados, iezīmējot jaunu posmu seno pieminekļu izpētē. Par to nākamajā nodaļā.

Viduslaiku piļu izpētes aktivizēšanās Latvijā 20. gs. otrajā pusē

Pēc Otrā pasaules kara Latvijā viduslaiku piļu pētniecība kādu laiku apsīka, veidojās nepilnus divus gadu desmitus garš pārtraukums, bet kopš 60. gadiem izpēte plašākā apjomā atkal tika turpināta. Šajā nodaļā būs uzskaitītas pils, kurās notikusi arheoloģiska vai arhitektoniska pētniecība, minēti tās veicēji, kā arī dots ieskats nozīmīgākajās publikācijās un rezultātu apkopojumos. Tā kā 20. gs. otrajā pusē vienā objektā bieži vien līdztekus strādājuši vairāku specialitāšu pārstāvji, cits citam palīdzot un papildinot atklājumus, turpmākais pārskats par izpētes rezultātiem sadalīts apakšnodaļās hronoloģiski, nevis tematiski, kā iepriekšējā posmā.

Piļu pētniecību Latvijā 20. gs. otrajā pusē ietekmējušas gan politiskās pārmaiņas, gan ekonomiskais stāvoklis. Otrā pasaules kara laikā no Baltijas uz ārzemēm emigrēja gan vācbaltiešu pētnieki, gan vietējo tautu – latviešu un igauņu arhitekti un mākslas vēsturnieki. Latvijā vairs nebija viduslaiku arhitektūras speciālistu, bet vairāki palikušie viduslaiku vēsturnieki tika represēti un viņu zinātniskā darbība kavēta. 40. gadu otrajā pusē politisko apstākļu dēļ būtiski mainījās attieksme pret viduslaiku arhitektūras mantojumu – padomju ideoloģijas iespaidā Baltijas vāciešu kultūras mantojums tika noliegts, pieminekļi lemti aizmirstībai un postīšanai, nenotika gandrīz nekādi pētījumi. Kara laikā bija gājušas bojā vairākas pilsdrupas, piemēram, sagrauti Ērgļu un Bērzaunes pils torņi, kuru drupas iepriekš pacēlās vairāku metru augstumā. Seno arhitektūras pieminekļu apzināta postīšana turpinājās arī pēckara gados. Tā, piemēram, pēc aculiecinieku stāstītā, 50. gados Aizkraukles pilsdrupu viens tornis noārdīts, lai iegūtu šķembas ceļa būvei. 60. gados nojauca Burtņieku pilsdrupu daļu, lai tās vietā uzceltu kolhoza administratīvo ēku. Diemžēl neviena no

minētajām celtnēm pirms tam nebija uzmērota – un par tām saglabājušās tikai atsevišķas fotogrāfijas.

Taču pamazām attieksme mainījās. 1959. gadā sastādītajā Kultūras pieminekļu sarakstā ietverta arī daļa Latvijas pilsdrupu. Tomēr rūpes par tām uzliktas vietējai izpildvarai, kurai ne vienmēr bija izpratne un līdzekļi reālai pieminekļu sakopšanai un postījumu aizkavēšanai. 50. gados gan notika atsevišķi pilsdrupu konservēšanas pasākumi, kuru mērķis bija izbūvēt skatu platformas populārākajos tūrisma objektos Turaidā, Bauskā, Dobelē. Tomēr pilsdrupu lielākā daļa netika kopta – ieauga mežā un to mūri laikazoba ietekmē turpināja iet bojā.

No 60. gadu sākuma līdz 70. gadu vidum izvērsās Pļaviņu un Rīgas HES celtniecība, paredzot applūdināt lielu apgabalu Daugavas abos kastos. Tāpēc šajā teritorijā organizēti arheoloģiskie izrakumi astoņās viduslaiku pilīs. Ar mūra piļu izpēti sāka nodarboties jauna latviešu zinātnieku paaudze – Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta arheologi. Diemžēl pēc izrakumu pabeigšanas daļu atsegto pilsdrupu – Loksteni, Alteni, Sēlpili, Mārtiņsalu, Salaspili – applūdināja, līdz ar to šie pieminekļi ir zuduši gan nākamajiem pētniekiem, gan tūristiem. Turpina iet bojā arī neapplūdinātā Kokneses pils, kur kopš 60. gadu beigām ūdens līmenis pacelts gandrīz līdz mūru pamatiem, kas vairākus gadu desmitus radījis izskalojumus un nobrukumus.

70. gados dažos populārākajos tūrisma centros – Turaidā, Cēsīs, Bauskā – nolēma uzsākt pilsdrupu konservāciju un restaurāciju, pirms tam veicot plašus arheoloģiskos pētījumus. Organizējot plašus izrakumus un arhitektonisko uzmērošanu, uzkrāta pieredze viduslaiku arhitektūras izpētē. Diemžēl ne visur pietiekami izsvērtā bijusi restaurācijas pasākumu nepieciešamība. Vairākus senās arhitektūras pieminekļus tagad veido par tūrisma objektiem, kuru vēsturisko un mākslas nozīmi palīdz uztvert dažās restaurētajās pilīs iekārtotie muzeji.

Pēc Otrā pasaules kara Latvijā ar pieminekļu aizsardzību un kopšanu nodarbojās Kultūras ministrijas pakļautībā esošas iestādes. Arhitektūras pieminekļu, arī atsevišķu pilsdrupu konservēšanu un restaurēšanu kopš 50. gadiem uzsāka toreizējās Arhitektūras pārvaldes Zinātniskās restaurēšanas darbnīcu arhitekti un restauratori. Minēto iestādi 50. gados izveidoja Kultūras ministrijas Arhitektūras pārvaldē. Zinātniskās restaurēšanas

darbnīcas vairākkārt mainījušas savu nosaukumu – no 1965. gada tās pārdēvēja par Zinātniskās restaurēšanas projektēšanas konstruktoru biroju, no 1976. gada – par Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantori, bet no 1988. gada – par Restaurācijas institūtu. Savukārt pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas plašiem restaurācijas pasākumiem valsts vairs nespēja nodrošināt līdzekļus, un Restaurācijas institūtu 1993. gadā likvidēja. Daļa institūta darbinieku izveidoja privātu pētniecības institūciju – arhitektoniskās un arheoloģiskās izpētes grupu SIA "AIG", kura nodarbojas ar komerciālo arheoloģiju un veic celtniecības pieminekļu izpēti.

1968. gadā Rīgā Kultūras ministrijā nodibināja Muzeju un kultūras pieminekļu zinātniskās pētniecības padomi, tagad Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija (VKPAI). Tā organizē arheoloģijas, arhitektūras un mākslas pieminekļu apsekošanu un aizsardzību, regulē to izpēti, konservācijas un restaurācijas darbus, kā arī veido savu arhīvu. Tajā tiek vākti arī materiāli par Latvijas kultūras pieminekļiem, arī viduslaiku pilīm un pilsdrupām, apkopotī ziņojumi par apsekošanu, postījumiem, sēžu protokoli par plānotiem konservācijas darbiem utt. Šie materiāli glabājas VKPAI arhīvā Rīgā, Klosters ielā. Inspekcijas Arheoloģijas centrs no 90. gadiem izdod atļaujas izpētes darbiem, kā arī komplektē Latvijā notikušo arheoloģisko izrakumu pārskatus. VKPAI pārņēmusi arī bijušā Restaurācijas institūta arhīvu. Tajā glabājas atskaites ar pilsdrupu uzmērojumiem un konservācijas projektiem, kas izstrādāti kopš 50. gadiem. Bez tam unikāli ir pieminekļu fotofiksācijas materiāli, kas dokumentē vairāku konservēšanai vai restaurēšanai paredzētu pilsdrupu stāvokli 70.–80. gados.

Otrs nozīmīgs iestādes arhīvs atrodas Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļā. Te uzkrāti institūta darbinieku veikto viduslaiku pilsdrupu arheoloģisko izrakumu ikgadējie pārskati. Bez tam ekspedīciju vadītāji ik gadu sagatavojuši nelielas publikācijas, kas regulāri iespiestas kopš 1959. gada izdotajos atskaišu ziņojumu krājumos [RT 1959–1971; ASM 1972–1998; APL 2000]. Turpmāk tekstā visas šīs ikgadējās publikācijas nebūs minētas. Par katru objektu nosaukts tikai viens raksts, bet uz citiem norādīts ar saīsinātu krājuma nosaukumu un izdošanas gadu. Latvijas vēstures institūta arheologi savu pētījumu rezultātus apkopojuši arī plašāka apjoma zinātniskos rakstos un vairākos viduslaiku pilīm veltītos rakstu krājumos, kas turpmāk apskatīti sīkāk.

Latvijas viduslaiku pilīs 20. gs. otrajā pusē ir veikti plaši arheoloģiskie izrakumi, vākti materiāli par piļu būvvēsturi, izdarīti arhitektoniski uzņēmējumi, izstrādāti restaurācijas un konservācijas projekti. Tomēr salīdzinājumā ar paveiktā apjomu plašu zinātnisku publikāciju skaits nav liels. Daudzi materiāli atrodas vairāku iestāžu arhīvos un dažādu muzeju fondos, lielāki un mazāki raksti un ziņojumi izkaisīti neskaitāmos izdevumos. Šajā nodaļā mēģināts īsi raksturot pētījumu gaitu un virzienus, apkopot nozīmīgāko literatūru, kā arī manuskriptos palikušos materiālus un norādīt galvenās avotu glabāšanas vietas.

Izpētes atsākšana 50. gados un veikums līdz 70. gadu vidum

Pirmie nelielie pētījumi pēc kara Latvijas viduslaiku mūra pilīs sākās 50. gados. Tie bija atsevišķi pieminekļu sakopšanas darbi populārākajos tūrisma objektos – Turaidas, Siguldas, Cēsu un Bauskas pilsdrupās. Lai tūristu vajadzībām piemērotu Turaidas pils galveno torni, 1953. gadā arhitekta K. Vikmaņa vadībā notika tā augšstāva restaurācija. Torņa pagrabs netika arheoloģiski pētīts, bet nelielus izrakumus 96 m² laukumā veica arheologs Adolfs Stubavs. Šajos pētījumos iegūto senlietu saraksts glabājas VKPAI arhīvā, bet pārskats – Latvijas vēstures institūta arhīvā. Izrakumi īsi minēti rakstā par arheoloģisko pētniecību 1945.–1960. gadā [Stubavs 1962, 46. piez. kartē aiz 16. lpp.].

Darbus Turaidā turpināja arhitekti un celtnieki. 50. gadu beigās arhitekts Gunārs Zirnis izstrādāja pils nocietinājumu sienas fragmenta un saimniecības ēkas, t.s. klēts, restaurācijas projektu, piemērojot celtni muzeja vajadzībām. Arī citi tā laika Arhitektūras pārvaldes Zinātniskās restaurācijas darbnīcu līdzstrādnieki veica darbus viduslaiku pilīs. 1960. gadā nelieli izrakumi notika Cēsu pils ziemeļu torņa pagrabā vēsturnieka Roberta Malvesa vadībā [Malvess 1971]. Vēsturnieks Aleksandrs Jansons savāca arhīvu materiālus par pili, un viņa 1961.–1966. gadā apkopotie materiāli manuskriptā glabājas VKPAI arhīvā.

Lai novērstu mūra sadrupšanu atmosfēras iespaidā, Cēsu pili 1952.–1960. gadā arhitekta O. Treigūta vadībā un Siguldas pilsdrupās 1962. gadā arhitekta G. Zirņa vadībā norisēja konservācijas darbi. 1958.–1959. gadā

daļēja konservācija tika veikta Bauskas pils lielajā tornī, kā arī Dobeles pilsdrupās, arhitekta Edgara Slavieša vadībā izbūvējot skatu platformu. 1965.–1974. gadā arhitekts Ilgonis Stukmanis vadījis Grobiņas pilsdrupu konservāciju. Rakstītas atskaites par šiem darbiem nav, bet tie īsi minēti apcerējumā par arhitektūras pieminekļiem Gaujas nacionālajā parkā [Jansons 1987, 71, 76] vai citu autoru nepublicētos ziņojumos. Kara laikā bija izdegusi 18. gs. celtā Jelgavas pils un, 1955.–1961. gadā to atjaunojot, atrasti daži ordeņa laika pils velvju ribu ķieģeļi [Lancmanis 1986, 10].

Jau šis nelielais uzskaitījums parāda, ka 50. gados pilsdrupās veiktajiem darbiem mazāk bija zinātniska, bet vairāk praktiska ievirze – aizkavēt mūru sadrupšanu, veikt konservēšanu vai restaurēšanu. Tāpēc arī par notikušajiem darbiem un atklājumiem nav atrodamas ne atskaites, ne publikācijas. Lielākoties šie darbi tikai garāmejojot pieminēti vēlākā literatūrā.

Sistemātiski un plašāki Latvijas viduslaiku piļu pētniecības darbi izvērsās 60. gados. Izpēti veica galvenokārt divu iestāžu pārstāvji – Vēstures institūta arheologi un Zinātniskās restaurēšanas darbnīcu arhitekti un vēsturnieki. Pirms spēkstaciju būves uz Daugavas 60. gados notika izrakumi vairākās mūra pilīs, kuras nonāca applūdinājuma zonā. Līdz ar šiem pētījumiem sāka attīstīties viduslaiku arheoloģijas zinātne Latvijā, empīriskā ceļā veidojās pētījumu metodika, jo Latvijā nebija pieredzes arhitektūras pieminekļu arheoloģiskā izpētē. Pamazām mainījās attieksme pret viduslaiku celtniecības palieku un masveida atradumu nozīmi. Tomēr sākotnēji arheologu pētījumos galvenā uzmanība bija pievērsta senlietām, kas liecināja par piļu iedzīvotāju materiālo kultūru un iespējamo vietējo tautu pārstāvju klātbūtni vācu pilīs. Tā kā izpētei vēl nebija kompleksas pieejas, atsegtie mūri no celtniecības vēstures viedokļa netika fiksēti un aprakstīti. Tomēr arheologu veikto darbu apjoms ir ievērojams – un iegūtas arī piļu vēsturei nozīmīgas liecības.

Sakarā ar Pļaviņu HES celtniecību 60. gadu pirmajā pusē notika izrakumi četrās mūra pilīs pie Daugavas – Koknesē, Lokstenē, Altenē un Sēlpilī. Atšķirībā no vācbaltiešu pētījumiem pagājušā gadsimta beigās, kad ar tranšējām un zondāžām centās noteikt zem zemes esošo mūru paliekas, 60. gados izrakumi veikti lielos laukumos, atrokot arī kultūrslāni piļu neapbūvēto pagalmu teritorijā. Lai iegūtu pilnīgāku informāciju par pieminekļiem, kas nonāca spēkstacijas applūdinājuma zonā, arheologi centās izpētīt

23. att. Skats uz Kokneses pilsdrupām no Daugavas krasta ap 1955. gadu

iespējami lielāku daļu no visa pils kompleksa teritorijas. 1961.–1966. gadā arheologa A. Stubava vadībā Kokneses pili un priekšpili izpētīja 1400 m² lielu platību [Stubavs 1967]. 1962.–1964. gada izrakumos Lokstenes pili atraka 60% no plakuma teritorijas – ap 2000 m² Ēvalda Mugarēviča vadībā. 1963.–1964. gadā Jānis Graudonis veica arheoloģisko izpēti Altenes pili, atsedzot gandrīz pusi pieminekļa kopplatības – 2100 m². Izrakumos Sēlpili pētīta ne tikai pils, bet arī apmetne un kapulauks arheologu Elvīras Šnores, Annas Zariņas un Māra Atgāža vadībā, kopumā atsedzot 3500 m² lielu teritoriju.

Pētījumu kopsavilkums un atradumu izvērtējums katrā attiecīgajā gadā konspektīvi dots ikgadējo Latvijas arheologu sesiju referātu tēžu materiālos [RT 1961–1966], bet plašāki izrakumos jauniegūto kolekciju un uzmēroto plānu apraksti, kā arī attiecīgo objektu pētījumu izvērtējumi ir publicēti monogrāfijās par Loksteni [Mugarēvičs 1977a] un Sēlpili [Šnore/Zariņa 1980] un apjomīgā rakstā par Alteni [Graudonis 1983].

Izrakumi parādīja, ka visas četras pētītās pils Koknesē, Lokstenē, Altenē un Sēlpilī ir uzceltas vietējo iedzīvotāju pilskalnās. Līdz ar to šīs dzīvesvietas varēja uzskatīt par nozīmīgiem vēstures pieminekļiem, kuri

24. att. Arheoloģiskie izrakumi Kokneses pilsdrupās 1963. gadā

dod liecības par vairāku kultūru mijiedarbību. Tomēr jāatzīst, ka daļēji ideoloģisku apsvērumu, daļēji neattīstītās viduslaiku arheoloģijas metodikas dēļ pirmsvācu slāņiem tika pievērsta lielāka uzmanība, bet par mazvērtīgu uzskatīts 17.–18. gs. veidojies būvgružu slānis.

60. gadu pirmajā pusē izrakumos iegūto materiālu un jauno faktu apjoms bija tik liels, ka jau 1967. gadā Ē. Mugurēvičs starptautiskā konferencē Polijā deva pirmo apkopojamo pārskatu par jaunākajiem arheoloģiskajiem pētījumiem Latvijas viduslaiku pilīs [Mугуревич 1967]. Sagatavojot monogrāfiju par Latvijas arheoloģiju, tajā iekļauta arī nodaļa par viduslaiku arheoloģiju un pētījumiem mūra pilīs [Mугуревич 1974b].

Nākamā plaši pētītā teritorija iezīmējās Rīgas HES applūdinājuma zonā Daugavas lejtecē. Tur 60. gadu otrajā pusē un 70. gadu sākumā notika arheoloģiski izrakumi arī vairākās viduslaiku pilīs. Plašus pētījumus Mārtiņsalā 1966.–1974. gadā veicis Ē. Mugurēvičs [Mугуревич 1974a]. Ikšķilē 1968.–1975. gadā notika pētījumi J. Graudoņa vadībā [ASM 1975; Graudonis 1991], kur pieminekļa teritoriju atsedza pilnībā, izpētot pilsdrupas, baznīcu un kapulauku. Ievērojama platība atrakta arī Vecdolē, kur 1966.–1968. gadā

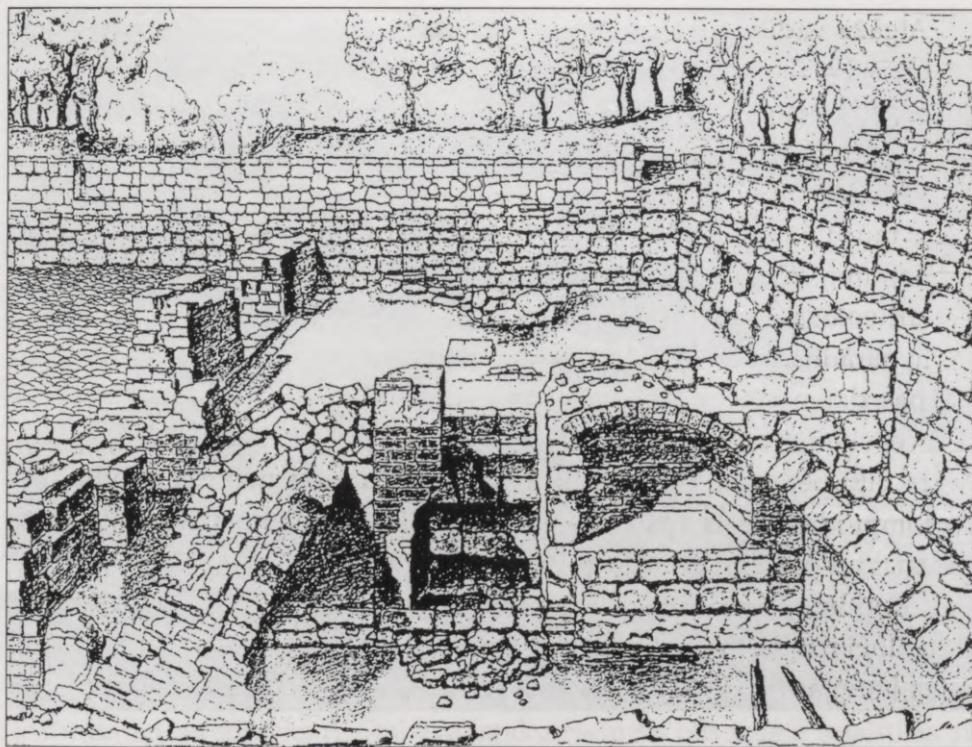
M. Atgāža vadībā izpētīts ap 2000 m² un pilnībā atsegts pils plānojums [Atgāzis 1969]. Ordeņa pilsvietu Salaspilī Daugavas labajā krastā 1967.–1975. gadā pētījis A. Stubavs, izdarot izrakumus galvenajā pilī un priekšpilis kopumā ap 5300 m² platībā [Stubavs 1975].

Atrokot minēto pieminekļu teritoriju, konstatēja zem zemes saglabājušos mūru novietojumu un līdz ar to noskaidroja iepriekš nezināmo piļu plānojumu. Pētījumi plašos laukumos deva ievērojamu senlietu skaitu, kas arheologiem ļāva spriest par piļu iedzīvotāju materiālo kultūru. Izrakumi parādīja, ka viduslaiku mūra pilis bijušas etniski jauktas iedzīvotāju grupas dzīvesvietas. Kā norādījis Ē. Mugurēvičs, uzsverot vietējo un ienācēju kultūru līdzāspastāvēšanu un savstarpējās ietekmes, varēja pacelt mūra piļu pētījumu prestižu un pamatot to izpēti nepieciešamību, kas padomju ideoloģijas apstākļos bija nozīmīgs arguments izrakumu turpināšanai un piļu restaurācijai [Мугуревич 1983].

Kopumā novērtējot piļu izrakumos iegūtos materiālus, jāatzīst, ka arheologi izmantoja to pētījumu metodiku, kas bija parasta pirmskristīgā laika Latvijas dzīvesvietu izpētē. No šī viedokļa darbs ir veikts profesio-

25. att. Skats uz Salaspils pilsdrupām no Mārtiņsalas 1956. gadā

26. att. Arheoloģiskajos izrakumos atsegtās Salaspils pils ziemeļu korpusa pagrabtelpas. Voldemāra Jāņkalniņa zīmējums 1968. gadā

nāli – rūpīgi savākts senlietu materiāls, pa kārtām zīmēti laukumu plāni un profili. Tā kā 60. gados pieredze viduslaiku arheoloģijas metodikā Latvijā vēl nebija uzkrāta, netika pieaicināti arhitektūras speciālisti, kas precīzi uzmērotu atsegtos mūrus un pēc šīm būvkonstrukcijām izsektu celtņu būvvesturi. Vienīgais izņēmums bija Ikšķile, kura būs minēta turpmāk.

60. un 70. gados Latvijas mūra pils strādāja arī arhitekti un vēsturnieki no Kultūras ministrijas Zinātniskās restaurēšanas projektēšanas konstruktora biroja. Lai aizkavētu pilsdrupu mūru sairšanu atmosfēras iedarbībā, kā arī lai garantētu tūristu drošību, vairākos pieminekļos veikti arhitektūras uzmērošanas darbi, notikusi saglabājušos mūru fotofiksācija, zīmēti piļu plāni pēc virszemē redzamajiem mūriem, izgatavoti fasāžu un detaļzīmējumi. Uz šo materiālu pamata izstrādāti konservācijas vai daļējas

27. att. Arheolģiskajos izrakumos atsegtais Salaspils pils ziemeļrietumu tornis 1971. gadā

restaurācijas projekti, no kuriem gandrīz visi arī realizēti. Par nozīmīgākajiem pieminekļiem, kuros notika ilgstoši remonta un restaurācijas darbi, vēsturnieki apzināja arhīvu dokumentus, apkopoja bibliogrāfiju, meklēja senus plānus un attēlus. Šie materiāli, apkopoti manuskriptu sējumos, deva nepieciešamo informāciju arhitektiem celtnu konservācijas un restaurācijas projektu izstrādāšanai. Tā ir arī nozīmīga iestrāde turpmākiem piŅu arhitektūras vēstures pētījumiem.

60. gados Zinātniskās restaurēšanas darbnīcu speciālisti uzsāka darbus Ikšķiles un Kokneses pilsdrupās, kuras nonāca uz Daugavas ceļamo spēkstaciju applūdinājuma zonā. Ikšķilē darbi sākās jau 1961. gadā, kad nelieli izrakumi notika vēsturnieka R. Malvesa vadībā, bet pilnīgu arheolģisko izpēti, kā jau minēts, šajā pieminekļī veica Vēstures institūta arheolģis J. Graudonis. 60. gados vēsturnieki A. Jansons un R. Malvess savāca literatūru par Ikšķili un apkopoja datus par tās vēsturi. Šie npublicētie mate-

riāli glabājas VKPAI arhīvā. Arhitekta Gunāra Jansona vadībā notika virs zemes saglabājušos mūru izpēte, uzmērojumi, konservācijas un daļējas restaurācijas darbi, sagatavojot pieminekļa drupas ūdens līmeņa pacelšanai. Kopš 70. gadu vidus, kad pabeidz Rīgas HES celtniecību, Ikšķiles pils un baznīcas drupas atrodas mākslīgi izveidotā salā, mūri vietām pilnībā, vietām daļēji apbērti ar zemi.

Līdz pat 90. gadiem nebija plašu publikāciju par Ikšķilē notikušajiem pētījumiem, izņemot īsos J. Graudoņa izrakumu pārskatus arheologu ikgadējās atskaites sesijās [ASM 1968–1975]. Tikai 1991. gadā latviešu valodā un 1995. gadā vācu valodā iespiests J. Graudoņa pētījumu rezultātu apkopojums, kuram kā ilustrācija pirmo reizi publicēts Ikšķiles pils plāns [Graudonis 1991; 1995]. 1993. gadā iespiests arhitekta G. Jansona raksts, kurā analizēta Ikšķiles pils un baznīcas būvvēsture un dota 13. gs. būvprojoma rekonstrukcija [Jansons 1993]. Līdz ar to atklājumi šajā pieminekli un izpētes rezultāti pamazām kļūst pieejami citiem pētniekiem.

Otrs liels objekts, kurā darbus veica Zinātniskās restaurēšanas darbnīcu speciālisti, 60. gados bija Kokneses pilsdrupas. Bez jau minētajiem Vēstures institūta līdzstrādnieka A. Stubava izrakumiem šīs pils izpētē iesaistījās arī vēsturnieki A. Jansons un R. Malvess. A. Jansons sastādīja bibliogrāfiju un veica izrakstus arhīvos, bet R. Malvess apkopoja vēsturiskās izpētes materiālus un sarakstīja apcerējumu par Kokneses senatni. Šie manuskriptos palikušie pētījumi glabājas VKPAI arhīvā un Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā. Neraugoties uz sabiedrības ieinteresētību Kokneses apkārtnes dabas ainavas saglabāšanā, spēkstacijas alternatīvu enerģijas ieguves avotu meklējumiem un protestiem pret nozīmīga Latvijas kultūrvēsturisko pieminekļu kompleksa applūdināšanu, tomēr partijas un birokrātiskā aparāta spiediena rezultātā Pļaviņu HES uz Daugavas uzcēla. Līdz ar to ūdens līmenis pacēlās līdz Kokneses pils pamatiem. Kaut arī notika nelieli konservācijas darbi un mūrus daļēji nostiprināja pret izskalošanu, Kokneses pilsdrupas pēdējos gadu desmitos strauji iet bojā. Tāpēc 90. gados atkal uzsākti daļēji konservācijas un mūru pamatu nostiprināšanas darbi.

60. un 70. gados Zinātniskās restaurēšanas projektēšanas konstruktoru biroja speciālisti veica īslaicīgus konservācijas darbus vairākās pilsdrupās, lai likvidētu avārijas stāvokli un nodrošinātu tūristu drošību. Šos darbus galvenokārt pasūtīja un apmaksāja vietējās pārvaldes iestādes, tāpēc

28. att. Ikšķiles baznīcas drupas 1957. gadā. Skats no rietumiem

tiem nav sistemātiska un regulāra kultūras pieminekļu kopšanas rakstura, bet drīzāk tie bijuši gadījuma pasākumi.

1968.–1969. gadā uzsāka darbus Limbažu pilsdrupās. Notika mūru uzmērošana un fotofiksācija, bija uzsākta konservācijas projekta izstrādāšana. Tomēr plānotais līdzekļu trūkuma dēļ netika realizēts. Par veiktajiem darbiem un pieminekļa stāvokli tobrīd īsu pārskatu dod vienīgi manuskriptu sējumos saglabātās atskaites, kas atrodas VKPAI arhīvā.

Tā kā Sigulda ar savu gleznaino apkārtni un daudzajiem vēstures un arhitektūras pieminekļiem vienmēr bijis populārs tūrisma centrs, ik pa laikam šeit bijuši nepieciešami objektu sakopšanas un uzturēšanas darbi. 1967.–1968. gadā un 1973.–1976. gadā arhitektes Tatjanas Vitolas vadībā uzmēroja Siguldas pilsdrupas un izstrādāja konservācijas un daļējas restaurācijas projektu pils kapelas un konventa korpusam. Vēsturiskās izpētes materiālus par Siguldas pili apkopoja Rūdolfs Širants.

Arī vairāku citu piļu drupās veikti nelieli virs zemes esošo mūru konservācijas darbi, lai novērstu to tālāku sadrupšanu atmosfēras iespaidā. Par šiem darbiem liecina manuskriptos glabātie pārskata sējumi, kurus 1976. ga-

dā par Āraišu pilsdrupām sagatavojusi arhitekte Rasma Dunkure, 1970. gadā par Alūksni – Laimonis Liepa, 1977. gadā par Ērgemi – Ilgonis Stukmanis. Vēsturiskās izpētes materiālus par ordeņa pili Tukumā 1978. gadā apkopojis vēsturnieks Zigurds Bēts, bet 1975. gadā par Raunas pili – Rūdolfš Šīrants. Arhitekts Arigo Zandbergs 1972. gadā izstrādājis restaurācijas projektu Alsungas pils ziemeļu korpusam, kā arī pārseguma projektu Bauskas pils hercogu daļas ziemeļu korpusam. Šo darbu atskaites arī glabājas VKPAI arhīvā.

Kā jau to uzskatāmi parāda iepriekš minētās arheologu un restauratoru pētījumu vietas un laiks, 60. gados un 70. gadu pirmajā pusē Zinātniskās restaurēšanas projektēšanas konstruktoru biroja un Vēstures institūta

29. att. Ikšķiles
baznīcas kolonna
1957. gadā

30. att. Cēsu pils arheoloģisko izrakumu laikā 1993. gadā

speciālisti lielākoties strādāja pilnīgi atsevišķi, katrs izpildīja savu uzdevumu, kā arī vāca un apkopoja materiālus tikai par pašus interesējošām problēmām. Izrakumos viduslaiku pils arheologi galveno uzmanību pievērsa senlietām un publikācijās lielākoties analizēja piļu iedzīvotāju materiālo kultūru, samērā mazu uzmanību veltot atsegto būvkonstrukciju palieku izpētei un fiksēšanai. Izrakumu laikā sagatavotie laukumu arheoloģiskie plāni gan glabā zināmu informāciju par atrakto pilsdrupu plānojumu, tomēr šīs ziņas nav pilnīgas. Tos var uzskatīt tikai par topogrāfiskiem plāniem, kuros atzīmēts atrakto mūru novietojums un orientācija. Tā kā izrakumos nepiedalījās arhitekti vai celtniecības vēstures speciālisti, nenotika precīza piļu plāna un detaļu uzmērošana, netika pētītas un konstatētas pārbūves, aizmūrējumi, kuri palīdzētu noteikt ēku tapšanas gaitu un būvperiodus. Līdz ar to analītisku plānu sagatavošanai materiāli ne visur savākti pietiekami.

Savukārt restauratori pils veikuši uzmērojumus un lielāko izdrupumu nostiprināšanu. Konservējot bojāejošos mūrus, galvenokārt tika konstatēts

pieminekļa stāvoklis darbu veikšanas laikā. Tā kā netika pieaicināti ne arheologi, ne mākslas vēsturnieki, drupu zinātniska izpēte nenotika. Tas ir viens no imesliem, kāpēc par veiktajiem darbiem sagatavotas tikai konspektīvas atskaites pašu iestādes speciālistu vajadzībām. Trūkst zinātnisku publikāciju, kurās būtu risināti celtnu būvvēstures un restaurācijas jautājumi.

Tomēr gandrīz divos gadu desmitos, arheoloģiski pētot un konservējot viduslaiku piļu drupas, bija uzkrājusies zināma empīriskā pieredze, darba gaitā kļuva manāmi trūkumi un nepilnības veiktajos pasākumos. Tāpēc 70. gadu vidū uzsāktajiem pētījumiem jau ir nedaudz atšķirīga pieeja.

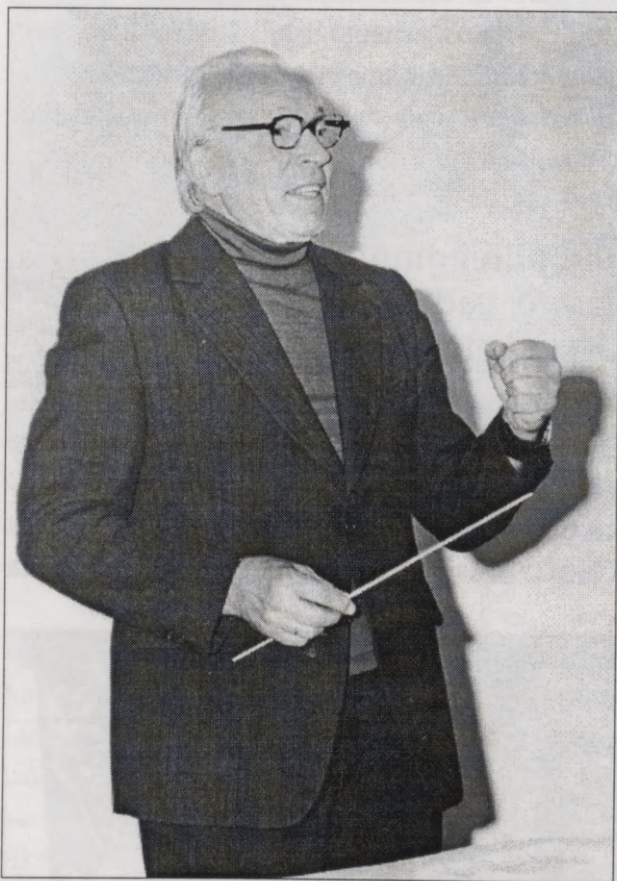
Viduslaiku piļu kompleksās izpētes uzsākšana 70. gadu vidū un paveiktais līdz 80. gadu beigām

70. gados strauji attīstījās tūrisms, pieauga sabiedrības interese par senajiem kultūras un arhitektūras pieminekļiem. 70. gadu vidū tika uzsākti ilgstoši un plaši arheoloģiskās izpētes un konservācijas vai restaurācijas darbi trijos nozīmīgos tūrisma objektos – Turaidas pilī (arheologs Jānis Graudonis, arhitekts Gunārs Jansons), Cēsu pilī (arheoloģe Zigrīda

31. att. Arheoloģe
Zigrīda Apala
senlietu izstādē
Cēsīs 1983. gadā

Apala, arhitekts Ilgonis Stukmanis) un Bauskas pilī (arheologs Andris Caune, kopš 1982. gada kopā ar Jāni Grūbi, arhitekti Andrejs Ceļmalis un Valdis Liepa). Uzsākot darbus šajos objektos, bija paredzēts vienlaikus ar arheoloģiskajiem izrakumiem veikt virs zemes esošo mūru

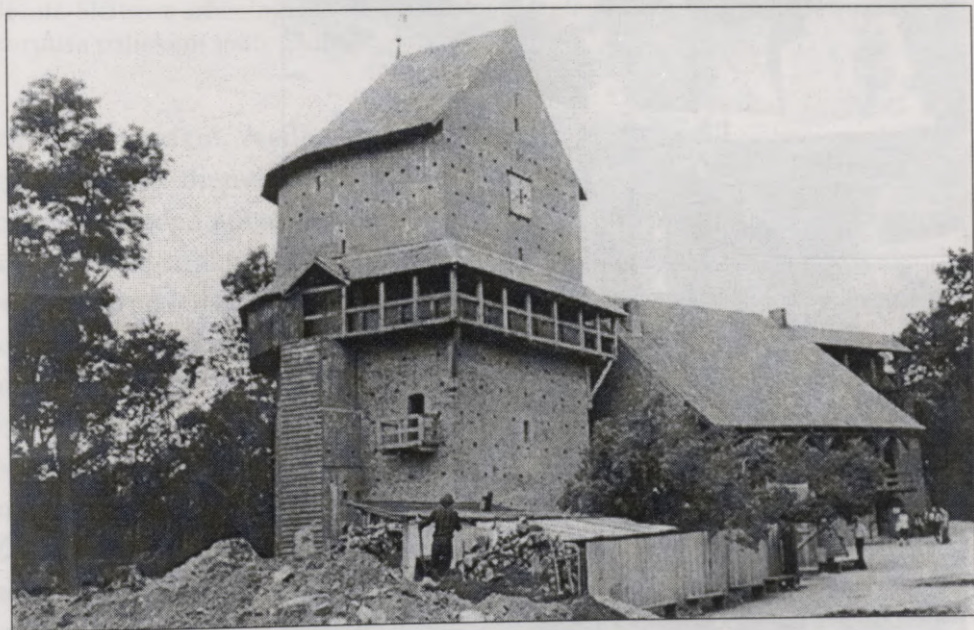
32. att. Arheologs
Jānis Graudonis

konservāciju, kā arī uz atraktajiem senajiem pamatiem atjaunot daļu celtnu, iespējami tuvinot projektējamos apjomus kādreizējam izskatam. Tā kā arhitektūras paliekas daudzviet klāja biezs drupu slānis un vietām pat nebija izprotams pils plānojums, bija nepieciešams veikt lielu teritoriju arheoloģisko izpēti. Izrakumiem bija jādod zinātniski pamatoti materiāli mūru konservācijas un restaurācijas projektu izstrādāšanai un realizēšanai. Visās trijās pilīs un to tuvumā atradās vietējie novadpētniecības muzeji, jaunie atradumi bagātināja to fondus,

deva lietiskus avotus apkārtnes vēstures padziļinātai izziņāšanai, kā arī pašas pils interjera atjaunošanai. Piļu daļēji restaurētās ēkas bija paredzētas vietējo muzeju fondu un ekspozīcijas izvietojšanai, kā arī viduslaiku arhitektūras demonstrēšanai tūristiem.

33. att. Turaidas pils pusapaļais dienvidu tornis pirms restaurācijas 20. gs. 50. gados

34. att. Turaidas pils pusapaļais dienvidu tornis pēc restaurācijas 1977. gadā

Uzsākot darbus Turaidas, Bauskas un Cēsu pilī, pētījumi sāka iegūt kompleksu raksturu – izpētes un restaurācijas darbos iesaistījās dažādu nozaru speciālisti. Vēstures materiālu apkopošanu, mūru uzmērošanu, kā arī konservēšanas un restaurācijas projektu izstrādi veica vēsturnieki un arhitekti no Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantora. Vēstures institūta arheologi savukārt vadīja izrakumus, atsedzot saglabājušos piļu mūrus, pētot nocietinājumu sistēmu, celtnu vietas. Arheoloģiskie pētījumi veikti arī piļu pagalmos un vairākās vietās ārpus pils mūriem.

Kopš 1974. gada arheoloģes Z. Apalas vadībā veikti izrakumi Cēsu pilsdrupās, kur sistemātiska arheoloģiska izpēte ik gadu turpināta līdz

35. att. Arheologs
Andris Caune
un zīmētāja
Dzintra Puķīte
1987. gadā

36. att. Skats uz arheoloģiskajos izrakumos atsegtajām Bauskas pils dienvidu korpusa paliekām 1986. gadā

pat 2000. gadam. Nedaudz pētīts pils pagalms, bet lielākoties atrakta galvenās pils dienvidu puse un rietumu nogāze, kā arī pirmā un otrā priekšpils, kopā aptverot vairāk nekā 8025 m² lielu platību. Pils pagalmā atsegta līdz izrakumiem nefiksētā rietumu spārna pagrabtelpas, noskaidrots šī spārna bojāejas laiks un iemesli. Uzsākti atrakšanas darbi pils ziemeļu korpusa 1. stāva telpās. Galvenās pils dienvidu pusē un aizsarggrāvja zonā attīrītas mūra tilta apakšējās daļas, kādas ēkas paliekas un atbalsta mūris. Pie rietumu torņa atklāti saimniecības ēku pamati. Iegūts apjomīgs senlietu, būvdetaļu un keramikas materiāls. Bez ikgadējiem pārskata ziņojumiem arheologu atskaites sesiju materiālu krājumos [ASM 1975–1998; APL 2000] Z. Apala publicējusi arī nelielu pētījumu kopsavilkumu 1991. gadā Cēsīs notikušās izstādes kataloga ievadā [Apala/Apals 1991]. Vēl iespiesti vairāki raksti par atsevišķiem senlietu un monētu atradumiem [Apala 1994; Апала/Бєпра 1987; u.c.].

Arheoloģiskie izrakumi Turaidas pilī sākās 1976. gadā arheologa J. Graudoņa vadībā un turpinājās ik vasaru līdz pat 2000. gadam. Vispirms tika izsekota nocietinājumu sistēma un pie aizsargmūra esošās celtnes, pamazām atklājot pils apbūves plānojumu. Izrakumu gaitā atsegta lielākā daļa pils aizsargsistēmas, pagalms un ziemeļu priekšpils, kā arī pilnībā izpētīta dienvidu priekšpils. Vairākās vietās atsegta 11.–13. gs. kultūrslāņa – lībiešu pils – paliekas, kā arī iegūts bagātīgs 13.–18. gs. senlietu materiāls no mūra pils pastāvēšanas laika. Par ikgadējiem atklājumiem J. Graudonis regulāri publicējis ziņojumus arheologu atskaites sesiju materiālos [ASM 1976–1998; APL 2000], kā arī devis plašākus pētījumu kopsavilkumus divās brošūrās, atzīmējot izrakumu desmito un piecpadsmito sezonu [Graudonis 1985; 1990]. J. Graudoņa darba rezultātā Turaida kļuvis par pirmo lielāko pili Latvijā, kas izpētīta un restaurēta pilnībā.

Bauskas pilī arheoloģiskie pētījumi notika kopš 1976. gada ik vasaru līdz 1992. gadam. Izrakumus vadīja arheologs A. Caune, kopš 1982. gada viņš tos veicis kopā ar Bauskas pils muzeja līdzstrādnieku J. Grūbi. Tā kā ordeņa laikā celtajā pilī daļā atjaunošanas darbi aprobežosies ar būvkonstrukciju konservāciju, tajā izrakumi notikuši tikai nelielā laukumā. Toties pils jaunākajā daļā paredzēja pilnībā restaurēt hercogu rezidences trīs korpusus, tāpēc arheoloģiskajos pētījumos atsegta lielākā daļa tās teritorijas. Norokot biezo būvgružu kārtu, pilnībā atklāts pirmā stāva plānojums, atrasti no otrā stāva iebrukušo interjeru rotājuma fragmenti un būvdetaļas. Pētījumi nedaudz notikuši arī pils zemes nocietinājumu teritorijā ārpus austrumu mūriem, konstatējot senākā aizsarggrāvja atrašanās vietu. Kopumā atsegta ap 3000 m² liela teritorija un savākts ievērojams senlietu daudzums. Bez ikgadējiem pārskata ziņojumiem [ASM 1976–1992] A. Caune publicējis arī plašāku rakstu par Bauskas pili vācu valodā [Caune 1993]. J. Grūbe devis ieskatu pils jaunākās daļas būvēsturē [Grūbe 1991], kā arī vadījis nelielus izrakumus 90. gados [ASM 1994; ASM 1998; APL 2000].

Kaut arī visos trijos restaurējamajos pieminekļos – Cēsu, Turaidas un Bauskas pilī – līdztekus strādājuši arheologi, vēsturnieki un arhitekti, cenšoties palīdzēt cits citam darbā, šīs sadarbības gaitā radušās arī vairākas problēmas. Restaurācijas projektus izstrādāja un atjaunošanas darbus sāka

37. att. Arheoloģiskie izrakumi Bauskas pils dienvidu mūra ārpusē 1988. gadā

pirms piļu teritorijas arheoloģiskās izpētes pabeigšanas. Līdz ar to darbu gaitā reizēm bija nepieciešamas korekcijas, bet atsevišķi vēlāki atklājumi palika ārpus restaurācijas projektiem. Trūkstot piļu kādreizējā izskata attēliem, restaurācijas projektos reizēm parādījās pārāk brīva detaļu interpretācija. Savukārt arheologiem ne vienmēr bija iespējams izpētīt visu kultūrslāni līdz pamatzemei, jo bija jāievēro drošības pasākumi pussabrukušo mūru tuvumā, reizēm traucēja arī kādu celtniecības starpperiodu liecību atklāšana.

Nozīmīgs ir vēsturnieku A. Jansona un R. Malvesa darbs, kuri veica izrakstus no arhīvu dokumentiem par Cēsu, Turaidas un Bauskas pils celtniecības vēsturi, vāca attēlus un apzināja fotomateriālu atrašanās vietas, apkopoja vēsturiskus plānus, sastādīja bibliogrāfiju. Šī darba rezultātā radās

apjomīgi materiālu apkopojumi un pētījumi, kas palikuši manuskriptos. Jau 60. gados A. Jansons bija savācis plašu literatūru un apkopojis vēstures materiālus par Cēsu pili. R. Malvesa darba rezultātā tapusi atskaite par mūru apsekošanu Cēsu pilī (1966. g.), savākts šis pils vēsturisko skatu un plānu krājums (1977. g.), radies apcerējums par pils rekonstrukcijas problēmām (1980.–1982. g.); daudz attēlu un plaši vēstures materiāli iestrādāti manuskriptos – apcerējumos par Turaidas pili (1974. g.) un Bauskas pili (1980. g.).

Vēsturnieku R. Malvesa (1905–1982) un A. Jansona (1916–1991) darbs viduslaiku piļu, kā arī daudzu citu Latvijas arhitektūras pieminekļu vēsturiskās izpētes jomā ir sevišķas ievēribas vērts. Rūpīgi vāktā, apjomīgā bibliogrāfija un daudzie arhīvu izraksti ir fundamentāla iestrāde tālākiem pētījumiem. Daudzie fakti par minētajām pilīm ir ne tikai apkopoti, bet arī profesionāla vēsturnieka izvērtēti un sagatavoti kā monogrāfiski pētījumi, kas dod izsmeļošu informāciju par piļu vēsturi visā to pastāvēšanas laikā. Arī atsevišķās korekcijas, kuras šajos darbos dod jaunākie pētījumi, nemazina šo apcerējumu vērtību. Diemžēl dažādu apstākļu dēļ A. Jansona un R. Malvesa darbi maz publicēti, bet tie ir pieejami manuskriptos Rīgā, Nacionālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā un VKPAI arhīvā.

Vienlaikus ar vēsturisko izpēti notika arī piļu saglabājušos mūru uzmērošana, kā arī konservācijas un restaurācijas projektu izstrādāšana un realizēšana. Cēsu pilī šie darbi notiek kopš 1973. gada arhitekta I. Stukmaņa vadībā. Pilsdrupas 1974. gadā tikušas uzmērotas, dokumentētas fotogrāfijās, izstrādāti restaurācijas projekti pils ziemeļu un rietumu torņiem, kā arī aizsargsienām. Par veiktajiem darbiem līdz 1990. gadam I. Stukmanis ir sniedzis ziņojumus atskaitēs, kas glabājas VKPAI arhīvā. Arhitekta Dita Lapiņa vadījusi interjera izpēti Cēsu pils rietumu tornī bijušajā Mestra zālē, kur konstatētas polihromu gleznojumu atliekas no 15. gs. beigām [Lapiņa 1991].

Plašākie un apjomīgākie konservācijas un restaurācijas darbi veikti Turaidas pilī. Kopš 1969. gada tos vadījis arhitekts G. Jansons. Pili paredzēts restaurēt tās pilnīgā izveidojumā, kāda tā varēja izskatīties 16. gs. beigās. Projekts balstās uz celtņu palieku izpēti dabā, telpiskās uzbūves analīzi,

1590. gada pils revīzijas aktiem, senākajiem vēsturiskajiem skatiem un analogijām kaimiņzemēs. Turaidas pils kompleksu plānots eksponēt daļēji restaurētā un daļēji konservētā veidā. Pilī notikušos restaurācijas darbus 1969.–1991. gadā G. Jansons atspoguļojis plašā atskaitē, kas glabājas VKPAI arhīvā.

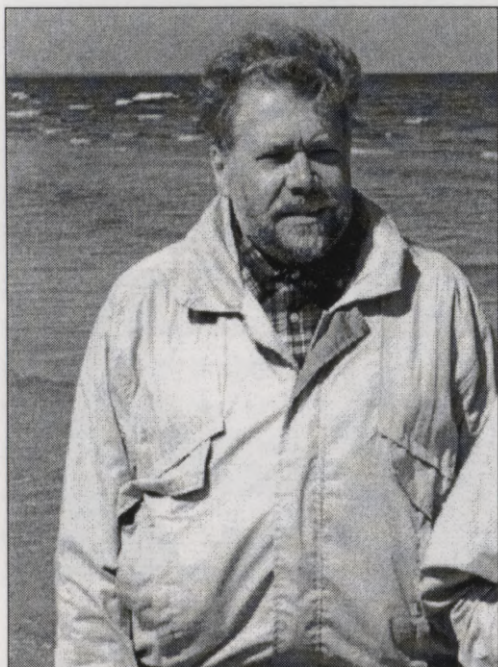

38. att. Vēsturnieks Roberts Malvess

Bauskas pilī restaurācijas darbi notiek tās jaunākajā daļā – hercogu rezidencē, kur paredzēts atjaunot ziemeļu, austrumu un dienvidu korpusu, kādi tie varēja izskatīties 17. gs. beigās. Arhitekti A. Ceļmalis un V. Liepa par veiktajiem darbiem sagatavojuši vairākus īsus pārskatus, kas atrodami VKPAI arhīvā.

Cēsu, Turaidas un Bauskas pilī vēsturnieku, arhitektu – restaurācijas projektu izstrādātāju un arheologu darbs risēja paralēli, vienas nozares speciālistu atklājumiem papildinot un precizējot citu veikumu. Piļu arheoloģisko izpēti veica Vēstures institūta arheologi. Sākotnēji izrakumu laukumā tika iemērīti tajās vietās, kur bija nepieciešams iegūt jaunus faktus restaurācijas projektu izstrādāšanai. Vispirms centās atrakt zem zemes esošos mūrus, lai atsegtos pils plānojums, nocietinājumu sistēma. Rūpīgi vāca senlietas, kuras reizēm varēja dot norādes grūti datējamu celtnu hronoloģijas noskaidrošanā. Tomēr bez zinātniski strīdīgajiem jautājumiem

bija arī citas grūtības. Veicamos darbus ietekmēja finansiālas problēmas – līdzekļu trūkuma dēļ ne vienmēr restaurācijai varēja izvēlēties vispiemērotākos materiālus, un pēdējo gadu ekonomiskas lejupslīdes apstākļos gan arheoloģisko pētījumu, gan atjaunošanas darbu apjoms visās trīs pilīs ievērojami samazinājies.

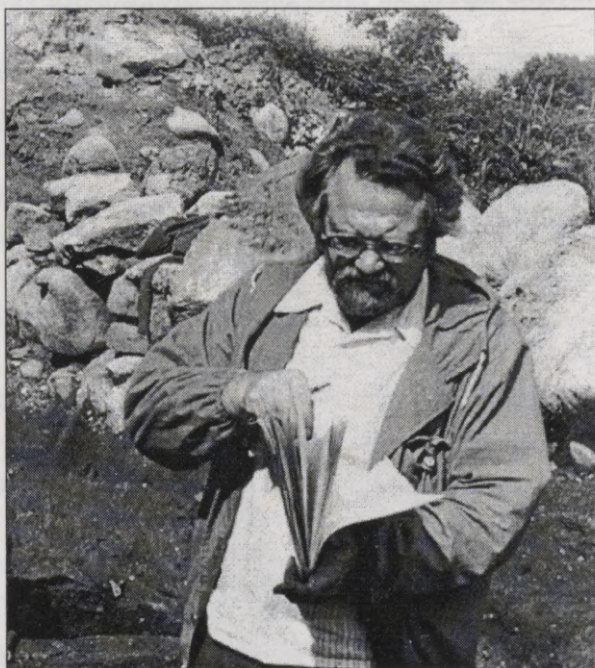

39. att. Arhitekts Gunārs Jansons

Pie plaši pētītām pilīm jāmin arī Āraiši, kur arheoloģiskos izrakumus no 1972. līdz 1992. gadam organizējis arheologs Jānis Apals. Āraišu pilsdrupās 1984.–1991. gadā notikusi arī daļēja mūru konservācija arhitekta I. Stukmaņa vadībā. Izrakumu laikā atsegta pils rietumu daļa ar dzīvojamo ēku paliekām, pētīta vārtu vieta un paceļamā tilta pamati, kā arī daļa priekšpils. Par arheoloģiskajiem pētījumiem publicēti gan ikgadējie pārskati [ASM 1980–1992], gan plašāks raksts [Apals 1995].

Citās pilīs izrakumi veikti īsāku laiku sakarā ar celtniecības vai apkārtnes labiekārtošanas darbiem. Saldus pilsdrupu vietā 1970. gadā bija uzsākta slimnīcas korpusa būve, un arheologs Ē. Mugurēvičs, aktīvi iesaistoties darbu gaitā, vēl paspēja uzmērot pils plānu un savākt atsevišķas senlietas [Mugurēvičs 1972]. 1976.–1977. gadā Piltenē izrakumi bija orga-

nizēti pilsdrupu vārtu rajonā [Mugurēvičs 1977b]. Lai iegūtu jaunus datus pilsētu vēsturei, zinātniskos nolūkos veikti nelieli arheoloģiski pētījumi Ludzas pilī 1976. gadā Jolantas Daigas vadībā [Daiga 1984] un Rēzeknes pilsdrupās 1980. gadā Ē. Mugurēviča vadībā [Mugurēvičs 1985]. Alūksnes pilsdrupu teritorijā 1978.–1983. gadā aizsardzības izrakumus veica arheo-

40. att. Arheologs
Ēvalds Mugurēvičs
Rēzeknes pilsdrupās
1981. gadā

logs M. Atgāzis [Atgāzis 1983]. Sakarā ar plānoto Daugavpils HES celtniecību 1982.–1987. gadā Ē. Mugurēvičs organizējis pētījumus Dinaburgas pils vietā [Mugurēvičs/Ozere 1988]. 1988.–1993. gadā notikuši izrakumi Valmieras pilsdrupās arheoloģes T. Bergas vadībā, un pie pils ziemeļu un rietumu mūra atraktas vairākas pagrabtelpas [Berga 1990].

Citur apmēros nelieli izrakumi bijuši saistīti ar pilsdrupu konservācijas darbiem vai līdz mūsdienām saglabājušos ēku restaurāciju. Daļai šo piļu vienlaikus pētīta arī vēsture, savācot bibliogrāfiju un attēlu krājumu, kā arī izstrādāti restaurācijas projekti.

Nelieli izrakumi un restaurācijas darbi veikti līdz mūsdienām saglabājušās pārbūvētās viduslaiku pilīs. Ēdolē arhitekta G. Erdmaņa vadībā pētījumi notika 1981.–1986. gadā. Alsungā 1983. gadā celtni vizuāli pētījuši

un restaurācijas priekšlikumus izstrādājuši arhitekti Gunārs Erdmanis, Pēteris Blūms un vēsturnieks Zigurds Bēts, bet 1988. gadā nelielus izrakumus vadījis Mārtiņš Lūsēns [Lūsēns 1990]. Nurmuižā arhitektūras izpēte veikta 1988. gadā [Ceļmalis/Dirveiks 1991]. Dundagā 1979. gadā arhitektoniskā izpēte pilī notikusi G. Erdmaņa vadībā, bet R. Malvess veicis vēsturisko izpēti, un 1980. gadā Ē. Mugurēviča vadībā notikuši nelieli izrakumi,

41. att. Arhitekts Gunārs Erdmanis

atsedzot daļu pagalma un akas vietu [Mugurēvičs 1982]. Pētījumi bijuši arī Ventspilī, kur seno ordeņa pili nolemts restaurēt. Kopš 1986. gada pils teritorijā vairākās vietās izdarīti nelieli izrakumi [Eglāja 1988; Ruša/Lūsēns 1990] un arhitektoniskā izpēte [Erdmanis 1989].

Veicot pētījumus viduslaiku pilīs, kuras pārbūvētas saglabājušās līdz mūsdienām, iespējams iegūt daudz plašāku izziņas materiālu nekā pilsdrupās. Šajās celtnēs arhitektūras izpētei ir lielāka nozīme nekā arheoloģiskajiem izrakumiem, kurus var veikt tikai ierobežotā platībā. Arhitektoniskajos pētījumos ar uzmērojumu, zondāžu, vizuālās izpētes palīdzību var konstatēt pils senākos mūrus un līdz ar to apjaust ēkas kādreizējo plānojumu un apjomu, kā arī pakāpeniskās vēlākās pārbūves. Tomēr līdz mūsdienām saglabātās celtnēs pētījumus ierobežo un vietām būtiski apgrū-

tina vēlāk būvētās sienas un radītie interjeri. Izstrādājot restaurācijas projektu, nereti nepieciešams izšķirties, kuru no būvperiodiem uzskatīt par vērtīgāku, kura gadsimta uzslāņojumus saglabāt un no kuriem atteikties. Nozīmīgākos atklājumus arhitektūras izpētē piecās Kurzemes pilīs, kā arī vairāku celtnu varbūtējo sākotnējo apjomu grafiskas rekonstrukcijas publicējis arhitekts G. Erdmanis grāmatā "Kurzemes viduslaiku pilis" [Erdmanis 1989].

Lai sekmētu kompleksu pētījumu veikšanu restaurējamos un konservējamos pieminekļos, 80. gados Restaurācijas institūtā izveidoja arheoloģiskās izpētes grupu. Līdz ar to vienas iestādes speciālisti varēja vienā objektā veikt arheoloģisko, arhitektūras un vēsturisko izpēti, kā arī izstrādāt restaurēšanas vai konservēšanas projektus. Tas atviegloja darbu plānošanu un realizēšanu. 80. gadu otrajā pusē un 90. gadu sākumā Restaurācijas institūta arheologi izdarījuši lielākoties īslaicīgus un apjomā nelielus izrakumus vairākās pilsdrupās, pētījumiem izvēloties vietas, kurām vajadzēja sniegt jaunus datus konservācijas un restaurācijas projektu izstrādāšanai. Sakarā ar plānoto Dobeles pils mūru konservāciju, kuru projektēja arhitekts T. Vitola, 1987.–1991. gadā vairākos nelielos laukumos notika M. Rušas izrakumi [Ruša 1990].

80. un 90. gados turpinās Siguldas pilsdrupu restaurācijas darbi arhitektes T. Vitolas vadībā; ar vārtu torņa nostiprināšanu bija saistīti arheologa N. Treija pētījumi 1987. gadā [Treijs 1988]. Nelieli rakšanas darbi bijuši arī Dzērbenes pilsvietā [Treijs 1990].

Sakarā ar Restaurācijas institūta plānotajiem konservācijas darbiem vairākās pilīs strādājuši arī citu iestāžu arheologi. Aizputes un Lielvārdes pilī nelielus pētījumus veicis J. Urtāns [Urtāns 1984; 1988], vairākkārt izrakumi notikuši Raunas pilsdrupās sakarā ar estrādes celšanu [Apala/Apals 1988], kā arī plānoto, bet nerealizēto konservācijas projektu. Par pēdējiem izrakumiem Raunā 1990.–1991. gadā nav publikāciju, bet Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas arhīvā glabājas darbu vadītāju M. Rušas un N. Treija sastādīts pārskats.

Kā jaunu, tikai 80. gados Latvijā uzsāktu pētījumu virzienu jāmin izrakumi un restaurācijas darbi Livonijas ordeņa nocietinātajās muižās. Sakarā ar restaurācijas projekta izstrādi notika celtnu un interjeru izpēte, kā arī arheoloģiskie izrakumi Bramberģes muižas kompleksā, kur atrastas

liecības par 16.–17. gs. celtnēm. 1988.–1990. gadā izpēti veica arhitekti Ināra Heinrihsone, Andis Cinis un arheologs Aldis Pravornis [Heinrihsone 1991; Pravornis 1992]. 1982.–1985. gadā veikti izrakumi Indricas nocietinātās muižas vietā A. Zariņas vadībā [Zariņa 1986]. Pētījumi notika sakarā ar plānoto, bet tomēr nerealizēto Daugavpils HES celtniecību, tāpēc izrakumos atsegta visas muižas teritorija, gūstot priekšstatu par 15.–18. gs. celtnēm. Sakarā ar senās arhitektūras pielāgošanu mūsdienu vajadzībām un restaurācijas projektu izstrādāšanu 80. gadu sākumā notika arheoloģiskie un arhitektūras pētījumi Mūrmuižā, kur saglabājušās torņveida ēkas drupas [Berga 1982; Blūms 1988]. Arhitektūras izpēte un restaurācija veikta Šlokenbekā, kur mūsdienām pielāgotas 16.–17. gs. celtnes. Par šiem darbiem VKPAI arhīvā saglabājušies izpētes laikā tapuši uzmērojumi un darbu atskaites.

80. gados arheoloģiskās izpētes un restaurācijas darbos Rīgā iesaistīja arī poļu speciālistus. Polijas arheologi un arhitekti restaurētāji strādāja arī Jura kapelā – Rīgas pirmās ordeņa pils saglabājušās daļas izpētes un piemērošanas muzeja vajadzībām. Arī par šiem darbiem ir tikai nepub-

42. att. Arhitekta Tatjana Vitola

43. att. Rīgas pirmās ordeņpils kapelas – Jura baznīcas altārtelpa pēc restaurācijas 20. gs. 80. gados

licēti pārskati, kas glabājas Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas un Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas arhīvā.

Īsais pārskats par veiktajiem darbiem parāda, kā pēdējā pusgadsimtā pakāpeniski pieaudzis pētīto viduslaiku nocietinājumu skaits, kopumā pārsniedzot jau četrus desmitus. Tā ir jau gandrīz puse no visām Latvijas teritorijā zināmajām viduslaiku pilīm. Pētītie objekti gan vairāk koncentrējas Daugavas un Gaujas baseinā, kur notikuši liela mēroga celtniecības darbi vai projektēti plašāki restaurācijas pasākumi. Izziņas materiāls papildinājies arī par citur Latvijas teritorijā esošajām senajām celtnēm. Vairāk nekā 30 pilīs notikuši lielāki vai mazāki arheoloģiski izrakumi. Sevišķi strauji pētīto objektu daudzums palielinājies 80. gados, kad dažās sezonās izpēte vienlaikus notikusi pat vairāk nekā 10 viduslaiku pilīs. Īpaši nozīmīga ir pēdējos gadu desmitos izvērstā kompleksā izpēte, jo tā dod aptverošu priekšstatu par senajām celtnēm.

Tomēr 90. gadu politiskās un ekonomiskās pārmaiņas skārušas arī vēsturiskās arhitektūras izpēti. Mainoties finansēšanas sistēmai, likvidēts Restaurācijas institūts. Līdzekļu trūkuma dēļ mazāks kļūst arheoloģisko izrakumu un konservācijas darbu apjoms, vietām tos pārtraucot pilnībā. Jācer, ka, samazinoties praktiskajam darbam, pētnieki vairāk pievērsīsies jau iegūtā materiāla apstrādei un publicēšanai.

Pētījumi viduslaiku pilīs 90. gados

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā mainījās viduslaiku pilis uzsāktās pētniecības finansētāji un līdz ar to paveikto darbu apjoms. Vairākās pilsdrupās, kā Raunā un Dobelē, uzsāktie izrakumi un konservācijas projektu izstrāde tika pārtraukta, jo pilsētu pašvaldības vairs nespēja nodrošināt plašus atjaunošanas darbus viduslaiku pieminekļos. Kā jau minēts, 1993. gadā likvidēts Restaurācijas institūts un nodibināta privāta pētniecības institūcija – arhitektoniskās un arheoloģiskās izpētes grupa SIA "AIG", kura nodarbojas ar komerciālo arheoloģiju un celtniecības pieminekļu izpēti. Līdz ar to kādreiz labi iecerētie kompleksie pētījumi vēsturiskajās celtnēs vienas iestādes darbinieku vadībā vairs nenotiek zinātniskos, bet gan komerciālos nolūkos. Tāpēc par tiem nav gandrīz nekādu publikāciju.

Izpēti dažās viduslaiku pilīs turpinājuši Latvijas vēstures institūta arheologi. Tā kā plašiem izrakumiem vairs nav līdzekļu, zinātniskos nolūkos notikuši tikai apjomā nelieli zemes darbi. Toties radušās daudz plašākas iespējas, lai apkopotu materiālus, gatavotu publikācijas un piedalītos konferencēs gan Latvijā, gan ārzemēs. Bez tam arheoloģiskā pētniecība nelielos apjomos atsevišķās viduslaiku pilīs 90. gados veikta sakarā ar celtniecības darbiem – mūru konservāciju, siltumtrases vai kanalizācijas izbūvi.

1988. gadā uzsāktie pētījumi Valmieras pilsdrupās turpinājušies līdz 1993. gadam arheoloģes T. Bergas vadībā, bet beidzamajos gados V. Bebre veikusi aizsardzības darbus un arheoloģisko uzraudzību, izsekojot kultūrlāni siltumtrases tranšejās [ASM 1994; 1998].

Bauskas pili sistemātiskā arheoloģiskā pētniecība pārtraukta 1992. gadā, bet nelieli epizodiski izrakumi 1996., 1997. un 1999. gadā notikuši tikai

tajās vietās, kur tas bija nepieciešams pils restaurācijas darbiem. Kā jauns virziens jāatzīmē izrakumi 17. gs. pils aizsardzībai celto zemes vaļņu rajonā [Grūbe 1994; APL 2000].

90. gados pabeigti pētījumi Ventspilī, kur restaurē seno ordeņa pili. Arhitektoniskajā izpētē noskaidroti pils galvenie būvperiodi un konstatētas interjera apdares pēdas [Dirveiks 1997]. Nelielos laukumos turpināti arheoloģiskie izrakumi priekšpils teritorijā, kā arī pagalmā, kur tas bijis nepieciešams restaurācijai [Lūsēns 1992, 70; ASM 1998].

Rīgas pili pārveidojot par Valsts prezidenta rezidenci, 1994. un 1995. gadā veikts remonts, un tā laikā notikusi arheoloģiskā izpēte Latvijas Vēstures muzeja darbinieku vadībā. Izrakumi izdarīti tajās vietās, kur bija nepieciešams veikt celtniecības darbus – priekšpili un pagrabos [Ciglis/Zemītis 1996].

Pieminekļa saglabāšanas darbi kopš 1991. gada uzsākti un ik vasaru veikti Kokneses pilsdrupās, kuru strauju bojāeju veicina ūdens līmeņa svārstības uzplūdinātajā Daugavā. Ar arhitekta I. Stukmaņa vadītā konservācijas projekta izstrādi saistīti M. Rušas izrakumi, lai atsegtu pils plānojumu pēdējās apdzīvotības līmenī un attīrītu konservācijai nepieciešamos mūrus [Ruša 1994; APL 2000].

Nelieli izrakumi un uzraudzības darbi 1995.–1999. gadā organizēti arī Krustpils pilī sakarā ar tajā izvietotā muzeja labiekārtošanu [Šnē 2000]. Diemžēl uzraudzības darbi netika organizēti 1997. un 1998. gadā Jelgavā, kur apakšzemes komunikāciju rekonstrukcijas laikā atrastas 17. gs. būvdetaļas no ordeņa laika pils. Par to publicēti tikai vairāki īsi ziņojumi dienas presē [Diena 1998, 20. aug.; Jaunā Avīze 1998, 8. apr.].

Izrakumi zinātniskos nolūkos Cēsu un Turaidas pilī turpinājušies līdz pat 2000. gadam, taču to apjoms strauji samazinājies. Par šiem pētījumiem, kurus turpinājuši iepriekšējo ekspedīciju vadītāji – Z. Apala un J. Graudonis, katru otro gadu īsa apkopojosa informācija sniegta arheologu atskaites sesijas materiālos [ASM 1992–1998; APL 2000]. Pie piļu pētījumiem 90. gados vēl jāmin īslaicīgi 1990.–1991. gadā veiktie izrakumi nelielā laukumā Piltenes pilsdrupās [Lūsēns 1992].

Diemžēl pieminekļu aizsardzības pasākumi pilsdrupu un to teritorijā esošā kultūrslāņa saglabāšanai ne vienmēr devuši rezultātus. Kā saiteigta pilsdrupu restaurācija, izpostot kultūrslāni, jāvērtē 1999. gada

pasākumi Limbažos, kur uzsākta mūru konservācija un vienlaikus vietējā muzeja neprofesionālu darbinieku vadībā bez arheoloģiskās izpētes sāka drupas sedzošā kultūrslāņa norakšana [Ose 1999d].

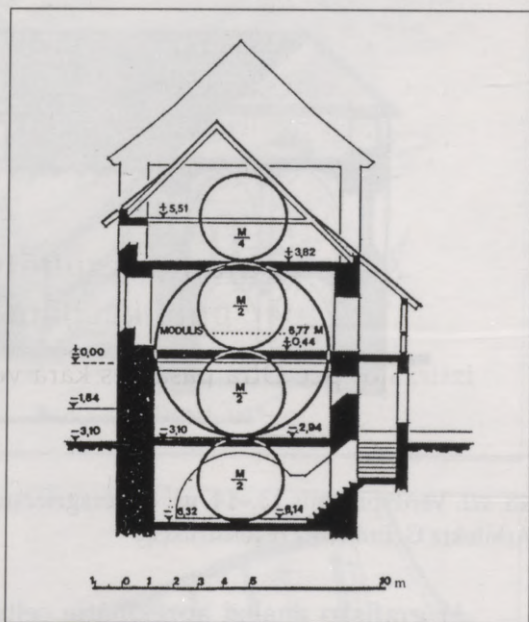
Kaut arī 90. gados pētījumu apjoms Latvijas viduslaiku pilsdrupās samazinājies, tomēr veikta gan arheoloģiska, gan arhitektoniska izpēte un iegūtas jaunas atziņas par piļu būvvēsturi. Nozīmīgākais 90. gadu sasniegums ir publikāciju skaita pieaugums. Par pētījumiem viduslaiku pilis rakstus sagatavojuši ne tikai pēdējos gados organizēto darbu vadītāji, bet uzsākts apkopot un publicēt arī iepriekšējos gadu desmitos iegūtos rezultātus.

Pētījumu rezultātu raksturojums pēc publikācijām un manuskriptiem

Iztirzājot pēc Otrā pasaules kara veiktos pētījumus Latvijas viduslaiku pilis, redzams, ka izpētē piedalījušies dažādu nozaru speciālisti – vēsturnieki, arheologi, arhitekti un restauratori. Vājākais posms Latvijas mūra piļu pētniecībā bijušas arhitektūras vēstures studijas uz vietas objektā, pēc mūru atliekām pētot pārbūves un detaļas. Arhitekti, veicot uzmērojumus, lielākoties tikai konstatējuši saglabājušos celtniecības palieku stāvokli attiecīgajā laikā, neizdalot dažādu laiku būvperiodus. Dažu piļu atjaunošanas projekti izstrādāti, ņemot par pamatu ēku izskatu to pastāvēšanas beigu posmā, no kura zināmi tikai nedaudzi vēlākos gadsimtos izgatavoti attēli, kā arī celtnu un iekštelpu konspektīvi apraksti revīziju laikā. Tikai atsevišķos gadījumos restauratori mēģinājuši konstatēt pils pakāpeniskās pārbūves un noskaidrot celtnes sākotnējo būvapjomu.

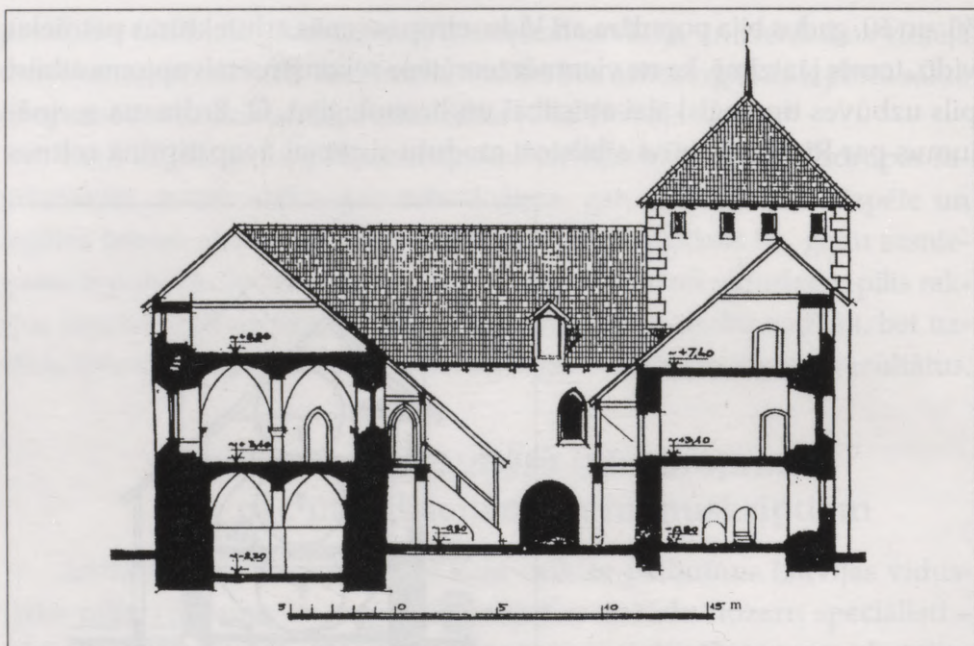
Viens no retajiem šajā virzienā strādājušiem arhitektiem ir G. Erdmanis. Viņš pētījis vairākas pilis, kas līdz mūsdienām saglabājušās vēl izmantojamā stāvoklī. Veicot piļu uzmērojumu grafisko analīzi un telpu proporcijām piemērojot moduļu sistēmu, G. Erdmanis mēģinājis izdarīt secinājumus par vairākiem būvperiodiem Rīgas pilī [Erdmanis 1964], Ēdoles, Ventpils, Aizputes, Dundagas un Alsungas pilī [Erdmanis 1989]. Piļu sākotnējais izskats rekonstruēts, celtnes plānojumam un apjomam aprēķinot noteiktu lielumu jeb moduli un no tā atvasinot visus pārējos plāna un augstuma mērus. Neiebilstot pret šādu pētījumu metodi, kura

50. un 60. gados bija populāra arī Viduseiropas senās arhitektūras pētnieku vidū, tomēr jāatzīmē, ka ne vienmēr teorētiski rekonstruētais apjoms atbilst pils uzbūves tipoloģiskajai attīstībai un hronoloģijai. G. Erdmaņa secinājumus par Rīgas pils būvi atbilstoši moduļu sistēmai neapstiprina celtnes

44. att. Ēdoles pils vertikālo izmēru nospraušana ar moduļiem. Arhitekta G. Erdmaņa aprēķini un zīmējums

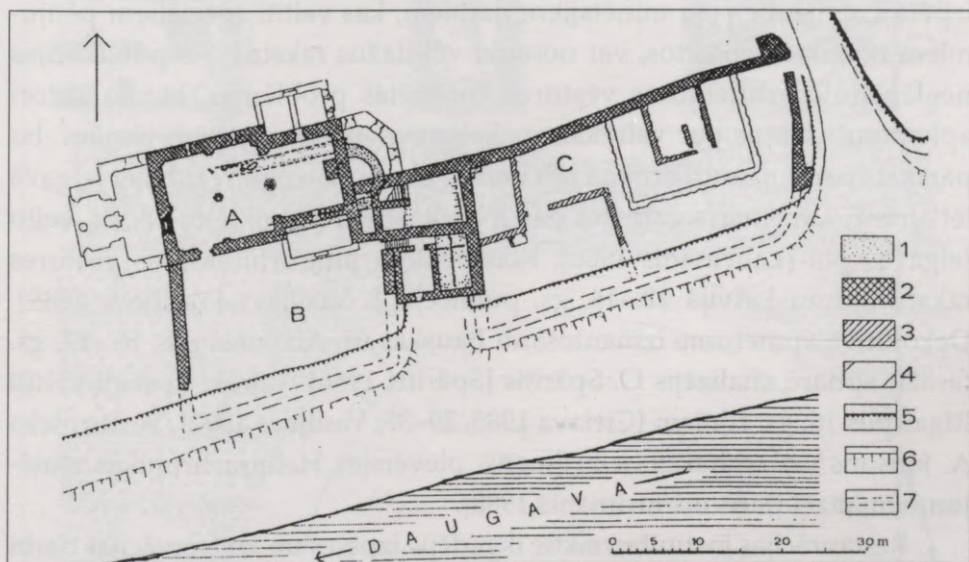
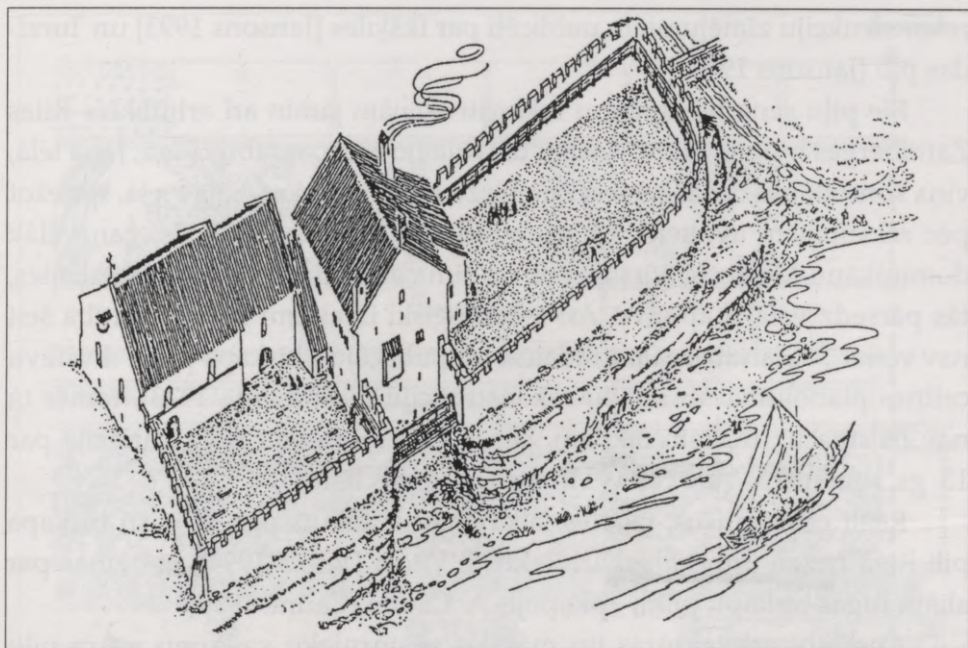
arhitektūras vēstures pētījumi, kurus jau 1939. gadā veicis A. Tūlse [Tuulse 1939]. Kaut arī grafiskā analīze var dot jaunas atziņas celtnu būvvēstures pētījumos, ne vienmēr teorētiski rekonstruētās senākās arhitektūras formas atbilst vēlākiem atklājumiem. Tā, piemēram, Ventspils pili 1990.–1991. gadā arheoloģiskajos izrakumos neapstiprinājās pils restaurācijas projekta autora G. Erdmaņa hipotēze par atklāto aizsargmūru pamatu iespējamu saistību ar pirmo mūra pili, kuru datē ar laiku no 1249. līdz 1290. gadam [Lūsēns 1992, 71]. Jāpievienojas paša G. Erdmaņa vēlāk publicētajam konstatējumam, ka grafiskā analīze varētu tikt izmantota kā pētījumu rezultātu pārbaude un palīgmēroga metode, jo tā dublē paņēmienus un līdzekļus, kurus savā darbā varēja izmantot senais celtnieks [Erdmanis 1988, 164]. Vienlaikus tomēr jāatzīmē, kaut arī senatnē celtnieki izmantojuši dažādus aprēķinus, tomēr reāli ēkās sastopamas lielākas vai mazākas novirzes no precīziem izmēriem, kas neļauj šādus aprēķinus absolutizēt.

45. att. Ventspils pils 13.–14. gs. – šķērsriezums.
Arhitekta G. Erdmaņa rekonstrukcija

Ar grafisko analīzi aprēķinātie celtnes kādreizējie izmēri vairāk vai mazāk atšķiras no reāli konstatētajiem, bet daudz lielākas neprecizitātes parādās, izmantojot matemātiskās analīzes slēdzienus. Arhitekta A. Zandberga veikto Rīgas pils formu uzbūves matemātisko analīzi, kurā izmantoti celtnes atsevišķu daļu aritmētiski vidējie izmēri [Zandbergs 1987], G. Erdmanis uzskata par nepārliecinošu un pils sākotnējā būvprojoma izpētei maz noderīgu [Erdmanis 1988].

Ar piļu arhitektūras vēstures pētījumiem, hronoloģisku būvprojomu attīstības izpēti un grafisku rekonstruēšanu nodarbojies arī arhitekts G. Jansons. Viņš piedalījies celtnu arhitektoniskajā izpētē un uzmērošanā Ikšķilē un Turaidā, izstrādājot pilīm arī konservācijas un restaurācijas projektus. Viņa secinājumi balstīti ne vien uz rūpīgām celtnes apjoma un būvmateriālu studijām, bet arī uz rakstīto avotu, attēlu un plaša analogiju materiāla izpēti, dodot darbam pārliecinošu zinātnisku pamatojumu. Nelielā, populārā brošūrā apkopotas ziņas par senām celtnēm, arī pilīm, Gaujas baseinā [Jansons 1987]. Plašāki zinātniski raksti ar paša izstrādātiem

46. att. Ikšķiles pils un baznīca 13. gs. Arhitekta G. Jansona rekonstrukcija.

A – baznīca, B – klosterpagalms–kapsēta, C – pils lībiešu daļa, 1 – baznīcas vienjoma pirmceltne ar romānisku pusaploces apsīdu, 2 – otrā divjomu baznīca un vēlāk piebūvētā pils, 3 – pils lībiešu daļas dzīvojamo ēku pamati, 4 – baznīcas paplašinājums 1879. gadā, 5 – Daugavas krasta krauja 1960. gadā, 6 – varbūtējā krasta krauja 12. gs., 7 – varbūtējās zudušo celtņu daļas

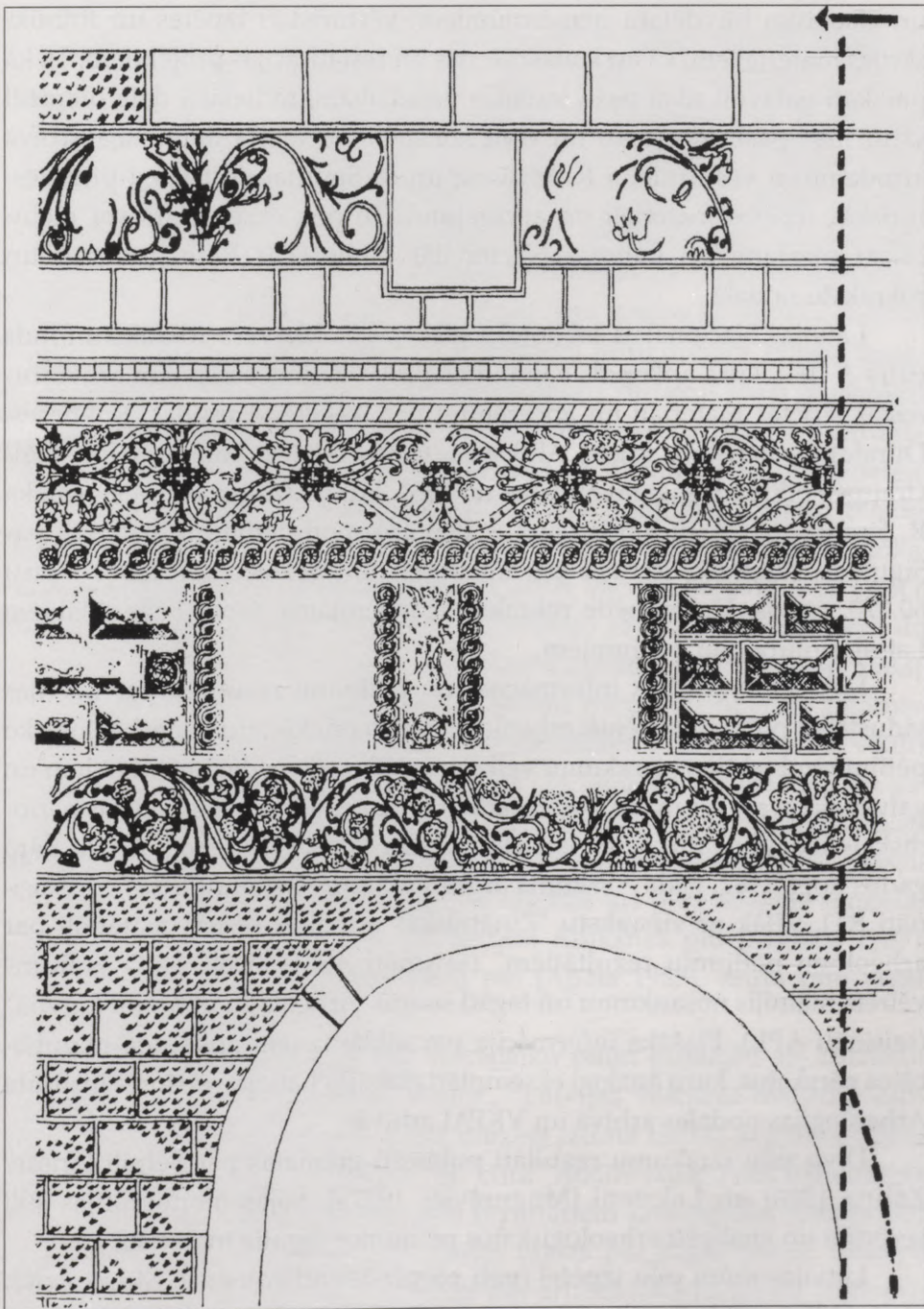
rekonstrukciju zīmējumiem publicēti par Ikšķiles [Jansons 1993] un Turaidas pili [Jansons 1999a].

Pie piļu seno būvapjomu rekonstrukcijām jāmin arī arhitektes Ritas Zandbergas hipotēzes. Apsekojot dzīvojamo ēku pagrabus Rīgā, Jāņa ielā, viņa konstatējusi dažas seno celtnu biezu mūru paliekas. Šajā vietā, spriežot pēc rakstītajiem avotiem, 13. gs. atradusies gan bīskapa pils, gan vēlāk dominikāņu klosteris. Virs zemes no šīm celtnēm nekas nav saglabājies, tās pārsedz vēlākā apbūve. Arī arheoloģiski izrakumi lielākā platībā šeit nav veikti. R. Zandberga izstrādājusi un publicējusi bīskapa pils – divstāvu celtnes plānojuma un fasāžu rekonstrukciju [Zandberga 1973], tomēr tā nav balstīta uz reāliem faktiem, bet ir tikai arhitektes dota variācija par 13. gs. romānikas stilā celtas Viduseiropas pils tēmu.

Reāli eksistējušus, izpētes laikā iegūtus faktus par šo pašu bīskapa pili Rīgā nesēn publicējusi arhitekste T. Vītola [Vītola 1994], bet ziņas par abām Rīgas bīskapu pilīm apkopojis A. Caune [Caune 1999].

Apskatot arhitektūras un mākslas vēsturnieku veikumu mūra piļu izpētē Latvijā, bez jau minētajiem darbiem, kas veltīti speciāliem pētījumiem noteiktos objektos, var nosaukt vēl dažus rakstus. Šīs publikācijas neatspoguļo arhitektūras vēstures konkrētas problēmas, bet to autori apkopojuši faktus par vairākām nelielām, ar pilīm saistītām tēmām. Īss pārskats par nojaukto ordeņa pili un Kurzemes hercogu rezidenci Jelgavā ietverts I. Lancmaņa grāmatā par F. B. Rastrelli projektēto, 18. gs. celto Jelgavas pili [Lancmanis 1986]. Konspektīvu piļu arhitektūras vēstures raksturojumu Latvijā 12.–14. gs. publicējis J. Vasiļjevs [Vasiļjevs 1989]. Dekoratīvā apmetuma izmantošanu Bauskas un Aizputes pils 16.–17. gs. fasāžu apdarē analizējis O. Spārītis [Spārītis 1986]. Vairāki apskati veltīti Rīgas pils 16. gs. cīņiem [Cielava 1985, 29–37; Vasiļjevs 1992]. Vēsturnieks A. Jansons un arhitekts G. Erdmanis pievērsies Helmsa hronikas zīmējumu analīzei [Jansons/Erdmanis 1988].

Restaurācijas institūta veiktie ikgadējie izpētes un konservācijas darbi īsā pārskata brošūrā atspoguļoti tikai par 1988. gadu [Vēsturiskā 1991]. Pārskatu par citos gados pētītajiem objektiem, kā arī veiktā darba apkopjoša novērtējuma diemžēl nav. Līdz ar to vienīgā informācija gūstama no bijušā institūta, tagad VKPAI arhīvā pieejamiem manuskriptiem – atskaitēm par arhitektūras pieminētos veiktajiem darbiem, plānu, fasāžu

47. att. Aizputes pils pagalma sienas dekoratīvā apmetuma apdare sgrafito tehnikā

un atsevišķu būvdetaļu uzmērojumiem, vēsturiskās izpētes un fotofiksācijas materiāliem, kā arī konservācijas un restaurācijas projektiem. Tā kā pārskati gatavoti tikai pašu iestādes vajadzībām, to lielākā daļa diemžēl satur maz paskaidrojumu un visai konspektīvu teksta daļu. Šajā arhīvā atrodami arī vēsturnieku R. Malvesa un R. Širanta viduslaiku piļu vēsturiskās izpētes materiāli un apcerējumi. To otrs eksemplārs vai melnraksti pieejami arī Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā.

Latvijas Nacionālajā bibliotēkā glabājas R. Malvesa rokrakstu fonds (šifrs A 105), kurā apkopots vairāk nekā 200 vienību, starp tām arī vēsturiskās izpētes materiāli un apcerējumi par Ikšķiles, Turaidas, Kokneses, Dundagas, Bauskas, Rīgas, Alūksnes, Cēsu, Ēdoles, Valmieras un Lielstraupes pili, kuri sagatavoti laikā no 1961. līdz 1982. gadam. Vēsturnieka R. Širanta rokrakstu fondā (šifrs A 285) apkopoti pētījumu materiāli par Siguldas, Turaidas, Raunas pili un Rīgas Jura baznīcu; šie darbi tapuši 60.–70. gados. Visi minētie rokraksti ir ievērojama avotu bāze tālākiem Latvijas mūra piļu pētījumiem.

Līdz šim visvairāk informācijas un pētījumu rezultātu par Latvijas viduslaiku pilīm publicējuši arheologi. Pirmo priekšstatu par arheoloģisko pētījumu objektiem, izrakumu veikšanas laiku, ekspedīciju vadītājiem un galvenajiem atklājumiem dod ikgadējo atskaite sesiju materiāli. Šis periodiskais izdevums brošūrās iznācis ik gadu kopš 1959. gada, bet ik pāra gados kopš 1982. gada – sākumā ar nosaukumu "Referātu tēzes..." (saīsināti RT), vēlāk ar virsrakstu "Zinātniskās atskaite sesijas materiāli par arheologu pētījumu rezultātiem" (saīsināti ASM). 2000. gadā krājums vēlreiz mainījis nosaukumu un tagad saucas "Arheologu pētījumi Latvijā" (saīsināti APL). Plašāka informācija par atklājumiem apkopota nepublicētos pārskatos, kuru analogi eksemplāri glabājas Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas arhīvā un VKPAI arhīvā.

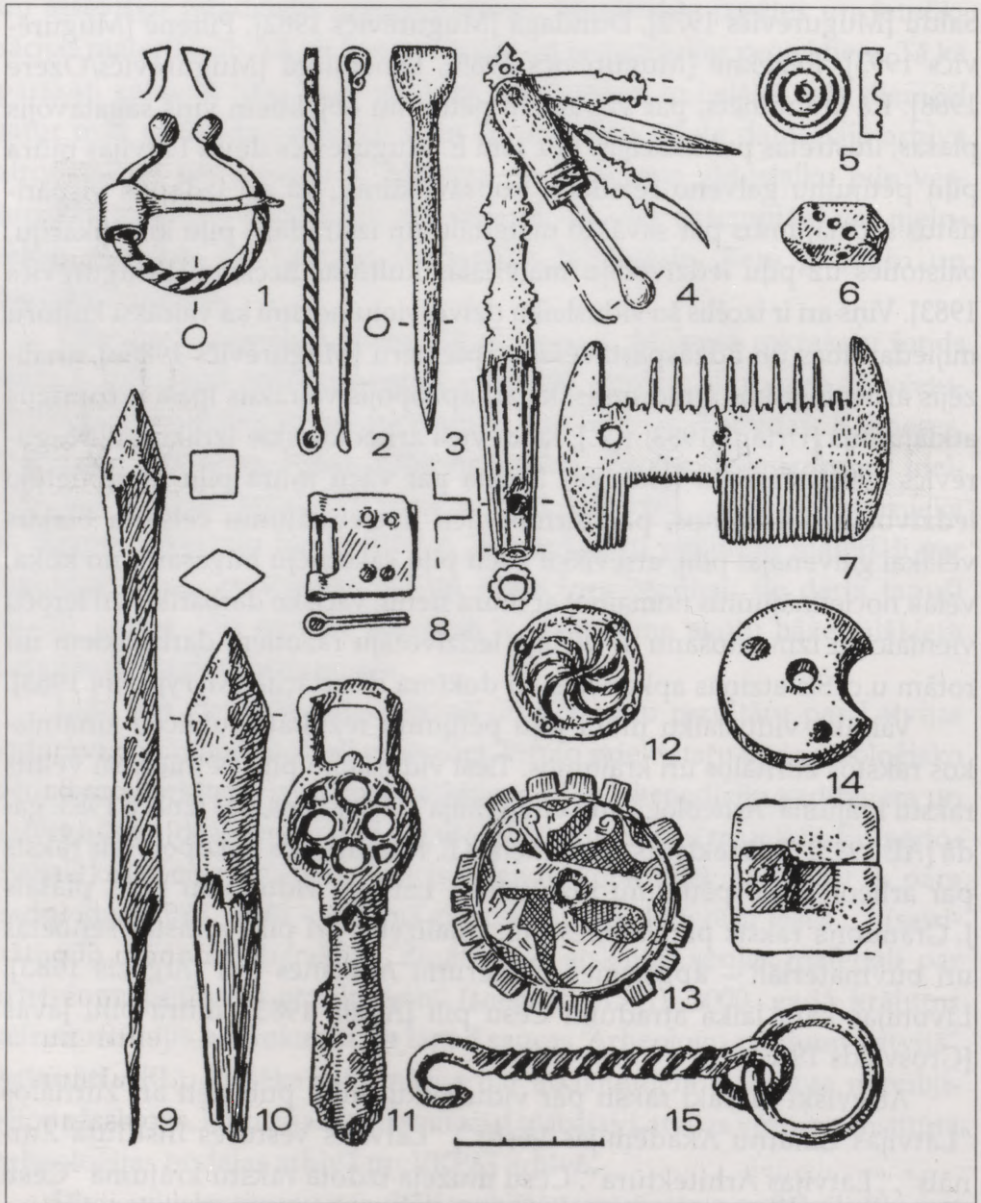
Divu piļu izrakumu rezultāti publicēti grāmatās par Sēlpili [Šnore/Zariņa 1980] un Loksteni [Mugurēvičs 1977a]. Šajās monogrāfijās sīki izvērtēti un analizēti arheoloģiskajos pētījumos iegūtie materiāli.

Latvijas mūra piļu izpētei īpaši pievērsies arheologs Ē. Mugurēvičs. Viņa vadībā notikuši gan apjomā iespaidīgi, gan nelieli izrakumi kopumā 7 mūra pilīs – Lokstenē [Mugurēvičs 1977a], Mārtiņsalā [Mugurēvičs 1974a],

Saldū [Mugurēvičs 1972], Dundagā [Mugurēvičs 1982], Piltenē [Mugurēvičs 1993], Rēzeknē [Mugurēvičs 1985], Dinaburgā [Mugurēvičs/Ozere 1988]. Kā jau minēts, par vairākiem pētījumu objektiem viņš sagatavojis plašas, ilustrētas publikācijas. Bez tam Ē. Mugurēvičs devis Latvijas mūra piļu pētījumu galveno rezultātu kopsavilkumu, kā arī izdarījis vispārīgākus secinājumus par savākto materiālu un izstrādājis piļu klasifikāciju, balstoties uz piļu iedzīvotāju materiālās kultūras liecībām [Mugurēvičs 1983]. Viņš arī ir izcēlis šo viduslaiku dzīvesvietu nozīmi kā vairāku kultūru mijiedarbības un līdzāspastāvēšanas piemēru [Mugurēvičs 1986b], analizējis arheoloģiskos atradumus, kā arī apkopojis vairākus īpaši nozīmīgus atklājumus [Urtāns 1983; u.c.], ko devuši arheoloģiskie izrakumi [Mugurēvičs 1994]. Parādīti fakti, kas liecina par vācu mūra piļu būvi vietējo iedzīvotāju pilskalnos, par pirmo vācu nocietinājumu celšanu blakus vēlākai galvenajai pilij, atsevišķu vācu piļu sākotnēju būvēšanu no koka, vēlāk nocietinājumus nomainot ar mūra sienu, vācisko darbarīku un ieroču vienlaicīgu izmantošanu ar vietējo iedzīvotāju ražotiem darbarīkiem un rotām u.c. Šīs atziņas apkopotas arī doktora disertācijā [Мугуревич 1983].

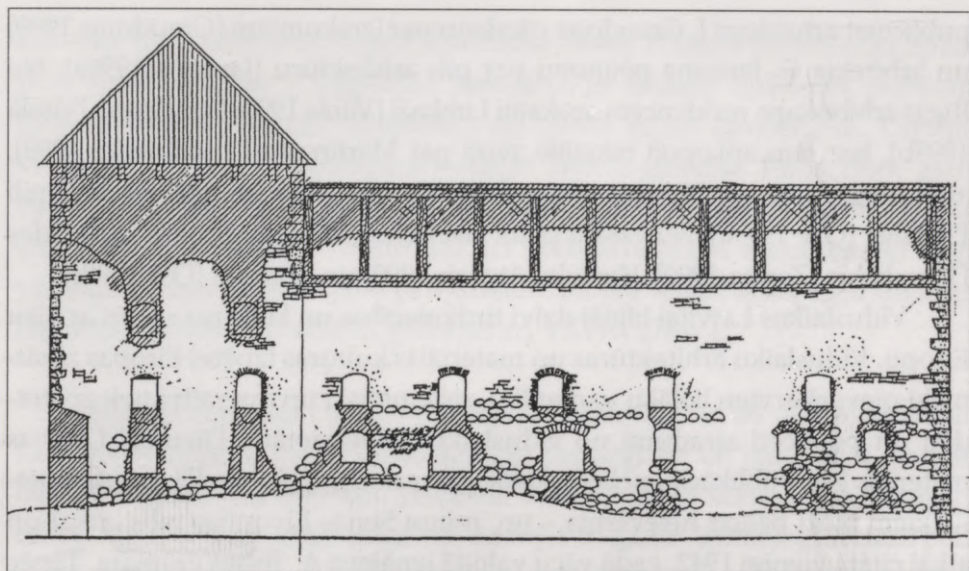
Vairāku viduslaiku mūra piļu pētījumu rezultāti publicēti zinātniskos rakstos žurnālos un krājumos. Tieši viduslaiku piļu pētniecībai veltīts rakstu krājuma "Arheoloģija un etnogrāfija" 14. laidniens, kas iznāca 1983. gadā [AE 1983]. Tajā iekļauts jau minētais Ē. Mugurēviča apkopojošais raksts par arheoloģisko pētījumu rezultātiem Latvijas viduslaiku pilīs, plašais J. Graudoņa raksts par Altenes pili. Analizētas arī pilīs atrastās senlietas un būvmateriāli – apgaismes piederumi Alūksnes pilī [Atgāzis 1983], Livonijas kara laika atradumi Cēsu pilī [Apala 1983], mūra piļu javas [Grosvalds 1983].

Atsevišķi plašāki raksti par viduslaiku pilīm publicēti arī žurnālos "Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis", "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls", "Latvijas Arhitektūra", Cēsu muzeja izdotā rakstu krājuma "Cēsu novada vēsture" divos sējumos un citur. Atzīmējama poļu arheoloģes I. Gurskas informācija par izrakumu rezultātiem Zobenbrāļu ordeņa pils teritorijā Rīgā [Гурска 1993], T. Vitolas raksts par Rīgas pirmo bīskapa pili [Vitola 1994], I. Dirveika pārskats par arhitektonisko izpēti Ventspils pilī [Dirveiks 1997], J. Apala sniegtais apskats par arheoloģiskajiem pētījumiem Āraišu pilī [Apals 1995] u.c.

48. att. Cēsu pils 1990. gada arheoloģiskajos izrakumos atrastās senlietas.

1 – pakavsakta, 2 – ausu tīrāmā karotīte no bronzas, 3 – kaula rakstāmriks – stils, 4 – kaula tualetes piederumu komplekts ar svilpi vienā galā, 5 – dambretes kauliņš, 6 – galda spēļu metamais kauliņš, 7 – kaula ķemme, 8 – bronzas apkalums, 9 – dzelzs iedzītņa bultas gals, 10 – dzelzs uznavas bultas gals, 11 – atslēga, 12, 13 – bronzas apkalumi, 14 – arbaleta rieksts, 15 – iemauktu dzelži

49. att. Raunas pils restaurācijas priekšlikums.

Ar baltu parādītas esošās sienas, ar svītrotu – restaurējamie fragmenti.

Arhitektes T. Vitolas zīmējums 1991. gadā

Atsevišķi autori rakstījuši par kādu senlietu grupu vai būvmateriāliem. Te, piemēram, jāmin raksti par jumta seguma materiāliem Bauskas pilī [Caune 1982] un Turaidas pilī [Graudonis 1996b], 11.–14. gs. ādas apaviem Kokneses pilī [Bebre 1986], Bauskas pils ieročiem [Grūbe 1997a; 1997b; 1999], Kurzemes un Zemgales pilis atrasto 15. gs. beigu – 18. gs. sākuma krāsns keramiku [Ose 1996c], Cēsu pils monētu depoziātiem [Apala/Ducmane 1998] u.c. Tās dažas viduslaiku pilis, kuras 18.–19. gs. ir pārbūvētas, apskatītas arī vairākos darbos, kas veltīti muižu arhitektūrai un historisma laika pilīm [Brūģis 1996]. Nedaudz raksturota viduslaiku piļu postīšana 1905. gadā [Brūģis 1997] un sekojošā atjaunošana [Zilgalvis 1997].

2000. gadā uzsākta rakstu krājumu sērijas “Latvijas viduslaiku pilis” izdošana. Jācer, ka šis izdevums rosinās speciālistus apkopot un publicēt savu ilggadējo pētījumu rezultātus, tā veidojot nozīmīgu materiālu uzkrājumu nākotnē rakstāmajam plašākam darbam par Senās Livonijas pilīm. Sērijas pirmais sējums veltīts pētījumiem par Rīgas arhibīskapijas pilīm, krājumu ievadot ar vispārinošu rakstu [Ose 1999e]. Īpaša uzmanība veltīta Turaidai,

publicējot arheologa J. Graudona pārskatu par izrakumiem [Graudonis 1999] un arhitekta G. Jansona pētījumu par pils arhitektūru [Jansons 1999a]. No Rīgas arhibīskapa rezidencēm apskatīti Limbaži [Vītola 1999a] un Rauna [Vītola 1999b], bez tam apkopoti rakstītie avoti par Mārtiņsalu [Mugurēvičs 1999], analizētas ziņas par bīskapa sētām Rīgā [Caune 1999] un saimniecības pili Piebalgā [Ose 1999a]. No vasaļu pilīm atsevišķos rakstos aplūkots Lielvārdes Dievukalns [Zariņa 1999], Vecdole [Atgāzis 1999] un Rozbeķi [Ose 1999f].

Viduslaikos Latvijai bijuši dzīvi tirdzniecības un kultūras sakari ar visu Eiropu. Viduslaiku arhitektūras un materiālās kultūras izpētei Eiropas zinātnieki pievērs arvien lielāku uzmanību, sistemātiski un operatīvi tiek apstrādāti un publicēti atradumi no viduslaiku dzīvesvietām. Diemžēl Latvijas materiāls gan publikāciju nelielā skaita, gan valodas barjeras dēļ ārzemju pētniekiem bieži palicis neievērots – un, minot Senās Livonijas pilis, atkal un atkal citēta vienīgi 1942. gadā vācu valodā iznākusi A. Tūlses grāmata. Tāpēc sevišķi nozīmīgi ir Baltijas un ārzemju zinātnieku kontakti, kuri plašāk izvēršusies un nostiprinājušies kopš 80. gadu beigām līdz ar neatkarības atjaunošanu Latvijā. Tādējādi mūsu piļu pētniekiem dota iespēja piedalīties ārzemju konferencēs un publicēt savu pētījumu rezultātus svešvalodās konferenču rakstu krājumos. Īpaši jāmin simpoziju cikls *Castella Maris Baltici*, kas notiek katru otro gadu kopš 1991. gada. Pirmajā simpozijā nolasītie referāti iznākuši divos rakstu krājumos. Tur iespiests arī pārskats par arheoloģisko pētniecību Bauskā [Caune 1993], analizēta nocietinājumu tīkla veidošanās Daugavas lejtecē [Caune 1996], rakstīts par Turaidas pili [Graudonis 1996a], salīdzinātas latgaļu un vācu 9.–15. gs. pilis Austrumlatvijā [Mugurēvičs 1996b].

Citās Eiropas piļu pētnieku konferencēs lasīti referāti par Livonijas ordeņpilīm [Ose 1996b], to pārbūvēm par Kurzemes hercogu rezidencēm [Ose 1997b], pilīm un pilsētām [Ose 1999b], pilīm un ar tām saistītajām pirmajām baznīcām [Ose 1998a]. Ārzemēs iespiesti arī raksti par piļu pētījumiem Ikšķilē [Graudonis 1995], Dinaburgā [Mugurēvičs 1985], Piltenē [Mugurēvičs 1993], Mārtiņsalā [Mugurēvičs 1996a], kā arī sniegts pārskats par piļu pētniecību Latvijā pēc Otrā pasaules kara [Ose 1998b].

Parādotes apkopojošiem rakstiem gan par piļu arheoloģisko izpēti kopumā, gan par atsevišķu senlietu grupām, daudzveidīgais izrakumos atrastais materiāls tiek sistematizēts, un šīs publikācijas kļūst par pamatu tālākiem pētījumiem. Tomēr publicēta ir tikai neliela daļa no bagātā,

Latvijas viduslaiku pils iegūtā atradumu klāsta. Plašāka informācija apkopota manuskriptos – ikgadējos pārskatos ar atsegto laukumu plāniem, fotoattēliem, atradumu sarakstiem un darba gaitas aprakstiem. Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas arhīvā glabājas 1961.–1999. gadā veikto izrakumu pārskati, kurus sagatavojuši gan minētā institūta, gan citu iestāžu arheologi. Te atrodas arī poļu arheologu atskaites par Rīgā veiktajiem arheoloģiskajiem pētījumiem. Kā jau teikts, arheologu un arhitektu npublicētas atskaites glabājas arī VKPAI arhīvā.

Īsajā pārskatā par Latvijas mūra piļu pētniecību un tai veltītajām publikācijām pēdējos 50 gados iezīmējas gan sasniegumi un panākumi, gan arī izpētes trūkumi un turpmāk veicamie darbi. Pozitīvi vērtējama viduslaiku arheoloģijas straujā attīstība Latvijā pēdējos 30 gados, arheologu veikto pētījumu publicēšana, kā arī dažādu atradumu kategoriju izpētes uzsākšana, kas veikta Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļā. Īpaši jāmin arheologa Ē. Mugarēviča veikums, izdarot izrakumus pilīs, vācot ziņas rakstītos avotos, gatavojot vispārinošus rakstus. Tāpat jāatzīmē ievērojamas avotu bāzes izveidošana, vācot senus attēlus, apkopojot arhīvu materiālus un gatavojot vēstures apcerējumus par vairākām mūra pilīm, ko veikuši toreizējā Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantora vēsturnieki R. Malvess, R. Širants, A. Jansons u.c. Kā nozīmīgs veikums jāuzsver arhitektūras pieminekļu sakopšanas pasākumi – daudzu piļu un to drupu konservēšana un restaurēšana un ar to saistītie detalizētie uzmērošanas un fotofiksācijas darbi. 80. un 90. gados vērojamais apskatāmai tēmai veltīto publikāciju skaita pieaugums liecina gan par pētījuma apjoma palielināšanos un milzīgo uzkrātā materiāla daudzumu, gan arī par attieksmes maiņu pret viduslaiku arhitektūras pieminekļiem un intereses palielināšanos par tiem.

Vienlaikus nevar nepamanīt vairākus trūkumus Latvijas mūra piļu izpētē. Pēdējos 50 gados tikai ļoti ierobežotā apjomā notikušas saglabāto piļu mūru studijas. Arheologu atraktās viduslaiku arhitektūras paliekas reti pētītas no celtniecības vēstures viedokļa. Arhitekti restauratori savu darbu rezultātus publicējuši maz un neregulāri. Acīmredzot arī tāpēc beidzamajos gadu desmitos nav radies neviens apkopojošs darbs par Latvijas piļu arhitektūru. Arī bagātais, piļu izrakumos savāktais lietiskais materiāls – viduslaiku keramika, sadzīves priekšmeti, ieroči, rotas u.c.

atradumi –, atskaitot nedaudzus izņēmumus, nav vēl pilnībā apstrādāts un publicēts.

Nozīmīgi ir starptautiskie kontakti, kas pastiprināti sākuši veidoties līdz ar Latvijas neatkarības atgūšanu 1991. gadā. Vairāku Eiropas valstu zinātnieku tikšanās simpozijos un konferencēs ne vien iepazīstina ar citvalstu kolēģu jaunāko pētījumu rezultātiem, pieredzi un pētījumu metodiku, bet palīdz arī Latvijas jaunus atklājumus padarīt pieejamus plašam pētnieku lokam ārvalstīs. Ja līdz 20. gs. 90. gadu sākumam Latvijā dzīvojošiem pētniekiem bija ļoti ierobežotas iespējas iegūt ārzemēs iznākošo literatūru vai veikt pētījumus citvalstu arhīvos un bibliotēkās, tad pēdējā desmitgadē situācija strauji mainījusies.

Nozīmīgākie pētījumi par Latvijas viduslaiku pilīm 20. gs. otrajā pusē veikti Latvijā, kur izpētei pieejami paši pieminekļi, kā arī vērtīgi arhīvu materiāli. Tomēr jāatzīmē arī dažu ārzemēs dzīvojošu zinātnieku publikācijas, kurās apskatītas Latvijas viduslaiku pilis vai apkopoti dati par tām. Nelielu ieskatu par Latvijas mākslas un arhitektūras vēsturei veltītiem izdevumiem pēckara Vācijā devis I. Lancmanis, atzīstot, ka galvenokārt notikusi mūsu pieminekļu popularizēšana, tomēr atsevišķās publikācijās apkopoti tikai ārzemēs vien atrodamie fakti [Lancmanis 1991]. Tā, piemēram, ārpus Latvijas sarakstīti tādi vērtīgi darbi kā Paula Kampes Vidzemes un Kurzemes būvmeistaru leksikona divi sējumi [Campe 1951; 1957], Indriķa Šterna Latvijas vēsture no 1290. līdz 1500. gadam [Šterns 1997], E. Dunsdorfa un A. Spekkes Latvijas vēsture 16. gs. [Dunsdorfs/Spekke 1964] un 17. gs. [Dunsdorfs 1962]. Bez tam jāatzīmē ģimeņu un dzimtu vēstures pētījumi, piemēram, V. Kvaskovas darbs par Nurmuižu [Kvaskova 1995] un U. Bēra grāmata par Ēdoli [Behr 1979]. Šie darbi dod būtisku informāciju arī Latvijas piļu pētniekiem.

1. tabula

Latvijas viduslaiku piļis 1953.–1999. g. veiktie arheoloģiskie izrakumi un to pārskati

PILS vai MUIŽAS NOSAUKUMS	GADI	IZRAKUMU VADĪTĀJS vai PĀRSKATA AUTORS	LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas arhīvā glabāto PĀRSKATU nr.	Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas arhīvā glabāto PĀRSKATU nr.*
Aizpute	1982	J. Urtāns	481	
Alsunga	1988	M. Ruša, M. Lūsēns	643	
Altene	1963–1964	J. Graudonis	91, 109	
Alūksne	1978–1982	M. Atgāzis	414, 430, 452, 472	
Āraiši	1972–1974 1981–1992	J. Apals	450, 470, 486, 511, 532, 555, 591, 624, 660, 728, 786, 838	
Bauska	1971 1973 1976–1992 1978 1996, 1997, 1999	L. Liepa D. Klepere A. Caune (no 1986 kopā ar J. Grūbi) V. Verigo J. Grūbe	258 300 338, 355, 417, 436, 457, 474, 491, 516, 539, 565, 597, 631, 668, 742, 790, 822 392 937, 958	
Bramberģe	1988–1990	M. Ruša A. Pravornis	644 686, 754, 800	
Cēsis	1960 1975–1999	R. Malvess Z. Apala	363, 387, 429, 451, 471, 487, 512, 533, 558, 658, 661, 727, 785, 817, 840, 856, 877, 903, 935, 956	1413-87-KM
Cēsu Riekstukalns	1980	J. Apals	428	
Dinaburga	1982–1988	Ē. Mugurēvičs	476, 499, 524, 542, 573, 606, 752	
Dobele	1987–1991	M. Ruša	608, 646, 685, 757, 804, 831	
Dundaga	1980–1981	Ē. Mugurēvičs	440, 460	

* VKPAI arhīvā minēti tikai tie pārskati, kuriem analoģu eksemplāru nav Latvijas vēstures institūta arhīvā.

1. tabulas turpinājums

PILS vai MUIŽAS NOSAUKUMS	GADI	IZRAKUMU VADĪTĀJS vai PĀRSKATA AUTORS	LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas arhīvā glabāto PĀRSKATU nr.	Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas arhīvā glabāto PĀRSKATU nr.*
Dzērbene	1988	N. Treijs	614, 651	
Ikšķile	1961 1968–1975	R. Malvess J. Graudonis	73, 74, 81, 296, 302	124
Indrica	1982–1985	A. Zariņa	484, 507, 530, 554	
Koknese	1961–1966 1991–1999	R. Malvess M. Ruša	173 802, 832, 851, 872, 886, 964	
Krustpils	1995–1999	A. Šnē		46 684-I, 49 951-67 I, 50 325-64 I, 52 522-86 I, 54 169-64 I
Lielvārde, Dievukalns	1976–1981	A. Zariņa	383, 415, 449, 469	
Lielvārde	1987	J. Urtāns	619	
Lokstene	1962–1964	Ē. Mugurēvičs	79, 90, 117	
Ludza	1976	J. Daiga		
Ļaudona	1988–1989	Ē. Mugurēvičs, I. Virse	640, 684	
Mārtiņsala	1966–1974	Ē. Mugurēvičs	171, 273, 922, 925	
Mūrmuiža	1981	T. Berga	455	
Piltene	1976–1977 1990–1991	Ē. Mugurēvičs M. Lūsēns	369 750, 796	
Rauna	1987 1990–1991	J. Apals M. Ruša, N. Treijs	592 755, 803	
Rēzekne	1980–1982	Ē. Mugurēvičs	461, 477, 928	
Rīga, I ordenpils (Jura bazn.)	1983–1985 1990 1994	B. Muzolfs I. Gurska B. Eglāja	719, 720, 896	
Rīga, II ordenpils	1994–1995	J. Ciglis, G. Zemītis		48 151-I, 48 105-I, 49 477-42 I, 48 106-I
Salaspils	1967–1975	A. Stubavs	245, 316	
Saldus	1970	Ē. Mugurēvičs	927	
Sēlpils	1963–1965	A. Zariņa	97, 129–131, 167–168	

1. tabulas nobeigums

PILS vai MUIŽAS NOSAUKUMS	GADI	IZRAKUMU VADĪTĀJS vai PĀRSKATA AUTORS	LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas arhīvā glabāto PĀRSKATU nr.	Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas arhīvā glabāto PĀRSKATU nr.*
Sigulda	1987 1988, 1990 1997	N. Treijs J. Ciglis	615, 690	52 539-14 I
Turaida	1953 1968, 1974 1976-1999	A. Stubavs R. Malvess J. Graudonis	949 950, 951 304, 342, 367, 388, 407, 437, 521, 569, 602, 659, 676, 745, 795, 829, 847, 870, 883, 900, 936	
Valmiera	1988-1993 1995, 1996	T. Berga V. Bebre	629, 665, 734, 788, 819, 843 878	
Ventspils	1985-1986 1988 1989-1999	B. Eglāja M. Ruša M. Lūsēns	541, 567 645 682, 749, 798	47 279-I, 49 725-85 I, 49 953-62 I, 50 837-82 I, 52 154-43 I

2. tabula

Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas arhīvā glabātie manuskripti ar piļu izpētes materiāliem

PILS vai MUIŽA	IZPĒTES LAIKS	MATERIĀLU RAKSTURS	AUTORS	PUBLIKĀCIJAS
Aizpute	1982	V, U	Z. Bēts	Erdmanis 1989
Alsunga	1972 1983 1987	F, U, P F, U, P, V U	A. Zandbergs G. Erdmanis, Z. Bēts, P. Blūms A. Lērums	Erdmanis 1989
Alūksne	1970 1982	U, P V	L. Liepa R. Malvess	
Āraiši	1976 1984-1991	P F, U, P	R. Dunkure I. Stukmanis	Jansons 1987

2. tabulas turpinājums

PILS vai MUIŽA	IZPĒTES LAIKS	MATERIĀLU RAKSTURS	AUTORS	PUBLIKĀCIJAS
Bauska	1972 1980 1990–1991	U, P V P	A. Zandbergs R. Malvess V. Liepa	
Bramberģe	1988		I. Heinrihsone, A. Cinis	Heinrihsone 1991
Cēsis	1961–1966 1973–1989 1974–1990	V U, P V F	A. Jansons I. Stukmanis R. Malvess V. Šaicāns	Jansons 1987 Malvess 1971 Malvess 1995 Malvess 1998
Dobele	1986–1992	F, U, P, V	T. Vītola	Vītola 1991
Dundaga	1979, 1980	F, U, P V	G. Erdmanis R. Malvess	Erdmanis 1989
Ēdole	1972 1981, 1986	U F, V, U, P	T. Vītola G. Erdmanis	Erdmanis 1989
Ērgeme	1976, 1977	F, U, P	I. Stukmanis	
Ikšķile	1961–1963	V P	A. Jansons G. Jansons	Jansons 1993
Jelgava	1960	V	A. Jansons	
Koknese	1961 1965	V V P	A. Jansons R. Malvess A. Krēsliņš, A. Bite	
Lielvārde	1983	F, U, P, V	Z. Bēts, G. Erdmanis	
Limbaži	1989	F, V, P	T. Vītola	Vītola 1999a
Mūrmuiža	1977 1985	V F, U, P	P. Adukovska L. Zemītis	Blūms 1988
Nurmuiža	1986 1991	U V	A. Ceļmalis G. Ivāns	Ceļmalis/ Dirveiks 1991
Rauna	1975 1990–1991	V F, V, U, P	R. Širants T. Vītola	Vītola 1999b
Rīga, I ordeņa pils (Jura baznīca)	1960 1983 1985	V P V	R. Širants P. Blūms K. Glowacki	
Rīga, II ordeņa pils	1963 1989	U P	G. Erdmanis G. Sakne	Erdmanis 1964 Erdmanis 1988
Sigulda	1967–1992 1976 1986	U, P V F	T. Vītola R. Širants V. Šaicāns	Jansons 1987

2. tabulas nobeigums

PILS vai MUIŽA	IZPĒTES LAIKS	MATERIĀLU RAKSTURS	AUTORS	PUBLIKĀCIJAS
Šlokenbeka	1976–1980	V P	Z. Bēts E. Kalniņš	
Tukums	1978	V F, U	Z. Bēts E. Kalniņš, J. Ceriņš	
Turaida	1957–1962 1969–1985 1974 1982–1990	U, P U, P V F	G. Zirnis G. Jansons R. Malvess V. Šaicāns	Jansons 1999
Valmiera	1982	P	V. Liepa	
Ventspils	1987	P	Z. Rasmuss, A. Barbars	Erdmanis 1989

Saīsinājumi

- F – fotofiksācija
- P – konservācijas un restaurācijas projekti
- U – arhitektūras uzņēmumi
- V – vēsturiskās izpētes materiāli un apcerējumi

Latvijas mūra piļu izpētes metodoloģijas un tipoloģijas problēmas

Iepriekšējā nodaļā – historiogrāfiskajā pārskatā par Latvijas viduslaiku piļu pētniecību līdz 20. gs. vidum – jau bija atzīmēts, ka minēto posmu noslēdza apkopojošs darbs. Tā ir igauņu mākslas vēsturnieka Armīna Tūlzes 1942. gadā Tartū iznākusi monogrāfija [Tuulse 1942], kurā savāktas un vispārinātas tās atziņas, kas bija iegūtas vācbaltiešu pētījumos līdz 20. gs. 30.–40. gadiem. Jauns izpētes posms aizsākās mūsu gadsimta 60. gados līdz ar plaši izvērstiem viduslaiku piļu arheoloģiskajiem izrakumiem. Par to galvenajiem rezultātiem vairākus rakstus publicējis arheologs Ēvalds Mugurēvičs [Mugurēvičs 1983, 1986b]. Tomēr plašā monogrāfiskā pētījumā jauniegūtās atziņas par piļu tipoloģiju un empīriskā ceļā iegūtās atziņas par izpētes metodoloģiju vēl nav apkopotas un vispārinātas. Materiālu savākts daudz – 20. gs. otrajā pusē lielāki vai mazāki arheoloģiskie izrakumi, kā arī arhitektūras uzmērošanas, konservēšanas un restaurācijas darbi notikuši ap trīsdesmit Latvijas viduslaiku pilīs; par daļu no tām apzināti arī rakstīto avotu dati un ikonogrāfiskais materiāls. Līdz šim Latvijā iznākušajās publikācijās atspoguļota tikai neliela daļa jauniegūto materiālu – pārsvarā aplūkoti arheoloģisko priekšmetu atradumi, bet piļu arhitektūras izvērtējumam un teorētisku jautājumu risināšanai pievērsta maza uzmanība. Tam ir vairāki iemesli.

Gandrīz pusgadsimtu ilgusī Latvijas nošķirtība no Eiropas būtiski kavējusi seno arhitektūras pieminekļu izpētes attīstību, kāda vērojama ārvalstīs. Citās zemēs pētījumu veicināšanā īpaša nozīme ir piļu pētnieku apvienībām, kas regulāri rīko konferences un izdod rakstu krājumus. Tā, piemēram, Vācijā biedrība *Vereinigung zur Erhaltung deutscher*

Burgen pastāv jau kopš pagājušā gadsimta beigām, no 1899. gada tā izdevusi žurnālu *Der Burgwart*, kurš pēckara gados mainījis formu un apjomu, kā arī iznāk ar nosaukumu *Burgen und Schlösser* [Burgen und Schlösser 1996]. Jaunas piļu pētnieku apvienības dibinātas mūsu gadsimta otrajā pusē, piemēram, kopš 1962. gada regulāri rīkots Eiropas piļu izpētei veltīts starptautisks kolokvijs *Château Gaillard*, kuram 1998. gadā jau notika 19. konference Austrijā un ik otro gadu tiek izdots arī rakstu krājums [Château 1996]. 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā radušās vēl vairākas organizācijas. Viduseiropas piļu izpētes jautājumus no 1989. gada risina konferenču cikls *Castrum Bene* [Castrum 1996], Baltijas jūras piekrastes zemju piļu pētniecību veicina kopš 1991. gada katru otro gadu organizētie simpoziji un rakstu krājumi *Castella Maris Baltici* [Castella 1993, 1996]. Vācijas un tās austrumu kaimiņvalstu piļu pētnieki 1993. gadā apvienojušies Vartburgas biedrībā, kas 2000. gada pavasarī rīkoja jau 8. konferenci un izdevusi vairākus referātu krājumus [Schlossbau 1997].

Šajās piļu pētnieku tikšanās reizēs arvien biežāk uzaicina piedalīties Latvijas pārstāvjus, līdz ar to rodas iespēja salīdzināt mūsu un citu Eiropas valstu pētījumu stāvokli. Konferences ne tikai popularizē nesenu veikto pētījumu rezultātus un jaunākās atziņas, bet arī dod iespēju speciālistiem pašiem iepazīties ar dažādu reģionu pieminekļiem, veicina literatūras un domu apmaiņu un ir aizsākums jauniem rakstu krājumiem. Tā kā Baltijas pētniekiem līdz pat 90. gadu sākumam bija liegta iespēja piedalīties piļu izpētei veltītajās konferencēs un iegūt jaunāko informāciju, pie mums daudz ar Latvijas viduslaiku pilīm saistītos jautājumos vēl arvien kā vienīgo autoritatīvo un neapstrīdamo avotu min A. Tūlzes grāmatu. Turpretī citu zemju piļu pētnieki, nenoliedzot A. Tūlzes darba kā pirmā Baltijas piļu arhitektūras izvērtējuma lielo nozīmi, no tā izmanto tikai faktu materiālu, ja nav pieejami jaunāki avoti. Turpretī teorētisko nostādņu ziņā šo grāmatu Eiropā uzskata par novecojušu.

20. gadsimta pēdējā gadu desmitā, strauji paplašinoties Baltijas zemju piļu pētnieku kontaktiem ar kolēģiem Skandināvijā, Rietumeiropā un Viduseiropā, arvien skaidrāk iezīmējas vairākas vājas vietas Latvijas piļu izpētē. Protams, katrā valstī ir sava pētījumu specifika, dažāds ir finansiālais nodrošinājums un līdz ar to – kultūras pieminekļu

aizsardzībā, izpētē un popularizēšanā iesaistīto speciālistu daudzums un kvalifikācija. Latvijas un Igaunijas viduslaiku piļu izpētes un aizsardzības līmenis nenoliedzami no citām valstīm atšķiras, tomēr vajadzētu mēģināt pārņemt to pozitīvo pieredzi, kas neprasa pārāk daudz papildieguldījumu. Jāatzīst, ka Baltijā vairākus gadu desmitus nav risināti jautājumi par piļu arhitektūras attīstību gadsimtu gaitā, dažādos laikposmos dominējušiem celtnu būvtipiem un iespējamām ārzemju ietekmēm, nav apkopota un izstrādāta viduslaiku militārās arhitektūras terminoloģija latviešu valodā, tāpat nav pamatotas teorētiskās nostādnes būvarheoloģiskiem pētījumiem, kuri beidzamajos gadu desmitos Latvijā attīstījušies empīriskā ceļā. Visus minētos jautājumus nevar atrisināt īsā laikā, var vienīgi ieskicēt turpmāk pētāmo problēmu loku un izteikt atsevišķus priekšlikumus, nevis uzreiz dot neapstrīdamus secinājumus. Šoreiz uzmanība tiks pievērsta dažām problēmām, kuras saistītas ar viduslaiku piļu terminoloģiju, klasifikāciju, hronoloģiju un izpētes metodoloģiju.

Terminoloģija

Attīstoties viduslaiku piļu izpētei un pieaugot publikāciju skaitam, nozīmīga kļūst precīzu nosaukumu izvēle un vienots to lietojums. Latviešu valodā ne tikai nav izstrādāta piļu terminoloģija, bet trūkst arī vispārīgas viduslaiku arhitektūras terminu vārdnīcas. Tāpēc katrs autors lieto paša izvēlētos nosaukumus, kuri lielākoties ir vairāk vai mazāk precīzi lokalizējumi vai tulkojumi no latīņu, vācu vai kādas citas Eiropas valodas. Jāatzīst, ka arī citās valstīs piļu pētnieku lietotajā terminoloģijā nav pilnīgas konsekvences, tomēr par darbu šajā jomā liecina gan monogrāfijām pievienotie speciālo terminu skaidrojumi, gan vairākas nesen izdotas terminoloģijas vārdnīcas, kurās mēģināts apkopot un skaidrot dažādus ar Eiropas militāro arhitektūru saistītus apzīmējumus un dot to paralēlās formas vairākās valodās. Vārdnīcu autori parasti neaizmirst atgādināt, ka dažādos reģionos viena un tā paša termina nozīme var atšķirties. Tas skaidrojams ne tikai ar arhitektūras savdabību, bet arī ar rakstītajos avotos, historiogrāfijā un pat viduslaiku dzejā

izmantotajiem sinonīmiem, kas būtiski ietekmējuši piļu terminoloģijas attīstību dažādās valstīs.

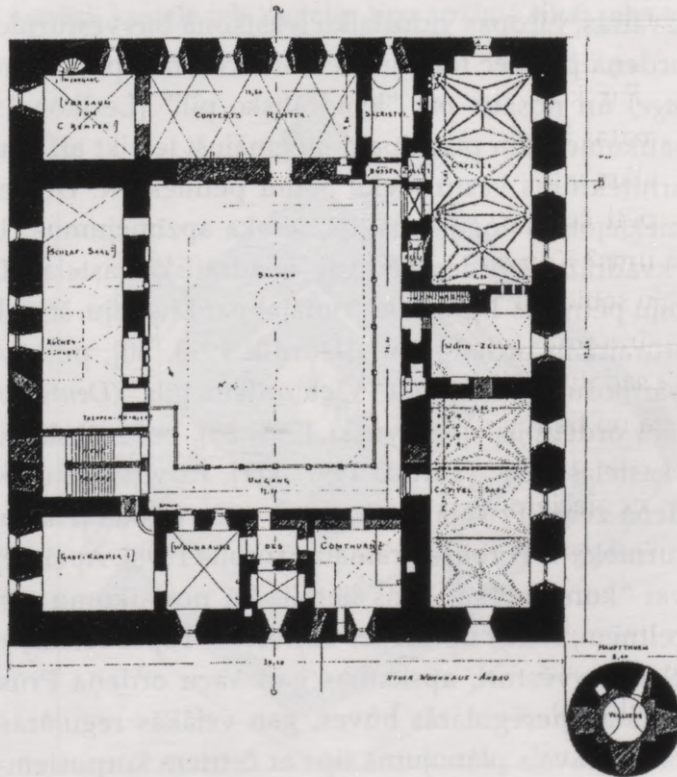
Pievēršoties latviešu valodā izdotajām publikācijām, vispirms jāapskata paša termina "pils" lietojums. Latviski vārds "pils" apzīmē gan pirmskristīgā laika vietējo iedzīvotāju nocietinātu koka pili pilskalnā, gan viduslaiku mūra pili, gan jauno laiku nenocietinātu rezidenci. Šāds lietojums ir vēsturiski ieviesies, un nez vai to ir nepieciešams mainīt. Tomēr zinātniskajā literatūrā būtu papildus jāievieš diferencēti nosaukumi dažādu piļu apzīmēšanai. Arī Minhenē un Cīrihē izdotajā daudzsējumu viduslaiku leksikonā, aplūkojot pils terminoloģiju, tiek atzīts, ka vācu jēdzienu *Burg* (latv. – pils, angļu – *castle*, franču – *château fort*) lieto gan agro vēsturisko laiku aizsargceltni (*Volksburg, Fluchtburg*), gan viduslaiku pils, gan jauno laiku rezidenču un cietokšņu apzīmēšanai [Lexikon 1983, 962]. Tomēr vācu viduslaiku nocietinājumu daudzveidība un rakstīto avotu ievērojamais skaits veicinājis dažādu precīzāku apzīmējumu ieviešanos. Latviešu valodā no tiem tulkoti vai lokalizēti tikai daži, piemēram, ordeņa pils jeb ordeņpils, bruņinieku pils, bīskapa pils, klosterpils, nocietināta baznīca, torņa pils, mūra nams (līdz šim pie mums šis nosaukums attiecināts tikai uz Rīgu [Caune 1978], bet 12.–15. gs. dokumentos *domus lapidea* (akmens māja) apzīmē arī mazu pili vai pils atsevišķas mūra ēkas [Lexikon 1983, 963]), *rezidence, palaco, skansts*. Turpretī nav ieviesies tāds apzīmējums kā *pfalcs* – tagad Vācijā šādi apzīmē karaļa pili, bet 20. gs. sākumā K. fon Lēviss of Menārs pirmo bīskapa pili Rīgā saucis par *bischöfliche Pfalz* [Löwis 1922, 99]. Maz lietots nosaukums "palasts", nav tulkoti apzīmējumi *Randhausburg, Palasburg, Schildmauerburg, Abschnittsburg, Hofburg, Stadtburg* u.c., ar kuriem vācu valodā apzīmē dažādus piļu tipus. Latviski nav cita vārda kā "pils", lai tulkotu vācu *Schloß*, kuru kopš 15. gs. vidus rakstītajos avotos sāka lietot kā sinonīmu vārdam *Burg*. Šādā nozīmē tas sastopams vēl 19. gs. beigu vācbaltiešu darbos par Livonijas pilīm [Löwis 1890], bet 20. gs. *Schloß* pārsvarā attiecinā tikai uz jauno laiku nenocietinātajām augstmaņu rezidencēm [Lexikon 1983, 964]. Tikai aprakstoši latviski varētu tulkot tādu jēdzienu kā vācu *Burgschloß* (angļu – *fortified manor house* jeb *fortified palace*, franču – *château* jeb *château residentiel* [Burgen 1996, 61], spāņu –

castillo palacial jeb *palacio fortificado*, itāļu – *maniero* [Villena 1975, 36]), kas apzīmē vēlajos viduslaikos celtu pili, kura gan vēl ir nedaudz nocietināta, bet tajā lielāka nozīme pievērsta īpašnieku reprezentācijas vajadzībām un ērtai dzīvošanai. Apskatot salīdzinoši nelielus, viduslaikos nedižciltīgo patriciešu būvētus ārpilsētas nocietinājumus, Vācijā reizēm lieto apzīmējumu *Veste*, kurš īpaši izplatīts Bohēmijā (čehiski – *tvrz*) [Encyklopedie 1998]. Arī šim nosaukumam nav latviska tulkojuma.

Tomēr citzemju terminu tulkošanu un pārņemšanu nevajadzētu pārverst par pašmērķi. Termina tulkojums latviešu valodā būtu nepieciešams tikai tad, ja attiecīgais celtnes tips pie mums būtu sastopams. Zinātniskai literatūrai būtiski izstrādāt tos apzīmējumus, kuri precīzi klasificētu pilis pēc novietojuma, īpašniekiem, piļu formas, aizsardzības veida vai citām pazīmēm. Tomēr, lai ieviestu šādus nosaukumus, vispirms nepieciešams veikt plašākus pētījumus Livonijas laika piļu ģenēzē un tipoloģijā. Kamēr šādu pētījumu rezultāti vēl nav apkopoti, nevajadzētu lietot nepareizus vai apšaubāmus apzīmējumus. Viens no raksturīgākajiem piemēriem šajā ziņā ir vārda “konventēka” lietojums, attiecinot uz Vācu ordeņa pilīm Latvijā un Igaunijā.

Par konventēku jeb konventa māju (*Konventhaus*) kopš A. Tūlzes grāmatas iznākšanas 1942. gadā sauc tās Livonijas ordeņa pils, kurām ir regulārs vai kvadrātam tuvas formas plānojums un ap iekšējo pagalmu grupēti četri vairākstāvu korpusi. Kāpēc šim pilīm izvēlēts tāds apzīmējums? Konvents (latīniski *conventus* – sapulce) bija vienas pils ordeņbrāļu sabiedrība. Vācu ordenī vienā konventā ietilpa 12 brāļu bruņinieku un viņu priekšnieks – komturs. Zemes aizsardzībai un pārvaldei Livonija bija sadalīta militāri administratīvos novados – komturejās un fogtejās, katrā no tiem būvēta vismaz viena nocietināta dzīvesvieta un pārvaldes centrs – ordeņa pils. Konventam kā lielākam ļaužu kopumam savā pilī bija nepieciešamas daudzas noteiktas funkcijas telpas, kuras vajadzēja izvietot kompakti samērā nelielā platībā, lai nodrošinātu labāku aizsardzību. Šie priekšnoteikumi daļēji varēja ietekmēt ordeni izvēlēties regulāru pili ar daudzstāvu korpusiem ap iekšējo pagalmu. Šāda plānojuma pils celtas gan Vācu ordeņa teritorijā bij. Prūsijā (tag. Polijas ziemeļdaļa), gan ordeņa Livonijas atzara zemēs tagadējā Latvijā un Igaunijā.

Nosaukumu "konventēka" kā apzīmējumu regulāro ordeņpiļu būvtipam pirmais sāka lietot vācu mākslas vēsturnieks K. H. Klāzens 1927. gadā izdotajā grāmatā [Clasen 1927, 13]. Viņš vāciski pārtulkojis latīņu valodas vārdkopu *domus conventuales*, kas apzīmēja konventa apmešanās vietu. Vēlāk konventēkas nosaukumu kā arhitektūras tipa apzīmējumu pārņēma viņa skolnieks A. Tūlse, rakstot par pilīm Senajā Livonijā [Tuulse 1942, 124]. Tomēr šajā nosaukumā atspoguļojas ordeņpiļu cēlāju apvienības forma, nevis piļu arhitektūras tips. Bez tam ne katra regulāra ordeņpils Livonijā bija konventa pils. Tā, piemēram, pēc plānojuma regulārā Raunas pils Vidzemē un Ārensburga Sāremā salā, kuras A. Tūlse pieskaita konventēkām, bija bīskapu rezidences. Termins "konventēka" izmantots arī 20. gs. otrajā pusē, piemēram, Ē. Mugurēvičs pēc Salaspils un Saldus pils plāna atsegšanas arheoloģiskajos izrakumos tās apzīmējis par konventēkas tipa pilīm [Mugurēvičs 1994, 99]. Arī Igaunijā vēl lieto apzīmējumu "konventēka" [Alttoa 1993, 9].

50. att. Golubas ordeņpils (tag. Polijā) plāns – klasiskas kastelas piemērs

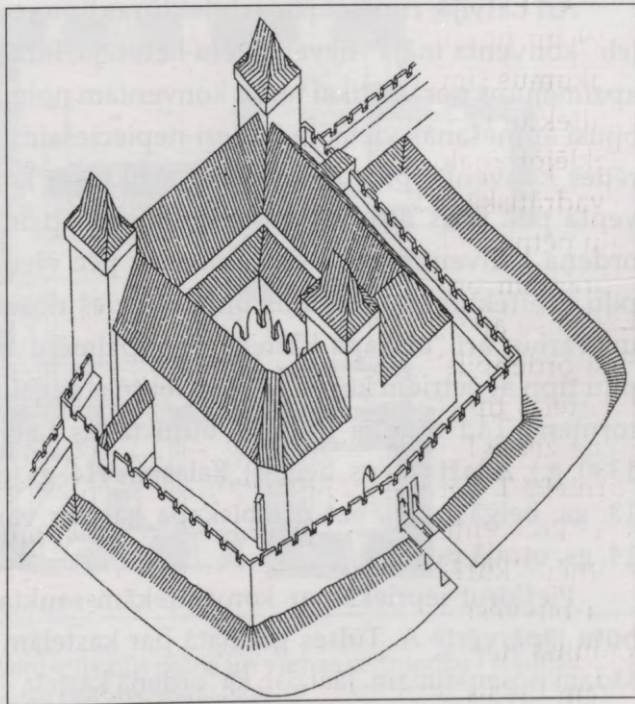
Turpinoties pētījumiem, ir noskaidrots, ka "konventēkas" Livonijā nav celtas kopš 13. gs. sākuma līdz ar konventu veidošanos ordeņa zemēs. Igaunijas pētnieki secinājuši, ka šī tipa pilis celtas ne agrāk par 13. gs. beigām un par četrus korpusus ēkām tapušas pakāpeniski – pat divu vai trīs gadsimtu gaitā vairākos būvperiodos [Altoa 1993, 9]. Jāatzīmē, ka Vācu ordeņa regulāro piļu ģenēze ir viens no neskaidrākajiem jautājumiem Eiropas kasteloloģijā. Blakus senākiem pieņēmumiem par varbūtēju Frīdriha II piļu Dienvidtālijā vai atsevišķu Vācijas reģionu vēlās romānikas regulāro piļu, vai arī klosteru regulārā plānojuma ietekmi uz ordeņa piļu veidošanos [Skibiński 1994, 37] beidzamajā laikā izskan pat domas par Bohēmijas karaļu pilsētās celto regulāro piļu iespējamām ietekmēm Vācu ordeņa piļu attīstībā [Durdík 1993, 50].

Neskaidrā ģenēze nedod iemeslu izcelt Vācu ordeņa konventu lomu šī piļu būvtipa attīstībā, tāpēc nav pamata izmantot konventēkas vārdu regulāru ordeņpiļu apzīmēšanai. Pēc Otrā pasaules kara Eiropas pilīm veltītos darbos no "konventēkas" nosaukuma lietošanas ārzemju autori izvairās. Eiropas viduslaiku leksikonā būvēsturnieks G. Bindings Vācu ordeņa pili pēc formas pieskaita centrālā plānojuma būvēm (*Zentralanlage*) un nosauc par "kvadrātisko pili" [Lexikon 1983, 958]. Savus nosaukumus šim piļu tipam mēģinājuši ieteikt arī citu Eiropas zemju piļu arhitektūras vēsturnieki. Somu pētnieks K. Drake, savas zemes pilīm meklējot analogijas Baltijā, iesaka apzīmējumus "beztorņu ordeņpils", "kvadrātiskā ordeņpils" vai "kvadrātiskā kastela" [Drake 1968, 58], čehu piļu pētnieks T. Durdíks, runājot par Livoniju, šīs pili apzīmē par "taisnstūrīnām ordeņpilīm" [Durdík 1993, 50], poļu vēsturnieki lieto vispārinošu apzīmējumu "Vācu ordeņa pils" (*Deutschordensburg*) vai "regulārā ordeņpils" [Arszyński 1991, 89], bet mākslas vēsturnieki runā par "kastelas tipu" [Torbus 1997, 171]. Ar virsrakstu "Konventpils Vācu ordeņa zemē Prūsijā" 1998. gadā vācu valodā iznākusi poļu mākslas vēsturnieka T. Torbusa grāmata [Torbus 1998]. Apzīmējumus "konventpils" vai "konventēka" viņš lietojis kā nosaukumu visām tām 38 Prūsijas celtnēm, kurās uzturējies konvents. Tāpēc tekstā, runājot par konventēku būvēsturi, apskatītas gan Vācu ordeņa Prūsijā celtās agrās plānojumā neregulārās būves, gan vēlākās regulārās pilis. Īpašais kvadrātam tuvais plānojuma tips ar četriem korpusiem ap iekšējo pagalmu,

kas parādījies 13. gs. beigās, konsekventi saukts par kastelu [Torbus 1998, 124].

Termins "kastela" (*castellum*) nāk no latīņu valodas. Plašā nozīmē to izmanto kā apzīmējumu pilīm vispār vai mazām pilīm kā deminutīvu vārdam *castrum* (pils). Vārda "kastela" lietojums zinātniskajā literatūrā ieviesies pēc analogijas ar romiešu regulārajām, nocietinātajām nometnēm *Limeskastelle* [Meyer 1967, 673, 674]. Viduslaiku rakstītajos avotos to izmantoja kā apzīmējumu jau 8. gs. celtajām koka un zemes pilīm, bet vēlāk kā vispārēju pils nosaukumu un sinonīmu tādiem vārdiem kā *arx*, *burgus*, *castrum*, *civitas*, *munitio*, *urbs*, lai apzīmētu ne tikai pilis, bet arī bīskapu sēdekļus, nocietinātas pilsētu mājas, pašas pilsētas, skanstis un cietokšņus [Lexikon 1983, 963]. Plašākā nozīmē, apzīmējot vairāk vai mazāk regulāras pilis, to lietojuši piļu pētnieki jau mūsu gadsimta pirmajā pusē. Tādā nozīmē apzīmējumu "kastela" izvēlēties arī A. Tūlse tām Livonijas pilīm, kuru aizsargmūris veido taisnstūri [Tuulse 1942, 221].

Tomēr mūsdienu speciālajā literatūrā, kas nodarbojas ar Eiropas mēroga piļu tipoloģiju un ģenēzi, kastela jeb kastelas tips apzīmē tikai pilis ar

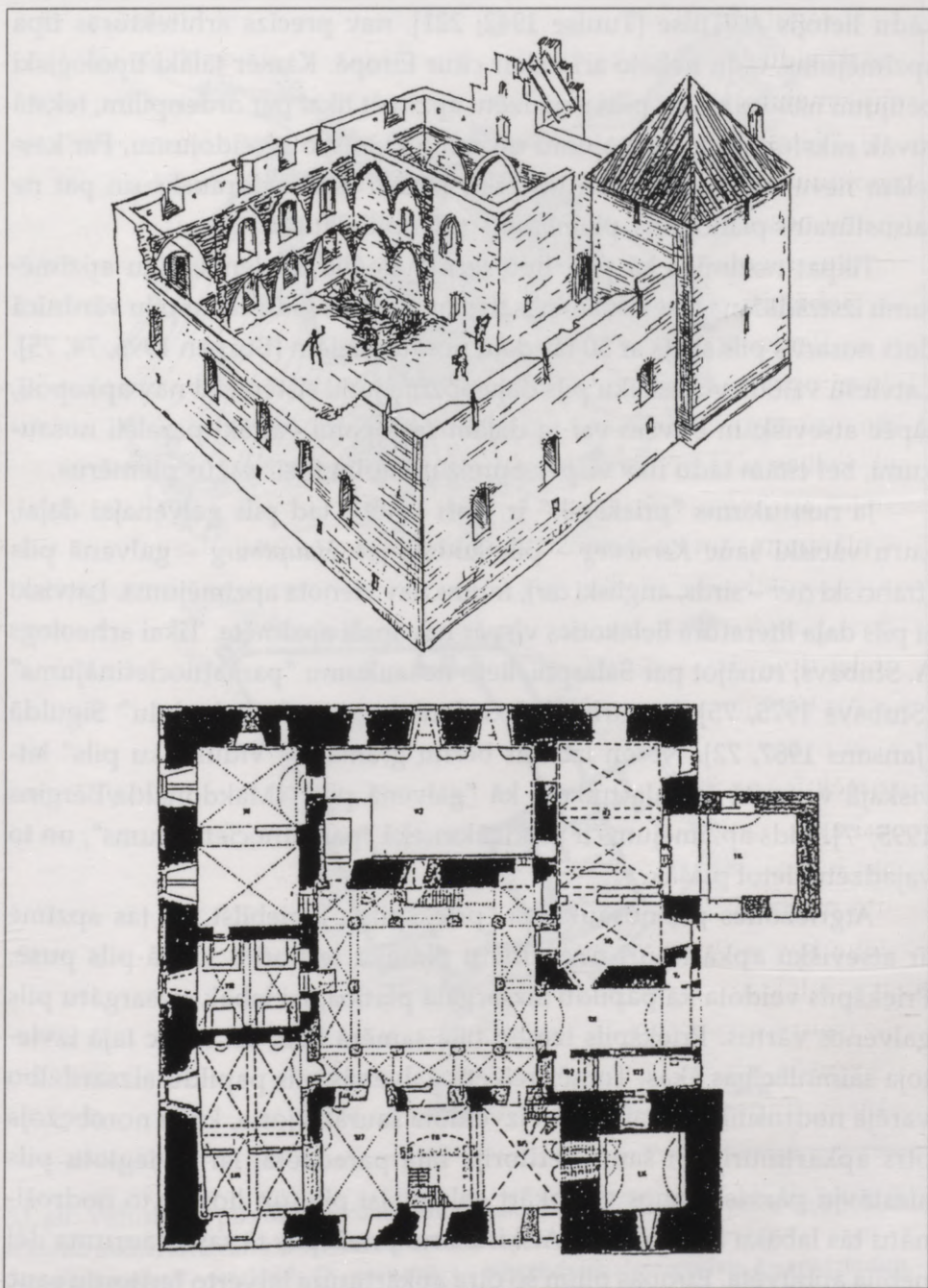

51. att. Pisekas pils Čehijā – agrās gotikas laika kastelas būvapjoma rekonstrukcija

pilnīgi regulāru plānojumu. Starptautiskās mākslas vēstures komitejas izdotajā viduslaiku piļu vārdnīcā "kastela" (*Kastell*), kurai kā sinonīmi doti arī apzīmējumi "kastelas pils" (*Kastellburg*), "kvadrātiska pils" (*quadratische Burg*), "četrstūrainā pils" (*Viereckburg*), skaidrota kā pils ar kvadrātisku plānojumu un stūra torņiem [Bürgen 1996, 50]. Līdz ar piļu pētījumu attīstību nosaukumu "kastela" sāk diferencēt, un dažādās Eiropas valstīs noteiktus regulāru piļu tipus apzīmē kā kastelas apakštipus. Tā, piemēram, Bohēmijā nodalīti divi kastelu veidi: franču kastela ir taisnstūrainā pils ar flankēšanai paredzētiem izvirzītiem apaļiem stūra torņiem, bet Viduseiropas kastela definēta kā "regulāra četrstūrainā pils ar apbūvi pa perimetru un neizvirzītiem četrstūrīgiem stūra torņiem" [Durdík 1994, 140]. Polijas piļu pētnieki, kā jau minēts, ar nosaukumu "Vācu ordeņa kastela" apzīmē tās ordeņpilis bijušajā Prūsijas teritorijā, kurām ir regulārs plānojums un kuras mūsu gadsimta pirmajos gadu desmitos sauktas par konventēkām. No 1300. līdz 1330. gadam celtās pilis Gņevā (vāciski – *Mewe*), Radzinā (*Rehden*) un Brodnicā (*Strasburg*) sauc pat par klasisko kastelas tipu [Torbus 1998, 144].

Arī Latvijā, runājot par arhitektūras tipu, nosaukumu "konventēka" jeb "konventa māja" nevajadzētu lietot, jo, līdzīgi kā "bīskapa māja", šis apzīmējums norāda tikai to, ka konventam noteiktā ģeogrāfiskajā punktā bijusi apmešanās vieta. Ja patiesi nepieciešams apzīmēt pili, kurā uzturējies konvents, precīzāk to būtu saukt par konventa sēdekli vai konventa pili. Šāds nosaukums tomēr nevar apzīmēt celtnes tipu, jo visas ordeņa konventa pilis nebija būvētas pēc viena plānojuma. Aplūkojot piļu arhitektūru, pie mums būtu jāievieš nosaukums "ordeņa kastela" un varbūt arī "bīskapa kastela", lai apzīmētu 14.–15. gs. celto regulāru piļu tipu ar četriem korpusiem ap iekšējo pagalmu un varbūtējiem stūra torņiem. Tad ordeņa kastelas būtu tādas Latvijas pilis kā Rīga (celta 1330. g.), Ādaži (13. gs. beigās), Salaspils (14. gs. otrā pusē), Ventpils (celta 13. gs. beigās) u.c., bet par bīskapa kasteli varētu dēvēt Raunu (celta 14. gs. otrajā pusē).

Piešķirot iepriekš par konventēkām sauktajām pilīm jaunu vārdu, būtu jāpārvērtē A. Tūlses grāmatā par kastelām apzīmēto piļu atbilstība šādam nosaukumam. Jāatzīst, ka "ordeņa kastela – noliktava" (*Lagerkastelle*),

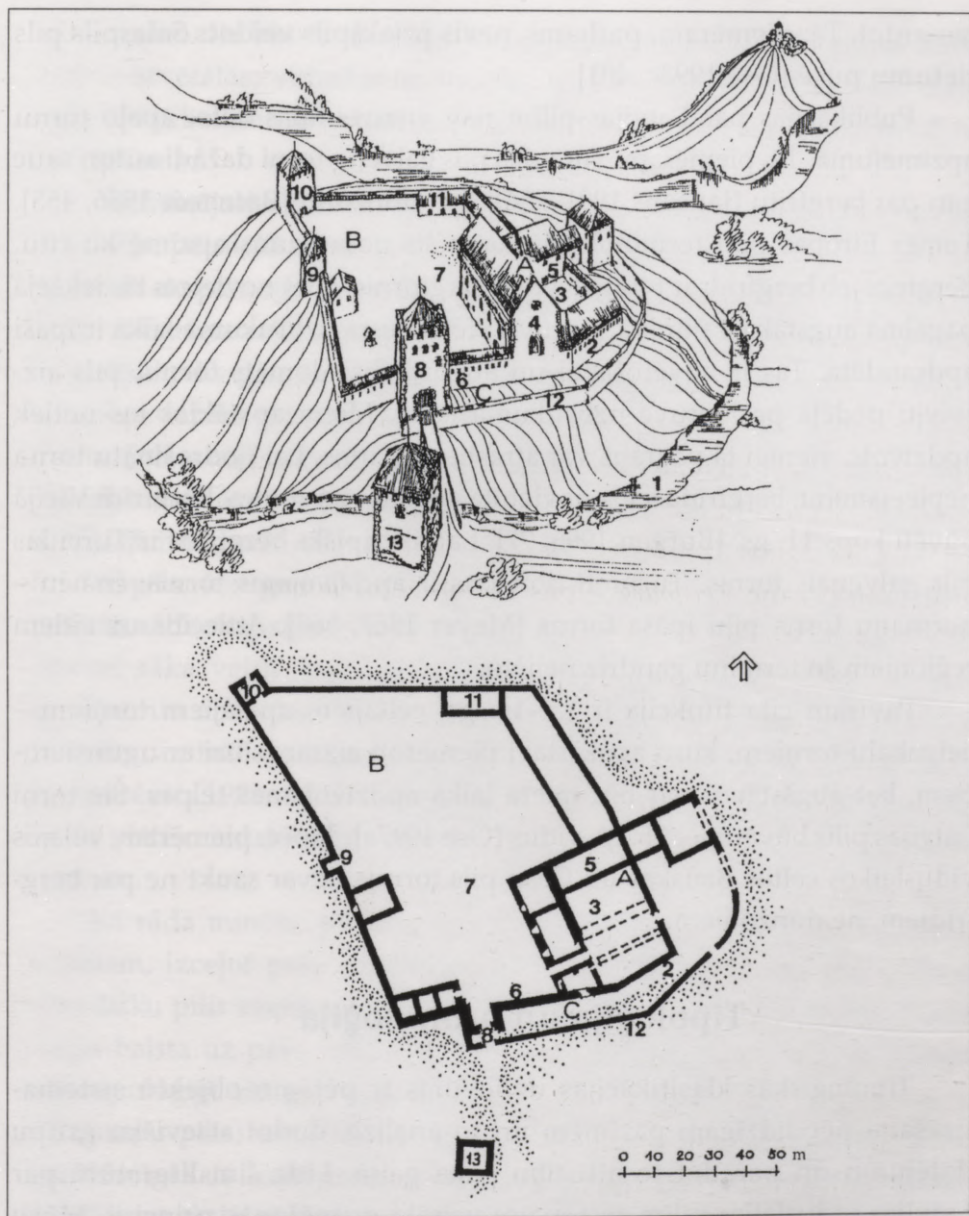
52. att. Ordeņa kastelas – Ventspils pils plāns un vienas celtniecības stadijas rekonstrukcija. Arhitekta Ilmāra Dirveika zīmējums

kādu lietojis A. Tūlse [Tuulse 1942, 221], nav precīzs arhitektūras tipa apzīmējums, tādu nelieto arī nekur citur Eiropā. Kamēr tālāki tipoloģiski pētījumi nav veikti, šis pils vajadzētu apzīmēt tikai par ordeņpilīm, tekstā tuvāk raksturojot to plānojumu un arhitektonisko izveidojumu. Par kastelām nevajadzētu saukt arī tās pils, kurām nav kvadrātisks un pat ne taisnstūrainis plānojums, piemēram, ordeņpili Bauskā.

Tikpat nozīmīga kā piļu tipu terminoloģija ir vienvēidīgu apzīmējumu izstrādāšana atsevišķām pils daļām. Eiropas viduslaiku piļu vārdnīcā dots nosacīts pils skats ar 50 tās daļu nosaukumiem [Burgen 1996, 74, 75]. Latviešu valodā viduslaiku pils daļu apzīmējumi sistēmiski nav apkopoti, tāpēc atsevišķām būvēm vai to daļām sastopami vairāki paralēli nosaukumi, bet citām tādu nav vispār. Šoreiz minēsim tikai dažus piemērus.

Ja nosaukums "priekšpils" ir plaši lietots, tad pils galvenajai daļai, kuru vāciski sauc *Kernburg* – pils kodols jeb *Hauptburg* – galvenā pils (franciski *coer* – sirds, angļiski *cor*), mums nav vienota apzīmējuma. Latviski šī pils daļa literatūrā lielākoties vispār nav īpaši apzīmēta. Tikai arheologs A. Stubavs, runājot par Salaspili, lieto nosaukumu "pamatnocietinājums" [Stubavs 1975, 75], bet arhitekts G. Jansons min "pils kodolu" Siguldā [Jansons 1987, 72]. Nesen izdotās bērnu grāmatas "Viduslaiku pils" latviskajā variantā šī daļa tulkota kā "galvenā pils" [Makdonalda/Bērgins 1995, 7]. Šāds apzīmējums ir precīzāks nekā "pamatnocietinājums", un to vajadzētu lietot plašāk.

Atgriežoties pie nosaukuma "priekšpils", jāpiebilst, ka tas apzīmē ar atsevišķu apkārtmūri nocietinātu plašāku teritoriju vienā pils pusē. Priekšpils veidota kā papildu aizsargāta platība, lai labāk aizsargātu pils galvenos vārtus. Priekšpils izmēri bija samērā lieli, un tāpēc tajā izvietoja saimniecības ēkas. Tomēr reizēm galvenās pils papildu aizsardzību varēja nodrošināt arī tai apkārt izveidota šaurāka josla, kuru norobežoja otrs apkārtmūris. Šī šaurā teritorija bija paredzēta, lai atvieglotu pils aizstāvju pārvietošanos visapkārt galvenajai pilij un līdz ar to nodrošinātu tās labāku aizsardzību. Atšķirībā no priekšpils tā sava šauruma dēļ nebija apbūvēta. Eiropas pilīm šo otra apkārtmūra ietverto teritoriju sauc par cvingeru, bet ordeņpilīm cvingera vietā lieto nosaukumu "parhams". Arī šo apzīmējumu attiecībā uz ordeņpilīm latviešu valodā vajadzētu

53. att. Viduslaiku pils daļu nosaukumi (Siguldas ordeņpils 16. gs. plāns un būvmasu rekonstrukcija; arhitektes T. Vitolas zīmējums).

A – galvenā pils, B – priekšpils, C – parhams, 1 – pilsgrāvis jeb aizsarggrāvis, 2 – apkārtmūris, 3 – iekšējais pagalms, 4 – kapela, 5 – palass jeb dzīvojamā ēka, 6 – priekšpils mūris ar segtu sargeju, 7 – priekšpils pagalms, 8 – vārtu tornis, 9 – flankēšanas tornis, 10 – stūra tornis, 11 – saimniecības ēka – staļļi, noliktavas, 12 – parhama mūris, 13 – tilta tornis

izmantot. Tā, piemēram, parhams, nevis priekšpils veidots Salaspils pils rietumu pusē [Ose 1998c, 401].

Publikācijās par Latvijas pilīm nav vienveidības lielo, apaļo torņu apzīmējumā. Tā, piemēram, Turaidas pils galveno torni dažādi autori sauc gan par bergfritu [Jansons 1991, 226], gan donžonu [Васильев 1986, 455]. Tomēr Eiropas piļu terminoloģijā katrs šis nosaukums apzīmē ko citu. Bergfrits jeb bergfrīds ir pils galvenais sargtornis, kurš novietots tās iekšējā pagalma augstākajā punktā vai tuvu vietai, kura uzbrukuma laikā ir īpaši apdraudēta. Tas ir novērošanai un aizsardzībai domāts tornis, pils aizstāvju pēdējā paslēptuve uzbrukuma laikā. Miera apstākļos tas netiek apdzīvots, vienīgi tā pagrabā var atrasties cietums. Lai nodrošinātu torņa nepieejamību, bergfrīda ieeja novietota augstu virs zemes. Bergfrīdi Vācijā būvēti kopš 11. gs. [Burgen 1996, 77]. Latvijā tipisks bergfrīds ir Turaidas pils galvenais tornis. Turpretī donžons ir apdzīvojams tornis, franču – normāņu torņa piļu īpaša forma [Meyer 1967, 668]. Attiecībā uz citiem reģioniem šo terminu gandrīz nelieto.

Pavisam cita funkcija ir 15.–16. gs. celtajiem apaļajiem torņiem – lielgabalu torņiem, kuru apakšstāvi piemēroti aizsardzībai ar ugunsiero-
čiem, bet augšstāvos var būt miera laikā apdzīvojamas telpas. Šie torņi Latvijas pilīs būvēti pēc 15. gs. vidus [Ose 1997a]. Tāpēc, piemēram, vēlajos viduslaikos celtos Bauskas un Cēsu pils torņus nevar saukt ne par bergfrīdiem, ne donžoniem.

Tipoloģija un hronoloģija

Tipoloģiskās klasifikācijas uzdevums ir pētāmo objektu sistematizēšana pēc līdzīgām pazīmēm un to analīze, dodot atsevišķu grupu datējumu un parādot to attīstību laika gaitā. Līdz šim literatūrā par Latvijas viduslaiku pilīm sastopami vairāki grupēšanas principi. Mūsu gadsimta sākumā K. fon Lēviss of Menārs kā vēsturnieks, pamatojoties uz rakstītajiem avotiem, pils ir dalījis pēc īpašniekiem – ordeņa, bīskapu un vasaļu pils [Löwis 1922, 45]. Kaut arī katrai īpašnieku grupai ir atšķirīgi mērķi un vajadzības, kas daļēji izpaužas arī nocietinājumu būvē, tomēr šāda klasifikācija ne vienmēr dod precīzu priekšstatu par celtnes

plānojumu un būves formām. Kamēr piļu arhitektūras studijas Eiropā nebija izvērstas, viduslaikos vairāku gadsimtu gaitā notikušajai celtnu tipu attīstībai netika veltīta liela uzmanība un šāda klasifikācija vēl bija pietiekama.

Aktivizējoties viduslaiku arhitektūras izpētei no mākslas vēstures viedokļa, pētnieki vairāk pievērsās ne tikai celtnes detaļām, bet arī kopformām un plānojumam. Līdz ar to noteiktā teritorijā bija iespējams nodalīt atšķirīgu celtnu tipus. Arī A. Tulse, pirmais pētnieks Latvijā un Igaunijā, pils pēc to ārējām formām un plānojuma sadalījis vairākās grupās, dažām grupām doti speciāli nosaukumi – kastela, konventēka, klosterpils u.c. [Tuulse 1942, 124]. Šādus piļu tipu terminus toreiz lietoja Vācijā, tomēr katra tipa pazīmes un precīzas hronoloģiskas robežas vēl nebija definētas.

Kopš mūsu gadsimta 60. gadiem Latvijas viduslaiku pils plaši izvērstie arheoloģiskie izrakumi deva bagātu senlietu materiālu, kura izpētei sāka veltīt īpašu uzmanību. Attīstījās viduslaiku arheoloģijas zinātne, un arheologs Ē. Mugurēvičs, balstoties uz materiālās kultūras liecībām, izstrādāja piļu iedalījumu pēc pilsvietas apdzīvotības ilguma [Mugurēvičs 1983, 4]. Šī klasifikācija parādīja, vai vācu pils vietā iepriekš bijusi vietējo iedzīvotāju apmetne, kā arī mūra pils apdzīvotāju etnisko sastāvu.

Kā rāda minētie piemēri, katra piļu klasifikācija veidota noteiktam nolūkam, izceļot pašu pētnieku īpaši interesējošus jautājumus. Tomēr viduslaiku pils vispirms ir arhitektoniska būve, tāpēc Eiropā piļu klasifikāciju balsta uz pašu celtnu būvvēstures pētījumiem. Vispārējā Eiropas piļu tipoloģijā tās gan sadala grupās pēc novietojuma (augstieņu un līdzenumu pils) un cēlājiem (karaļu, baznīcu, pilsētas u.c. pils), tomēr vispamatīgākais iedalījums izstrādāts pēc piļu formas, vispirms nodalot centrāla un aksiāla plānojuma celtnu kompleksus un tad, pamatojoties uz raksturīgākajām celtnes pazīmēm, sadalot tos daudzās grupās un apakšgrupās [Lexikon 1983, 958].

Arī Latvijas piļu klasifikācijā par pamatu būtu jāizvirza tieši celtnu tipi un uzmanība jāpievērš arhitektūras stilu pārmaiņai noteiktos laika periodos. Katram laikmetam bijuši savi, no iepriekšējā atšķirīgi

nocietinājumi, jo kaujas tehnika izmainījusies ļoti ātri. Reti ir sastopama viduslaiku pils, kas apdzīvota vairākus gadsimtus un nav ne reizes pārbūvēta. Līdz ar to lielākoties pils nepieder tikai vienam būvtipam, bet katrā laikposmā var pārstāvēt citu tipu. Tāpēc, ņemot vērā galvenās pārbūves, celtnes jāgrupē vismaz pa gadsimtiem. Tā, piemēram, ordeņa pils Livonijā nav viens sastindzis tips visu ordeņa pastāvēšanas laiku no 13. gs. sākuma līdz 16. gs. vidum. Sākotnēji 13. gs. ordeņpilīm ir neregulārs plānojums, daļa šo piļu ir vēl bijusi koka, kā to konstatējuši arheologi. Tikai kopš 13. gs. beigām un 14. gs. celtas t.s. konventēkas jeb – lietojot piedāvāto nosaukumu – ordeņa kastelas, kuru ģenēze un attīstība Latvijas teritorijā vēl ir pamatīgi pētāma. Arī tā piļu grupa, kura pēc A. Tūlzes apzīmēta par kastelām, būtu jāgrupē daudz sīkāk, jo, veicot tālākus pētījumus, var konstatēt dažādas atšķirības agrāk pie vienas grupas pieskaitītās celtnēs.

Jauns piļu attīstības posms sākās līdz ar ugunsieroču ieviešanos. A. Tūlse šīs pilis gan apskata atsevišķā nodaļā [Tuulse 1942, 289–334], tomēr sīkāku sadalījumu tām nav devis. Viduslaiku piļu vēlajam attīstības posmam līdz šim salīdzinoši maza uzmanība veltīta arī citur Eiropā, tāpat gandrīz nemaz vēl nav pētīti 16.–17. gs. zemes nocietinājumi. Tas būtu jauns, plašs izpētes lauks arī Latvijā, tā tipoloģijas izveidošana vēl ir nākotnes uzdevums.

Pētot piļu ģenēzi un izstrādājot celtnu tipoloģiju, vieglāk spriest arī par to hronoloģiju. Tā, piemēram, K. fon Lēvisa of Menāra izteiktā hipotēze, ka 13. gs. sākumā celtajai Rīgas Zobenbrāļu ordeņa pilij bijis līdzīgs regulārs plānojums 1330. gadā būvētajai otrajai Rīgas ordeņpilij [Löwis 1902a, 8], nav apstiprinājusies. Kā jau minēts, vēlākie pētījumi liecina, ka regulāro ordeņpiļu tips Livonijā ieviesies no Vācu ordeņa zemēm Prūsijā, kur tas parādās tikai 13. gs. otrajā pusē [Alttoa 1993, 10]. Tāpat kādreiz izteiktie pieņēmumi, ka Rīgas pils apaļie lielgabalu torņi varētu būt vecāki par 15. gs. [Erdmanis 1964], ir pilnīgi noraidāmi, jo Latvijā tie netika celti agrāk kā Eiropā [Ose 1997a]. Precīzākai atsevišķu piļu būvperiodu hronoloģijas izstrādāšanai īpaši nozīmīgas ir rakstītās ziņas, kas līdz šim pie mums vēl ir maz apkopotas.

Lai izstrādātu Latvijas piļu jaunu tipoloģiju, vispirms būtu nepieciešamas publikācijas par atsevišķiem pieminekļiem. Tajās būtu jāapkopo

un jāizvērtē tie jaunie materiāli par konkrētām pilīm, kas iegūti pēdējo gadu desmitu arheoloģiskajā un arhitektoniskajā izpētē. Pakāpeniski jāveic arī visu citu saglabājušos pieminekļu arhitektūras fiksācija atbilstoši mūsdienu tehnikas iespējām un zinātniskajām prasībām. Šajā jomā nepieciešams mainīt metodoloģisko pieeju Latvijas viduslaiku pieminekļu izpētē.

Metodoģija

Arhitektūras pieminekli var pētīt dažādi speciālisti, katrs no sava viedokļa apkopojot informāciju par dažādu problēmu loku, kas saistīts ar attiecīgo celtni. Viduslaiku piļu izpētē galvenokārt iekļaujas viduslaiku vēsturnieki, mākslas vēsturnieki, arhitekti un arheologi. Katrs speciālists lieto citas metodes, bet izpētes attīstībai būtu nepieciešama gan darba koordinēšana, gan jaunu metožu ieviešana. Kāds būtu katra speciālista uzdevums, un kādas ir galvenās piļu pētniecības problēmas?

Vispirms nozīmīgs darbs viduslaiku piļu stāvokļa fiksācijā jāveic *pieminekļu aizsardzības speciālistiem*. Lai konstatētu pieminekļu pašreizējo stāvokli, vispirms nepieciešama pamatīga inventarizācija un jānodrošina pilsdrupu turpmāka saglabāšana. Pašreiz ir tikai sastādīts arheoloģisko pieminekļu saraksts [Latvijas 1994] – tajā minētas 75 viduslaiku pilis, kurām virs zemes redzamas drupas vai kuras ir pārbūvētas un vēl apdzīvotas. Toties sarakstā nav atrodamas Daugavas HES daļēji vai pilnīgi applūdinātās pilis – Salaspils, Mārtiņšala, Lokstene, Altene, Ikšķile; nav arī to piļu, kuru vietā uzceltas jaunākas celtnes (Saldus, Jelgava, Rundāle), vai pilsvietu, kur virs zemes nav saglabājušās drupas (Ādaži jeb Bukulti, Ārlava, Doles otrā pils, Kalsnava, Krievciems, Stābegi, Suntaži). Vismaz daļa no šīm pilīm jāiekļauj arheoloģisko pieminekļu sarakstā, piemēram, vēl apdzīvotā Alsunga, likvidētās padomju armijas bāzes vietā esošā Ādažu pilsvieta, Doles otrā pils. Arī Jelgavas pils teritorijā notiekošie zemes darbi ir jāuzrauga arheologam, jo, kā parādīja 16.–17. gs. atradumi pazemes komunikāciju tranšējās 1998. gadā, baroka pils pilnībā nav iznīcinājusi iepriekšējās pilsvietas kultūrlāni. Valsts aizsardzībā kā arheoloģiskie pieminekļi jāņem arī vēlo viduslaiku muižu vietas, jo līdz šim sarakstā atrodams

gandrīz vai vienīgi Indricas nosaukums, bet nav iekļauta, piemēram, ne Bramberģe, ne Mūrmuiža pie Valmieras, kur 20. gs. 80. gados notikuši arheoloģiskie izrakumi.

Diemžēl arī tajās viduslaiku pilīs, kas reģistrētas kā arheoloģiskie pieminekļi, līdz šim tikai retos objektos veikta esošā stāvokļa vispārēja fiksācija. Citās valstīs šo darbu uzņemas pieminekļu aizsardzības iestādes, sastādot vai pasūtot speciālistiem katras teritorijas piļu karti, sagatavojot topogrāfisku apkārtnes uzmērojumu, uzņemot pilsdrupu plānus, fiksējot un regulāri pārbaudot saglabātības stāvokli utt. Šāds veikums rada pamatu piļu "korpusu" – enciklopēdiska rakstura izdevumu sastādīšanai, kuros apkopotas galvenās ziņas par pieminekli un tā izpēti. Izcils paraugs šāda darba realizācijai ir, piemēram, Zviedrijā, kur 50.–60. gados veikta pamatīga baznīcu inventarizācija. Šī darba – monumentālā daudzums izdevuma *Svenska kyrkor* – sagatavošanā piedalījies A. Tūlse, būdams emigrācijā. Vairākas piļu enciklopēdijas beidzamajos gados izdotas Čehijā [Plaček 1996; Durdík 1999] un citās Rietumeiropas valstīs.

Jāatzīst, ka pamatīgai mūsu pieminekļu inventarizācijas veikšanai nepieciešami lieli līdzekļi, bet darbu varētu sākt, arī apzinot līdz šim sagatavoto npublicēto materiālu daudzumu, tajos savākto informāciju, manuskriptu glabāšanas vietas un izveidojot bibliogrāfiskas un leksikona formas uzziņu krājumu. Tas noderētu daudziem pētniekiem, lai uzsāktu konkrēta objekta izrakumus vai būvīzpēti.

Konkrētas viduslaiku pils izpēti jāuzsāk *viduslaiku vēsturniekam*, pētīt vietas vēsturi pēc rakstītajiem avotiem. Apkopojot ziņas no 19. gs. publicētajiem senrakstiem, K. fon Lēviss of Menārs 1922. gadā izdotajā Senās Livonijas piļu leksikonā ir devis precīzus vai vismaz aptuvenus datus par piļu būvēšanas laiku un īpašniekiem [Löwis 1922]. Tomēr rakstītajos avotos iegūstamā informācija var būt daudz plašāka. Tā, piemēram, Zviedrijā viduslaiku vēsturnieki pēta piļu saimniecības dokumentus, kas ļauj noskaidrot pils kā apkārtnes ekonomiskā centra nozīmi, pils un tai pakļautā novada iedzīvotāju dzīvesveidu un nodarbošanos [Mogren 1996]. Šie pētījumi ir vērtīgi ne tikai saimniecības vēsturei, bet parāda arī pils nozīmi un līdz ar to ļauj spriest par tās apjomu. Plaši viduslaiku vēstures pētījumi par pilīm izvērsti arī Vācijā un Polijā [Nowak 1989; Kutzner 1995]. Kaut arī pie mums rakstīto avotu par pilīm ir samērā maz, jāatzīst, ka nav apkopotas

arī pieejamās skopās laikabiedru rakstītās ziņas. Senrakstu liecības par piļu pārbūvēm un bojāeju, kā arī saglabājušos ēku un telpu inventāri līdz šim gandrīz nav pētīti, tikai atsevišķos npublicētos pārskatos atrodamī daži dokumentu citāti. Viduslaiku vēsturniekiem Latvijas piļu izpētē pavērtos plašs darbalauks.

Tā kā pilis ir arhitektūras pieminekļi, uzsākot to izpēti, vispirms jāveic celtnes saglabājušos daļu fiksācija. Vislabāk to var izdarīt *arhitekti*, uzmērojot gan celtnu kopplānus, gan detaļas, gan korpusu vertikālos griezumus, gan veicot sienu notinumus un līdz ar to apkopojot precīzu informāciju par būvi attiecīgajā saglabātības pakāpē. Arhitektu līdzdalība ir nozīmīga, arī plānojot konservācijas un restaurācijas pasākumus. Tomēr jāatzīst, ka ne vien pie mums, bet arī ārzemēs arhitekti universitātēs vairāk tiek sagatavoti praktiskam uzmērošanas un projektēšanas darbam, nevis arhitektūras vēstures studijām. Tāpēc citās valstīs arhitekti lielākoties sagatavo kvalitatīvus attēlus kā līdzautori vēsturnieku vai arheologu publikācijām, bet arhitektu – seno celtnu pētnieku nav daudz.

Latvijā arhitektu iesaistīšanās viduslaiku piļu izpētē aizsākās mūsu gadsimta 60. gados, projektējot konservāciju un restaurāciju vairākiem arhitektūras pieminekļiem. Kā jau minēts iepriekš, mūsu arhitektu publikāciju skaits par viduslaiku pieminekļiem ir samērā mazs. Arhīvu manuskriptos lielākoties atrodamī tikai īsi paskaidrojumi pie rasējumiem – plāniem un fasāžu notinumiem. Dažkārt saglabājušies vienīgi restaurācijas projekti, ne vienmēr veikta esošā stāvokļa precīza fiksācija, pavisam reti atrodamī rūpīgi visu grūstošo mūru uzmērojumi un detaļzīmējumi. Tāpat ne vienmēr restauratoriem veidojusies veiksmīga sadarbība ar arheologiem. Viduslaiku pils izrakumus arhitekti nereti uzskatījuši tikai par konstrukcijas sedzošo gruvešu novākšanu, reizēm neapzinoties tās informācijas vērtību, kuru varētu iegūt, arheoloģiski norokot netraucētus slāņus. Tāpēc, pirmkārt, pirms restaurācijas pasākumiem vienmēr jāveic sīka un pamatīga viduslaiku pils sienu esošā stāvokļa fiksācija – gan fotografēšana, gan būvīzpēte un uzmērošana. Otrkārt, nekādā gadījumā arhitektu vadībā nedrīkst rakt tranšejas gar mūriem pamatu konservācijas darbu veikšanai bez attiecīgās teritorijas iepriekšējās arheoloģiskās izpētes.

Būtisku ieguldījumu Eiropas piļu pētījumos dod viduslaiku *mākslas vēsturnieki*. Kaut arī pilis galvenokārt celtas kā nocietinātas dzīvesvietas,

kurās dekoratīvajam noformējumam pievērsta mazāka uzmanība, tajās tomēr izpaužas sava laika celtniecības metodes, stilistiskās iezīmes, plānojuma principi, ēku tipi, kompozicionālais izvietojums un arhitektoniskās detaļas. Tāpēc citās zemēs tieši mākslas vēsturnieki meklē senus plānus un attēlus, kā arī pēta piļu saglabājušos mūrus, mēģinot konstatēt atsevišķu ēku daļu hronoloģiju, meklējot mākslas stilu izpausmes, to noīmaiņu un rekonstruējot celtnes būvēsturi. Izvērsties piļu pētījumiem, Eiropas viduslaiku mākslas vēsturē militārā arhitektūra ieņem aizvien nozīmīgāku vietu.

Latvijā no mākslas vēsturnieka viedokļa pilis pētījis vienīgi A. Tulse, galveno uzmanību veltot plānu tipoloģijas izveidošanai. Kaut arī Latvijā viduslaiku pilis lielākoties saglabājušās kā drupas, tomēr būtu jāapkopo visi pieejamie materiāli, pievērsties ne tikai celtnu plānojumam, bet arī fasāžu kompozīcijai, torņu izveidojumam, logu un durvju ailu formai un apdarei, šaujamlūku un velvju attīstībai, konsoļu, profilkieģeļu un citu būvformu un būvdetaļu izpētei.

Ja viduslaiku pils saglabājusies kā drupas, tad viens no galvenajiem pētniekiem ir *arheologs*. Tā kā viduslaiku pilis apdzīvotas daudzus gadu simtus, to teritorijā izveidojies kultūrslānis. Pilsdrupas ir arheoloģijas pieminekļi, un tāpēc gruvešus piļu teritorijā atrakt un pētīt drīkst tikai arheologa vadībā, lai zudumā neietu zemes slāņos glabātā informācija. 20. gs. beidzamajos gadu desmitos Eiropā ir strauji attīstījusies viduslaiku arheoloģijas nozare – celtniecības arheoloģija jeb būvarheoloģija, kas saistīta ar viduslaiku piļu izpēti. Arheologi – piļu pētnieki izmanto daudzas vispārīgās arheoloģiskās pētniecības metodes, tomēr šai nozarei ir arī savas izpētes īpatnības. Celtniecības arheoloģijas uzdevums ir gan rekonstruēt sagrautās būves izskatu, gan pētīt tās materiālo kultūru, tas ir, viduslaiku ikdienas priekšmetus, gan konstatēt neparastus notikumus, piemēram, pils daļas sagraušanu karā, ugunsgrēkā vai citā katastrofā.

Tā kā latviešu valodā trūkst arheoloģijas metodoloģijai veltītu publikāciju, šeit īsi minēsim vairākus piļu izpētes principus, *modernās celtniecības arheoloģijas metodes ārzemēs* un biežāk sastopamās kļūdas, kuras aprakstījis vācu piļu pētnieks būvarheologs Joahims Ceine [Zeune 1996, 109 ff.]. Viņš uzsver, ka, pirmkārt, celtniecības arheoloģijas pētījumi jāveic ciešā sadarbībā ar rakstīto avotu izpēti, ikonogrāfiskā materiāla studijām,

viduslaiku mākslas vēsturi, vēsturisko ģeogrāfiju, pieminekļu aizsardzību, kā arī – kas ir īpaši svarīgi – ar būvīzpēti. Otrkārt, pilsdrupās arheoloģiski jāatrok tikai tās vietas, kuras draud iznīcināt celtniecība vai dabas spēki, bet nevajag censties atrakt visu pili, jo arheoloģijas zinātne nepārtraukti attīstās un rīt varēs atklāt vairāk nekā šodien. Treškārt, pirms konservācijas darbiem nedrīkst ļaut restauratoriem atsegt ēkas pamatus, rokot gar sienām šauru grāvīti, jo tādējādi tiek pārgriezti mūriem pieguļošie slāņi un zaudēta vērtīga informācija, kuru sniedz kultūrslāņa saistība ar ēku. Šāda rakšana esot bijusi raksturīga tikai pagājušā gadsimta arheologiem, kuru vienīgais nolūks bijusi mantu meklēšana vai celtnu plānojuma atsegšana. Tāpēc J. Ceine atzīst, ka mūsdienās vienīgi speciāli apmācīts arheologs drīkst veikt izrakumus viduslaiku pilī, jo laji parasti ir pārliecināti, ka “tur jau nekā nav, tikai būvgruži”.

Vācu būvarheologs uzskata, ka visgrūtāk ir pareizi izvēlēties izrakumu uzsākšanas vietu sagruvušas pils teritorijā. Veicot izrakumus, kultūrslānī slēptā informācija tiek pilnībā iznīcināta. Tāpēc arheologam pirms pētījumu uzsākšanas precīzi jāizplāno gan tas, kur, kā un kāpēc viņš raks, gan arī – ko un kādā veidā viņš saglabās. Iepriekš nepētītā objektā tiek ieteikts pirms izrakumu laukuma iemērišanas veikt nelielu pārbaudes rakumu vai zondāžas, lai konstatētu kultūrslāņa raksturu. Ārzemju pētniekiem ir pieejami arī radara mērījumi, lai konstatētu zem zemes esošu mūru vietu, ģeoelektroniski mērījumi, lai noteiktu ar mālu un akmeņiem pildītu grāvju un bedru vietas, magnētiskie mērījumi, kas norāda metāla koncentrēšanās vietas, un citas dabaszinātņu metodes. Pēc šādu sākotnēju pētījumu veikšanas jau iegūta noteikta informācija par kādreizējo dzīvesvietu, nepostot tās kultūrslāni. Pēc tam var izvēlēties izrakumu laukuma novietojumu tikai tajā vietā, kur varētu gaidīt pētnieku interesējošus rezultātus.

J. Ceine min vairākas iespējas izrakumu laukuma veidošanā – taisnstūrainu laukumu ar diviem savstarpēji perpendikulāriem profiliem var sadalīt četrās mazākās daļās, var rakt šaha galdiņam līdzīgos laukumos, var arī veidot krustveidā divas šaurākas tranšejas, tomēr katrai metodei esot gan savas priekšrocības, gan trūkumi. Kā atzīmē J. Ceine, mūsdienās viduslaiku pilis jārok nevis kā agrāk – pa kārtām lāpstas dziļumā, bet gan cenšoties gruvešos izsekot katru visplānāko slānīti un ievērot tā nokrāsas izmaiņas, lai pēc tām atšķirtu apdzīvotības līmeņus, konstatētu pārbūves

un iegūtu precīzu relatīvo hronoloģiju. Tātad rakšanas gaitā rūpīgi jāizseko katrs slānis, vispirms pilnībā izsmeļot jaunāko un pakāpeniski nonākot līdz senākajam. Novērojot gruvešu kārtas, reizēm var konstatēt iebrukušo būvdetaļu sablīvējumu, kas ļauj spriest par nobrukušajā mūrī kādreiz bijušu durvju vai logailu vietu.

J. Ceine īpaši uzsver, ka izrakumu laukumā ir ne tikai jāfiksē lime-niskais virsmas atsegums, bet vēl svarīgāk ir atstāt iespējami daudzus profilus. Tikai šādi vertikāli griezumi parāda gan slāņu veidošanos, gan to raksturu, gan pārrakumus. Pēc profiliem var konstatēt relatīvo hronoloģiju un veidot uzskatāmu stratigrāfiju, kas liecina par pils celšanu, pārbūvēm, apdzīvotību un bojāeju. Tikai šķērsprofilā, kas atstāts perpendikulāri mūrim, iezīmējas būvbedres, kas varbūt pārgriež agrāku apdzīvotības slāni, bet pēc sekojošiem virsējiem slāņiem var noteikt gan ēkas celšanas, gan pārbūves, gan bojāejas laiku. Protams, pils gruvešu veidotajā kultūrslānī precīzi jāatzīmē ik atradums – senlietas, būvmateriāli un keramika. Vācijā atradumu vieta ne tikai tiek atzīmēta senlietas aprakstā, bet izmanto arī to kartēšanu – iezīmēšanu attiecīgā slāņa horizontālā vai vertikālā koordinātu tīklā. Ārzemju pētnieki veic arī noraktā slāņa sijāšanu, lai iegūtu sīkas ogļu paliekas, riekstu čaulas, augļu un ogu sēklas, zivju skeleta daļas un līdzīgus sīkus atradumus, kas rakšanas gaitā var tikt izmesti pat ar nelieliem salīpušiem grunts gabaliem. Tā kā pastāv visdažādākās iespējas veikt speciālas analīzes, Eiropas viduslaiku piļu izrakumos rūpīgi vāc dzīvnieku kaulus, javas, augsnes, augu sēklu, putekšņu u.c. paraugus.

J. Ceine atzīst, ka arheoloģiskos pētījumus var uzskatīt par mūsdienīgi veiktiem tikai pēc tam, kad dažādi speciālisti ir izvērtējuši visus rakšanas gaitā iegūtos novērojumus un atradumus, kā arī izdarījuši secinājumus gan par pils apdzīvotības laiku, gan būvperiodiem, iespēju robežās grafiski rekonstruējuši mūrus, pēc senlietām konstatējuši iedzīvotāju sociālo stāvokli, ikdienas dzīves priekšmetus, nodarbošanos, ēdienkarti utt.

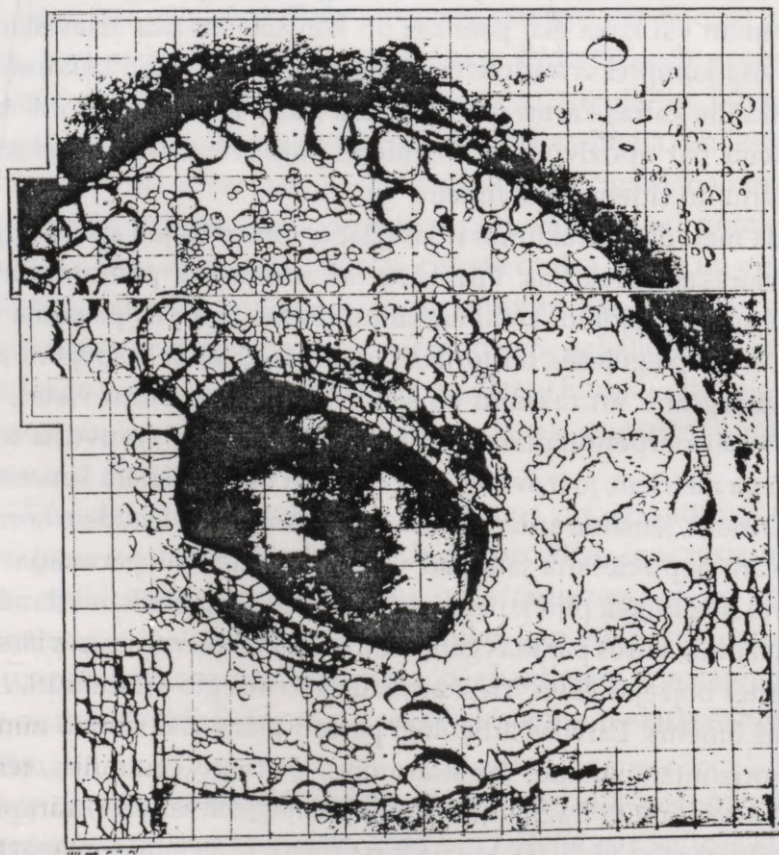
Kā jau teikts iepriekšējā nodaļā, pie mums viduslaiku piļu arheoloģiskā izpēte attīstījusies empīriski. Līdz šim *Latvijā* par viduslaiku arheoloģijas metodoloģiskiem jautājumiem diemžēl nav ne attiecīgu mācību programmu universitātēs, ne speciālās literatūras. Tomēr pieredze ir uz-

krāta, un daļu no minētajiem vācu būvarheologa J. Ceines ieteikumiem atsevišķi Latvijas piļu pētnieki paši atraduši darba gaitā un izmantojuši savā praksē.

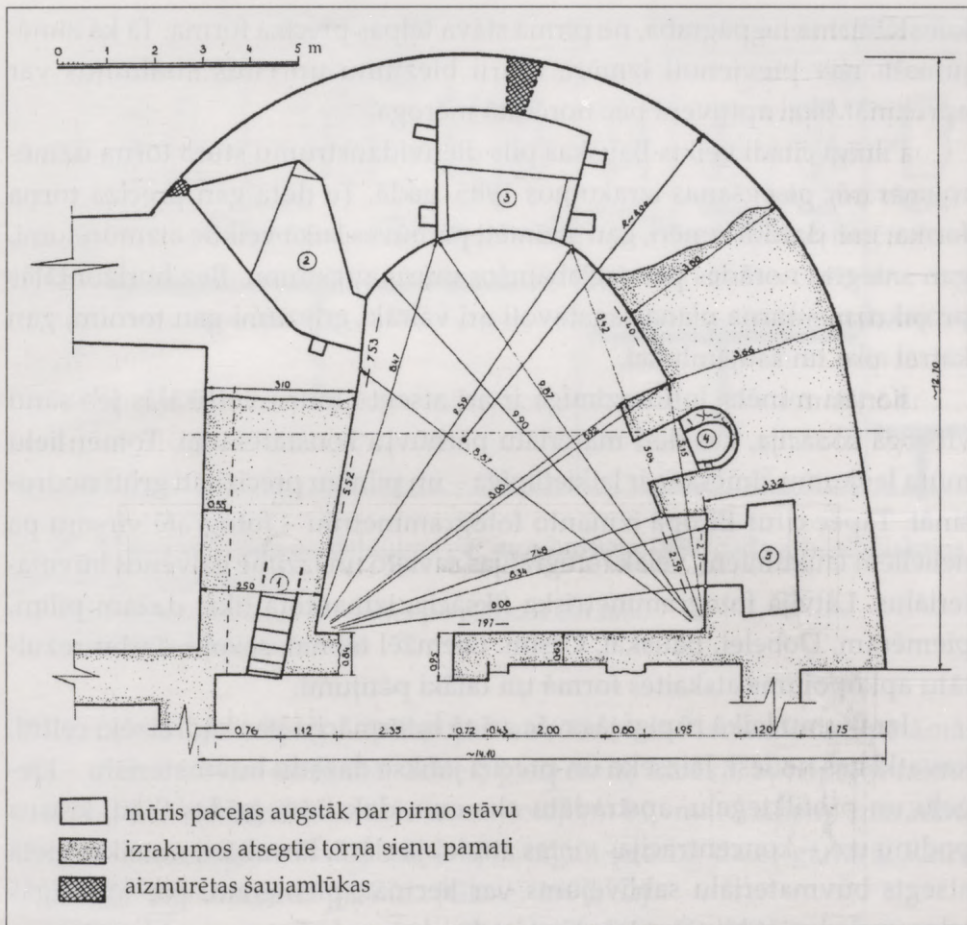
Lai nedaudz raksturotu mūsu arheologu līdzšinējo pieeju viduslaiku piļu izrakumos, jāpieskaras dažām izpētes un fiksācijas metodēm, kurās vajadzētu izdarīt korekcijas. Kopš 20. gs. 60. gadiem arheologi pilis izmantojuši tradicionālās pētniecības metodes, veicot atsegumus lielos taisnstūrīgos laukumos, pa metram marķējot kvadrātus, nodalot horizontālos slāņus un atbilstoši tiem fiksējot senlietas un būvmateriālus. Pirmkārt, izrakumu rezultātā atrasti seni priekšmeti, kas ir vērtīgi avoti pils iedzīvotāju dzīvesveida studijām, kā arī iegūtas norādes par kādreizējiem celtniecības materiāliem. Otrkārt, nozīmīgi ir atsegtie iepriekš nezināmu mūru pamati vai koka ēku paliekas un konstatētais pils atsevišķu celtnu vai pat visa kompleksa kādreizējais plānojums. Treškārt, laukumu zīmējumos fiksētie katras kārtas plāni un visu slāņu griezumumu profili snieguši informāciju par apdzīvotības līmeņiem, pārbūvēm, ugunsgrēkiem, pils sabrukšanu un citiem notikumiem.

Šāda metodika izrakumos ir jāsaģlabā, tomēr, kā jau sacīts, vajadzētu ieviest vairākas korekcijas. Pirmkārt, tas attiecas uz pētījumu laukumu izvietojumu un apjomu. Lielu laukumu izsmelšana pils pagalma un ārējiem mūriem pieguļošās teritorijas izpētē jāaizstāj ar iespējami mazāku platību atsegšanu un rakšanu pa slāņiem. Atrokot celtnu vietas, jāatstāj katrai sienai perpendikulārs profils. Arī atsedzot aizgruvušu telpu, tā jāmarķē pa metriem, jo ir svarīgi precīzi fiksēt būvmateriālu koncentrācijas vietas. Otrkārt, jāmaina arheoloģisko plānu zīmēšana. Daudzie horizontālo kārtu plāni nepieciešami tad, kad vērojamas izteiktas pārmaiņas slāņos. Toties vēl nozīmīgāk piļu izpētē ir atstāt un fiksēt pietiekami daudz vertikālu griezumumu, kuros parādās gan slāņu secība un biežums, gan būvbedres, gan celtnes bojāejas gaita. Treškārt, jāuzlabo atsegto arhitektūras palieku fiksācijas līmenis. Latvijas arheologi parasti plānā sīki izzīmē nodrupušo mūru horizontālo virsmu. Tas attaisnojas, ja atsegts čaulmūris, bet arī tad pietiktu attēlot mūra fragmentu. Toties ļoti nepieciešama ir mūra vertikālo sānu malu precīza fiksācija, vienlaikus izpētot iespējamās pārbūves. Celtniecības paliekas pēc atsegšanas detalizēti jāuzmēro, nevis jāapmierinās ar to iezīmēšanu plāna koordinātu tīklā.

Kā arheologiem būtu jāfiksē atsegtās celtnes plāns? Vislabāk šo darbu uzticēt arhitektam, bet, ja tādu iespēju nav, jāievēro atsevišķi uzmērošanas principi. Vispirms celtnes plānā parāda tikai būves horizontālo griezumu viena stāva līmenī. Tāpēc būtiski ir atdalīt dažādu līmeņu konstrukcijas, piemēram, pirmais stāvs un pagrabstāvs jāzīmē kā divi atsevišķi plāni, uzskatāmi jāatdala konstatētais no hipotētiskā. Celtniecības paliekas jāuzmēro vienādā augstumā, izmantojot līmeņrādi, citādi izmēri būs izkropļoti. Telpu uzmērojumos jāizmanto diagonāles, lai vēlāk varētu grafiski rekonstruēt precīzus leņķus. Obligāti jāzīmē vairāki vertikāli griezumi trīsdimensionālām konstrukcijām – torņiem, logailām, šaujamlūkām u.tml. Toties mērogā koordinātu tīklā būtu jāzīmē tikai kultūrslānis un mūru kontūras.

54. att. Salaspils pils ziemeļaustrumu torņa plāna zīmējums pēc atsegšanas 1971. gada arheoloģiskajos izrakumos

55. att. Bauskas pils dienvidaustrumu torņa uzmērojums pēc atsegšanas 1985. gada arheoloģiskajos izrakumos.

1 – kāpnes sienā, 2, 3 – kameras ar šaujamlūkām, 4 – kamīns, 5 – šaujamkamera

Kā piemēru agrākajos gados sagatavotam arheoloģiskam plānam var minēt Salaspils pils ziemeļaustrumu torņa atseguma fiksējumu 1971. gadā. Torņa horizontālā projekcija ir zīmēta metru tīklā. Diemžēl zīmējumā parādīts ne tikai viena augstuma līmenis, bet, gluži kā fotogrāfijā, vienlaikus redzama gan torņa pirmā stāva telpas grīdas apaļā kontūra, gan pagraba velves paliekas, gan zemes slānis uz pagraba grīdas, gan nolauztā mūra virsma, kas, jādodomā, pacēlusies virs pirmā stāva līmeņa, gan nenosakāma augstuma zemes līmenis torņa ārpusē. Diemžēl līdz ar to nav vairs

konstatējama ne pagraba, ne pirmā stāva telpas precīza forma. Tā kā zīmējumam nav pievienoti izmēri, mūru biezumu un citus attālumus var aprēķināt tikai aptuveni pēc norādītā mēroga.

Pilnīgi citādi veikts Bauskas pils dienvidastrumu stūra torņa uzmērojums pēc atsegšanas izrakumos 1985. gadā. Te dota gan precīza torņa forma, gan dažādi izmēri, gan atzīmēti pārbūves laikā veiktie aizmūrējumi, gan sniegtas norādes par saglabājušos mūru augstumu. Bez horizontālās projekcijas – torņa plāna sagatavoti arī vairāki griezumi gan tornim, gan katrai ailai un šaujamlūkai.

Kā jau minēts, ļoti nozīmīga ir arī atsegto mūru vertikālās jeb sānu virsmas fiksācija, kas dod materiālu pārbūvju konstatēšanai. Tomēr lielu mūra laukumu zīmēšana ir laikietilpīga – un pilnīgu precizitāti grūti nodrošināt. Tāpēc citur Eiropā izmanto fotogrammetriju – fotografē virsmu pa nelieliem laukumiem, vēlāk fotogrāfijas savieto un izzīmē galvenos būvmateriālus. Latvijā fotogrammetriskā fiksācija izmantota tikai dažām pilīm, piemēram, Dobelei, Bauskai, Cēsīm. Diemžēl tai nav sekojis darbu rezultātu apkopojums atskaites formā un tālāki pētījumi.

Izrakumu laikā rūpīgi jāsavāc arī tā informācija par kādreizējo celtni, kas atklājas netieši. Jāizseko un precīzi jāfiksē dažādu būvmateriālu – ķieģeļu un profilķieģeļu, apstrādātu akmeņu, dakstiņu, grīdas flīžu, krāsns podiņu u.c. – koncentrācijas vietas atraktajā slānī. Pirmkārt, noteiktā vietā atsegts būvmateriālu sablīvējums var liecināt, piemēram, par attiecīgās telpas vai virs tās bijušās otrā stāva istabas krāsns izskatu vai grīdas seguma veidu, bez tam tā var būt norāde par pētāmajā telpā vai virs tās esošā mūrī kādreiz bijušu logailu, konsoļu vai citu arhitektonisku detaļu atrašanās vietu. Otrkārt, būvmateriālu izmēri un forma laika gaitā mainās, līdz ar to tie ir nozīmīgi celtnes pārbūvju izsekošanai. Treškārt, apkopojot ziņas par dažādos pieminekļos atrasto būvmateriālu stratigrāfiju, no relatīvās hronoloģijas vajadzētu nonākt pie absolūtā datējuma un izstrādāt plašāka reģiona vai pat visas Latvijas attiecīgo būvmateriālu attīstības tipoloģiju.

Diemžēl šādi pētījumi pie mums vēl veikti maz. Latvijā, kā jau sacīts, pēc labi datētos slāņos atrastiem dakstiņiem izstrādāta Bauskas pils jumta seguma materiālu hronoloģija [Caune 1993, 24], kā arī krāsns podiņu attīstība un datējums [Ose 1996c]. Citu Latvijas viduslaiku būvmateriālu pamatīga izpēte līdz šim nav veikta. Tāpēc izrakumos konstatētie dati ir atsevišķi

	Klostertipa			Mēles tipa			Holandiešu
	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
15. gs.							
16. gs.							
17. gs.							

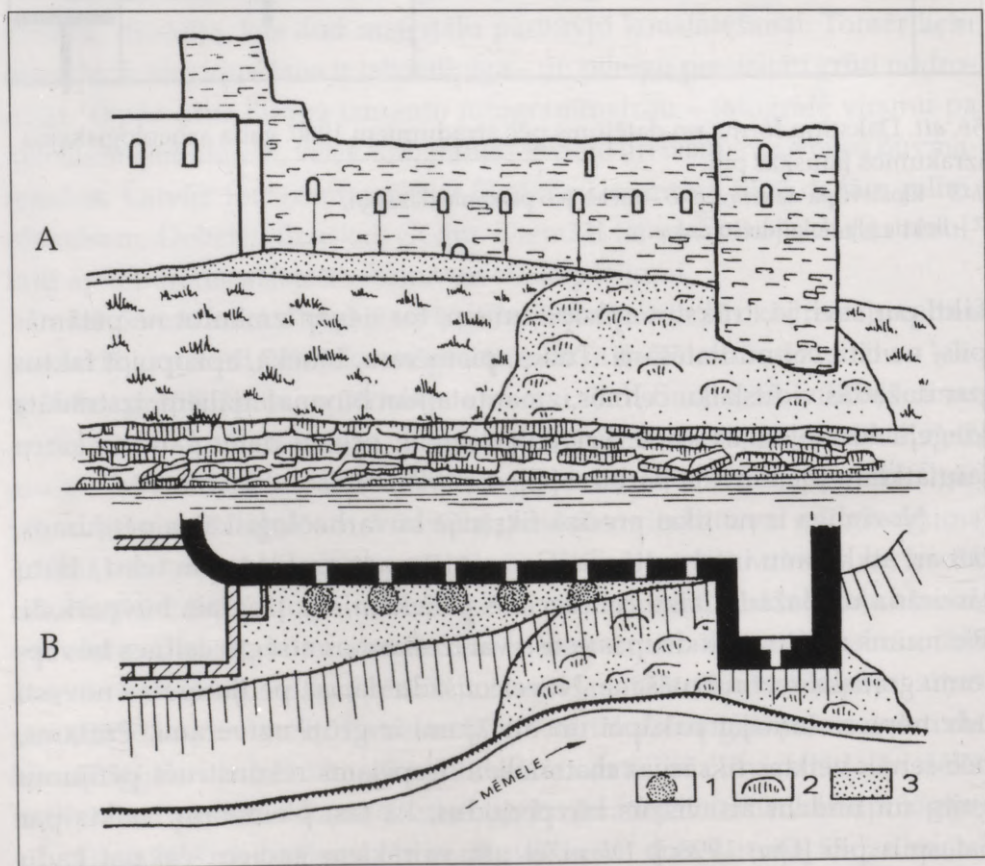
56. att. Dakstiņu forma un datējums pēc atradumiem 1980. gada arheoloģiskajos izrakumos Bauskas pilī.

1–3 – klostertipa dakstiņi, 4–6 – mēles jeb plakanie dakstiņi,
7 – liektie jeb holandiešu dakstiņi

fakti par sevi, jo, trūkstot apkopojumam, tos nevar izmantot ne pētāmās pils, ne citu celtnu datēšanā. Toties, piemēram, Libekā, apkopojot faktus par dažādās viduslaiku celtnēs izmantotajiem būvmateriāliem, izstrādāta ķieģeļu hronoloģijas skala, kas ļauj diezgan precīzi datēt gandrīz katru jaunatklātu pieminekļa pārbūvi [Gläser 1996, 62].

Nozīmīga ir ne tikai precīza fiksācija būvarheoloģiskajos pētījumos, bet arī atklājumu interpretācija. Gan zīmējumos grafiski, gan tekstā būtu jānorāda uz dažādu laiku celtniecības paliekām, t.i., jāatdala būvperiodi. Pie mums maz notiek drupās esošo vai izrakumos atsegto celtnes būvpojumu grafiska rekonstruēšana. Neveicot šādu darbu, pētījumi nav novesti līdz nepieciešamajai pakāpei un atklājumi ir grūti uztverami. Protams, pēc senāk veiktas fiksācijas materiāliem iespējams rekonstruēt pētījumu gaitu un nodalīt atsevišķus būvperiodus, kā tas, piemēram, veikts par Salaspils pili [Ose 1998c]. Diemžēl pēc vairākiem gadiem vai pat gadu desmitiem, citam pētniekam pievēršoties seniem izpētes materiāliem, vairs neko no izrakumu situācijas nevar pārbaudīt dabā. Tāpēc secinājumus var ieviesties tādas kļūdas, kuras izrakumu autors nebūtu pieļāvis, ja savu pētījumu rezultātus apkopotu pats.

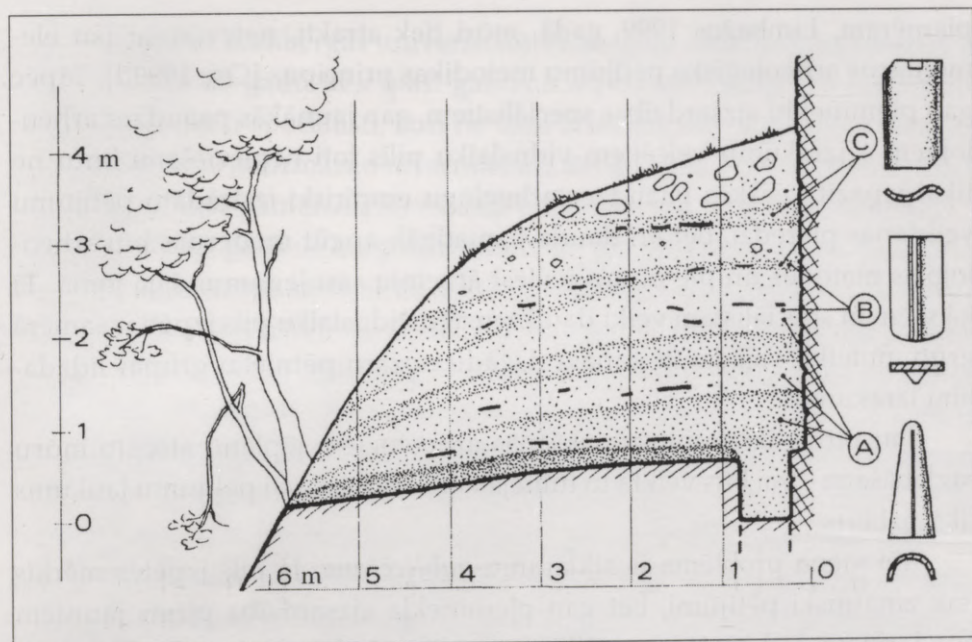
Kaut arī Latvijā atsevišķās viduslaiku pils izmantotas dažādas pētniecības metodes, līdz šim praktiskā darbā iegūtās atziņas diemžēl nav apkopotas plašākā iespiestā darbā. Tikai vienā Latvijas arheologa starptautiskas konferences referāta publikācijā uzsvērti vairāki metodoloģiski principi, kas devuši rezultātus Bauskas pils izpētē [Caune 1993]. Jāpiebilst, ka šīs metodoloģiskās atziņas pozitīvi novērtētas arī ārzemēs iespiestā recenzijā [Lovén 1994]. Minētajā rakstā par Bauskas pili, pirmkārt, atzīmēts, ka nozīmīga ir kultūrslāņa izpēte ne tikai pils pagalmā, bet arī mūru ārpusē, kur apdzīvotība nav bijusi. Tā, piemēram, Bauskas pils ziemeļu mūra

57. att. Arheoloģiskajos izrakumos 1980. gadā Bauskas pils ziemeļu mūra ārpusē konstatētās atradumu koncentrācijas vietas zem logiem.

A – skats no ziemeļiem, B – plāns.

1 – atradumu vietas, 2 – Mēmeles krasta nobrukums, 3 – kultūrslānis

58. att. Kultūrslāņa griezumš 1980. gada arheoloģiskajos izrakumos pie Bauskas pils ziemeļu mūra un tajā atrasto dakstiņu forma.

A – klostertipa dakstiņi, B – mēles jeb plakanie dakstiņi, C – liektie jeb holandiešu dakstiņi

pakājē, stāvajā Mēmeles krastā, pakāpeniski veidojies uzbērums no pārbūvju laikā izsviestiem būvgružiem un būvdetaļām. Otrkārt, grafiskā zīmējumā uzskatāmi parādīta slāņu stratigrāfija, kuru dod ārsienai perpendikulāri novietots izrakumu laukuma profils. Treškārt, vērsta uzmanība uz pils logu izvietojumu, pa kuriem būvdarbu laikā izmesti gruveši – krāšņu paliekas un veci iedzīves priekšmeti. Pēc atradumu koncentrācijas secināts, ka tā atbilst attiecīgā pils mūra lógailu skaitam un izvietojumam un līdz ar to dod ziņas par konkrētu telpu kādreizējo iekārtojumu. Ceturtkārt, pēc skaidri nodalāmos slāņos atrastiem dakstiņu fragmentiem izstrādāts šo Bauskas pils būvmateriālu datējums.

Diemžēl Latvijas arheologu vidū pastāv arī uzskati, ka viduslaiku pilsdrupās virs mūriem esošie gruvešu slāņi ir mazsvarīgi un tie nav rūpīgi jāpēta, pilsdrupās virsējos būvgružus var norakt ar buldozeru bez rūpīgas slāņu caurskates, var iztikt bez precīzas laukumu iemērišanas un rūpīgas atradumu fiksācijas. Tad nav jābrīnās, ka vēl pat 20. gs. beigās pilsdrupās,

piemēram, Limbažos 1999. gadā, mūri tiek atrakti, neievērojot pat elementārus arheoloģisko pētījumu metodikas principus [Ose 1999d]. Tāpēc gan pieminekļu aizsardzības speciālistiem, gan jaunākās paaudzes arheologiem – izrakumu veicējiem viduslaiku pils ļoti nepieciešami būtu ne tikai iepazīt vecākās paaudzes arheologu empīriski izstrādāto pētījumu veikšanas pieredzi, bet arī daudz pamatīgāk apgūt modernās būvarheoloģijas metodes un pie mums ieviest ārzemju sasniegumus šajā jomā. Tā kā vienam speciālistam veikt daudzpusīgu viduslaiku pils izpēti ir samērā grūti, noteikti vajadzētu panākt dažādu nozaru pētnieku grupas līdzdalību izrakumos.

Jau pirms izrakumu uzsākšanas arheologiem jāplāno atsegto mūru saglabāšana – vai būs veikta to tūlītēja konservācija, vai pētījumu laukums tiks aizbērts.

Vēl viena problēma ir atklājumu *publicēšana*. Ja pils izpētes mērķis nav zinātniski pētījumi, bet gan pieminekļa aizsardzība pirms jauniem būvdarbiem, tad izpētes veicēji informāciju vāc bez nodoma to apkopot, analizēt un publicēt. Tomēr, ja nav publikāciju, jauniegūtie fakti netiek fiksēti un apstrādāti nepieciešamajā līmenī. Vēlāk, kad pieminekļi gājis bojā vai pārbūvēts un zudušas tā iepriekš atsegtais detaļas, citiem pētniekiem precīzas informācijas ieguve no nepilnīga pārskata, daļēja uzmērojuma vai rokrakstā atstātām piezīmēm ir apgrūtināta. Gatavojot zinātnisku publikāciju, pats būvīpētes autors spiests meklēt paralēles, iedziļināties iepriekšējo pētnieku viedokļos – līdz ar to jau izpētes gaitā skaidrāka kļūst paša pētāmā objekta būvvesture un veiksmīgāk noris jaunās informācijas fiksācija. Publikācija dod iespēju savāktajiem faktiem nonākt pārējo pētnieku rīcībā, viņi varētu meklēt paralēles citos pieminekļos un salīdzināt tos gan pēc būvveida, gan būvmateriāliem, gan plānojuma utt. Līdz ar to publikācijas palīdz labāk izprast citur jau atsegta konstrukcijas, veicina jaunu pētniecības metožu apguvi, sekmē visas piļu izpētes attīstību.

Jāatzīst, ka Latvijai līdzīgas problēmas viduslaiku piļu izpētē pastāv arī ārzemēs. Kā citās valstīs tiek organizēta viduslaiku pieminekļu izpēte, un kādas ir tur sastopamās kļūdas? Kaut arī ne visur Eiropā pētījumu līmenis ir vienāds, tomēr jūtama tendence veidot pētnieku grupas, kurās iekļautos ja ne visi nepieciešamie speciālisti, tad vismaz to vairākums. Tā, piemēram, Vācijā strādā ne tikai vecās paaudzes pētnieki – viduslaiku

arheologi, bet Bambergas universitātē Viduslaiku arheoloģijas katedrā jau vairāk nekā 20 gadu tiek īpaši gatavoti arī būvarheologi jeb celtniecības arheologi. Tie ir speciālisti, kuri ne tikai arheoloģiski pēta zemes slāņus ar tajos saglabāto informāciju un senlietām, bet arī vada atsegto celtnu palieku fiksēšanu, veic uzmērošanu, nodala būvperiodus, pēta būvmateriālus, to izmaiņas laika gaitā un mēģina rekonstruēt gan pils ēku izskatu, gan spriest par tās iedzīvotāju sastāvu un materiālo kultūru. Izrakumus un būvizpēti viduslaiku pili reti veic tikai viens arheologs. Lielākoties tas ir speciālistu grupas darbs, kura nobeigumā notiek seno celtniecības palieku konservācija, lai aizsargātu un saglabātu atsegtais būvkonstrukcijas. Ne velti jau 1992. gadā vācu seno celtnu būvvēstures pētnieku apvienības "Koldeveja biedrība" kongresa rezolūcijā izteikts viennozīmīgs secinājums par viduslaiku pieminekļu izpēti: celtnu drupu izrakumos vadošajam jābūt būvveida pētniekam; jau arheoloģisko izrakumu projektā jāietver konservācijas koncepcija, kura jānodrošina ne tikai ar zinātnes, bet arī ar finansiāliem un tehniskiem līdzekļiem [Resolution 1992, 156].

Vēl nedaudz par sasniegumiem viduslaiku piļu izpētē Čehijā. Arheoloģijas institūtā Prāgā ir nodrošināta arheologu sadarbība ar topogrāfiem un arhitektiem. Institūtam ir uzmērošanas grupa, kas izgatavo arheoloģiski pētāmo pieminekļu situācijas plānus, celtnu kopplānus, veic mūru fotogrammetrisku fiksāciju. Vairāku gadu desmitu gaitā izdarīta gandrīz visu viduslaiku piļu inventarizācija un uzmērošana, apkopoti arheoloģisko izrakumu rezultāti un publicēti pamatīgi enciklopēdiska rakstura darbi [Durdík 1999].

Polijā zinātnieki runā par piļu izpētes arheoloģiski arhitektoniskām metodēm, uzskatot par pilnīgi nepieciešamu arheologa, arhitekta un vēsturnieka vienlaicīgu piedalīšanos pētījumos [Kajzer/Salm 1996, 77]. Tomēr viņi nekautrējas atzīt arī savas kļūdas. Tā, piemēram, pēc Otrā pasaules kara veiktās daudzu pieminekļu izpētes rezultāti esot sagatavoti tikai kā atskaites mašīnrakstā ar zīmējumiem un fotogrāfijām 4–5 eksemplāros. Tagad poļi atzīst par milzīgu kļūdu, ka pārskati nav publicēti kaut vai saīsinātā variantā, jo dažos eksemplāros eksistējošie manuskripti praktiski netiek izmantoti un daļa laika gaitā pat pazudusi. Kā atzīmējuši Lodzas universitātes profesori L. Kajzers un J. Salms, nepublicēti pārskati neviņi mūsu zināšanas par bieži vien jau aizmirstiem un tagad grūti

identificējamiem, vēl vairāk – vairs nenovērtējamiem zinātniskiem pūliņiem. Tāpēc par visādi veicināmu metodi pētījumu rezultātu atspoguļošanai un saglabāšanai atzīta publikācija [Kajzer/Salm 1996, 77]. Nepublicētos darbus reizēm gan citi pētnieki pieminot, bet zinātnes attīstībā tiem neesot nozīmes. Līdz ar to pamatoti izvirzīts jautājums – vai atsevišķa pieminekļa pētījumi, kuru rezultāti nav apkopoti publikācijā, vispār uzskatāmi par zinātnisku izpēti?

Šajā nodaļā vairāk uzsvērtas negatīvās iezīmes un trūkumi Latvijas piļu izpētē, atzīmēti vēl darāmie darbi un vēlamās korekcijas. Tas nav pārmetums agrākajiem pētniekiem, bet mēģinājums reāli novērtēt pašreizējo situāciju un varbūt rosinājums mainīt attieksmi pret pētāmajiem objektiem. Uzreiz nav iespējami daudzi jauninājumi, taču pakāpeniskas pārmaiņas ne tikai mūsu viduslaiku piļu, bet arī citu viduslaiku arhitektūras pieminekļu izpētē ir nepieciešamas. Lai sagatavotu jaunus speciālistus, būtu nepieciešama pamatīga jaunākās metodoloģijas apguve, studentu orientēšana ne tikai uz senākajiem arheoloģijas periodiem un jaunāko laiku mākslas un arhitektūras vēsturi, bet arī uz viduslaiku celtniecības pieminekļu izpēti. Tikai kompleksa dažādu nozaru speciālistu piedalīšanās pētījumos, savāktā materiāla apkopošana un regulāra nozīmīgāko atklājumu publicēšana veicinās Latvijas piļu izpētes līmeņa tuvināšanu sasniegumiem Eiropā.

1996. gadā iznāca pirmā izdevuma "Latvijas
 vēsture" sērijas pirmā grāmata "Latvijas
 vēsture. 1. sējums. Pirmslatviešu un
 viduslaiku Latvijā" (Rīga: Latvijas
 vēstures un kultūras pētījumu institūts, 1996).
 Šīs grāmatas izveidošana bija iespējama
 pateicoties Latvijas Vēstures un Kultūras
 pētījumu institūta (LVI) darbam, kas
 ir veltīts Latvijas vēstures un kultūras
 pētījumiem. LVI ir izveidojis vairākus
 zinātniskos žurnālus, kas nodrošina
 zinātniskās informācijas izplatību.

Latvijas Vēstures un Kultūras pētījumu
 institūta darbu virzība ir noteikta
 Latvijas Vēstures un Kultūras pētījumu
 institūta Statūtos, kas ir pieņemti
 1996. gadā. Statūtos ir noteikta
 institūta mērķi, uzdevumi un darba
 organizācija.

Latvijas Vēstures un Kultūras pētījumu
 institūta darbu virzība ir noteikta
 Latvijas Vēstures un Kultūras pētījumu
 institūta Statūtos, kas ir pieņemti
 1996. gadā. Statūtos ir noteikta
 institūta mērķi, uzdevumi un darba
 organizācija.

Latvijas Vēstures un Kultūras pētījumu
 institūta darbu virzība ir noteikta
 Latvijas Vēstures un Kultūras pētījumu
 institūta Statūtos, kas ir pieņemti
 1996. gadā. Statūtos ir noteikta
 institūta mērķi, uzdevumi un darba
 organizācija.

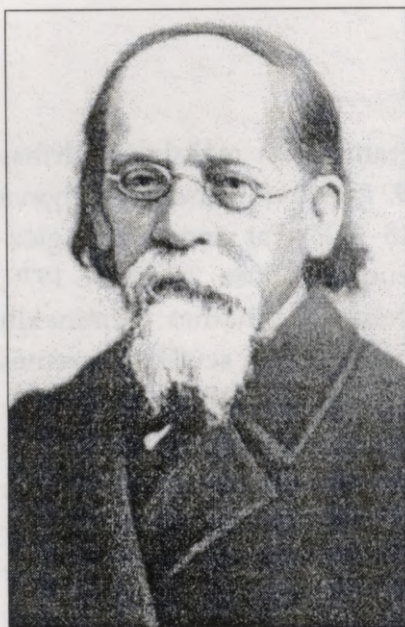
Latvijas Vēstures un Kultūras pētījumu
 institūta darbu virzība ir noteikta
 Latvijas Vēstures un Kultūras pētījumu
 institūta Statūtos, kas ir pieņemti
 1996. gadā. Statūtos ir noteikta
 institūta mērķi, uzdevumi un darba
 organizācija.

Jūliuss Dēringš – Kurzemes un Zemgales piļu pētnieks

Viens no rosīgākajiem Kurzemes literatūras un mākslas biedrības locekļiem un aizrautīgs novadpētnieks 19. gs. otrajā pusē bija Jelgavā dzīvojušais mākslinieks Jūliuss Dēringš (1818–1898). Par viņa darbību glezniecībā rakstīts biogrāfiskos leksikonos [Neumann 1908a, 34; DBBL 1970, 172; Thieme/Becker 1939, 370f.], bet par veikumu senatnes pieminekļu pētniecībā liecina publikācijas Baltijas dienas presē un sevišķi Kurzemes literatūras un mākslas biedrības 1857.–1898. gada sēžu protokolos. Par J. Dēringa 22 nozīmīgākajiem rakstiem precīzas norādes apkopotas 19. gs. vēstures bibliogrāfijā [Winkelman 1878, 559]. Vēl viens plašs un vērtīgs avots, kas stāsta par J. Dēringa dzīvi un daudzpusīgajām interesēm, ir viņa personiskais arhīvs. Tajā apkopoti vairāki desmiti manuskriptu – biezas burtnīcas, kuras dzīves beigās J. Dēringš nodevis Kurzemes biedrības bibliotēkai, bet tagad tās glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1097.–1123. l.]. Šajos materiālos ietilpst gan ikdienas gaitu un veikto pasūtījumu īss uzskaitījums, gan interesantāko notikumu apraksti un ceļojumu piezīmes dienasgrāmatās un pierakstu bloknotos. Īpaši gatavotas, glītā rokrakstā pārrakstītas un ar paša zīmējumiem ilustrētas vairākas atmiņu “grāmatas” – pabiezi sējumi ar zīmīgu nosaukumu – “Ko es labprāt nevēlētos aizmirst, jeb atmiņas no manas dzīves” (*Was ich nicht gern vergessen möchte, oder Erinnerungen aus meinem Leben*). Šajās piezīmēs plašākā izklāstā apkopoti mākslinieka novērojumi gan par paša dzīvesvietu Jelgavu, tās ievērojamām celtnēm un zīmīgiem notikumiem, gan par tuvākās un tālākās apkārtnes pieminekļiem, kas rūpīgi iepazīti daudzo braucienu laikā.

Tagad – vairāk nekā 180 gadu pēc J. Dēringa dzimšanas viņa publikācijas un rokrakstā atstātās piezīmes kā pētniecībai nozīmīgu avotu

izmanto vēsturnieki, arheologi un mākslas vēsturnieki. Tomēr kopumā J. Dēringa atstātais mantojums plašāk nav aprakstīts, izņemot nesen iespiestu nelielu ieskatu viņa dzīvē un darbībā, kas balstīts uz arhīva materiāliem [Plikša 1999]. Šoreiz tuvāk pievērsīsimies tikai vienai J. Dēringa darbības jomai – veikumam Kurzemes un Zemgales viduslaiku piņu izpētē, bet vispirms īsi par galvenajiem viņa biogrāfijas datiem.

59. att. Mākslinieks un senatnes pētnieks
Jūliuss Dēriņš

Frīdrihs Jūliuss Dēriņš dzimis 1818. gada 31. augustā Drēzdenē amatnieka ģimenē. No 1832. līdz 1838. gadam viņš mācījies dzimtās pilsētas Mākslas akadēmijā, specializējoties portretu un vēsturiskajā glezniecībā. Tā kā materiālie apstākļi bijuši grūti, Drēzdenes galerijā J. Dēriņš pārdošanai kopējis gleznas. Dažus gadus vēlāk jaunais mākslinieks devies savā pirmajā studiju ceļojumā pa Dienvidvāciju un Augšitāliju, iepazīstoties ar turienes mākslas pieminekļiem un vienlaikus peļņas nolūkā zīmējot krāsainus tautastērpu attēlus vācu tautas vēstures izdevumam [Lenz 1970, 172]. 1845. gadā J. Dēriņš saņēmis uzaicinājumu pasniegt zīmēšanas stundas un gleznot portretus Kurzemē, kur viņš plānojis palikt divus gadus. Tomēr dažādi jauni pasūtījumi viņu aizkavēja, un beidzot mākslinieks te atrada otru dzimteni. 1847. gadā viņš apprecējās un kopā ar ģimeni visu mūžu pavadīja Jelgavā.

No 1859. gada J. Dērings 31 gadu strādājis par zīmēšanas skolotāju Jelgavas ģimnāzijā, vienlaikus darbojoties kā ražīgs gleznotājs. Dzīves laikā viņš darinājis 23 altārglezņas Kurzemes un Zemgales baznīcām [Campe 1957, 383]. Milzīgs ir viņa veikums portretu glezniecībā – pēc atzīmēm paša dienasgrāmatā kopumā portretētas 1106 personas, kā arī izgatavotas trīs glezņas par vēsturiskām tēmām [Neumann 1908a, 35].

Līdzās ikdienas pasniedzēja darbam skolā un daudzo pasūtījumu gleznošanai J. Dērings vienmēr dzīvi interesējies par senatnes piemiņekļiem. 1857. gada 6. martā viņu ievēlēja par Kurzemes literatūras un mākslas biedrības kārtējo biedru [Sb. Kurl. 1850–1863, 80], un drīz J. Dērings kļuvis par vienu no tās aktīvākajiem locekļiem. 1860. gadā J. Dērings ievēlēts biedrības valdē un sācis pildīt bibliotekāra pienākumus, bet no 1865. gada – vienlaikus darbojies arī kā biedrības sekretārs. Viņš sastādījis jaunu bibliotēkas katalogu, piedalījies Jelgavas muzeja iekārtošanā, vairāk nekā 30 gadu garumā organizējis sēdes un rūpējies par biedrības ziņojumu sagatavošanu iespiešanai.

Pārlūkojot J. Dēringa regulāros pierakstus dienasgrāmatās, var apjaust, cik spraiga un piepildīta viņam bijusi ik stunda un cik daudz padarīts vienas dienas laikā. Tā, piemēram, sestdienā, 1878. gada 1. jeb (pēc jaunā stila) 13. jūlijā, kad J. Dērings bija 60 gadu vecs, viņš aprakstījis viesošanos Šlokenbekas muižā un braucienu atpakaļ uz Jelgavu [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./24. l., 198., 199. lp.]. No rīta mākslinieks piecēlies ceturksni pēc septiņiem, padzēris kafiju un izgājis pastaigāties. Ap plkst. 10 kopā ar muižas īpašnieku Reki abi kājām aizgājuši uz 2,5 verstis attālo Durbi pie muižnieka radiniekiem. Mākslinieku apbūris mājas un parka krāšņums. Kamēr Reke medījis baložus muzeja izbāzeņu kolekcijai, Dērings pabeidzis kādu portretu. Ap plkst. 12 ekipāžā viņš aizvests uz Tukuma staciju un ar vilcienu 3.20 iebraucis Rīgā. Nolicis mantas pie kāda paziņas, Dērings devies pie Pecolda, kurš līdz pieciem viņam no kādas krievu avīzes tulkojis biogrāfiskas ziņas par Rastrelli. Pēc pusdienām Jāņa ģildes pagrabā Dērings devies pastaigā, apmetot līkumu pa Daugavmalu, līdz Vērmanģdārzam. Tad viņš savācis pie paziņas atstātos saiņus un braucis uz staciju. No Rīgas vilciens atgājis 8.57 un pēc 10 iebraucis Jelgavā.

Arī citas dienas, kad J. Dērings nav devies ceļojumos, viņš nekad nav nīcis bezdarbībā, bet gan gleznojis, lasījis, gatavojis referātus vai rakstījis

Kurzemes biedrības sēžu ziņojumiem, strādājis muzejā un bibliotēkā. Šāds dzīves ritms saglabāts arī mūža beidzamajos gados. Tā, piemēram, pirmdienā, 1893. gada 22. februārī jeb 6. martā (pēc jaunā stila), kad J. Dērings bija 75 gadus vecs, atzīmēti sekojoši notikumi [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./31. l., 57. lp.]. Diena bijusi apmākusies, snidzis. No rīta J. Dērings lasījis, tad līdz plkst. 10 veicis ierakstus savā darbu grāmatā. Vēlāk viņš apciemojis Dīderiksu – Kurzemes biedrības locekli, tad aiznesis uz spiestuvi 1892. gada biedrības sēžu ziņojumu manuskriptu. No pusdivpadsmitiem līdz trijiem viņš kārtojis no Dīderiksa atnestos laikrakstus, tad neilgi atpūties. Vēlāk divarpus stundu J. Dērings strādājis bibliotēkā, bet no sešiem līdz deviņiem muzejā bijusi biedrības literārās nodaļas sēde. J. Dērings palicis muzejā lasīt avīzes un pēc tam vakariņojis. Kā lasāms dienasgrāmatā, arī citas viņa dienas bijušas dažādu darbu un notikumu pilnas.

Kurzemes biedrībā J. Dērings bieži referējis ikmēneša sanāksmēs un regulāri publicējis savu pētījumu rezultātus. Kā secinājis biedrības vēstures pētnieks V. Šlaus, piemēram, no 1864. līdz 1871. gadam J. Dērings nolasījis 34 referātus, bet citi aktīvākie locekļi tikpat ilgā laikā uzstājušies tikai 10–20 reizes [Schlau 1968, 49 ff.]. J. Dērings biedrībā stāstījis gan par saviem izrakumiem “velna laivās” – bronzas laikmeta apbedījumu vietā Ziemeļkurzemē [Döring 1864], gan iztirzājis Jelgavas baznīcu vēsturi [Döring 1884b; 1884c], gan iepazīstinājis ar paša darinātām altārglezlām [Sb. Kurl. 1866, 132], gan stāstījis par dažādām citām tēmām. Liela daļa J. Dēringa referātu un ziņojumu publicēta Kurzemes biedrības sēžu ziņojumos. Daži nozīmīgi darbi tomēr palikuši nepabeigti un npublicēti, bet tie bijuši vērtīga iestrāde citiem pētniekiem. Tā, piemēram, J. Dērings savācis apjomīgu materiālu par Baltijas provinču māksliniekiem, un pēc viņa nāves to izmantojis V. Neimanis, veidojot savu Baltijas mākslinieku leksikonu [Neumann 1908a].

Dzīves beigās, kļūstot nespēcīgākam, J. Dērings 1893. gada 30. jūnijā atkāpās no amatiem Kurzemes biedrībā. Viņa veikumu biedrības darbības aktivizēšanā, tās bibliotēkas pilnveidošanā, kā arī vietējo senatnes pieminekļu apzināšanā un izpētē gandrīz pusgadsimta garumā augstu novērtējuši laikabiedri [Diederichs 1894, 25, 26]. Mūža pēdējos gadus mākslinieks dzīvojis vientulībā – no dzīves pirms viņa bija šķirusies sieva un vecākais dēls. J. Dērings miris 1898. gada 26. septembrī Jelgavā.

Iepazīstot J. Dēringa apjomīgo personisko arhīvu un daudzās publikācijas Kurzemes biedrības sēžu ziņojumos, viņš atklājas kā rūpīgs dažādu notikumu dokumentētājs un nerimstošs pētnieks ar daudzpusīgām interesēm. Aizraušānās ar senatni J. Dēringam, šķiet, radusies jaunībā – par to varētu liecināt jau viņa specializēšanās vēsturiskajā glezniecībā. Uzsākot dzīvi Kurzemē, māksliniekam bieži bija jādodas tālākos un tuvākos braucienos, pieņemot portretu pasūtījumus un uzstādot baznīcās paša izgatavotās altārglezņas. Muižās un pastorātos viņam dota naktsmītne, bet muižnieki un garīdznieki ne tikai stāstījuši par savas apkārtnes ievērojamākajiem senatnes pieminekļiem, bet nereti arī palīdzējuši tos atrast un uzmērot.

Būdams profesionāls mākslinieks, J. Dērings ceļojumu laikā savās piezīmju grāmatiņās zīmējis vēsturisku ēku – piļu, muižu un baznīcu plānus un skatus, bet kā aizrautīgs novadpētnieks viņš ik dienas fiksējis interesantākos notikumus, aprakstījis gan savu apkārtni Jelgavā, gan braucienos pa Kurzemi un ārzemju ceļojumos apskatītās senās celtnes. Viņš reizēm darbojies arī kā arheologs, veicot vairākus nelielus atrakumus gan dažās viduslaiku pilīs, gan pilskalnos un apbedījumu vietās. Kaut J. Dēringam nebija speciālas izglītības, viņš darbojies arī kā vēsturnieks – studējis sava laika literatūru un vecākās hronikas, veicis senu dokumentu norakstus muižu arhīvos un devis toreizējo celtnu stāvokļa aprakstus un būvvēstures pārskatus vairākām Kurzemes viduslaiku pilsdrupām, kungu namiem un 18. gs. pilīm [Döring 1878b], baznīcām [Döring 1884b; 1884c; 1887], un pat publicējis apcerējumu par Senās Latvijas etniskiem jautājumiem [Döring 1881].

Tagad tuvāk pievērsīsimies J. Dēringa veikumam Kurzemes un Zemgales viduslaiku piļu izpētē. Atsevišķas pilis vai to drupas mākslinieks apskatījis, īsi aprakstījis vai skicējis jau kopš 19. gs. vidus, tomēr materiāli sevišķi rosīgi par tām vākti 19. gs. 70. un 80. gados, kad iespiesti vairāki garāki raksti par Dobeli, Rindu, Jaunpili, Jersiku un Loksteni, kā arī par bīskapa un ordeņa pilīm Rīgā. Īsākos ziņojumos atrodamas galvenās vēstures ziņas par Ēdoli, Koknesi, Alteni, Šlokenbeku. Publicēti arī J. Dēringa uzmēroti plāni Dobeles un Jaunpils pilij, bez tam mākslinieka arhīvā saglabājušās Altenes, Bauskas, Cēsu, Ēdoles, Lokstenes, Rindas, Šlokenbekas pils plānu skices, kā arī izteiksmīgi skati uz Dundagas, Cēsu,

61. att. Skati uz Dundagas pili no ziemeļrietumu un ziemeļaustrumu puses.
J. Deringa zīmējums 1846. gada 23. augustā

Siguldas, Kokneses pili. Iepazīstot J. Dēringa veikumu, jāatzīst, ka viņš viduslaiku pilīm nav veltījis īpašu uzmanību un nav regulāri un sistematiski vācis par tām materiālus – tā bijusi tikai viena viņa plašo interešu joma. Tomēr padarītā darba apjoms ļauj viņu atzīt par nozīmīgāko Kurzemes un Zemgales viduslaiku piļu pētnieku 19. gadsimtā. Balstoties uz minētajiem Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāliem – pētnieka dienasgrāmatām un atmiņu pierakstiem, kā arī publikācijām Kurzemes biedrības sēžu ziņojumos, izsekosim J. Dēringa ceļojumiem un pētījumiem par viduslaiku pilīm.

Jau pirmajā vasarā pēc ierašanās Jelgavā – 1846. gadā J. Dērings, izpildot gleznu pasūtījumus, apceļojis Kurzemi. Savā dienasgrāmatā viņš ne tikai aprakstījis interesantas vietas un notikumus, bet nereti tos arī ilustrējis spalvas zīmējumiem – kādu izteiksmīgu celtnes skatu vai plānu. Braucienā pa Ziemeļkurzemi J. Dērings iegriezies Dundagā, brīvajā laikā rūpīgi iepazinis pili, atzīmējis vairākus tās vēstures faktus un teikas, kā arī zīmējis seno celtni divos skatos – no ziemeļrietumu un ziemeļaustrumu puses [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1107. l., 83. lp.]. Dundagas pils abas skices, kas izgatavotas 1846. gada 23. augustā, ir vairākkārt publicētas [Erdmanis 1989, 108; Plīkša 1999, 71]. J. Dēringa interesi par senatnes pieminekļiem raksturo arī citi pieraksti un skices tajā pašā atmiņu bloknatā – viņš pārzīmējis dažus 18.–19. gs. sākuma Aizputes un Jelgavas pilsētas plānus [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1107. l., 98. lp.], kā arī attēlojis Jelgavas lielākās baznīcas.

1857. gada vasarā gleznotājs apceļojis Vidzemi, iepazīstot Siguldu, Krimuldu, Turaidu, Cēsis, Koknesi [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./10. l., 111. lp.]. Savā dienasgrāmatā J. Dērings atzīmē, ka Siguldas pilsdrupu gaišajā akmens mūrī īpaši izcēlies no sarkaniem ķieģeļiem veidotais bruņinieku krusts, kas bijis redzams augstu virs kapelas loga. Vēlāk šādu pilsdrupu skatu viņš iezīmējis kā ilustrāciju ceļojuma aprakstam [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1110. l., 220. lp.]. Savos atmiņu pierakstos par Krimuldu viņš atceras romantiskās pilsdrupas, kuras, gaidot ķeizara ierašanos, 1862. gadā firsts Līvens licis atrakt, un līdz ar to atsegti daudzu mūru pamati un atrasti dažādi seni ieroči un citas lietas [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1110. l., 218. lp.]. Cēsis J. Dērings jūsmojis par rietumu torni un mestra zāles velvēm. Viņš skicējis pilsdrupas un pēc acumēra zīmējis pils plānu.

Abi zīmējumi atrodami J. Dēringa atmiņu kladē [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1110. l., 223., 224. lp.] un nesen tikuši publicēti [Malvess 1995, 225; 1998, 284]. Kokneses pilī J. Dēringu sajūsminājis mūru augstums, bet viņš atzinis, ka, saglabājušās bez torņiem, drupas nav tik iespaidīgas kā Cēsīs. Neilgi uzturoties Koknesē, zīmēts pilsdrupu kopskats [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1110. l., 238. lp.].

Kokneses pilij, tās bojāejas vēsturei un drupu stāvoklim 19. gs. otrajā pusē J. Dērings atkal pievērsies 1875. gadā, referējot Kurzemes biedrībā un pēc tam sēžu ziņojumos publicējot dažas lappuses garu rakstu. Vienlaikus viņš iesniedzis muzejam paša izgatavotu 1701. gada pils plāna kopiju. Tajā pašā biedrības sēdē J. Dērings ziņojis par 1874. gada augustā apskatītajām Altenes pilsdrupām, dodot nelielu vēsturisku izziņu, un arī to plāns iesniegts Jelgavas muzejam [Döring 1876]. J. Dērings 1874. gadā esot uzmērojis arī Sēlpils pilsdrupu plānu [Löwis 1901a, 145]. Diemžēl tagad nevienam no šiem trim plāniem nav zināma atrašanās vieta – iespējams, ka tie gājuši bojā, Otrā pasaules kara laikā nodegot Jelgavas muzejam.

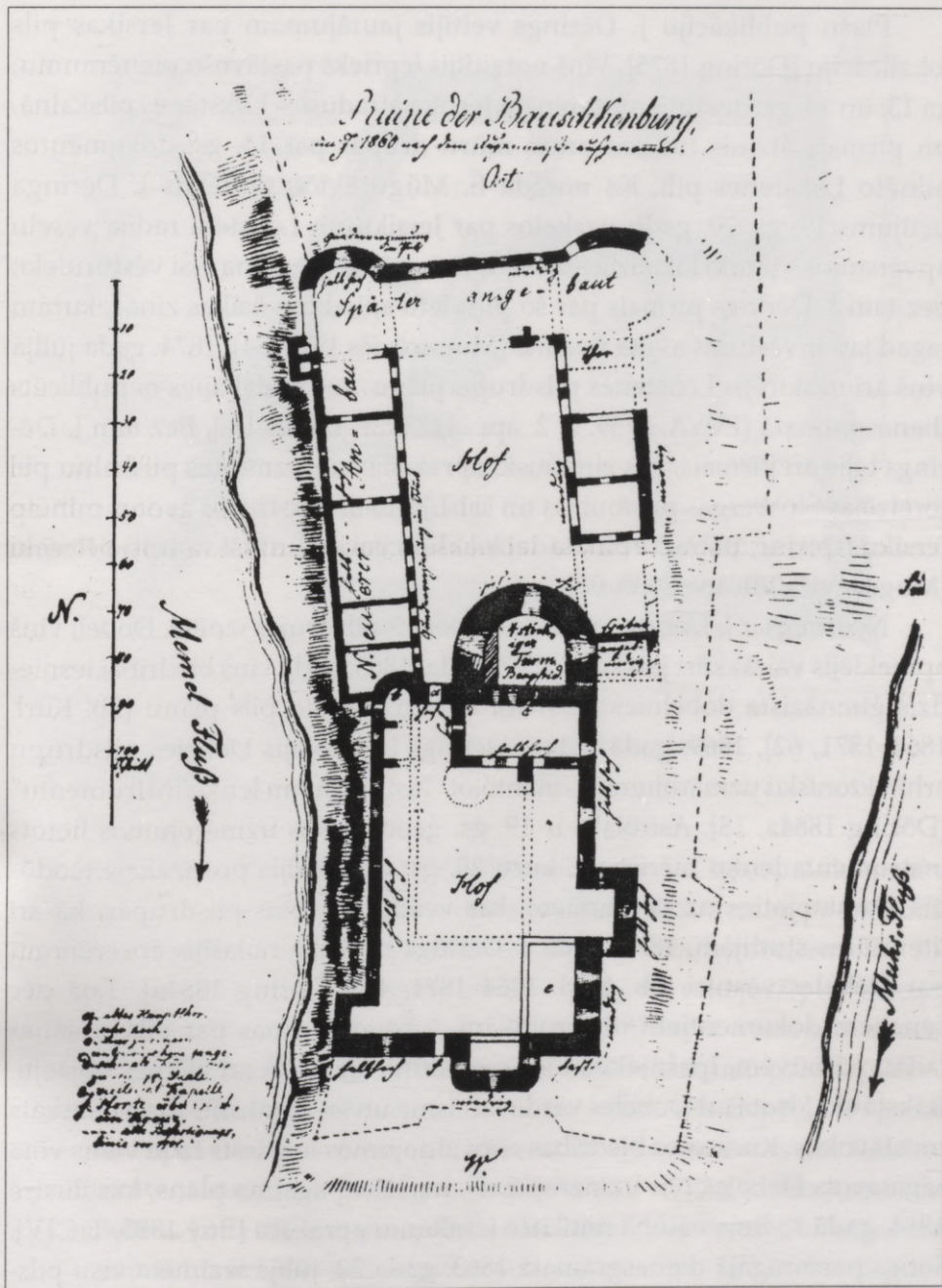
Vairākkārt J. Dērings bijis Bauskā un gandrīz katreiz aizstaigājis līdz pilsdrupām. Īpaši rūpīgi viņš senos mūrus studējis 1860. gadā, kad pilsētiņā uzturējies ilgāku laiku, jo darinājis altārgleznu baznīcai. Togad viņš rūpīgi izpētījis senos mūrus, īsi aprakstījis sienas un torņus, kuriem vietām esot "kolosāls biezums". Viņš izpētījis arī visus pieejamos pagrabus un uzkāpis lielajā tornī. Mākslinieks tēlaini un ar nelielu nostalgiju aprakstījis plašo panorāmu, kas pavērusies no pils ziemeļu mūra loga ailas: tur nogāze gandrīz stāvus ejot lejā līdz pat ūdenim, bet tālumā paveroties brīnišķīgs skats uz tuvējo miestīņu, kas izpleties skaistajā Mēmeles ielejā un spilgti atgādinot Saksijas kalnu pilsētiņas [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1110. l., 245. lp.]. J. Dērings arī atzīmējis, ka vietām Bauskas pilsdrupās redzama mūru postīšana un akmeņu izvešana, kaut tas esot aizliegts.

1860. gada 3. septembrī izgatavots pilsdrupu plāns, izmērot celtni soļiem. Šis plāns, kā arī ap 1870. gadu zīmēts Bauskas pilsētas plāns un pils senākā zīmējuma kopija ievietota viņa atmiņu sējumā [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1110. l., 243., 244. lp.]. Tā kā J. Dērings plānu uzmērojis soļiem, tam nav īsti pareizas proporcijas un gandrīz visi leņķi zīmēti taisni. Tomēr plāns parāda 19. gs. virs zemes redzamos mūrus, bet piezīmes liecina par

senās celtnes rūpīgu izpēti. Tā, piemēram, J. Dērings atzīmējis, ka pils vecākajā daļā rietumu tornis ir zems, bet lielajam centrālajam tornim bijuši četri stāvi; pils austrumu daļa esot jaunāka piebūve, kuras ziemeļrietumu tornim saglabājusies tikai puse no kādreizējā augstuma, tomēr ārpusē uz sienas redzams apmetumā veidots kvadru rotājums.

Citreiz būdams Bauskā, J. Dērings tuvāk pētījis atsevišķas drupu vietas vai atzīmējis savus iespaidus. Jau 1860. gadā savā dienasgrāmatā viņš uzskicējis likumotu eju no pagalma uz lielā torņa pagrabu, no kura pēc nostāstiem vedot apakšzemes eja uz Mežotni. Kad J. Dērings nākamā – 1861. gada 3. maijā šo eju tuvāk izpētījis, tā bijusi apmēram 9 vai 10 soļu gara un ievedusi velvētā telpā. Grīda bijusi aizgruvusi būvgružiem, un tā atradusies dziļāk nekā ejas gals, tomēr nekur neesot bijusi redzama vēl kāda izeja [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1110. l., 245. lp.]. 1870. gada aprīlī ap Bauskas pilsdrupām turpināta iepriekšējā rudenī uzsāktā apstādījumu veidošana uz austrumu puses zemes vaļņiem. J. Dērings atzīst, ka ēnainās alejas būšot patīkama pastaigu vieta, bet viņam kā senatnes draugam tas jāvērtē negatīvi – koki traucēšot uztvert pilsdrupas un radišot pārmaiņas reljefā [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./18. l., 42. lp.]. Nākamo reizi Bauskā J. Dērings bijis 1877. gada jūlijā un pilsdrupās apskatījis torņa pagrabu – cietumu (*Burgverlies*), kurā 1535.–1538. gadā droši vien esot bijis ieslodzīts Burkards Valdiss, kā arī uzskicējis tā ieejas vietu ar padziļinājumiem durvju noslēgšanai ar aizbīdāmiem baļķiem [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./24. l., 58. lp.]. Vēlreiz Bauskas pilsdrupas apmeklētas 1882. gada vasarā, jo J. Dērings gribējis apskatīt nesen izrakto akmenskalumu ar lauvas galvas un augļu attēlojumu, kā arī uzrakstu "Anno 1596". Tomēr akmens vairs nav bijis atrodams, un vēlāk viņš uzzinājis, ka tas esot salūzis un aizvests uz Mežotni [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./27. l., 33. lp.].

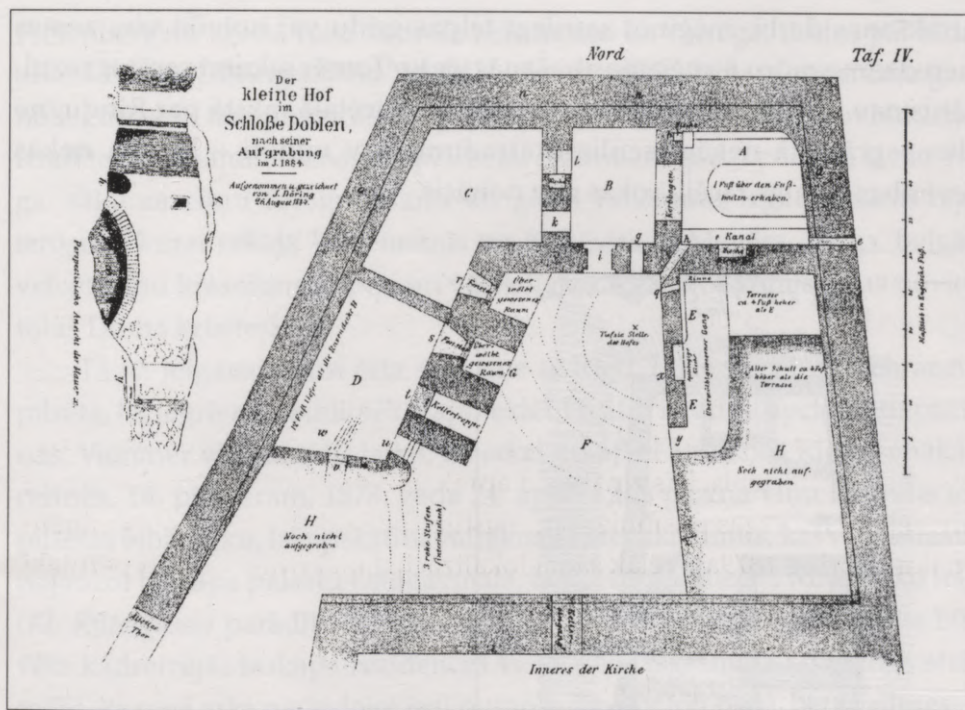
Atšķirībā no citām Kurzemes pilīm, kuras J. Dērings pētījis pamatīgāk, par Bausku viņš garāku apcerējumu nav iespiedis. Varbūt tāpēc, ka pilsētā bijis aktīvs novadpētnieks O. E. Šmits, kurš pats sagatavojis un publicējis pils vēstures aprakstu [Schmidt 1890]. J. Dērings Bauskai veltījis tikai nelielu rakstu par vietārda nozīmi, kā arī viena dokumenta norakstu, kas ņemts no Bornsmindes muižas arhīva [Döring 1885]. Toties plašāks Bauskas vēstures izklāsts, kurā J. Dērings apkopojis visas paša atrastās ziņas, lasāms viņa atmiņu pierakstos [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1110. l., 241. lp.].

62. att. Bauskas pils plāns.
 J. Dēringa uzmērojums 1860. gadā

Plašu publikāciju J. Dērings veltījis jautājumam par Jersikas pils lokalizāciju [Döring 1875]. Viņš noraidījis iepriekš pastāvošo pieņēmumu, ka 13. un 14. gs. dokumentos minētā Jersika atradusies Lokstenes pilskalnā, un pirmais atzinis tur redzamās mūru drupas par 14. gs. dokumentos minēto Lokstenes pili. Kā norāda Ē. Mugurēvičs, minētais J. Dēringa pētījums 19. gs. 70. gadu uzskatos par Jersiku un Loksteni radīja veselu apvērsumu – jauno lokalizāciju vēlāk vienprātīgi pieņēma visi vēsturnieki; bez tam J. Dērings pirmais par šo pilsvietu sniedzis sīkākas ziņas, kurām tagad jau ir vēstures avota nozīme [Mugurēvičs 1977, 54]. 1874. gada jūlijā viņš arī uzskicējis Lokstenes pilsdrupu plānu, kas saglabājies nepublicēts dienasgrāmatā [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./21. l., 148. lp.]. Bez tam J. Dērings bijis arī pirmais, kas zinātniski aprakstījis un uzmērijis pilskalnu pie toreizējās Šlosbergas pusmuižas un saistījis to ar rakstītajos avotos minēto Jersiku [Döring 1879a]; vēlāk šādai lokalizācijai piekrituši visi citi pētnieki [Mugurēvičs/Vilcāne 2000, 96].

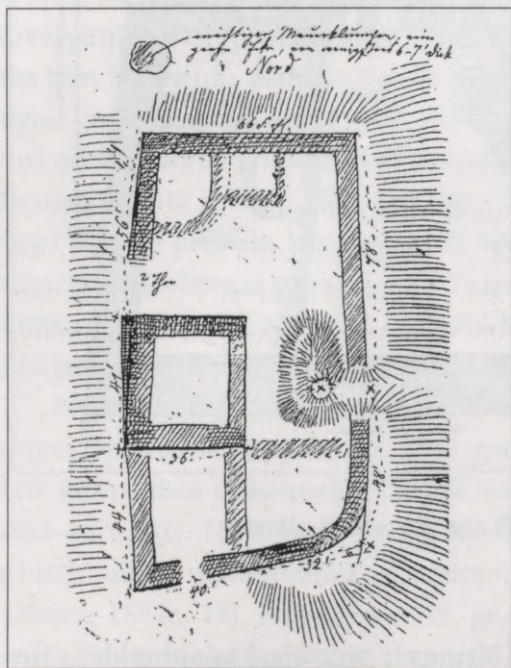
Nozīmīgs ir J. Dēringa veikums Dobeles pilsdrupu izpētē. Dobeli viņš apmeklējis vairākkārt jau kopš 1847. gada. 1865. gadā viņš biedrībai iesniedzis ģimnāzista dobelnieka Oskara Bāra uzmēroto pils plānu [Sb. Kurl. 1864–1871, 62]. 1869. gadā pats J. Dērings izgatavojis Dobeles pilsdrupu arhitektonisku uzmērojumu, izmantojot “astrolabu un leņķu instrumentu” [Döring 1884a, 18]. Astrolabs ir 19. gs. ģeodēziskos uzmērojumos lietots instruments leņķu mērīšanai, kuru 20. gs. nomainījis precīzākais teodolīts. Pamatojoties uz pētījumiem, kas veikti uz vietas pilsdrupās, kā arī literatūras studijām, 1870. gadā J. Dērings biedrībā nolasījis apcerējumu par Dobeles vēsturi [Sb. Kurl. 1864–1871, 403; Döring 1884a]. Tajā pēc senajiem dokumentiem un hronikām apkopotas ziņas par pils celšanas laiku, pārbūvēm, īpašniekiem un pārvaldniekiem, kā arī celtnes bojāeju. Rakstā skaidrota arī Dobeles vārda izcelsme un īsi aprakstīts drupu izskats un stāvoklis. Kurzemes biedrības sēžu ziņojumos iespiests tikai viens viņa sagatavots Dobeles pils uzmērojums – mazākā pagalma plāns, kas ilustrē 1884. gadā K. Boja vadībā notikušo izrakumu aprakstu [Boy 1885, Taf. IV]. Toties personīgajā dienasgrāmatā 1863. gada 22. jūlijā iezīmēta visu pilsdrupu plāna skice [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./12. l., 135. lp.]. Vēl J. Dērings izgatavojis norakstu kādam dokumentam par Dobeles pili 1696. gadā, kas ņemts no Bornsmindes muižas arhīva [Sb. Kurl. 1884, Anhang S. 1–10].

63. att. Dobeles pils izrakumos 1884. gadā atsegto celtņu plāns.
J. Dēringa zīmējums

No Latvijas piļu pētniekiem J. Dērings ir pirmais, kas apmeklējis un aprakstījis Rindu (*Angermünde*) – nomaļas Ziemeļkurzemes pilsdrupas pie mazās Rindas upītes, kas atrodas atstatu no lielajiem ceļiem. Par šo nelielo bīskapa pili J. Dēringa referāts 1877. gadā un sekojošā publikācija Kurzemes biedrības sēžu ziņojumos [Döring 1878a] ir vienīgais avots, uz kuru balstījies gan K. Lēviss of Menārs savā leksikonā, gan A. Tulse. J. Dērings par Rindas pilsdrupām uzzinājis, uzturoties Popē 1870. gada jūlijā. No Popes muižas arhīva viņš arī savācis vēstures datus par Rindas pili. Apskatot drupas, J. Dērings bijis pārsteigts, ka saglabājies samērā daudz mūru, kaut 19. gs. sākumā no tiem laužti akmeņi Ovišu bākas būvei. Dažviet mūri pacēlušies pat vairākas pēdas virs apkārtējiem gruvešiem. Ar jaunā grāfa palīdzību viņš uzskicējis pilsdrupu plānu, kas nav publicēts, bet saglabājies arhīvā J. Dēringa dienasgrāmatā [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./18. l., 84. lp.]. Drupās vairākās vietās veikti arī nelieli

atrakšanas darbi, mēģinot sasniegt telpas grīdu vai noteikt virs zemes neredzamo mūru iespējamo atrašanās vietu. Tomēr rakumi cerētos rezultātus nav devuši un drīz pārtraukti. Ne publicētajā rakstā par Rindu, ne dienasgrāmatā nekādi senlietu atradumi nav minēti – laikam nekas ievēribas cienīgs racēju rokās nav nonācis.

64. att. Rindas pils plāna skice no J. Dēringa dienasgrāmatas 1870. gadā

J. Dēriņš ir bijis viens no pirmajiem pētniekiem, kas publicējis plašāku vēsturisku apskatu par ordeņpilīm Rīgā [Döring 1880]. Viņš izstudējis senākās hronikas, vācis ziņas visos pieejamos vēstures avotos, kopējis Broces zīmējumus, kā arī apskatījis saglabājušās ēkas pirmās pils vietā blakus Jāņa baznīcai un otro ordeņpili Daugavmalā. J. Dēriņš, šķiet, pirmais izteicis domu, ka noliktava pie Skārņu ielas varētu būt pirmās ordeņpils kapela – vēlākā Jura baznīca. Pēc dažiem gadiem šo hipotēzi apstiprināja K. Lēvisa of Menāra pētījumi.

J. Dēriņš pievērsies arī Rīgas pils skulpturālajiem veidojumiem – mestra Pletenberga un ordeņa patrones Marijas cilņiem, publicējot to aprakstu, seno parakstu atšifrējumu un secinot, ka sākotnēji katrs cilnis bijis novietots atsevišķi citā vietā. Viņš arī pirmais izteicis pieņēmumu, ka

Pletenbergam kreisā roka kādreiz balstījusies uz vairoga, dodot pat tāda atveida skici [Döring 1879b, Taf. I]. Vēlākie pētnieki šādu pieņēmumu gan nolieguši, gan tam piekrituši. Iespējams, ka J. Dēringa minētajā publikācijā izteiktais aicinājums senatnes pētnieku biedrībām gādāt par abu izcilo 16. gs. sākuma ciļņu fotografēšanu un ģipša nolējumu izgatavošanu bija ierosme, kurai sekoja V. Neimanis un K. Lēviss of Menārs, 19. gs. beigās veicot ciļņu krāsojuma izpēti un vēlāk liekot izgatavot kopijas, kas novietotas Doma krustejā.

Tā kā Jelgavai bijusi ērta satiksme ar Rīgu, J. Dērings bieži iebraucis pilsētā, lai iegrieztos bibliotēkā, apmeklētu teātra izrādes, apciemotu pazīņas. Vienmēr viņš atradis laiku, lai atkal un atkal aplūkotu Rīgas senākās celtnes. Tā, piemēram, 1878. gada 24. aprīlī kāds paziņa viņu aizvedis uz pilsētas bibliotēku, lai apskatītu vairākus akmenskalumus, kas esot atrasti, nojaucot bīskapa palastu Daugavmalā, bet pēc tam Mazajā Miesnieku ielā (*Kl. Kütergasse*) parādītu viduslaiku krusta velvi Petersena mājā, kas būvēta kādreizējās bīskapa rezidences vietā. Dienasgrāmatā J. Dērings atzīmējis, ka senā arka neveidojot īstu pusapli – tā esot ļoti plata, bet šķautnes – vienkāršas un asas [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./24. l., 164. lp.]. Diemžēl šoreiz piezīmēm nav pievienota neviena skice. Par vērojumiem Daugavmalā bijušā Rīgas bīskapa palasta drupās J. Dērings pusotru nedēļu vēlāk, 1878. gada 3. maijā, ziņojis Kurzemes biedrībā, bet pēc tam publicējis īsu aprakstu, kas tagad ir viena no nedaudzajām liecībām par šo bojā gājušo viduslaiku celtni [Döring 1879b, 22, 23].

1883. gada jūlijā J. Dērings uzturējies Jaunpilī, kur izgatavojis pils plānu. Dažus gadus vēlāk Kurzemes biedrībā viņš lasījis referātu par Jaunpils vēsturi, īpašniekiem, kā arī sniedzis pils un tās tuvākās apkārtnes aprakstu. Tā kā šī viduslaiku pils vēl bija apdzīvota, J. Dērings rūpīgi apskatījis arī iekštelpas un publikācijā minējis tajās glabātus vairākus ievērojamus senatnes priekšmetus. Publicētajam apcerējumam par Jaunpili pievienots arī paša izgatavotais pils plāns [Döring 1889, Taf. I]. Jāpiebilst, ka J. Dērings pils plānā ar atšķirīga biežuma līnijām apzīmējis viduslaiku celtnes daļu un jaunākas piebūves, – tas jau ir 19. gs. pētnieku vidū vēl reti sastopams analītisks plāns, kas dod precīzāku priekšstatu par celtnes būvēsturi.

Vēl viena apdzīvota viduslaiku pils Kurzemē ir Ēdole, kurā J. Dēringš uzturējies 1886. gada jūnijā. Dienasgrāmatā viņš ieskicējis pils otrā stāva plānu, norādot, kas apdzīvojis katru galvenā stāva telpu. Interesanti, ka šim plānam ir piezīme – zīmēts pēc atmiņas, tāpēc viņš vairs neatceroties, vai zālei bijuši 3 vai 4 logi [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./29. l., 20. lp.]. Salīdzinot J. Dēringa plāna skici ar mūsdienu precīzo uzmērojumu [Erdmanis 1989, 38], jāatzīst, ka māksliniekam bijusi teicama redzes atmiņa, jo atšķirību nav daudz – nedaudz mainītas telpu proporcijas, nav iezīmētas visas durvju un logu aillas, un atšķirīgs sienu biežums. Tomēr J. Dēringa plāns dod labu priekšstatu par Ēdoles pils būvapjomu. Pilij veltīts arī neliels raksts Kurzemes biedrības sēžu ziņojumos [Döring 1888].

Būdams Kurzemes biedrības sekretārs, J. Dēringš ikmēneša sēdēs bieži sniedzis dažādus ziņojumus, nolasījis iesūtītās vēstules un apcerējumus. Sagatavojot iespēšanai sēžu protokolus, nereti cita satura informācijai viņš pievienojis savas piezīmes par minētās vietas vēsturi. Tā, piemēram, pie Šlokenbekas novērotā viesuļstaba aprakstam zemsvītras piezīmē lasāmi J. Dēringa sagatavoti īsi šīs nocietinātās muižas vēstures dati [Döring 1872, 21]. Uzturoties Šlokenbekā 1878. gada vasarā, J. Dēringš dienasgrāmatā ieskicējis celtnes un tuvākās apkārtnes plānu, izmantojot 1843. gadā izgatavotu muižas karti [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./24. l., 198. lp.]. Nelielā piezīmē viņš uzsver, ka tolaik jau ir aizmūrētas gandrīz visas vecās šaujamlūkas ārējā mūrī. Vēriģajam pētnieka skatam nav garām paslīdējuši arī gadaskaitļi – uz karoga un virs ārējiem vārtiem bijis lasāms 1688, bet virs iekšējiem – 1752. Tās, jādomā, ir norādes par celtnes pārbūvēm. Minētās muižas arhīvā J. Dēringš atradis interesantus vēsturiskus dokumentus, no tiem sagatavojis 12 norakstus un 1879. gadā tos iesniedzis biedrībai, bet trīs no tiem publicējis [Sb. Kurl. 1879, 33–36].

J. Dēringa dienasgrāmatās atrodamas īsas vēsturiskas ziņas par daudzām uzmanību saistījušām celtnēm, arī atsevišķām viduslaiku pilīm, kuras turpmāk viņš citur nav aprakstījis. Tā, piemēram, par Kuldīgu atzīmēts, ka vēl 1802. gadā pusbrukusi pils pastāvējusi, bet 19. gs. sākumā tā nojaukta un pilsētas apmeklēšanas laikā 1863. gadā tās vietā bijušas

saceltas vairākas nelielas ēciņas [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./12. l., 126. lp.]. 1863. gadā J. Dērings bijis Ventspilī un dienasgrāmatā ierakstījis, ka 1341.–1346. gadā celtā pils vēl esot apdzīvota – tajā izvietots cietums; ēkai esot augsts, masīvs tornis un pagalmā divstāvu galerija [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./12. l., 113. lp.]. Īsas piezīmes dienasgrāmatā atrodamas arī, piemēram, par vairākām senām celtnēm, kas skatītas, 1881. gadā braucot no Saldus uz Jelgavu. Tā, piemēram, ceļa labajā pusē atrodoties Kerkliņu muiža – liela, četrstūrainā, masīva divstāvu ēka ar diviem torņiem, kas novietoti uz diagonāles; pilī kādreiz esot bijis klosteris. Nedaudz tālāk viņš pievērsis uzmanību ceļa kreisajā pusē esošam pakalnam, kura austrumu daļu uzskatot par Dobes pils vietu [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123./26. l., 162. lp.].

Par vēstures pieminekļiem J. Dērings interesējies arī savu ārzemju braucienu laikā. Ceļojumu iespaidi apkopoti dienasgrāmatās, pierakstot iespaidus gan par braukšanas apstākļiem pasta pajūgos, gan par interesantākajām celtnēm un reizēm dodot to plānus un zīmējumus. Par pusgadu garo braucienu uz Itāliju 1852. gadā saglabājušās piezīmes pat divos sējumos ar vairāk nekā 500 sīki aprakstītām lapām [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1108., 1109. l.]. Garajā studiju braucienā 1852. gadā J. Dērings apmeklējis arī Franciju un pa ceļam iepazinis vēsturiskas vietas Vācijā. 1885. gadā viņš atkal ceļojis pa Itāliju, bijis Grieķijā un nokļuvis pat Palestīnā. Savu ārzemju ceļojumu aprakstus mākslinieks publicējis Kurzemes biedrības sēžu ziņojumos [Döring 1886; 1890].

J. Dēringa mūža veikums ir ļoti bagāts un daudzpusīgs. Viņš bijis gleznotājs un mākslas vēsturnieks, arheologs un vēsturnieks, novadpētnieks un bibliotekārs, ceļotājs un ceļojumu aprakstu autors, sabiedrīks darbinieks Kurzemes biedrībā. Publikācijās pavairoti vai dienasgrāmatās manuskriptā saglabāti J. Dēringa novērojumi, zīmējumi un celtnu plāni tagad, pēc pusotra simta gadu, jau ieguvuši avotu vērtību, kuriem var droši uzticēties. Par vairākiem Kurzemes arheoloģijas un arhitektūras pieminekļiem J. Dēringa savāktie materiāli ir pašas senākās publikācijas.

Jau J. Dēringa laikabiedri augstu novērtējuši viņa atstāto mantojumu. Kurzemes biedrības sekretārs H. Dīderikss J. Dēringa nekrologā īpaši

atzīmējis viņa pētījumus par "velna laivām", par atradumiem Dobeskalnā pie Kokmuižas un par Kurzemes pilskalniem, kas esot veicinājuši vietējo pieminekļu arheoloģiskās izpētes aktivizēšanos. Bez tam izcelti pamatīgie apraksti par Jelgavas baznīcām, ordeņpilīm Dobelē un Rīgā, kā arī dažādu muižu arhīvos atrastu dokumentu sagatavošana publicēšanai; vienīgi J. Dēringa izteiktās domas par Kurzemes etniskajiem jautājumiem esot apšaubījis A. Bīlenšteins [Diederichs 1899, 29]. Šodien, novērtējot J. Dēringa veikumu, jāatzīst, ka lielākā vērtība nerimstošā pētnieka mantojumā ir viņa skrupulozajiem ikdienas novērojumu pierakstiem un skicēm, kurās saglabājušās vērtīgas ziņas par apskatīto senvietu un celtnu stāvokli 19. gs. otrajā pusē.

20. gs. beigās uz J. Dēringa publikācijām un arhīva materiāliem atsaucas gan bronzas laikmeta speciālisti, veicot izrakumus "velna laivās" [Vask 2000, 36], gan dzelzs laikmeta arheologi, pētot Jersikas pilskalnu [Mugurēvičs/Vilcāne 2000, 96], gan arhitektūras pētnieki, rakstot par Kurzemes viduslaiku pilīm [Erdmanis 1989, 108], gan mākslas vēsturnieki, pievēršoties historisma laika muižām un pilīm [Brūģis 1996, 7], gan vēsturnieki, aprakstot pagājušā gadsimta Jelgavu [Plikša 1999]. Starp visām šīm jomām, kurās J. Dēringš ir gan pētījumu aizsācējs, gan ievērojamu materiālu sagatavotājs, Kurzemes un Zemgales viduslaiku piļu izpēte ieņem ne mazāk svarīgu vietu.

Vilhelms Neimanis un viņa ieguldījums Latgales viduslaiku piļu pētniecībā

Vilhelms Neimanis ir bijis arhitekts, mākslas vēsturnieks, daudzu Rīgas celtnu projektētājs un nozīmīgu publikāciju autors, kura darba mūža ražīgākais posms saistās ar 19. gs. pēdējiem un 20. gs. pirmajiem gadu desmitiem. Viņš uzskatāms arī par sava laika ievērojamu seno arhitektūras pieminekļu pētnieku Latvijā un Igaunijā. V. Neimaņa galvenais veikums viduslaiku piļu izpētē saistās ar Latgales pilsdrupu uzmērošanu un paša izstrādātu plānu publicēšanu.

V. Neimanis dzimis 1849. gada 5. oktobrī Grēvesmilēnē (Mēklenburgas apgabals Vācijā), vēlāk viņš kopā ar ģimeni pārcēlies uz dzīvi Krustpilī Latvijā. Jau piecpadsmit gadu vecumā V. Neimanis sācis darbu Rīgas–Daugavpils dzelzceļa būves birojā arhitekta Paula Berči vadībā. 1875.–1876. gadā viņš mācījies Pēterburgas Mākslas akadēmijā, vienlaikus veicot studiju braucienus pa Rietumeiropu un iepazīstot arhitektūras pieminekļus Vācijā, Austrijā, Itālijā, Francijā, Beļģijā, Nīderlandē. Kopš 1878. gada V. Neimanis bija Daugavpils pilsētas arhitekts un uzsāka projektēt baznīcas un laicīgas ēkas. Tomēr viņa interese par arhitektūru neaprobežojās tikai ar jaunu ēku celšanu. Kad 1892. gadā Leipcigas universitātē bija iegūts filoloģijas un mākslas zinātņu doktora grāds, bet 1895. gadā Pēterburgā piešķirtas būvtiesības, V. Neimanis no Daugavpils pārcēlās uz Rīgu un kļuva par Doma būvmeistaru – baznīcas restaurēšanas darbu vadītāju. 20. gs. pirmajos gadu desmitos viņš vadījis atjaunošanas darbus arī Rīgas Sv. Jāņa un Cēsu Sv. Jāņa baznīcā. Vienlaikus viņš neilgi bijis Rīgas Politehniskā institūta mākslas vēstures docents (1899–1901), kā arī aktīvi nodarbojies ar projektēšanu, ceļot baznīcas, dzīvojamās un sabiedriskās ēkas Rīgā un provincē. Par to skaitu liecina viņa projektēto celtnu uzskaitījums,

kas aizņem gandrīz divas slejas Latviešu konversācijas vārdnīcā [LKV 15. sēj.]. Viena no ievērojamākajām V. Neimaņa celtajām būvēm ir Mākslas muzejs Rīgā, Esplanādē (1904–1905). Muzeja pirmais direktors viņš bijis no 1905. gada līdz pat savai nāvei.

65. att. Arhitekts
Vilhelms Neimanis

V. Neimanis miris Rīgā 1919. gada 6. martā. Tas bija lielinieku laiks Latvijā, varu bija ieguvusi P. Stučkas valdība, kas izplatīja komunistiskas idejas un izvērta teroru. Notika pārmaiņas daudzās dzīves jomās, bija kavēta laikrakstu iznākšana. Tāpēc par V. Neimaņa dzīves noslēgumu nav to dienu presē atrodamu ziņu, nav neviena nekrologa, kas būtu rakstīts tūlīt pēc arhitekta nāves. Tomēr daži laikabiedri pāris gadu vēlāk viņam veltījuši nelielus piemiņas rakstus. Vienā no tiem minēts, ka Pirmā pasaules kara laikā, kad Rīgu ieņēmuši vācieši, V. Neimanis kā labākais Baltijas viduslaiku mākslas pazinējs bijis uzaicināts pavadīt ekskursijā pa Doma baznīcu pašu vācu ķeizaru. Tāpēc lielinieku laikā V. Neimanis tūlīt atlaists no darba, kas viņam bijis visas dzīves jēga. 70 gadu vecais arhitekts šādu krasu un netaisnīgu pavērsienu ļoti pārdzīvojis, ātri sabrucis un pēkšņi miris ar sirdstrieku [Thiess 1923].

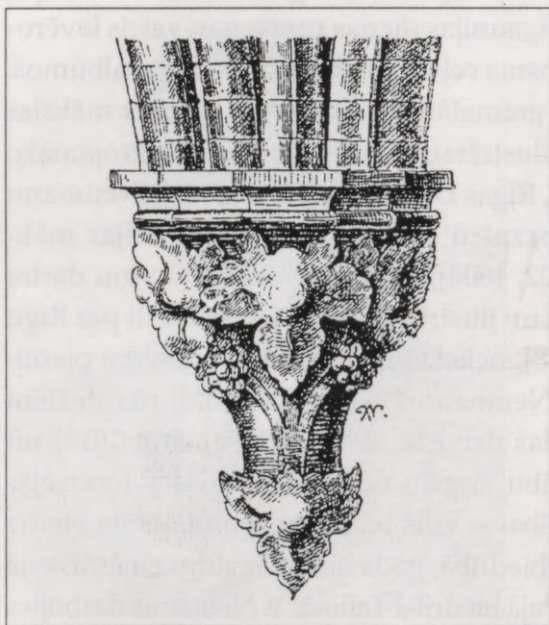
Kāds tad ir V. Neimaņa ieguldījums Latvijas viduslaiku pieminekļu izpētē? Interese par seno arhitektūru viņam radusies jau agrā jaunībā. Pēc

pārceļšanās uz dzīvi Rīgā viņš 1886. gadā iestājies Vēstures un senatnes pētītāju biedrībā. Kā autoritatīvs arhitektūras vēsturnieks V. Neimanis 1908. gadā kļuva par biedrības Pieminekļu aizsardzības komisijas vadītāju, bet no 1914. gada līdz dzīves beigām viņš bija biedrības līdzdirektors. V. Neimanis lasījis daudzus referātus un publicējis gan biedrības izdotajos sēžu ziņojumos, gan Latvijas un Igaunijas dienas presē, gan veicis ievērojamu objektu popularizēšanu tūrisma ceļvežos un greznos skatu albumos. Starp V. Neimaņa sarakstītajām grāmatām jāmin pirmā Baltijas mākslas vēsture [Neumann 1887], bagāti ilustrētais viduslaiku Rīgas ievērojamāko celtnu apraksts [Neumann 1892], Rīgas Doma muzeja vadonis [Neumann 1897], monogrāfija par Doma baznīcu [Neumann 1912], Baltijas mākslinieku leksikoni [Neumann 1902; 1908], Baltijas zeltkaļu un viņu darbu saraksts [Neumann 1905], ceļveži un ilustrēti pieminekļu apraksti par Rīgu un Tallinu [Neumann 1908b; 1918], neliela brošūra ar ieteikumiem pieminekļu aizsardzībai uz laukiem [Neumann 1911], apcerējumi par dažiem Baltijas māksliniekiem un mākslas dzīvi 18.–19. gs. [Neumann 1913] un citi izdevumi. V. Neimaņa darbību augstu novērtējušas visas toreizējās Baltijas senatnes pētnieku biedrības – viņš bijis korespondējošais biedrs Kurzemes literatūras un mākslas biedrībā, goda biedrs Igaņu zinātniskajā biedrībā Tartu un Igaunijas literārajā biedrībā Tallinā. V. Neimanis darbojies arī Baltijas provinču ģenealoģijas biedrībā.

Literatūrā vairākkārt analizēta V. Neimaņa nozīme Latvijas mākslas vēstures izpētē [Grosmane 1991] un devums ievērojamu Rīgas celtnu projektēšanā [Krastiņš 1988, 139–143]. Vēl viena mazāk pieminēta V. Neimaņa darbības sfēra ir senatnes pieminekļu aizsardzība un to dokumentēšana. Šoreiz nedaudz vairāk pieskarsimies arhitekta veikumam viduslaiku piļu plānu izgatavošanā un rekonstrukciju zīmēšanā.

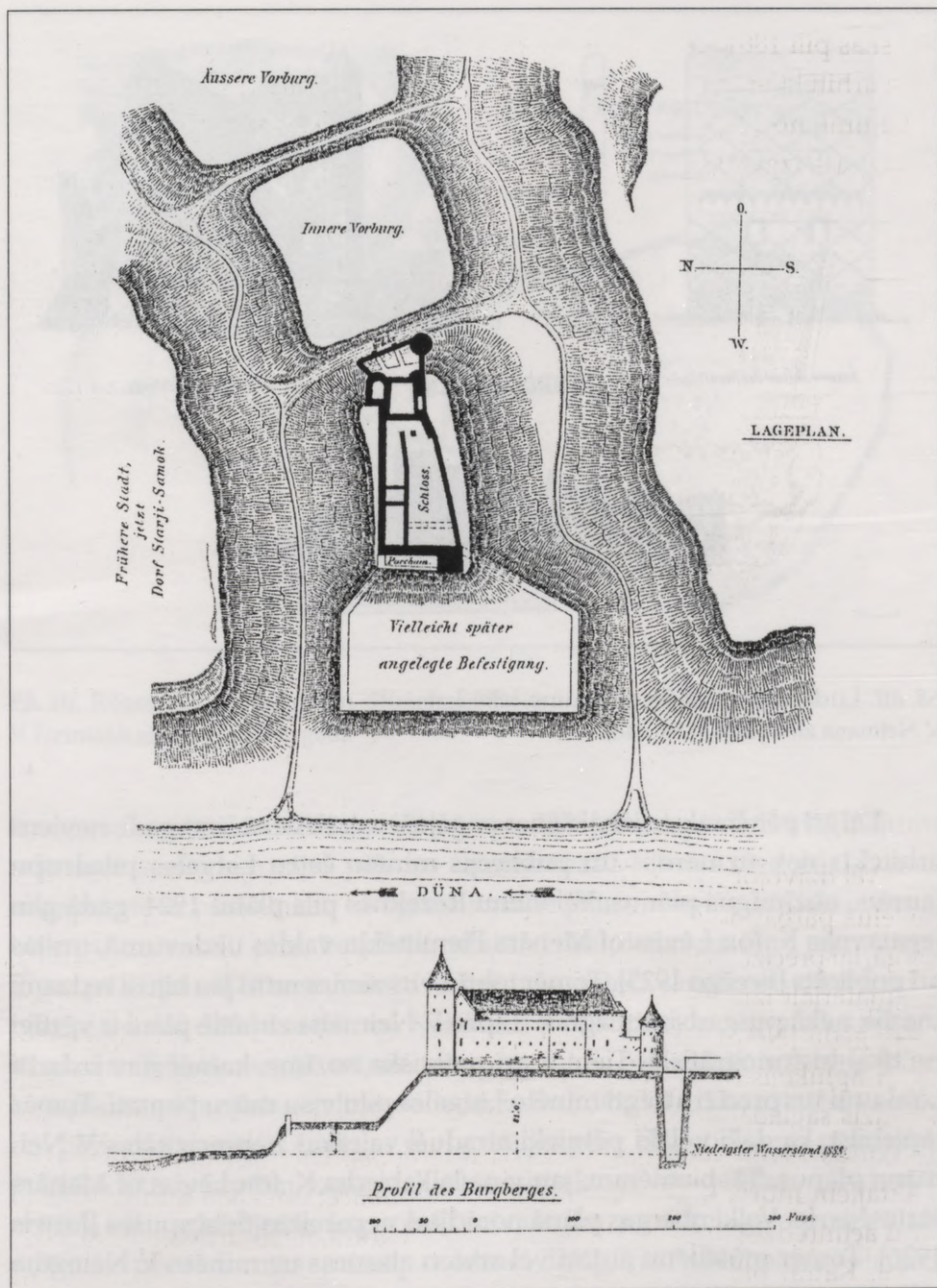
Jau 1887. gadā, izdodot pirmo Latvijas mākslas vēstures apcerējumu, V. Neimanis tajā īsi skāris arī viduslaiku pilis [Neumann 1887, 27–33]. Nepilnu 200 lappušu grāmatā ir pat 5 lappuses gara nodaļa par viduslaiku militāro arhitektūru, bet pilis minētas arī, apskatot tēlniecību un vēlāko gadsimtu laicīgo arhitektūru. Darba beigās ievietotajā vietu rādītājā minētas 17 viduslaiku pilis no Latvijas un vairākas no Igaunijas. Tekstā autors lielākoties apmierinājies ar piļu pieminēšanu vienā teikumā, tomēr par vairākām celtnēm dota nedaudz plašāka informācija. Te atzīmējams

Bauskas pili 1881. gadā atrasto dekoratīvo akmenskalumu apraksts, kā arī paša arhitekta melnbaltie rasējumi – Ventspils pils plāns, Cēsu pils konsoļu zīmējumi, no 1701. gada vara grebuma pārzīmēts Kokneses pils plāns un, šķiet, paša izgatavots viena pils loga nišas zīmējums un uzmērojums.

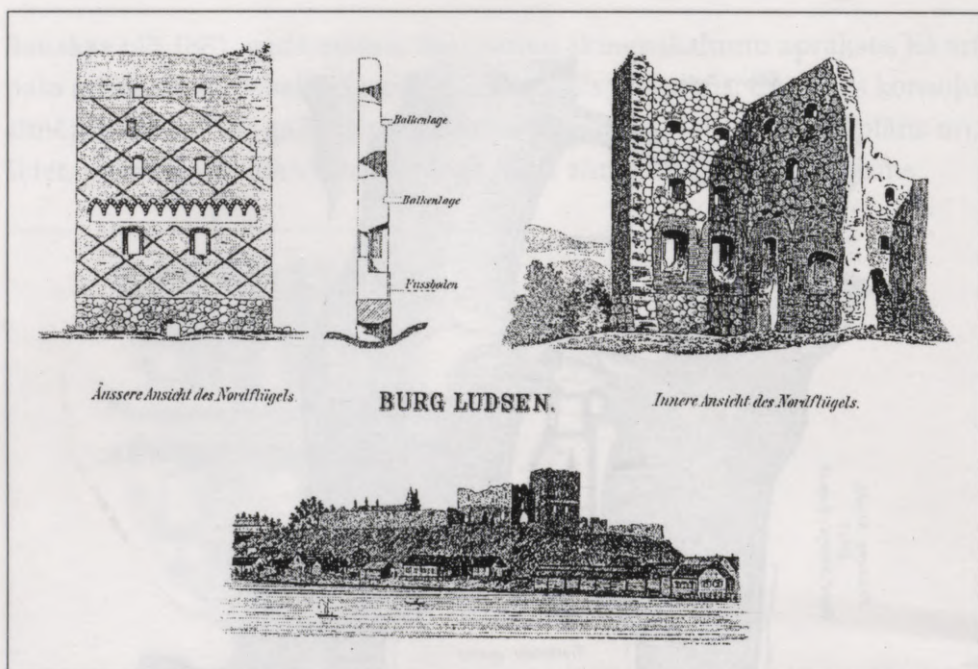

66. att. Cēsu pils konsole.
V. Neimaņa zīmējums
pirms 1887. gada

Vēl dzīvojot Daugavpilī, V. Neimanis 19. gs. 80. gadu otrajā pusē veicis nelielus pārbaudes izrakumus netālajās pilsdrupās Dinaburgā un Volkenbergā, lai precizētu atsevišķu mūru novietojumu un uzmērotu celtnu plānus. Šie materiāli izmantoti rakstā par ordeņpilīm poļu Livonijā, kas iespiests 1890. gadā [Neumann 1890]. Šajā publikācijā autors bez abām minētajām pilīm aplūkojis arī Rēzekni un Ludzu. Viņš apkopojis vēstures datus un sniedzis saglabājušos celtnu aprakstus. Par Ludzu iespiests arī 1599. gadā notikušas inventarizācijas apraksta fragments. Diemžēl par V. Neimaņa veiktajiem mūru atrakšanas darbiem nav publicēta nekāda informācija, jo viņu acīmredzot interesējusi tikai pati arhitektūra, nevis arheoloģiskie izrakumi. Katrai pilij uzmērots plāns un izgatavots situācijas plāns. Ludzas pilsdrupās zīmēta arī torņa fasāde ar dekoratīvu, tumšu ķieģeļu rakstu, kā arī iekštelpas sienas un mūra griezums, bet Dinaburgai dots kāda pagraba šķersgriezums, kā arī zīmēts profilķieģelis un krāsns podiņš.

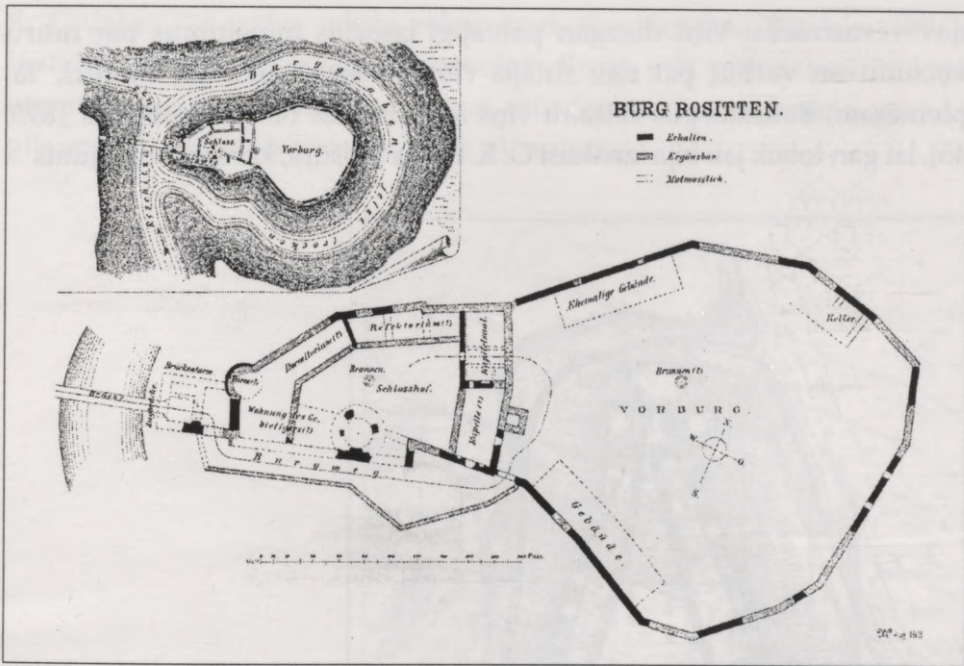
67. att. Dinaburgas pils plāns un rekonstrukcija.
 V. Neimaņa zīmējums 1888. gadā

68. att. Ludzas pils fasāde, griezum, iekšskats.
V. Neimaņa zīmējums 1888. gadā

Lai arī pēc šī raksta iznākšanas pagājuši vairāk nekā simt gadi, neviens arhitekts nav uzmērojis un publicējis minēto četru Latgales pilsdrupu jaunus, nozīmīgus plānus. Vēl vienu Rēzeknes pils plānu 1924. gadā gan izgatavojis K. fon Lēviss of Menārs Pieminekļu valdes uzdevumā, un tas arī publicēts [Brežgo 1925]. Tomēr tobrīd virs zemes mūri jau bijuši redzami mazāk nekā pusgadsimtu agrāk. Tāpēc V. Neimaņa zīmētie plāni ir vērtīgi ne tikai historiogrāfiski. Tiem ir arī praktiska nozīme, kamēr nav izdarīti izrakumi un precīzi atsegti minēto Latgales piļu visu mūru pamati. Tomēr jāpiebilst, ka daži vēlāki pētnieki atraduši vairākas neprecizitātes V. Neimaņa plānos. Tā, piemēram, jau viņa laikabiedrs K. fon Lēviss of Menārs atzīmējis, ka Volkenbergas plānā norādītas nepareizas debespuses [Löwis 1926]. Tomēr mūsdienu autori vēl arvien atsaucas uz minēto V. Neimaņa rakstu un pārpublicē viņa izgatavotos plānus.

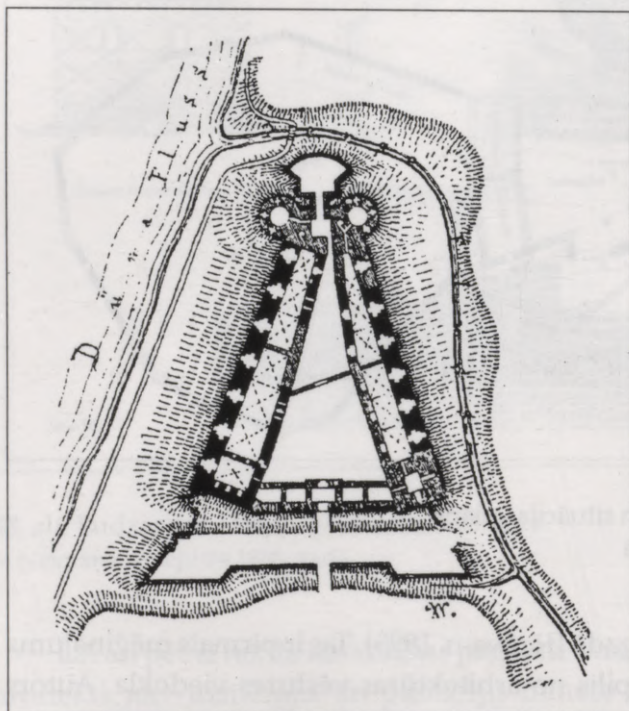
Apjomīgs ir otrs V. Neimaņa raksts krievu valodā par vācu bruņinieku piļu arhitektūru, kas iespiests Viļņā notikušā Viskrievijas IX arheologu

69. att. Rēzeknes pils plāns un situācijas plāns.
V. Neimaņa zīmējums 1888. gadā

kongresa materiālos 1895. gadā [Нейманъ 1895]. Tas ir pirmais mēģinājums raksturot senās Livonijas pilis no arhitektūras vēstures viedokļa. Autors sāk apskatu ar pilskalniem un agrajām mūra pilīm, atsevišķi nodala ordeņa, bīskapu un vasaļu pilis, bet sīkāk raksturo tikai dažas no tām, piemēram, Rīgas pili, Cēsis, Koknesi. Rakstu ilustrē paša autora sagatavoti zīmējumi – piļu plāni vai detaļu attēli, arī Kokneses pils kopapjoma grafiska rekonstrukcija. Tekstā mazāk minēti vēstures fakti, bet vairāk uzsvērts būvkompleksa plānojums, celtņu stilistiskās iezīmes, kā arī konstatēti vairāki būvperiodi atsevišķās Latvijas un Igaunijas pilīs. Šī ir viena no pirmajām publikācijām par pilīm, kur aprakstītas arhitektoniskās detaļas – pilsdrupu mūros vēl saglabājušās konsoles, velvju ribu profili, logu apmales un mēģināts pēc to formas spriest par celtnes datējumu. V. Neimanis balstījies uz sava laika Rietumeiropas literatūru par viduslaiku militāro arhitektūru un devis detalizētu pārskatu, piemēram, par ordeņpilīm raksturīgo telpu izvietojumu. Tomēr spriedumos par piļu datējumu jūtams, ka V. Neimanis

nav vēsturnieks. Viņš diezgan patvaļīgi izsacījis minējumus par mūru vecumu un varbūt pat nav zinājis vietējos sava laika izdevumus. Tā, piemēram, Bauskas pils celšanu viņš attiecina uz 14. gs. [Нейманъ 1895, 45], lai gan tolaik jau bija iznākusi O. E. Šmita brošūra, kurā pils datējums –

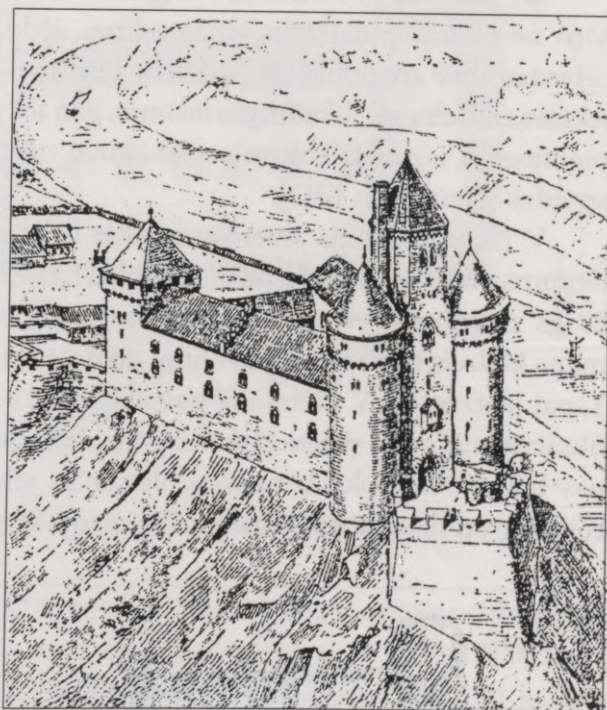

70. att. Kokneses pils plāns.
V. Neimaņa zīmējums
pirms 1887. gada

15. gs. vidus balstīts uz vēstures avotiem [Schmidt 1890]. Tomēr šis V. Neimaņa darbs ir nozīmīgs kā viens no pirmajiem mēģinājumiem viduslaiku pils apskatīt no mākslas vēstures viedokļa.

Īpaši jāmin V. Neimaņa veikums Rīgas pils izpētē un tās senākā būvapjoma grafiskā rekonstrukcijā, kas publicēta viņa grāmatā par viduslaiku Rīgu [Neumann 1892a, 45–51]. Šajā darbā vesela nodaļa veltīta Rīgas otrajai ordeņpilij. Tekstu ilustrē vairāki plāni, kuriem pamatā ir Broces materiāli un 19. gs. 30. gadu uzmērojumi no guberņas būvju kancelejas. Autors šos plānus pārstrādājis, pievienojis savus papildinājumus, mēģinājis pils otrajā stāvā izvietot ordenim tipiskās telpas. Bez tam V. Neimanis devis arī Rīgas pils remtera interjera rekonstrukcijas zīmējumu, kurš nedaudz atšķiras no Tērbatas arhitekta

R. Gulekes tās pašas telpas rekonstrukcijas varianta [Guleke 1896]. Jāatzīmē, ka V. Neimaņa izgatavotais Rīgas pils plāns zinātniskajā literatūrā tiek pārpublicēts līdz pat mūsdienām, jo uzskatāmi parāda pils senākā būvapjoma izskatu un plānojumu.

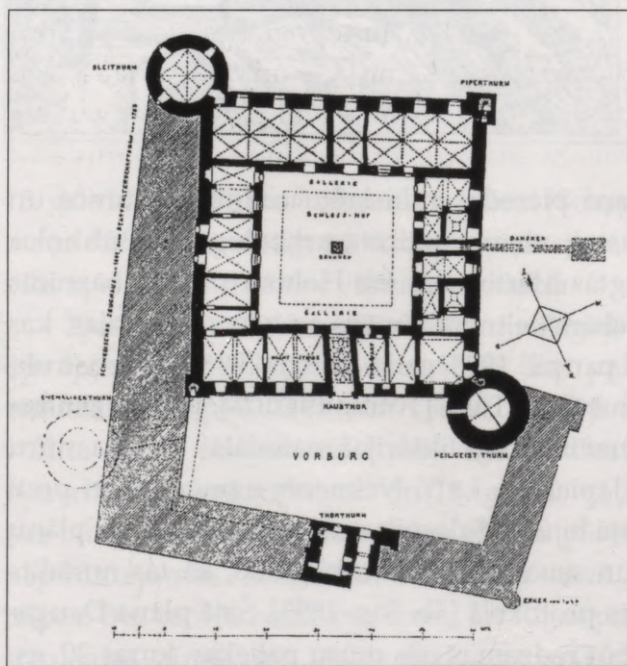
71. att. Kokneses pils 17. gs.
V. Neimaņa rekonstrukcijas
zīmējums pirms 1892. gada

Ņemot vērā V. Neimaņa pieredzi viduslaiku celtnu pētījumos un profesionāla arhitekta prasmi, viņam uzticēta arheologa A. Būhholca izrakumos 1899. gadā atsegtās Mārtiņsalas jeb Holmes pils un baznīcas uzmērošana. V. Neimanis abām celtnēm zīmējis arī rekonstrukcijas, kas ievietotas nelielajā brošūrā par pili 1908. gadā [Busch 1908]. Rekonstrukciju ticamību vēlāk gan apšaubījis A. Tūlse [Tuulse 1942, 28], bet V. Neimaņa izgatavotie plānu uzmērojumi ir vērtīgs fiksācijas materiāls – tā laika mūru stāvokļa dokumentējums. Jāpiebilst, ka V. Neimanis uzmērojis arī pretī Holmes pilij Daugavas krastā bijušās Salaspils ordeņpils drupas un plānu iesniedzis Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrībā, kā tas norādīts 1895. gada 11. oktobra sēdes protokolā [Sb. Rig. 1895]. Šajā plānā Daugavas augstajā krastā varēja būt redzamas pils mūru paliekas, kuras 20. gs.

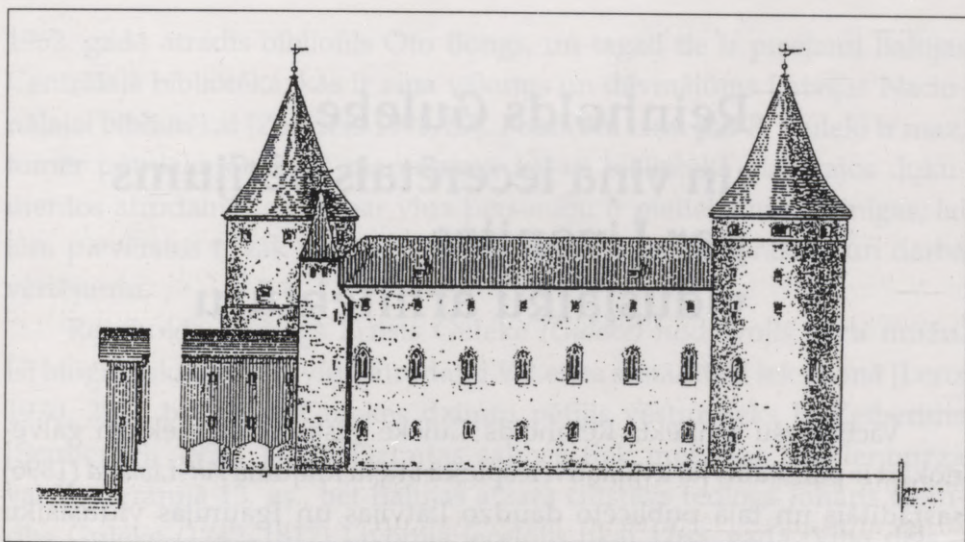
60.–70. gados veikto izrakumu laikā jau bija krietni izskalotas un nobrukušas. Diemžēl tagad šī plāna atrašanās vieta nav zināma – varbūt tas gājis bojā, bet varbūt glabājas kādā arhīvā kopā ar citiem Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības dokumentiem.

Vēl jāatzīmē V. Neimaņa rosīgā darbošanās pieminēkļu aizsardzībā. Viņš ne tikai popularizējis senās celtnes, izdodot ilustrētas grāmatas un ceļvežus, bet arī publicējis speciālu brošūru, aprakstot gan senās arhitektūras izskatu un raksturīgas iezīmes, gan tos pasākumus, kas būtu jāveic pieminēkļu aizsardzībai un saglabāšanai ne tikai pilsētās, bet arī lauku apvidos [Neumann 1911].

V. Neimanis bijis ievērojams sava laika arhitekts, nozīmīgs ir viņa devums viduslaiku pieminēkļu stāvokļa fiksācijā un aizsardzībā. Protams, 20. gs. attīstījusies vēstures un mākslas vēstures zinātne, un daudzi V. Neimaņa kādreiz izteiktie apgalvojumi un datējumi vairs neiztur laika kritiku. Tāpat jāatzīst, ka V. Neimaņa paveiktajam Latvijas viduslaiku pilsdrupu fiksācijā bijis nevis sistemātiskas izpētes, bet vairāk gadījuma raksturs. Viņš nav bijis vēsturnieks, bet gan profesionāls arhitekts, kas prasmīgi uzmērojis un veikli zīmējis. Tomēr V. Neimanis bijis pirmais, kas fiksējis četru

72. att. Rīgas pils
1. stāva plāns.
V. Neimaņa zīmējums
pirms 1892. gada

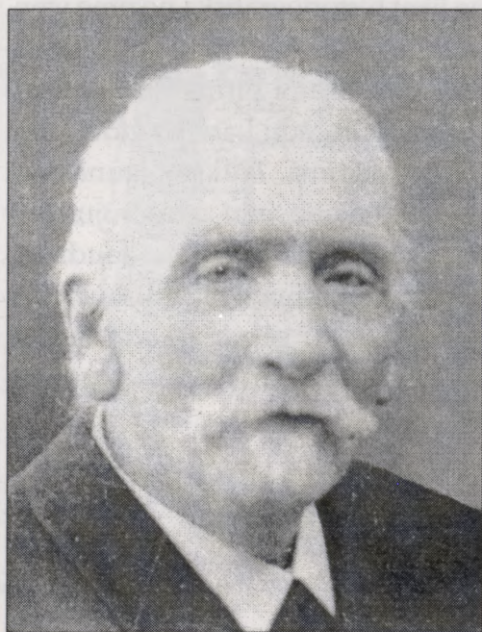
73. att. Rīgas pils dienvidu fasādes rekonstrukcija.
V. Neimaņa zīmējums pirms 1892. gada

Latgales pilsdrupu stāvokli 19. gs. beigās, tāpēc viņa sagatavotie zīmējumi vēlāk bieži pārpublicēti.

Šodien V. Neimaņa veikumam ir ne tikai historiogrāfiska nozīme vien. Apbrīnojamas ir viņa darbaspējas un zinātniskā mantojuma daudzveidība. Kā svarīgi avoti ar paliekošu nozīmi vērtējami pirms simt gadiem profesionāli izdarītie uzmērojumi, kas fiksējuši dažādu Latvijas viduslaiku pieminekļu stāvokli 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. Trūkstot jaunākiem un precīzākiem plāniem, V. Neimaņa izgatavotie piļu uzmērojumi ir noderīgi arī mūsdienu pētniekiem. Pēc V. Neimaņa nāves uz daudzpusīgā arhitekta un mākslas vēsturnieka atstāto mantojumu bieži atsaukušies citi autori, vērtētas dažādas viņa darbības jomas, gandrīz katrā lielākā atceres gadskārtā par V. Neimani rakstūti apcerējumi un iespiestas portretiskas fotogrāfijas.

Reinholds Guleke un viņa iecerētais pētījums par Livonijas viduslaiku arhitektūru

Vācbaltiešu arhitekts Reinholds Guleke vēstures pētniekiem galvenokārt ir pazīstams kā kvalitatīvi iespiestā attēlu krājuma *Alt-Livland* (1896) sastādītājs un tajā publicēto daudzo Latvijas un Igaunijas viduslaiku pieminekļu – piļu un baznīcu – uzmērojuma autors. Tas ir viņa lielākais un paliekošākais devums zinātnei. Bez tam R. Guleke publicējis arī dažus rakstus par atsevišķiem Livonijas viduslaiku pieminekļiem, kā arī visu mūža otro pusi aizrautīgi pētījis un vācis materiālus par senākajām Baltijas baznīcām. Ilgu laiku nebija zināms, kur palicis pētnieka arhīvs un nepublicētie manuskripti. 1995. gadā šie materiāli nonākuši Latvijā – tos Vācijā

74. att. Arhitekts Reinholds Guleke

1962. gadā atradis bibliofils Oto Bongs, un tagad tie ir pieejami Baltijas Centrālajā bibliotēkā, kas ir viņa vākums un dāvinājums Latvijas Nacionālajai bibliotēkai [Zanders 1995, 87]. Publicētu ziņu par R. Guleki ir maz, tomēr pētnieka atstātais mantojums, kā arī bibliotēkā glabātajos dokumentos atrodamās ziņas par viņa personību ir pietiekami nozīmīgas, lai tām pievērstos tuvāk un sniegtu plašāku viņa dzīves aprakstu un darba vērtējumu.

Reinholds Ludvigs Ernsts Guleke (*Guleke*) nodzīvojis garu mūžu. Īsi biogrāfiski dati par viņu atrodami V. Lenca sastādītajā leksikonā [Lenz 1970, 277], bet sīkāk Gulekes dzimtu pētījis vēsturnieks E. Zeiberlihs [Seuberlich 1931, 1–15]. Dzimtas saknes tiek meklētas Mēklenburgā vai Pomerānijā 13. gs., bet Baltijas atzara ciltstēvs teologs Johans Heinrichs Guleke (1742–1817) Livonijā ieceļojis tikai 1765. gadā. Viņa dēls – Mazsalacas (*Salisburg*) mācītājs Frīdrihs Guleke ir arhitekta Reinholda Gulekes tēvs. R. Guleke dzimis 1834. gada 30. aprīlī Mazsalacā, miris Vācijā, Jēnā, 1927. gada 16. decembrī. Pēc Rīgas Domscolas un ģimnāzijas beigšanas viņš pievērsies dabaszinātnēm un studējis zooloģiju un ķīmiju Tartu Universitātē, tad devies turpināt mācības Rietumeiropā. Gadu R. Guleke izglītojies mākslas un amatniecības skolā Parīzē, tad 1859.–1861. gadā studējis Karlsrūes politehnikumā. Atgriezies Baltijā, 1862.–1864. gadā viņš strādājis Līgatnes papīrfabrikā par inženieri un uzņēmuma vadītāju. R. Gulekes uzmanību saistījušas satiksmes problēmas, viņš devies ceļojumā uz ārzemēm un aizbraucis pat uz Ņujorku. Pēc atgriešanās Baltijā tapuši daži mazbānīšu projekti, un 1866. gadā viņš publicējis darbu par Baltijas satiksmi [Guleke 1866]. 1869. gadā R. Guleke Vīnē apprecējis vijoļvirtuozi Ludmilu Veizeri (*Weiser*), un viņiem bijuši divi dēli, vecākais kļuvis par Vācijā pazīstamu ķirurgu, bet jaunākais – par virsnieku.

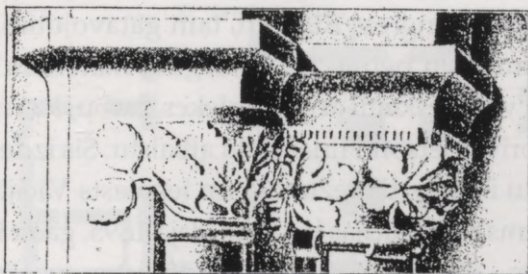
19. gs. 70. gados R. Guleke uzsāka jaunu dzīves posmu un pievērsās arhitektūrai. Desmit gadu viņš bijis Pērnavas pilsētas arhitekts, pēc tam 1881.–1906. gadā strādājis Tartu Universitātes Arhitektūras fakultātē par būvmākslas docentu un vienlaikus projektējis sabiedriskas un privātas ēkas. R. Gulekes dzīvē nozīmīgs bijis laiks ap 1880. gadu, kad viņš iepazinies ar Viljandi (*Fellin*) pilsdrupu izrakumu materiāliem. Tur atrastais bagātais viduslaiku būvdetaļu klāsts viņu ieinteresēja pievērsties

Baltijas senajiem arhitektūras pieminekļiem. 1888. gadā R. Gulekes vadībā notikuši izrakumi Vastselīnas pilsdrupās (*Neuhausen*) Dienvidigaunijā [Löwis 1922, 87]. Par šiem pētījumiem iespiests īss ziņojums vietējā dienas presē [Guleke 1889b], kā arī publicēts R. Gulekes uzmērotais pils plāns un dažas fotogrāfijas [Guleke 1896, Taf. XXV].

R. Guleke veicis uzmērojumus arī ievērojamā viduslaiku pieminekļi – Tartu Doma drupās. Kā liecina R. Gulekes arhīvā Baltijas Centrālajā bibliotēkā Rīgā saglabātā poligrāfiski iespiestā titullapa ar virsrakstu "*Figurentafel zum Dom zu Dorpat. Originalzeichnungen von Reinhold Guleke. Dorpat 1884*" un divas lapas ar saturu – attēlu parakstiem, par šo baznīcu R. Guleke 1884. gadā gatavojis izdošanai oriģinālzīmējumus – 18 tabulās sakārtotu 76 attēlu komplektu. Tomēr jāšaubās, vai šāds darbs vispār pabeigts un nācis klajā. Par to nav nekādu norāžu Igaunijas vēstures bibliogrāfijā [Blumfeldt/Loone 1939], kurā minētas vairākas citas R. Gulekes publikācijas, kas lielākoties iespiestas Baltijas avīzēs. Starp tām atzīmējams raksts par viduslaiku kulta un laicīgo pieminekļu inventarizāciju [Guleke 1889a], par dažiem cīļņiem no Tartu [Guleke 1892], par Tartu Doma baznīcu [Guleke 1905].

19. gs. 80. gados R. Guleke nopietni pievērsies Rīgas Doma baznīcas būvvēsturei un restaurācijai, 1884. gadā periodiskajā izdevumā *Baltische Monatsschrift* publicējot rakstu ar ierosinājumu seno dievnamu pārbūvēt par tīras gotikas celtni ar diviem smailiem torņiem un iekštelpas greznot ar neogotiskiem sienu gleznojumiem [Guleke 1884]. Jau šīs publikācijas tekstā iezīmējas R. Gulekes pētījumu metodika – pirms Doma vēstures izklāsta viņš sniedz plašu pārskatu par Eiropas viduslaiku baznīcu galvenajām daļām, balstoties uz 19. gs. populārā baznīcu pētnieka Otes grāmatu. Arī tekstam pievienotajās 20 tabulās ar 48 attēliem skatāms ne tikai Rīgas Doms, bet tajās liela vieta ierādīta līdzīgu pieminekļu zīmējumiem – dažādām romāniskām baznīcām no Rietumeiropas. Kaut arī R. Gulekes priekšlikumu Rīgas Doma pārbūvei sabiedrība noraidīja, viņa raksts bija viens no stimuliem Doma būvapvienības (*Dombauverein*) darbības sākumam 1885. gadā. Par Rīgas Doma būvmeistaru kļuva arhitekts V. Neimanis, un tika realizēta viņa rekonstrukcija, kurā bija liela pietāte pret laika gaitā veidojušos arhitektūras stilu uzslāņojumiem.

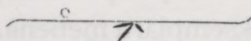
R. Gulekes nozīmīgākais veikums ir jau nodaļas sākumā minētā Igaunijas un Latvijas viduslaiku arhitektūras pieminekļu uzmērojumu un

Erdenzweig und Weinblätter vom Westportal zu Naris, etwa 1350.

ALT-LIVLAND.

*Mittelalterliche Baudenkmäler
Liv-, Esth-, Kurlands und Oessels
VON
REINHOLD GULEKE
Dessert der Baukunst.*

P.P.

n K. F. KOEHLERS Kommissions-Verlag erscheint
jetzt ein Werk

ALT-LIVLAND

VON
R. GULEKE

dem einige einführende Worte zu widmen, wohl der Mühe wert ist. Es behandelt die romanischen und gotischen Kirchen, Schlösser und Burgen in Livland, Esthland und Kurland, sowie den reizvollen Übergangsstil vom Romanischen zum Gotischen in 3—400 sorgsam ausgeführten Lichtdrucken, die teils nach der Natur, teils nach Handzeichnungen des Verfassers hergestellt sind.

Die Fülle und Mannigfaltigkeit des Gebotenen überrascht um so mehr, als diese baltischen Kunstschatze weiteren Kreisen bisher gänzlich unbekannt waren. Auf einem verhältnismässig kleinen Terrain, auf dem letzten nordöstlichen Posten deutscher Kultur sehen wir sich unbeeinflusst und frei, eingeführt durch die deutschen Ordensritter, eine Kunst entwickeln, die durch interessante Anlagen, feinsinnige Durchbildung des Details und malerische Wirkung des Inneren ausgezeichnet ist.

Wir leben in Deutschland in einer Zeit des Kirchenbauens, wie seit Jahrhunderten nicht. Das Werk erscheint darum zu rechter Zeit, und wird nicht nur den Kirchenbaumeistern, sondern allen Architekten und Kunstfreunden eine willkommene, fruchtbringende Anregung geben. Darum sei der nordische Kunstgenosse und sein Werk warm empfohlen und aufgenommen.

Rigaer Dom von Südwest.

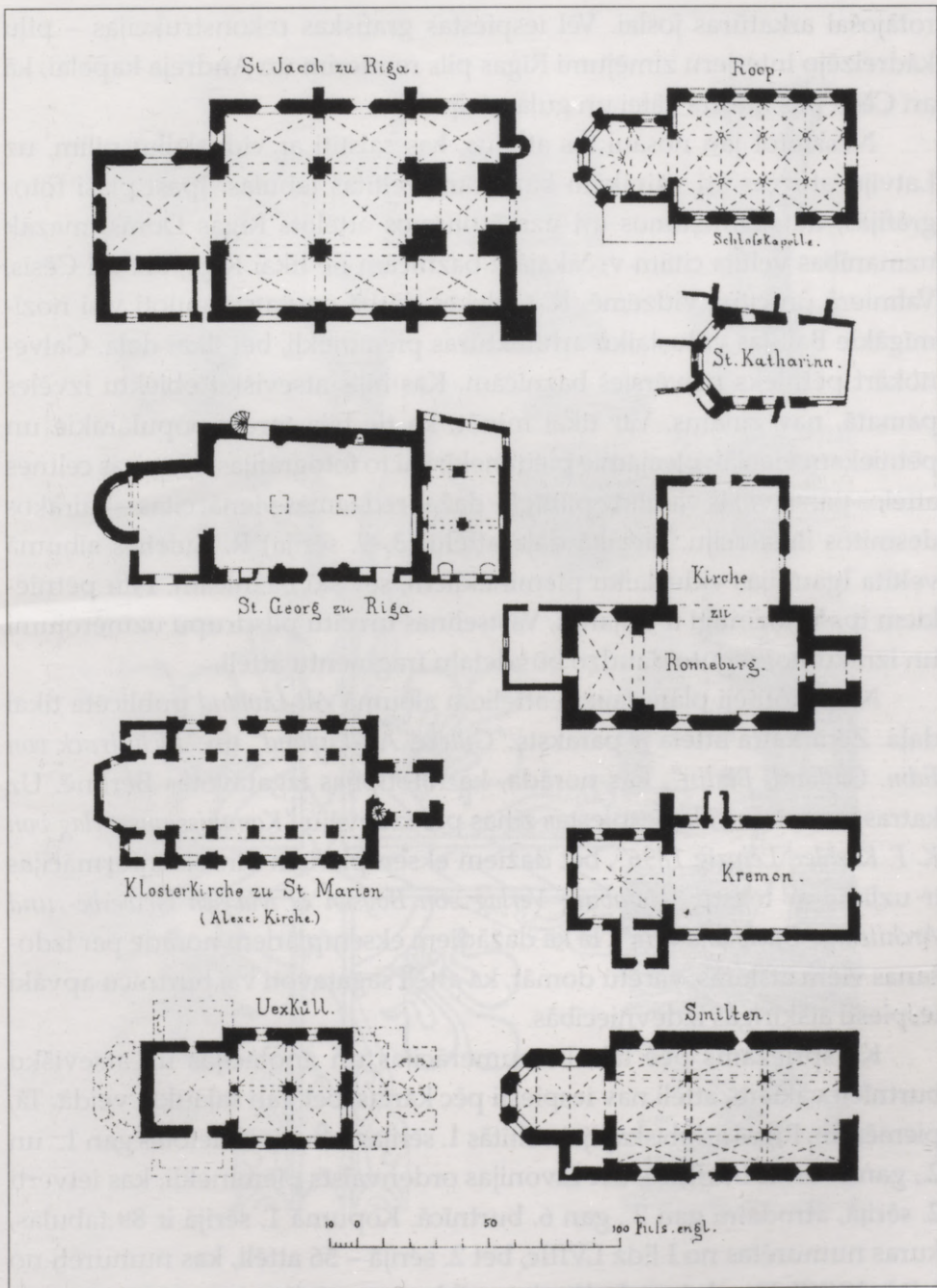
C. Weichardt, Architekt.

75. att. R. Gulekes 1896. gadā izdotā attēlu krājuma *Alt-Livland* reklāmas bukleta pirmā lapa

fotogrāfiju albuma *Alt-Livland* izdošana 1896. gadā [Guleke 1896]. Šajā gadā notika Viskrievijas X arheologu kongress Rīgā un, tam gatavojoties, aktīvizējās vietējo senatnes pieminekļu pētniecība un iegūto materiālu izdošana. Šai publikāciju virknei var pieskaitīt arī R. Gulekes darbu, kas iznāca ar vietējās bruņniecības un privātpersonu finansiālu atbalstu. Šis izdevums sagatavots piecpadsmit gadu ilga darba rezultātā un iespiests Vācijā tikai 210 eksemplāru metienā. Pirms publikācijas laišanas klajā 1895. gadā izdots neliels informatīvs prospekts – dubultlapa ar īsu ievadtekstu – norādi par sastādītāju un krājumā iekļauto attēlu tematiku. Prospektā uzsvērts, ka paredzēts izdot 8–10 burtnīcas ar kopējo attēlu skaitu 320–400, kā arī 200 lpp. biezu teksta sējumu. Atzīmēts arī, ka izdevums *Alt-Livland* veltīts šīs teritorijas romāniskajām un gotiskajām baznīcām un pilīm, kuras attēlotas gan fotogrāfijās, gan paša autora zīmējumos. Tā kā 19. gs. beigās esot baznīcu celtniecības pacēluma laiks, jaunais izdevums došot ierosmi būvmeistariem, arhitektiem un visiem mākslas draugiem. R. Guleke prospektā sola, ka, balstoties uz arheoloģiskā apraksta metodi, sistemātisku salīdzinājumu ar līdzīgām Rietumeiropas celtnēm, kā arī mākslas vēstures pētījumiem, izdevuma *Alt-Livland* tekstā un attēlos būs uzskatāmi parādīta vietējās arhitektūras vēsture. Prospektā solīts, ka teksta sējums nāks klajā 1896. gada vasarā.

Tomēr autora plašās ieceres nav pilnībā realizējušās. 1896. gadā iespiestas tikai astoņas atsevišķās burtnīcās apkopotas 316 tabulas, bet teksts tā arī nekad nav nodrukāts. Attēli publicēti 19. gs. beigām progresīvajā fotolitoģrāfijas jeb fototipijas tehnikā, kas tolaik deva iespēju ļoti kvalitatīvu fotogrāfiju reproducēšanai.

Kādi attēli tad iekļauti izdevumā *Alt-Livland*? Albumā ilustrācijas apkopotas sērijās, katru no tām veltot kādai viduslaiku Livonijas politiskā iedalījuma vienībai. Uz Latviju attiecas 1. sērija, kurā apkopoti pieminekļi no Rīgas arhibīskapijas, un 2. sērija, kas veltīta baznīcām un pilīm ordeņa valsts teritorijā Vidzemē. R. Gulekes sastādītajā albumā atrodamas fotogrāfijas ar Kokneses, Cēsu, Turaidas, Siguldas pilsdrupu kopskatu, kā arī vairāku Latvijas piļu kapelu – Lielstraupes, Gaujienas, Ikšķīles, Rīgas pirmās ordeņpils – vēlākās Jura baznīcas, Siguldas pils kapelas un Rīgas ordeņpils kapelas – plāni. Bez tam publicēti zīmējumi vai profilu uzmērojumi Cēsu pils konsolēm, kapiteļiem, velvju ribām un vienu torni

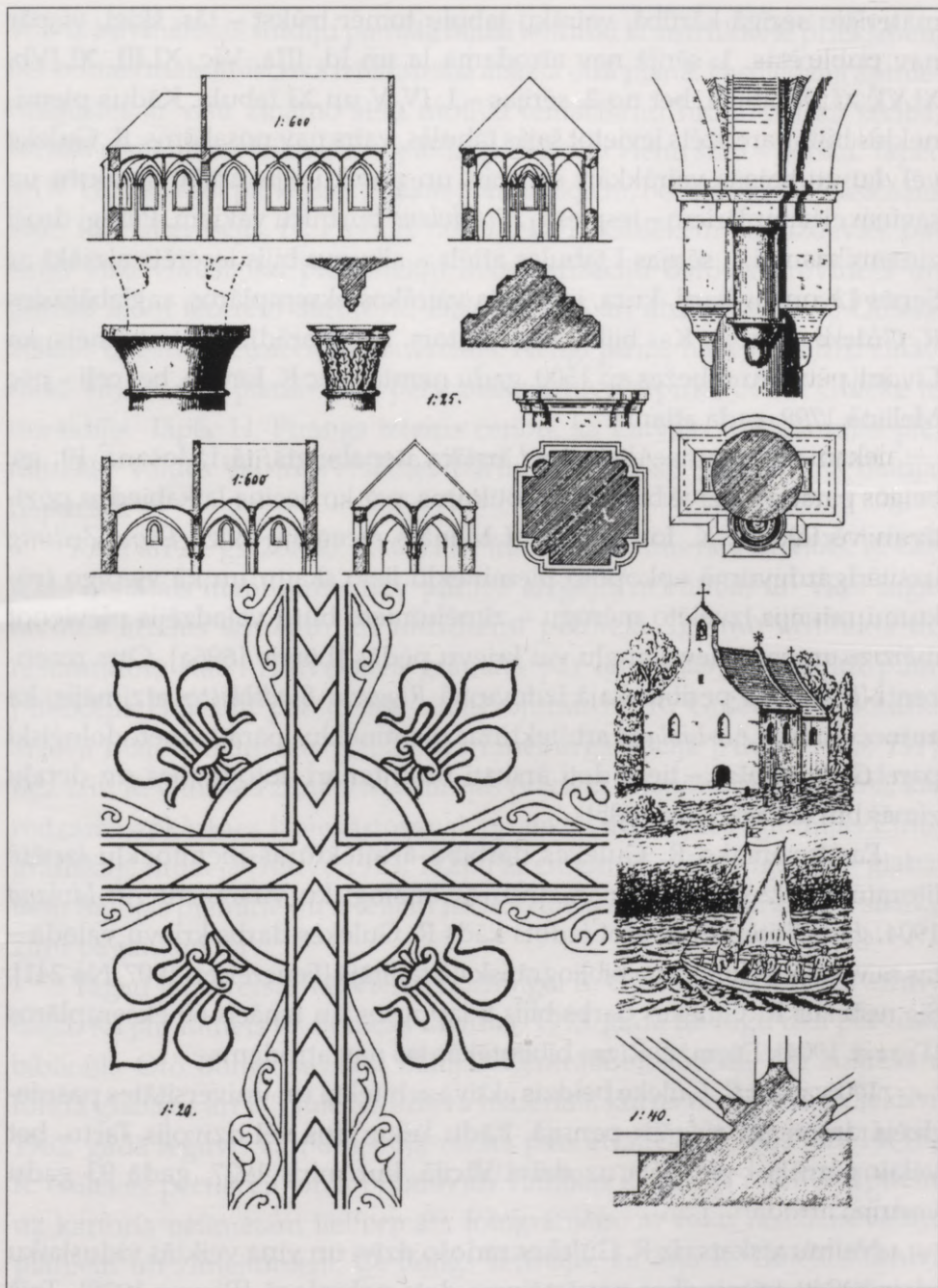
76. att. Rīgas pilsētas un Rīgas bīskapijas senāko baznīcu plāni no R. Gulekes darba *Alt-Livland*, 1896. gads

rotājošai arkatūras joslai. Vēl iespēstas grafiskas rekonstrukcijas – piļu kādreizējo interjeru zīmējumi Rīgas pils remterim un Andreja kapelai, kā arī Cēsu pils mestra zālei un guļamtelpai.

Neskaitot jau nosauktos attēlus, kas saistīti ar viduslaiku pilīm, uz Latviju attiecas arī vairākām baznīcām veltītas tabulas. Īpaši plaši fotogrāfijās, detaļzīmējumos un uzmērojumos attēlots Rīgas Doms, mazāk uzmanības veltīts citām vecākajām baznīcām ne tikai Rīgā, bet arī Cēsīs, Valmierā un citur Vidzemē. R. Gulekes darbā nav atspoguļoti visi nozīmīgākie Baltijas viduslaiku arhitektūras pieminekļi, bet tikai daļa. Galvenokārt pētnieks pievērsies baznīcām. Kas bijis atsevišķu objektu izvēles pamatā, nav zināms. Var tikai minēt, ka tie bija toreiz populārākie un pētniekam vieglāk pieejamie pieminekļi vai to fotogrāfijas. Ne visas celtnes attēlos pārstāvētas vienlīdz pilnīgi – dažas redzamas vienā, citas – vairākos desmitos ilustrāciju. Lielākā daļa attēlu (3.–9. sērija) R. Gulekes albumā veltīta Igaunijas viduslaiku pieminekļiem, sevišķi baznīcām. Piļu pētniekiem īpaši nozīmīgi ir Viljandi, Vastselīnas un citu pilsdrupu uzmērojumi un izrakumos iegūto daudzo būvdetaļu fragmentu attēli.

No sākotnēji plānotajiem attēliem albumā *Alt-Livland* publicēta tikai daļa. Zem katra attēla ir paraksts "*Guleke, Alt-Livland*" un "*Lichtdruck von Edm. Gaillard, Berlin*", kas norāda, ka fototipijas izgatavotas Berlīnē. Uz katras burtnīcas vāka iespēstas ziņas par izdevēju "*Kommissionsverlag von K. F. Koehler, Leipzig 1896*", bet dažiem eksemplāriem virs šīs informācijas ir uzlīme ar tekstu "*Hamburg Verlag von Boysen & Maasch Gewerbe- und Architektur-Buchhandlung*". Tā kā dažādiem eksemplāriem norāde par izdošanas vietu atšķiras, varētu domāt, ka attēli sagatavoti vai burtnīcu apvāki iespēsti atšķirīgās izdevniecībās.

Kā spriežams pēc tabulu numerācijas un anotācijas uz atsevišķu burtnīcu vākiem, attēli nav iespēsti pēc kārtas, bet gan sajauktā veidā. Tā, piemēram, Rīgas arhibīskapijai veltītās 1. sērijas tabulas ievietotas gan 1. un 2., gan 5. un 6. burtnīcā, bet Livonijas ordeņvalsts pieminekļi, kas ietverti 2. sērijā, atrodami gan 2., gan 6. burtnīcā. Kopumā 1. sērijā ir 89 tabulas, kuras numurētas no I līdz LVIIIc, bet 2. sērijā – 56 attēli, kas numurēti no I līdz XXXII. Daudzām tabulām ir papildu numerācija, ciparam pievienojot arī burtus. Tā, piemēram, Cēsu pilij veltītās 12 attēlu lapas apzīmētas kā 2. sērijas VIIa-e un VIIIA-e tabulas. Sakārtojot visu burtnīcās iespēsto

77. att. Straupes, Ikšķiles un Rīgas Jēkaba baznīcas plāni un detaļzīmējumi no R. Gulekes darba *Alt-Livland*. 1896. gads

materiālu secīgā kārtībā, vairāku tabulu tomēr trūkst – tās, šķiet, vispār nav publicētas. 1. sērijā nav atrodamā Ia un Id, IIIa, VIc, XLIII, XLIVb, XLVI, XLIX tabula, bet no 2. sērijas – I, IV, V un XI tabula. Kādus pieminekļus bijis paredzēts ievietot šajās tabulās, vairs nav nosakāms. R. Guleke vēl dzīves beigās vairākkārt svītrojis un papildinājis attēlu sarakstu uz saviem eksemplāriem – iespiesto *Alt-Livland* burtnīcu vākiem. Pilnīgi droši zināms vienīgi 1. sērijas I tabulas attēls – albumu bijis iecerēts aizsākt ar Senās Livonijas karti, kura, iespiesta vairākos eksemplāros, saglabājusies R. Gulekes arhīvā. Kas bijis kartes autors, nav norādīts, bet atzīmēts, ka Livonijas valstu robežas ap 1500. gadu ņemtas pēc K. Lēvisa, bet ceļi – pēc Mellīna 1798. gada atlanta.

Kaut arī albums *Alt-Livland* iznāca nepabeigts, tā izdošana 19. gs. beigās zinātnes dzīvē bija īpašs notikums, par ko liecina laikabiedru pozitīvais vērtējums. K. fon Lēviss of Menārs recenzijā avīzē *Düna-Zeitung* uzsvēris izdevumā apkopoto pieminekļu lielo skaitu un kā vienīgo trūkumu minējis izvēlēto mērogu – zīmējumiem būtu vajadzējis pievienot mērogu metros, nevis angļu vai krievu pēdās [Löwis 1896a]. Otrs recenzents T. Šimans periodiskajā izdevumā *Rigasche Stadtblätter* atzīmējis, ka autors albumā *Alt-Livland* arhitektūras pieminekļus parāda metodoloģiski pareizi un pilnīgi – tiem doti ārskati un interjeri, fotogrāfijas un detaļu zīmējumi [Schiemann 1895].

Par turpmāko R. Gulekes darbību arhitektūras pieminekļu izpētē literatūrā līdz šim bijis maz ziņu. Ar analogisku virsrakstu *Alt-Livland* 1904. gada Pēterburgā esot izdots kāds R. Gulekes darbs krievu valodā – tas minēts A. Feiereizena bibliogrāfiskajā rādītājā [Feuereisen 1907, Nr. 241]. Šis nelielais R. Gulekes darbs bijis 8 lappuses un iznācis 60 eksemplāros [Гулеке 1904]. Diemžēl Rīgas bibliotēkās tas nav atrodams.

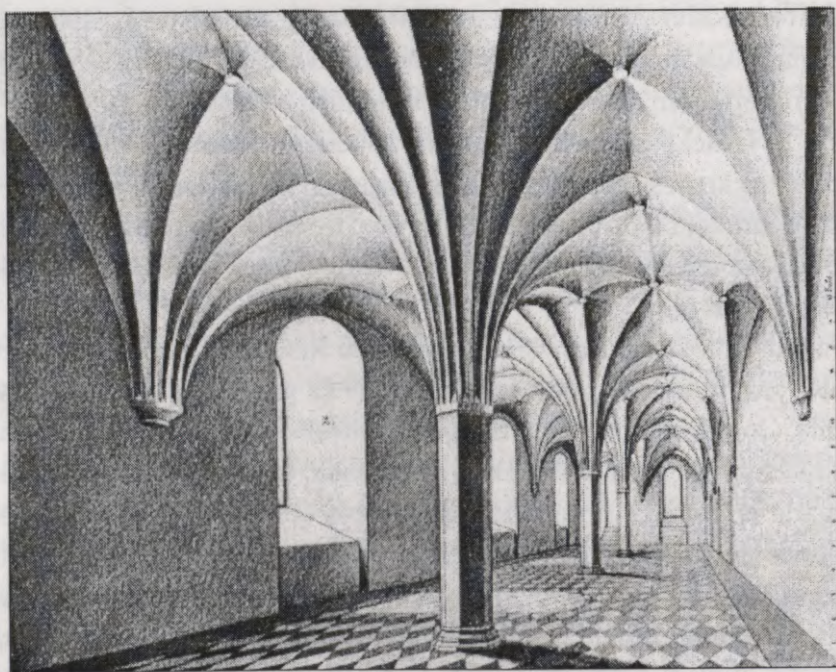
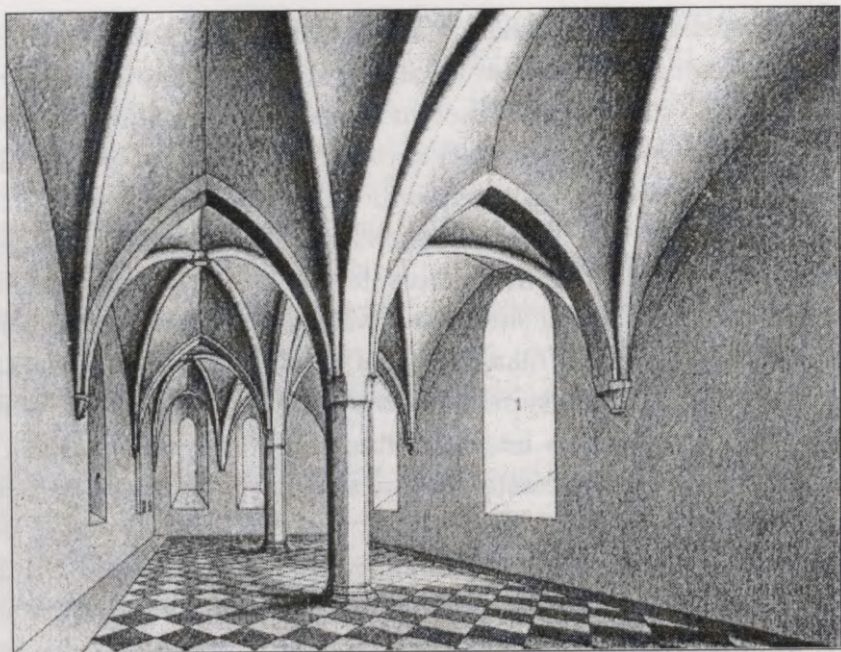
1906. gadā R. Guleke beidzis aktīva arhitekta un universitātes pasniedzēja darbu un aizgājis pensijā. Kādu laiku viņš vēl dzīvojis Tartu, bet vēlāk pārcēlies pie dēla uz dzīvi Vācijā, kur miris 1927. gadā 93 gadu vecumā.

Neliels atskats uz R. Gulekes radošo dzīvi un viņa veiktās viduslaiku pieminekļu pētniecības novērtējums dots nekrologā [Pirang 1928]. Tajā arhitekts H. Pīrangs uzsvēris, ka R. Gulekes uzskati par arhitektūras stilu jautājumiem sakņojušies 19. gs. vidus politehniskās skolas historicismā.

Toreiz būvmākslas studiju pamatā bijuši tehniski konstruktīvie priekšmeti, bet celtnes mākslinieciskā izteiksmība atstāta otrā plānā. Pasniedzēji apmierinājušies ar visu zināmo stilu motīvu iemācīšanu hronoloģiskā secībā, turklāt romantikas laikmeta iespaidā īpaši izcēla vienu stilu – gotiku. Tāpēc arī R. Guleke esot pievērsies gotikas pieminekļiem, bet baroks un klasicisms viņu nav interesējis. H. Pīrangs nožēlo, ka R. Gulekem nav izdevies pabeigt visu viduslaiku pieminekļu inventarizāciju Baltijas provincēs un pilnībā izdot iecerēto darbu *Alt-Livland*. Viņš arī atzīmējis, ka R. Guleke atstājis bagātus pētniecības materiālus. Neilgi pirms nāves zviedru zinātnieki viņam esot piedāvājuši personisko arhīvu atpirkt, bet R. Guleke to noraidījis. Tāpēc H. Pīrangs izteicis cerību, ka Latvijas un Igaunijas pieminekļu valdes vai universitātes parūpēsies, lai šis mantojums Baltijai nepazūd.

Kaut arī 20. gs. 20.–30. gados H. Pīranga vēlējums nav īstenots, R. Gulekes atstātais mantojums nav pilnībā aizgājis nebūtībā, un viņa sagatavotos attēlus izmanto arī mūsdienu pētnieki. Igaunu arhitekts un restaurators Kalvi Aluve savā grāmatā par Igaunijas viduslaiku pilīm publicējis Hāpsalu pils detaļu uzmērojumu no R. Gulekes personiskā arhīva materiāliem, kas glabājas Līneburgā Vācijā [Aluve 1993, 111]. Bez tam R. Gulekes zīmēts Māsilinnsas (vāciski – *Soneburg*) pils plāns, kas redzams apkārtnes labiekārtošanas projektā, atrodoties Igaunijas Etnogrāfiskajā muzejā [Aluve 1993, 112]. Par citiem Vācijā un Igaunijā glabātiem Baltijas pieminekļu attēliem no R. Gulekes personiskā arhīva sīkāku ziņu pagaidām nav.

Tagad jāpievēršas vēl vienai nozīmīgai R. Gulekes personiskā arhīva daļai. Kā jau minēts šīs nodaļas sākumā, 1995. gadā uz Rīgu tika pārvesta bibliofila Oto Bonga savāktā Baltijas Centrālā bibliotēka. Tur rokrakstu fondā glabājas arī R. Gulekes arhīva materiāli, kurus no viņa radiniekiem 1962. gadā ieguvis O. Bongs. Kā raksta pats atradējs [Bong 1962, 14–16], R. Gulekes pēcnācēji viņam nodevuši vairākas kastes ar manuskriptiem, uz kartona uzlīmētām lielformāta fotogrāfijām, ar roku rasētiem celtnu plāniem un zīmējumiem. O. Bongs secinājis, ka šajā R. Gulekes arhīva daļā saglabājusies gandrīz puse no oriģinālo attēlu sagatavēm albumam *Alt-Livland* – 89 fotogrāfijas un 67 zīmējumu tabulas, resp., kopā atrastas 156 oriģinālās lapas no iespiestajām 316 tabulām.

78. att. Rīgas pils kapelas un remtera iekštelpu rekonstrukcijas
no R. Gulekes darba *Alt-Livland*. 1896. gads

Bez tam uziets ap 100 npublicētu zīmējumu un 330 fotogrāfiju ar Baltijas un citu Eiropas zemju viduslaiku pieminekļu – galvenokārt baznīcu attēliem. Starp oriģinālzīmējumiem, kuri izpildīti ar vienkāršo zīmuli, tušu vai, retāk, ar vienkāršas akvareli, minami gan R. Gulekes

79. att. Cēsu pils svētku zāles iekšskata rekonstrukcija no R. Gulekes darba *Alt-Livland*. 1896. gads

celto ēku projekti, gan dažādu viduslaiku celtnu kopskati un detaļu attēlojumi. Gandrīz visi ar roku zīmētie materiāli attiecas uz Igauniju, tāpēc par to nozīmi vislabāk varētu spriest igauņu viduslaiku arhitektūras speciālisti. No npublicētajiem piļu zīmējumiem jāmin, piemēram, Kuresāres (*Arensburg*) pils divu korpusu šķērsgriezumi un divu stāvu

plāni. No otrā stāva plāna albuma *Alt-Livland* 9. sērijas IV tabulā iespiesta tikai daļa – pils kapelas plāns.

Atsevišķos nepublicētajos zīmējumos redzamas arī Latvijas viduslaiku pieminekļu detaļas, piemēram, ar tušu uz pauspapīra attēlota Cēsu pils konsole ar plastiski veidotu vīnogulāju rotājumu, kas, nedaudz pārveidota, iespiesta albumā *Alt-Livland* 2. sērijas VIIIa tabulā.

Liela daļa no R. Gulekes publicētajiem, kā arī personiskajā arhīvā esošajiem zīmējumiem ir anonīma, bet uz dažiem ir divu autoru – A. Zēgebarta un J. Holcmaiera – paraksti. Albumā *Alt-Livland* 9. sērijas XXVIIIa un XXXI tabulas zīmējumu stūrī izlasāms "fec. A. Seegebarth" un "A. Seegebarth 1885". Toties Holcmaiera paraksts ir tikai uz dažiem darbiem, kas glabājas R. Gulekes arhīvā. Viens autogrāfs lasāms uz zīmējuma ar Sāremā esošās Kārmas (*Carmel*) baznīcas divu portālu attēlojumu, kur stūrī atzīmēts "fec. Holzmayer". Uz šī zīmējuma fotogrāfijas R. Guleke dzīves beigās ar drebošu roku uzrakstījis, ka to darinājis apdāvinātais Sāremas pētnieks J. Holcmaiers. Turpat ir arī piezīme, ka Ārensburgas pils sakramentu novietni un akmens skulptūru virs Karrisē (*Karris*) baznīcas portāla (tās ir abas iepriekš minētās publicētās tabulas) attēlojis zīmēšanas skolotājs Zēgebarts. Citas biogrāfiskas ziņas par šo autoru nav atrastas.

Plašāki biogrāfiski dati pieejami par virsskolotāju Johanu Baptistu Holcmaieru (1839–1890), kas strādājis Ārensburgā par latīņu valodas pasniedzēju, bijis Igaunju Zinātniskās biedrības loceklis, dibinājis Sāremas vēstures biedrības muzeju, publicējis vairākus rakstus par kultūras pieminekļiem [Lenz 1970, 339, 340]. Holcmaiers veicis arī izrakumus Peides pils teritorijā, uzmērojis un publicējis tās plānu [Tuulse 1942, 86]. Viņš R. Gulekem sagatavojis diezgan daudz zīmējumu no Sāremas salas senceltnēm – gan plānu skices, gan rūpīgām līnijām ar smalku zīmuli attēlotus portālus, kapiteļus un skulpturālus veidojumus, gan ar gaišbrūnu ūdenskrāsu ietonētus grafiskus akvareļus. Pēdējie izmantoti albumā *Alt-Livland*, bet tie publicēti anonīmi. Spriežot pēc līdzīgā stila, kā arī mēroga metros, šķiet, ka albumam *Alt-Livland* Holcmaiers izgatavojis arī daļu Dienvidigaunijas pieminekļu attēlu, to skaitā Viljandi pils detaļzīmējumus, kas publicēti, piemēram, 2. sērijas XVI un citās tabulās.

Tomēr abi minētie zīmētāji nav bijuši vienīgie palīgi, kas gādājuši attēlus R. Gulekes iecerētajam darbam. Pēc albumā *Alt-Livland* publicēto zīmējumu stila un dažādajiem mērogiem šķiet, ka bijuši vēl divi vai trīs

zīmētāji. Daļu attēlu sagatavojis arī R. Guleke pats. Tā kā uz ilustrācijām rakstam par Rīgas Doma baznīcu ir norāde, ka tie ir R. Gulekes oriģināl-zīmējumi [Guleke 1884], šķiet, ka ar viņa roku tapušas stilistiski līdzīgās Tartu Doma un Jāņa baznīcas grafiskās rekonstrukcijas, kas albumā *Alt-Livland* iespiestas kā 3. sērijas XII un XVII tabula.

Albumā *Alt-Livland* publicēto fotogrāfiju autors nav bijis pats R. Guleke. Kā atceras R. Gulekes brāļa mazdēls V. T. Gētgenš (*Gahtgens*) 1964. gada 7. jūlijā O. Bongam sūtītā vēstulē, 1894. gadā viņa ģimenes vasarnīcā Ogrē viesojies R. Guleke ar fotogrāfu Lūkasu, kurš arhitekta uzdevumā veicis gan ģimenes locekļu, gan, jādomā, dažādu pieminekļu fotografēšanu ceļojuma laikā uz Rīgu un tās apkārtni. Diemžēl nav zināms, vai Lūkass ir bijis fotogrāfa vārds vai uzvārds, bet albumā *Alt-Livland* fotogrāfijas iespiestas anonīmi.

Kāds bijis paša R. Gulekes ieguldījums albumā *Alt-Livland* publicēto attēlu tapšanā? Viņš, jādomā, veicis daļu uzmērojumu, izgatavojis atsevišķus rekonstrukciju zīmējumus, varbūt pārzīmējis un sagatavojis iespiešanai kādas citu autoru piegādātās skices. Tagad zīmējumu autoru skaitu varētu konstatēt tikai pēc rūpīgas attēlu stilistikas un rokrakstu salīdzināšanas vai jaunu arhīva materiālu atrašanas. Nešauboties var vienīgi konstatēt, ka R. Guleke pats atlasījis publicēšanai domātos attēlus, kombinējis tos tabulās un sakārtojis sērijās.

O. Bongs 60. gadu sākumā atrasto R. Gulekes personisko arhīvu izšķīrojis, sadalījis pēc tematikas pa kastēm, salīdzinājis attēlus ar 1896. gadā albumā *Alt-Livland* iespiestajām tabulām, uz fotogrāfijām un zīmējumiem uzspiedis zīmogus *Aus dem Nachlass von Reinhold Guleke (1834–1927)* vai arī *Originalvorlage von R. Guleke "Alt-Livland" (Lpzg 1896)*. Vēl O. Bongs mēģinājis restaurēt R. Gulekes manuskriptu – tekstu albumam *Alt-Livland*, sakārtojot to pa nodaļām, kserokopējot un iesienot. Tomēr pēc saglabātajiem manuskriptiem var spriest, ka pilnīgi pabeigts un gatavs publicēšanai teksts tā arī nekad nav bijis.

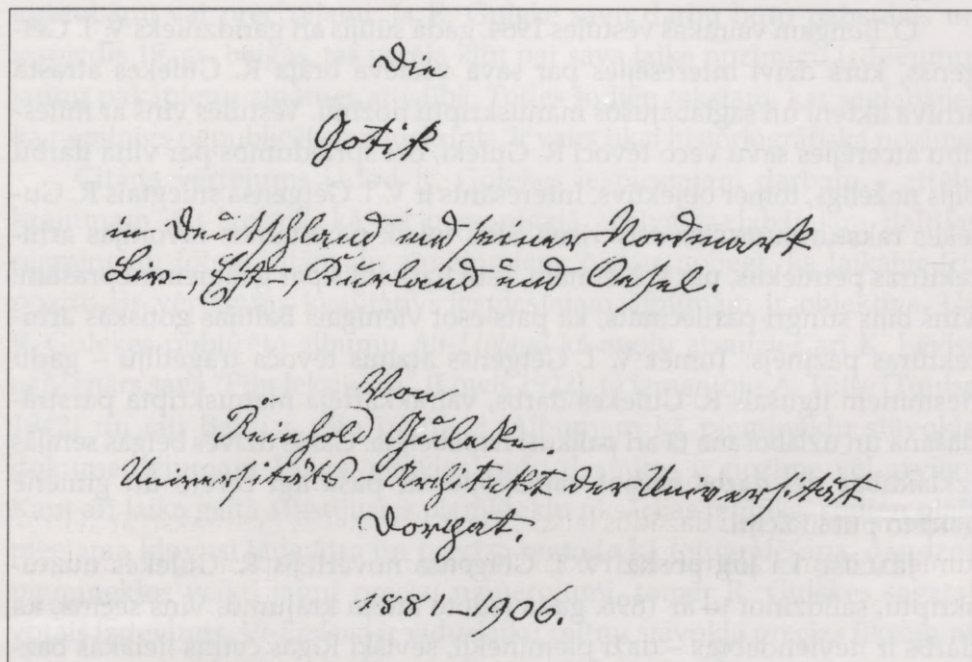
Kāpēc R. Gulekes ieceres nav realizējušās un viņa uzsāktais Baltijas viduslaiku pieminekļu pētījums tā arī nekad nav ieraudzījis dienasgaismu publikācijas formā? Pats autors savā arhīvā glabāto vēstuļu norakstos un citos dokumentos vainojis finansiālas grūtības, maizesdarbā pavadītās garās stundas, kad iemīļotajiem senatnes pētījumiem vairs neatlicis laika.

Arhīvā saglabājušies biogrāfiski materiāli, starp tiem dzīves beigās vairākkārt iesākta autobiogrāfija brīvā stāstījumā, sākot ar bērnību, skolas gadiem, dalību korporācijā *Livonia* un pirmajiem darba gadiem. Pabeigta un skaidrā rokrakstā pārrakstīta ir viena īsa tabulāra autobiogrāfija, kurā pa gadiem uzskaitīti galvenie dzīves dati, ieņemtie amati un visas projektētās un pārbūvētās celtnes. R. Guleke bijis arhitekts vairākiem desmitiem sabiedrisku un privātu ēku – skolām, slimnīcām, baznīcām, muižām, kuras būvētas Dienvidigaunijā – galvenokārt Pērnavas un Tartu apkārtnē. Diemžēl par savu darbību arhitektūras pieminekļu pētniecībā šajā autobiogrāfijā nekas nav minēts. Toties par to stāsta vairāki viņa vēstuļu fragmenti un piezīmes manuskriptos.

Rokrakstos saglabājušies vairāki ievadi pētījumam par gotikas pieminekļiem, kas rakstīti dažādos laikos. Tie ir R. Gulekes melnraksti ar svītrojumiem, ir arī kaligrāfiskā rokrakstā pārrakstītas papīra lapu kaudzes. Tomēr arī šāds tīrraksts nereti ir atkal svītrots un labots, veidots jauns teksta variants. Manuskriptā saglabājušies vairāki desmiti tabulu, kurās doti metriski dati par Eiropas baznīcām. Tās grupētas gan pēc jomu skaita, gan pārseguma veida, gan celšanas gadiem. Sastādītas tabulas arī par jomu platumu, garumu, augstumu, koru izmēriem utt. Kā pats R. Guleke uzsvēris kādas nedatētas tabulas beigās pievienotā piezīmē – esot savākta statistika par 23 Francijas un 143 Vācijas baznīcām. No metriskajiem datiem viņš gribot secināt, kad dominējis noteikts būvstils, kāds ir atsevišķu detaļu datējums, kā hronoloģiski attīstās un mainās ornamentu utt.

Arhīvā saglabājusies R. Gulekes 1914. gada 30. martā rakstīta, bet nepabeigta vēstule novadniekam K. Lēvisam of Menāram. Tajā viņš atzīst, ka “kopš 1900. gada nav izsvītrojama neviena diena, kad nebūtu strādāts pie mūsu lietas”. Tobrīd viņš jau bija savācis ziņas par 30 Francijas un 170 Vācijas baznīcu izmēriem. Skaitļi esot sistemātiski pārrēķināti metros un izveidotas hronoloģiski kārtotas salīdzinošas laika un mēru tabulas. Tā būšot vispārējā teorētiskā daļa, uz kuras viņš balstīšoties Baltijas pieminekļu datēšanā. R. Guleke izsaka cerību, ka teksta sējums būšot gatavs tā gada rudenī.

Cita vēstule, no kuras saglabājusies kopija, 1918. gada 12. februārī rakstīta kādam Vācijas garīdzniekam, lūdzot materiālu atbalstu sava darba izdošanai. Tajā R. Guleke min, ka trīs ceturtdaļas teksta esot jau uzrakstītas, sagatavotas 100 jaunas tabulas. Viņš stāsta arī par savu dzīvi un pievēršanos

80. att. R. Gulekes rokraksta paraugs – titullapa iecerētajam manuskriptam par gotiku Vācijā un Senajā Livonijā

viduslaiku pieminekļu pētījumiem – arhitekta darbs būvēs 19. gs. 80. un 90. gados esot aizņēmis lielāko daļu laika, tikai dažus ziemas mēnešus viņš varējis nodoties pieminekļu studijām. Vairākkārt 1885., 1886., 1888. un 1896. gadā viņš veicis studiju ceļojumus pa Vāciju, Zviedriju, Somiju, vācot salīdzinošo materiālu, un ziemas aukstumā stingstošām rokām zīmējis, mērojis un skicējis.

Tomēr arī pēc aiziešanas pensijā iecerētais darbs tā arī nekad nav pabeigts, lai gan R. Guleke strādājis aktīvi līdz pat dzīves beigām. Šķiet, ka savākto salīdzināmo materiālu daudzums pētnieku nevis tuvinājis, bet gan attālinājis no Baltijas viduslaiku celtnu novērtējuma un albumam *Alt-Livland* iecerētā teksta nobeigšanas. Kādā vēstulē, kuru 1962. gada 11. novembrī R. Gulekes vedekla Agate sūtījusi O. Bongam, viņa raksturo pētnieku: "Ar kādu mīlestību gan viņš vēl īsi pirms nāves ar palielināmo stiklu rakstīja un rakstīja. Tas tiešām bija aizkustinoši, kā viņš salicis sēdēja pie sava rakstāmgalda zem vecmāmiņas milzīgās palmas un ar grūtībām strādāja."

O. Bongam vairākas vēstules 1964. gadā sūtījis arī garīdznieks V. T. Gētgenss, kurš dzīvi interesējies par sava vectēva brāļa R. Gulekes atrastā arhīva likteni un saglabājušos manuskriptu nozīmi. Vēstulēs viņš ar mīlestību atcerējies savu veco tēvoci R. Guleki, bet spriedumos par viņa darbu bijis nežēlīgs, tomēr objektīvs. Interesants ir V. T. Gētgenša sniegtais R. Gulekes raksturojums: tēvocis visus citus tolaik pazīstamos Livonijas arhitektūras pētniekus, pat V. Neimani, esot uzskatījis par galīgiem neprašām. Viņš bijis stingri pārliecināts, ka pats esot vienīgais Baltijas gotiskās arhitektūras pazinējs. Tomēr V. T. Gētgenss atzinis tēvoča traģēdiju – gadu desmitiem ilgušais R. Gulekes darbs, vairākkārtēja manuskripta pārstrādāšana un uzlabošana tā arī palikusi nepabeigta. Garās dzīves beigās senilās izklaidības dēļ darbs neesot vainagojies ar paša ilgi cerēto un ģimenē gaidīto publikāciju.

Jāatzīst, ka ļoti precīzi V. T. Gētgenss novērtējis R. Gulekes manuskriptu, salīdzinot to ar 1896. gadā izdoto attēlu krājumu. Viņš secina, ka darbs ir neviendabīgs – daži pieminekļi, sevišķi Rīgas četras lielākās baznīcas, tekstā apskatīti diezgan plaši. Toties citi pieminekļi, kuru attēli arī iekļauti albumā, piemēram, Cēsu un Valmieras viduslaiku baznīcas, Turaidas un Kokneses pils, tekstā vispār nav minēti. Tikpat neviendabīgs ir Igaunijas pieminekļiem veltītais teksts. Kaut arī V. T. Gētgenss sevi uzskata par laju arhitektūras vēsturē, viņš pareizi norādījis, ka R. Guleke par daudz uzticējies Indriķa hronikā dotajiem baznīcu datējumiem, tāpat apšaubāmi viņam šķietot autora plašie salīdzinājumi ar Rietumeiropu un metrisko datu izmantošana datēšanas precizēšanai. Šīm domām šodien pilnībā jāpievienojas.

Kāda tad ir Gulekes arhīvā glabāto manuskriptu un visa mūža laikā veiktā senatnes pētniecības darba nozīme mūsdienās? Caurskatot nepublicētos tekstus, atklājas čakla arhitektūras vēstures pētnieka darba metodika pirms simt gadiem. Toreiz svarīgs licies par katru pieminekli zināmo vēsturisko ziņu hronoloģisks uzskaitījums, pēc tām spriests par pieminekļa datējumu un būvperiodiem, bet pašas celtnes aprakstam un būvdetaļu stilistiskai analīzei uzmanība gandrīz nav pievērsta. Vākts salīdzināmais materiāls Eiropā, bet tas ceļojuma grūtību un vēl sarežģītās fotografēšanas dēļ bijis grūti iegūstams un nepilnīgs. Tāpēc toreizējie secinājumi par ārzemju ietekmēm vai līdzīgu celtnu datējumu mūsdienās bieži vien ir

apšaubāmi vai precizējami. Ja R. Guleke savu darbu būtu pabeidzis un iespiedis 19. gs. beigās, tas varēja kļūt par sava laika nozīmīgu izdevumu, jaunu pakāpienu zinātnes attīstībā. Toties šodien tekstam, kas saglabājies kā nepilnīgs nepublicēts manuskripts, ir vairs tikai historiogrāfiska nozīme.

Citāds vērtējums jādod R. Gulekes iespiestajam darbam – attēlu krājumam *Alt-Livland*, kā arī personīgajā arhīvā saglabātajām Baltijas pieminekļu fotogrāfijām un zīmējumiem. Nevar noliegt, ka laikabiedru pozitīvais vērtējums kvalitatīvi iespiestajam albumam ir objektīvs. Uz R. Gulekes publicēto albumu *Alt-Livland* kā avotu atsaucies arī K. Lēviss of Menārs savā "Piļu leksikonā" [Löwis 1922], to izmantojis A. Tūlse [Tuulse 1942] un citi Baltijas piļu pētnieki. Albumam kā pieminekļu stāvokļa dokumentējumam 19. gs. pēdējos gadu desmitos ir nozīme vēl arvien. Kaut arī laika gaitā attīstījusies pieminekļu fiksācijas tehnika, šodien plaši pieejama kļuvusi tāda ātra un precīza metode kā fotografēšana, daudzos pieminekļos veikti jauni precīzi uzmērojumi, tomēr R. Gulekes sagatavotais izdevums *Alt-Livland* ir viduslaiku celtnu stāvokļa precīzs fiksējums vienā noteiktā laika periodā pirms simt gadiem. Attēli satur vairāk nekā gadsimtu vecas, tāpēc īpaši vērtīgas liecības, dokumentālus uzņēmumus un fiksācijas materiālus, kas šodien dabā tādā veidā vairs nav saglabājušies. Tie savu vērtību nezaudēs, jo viduslaiku pieminekļu drupas laika gaitā neatgriezeniski iet bojā.

Karls fon Lēviss of Menārs – viens no ievērojamākajiem Latvijas viduslaiku piļu pētniekiem

Karls fon Lēviss of Menārs, 1922. gadā Rīgā izdotā Livonijas viduslaiku piļu leksikona autors, gandrīz pusi gadsimta garās darba dzīves laikā sarakstījis arī daudzas citas nozīmīgas publikācijas, vadījis izrakumus, vācis ziņas par viduslaiku pieminekļiem gan Baltijas, gan Zviedrijas arhīvos, bijis aktīvs Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības loceklis. Par K. Lēvisa of Menāra zinātnisko veikumu liecina viņa raksti un grāmatas, bet par darba stilu un metodēm – pētnieka personiskā arhīva materiāli. Daļa no tiem glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā [LVVA, 1583. f., 1. apr.], kur droši vien nonākuši pēc Vidzemes bruņniecības bibliotēkas vai Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības un to arhīvu likvidācijas. Daļu K. Lēvisa of Menāra zinātniskā mantojuma – kasti ar rokrakstiem – Vācijā 1946. gadā atradis bibliofils Oto Bongs, un tā glabājas uz Rīgu 1995. gadā pārvestajā Baltijas Centrālajā bibliotēkā. Balstoties uz šiem materiāliem, šajā nodaļā izvērtēts K. Lēvisa of Menāra daudzpusīgais veikums, īpaši pievēršoties ieguldījumam viduslaiku piļu izpētē.

Latvijas viduslaiku piļu izpētes vēsture nav iedomājama bez Karla fon Lēvisa of Menāra veikuma. Enciklopēdijas un biogrāfiskie leksikoni [Lenz 1970, 472; LKV 1935, 23205] viņu raksturo kā arheologu, piļu pētnieku un kartogrāfu. Katrā no šīm nozarēm viņš devis nozīmīgu ieguldījumu, lai gan nevienā no tām nav ieguvis profesionālu izglītību. Savas publikācijas pats autors parakstījis gan saīsināti – *“Karl von Löwis”*, *“Carl von Löwis”*, gan arī ar pilnu uzvārdu *“Karl von Löwis of Menar”*.

Kaut arī 19. gs. beigās piļu izpētē jau bija atsevišķas iestrādes, kas raksturotas pirmajā nodaļā, sistemātiski materiālu vākumi par Livonijas

viduslaiku pilīm un apkopojoši pētījumi vēl nebija pat uzsākti. Šim uzdevumam pamazām pievērsās un vēlāk pilnībā nodevās Karls fon Lēviss of Menārs.

Karls Voldemars fon Lēviss of Menārs (*Karl/Carl Woldemar von Löwis of Menar*) dzimis 1855. gada 7. septembrī Pantenes muižā Salacas pagastā, apriņķa deputāta Voldemara fon Lēvisa of Menāra un Helenes Julianes, dzim. fon Engelhartas, ģimenē kā sestais bērns [Genealogisches 1935, 102]. Pēc Štutgartes reālskolas beigšanas viņš 1876.–1881. gadā studējis mehāniku Rīgas un pēc tam Štutgartes politehnikumā, bet 1882. gadā atkal atgriezies dzimtenē. Neilgi strādājis par Rīgas bruģu tiesas asesoru, bet sava darba mūža lielāko daļu no 1888. līdz 1919. gadam pārzinājis Vidzemes bruņniecības bibliotēku Rīgā, ievērojami papildinot šo literatūras krātuvi un cenšoties tās bagātības padarīt lasītājiem vieglāk pieejamas un izmantojamas. Līdzās tiešajiem darba pienākumiem K. fon Lēviss of Menārs nerimstoši nodarbojies ar dzimtenes vēstures pētniecību un daudz publicējis savus materiālu vākumus un atklājumus. 1884. gadā viņš iestājies Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrībā, 1889.–1896. gadā un 1924.–1929. gadā darbojies kā biedrības muzeja inspektors, bet 1921.–1930. gadā – kā biedrības līdzdirektors. Astoņus gadus – 1898.–1906. gadā Karls fon Lēviss of Menārs bijis Rīgas Doma baznīcas būvapvienības mantzinis un tās priekšsēdētājs. Viņš kļuvis par visu Baltijas senatnes pētnieku biedrību goda biedru. Karla fon Lēvisa of Menāra veikums 1921. gadā novērtēts ar Freiburgas pie Breisgauas universitātes piešķirto goda doktora grādu. Dzīves beigās viņš vairākus gadus (1921–1925) bijis Latvijas Universitātes privātdocents. K. fon Lēviss of Menārs miris 1930. gada 7. maijā un apglabāts Rīgā Lielo kapu Doma baznīcas nodaļījumā.

K. fon Lēvisa of Menāra publikāciju skaits tuvojas gandrīz 200 nosaukumiem. Starp tiem ir raksti par Latvijas senvēsturi un arheoloģiju [Löwis 1896b], bagāti ilustrētais 1892. gada izdevums par Rīgas, Tallinas un Narvas laicīgo arhitektūru no gotikas līdz barokam [Löwis 1892], apcerējumi par Baltijas vēsturisko kartogrāfiju, Livonijas viduslaiku karte ar paskaidrojumiem [Löwis 1895b], tūristu ceļveži par Kokneses apkārtni [Löwis 1900], Daugavas lejteci [Löwis 1910a], Gaujas senleju [Löwis/Bienemann 1895], kā arī neskaitāmi ziņojumi, referāti, avīžraksti un lielāki pētījumi par senās Livonijas pilīm, kuru rezultātā 1922. gadā izdots Senās

Livonijas piļu leksikons [Löwis 1922] – nopietns un rūpīgi sastādīts uzziņu krājums, kurā senāko literatūru un attēlu norādes meklē arī tagadējie Latvijas piļu pētnieki.

Vairāki K. fon Lēvisa of Menāra raksti veltīti arī heraldikas un ģeoloģijas jautājumiem, kuri skar viņa dzimtu [Ose 1996a]. Šajā sakarā tuvāk jāpakavējas pie paša pētnieka ciltskoka, par kura vecumu un dižciltību liecina arī garais un neparastais uzvārds.

Dzimta cēlusies no Skotijas, kur 1434. gada dokumentos atrodams fogta Patricija de Lovisa of Menara (*Patricius de Lowis of Menar*) vārds. Menara ir Skotijas apdzīvota vieta, kur līdz mūsu gadsimtam saglabājušās viduslaiku pils – dzimtas kādreizējā mājokļa drupas. Skotu dižciltīgo ģimeņu jaunākos dēlus nereti karadienestam nolīga Eiropas valdnieki. Tā arī Zviedrijā kā algotnis nokļuvis viens no šīs dzimtas pēcnācējiem leitnants Vilhelms (? – 1645). 1630. gadā Zviedrijas karalis Gustavs II Ādolfs viņam piešķīris Pantenes un Nurmižu muižu Vidzemē. Vēlāk ģimene ir sakuplojusi un ieguvusi arī citus īpašumus Latvijas un Igaunijas teritorijā. Laika gaitā dzimtas uzvārda rakstībā ir sastopamas vairākas variācijas, nezināmu iemeslu dēļ “o” burts ieguvis umlautu, un beigās nostiprinājās rakstība “*von Löwis of Menar*”. 1930. gadā izdotajā Livonijas bruņniecības ģeoloģijas rokasgrāmatā [Genealogisches 1935, 102–117] atrodamas precīzas ziņas par dzimtas ciltskoku, to skaitā par piļu pētnieka Karla fon Lēvisa of Menāra ģimeni – viņam bijuši trīs dēli un trīs meitas, no kuriem trīs bērni pārdzīvojuši tēvu. Otrā pasaules kara laikā Lēvisu of Menāru dzimtas pēcteči aizbraukuši no Latvijas.

Samērā pilnīgs priekšstats par K. fon Lēvisa of Menāra pētniecisko darbu gūstams no daudzajām publikācijām. Bez tam Latvijas Valsts vēstures arhīvā Rīgā pieejams Karla fon Lēvisa of Menāra rokrakstu fonds, kurā 1953.–1976. gadā ienākušie materiāli apkopoti 54 lietās [LVVA, 1583. f., 1. apr., 1.–54. l.]. Tajās glabājas dažādi dokumenti, kas attiecas uz Lēvisu of Menāru dzimtu un īpašumiem, kā arī paša K. fon Lēvisa of Menāra publikāciju autoreksemplāri, korektūras un melnraksti, pētījumu sagataves materiāli, Livonijas viduslaiku piļu kartotēka, celtnu plānu uzmetumi, kopijas, zīmējumi un atsevišķu piļu fotogrāfijas. Šķiet, ka tā ir tikai neliela daļa no pētnieka personiskā arhīva, tomēr tā paplašina priekšstatu par K. fon Lēvisa of Menāra zinātnisko darbību.

Pēc Karla fon Lēvisa of Menāra publikācijām un citiem pieejamiem materiāliem izsekosim viņa veikumam senās Livonijas piņu izpētē. Pirmās K. fon Lēvisa of Menāra publikācijas veltītas dažādām tēmām. 1882. gadā viņš sagatavojis un īsi komentējis Latvijas un Igaunijas pasta karti, kas iespiesta kalendārā *Rigascher Almanach für 1883*. 1885. gadā, gadu pēc iestā-

K. von Lēvis of Menār.

82. att. K. fon Lēvisa of Menāra
fotoportrets un paraksts

šanās Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrībā, viņš sniedzis nelielu pārskatu par senlietām no apbedījumiem, kas izskaloti Ogres krastā radnieka Morica fon Lēvisa of Menāra īpašumā [SbR 1885, 108]. Gadu vēlāk referēts par tolaik atklātajiem viduslaiku griestu gleznojumiem Rīgas Jēkaba baznīcā [Löwis 1887]. 1887. gads iezīmē pētnieka pievēršanos viduslaiku pilīm – septembra un decembra sēdē biedrībā nolasīti divi rūpīgi sagatavoti referāti par Rīgas pirmās un otrās ordeņa pils kapelām.

Daugavas krastā esošā otrā ordeņa pils K. fon Lēvisam of Menāram kļuvusi labi pazīstama sešos darba gados Rīgas bruģa tiesā, kura bija izvietojusies pils rietumu spārnā kādreizējās virtuves vietā. Cītīgi savācot visus pieejamos pils plānus gan no J. K. Broces krājuma, gan gubernas

arhitekta un Tartu muzeja, kā arī veicot uzmērojumus uz vietas pilī, K. fon Lēvisam of Menāram izdevies noteikt kādreizējās kapelas atrašanās vietu un grafiski rekonstruēt tās apjomu. Rūpīgi izanalizējis vēstures avotus, viņš pirmais izsaka domu, ka šī pils daļa saglabājusies vēl no 1330. gada celtnes [Löwis 1888a].

Otra K. fon Lēvisa of Menāra publikācija bija sensacionāla – trijās nojaukšanai paredzamās noliktavās Skārņu ielā viņš identificēja pirmās ordeņa pils kapelu, vēlāko Jura baznīcu, un panāca tās saglabāšanu. Šis raksts nedaudz atšķirīgās versijās publicēts gan Latvijā 1888. un 1890. gadā [Löwis 1888b; Löwis 1890a], gan 20. gs. sākumā Vācijā [Löwis 1902a].

Turpmāk K. fon Lēviss of Menārs līdztekus pētījumiem par citiem dzimtenes vēstures pieminekļiem ik gadu vairākus rakstus veltījis tieši viduslaiku pilīm. Tie galvenokārt iespiesti Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēžu ziņojumos, daži arī līdzīgajā Kurzemes literatūras un mākslas biedrības izdevumā. Vairākas nozīmīgas publikācijas ievietotas arī kopš 1899. gada pastāvošās vācu piļu saglabāšanas biedrības (*Vereinigung zur Erhaltung der deutschen Burgen*) žurnālā *Burgwart* [Löwis 1901a; 1906a]. Bez tam nozīmīgākie raksti izdoti arī kā separātnovilkumi [Löwis 1902a].

K. fon Lēvisa of Menāra pievēršanos viduslaiku piļu izpētei noteikti veicinājuši vairāki svarīgi notikumi 19. gs. 80. gados. 1882. gadā Rīgas pilsētas bibliotēkai bija nodots t.s. marķīza Pauluči albums – ap 1827. gadu sagatavotais plašais Baltijas piļu plānu un zīmējumu krājums, kurš iepriekš bijis aizmirsts un nepazīstams. K. fon Lēviss of Menārs veltījis daudz laika šo attēlu studēšanai un kopēšanai. K. fon Lēvisa of Menāra kopijas no Pauluči albuma – ar krāsainiem zīmumiem un tušu uz caurspīdīga vaskota auduma pārzīmēti piļu skati un plāni glabājušies viņa personiskajā arhīvā, bet tagad atrodami Latvijas Valsts vēstures arhīvā [LVVA, 1583. f., 1. apr., 29. l.].

Otrs notikums bija 1888. gada vasarā uz Stokholmu sūtītā Vidzemes bruņniecības delegācija ar K. fon Lēvisa of Menāra piedalīšanos, lai vāktu Latvijas un Igaunijas pilsētu un piļu plānus, kuri bija izgatavoti 17. gs. zviedru valdīšanas laikā. Brauciena panākumi bijuši negaidīti – atrasti daudzi vēlāk nopostītu Latvijas piļu senie plāni, no kuriem izgatavotās kopijas veicināja turpmāko izpētes darbu. Jau nākamajā gadā pēc materiālu vākšanas Stokholmā K. fon Lēviss of Menārs sagatavojis plašu rakstu

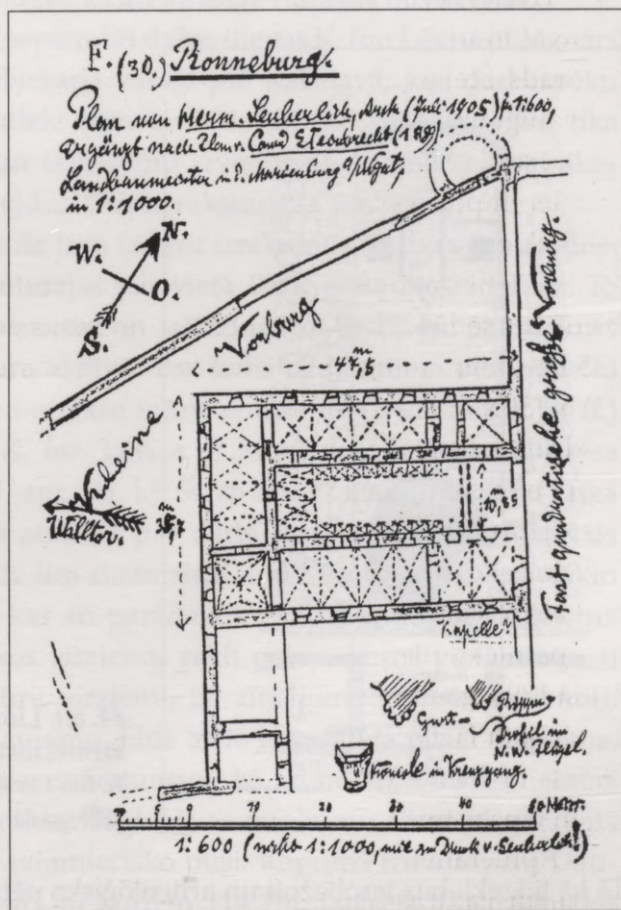
par Cēsu pili, kurā pirmo reizi šīs celtnes drupas tiek sīki aprakstītas un analizētas, izmantojot gan jaunatrasīto zviedru laika plānu, gan Rīgā Vidzemes bruņniecības arhīvā uzīto pils 1688. gada revīzijas protokolu, gan paša spēkiem veikto pilsdrupu rūpīgo vizuālo izpēti [Löwis 1890b].

Trešais rosinošais notikums saistās ar 1889. gada vasaru, kad Latviju un Igauniju apceļo Prūsijas Marienburgas pils pētnieks un atjaunotājs Konrads Šteinbrehts. K. fon Lēviss of Menārs pavada viņu ceļojumā, uzmanīgi uzklausa Vācu ordeņa piļu arhitektūras speciālista spriedumus, iegūst savā īpašumā viņa izgatavoto Raunas pilsdrupu plānu, kā arī saņem jaunus impulsus turpmākam pētniecības darbam. Šķiet, ka abiem piļu pētniekiem uz ilgiem gadiem izveidojušies draudzīgi zinātniski kontakti. Pēc diviem gadiem – 1891. gadā Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēdē K. fon Lēviss of Menārs ziņojis par K. Šteinbrehta atsūtītām 155 lielizmēra fotogrāfijām, kurās attēloti Marienburgas pils restaurācijas darbi [SbR 1891, 82]. Arī krietni vēlāk, 1908. gadā, K. fon Lēviss of Menārs biedrībā atstāstījis K. Šteinbrehta informāciju par Marienburgas pilī novietotu Livonijas ordeņa mestra Valtera fon Pletenberga portretu [Löwis 1909]. Iespējams, ka arī pats K. fon Lēviss of Menārs 19. gs. 80. gados vai agrāk apceļojis Prūsiju, jo savos rakstos viņš vairākkārt salīdzinājis Rīgas un Cēsu pils atsevišķas iezīmes ar Vācu ordeņa virsmestru rezidenci Marienburgā. Par pētnieka plašajiem kontaktiem ar ārzemju kolēģiem liecina piezīme kādā 1896. gada vēstulē Kurzemes literatūras un mākslas biedrības priekšsēdētājam H. Dīderiksam [LVVA, 1583. f., 1. apr., 28. l., 12. lp.]. Tajā K. fon Lēviss of Menārs lūdz 30 sava raksta autoreksemplāru, lai ar Livonijas pilīm iepazīstinātu pēc iespējas vairāk pētnieku citās zemēs.

Apmēram trīsdesmit gadu laikā no 19. gs. 80. gadu beigām līdz 20. gs. trešajam gadu desmitam K. fon Lēviss of Menārs publicējis īsākus vai garākus rakstus par vairāk nekā 30 Senās Livonijas pilīm. Galvenokārt veikta celtnu vēsturiskā izpēte, no rakstītajiem avotiem apkopojot ziņas par to būvēšanas un bojāejas laiku, īpašniekiem un svarīgākajiem ar tām saistītajiem vēsturiskajiem notikumiem. Bez tam atšķirībā no daudziem agrākajiem Livonijas piļu pētniekiem K. fon Lēviss of Menārs mēģinājis arī spriest par piļu arhitektūru, studējot senos plānos un zīmējumos redzamās zudušās ēkas, vizuāli pētīt un aprakstīt pilsdrupas, kā arī meklējot kopīgas iezīmes ar līdzīgām pilīm Vācijā. Šāds salīdzinājums

izmantots jau minētajos rakstos par Rīgas un Cēsu pili, 1895. gadā sagatavotajā publikācijā par Turaidu [Löwis 1896c] u.c.

Jau savas darbības sākumā K. fon Lēviss of Menārs pievērsies arī viduslaiku piļu lokalizēšanai, sagatavojot un 1895. gadā publicējot jau

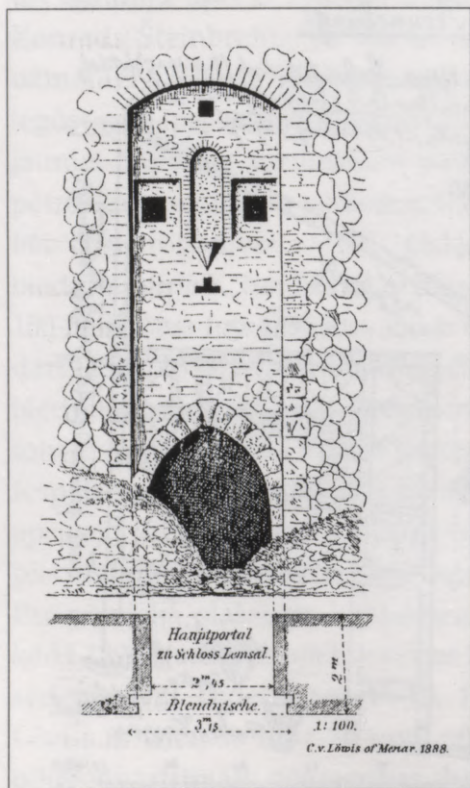
83. att. Raunas pils plāns.
 K. fon Lēvisa of Menāra
 pārzīmēts H. Zeiberliha
 plāns (1905), papildināts
 pēc K. Šteinbrehta
 1889. gada uzmērojuma

iepriekš minēto Senās Livonijas viduslaiku karti. Situāciju plānus ar pilsdrupu novietojumu apkārtņē viņš zīmējis arī vēlāk, tos kā skicveidīgas kartes ar vietu apzīmējumiem sev raksturīgā rokrakstā pievienojot tūrisma ceļvežiem.

Droši vien pašmācības ceļā pētnieks apguvis arhitektūras uzmērošanu. Savas dzīves laikā K. fon Lēviss of Menārs publicējis ap 30 piļu plānu. Apmēram pusi no tiem viņš zīmējis pēc paša veiktajiem mērījumiem un

nivelējumiem dažās saglabātajās viduslaiku pilīs vai to drupās. Tādi ir Kandavas, Altenes, Ikšķiles un vairāku citu pilsdrupu plāni. Atsevišķu piļu plāni zīmēti pēc gruvešos slēpto mūru atsegšanas.

K. fon Lēviss of Menārs vadījis atrakšanas darbus piecos Senās Livonijas nocietinājumos – Trikātā, Pērnavā, Kalsnavā, Daugavgrīvā un Gaujienā.

84. att. Limbažu pils galvenie vārti ziemeļaustrumu fasādē.

K. fon Lēvisa of Menāra uzmērojums 1888. gadā

Tā kā līdzekļi bija ierobežoti un arheoloģisko pētījumu metodika vēl nebija izstrādāta, galvenā vērība tika veltīta drupās slēpto mūru meklēšanai, telpu izvietojuma konstatēšanai un visas pils plānojuma precizēšanai.

1889. gada 18. un 19. aprīlī ar Vidzemes bruņniecības finansiālu atbalstu tika izsekotas Trikātas pils un priekšpils mūru kontūras, veikta nivelēšana un uzzīmēts celtnes plāns. Izrakumos divas dienas strādājuši 40 racēji pa 14 stundām dienā. Ziņojums par šiem darbiem, kā arī plāna zīmējums atrodams Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēžu protokolos [Löwis 1891b, 37 ff.]. Dažus gadus vēlāk turpat publicēts arī

pārskats par izrakumiem ordeņa pili Pērnavā [SbR 1896, 141], kur pētījumus veikt bija ieteicis Prūsijas Marienburgas pils būvmeistars K. Šteinbrehts. K. fon Lēviss of Menārs šo ieceri realizēja 1896. gadā trīs jūlija dienās, kad viņa rīcībā pilsētas vadība bija nodevusi vairākus strādniekus. Tika atsegts un uzmērots celtnes plānojums, kā arī atrastas vairākas būvdetaļas.

Nākošajā – 1897. gada septembrī dažas dienas K. fon Lēviss of Menārs vadīja rakšanu Rīgas arhibīskapa vasaļa pili Kalsnavā, kur darbaspēku organizēja toreizējais īpašnieks [Löwis 1898, 124 ff.]. Arī šajā celtnē tika noskaidrots apkārtmūru un šķērssienu izvietojums, uzmērītas vairākas būvdetaļas, kā arī atrastas viduslaikiem raksturīgas senlietas.

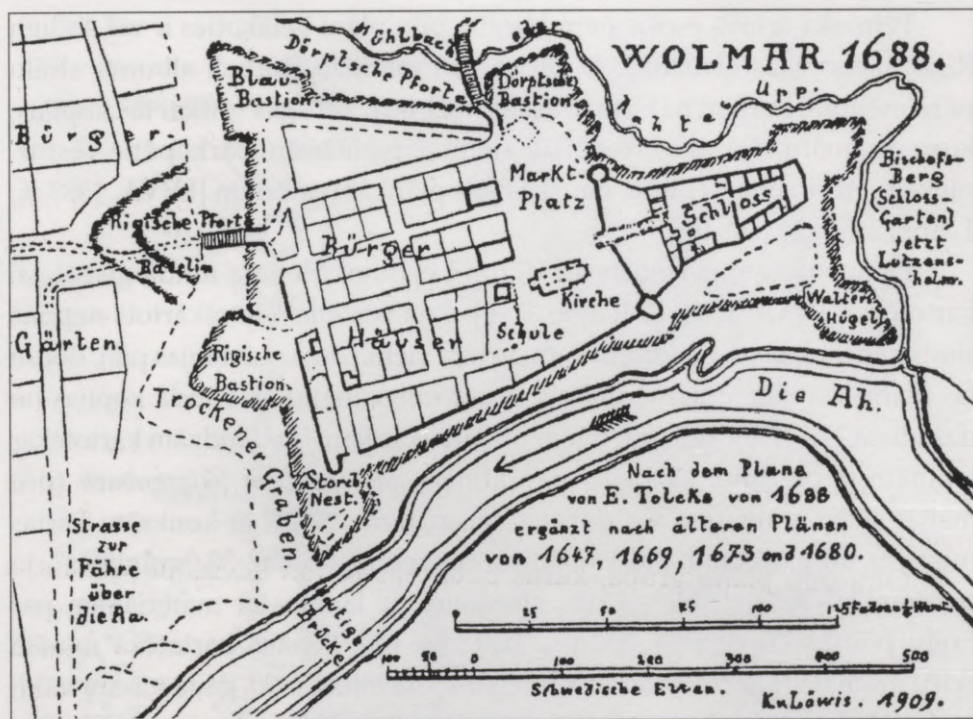
Kāda labvēļa dota nauda ļāva izdarīt izrakumus Daugavgrīvas klostera – vēlākās ordeņa komturejas pils vietā 1901. gada 24.–26. maijā. To mērķis bija atrast celtnes pamatus un salīdzināt tos ar 17. gs. plānu, kurš bija uziets Stokholmas Kara arhīvā. Par šiem izrakumiem bez nelielās publikācijas ar konspektīvu atrakto mūru aprakstu [Löwis 1902b, 58 ff.] saglabājušās arī vairākas K. fon Lēvisa of Menāra rokrakstā palikušas piezīmes [LVVA, 1583. f., 1. apr., 28. l.]. Starp tām ir kāds izrakumu laikā veikts uzmērojums, kā arī atzīmes par darbu finansiālo pusi. Minētais uzmērojums ir vienīgais līdz šim zināmais K. fon Lēvisa of Menāra veikto izrakumu situācijas plāns, kas arī parāda 19. gs. pētījumu metodiku: uz lielas lapas atzīmēti vairākos virzienos rakti grāvji, kuros vietām atrasti mūru pamati. Nosakot mūru virzienu, tie zīmējumā grafiski savienoti, iegūstot varbūtējo celtnes apjomu. Līdz ar to konstatēta pils lokalizācija, plānojuma atbilstība 17. gs. uzmērojumam, kā arī noteikts būves lielums un ārsienu biežums. Rokrakstā saglabājies izrakumu finansu pārskats nedaudz parāda pētījumu saimniecisko pusi. Kopumā izrakumiem Daugavgrīvā saņemts 450 rubļu, no kuriem 114 rbļ. iztērēts 34 strādnieku algošanai trijās darbadienās, vairāk nekā 200 rbļ. – sagatavošanās darbiem, strādnieku un darbarīku aizvešanai ar laivām uz rakumu vietu un citiem izdevumiem, bet 51 rbļ. atmaksāts atpakaļ sponsoram [LVVA, 1583. f., 1. apr., 28. l., 139. lp.].

Vēl vienus izrakumus K. fon Lēviss of Menārs veicis 1911. gada jūnijā Gaujienas pili pēc tās īpašnieka barona V. fon Vulfa vēlēšanās un ar viņa materiālu atbalstu [Löwis 1913, 436 ff.]. Arī te precizēts pils kādreizējais plānojums un veikti mūru uzmērojumi.

Atšķirībā no vairākiem citiem pētniekiem K. fon Lēviss of Menārs ikreiz publicējis ziņojumu par veiktajiem darbiem, pievienojot pils plāna uzmērojumu, reizēm arī nivelējumus, dažu celtnes daļu šķērsgriezumus, atsevišķu būvdetaļu zīmējumus. Tomēr tam laikam raksturīgi, ka publicēti atraktās un no jauna uzmērotās pils plāni, bet trūkst izrakumu laukumam vai tranšeju situācijas plānu. Līdz ar to spriest par atrakumu vietu var tikai aptuveni. Tāpat toreiz nav fiksēti slāņi un no atradumiem vāktas tikai atsevišķas interesantākās senlietas, kuru skaits, atrašanas un vēlākā glabāšanas vieta šodien vairs nav zināma. Neraugoties uz minētajiem trūkumiem, vairums K. fon Lēvisa of Menāra zīmēto piļu plānu ir ne tikai sava laika dokumenti. Tie ir nozīmīgi arī šodien, jo vēlāk izrakumi Triekātā, Kalsnavā un Gaujienā nav notikuši un jauni pilsdrupu uzmērojumi nav izdarīti.

Otra piļu plānu grupa, kurus publicējis K. fon Lēviss of Menārs, ir viņa veiktas kopijas no senākiem plāniem, ar paša papildinājumiem. Sevišķi daudz izmantoti Stokholmas Kara arhīvā atrastie Livonijas piļu uzmērojumi no 17. gadsimta. To kopijas glabājās viņa darbavietā Vidzemes bruņniecības bibliotēkā Rīgā. K. fon Lēvisa of Menāra pārzīmējumā, ar piezīmi "Kopija no Stokholmas Kara arhīva" publicēti Daugavgrīvas, Ādažu, Krimuldas, Siguldas, Kokneses u.c. piļu plāni [Löwis 1922, Abb. 33, 36, 62]. Otrs plašs pilsdrupu fiksācijas dokumentu krājums bija jau minētais marķīza Pauluči albums, kurš 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajā pusē glabājās Rīgas pilsētas bibliotēkā rātsnamā. Izmantojot šos materiālus un reizēm vēl kādu pieejamu senu plānu, K. fon Lēviss of Menārs apkopojis informāciju par pilīm un zīmējis savu interpretāciju, pievienojot lakonisku norādi par izmantotā plāna autoru un saviem papildinājumiem. Tā gatavoti Lielstraupes, Viļakas, Ērgemes u.c. piļu plāni [Löwis 1922, Abb. 23, 41, 58]. Tomēr, publicējot tikai jauno, no vairākiem avotiem kompilēto plānu, tas gan dod visu līdz šim uzkrāto informāciju, bet zūd plāna kā pirmavota zinātniskā nozīme.

Strādājot ar senajiem dokumentiem un gatavojot plānus, K. fon Lēvisam of Menāram raksturīga iedziļināšanās detaļās un reizēm pat īpaši uzsvērta precizitāte, pārbaudot mērogu un citas sīkas, tomēr būtiskas zīmes. Tā, piemēram, V. Neimaņa publicētajā Volkenbergas pils plānā viņš konstatējis nepareizi attēlotas debespuses [Löwis 1926, 575 ff.]. Tomēr jāatzīst,

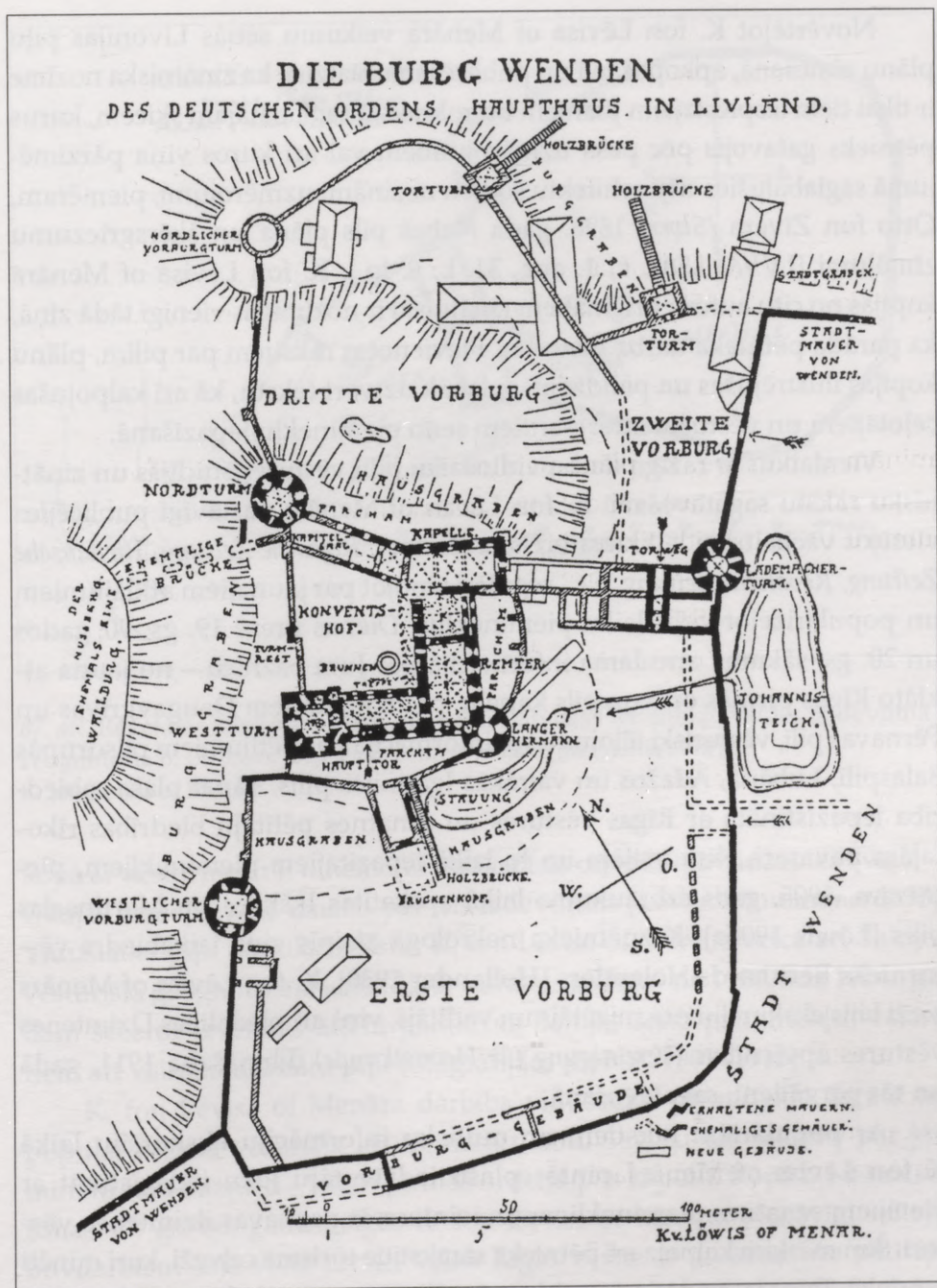
85. att. Valmieras pils un pilsētas plāns. E. Tolksa 1688. gadā izgatavotā plāna kopija, papildināta pēc 1647., 1669., 1673. un 1680. gada plāniem. K. fon Lēvisa of Menāra zīmējums 1909. gadā

ka, trūkstot arhitekta izglītībai un izmantojot toreiz pieejamos vienkāršos mērinstrumentus, arī pats K. fon Lēvis of Menārs ne vienmēr spējis pilnīgi pareizi izprast un precīzi attēlot sarežģītāku celtnu konfigurāciju. Kā to jau atzīmējis vēsturnieks R. Malvess, kļūdas atrodamas, piemēram, K. fon Lēvisa of Menāra izgatavotajos Cēsu pils plānos [Malvess 1995, 200].

K. fon Lēvisa of Menāra arhīvā glabājas arī npublicēti uzmērojumi un skices. Gatavojot rakstus par atsevišķām pilīm, pētnieks ar tušu vai krāsu zīmumiem uz pauspapīra savām vajadzībām kopējis visus pieejamos attiecīgās celtnes plānus un zīmējumus. Samērā daudz materiālu savāks par Kurzemes pilīm [LVVA, 1583. f., 1. apr., 28. l., 30. lp.], par kurām gatavots iepriekš minētais raksts Kurzemes literatūras un mākslas biedrības sēžu ziņojumiem [Löwis 1896c]. Pēc šīs publikācijas K. fon Lēvis of Menārs ievēlēts par šīs biedrības korespondējošo biedru.

Pētnieka arhīvā esošie npublicētie piļu plāni lielākoties ir vēl šodien Rīgas bibliotēkās glabāto J. K. Broces un marķīza Pauluči albuma attēlu pārzīmējumi, kuriem nav zinātniskas nozīmes. Vērtīgas ir tikai tās kopijas, kuru oriģinālu atrašanās vieta nav zināma, piemēram, pārkopētie vēsturnieka L. Arbuzova, seniora, Bauskas pils plāni ar izmēriem [LVVA, 1583. f., 1. apr., 29. l., 26., 32. lp.].

Plānu skices pievienotas arī K. fon Lēvisa of Menāra fondā glabātajai kartotēkai [LVVA, 1583. f., 1. apr., 31. l.]. Tajā pēc alfabēta sakārtots nepilns simts nelielu lapiņu, no kurām katra veltīta vienai senās Livonijas pilij, dodot tās plānu vai detaļu uzmērojumu. Tās ir samazinātas skicveida kopijas no dažādiem 17.–19. gs. dokumentiem un publikācijām. Uz daudzām kartotēkas lapiņām ir piezīme, ka plāns papildināts *nach meinem Skizzenbuch* (pēc manas skiču grāmatas), vai dots tās saīsinājums "SKB" ar konkrētu kārtas numuru un gadskaitli. Skices bijušas apkopotas vismaz 32 "grāmatās", jo piezīme "SKB 32, 1. Nov. 1918" atrodama uz lapiņas ar materiāliem par Ērgļu pili [LVVA, 1583. f., 1. apr., 31. l., 86. lp.]. Senākā kartotēkā minētā skiču grāmata ir ar trešo kārtas numuru – tajā bijuši 1890. gada vasarā vākti materiāli par Piltenes un Ēdoles pili [LVVA, 1583. f., 1. apr., 31. l., 90., 157. lp.]. Diemžēl nekādu precīzāku ziņu par šiem skiču krājumiem nav saglabājies. Var tikai secināt, ka K. fon Lēviss of Menārs neatlaidīgi ik gadu savu ceļojumu laikā pa Latviju un Igauniju vācis materiālus par pilīm. Bez piļu plāniem ar īsām piezīmēm katrai kartotēkas lapiņai pievienots arī attiecīgs izgriezums no K. fon Lēvisa of Menāra 1922. gadā izdotā piļu leksikona korektūras lapām. Šķiet, ka šī kartotēka gatavota 20. gs. 20. gadu sākumā, par ko liecina piļu leksikona korektūras – tās datējamas īsi pirms darba publicēšanas 1922. gadā. Arī jaunākās skiču grāmatas datējums ar 1918. gadu, kā arī divas 1924. gadā iegūtas plānu skices par Kerkliņu un Dobes pili [LVVA, 1583. f., 1. apr., 31. l., 42., 100. lp.] ļauj attiecināt kartotēku uz minēto laiku. Bez tam kartotēkai pievienotas vairākas 1922. gada martā rakstītas piezīmju lapiņas ar norādi *Für Burgenvorträge* (priekšlasījumiem par pilīm), uz tām konspektīvi atzīmējot piļu pētījumu mērķus, aizsardzības būvju tipus, arhitektūras detaļas utt. Kartotēku K. fon Lēviss of Menārs droši vien gatavojis, lai uzskatāmi apkopotu materiālus un turpinātu pētījumus. Varbūt bijis iecerēts kāds lielāks darbs par Senās Livonijas pilīm, bet šī iecere nav realizēta.

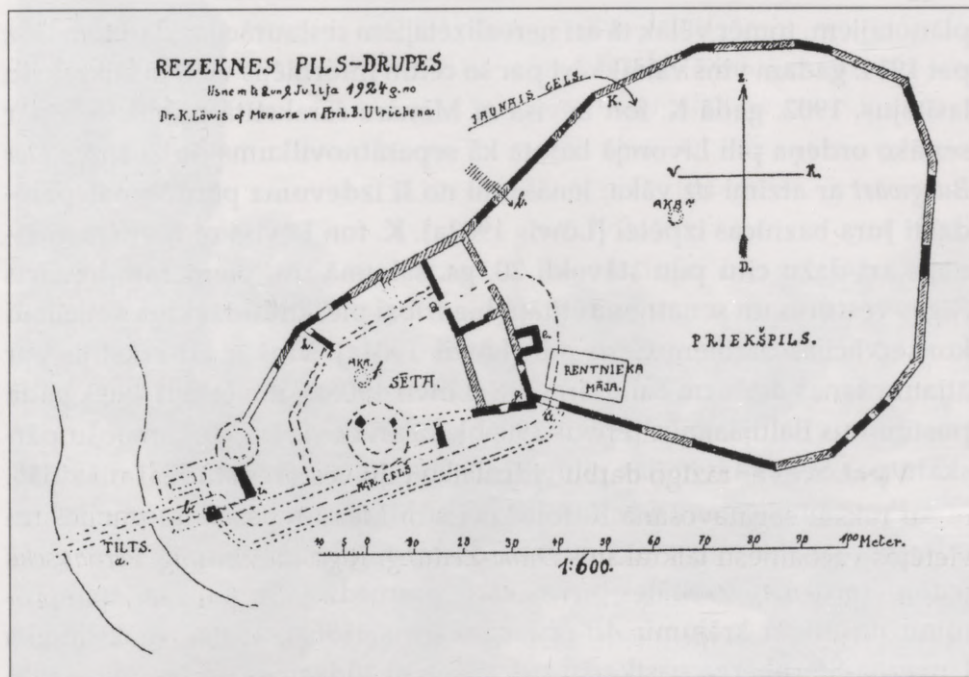
86. att. Cēsu pils plāns.

K. fon Lēvisa of Menāra zīmējums pirms 1919. gada

Novērtējot K. fon Lēvisa of Menāra veikumu senās Livonijas piņu plānu zīmēšanā, apkopojumā un publicēšanā, jāatzīst, ka zinātniska nozīme ir tikai tiem iespēstajiem plāniem un rokrakstā saglabātajām skicēm, kurus pētnieks gatavojis pēc paša uzmērojumiem vai arī kuros viņa pārzīmējumā saglabājušies citu arhitektu šodien nezināmi uzmērojumi, piemēram, Otto fon Zivera (*Siver*) 1896. gada Nabes pils plāna un šķērsriezumu zīmējumi [LVVA, 1583. f., 1. apr., 31. l., 6. lp.]. K. fon Lēvisa of Menāra kopijas no citu autoru oriģināliem zinātniski ir nozīmīgas vienīgi tādā ziņā, ka parāda pētnieka darba metodes. Pievienotas rakstiem par pilīm, plānu kopijas ilustrējušas un palīdzējušas labāk uztvert tekstu, kā arī kalpojušas ceļotājiem un vēstures interesentiem seno pieminekļu iepazīšanā.

Vienlaikus ar ražīgo darbu viduslaiku piņu vēstures studijās un zinātnisku rakstu sagatavošanā K. fon Lēviss of Menārs pastāvīgi publicējies vietējos vācbaltiešu laikrakstos *Düna-Zeitung*, *Rigasche Zeitung*, *Pernausche Zeitung*, *Revalsche Zeitung* u.c., regulāri ziņojot par jaunajiem atklājumiem un popularizējot viduslaiku pieminekļus. Dienas presē 19. gs. 90. gados un 20. gs. sākumā atrodama informācija par Jura baznīcu – no jauna atklāto Rīgas pirmās ordeņa pils kapelu, par izrakumiem Daugavgrīvas un Pērnavas pilī, vēsturiski tēlojumi vai informācija par pētījumiem pilsdrupās Salaspilī, Lubānā, Ādažos un vairākās Igaunijas pilīs. Tāpat plaša sabiedrība iepazīstināta ar Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības rīkotajām pavasara ekskursijām un to laikā iepazītajiem pieminekļiem, piemēram, 1905. gadā izbraukuma laikā apskatītas Ikšķiles un Mārtiņsalas pilis [Löwis 1906a]. Kā pētnieka nekrologā atzinis viņa laikabiedrs vēsturnieks Bernhards Holanders [Hollander 1930], K. fon Lēviss of Menārs bieži bijis ekskursiju organizētājs un vadītājs, viņš arī piedalījies Dzimtenes vēstures apvienības (*Vereinigung für Heimatkunde*) dibināšanā 1911. gadā un tās pārgājienu sagatavošanā.

Ar populāriem rakstiem un mutisku informāciju ekskursiju laikā K. fon Lēviss of Menārs centās plašu iedzīvotāju loku iepazīstināt ar vietējiem senatnes pieminekļiem un ieinteresēt par savas dzimtenes vēsturi. Šim mērķim kalpoja arī pētnieka sarakstītie tūrisma ceļveži, kuri minēti iepriekš. Tajos izstrādāti vēsturisku pārgājienu maršruti, dotas uzskatāmas ceļu kartes, kā arī saturīga informācija par viduslaiku pieminekļiem, ilustrācijās pievienojot atsevišķu piņu plānus un fotogrāfijas. Populārākais ir

87. att. Rēzeknes pilsdrupu plāns, uzņemts Latvijas Pieminekļu valdes uzdevumā. Pēc arhitekta B. Ulriehena 1924. gada 8. un 9. jūlija uzmērojuma zīmējis K. fon Lēviss of Menārs

kopā ar vēsturnieku F. Bīnemanu sarakstītais ceļvedis pa Vidzemes Šveici – Gaujas senleju, kurš iznācis pat trīs izdevumos [Lōwis/Bienemann 1895]. Viduslaiku piņu popularizēšanu K. fon Lēviss of Menārs veica arī Baltijas vēsturiski ģeogrāfiskajā kalendārā, vairākus gadus – no 1909. līdz 1914. gadam sacerot izvērstus attēlu parakstus Baltijas seno pieminekļu – starp tiem arī vairāku desmitu piņu fotogrāfijām [BHKGK 1907–1913].

K. fon Lēvisa of Menāra darbība viduslaiku pieminekļu izpētē un popularizēšanā veicināja arī to aizsardzību. Sevišķi tas sakāms par jau minēto Jura baznīcu – Rīgas pirmās ordeņa pils kapelu. Kopš tās uzmērošanas 19. gs. 80. gadu beigās K. fon Lēviss of Menārs pastāvīgi sekojis būvdarbiem šajā vietā un arī vēlāk Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrībā ziņojis par jauniem atklājumiem, piemēram, 1903. gadā daļēji atsegts senākais pilsētas aizsargmūris Sv. Gara konventa teritorijā, bet 1909. gadā – Jura baznīcas dienvidu portāls. Sakarā ar Jura baznīcā

plānotajiem, tomēr vēlāk tā arī nerealizētajiem restaurācijas darbiem līdz pat 1914. gadam viņš vairākkārt par šo celtni informējis vietējo laikrakstu lasītājus. 1902. gadā K. fon Lēvisa of Menāra sarakstītā publikācija par senāko ordeņa pili Livonijā izdota kā separātnovilkums no žurnāla *Der Burgwart* ar atzīmi uz vāka: ienākumi no šī izdevuma pārdošanas paredzēti Jura baznīcas izpētei [Löwis 1902a]. K. fon Lēviss of Menārs apzinājies arī dažu citu piļu stāvokli 20. gs. sākumā un, piemēram, ieteicis Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrībai piešķirt līdzekļus nelieliem konservācijas darbiem Cēsu pilī [Löwis 1904a]. Viņš ir arī rakstījis par atjaunošanas darbiem Kuresāres pilī [Löwis 1906a], novērtējis 1905. gada postījumus Baltijas pilīs [Löwis 1906b], kā arī devis īsu, apkopojošu pārskatu par Senās Livonijas piļu pētniecību 19. gs. [Löwis 1901a; 1901b].

Presē publicētas arī K. fon Lēvisa of Menāra rakstītas recenzijas un informācijas par citu piļu pētnieku darbiem, piemēram, par 1896. gadā izdoto Tartu Universitātes būvmākslas pasniedzēja R. Gulekes uzmērojumu un attēlu krājumu *Alt-Livland* [Löwis 1896a], 19. gs. mākslinieka Ungerna-Šternberga pastkaršu izdevumu ar Vidzemes un Igaunijas piļu skatiem 1908. gadā [Löwis 1908] u.c.

K. fon Lēvisa of Menāra mūža darba apkopojums ir 1922. gadā Rīgā izdots Senās Livonijas piļu leksikons *Burgenlexikon für Alt-Livland* [Löwis 1922]. Šai grāmatai ir divas daļas. Pirmajā dots Igaunijas, Vidzemes, Kurzemes, Latgales un kādreiz Livonijai piederējušo Lietuvas rietumu pierobežas apgabalu pilskalnu saraksts. Tajā pieminēti sadalīti pēc 20. gs. pastāvošā Latvijas un Igaunijas administratīvā iedalījuma apriņķos. Sarakstā ir vairāk nekā 400 nosaukumu ar literatūras norādēm. Šis darbs tapis kā Dobeles mācītāja A. Bilenšteina līdz 19. gs. beigām savākto materiālu apkopojums ar K. fon Lēvisa of Menāra vēlākiem papildinājumiem. Jau 1896. gadā abi pētnieki sadarbojušies, kad pēc A. Bilenšteina pētījumiem K. fon Lēviss of Menārs atzīmējis pilskalnu novietojumu kartē. Pilskalnu sarakstu bez literatūras norādēm K. fon Lēviss of Menārs pirmo reizi iespiedis 1914. gadā Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēžu ziņojumu publikācijā [Löwis 1915], bet referāts publicēts 1912. gadā Tallinā notikušās vēsturnieku konferences referātu krājumā [Löwis 1932]. Nedaudz papildināts, tas pievienots piļu leksikonam 1922. gadā. Vācbaltiešu vāktie materiāli un pilskalnu saraksts veidoja nozīmīgu bāzi turpmākai izpētei šajā jomā 20. gs. 20.–30. gados.

88. att. Karls fon Lēviss of Menārs Vilandes pils pagalmā 1911. gadā.
Arhitekta V. Bokslafa foto

Leksikona otrā daļa bija veltīta Senās Livonijas mūra pilīm. Šajā apkopojumā vairāk nekā 150 Latvijas un Igaunijas piļu nosaukumi doti vācu valodā alfabēta kārtībā, atzīmējot gan saglabājušās mūra pilis, gan arī nezināmus vai apšaubāmus nocietinājumus, par kuriem liecina tikai piezīmes vēstures avotos. Par katru pili dota īsa tās vēsture, kā arī norādes uz plānu un attēlu krājumiem un publikācijām. No šīm literatūras norādēm var sastādīt diezgan pilnīgu paša K. fon Lēvisa of Menāra darbu bibliogrāfiju par viduslaiku piļu pētījumiem.

K. fon Lēvisa leksikons bija pirmais un līdz mūsdienām ir vienīgais šāda veida informāciju apkopojošs darbs par Senās Livonijas pilīm. Tā nozīme nav zudusi arī tagad – to izmanto ikviens piļu pētnieks Latvijā un Igaunijā. Par grāmatas nozīmi liecina arī tās otrreizēja publikācija – Harro fon Hiršheita izdevniecībā Vācijā mūsu gadsimta 80. gados sagatavotais faksimiliespiedums.

K. Lēviss of Menārs bija iecerējis sarakstīt arī Baltijas viduslaiku baznīcu leksikonu, par kuru liecina rokrakstā palikuši materiāli Oto Bonga savāktajā Baltijas Centrālajā bibliotēkā. Interese par viduslaiku baznīcām K. fon Lēvisam of Menāram bijusi jau 1880. gada beigās, kad viņam sūtītā atbildes vēstulē Tartu pētnieks Reinholds Guleke devis Senās Livonijas 112 baznīcu sarakstu. Pie domas par baznīcu leksikonu K. fon Lēviss of Menārs atgriezies 1915. gadā, ir saglabājies uzmetums – vairākas rokraksta lapas ar virsrakstu *Kirchenlexikon von Alt-Livland*. Tajā pēc īsa ievada ar norādēm uz literatūras saīsinājumiem alfabētiski no A līdz M burtam uzskaitītas Latvijas un Igaunijas senākās baznīcas un katrai dažos teikumos dota īsa vēsture, saglabāšanās stāvoklis un dažām arī galvenā literatūra. Vairākās mapēs saglabājušies materiāli par Latvijas un Igaunijas baznīcām – dažādi izraksti, rakstu uzmetumi, melnraksti, piezīmes, vēstules no vairākiem mācītājiem ar informāciju par viņu baznīcām, atsevišķu celtnu plānu kopijas, avīžu izgriezumi un līdzīgi materiāli. O. Bonga iegūtajā K. Lēvisa of Menāra arhīva daļā atrodas arī Jēkaba baznīcas griestu gleznojumu fragmentu notinumi oriģinālā lielumā, kas pārzīmēti un rekonstruēti publicēti Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēžu ziņojumos [Löwis 1887]. Personiskajā arhīvā glabātie materiāli parāda K. fon Lēvisa of Menāra zinātnisko interešu daudzveidību un nerealizētās ieceres.

Novērtējot K. fon Lēvisa of Menāra veikumu, jāatzīst, ka viņš ir nozīmīgākais piļu pētnieks Baltijā līdz pat 20. gs. 30. gadiem. K. fon Lēviss of Menārs ir viens no pirmajiem viduslaiku arheologiem Latvijā, vairāki viņa uzmērotie un publicētie pilsdrupu plāni ir līdz šim pilnīgākā vai pat vienīgā grafiski sagatavotā informācija par attiecīgajām celtnēm. Tā kā K. fon Lēviss of Menārs nav bijis ne profesionāls arhitekts, ne vēsturnieks, viņa darbos ir atsevišķas neprecizitātes uzmērojumos; pētnieks vēl nav spējis dot piļu arhitektūras izvērtējumu un klasifikāciju no mākslas vēstures viedokļa. Toties viņa veikums ir nozīmīgs materiālu vākums, kuru daudz izmantojuši citi Senās Livonijas piļu pētnieki. Sevišķi daudz K. fon Lēvisa of Menārs plānus pārpublicējis igauņu mākslas vēsturnieks Armīns Tūlse savā 1942. gadā Tartu izdotajā grāmatā [Tuulse 1942].

Līdz šim nav iespiesta neviena K. fon Lēvisa of Menāra portretiska fotogrāfija. Arī npublicētas tās glabājas pie viņa pēctečiem, kuri dažus uzņēmumus nesen uzdāvinājuši Daugavas muzejam Doles salā. O. Bonga

bibliotēkā glabātajā pētnieka arhīva daļā ir viens fotoattēls – Vilandes pilsdrupu skats. Kā liecina uzraksts ar K. fon Lēvisa of Menāra roku – šo attēlu uzņēmis arhitekts V. Bokslafs 1911. gadā un uz akas atspiedies viņš pats – K. fon Lēviss of Menārs. Mazais uzņēmums viņa sejas vaibstus ļauj

89. att. Lēvisu of Menāru dzimtas kapa pieminēklis Rīgas Lielajos kapos 1967. gadā

tik tikko nojaust. Tobrīd pētnieks bija 56 gadus vecs, fotogrāfija rāda staltu, pašapzinīgu kungu uzvalkā un platmalē, lepni roku sānos iespiedušu.

Pēc Rīgas Lielo kapu pārveidošanas par parku vairs nav precīzi nosakāma Lēvisu of Menāru ģimenes atdusas vieta, pasaulē izkaisīta viņa dzimta. Toties čaklā un rūpīgā zinātnieka publikācijas ir nezūdošs pieminēklis un nozīmīgs ieguldījums Senās Livonijas piņu izpētē.

Armīna Tūlzes devums Latvijas viduslaiku piļu izpētē

Armīns Tūlse Eiropas piļu pētniekiem ir pazīstams kā autors līdz šim vienīgajam apkopjošajam pētījumam par Igaunijas un Latvijas viduslaiku piļu arhitektūru, kas grāmatā izdots 1942. gadā Tartu [Tuulse 1942]. Latvijas mākslas vēsturei ir nozīmīgi arī vairāki viņa raksti par viduslaiku tēlniecības darbiem. Diemžēl pēc Otrā pasaules kara A. Tūlse bija spiests dzīvot emigrācijā Zviedrijā, tāpēc viņa darbs mūža otrajā pusē ar Baltijas viduslaiku mākslu saistīts maz. Latvijas bibliotēkās nav atrodamas arī A. Tūlzes pēckara gadu grāmatas, uz kurām bieži atsaucas Eiropas viduslaiku arhitektūras pētnieki. Tomēr A. Tūlzes devums Latvijas mākslas vēsturē, sevišķi vidus-

90. att. Armīns Tūlse

laiku nocietinājumu izpētē, ir izcils, un viņu var nosaukt par ievērojamāko Baltijas piņu pētnieku 20. gs. vidū. Tāpēc, izmantojot laikabiedru publikācijas [Karling 1977; 1988; Raam 1977], sīkāk pievērsīsimies A. Tūlsem dzīves nozīmīgākajiem faktiem, vairāk pieskaroties tiem pētījumiem, kas veltīti Latvijai.

Armīns Tūlse dzimis 1907. gada 1. oktobrī Dienvidigauņijā, Sennā (*Sänna*). Tā kā bērnībā agri zaudēts tēvs, jauniešim drīz vajadzēja sākt pašam sevi materiāli nodrošināt. Viņš izmācījās par vijolnieku un šajā jomā darbojās vēl savā pirmajā studiju gadā Tartu Universitātē. Līdz 1936. gadam A. Tūlsem bija vācisks uzvārds *Neumann*. Tas lasāms vēl uz viņa 1935. gadā uzrakstītā maģistra darba, kura rokraksts glabājas Tartu Universitātes bibliotēkā. Uzvārds droši vien mainīts tolaik Igaunijā valdošā nacionālā noskaņojuma dēļ. Varbūt tas darīts arī tāpēc, ka par Baltijas viduslaiku pieminekļiem jau bija rakstijis pētnieks ar tādu pašu uzvārdu – vācbaltiešu arhitekts un mākslas vēsturnieks Vilhelms Neimanis (1849–1919). Pēc tautības A. Tūlse ir igauņis, tāpēc arī viņa vēlākā uzvārda “Tuulse” latviskojumam vajadzētu būt “Tūlse”, nevis “Tulze”, kā tas reizēm lasāms latviešu izdevumos.

Pēc mācību pamatkursa pabeigšanas vēsturē A. Tūlse 1933. gada janvārī turpināja tālākās studijas mākslas vēsturē, par savu galveno skolotāju izvēloties zviedru viesprofesoru no Gēteborgas Stēnu Karlingu (1906–1987) un pēc viņa ieteikuma pievērsties Igaunijas viduslaiku piņu izpētei. 1935. gadā Tartu A. Tūlse sekmīgi aizstāvēja maģistra darbu “Igaunijas viduslaiku pilis: hronoloģija un plānu tipi”, kuru universitāte augstu novērtēja, piešķirot jaunajam pētniekam trīs gadu ārzemju stipendiju.

Stipendijas gadu laikā A. Tūlse vāca materiālus savai doktora disertācijai, paplašinot sākotnējo tēmu un pievērsties pilīm visā Senās Livonijas teritorijā. Vienlaikus viņš cītīgi iepazinās ar kaimiņzemju viduslaiku aizsargbūvēm un vāca materiālus bibliotēkās un arhīvos. Vienu studiju gadu – 1937. gadu A. Tūlse pavadīja Kēnigsbergā, klausoties Karla Heinca Klāzena (*Clasen*) un Vilhelma Voringera (*Woringner*) lekcijas. Rostokas profesors K. H. Klāzens tolaik bija viens no ievērojamākajiem Vācijas viduslaiku piņu pētniekiem, kurš 1927. gadā bija publicējis nozīmīgu monogrāfiju par ordeņa pilīm Prūsijā [Clasen 1927], materiāla analizē iesaistot jaunākās mākslas vēstures atziņas un līdz tam neizmantotas pētniecības

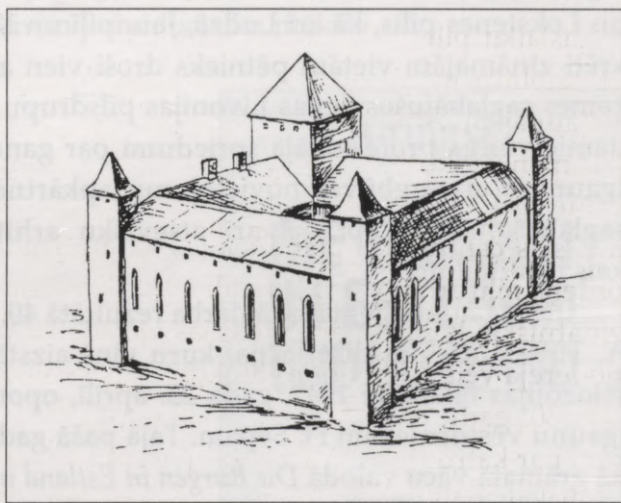
metodes. Tās savā darbā pārņēma arī A. Tūlse, paša grāmatas ievadā atzīstot K. H. Klāzenu par savu nozīmīgāko skolotāju vācu aizsargbūvju problēmu studijās [Tuulse 1942, 9].

Kā Tartu Universitātes stipendiāts A. Tūlse 1937. un 1938. gadā iepazinis ne tikai Vācijas, bet arī Zviedrijas, Holandes, Beļģijas, Francijas, Itālijas viduslaiku pili, viņš strādājis ne tikai Igaunijas, bet arī Kēnigsbergas, Stokholmas un Rīgas arhīvos. 1938. gada pavasarī A. Tūlse kopā ar citiem 14 jaunajiem zinātniekiem piedalījies Baltijas institūta Stokholmā rīkotos trīs mēnešuursos mākslas un arhitektūras vēsturē, noklausoties viesprofesoru lekcijas, ekskursiju laikā iepazīstot Zviedrijas ievērojamākos mākslas centrus un pieminekļus, kā arī seminārā nolasot referātu par ordeņa piļu arhitektūru [Ārends 1938, 79]. Trīsdesmitajos gados izveidotie zinātniskie kontakti ar Zviedrijas viduslaiku pētniekiem A. Tūlsem labi noderēja vēlāk, ierodoties Stokholmā kā emigrantam.

30. gadu otrajā pusē A. Tūlse pamatīgi izpētījis Tallinas un Rīgas pili, par katru publicējot plašu, apkopjošu darbu [Tuulse 1937]. Monogrāfiskais pētījums *Das Schloss zu Riga* 1939. gadā Tartu iespiests gan kā pamatīgs raksts Igaunijas zinātniskās biedrības sēžu ziņojumos, gan kā separātnovilkums [Tuulse 1939]. Kaut arī šī ir viena no pirmajām A. Tūlzes plašākajām publikācijām, tajā jau parādās autora spējas analizēt gan arhitektūru, gan rakstītos avotus, gan senus attēlus un plānus, lai pētījumu rezultātā pārliecinoši iztīrātu pils būvēstures attīstību no viduslaikiem līdz 20. gadsimtam. Autors pirmo reizi devis 14. gadsimta pils kopapjoma grafisku rekonstrukciju, kā arī pēc saglabātajiem fragmentiem mēģinājis raksturot viduslaiku telpisko struktūru, dot tās stilistisko vērtējumu un datējumu. Kaut arī jaunākie pētījumi vairākas A. Tūlzes atziņas ir korigējuši, viņa publikācija par Rīgas pili vēl arvien nav zaudējusi savu vērtību kā nozīmīgs pamatdarbs turpmākai izpētei. Jāpiebilst, ka līdz pat 20. gadsimta beigām neviena cita apkopjoša grāmata par Rīgas pili nav publicēta.

30. gadu otrajā pusē A. Tūlse strādājis arī Rīgas pilsētas centrālajā bibliotēkā, iepazīstot 18. gs. beigās un 19. gs. pirmajos gadu desmitos vāktos J. K. Broces un marķīza Pauluči albuma materiālus par viduslaiku pilīm Latvijā un Igaunijā. Tolaik rūpīgi izskatīti piļu plāni un zīmējumi, kā arī

vāktas fotokopijas Latvijas Pieminekļu valdes arhīvā. Vēl Rīgā A. Tūlse iepazīs Livonijas bruņniecības arhīvu un citus dokumentus Latvijas Valsts arhīvā. Savāktie materiāli noderēja, ne tikai gatavojot doktora disertāciju par viduslaiku pilīm, bet arī vairākiem rakstiem.

91. att. Rīgas pils
viduslaiku būvformas
rekonstrukcija.
A. Tūlzes zīmējums
1939.gadā

Viens no tiem – “Piezīmes par meistarū Reinkenu (*Reynken*)” 1940. gadā iespiests žurnālā “Senatne un Māksla” un veltīts dažiem Rīgas vēlo viduslaiku tēlniecības darbiem [Tuulse 1940a]. Arī šajā apjomā nelielajā rakstā A. Tūlse spoži parāda savas izcila mākslas vēsturnieka spējas. Viņš pratis atrast stilistiski līdzīgus 16. gs. pirmās puses būvplastikas paraugus Rīgas Melngalvju namā, Sāremas baznīcās, Hāpsalu pilī un Rostokas Olava biržā un, pārlicinoši analizējot vēstures faktus, pierādīt visiem kopēju autoru – meistarū Reinkenu.

A. Tūlse nebija tikai kabineta zinātnieks vien. 1934.–1936. gadā viņš vadīja izrakumus Piritas klosterī un tūlīt publicēja šo pētījumu rezultātus [Tuulse 1936]. 30. gadu otrajā pusē viņš veicis būvīzpēti nocietinātajās viduslaiku baznīcās Sāremā [Tuulse 1940b]. Periodikā iespiestas grāmatu recenzijas un laikabiedru izstāžu apskati, rakstīts par ārzemju ceļojumos iepazītās citzemju mākslas problēmām.

1939. gada vasarā A. Tūlse studiju nolūkā iepazīs Igaunijas un Latvijas pilis, veicot vizuālo izpēti, kā arī fotografējot pieminekļus, bet viņa ceļabiedrs students J. Armoliķis izgatavojis vairākus uzmērojumus.

Par šo ceļojumu netiešas norādes atrodamas viņa grāmatā [Tuulse 1942, 9, 413]. Tekstam pievienotajā attēlu autoru sarakstā minētas arī paša A. Tūlzes 28 fotogrāfijas, starp tām 13 no Latvijas. Pēc šī saraksta var spriest, ka viņš noteikti bijis Gaujas baseina pilis Raunā, Cēsīs, Āraišos, Siguldā, Limbažos, Mujānos, Ērgemē, pie Daugavas esošās Mārtiņsalas un Lokstenes pilis, kā arī Ludzā, Jaunpilī un Kalnamuižā. Bez šīm konkrēti zināmajām vietām pētnieks droši vien apmeklējis lielu daļu virs zemes saglabājušos Senās Livonijas pilsdrupu. To liecina grāmatā atrodamie vēriģa profesionāļa spriedumi par gandrīz ikvienas Latvijas un Igaunijas aizsargbūves novietojumu apkārtnē, mūrējuma tehniku, to saglabāšanās pakāpi, kā arī atsevišķu arhitektūras detaļu stilistiskais izvērtējums.

Rūpīgā un sistemātiskā darba rezultātā 40. gadu sākumā bija gatava A. Tūlzes doktora disertācija, kuru viņš aizstāvēja Tartu Universitātes Filozofijas fakultātē 1942. gada 25. aprīlī, oponējot K. H. Klāzenam un igauņu vēsturniekam H. Sepam. Tajā pašā gadā Tartu disertācija izdota kā grāmata vācu valodā *Die Burgen in Estland und Lettland* [Tuulse 1942]. Kā redzams no literatūras saraksta un attēliem, A. Tūlzes darba pamatā ir Senās Livonijas piļu pētnieka K. fon Lēvisa of Menāra bagātais aizsargceltņu plānu krājums un vēstures faktu apkopojums. Tas papildināts ar 30. gados Latvijā un Igaunijā veiktajām pieminēkļu studijām, kā arī Zviedrijas un Vācijas arhīvos vāktiem materiāliem. Tomēr A. Tūlzes pieeja piļu pētījumiem ir atšķirīga no iepriekšējiem pētniekiem – viņš viduslaiku aizsardzības būves apskatījis, izmantojot sava laika mākslas vēstures jaunākās izpētes metodes, un pirmo reizi devis katras Latvijas un Igaunijas viduslaiku piļu vai saglabājušos drupu izvērtējumu no arhitektūras vēstures viedokļa. Izmantojot vēstures avotu ziņas un mūru vizuālo izpēti, autors spriedis gan par aizsargceltņu iespējamo celtniecības sākumu, gan izdalījis dažādu laiku būvperiodus. Izstrādāta piļu arhitektūras klasifikācija, parādīta to tipoloģiskā attīstība un kopsakarības ar citu valstu līdzīgām būvēm. Pirmo reizi publicēta autora sagatavota Senās Livonijas piļu karte. Tāpat kā K. fon Lēvisa of Menāra 1922. gadā izdotais piļu leksikons [Löwis 1922], arī A. Tūlzes monogrāfija kļuvusi par neaizstājamu rokasgrāmatu ikvienam Latvijas un Igaunijas piļu pētniekam līdz pat mūsdienām.

Pēc doktora grāda iegūšanas A. Tulse tika uzaicināts par profesoru Tartu Universitātē, bet nemierīgajos Otrā pasaules kara gados plašu pedagoģisko un zinātnisko darbību nebija iespējams izvērst. 1944. gada vasarā spējīgais un daudzsološais mākslas vēsturnieks atstāja Igauniju un kopā ar ģimeni emigrēja uz Zviedriju, līdzī paņemot bagātu materiālu vākumu par Senās Livonijas viduslaiku mākslu.

92. att. A. Tūlsem grāmatas *Die Burgen in Estland und Lettland* vāks. 1942. gads

Tā kā A. Tūlsem 30. gados bija izveidojušies zinātniskie sakari ar zviedru pētniekiem, viņam jau pirmajos emigrācijas gados izdevās atrast darbu savā nozarē. Pēckara gados viņš strādāja Stokholmā pieminekļu aizsardzības jomā, vispirms veicot konservācijas darbu uzraudzību vairākās pilīs un par katru pieminekli drīz vien sagatavojot plašu un zinātniski augstvērtīgu publikāciju.

Vairākas pirmo pēckara gadu publikācijas veltītas arī līdzī aizvestā dzimtenes viduslaiku mākslas vēstures materiāla izvērtējumam. Starp tām īpaši minams 1948. gadā Helsinkos Somijas senatnes pētniecības biedrības žurnālā iespiestais apjomīgais raksts par vēlo viduslaiku akmens tēlniecības darbiem Igaunijā un Latvijā [Tuulse 1948]. Kā ievadā atzinis pats autors, šis darbs nav ne kompilācija, ne inventarizācija. Vairākās nodaļās

A. Tūlse rūpīgi analizē viņam zināmos 14.–16. gs. tēlniecības darbus, starp kuriem lielākoties ir būvplastika. No Latvijas materiāla apskatīti Rīgā atrastie 14. gs. kapitēļi, Raunas un Cēsu Jāņa baznīcas ciļņi, Rīgas pils Pletenberga un Madonnas reljefi un vairāki piedurvju akmeņi, īpaši izdalot meistara Reinkena darinājumus Melngalvju nama ieejas izgredzošanai. A. Tūlse pratis dot būvplastikai trāpīgu stilistisku raksturojumu, kā arī apskatīt materiālu uz plaša Eiropas analogiju fona. Viņš iztīrījis ne tikai iepriekš zināmās, Baltijā viduslaikos valdošās Vestfālenes un Lejassaksijas ietekmes, bet arī norādījis uz Viduseiropas – Polijas, Čehijas, Silēzijas mākslas atskaņām. Tāpat kā par iepriekš minētajām A. Tūlzes publikācijām, kuras veltītas Latvijai, arī šoreiz jāteic, ka vēl arvien mums nav cita apkojoša darba par apskatīto tēmu.

Uz Latviju vajadzētu attiekties arī 1962. gadā pabeigtajam A. Tūlzes manuskriptam – Baltijas mākslas atlantam *Kunstatlas für Ostmitteleuropa. Baltikum*, kurš glabādoties J. G. Herdera institūtā Mārburgā. Diemžēl no tā ir zināms tikai virsraksts un apjoms – 110 lappuses, kas minētas A. Tūlzes publikāciju bibliogrāfijā [Tuulse 1967].

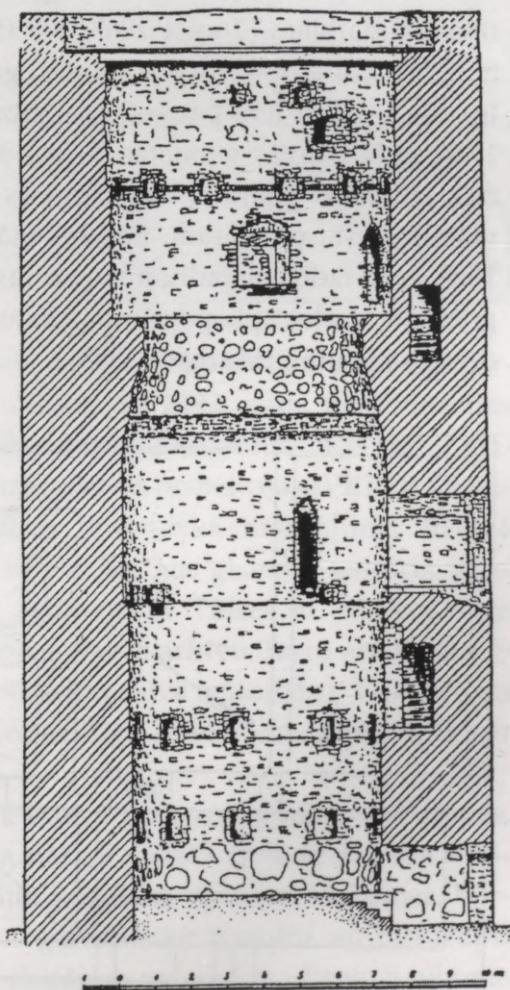
Zviedrijā A. Tūlzes galvenā uzmanība pirmajā pēckara desmitgadē bija pievērsta viduslaiku pilīm. Vēlākie piļu pētnieki vairākkārt izcēlušī A. Tūlzes izcilās spējas apkopot un vispārināt plašu materiālu, dodot nozīmīgus secinājumus par aizsargarhitektūras attīstību ne tikai vienā atsevišķā zemē, bet gan plašā teritorijā. Te izšķiroša bija gan studiju ceļojumos jaunībā uzkrātā plaša informācija, gan A. Tūlzes nerimstošā darbā izkoptais talants skatīt parādības kopsakarībās, tās analizēt un klasificēt. Savam piļu iedalījumam A. Tūlse pamatā licis to galvenās funkcijas, kuras izpaužas kā aizsargspējas, piemērotība apdzīvošanai un nozīme saimniecībā.

Viens no visbiežāk citētajiem A. Tūlzes darbiem ir grāmata par Rietumzemju pilīm, kurā aplūkota aizsargceltņu rašanās un tipoloģija viduslaiku Eiropā. Šis darbs 1952. gadā iznāca Stokholmā zviedru valodā [Tuulse 1952]. Drīz tas ieguva plašu starptautisku atzinību, un 1958. gadā izdoti tulkojumi gan vāciski Vīnē un Minhenē [Tuulse 1958a], gan angļiski Londonā [Tuulse 1958b].

Savos emigrācijas gados A. Tūlsem bija iespēja iesaistīties monumentāla daudzsējumu darba "Zviedrijas baznīcas" (*Sveriges Kyrkor*) tapšanā. No 50. gadu sākuma līdz 60. gadu pirmajai pusei viņš bija autors

ne mazāk kā 18 sējumiem, katru gadu sagatavojot vairākus simtus lapušu biezas publikācijas. Kā A. Tūlzes nekrologā atzīst viņa skolotājs S. Karlings, tas ir ne tikai kvantitatīvi ievērojams ieguldījums, bet arī metodiski nozīmīgs un augsti profesionāls veikums ar nezūdošu vērtību [Karling 1977].

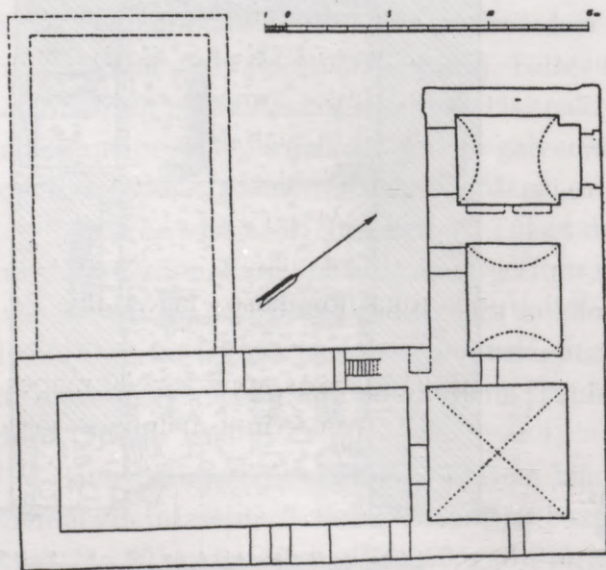
Daudzās pamatīgās publikācijas parādīja, ka A. Tūlse ir viens no vadošajiem viduslaiku mākslas speciālistiem Ziemeļeiropā. Laikabiedri viņu atzinuši ne tikai par ievērojamu piņu un baznīcu pētnieku, bet arī par prasmīgu ikonogrāfisko problēmu risinātāju. Kā pazīstams zinātnieks A. Tūlse 1962. gadā uzaicināts par profesoru Stokholmas universitātē, kur

93. att. Turaidas torņa griezumš.
J. Armolika uzmērojums A. Tūlzes
1942. gadā izdotajā grāmatā

pedagoģiskais darbs veikts līdz 1974. gadam, modinot interesi par viduslaiku problēmām daudzos jaunos mākslas vēsturniekos. Par savu skolotāju A. Tūlsi uzskata somu piļu pētnieki Knuts Drake un Karls Jakobs Gardbergs, kā arī vairāki citi ievērojami Skandināvijas viduslaiku mākslas speciālisti. Novērtējot A. Tūlses lielos nopelnus ziemeļzemju viduslaiku mākslas izpētē, 1966. gadā viņš ievēlēts par Zviedrijas Karaliskās literatūras un vēstures akadēmijas locekli.

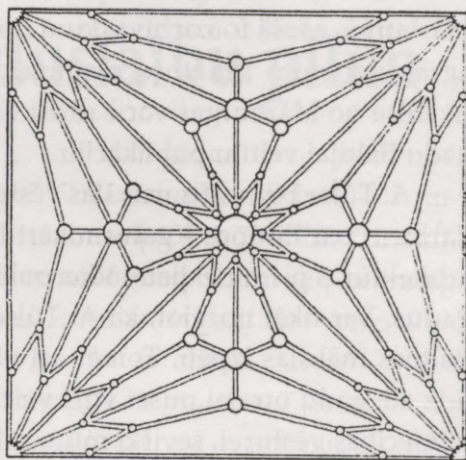
Par A. Tūlses kontaktiem un zinātnisko iespaidu uz citiem pētniekiem liecina arī viņa 60. jubilejai veltītais krājums par ziemeļu viduslaikiem ar plašu autoru loku [Nordisk medeltid 1967]. Tajā iespiesta arī A. Tūlses 1936.–1966. gada publikāciju bibliogrāfija, kurā apkopotas ziņas par apmēram 200 darbiem [Tuulse 1967, 338 ff.]. Daudzas viņa publikācijas bieži minējuši citi autori. Kā jau minēts, galveno informāciju par Latvijas un Igaunijas pilīm līdz pat šodienai citzemju pētnieki iegūst no A. Tūlses 1942. gadā izdotās grāmatas, jo par šo tēmu vēl nav uzrakstīts neviens cits, jaunākos pētījumus apkopojošs darbs kādā no Eiropas lielākajām valodām. Tā, piemēram, Bāzeles mākslas vēsturnieks Ernsts Murbahs 1988. gadā izdotajā Badhomburgas lasījumu krājumā izmantojis A. Tūlses grāmatu, dodot apkopojosu pārskatu par Baltijas pilīm un godinot sava drauga piemiņu [Murbach 1988].

94. att. Limbažu pils plāns.
J. Armolika uzmērojums
A. Tūlses 1942. gadā izdotajā
grāmatā

Viduslaikiem veltīta arī pēdējā A. Tūlzes grāmata par romānikas mākslu ziemeļzemēs [Tuulse 1968]. Diemžēl slimības dēļ nepabeigta palika iecerētā monogrāfija par gotikas mākslu. A. Tūlse miris 1977. gada 9. decembrī Stokholmā.

A. Tūlzes abi dēli izvēlējušies ar vēsturi nesaistītu profesiju, tāpēc pētnieka personiskais arhīvs daļēji nonācis Zviedrijas valsts Pieminekļu

95. att. Cēsu pils mestra zāles velvju izklājums.

J. Armolika zīmējums A. Tūlzes 1942. gadā izdotajā grāmatā

valdes (*Riksantikvarietsambetet*) rīcībā, bet, sākoties Baltijas atmodai, pārvests uz Latviju un Igauniju. Uz Rīgu jau 1992. gadā no Zviedrijas Pieminekļu valdes atsūtītas A. Tūlzes vāktas fotogrāfijas, kas tagad glabājas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas (VKPAI) Dokumentācijas centra arhīvā. A. Tūlzes zinātniskā mantojuma lielākā daļa atrodas Tartu Universitātes bibliotēkā, kur glabājas gandrīz visas A. Tūlzes publikācijas. 1997. gadā, atzīmējot A. Tūlzes 90. jubileju, viņa pēcnācēji no Stokholmas uz Igaunijas Valsts arhīvu Tartu atveduši pēdējos pētnieka mājās glabātos personiskā arhīva materiālus. Tos Latvijas vēsturnieki vēl nav iepazīnuši. Toties Rīgā nonākušos materiālus var raksturot tuvāk.

VKPAI Dokumentācijas centra arhīvā glabājas apmēram 20 mapes, kurās kārtoti no A. Tūlzes krājuma nākuši vairāki simti melnbaltu fotogrāfiju. Materiāli grupēti pēc Latvijas rajoniem, aptverot Vidzemes, Kurzemes un Zemgales pieminekļus – galvenokārt baznīcu un pilsdrupu skatus. Viduslaiku pilis lielākoties skatāmas uz marķīza Pauluči albuma

attēlu fotogrāfijām. Tā kā albuma oriģināls atrodas Akadēmiskajā bibliotēkā Rīgā, šīm fotokopijām nav lielas nozīmes. Vērtīgāki ir nedaudzie 30. gados uzņemtie skati, piemēram, no katras pa divām vai trim saglabājušās Aizputes, Ērgemes, Embūtes, Valtaiku pilsdrupu fotogrāfijas. Vairākas mapes veltītas Rīgai, sevišķi Doma baznīcai, viena – Kurzemes provinces muzejam Jelgavā. Fotogrāfiju vairumam ir vienāds izmērs – 13x18 cm un zīmogs *Foto Marburg. Marburg, L. Wolfsstrasse*. Tas norāda, ka tās ir kopijas no Vācijā, Mārburgā, esošā fotoarhīva, kurā ir ievērojama Baltijā 20. gs. 30. gados un agrāk uzņemtu senatnes pieminekļu negatīvu krātuve. Šos materiālus A. Tūlse no Mārburgas vācis droši vien 50.–60. gados, varbūt domājot par kādu Baltijai veltītu publikāciju.

A. Tūlse bija izcils mākslas vēsturnieks, autors daudziem nozīmīgiem darbiem par Eiropas – galvenokārt Baltijas un Skandināvijas – viduslaiku arhitektūras pieminekļiem. Viņa publikācijas savu vērtību saglabās vēl ilgus gadus. Var tikai nožēlot, ka A. Tūlzes darbība tik īsu laiku bija saistīta ar Baltijas mākslas izpēti. Tomēr arī vienā desmitgadē – no 30. gadu vidus līdz 40. gadu otrajai pusei viņš veicis Latvijas viduslaiku arhitektūras un tēlniecības vēsturei, sevišķi mūra pilīm veltītus nozīmīgus pētījumus.

Latvijas 17. gs. piļu plāni Stokholmas Karaliskajā Kara arhīvā

Latvijas viduslaiku piļīm veltītajās publikācijās kopš 19. gs. beigām sastopamas norādes par Stokholmā Karaliskajā Kara arhīvā (*Kungl. Krigsarkivet*) glabātiem Vidzemes un Igaunijas seno nocietinājumu plāniem, kas izgatavoti 17. gadsimtā. Pirmais šos plānus apzinājis Baltijas piļu pētnieks Karls fon Lēviss of Menārs. Viņš ietilpa delegācijā, kas 1888. gada vasarā pēc Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības locekļa vēsturnieka barona H. Bruininga ierosinājuma bija aizsūtīta uz Stokholmu, lai turienes arhīvā meklētu Livonijas piļu un pilsētu senākos skatus un plānus. Diemžēl ne par šīs delegācijas sastāvu, ne pētījumu ilgumu un nozīmi nav nekādu plašāku publikāciju, izņemot īsu piezīmi vienā no pirmajiem K. Lēvisa of Menāra rakstiem. Tas veltīts Cēsu pilij pirms 200 gadiem, tas ir, 17. gadsimtā, un nelielā parindē atzīmēts, ka plānu meklēšanai Stokholmas arhīvā 1888. gadā bijuši "negaidīti labvēlīgi rezultāti" [Löwis 1890a, 47]. Šajā publikācijā pirmo reizi Latvijas piļu pētniecībā izmantots Stokholmā Karaliskajā Kara arhīvā glabāts plāns ar Cēsu pils attēlojumu 17. gadsimtā. To autors salīdzinājis ar 1688. gada inventarizācijas aprakstu, kā arī paša novērojumiem pilsdrupās.

Stokholmā K. Lēviss of Menārs bija ieguvis plašu informāciju par Latvijas viduslaiku piļu plānojumu 17. gs. un pamazām viņa rīcībā nonāca daudzu zviedru plānu kopijas. Tā kā 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā fotogrāfijas iespējas vēl bija ierobežotas, senie plāni kopēti ar caurspīdīga, vaskota, audumam līdzīga papīra palīdzību un pēc tam atbilstoši oriģinālam iekrāsoti. Kopijas glabājušās Vidzemes bruņniecības bibliotēkā Rīgā, kur par bibliotekāru strādāja K. Lēviss of Menārs. Pētnieks zviedru laika plānus bieži izmantojis savās publikācijās, bet tikai retu reizi tikušas

iespiestas oriģinālam tuvas kopijas. Senie uzmērojumi lielākoties pārzīmēti melnbaltā tušas zīmējumā, apvienojot pat vairākos vienas pils plānos redzamo informāciju no dažādiem gadiem un dodot savus papildinājumus par 19. gs. beigās virs zemes vēl redzamajām drupām. Šādi pārveidoti, piļu plāni kā ilustrācijas ievietoti vairākos apcerējumos gan Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēžu ziņojumos, gan tūristu ceļvežos. Precīzas kopijas iespiestas no Siguldas, Krimuldas un Turaidas pils 17. gs. plāniem [Löwis/Bienemann 1895, 12, 30, 37]. Toties, piemēram, publicētais Gaujienas pils plāns izgatavots, apvienojot Kara arhīvā glabāto 1634. un 1697. gada plānu informāciju un paša pētnieka 1911. gada atzīmes par mūru saglabāšanās stāvokli – kur tie vēl paceļas virs zemes un kur jau sagruvuši [Löwis 1913, 436]. Plašākas norādes par Stokholmas Kara arhīva materiāliem atrodamas K. Lēvisa of Menāra 1922. gadā izdotajā darbā *Burgenlexikon für Alt-Livland* [Löwis 1922]. No šajā grāmatā publicētajām vairākām 17. gs. zviedru plānu kopijām daļa pārspiesta latviešu valodā izdotajā tūrisma literatūrā 20. gs. 30. gados [Vanags 1937, 64, 105, 174, 189, 207, 209, 212].

Rīgā nonākušās zviedru plānu kopijas 20. gs. sākumā izmantojuši arī daži citi pētnieki. V. D. Baloža grāmatā par Valmieras vēsturi publicēti pieci pilsētas un pils plāni, un uz diviem no tiem atzīmēts, ka tie ir 1894. gada Vilhelma Heines pārzīmējumi no Vidzemes bruņniecības bibliotēkā glabātajām Stokholmas Karaliskā Kara arhīva plānu kopijām [Balodis 1911, priekšlapa, 4/5, 40/41, 56/57].

Attīstoties fotogrāfijai, seno plānu kopēšana kļuva vienkāršāka. To izmantoja nākošais piļu pētnieks, kas 20. gs. 30. gadu beigās strādājis Zviedrijā, – igauņu mākslas vēsturnieks Armīns Tūlse. Savai doktora disertācijai viņš vācis materiālus Stokholmā Kara arhīvā un Valsts arhīvā (*Riksarkivet*). Viņa grāmatā iespiestas fotokopijas no desmit Latvijas piļu (Kokneses, Lielvārdes, Cēsu, Gaujienas, Cesvaines, Raunas, Mālpils, Smiltenes, Piebalgas, Bērzaunes) 17. gs. plāniem, kas glabājas Kara arhīvā [Tuulse 1942, 7, 10, 16, 71, 131, 133, 166, 172, 173, 178].

Ārpus Latvijas dzīvojošie vēsturnieki arī 20. gs. otrajā pusē izmantojuši Zviedrijas arhīvus, atsaucoties uz tajā glabātajiem materiāliem par Latviju vai publicējot atsevišķus piļu plānus. Arhitektūras vēsturnieks Pauls Kampe savā "Leksikonā" apkopojis no dažādiem avotiem savāktas norādes par

minētajā arhīvā esošajiem Latvijas piļu plāniem. Tā, piemēram, par Cēsu pils plāniem norādes dotas gan leksikona pirmajā, gan otrajā sējumā [Campe 1951, Nr. 552A; Campe 1957, Nr. 312]. Tomēr pats viņš Stokholmā šīs ziņas, šķiet, nav pārbaudījis, jo daudzu piļu plāni, kas atrodas Kara arhīvā, nav minēti. P. Kampe "Leksikonā" devis ziņas arī par dažiem plānu izgatavotājiem – zviedru kara inženieriem Johanu un Georgu Palmstrukiem, Johanu Kelču u.c. [Campe 1957, 47, 53, 58].

Austrālijā dzīvojošais vēsturnieks Edgars Dunsdorfs publicējis vairāku Latvijas viduslaiku piļu plānus no Stokholmas arhīviem kā ilustrācijas savām grāmatām [Dunsdorfs 1986, 24, 47].

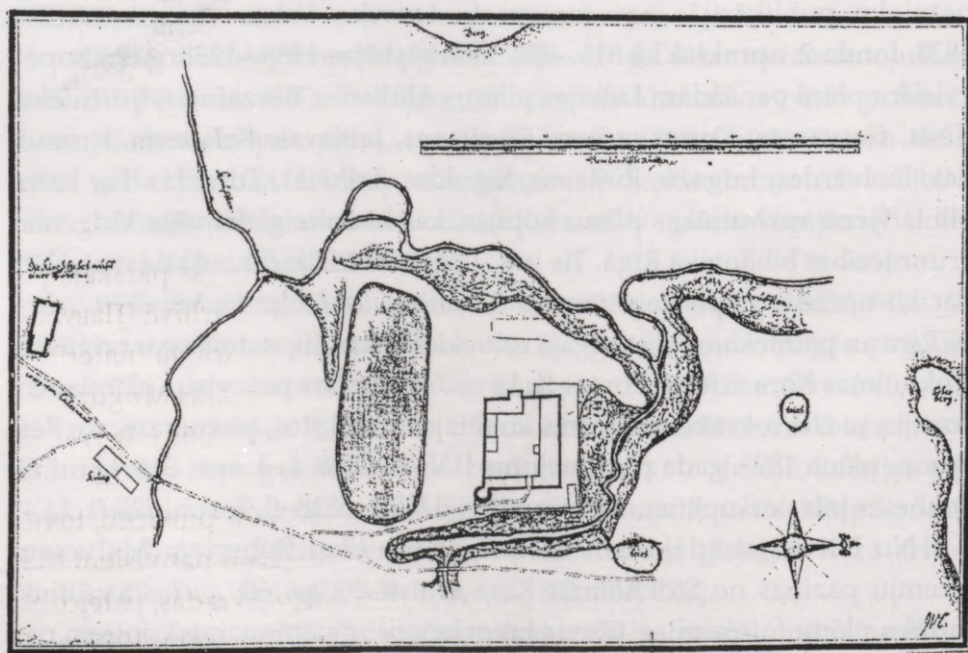
Kaut arī 20. gs. otrajā pusē Latvijā un Igaunijā viduslaiku piļu pētniecība turpinājās, padomju okupācijas apstākļos gadu desmitiem ilgi nevienam latviešu vēsturniekam nebija iespējams nokļūt Stokholmā un personiski iepazīties ar Kara arhīva materiāliem. Pēc Vidzemes bruņniecības bibliotēkas likvidācijas tajā glabātās zviedru plānu kopijas bija nonākušas Latvijas Valsts vēstures arhīvā, bet šie materiāli Latvijas pēckara piļu pētnieku publikācijās nav izmantoti. Latvijas Valsts vēstures arhīva 6828. fonda 2. aprakstā kā 813.–852. lieta glabājas 1888.–1908. gadā kopēti zviedru plāni par šādām Latvijas pilīm – Alūksnes, Bērzaunes, Burtnieku, Cēsu, Cesvaines, Daugavgrīvas, Gaujienas, Jelgavas, Kokneses, Krimuldas, Lielvārdes, Lugažu, Rūjienas, Siguldas, Trikātas, Turaidas. Par katru pili ir viena vai vairākas plānu kopijas, kas kādreiz glabājušās Vidzemes bruņniecības bibliotēkā Rīgā. Tie ir K. Lēvisa of Menāra savāktie materiāli, par ko norāda uzspiestais zīmogs *Bibliothek der Livländischen Ritterschaft zu Riga* un pētniekam raksturīgajā rokrakstā izdarītas atzīmes par oriģinālu Stokholmas Kara arhīvā. Tomēr K. Lēviss of Menārs pats visus plānus nav kopējis, jo cits rokraksts redzams kopētajos uzrakstos, piemēram, uz Bērzaunes plāna 1893. gada pārzīmējuma [LVVA, 6828. f., 2. apr., 816. l.] un uz Kokneses pils pārkopētiem zīmējumiem [LVVA, 6828. f., 2. apr., 825./1. l.]

No Latvijā strādājošiem vēsturniekiem tikai Robertam Malvesam ārzemju paziņas no Stokholmas Kara arhīva 20. gs. 60. gados atsūtījuši vairāku plānu fotokopijas, tās viņš pievienojis saviem manuskriptiem par Kokneses, Bauskas un Cēsu pils vēsturi. R. Malvesa 1968. gadā pabeigtais manuskripts "Pētījumu materiāli par Kokneses senvietu. Vēsturiskā izpēte. I daļa 1. sējums" glabājas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības

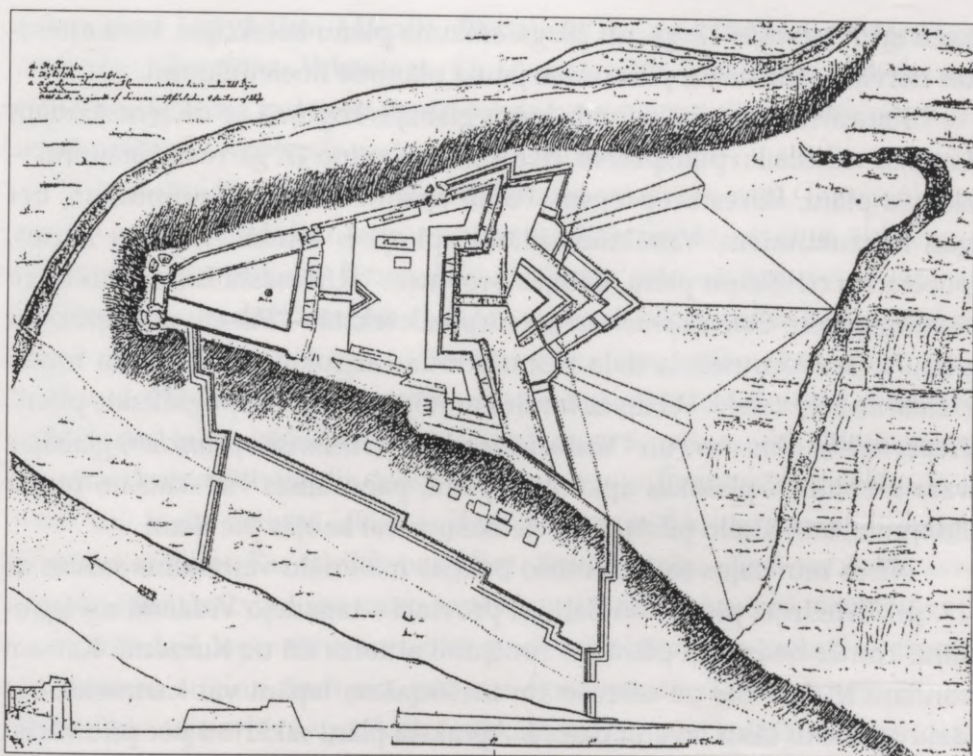
inspekcijas arhīvā Rīgā. Tajā ir Kokneses pils 12 plānu un skatu kopijas no Stokholmas Kara arhīva. Otrajā R. Malvesa 1980. gadā apkopotajā manuskriptā "Bauskas pils vēsturiskās izpētes materiāli, II sējums", kas glabājas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas arhīvā Rīgā, ievietota arī fotokopija no Stokholmas Kara arhīva – pils skats 18. gs. sākuma gravīrā.

Līdz šim no R. Malvesa darbiem publicēts ir vienīgi apcerējums par Cēsu pils plāniem, un tajā iespiestas arī 1685. gadā izgatavota pilsētas plāna sešas variācijas un trīs kopskata zīmējumi, kuru oriģināli glabājas Stokholmas Kara arhīvā [Malvess 1995, 210–216]. Tekstā aprakstītos plānus un attēlotās celtnes autors mēģinājis identificēt ar mūsdienās saglabātajām pilsdrupām. No R. Malvesa manuskripta vairāki Kokneses pils plāni ir pārpublicēti skolotāja un novadpētnieka Jāņa Bleses 1998. gadā sarakstītajā Kokneses vēsturē [Blese 1998, 25, 27, 35, 37].

20. gs. 80. gados Stokholmas arhīvos vākt materiālus bija iespēja vēsturniekam Vilnim Pāvulānam, bet viņš savu pētījumu rezultātus diem-

96. att. Bērzaunes pils plāns 17. gs.
Oriģināls Karaliskajā Kara arhīvā Stokholmā

97. att. Kokneses pils plāns ar sakšu veiktajiem nocietināšanas darbiem un ravelīna profils, izgatavots ap 1700. gadu.
 Oriģināls Karaliskajā Kara arhīvā Stokholmā

žēl nespēja apstrādāt un publicēt. Iespēsts tikai viens īss pārskats par 17. un 18. gs. sākuma Latvijas kartēm Stokholmas Valsts arhīvā [Павуланс 1989]. Vēl no Latvijas 80. gadu beigās Stokholmā Kara arhīva materiālus īslaicīgi iepazīs viduslaiku vēsturnieks un arheologs Ēvalds Mugurēvičs, kurš kā ilustrācijas komentāriem Atskaņu hronikai publicējis Jelgavas un Daugavgrīvas pils plānus [Mugurēvičs 1998, 339, 342].

Kaut arī atsevišķi Stokholmas arhīvos glabāti plāni ir publicēti, tomēr līdz šim neviens pētnieks nav devis apkopojošu pārskatu par visiem tiem materiāliem, kas attiecas uz Latviju. Autorei šāda izdevība radās, pateicoties Latvijas un Zviedrijas zinātņu akadēmiju sadarbības līgumam, 1999. gada rudenī. Pēc tuvākas iepazīšanās ar nocietinājumu plānu kolekciju Karaliskajā Kara arhīvā Stokholmā ir iespējams aprakstīt sīkāk šo vērtīgo krātuvī un tajā glabātos materiālus. Tālāk dots neliels raksturojums tai daļai no

Kara arhīvā esošās 17. gs. un 18. gs. sākuma plānu kolekcijas, kurā attēlotas Latvijas viduslaiku pilis un no jauna plānotie nocietinājumi.

Kara arhīvā ir vairāki fondi, kuros glabājas kopumā ap diviem simtiem Latvijas viduslaiku piļu, pilsētu, cietokšņu un jauno 17. gs. nocietinājumu – skanšu plāni, skices un projekti. Fondi apzīmēti nevis ar numuriem, bet gan nosaukumiem. Vairākums plānu apkopots fondā “Ärzemju kartes, pilsētu un cietokšņu plāni. Baltijas provinces” (*Utländska kartor, stads- och fästningsplaner. Östersjöprovinserna*; turpmāk tekstā – “Pilsētu un cietokšņu plāni”). Bez tam neliela daļa plānu atrodas ar roku zīmēto karšu fondā (*Handritade kartverk*). Vēl divos fondos ar nosaukumu “Topogrāfiskie plāni” (*Topografiska planscher*) un “Vēsturiskie plāni” (*Historiska planscher*) glabājas vara grebumi – plašākas apkārtnes plāni, panorāmas vai skati no putna lidojuma, kuri attēlo pilsētas un cietokšņus vai kaujas pie tiem.

Visos minētajos fondos esošo Baltijas materiālu vairākums saistās ar 17. gs. Zviedrijai piederošo Baltijas provinci – tagadējo Vidzemi un Igauniju. Tomēr nedaudzi plāni un zīmējumi attiecas arī uz Kurzemi. Katram fondam ir apraksts uz sabrošētām mašīnraksta lapām vai kartotēkā, bet daļu aprakstu sākts ievadīt datorā. Aprakstā plāni sakārtoti pēc piļu vāciskajiem nosaukumiem alfabēta kārtībā, bet, ja vienai pilij atbilst vairāki plāni, tie ir numurēti.

Lielākā un nozīmīgākā Latvijas piļu plānu kolekcija glabājas fondā “Pilsētu un cietokšņu plāni”, tāpēc to raksturosim tuvāk. Minētā fonda Baltijas provinču nodaļā apkopoti nocietinājumu plāni no kādreizējiem Zviedrijas īpašumiem, kas tagad atrodas Igaunijā un Latvijā Vidzemē. Fonda apraksta sākumā dota Latvijas un Igaunijas karte, kurā atzīmētas visas pilis, kuru plāni glabājas attiecīgajā fondā. Aprakstā par katru plānu norādīts uzraksts oriģinālvalodā, ja tāds 17. gs. ir pievienots, kā arī vienā teikumā raksturots attēls – vai tas ir vecās viduslaiku pils plāns vai no jauna projektētie nocietinājumi, plašākas apkārtnes karte no putna lidojuma vai cits zīmējums. Bez tam doti arī plāna izmēri un, ja ir attiecīgs uzraksts, – izgatavošanas laiks un autors.

Minētajā fondā “Pilsētu un cietokšņu plāni” glabātie 17. gs. izgatavotie situācijas plāni, celtnu pirmo stāvu plāni vai jaunu nocietinājumu projekti attēlo šādas Latvijas pilis: Alūksnes, Ādažu, Bērzaunes, Burtnieku, Cesvaines, Cēsu, Dinaburgas, Ērgemes, Gaujienas, Jelgavas, Kokneses,

Krimuldas, Lielvārdes, Mālpils, Piebalgas, Raunas, Rūjienas, Siguldas, Smiltenes, Turaidas, Valmieras. Tā kā materiālu vairākums attiecas uz tagadējo Vidzemi, tad īpaši jāmin fondam pievienoti divu nozīmīgu Kurzemes pilsētu – Ventspils un Liepājas – situācijas plāni.

Par visām šīm pilīm arhīvā atrodama viena divas, retāk – piecas sešas vai vēl vairāk atsevišķu lapu ar aizsargceltņu un to tuvākās apkārtnes plāniem vai projektiem. Tie izpildīti ar zīmuli, tušu vai kolorēti ar ūdenskrāsām, bet ir arī daži zīmējumi – skati no putna lidojuma vai topogrāfiskas kartes daļas ar bez mēroga iezīmētām zemnieku mājām, baznīcām, krogiem u.c. Plānos redzamo celtņu rasējumus var nosaukt par profesionāļu darbu, taču atsevišķos zīmējumos jūtama amatiera roka. Plāni zīmēti uz pabeiza akvareļu papīra, kuram ir ūdenszīmes. Šīm zīmēm ir nedaudzas variācijas, kurās dominē karaļa simbolika – lauvas, kronis, ģerboņu vairogi, heraldiskas lilijas. Tas norāda par plānu izgatavošanu vienā vai dažās savstarpēji saistītās Zviedrijas valsts iestādēs – militāro inženieru zīmētavās.

Lielā daļā lapu zīmējuma otrā pusē saglabājušies uzraksti ar zīmuli vai numuri ar tinti, kuri cits pēc cita ir nosvītroti. Tas ļauj nojaust, ka plānu kolekcija arhīvā vairākkārt pārkārtota. Jāatzīst, ka arhīva atkārtotas apstrādāšanas laikā atsevišķi agrāk zināmi materiāli vairs nav tik viegli atrodami – laikam tie nonākuši citā fondā. Tā, piemēram, A. Tūlse publicējis Lielvārdes pils plānu, par kura atrašanās vietu norādīts Stokholmas Kara arhīvs [Tuulse 1942, 39]. Tomēr 1999. gadā minētā fonda aprakstā tas nebija atrodams – uz Lielvārdi tajā attiecās viena vienīga pils un tuvākās apkārtnes skice, kas atšķīrās no Tūlzes publicētā attēla. Laika gaitā Kara arhīva materiālos ir notikuši arī citi pārkārtojumi, par ko liecina, piemēram, atzīme aprakstā pie pils ar nosaukumu *Marienburg Nr. 7* – šis plāns identificēts ar Vācu ordeņa zemē Prūsijā celto *Marienburgu*, izņemts no kolekcijas un pārvietots pie Vācijas materiāliem. Toties pārējie plāni ar nosaukumu *Marienburg* tiešām attiecas uz Alūksni. Caurskatot kolekciju 1999. gadā, arhivārs konstatēja, ka pie Baltijas materiāliem kļūdaini pievienots arī Vācijas pils *Neuenburg* plāns.

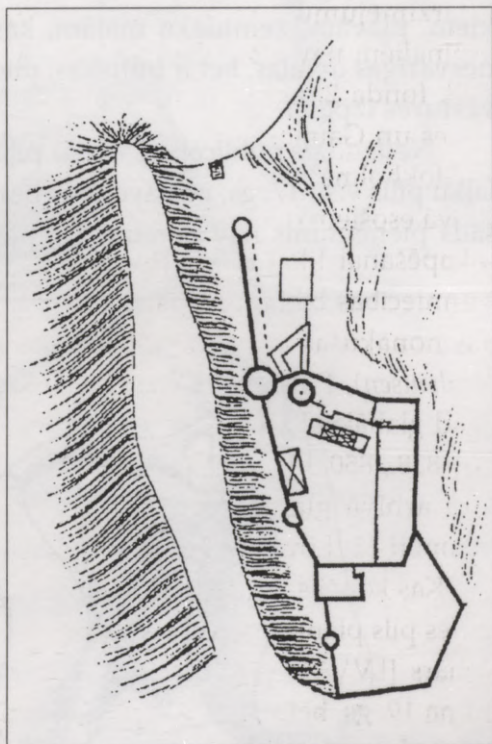
Uz Stokholmas Kara arhīvā esošajiem plāniem atrodami arī citi uzraksti. Atsevišķas piezīmes zviedru valodā norāda par attiecīgā plāna kopēšanu. Tā, piemēram, uz Burtnieku pils plāna nr. 1 ir uzraksts, ka 1892. gada decembrī tas pārzīmēts Vidzemes bruņniecības bibliotēkai Rīgā, bet uz

Lielvārdes pils plāna nr. 1, Ādažu plāna nr. 2 un Piebalgas plāna nr. 1 atzīmēts, ka 1912. gada janvārī tie nokopēti Rīgas bibliotēkām Lēvisam of Menāram. Pēc šīm atzīmēm var secināt, ka apmēram 20 plāni kopēti 1892.–1894. gadā kā Vidzemes bruņniecības bibliotēkas pasūtījums, bet pats K. Lēviss of Menārs vēlāk uzskatījis par nepieciešamu iegūt vēl vismaz 3 pārzīmējumus. 1888. gadā notikusī plānu kopēšana uz Kara arhīva oriģināliem nav atzīmēta, bet pēc Latvijas Valsts vēstures arhīvā glabātā 6828. fonda 2. apraksta redzams, ka tolaik pārzīmēti vismaz Cēsu, Cesvaines un Gaujienas pils plāni. Kopumā Rīgā nonākusi tikai neliela daļa no Stokholmā glabātajiem Latvijas piļu plāniem, tā, piemēram, no Kara arhīvā esošiem deviņiem Alūksnes plāniem K. Lēviss of Menārs izvēlējies nokopēšanai tikai divus [LVVA, 6828. f., 2. apr., 831., 832. l.]. Vidzemes bruņniecības bibliotēkā pēc K. Lēvisa of Menāra pasūtījuma no Stokholmas nonākušas arī vairāku Igaunijas piļu – Koluveres (*Lode*), Vastselīnas (*Neuhausen*), Piltsamā (*Oberpahlen*), Kerknas (*Falkenau*) plānu kopijas, kas tagad glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā [LVVA, 6828. f., 2. apr., 829., 836.–838., 850. l.]. Kādā publikācijā K. Lēviss of Menārs pat minējis, ka no Kara arhīvā glabātiem 54 Tallinas plāniem minētajai Rīgas bibliotēkai nokopēti 12 [Löwis 1892, Fol. S. 12, Anm. 68].

Kas kopējis plānus Kara arhīvā? Dažus vienkāršākus, piemēram, Cesvaines pils plānu, 1888. gadā, uzturoties Stokholmā, pārzīmējis K. Lēviss of Menārs [LVVA, 6828. f., 2. apr., 842. l.]. Citus plānus pēc pētnieka pasūtījuma 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, šķiet, kopējuši zviedri – droši vien Kara arhīva darbinieki. Tomēr tikai viens no viņiem – S. Kvennerstedts (*Quennerstaedt*) atstājis savu parakstu uz Lielvārdes plāna kopijas, kas tagad atrodas Latvijas Valsts vēstures arhīvā [LVVA, 6828. f., 2. apr., 828. l.].

Kara arhīva materiālos lielākoties glabājas Latvijas piļu plāni – celtnu un nocietinājumu horizontālās projekcijas, bet blakus tiem ir arī atsevišķi fasāžu zīmējumi, piemēram, Cēsu, Jelgavas, Krimuldas, Mālpils, Smiltenes pilij. Kā sevišķi rūpīgi izstrādāti jāmin Kokneses pils abu galveno fasāžu zīmējumi akvarelī (nr. 13a un b), kurus parakstījis Mihaels Lindgrens 1746. gadā. Kokneses pils jau 18. gs. sākumā bija sagrauta un Zviedrija savas Baltijas provinces Ziemeļu karā bija zaudējusi, tāpēc jādomā, ka minētie akvareļi darināti pēc kādiem senākiem zīmējumiem vai skicēm. Kāds bijis to izgatavošanas iemesls, paliek nezināms.

Kara arhīvā minētajā fondā lielākoties apkopoti oriģināli, bet starp tiem ir arī viens Trikātas pils plāns – K. Lēvisa of Menāra 1908. gadā pašrocīgi zīmēta kopija no Rīgā glabāta 1688. gadā izgatavota oriģināla. Tā kā citu Trikātas plānu Kara arhīvā nav, varētu domāt, ka to K. Lēviss of Menārs

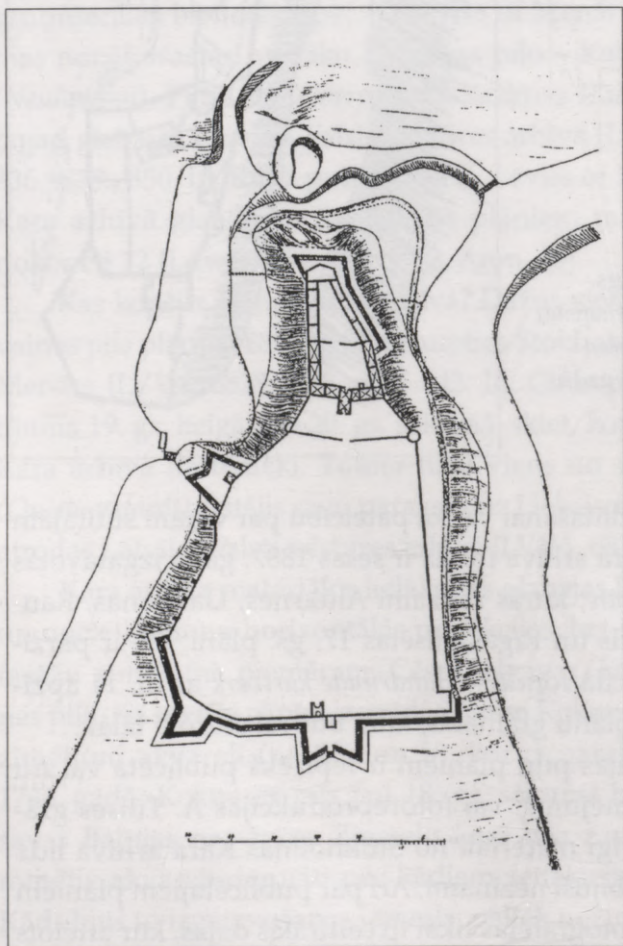
98. att. Turaidas pils plāns 17. gs.
No Ulofa Ērnehufvuda (*Olof Örnehufvud*)
skiču grāmatas *Svenska Plante Booken*
kopējis C. Fligare (*C. Flygare*) 1887. gadā.
Oriģināli Karaliskajā Kara arhīvā
Stokholmā

izgatavojis kolekcijas papildināšanai vai kā pateicību par viņam sūtītajām kopijām. Vēl apskatītajā Kara arhīva fondā ir sešas 1887. gadā izgatavotas kopijas ar parakstu *C. Flygare*, kurās redzami Alūksnes, Gaujienas, Raunas, Turaidas, Valmieras pils un Rīgas pilsētas 17. gs. plāni. Tie ir pārzīmējumi no tā paša arhīva citā fondā – *Handritade kartverk* ar nr. 11 apzīmētas Ulofa Ērnehufvuda plānu grāmatas, kura būs raksturota tālāk.

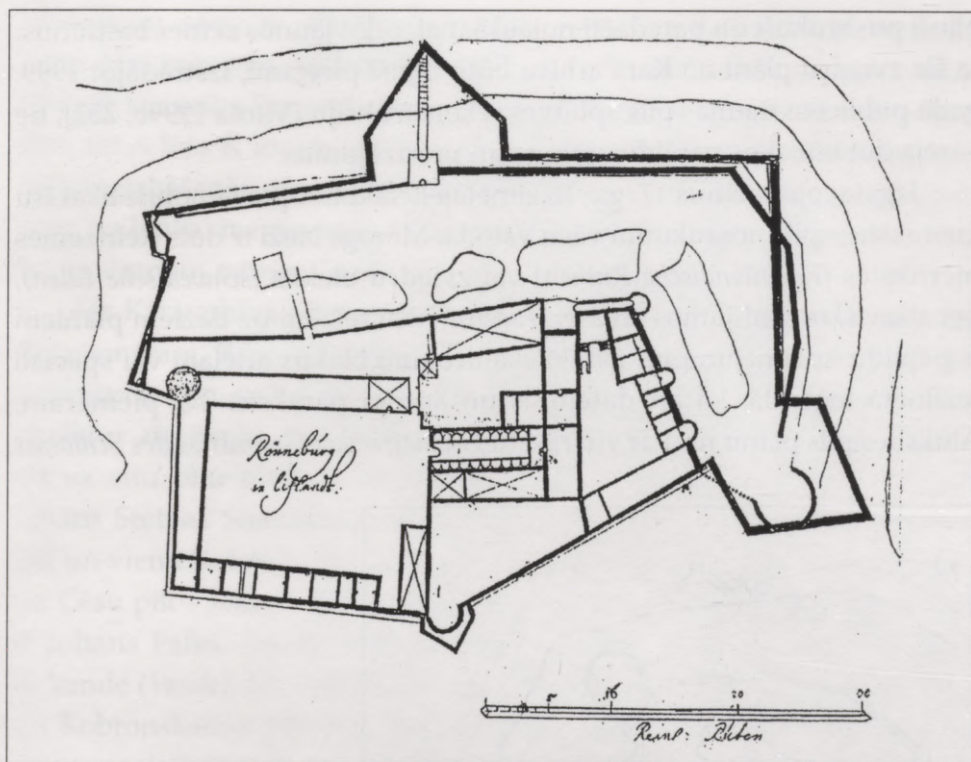
Kaut arī daļa no Latvijas piļu plāniem ir iepriekš publicēta vai nu K. Lēvisa of Menāra pārzīmējumā, vai fotoreprodukcijās A. Tūlses grāmatā, tomēr daudzi nozīmīgi materiāli no Stokholmas Kara arhīva līdz šim Latvijas vēsturniekiem bijuši nezināmi. Arī par publicētajiem plāniem jāatzīst, ka kopētas vai pārfotografētas tikai to centrālās daļas, kur attēlots

vecās pils plānojums. Tomēr tikai nedaudzi zīmējumi bijuši maza izmēra, lielākoties izmantotas palielas papīra lapas, kuras reizēm sasniedz pat milzīgu formātu. Tā, piemēram, Raunas pils plāns nr. 3 ir salīmēts no vairākiem gabaliem un kopumā ir 125x125 cm liels. Lielie zīmējumi parāda diezgan attālu pils apkārtni ar baznīcu, krogu, pakalniem, dīķiem, pļavām, zemnieku mājām, kas nocietinājumu pētniekiem liekas nesvarīgas detaļas, bet ir būtiskas, piemēram, noteiktas apdzīvotas vietas vēstures izpētei.

Nedaudzie publicētie Latvijas piļu plāni radījuši priekšstatu, ka viduslaiku pilis visu 17. gs. pastāvējušas bez pārbūvēm veco celtnu daļā. Tomēr šāds pieņēmums nav pareizs. Tā, piemēram, par Raunas pili vairākkārt

99. att. Valmieras pils un pilsētas nocietinājumu plāns 1634. gadā. No Ulofa Ērnehufvuda (*Olof Örnehufvud*) skiču grāmatas *Svenska Plante Booken* kopējis C. Fligare (*C. Flygare*) 1887. gadā. Oriģināls Karaliskajā Kara arhīvā Stokholmā

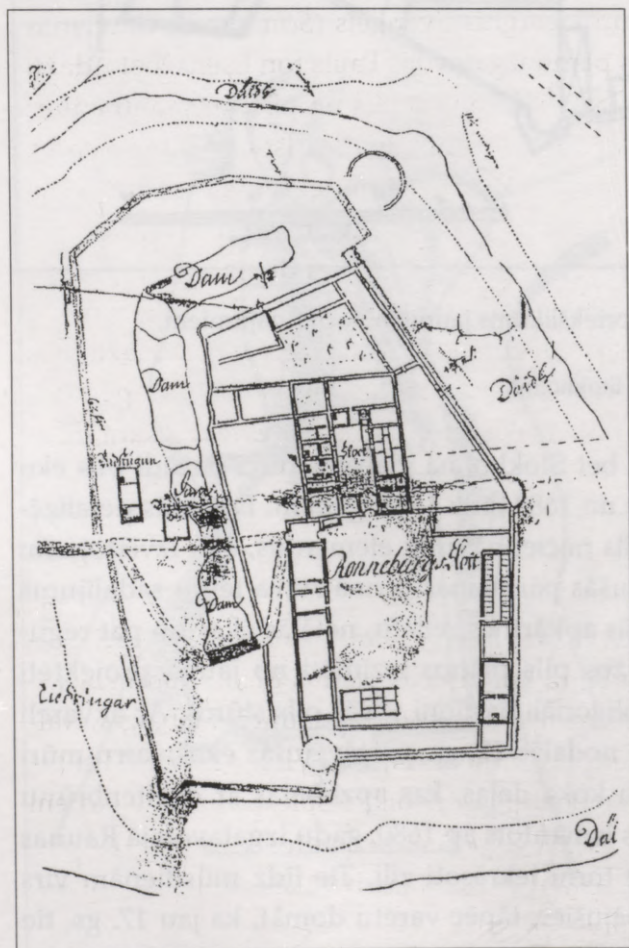
100. att. Raunas pils plāns un priekšlikums jauniem nocietinājumiem, izgatavots ap 1680. gadu.

Origināls Karaliskajā Kara arhīvā Stokholmā

publicēts tikai viens plāns, bet Stokholmā glabājas pieci dažādi pils ēku attēlojumi, kas tapuši laikā no 1680. līdz 1699. gadam. Dažādās detalizētības pakāpēs tie parāda pils nocietinājumu elementus, ēku izvietojumu priekšpili, laika gaitā notikušās pārmaiņas pirmā stāva telpu sadalījumā galvenajā pilī, kā arī tuvākās apkārtnes reljefu, netālās ēkas un pat regulāra dārza plānojumu. Dažos pils plānos iezīmēti no jauna projektēti papildu nocietinājumi – poligonāli bastioni vecās pils stūros. Ar akvareli kolorētajos zīmējumos labi nodalās 17. gs. pastāvējušās ēkas, kuru mūri iekrāsoti sarkani, un celtņu koka daļas, kas apzīmētas ar dzeltenbrūnu krāsu. Vēl kāds apzīmējums izmantots ap 1680. gadu izgatavotajā Raunas pils plānā nr. 4, kur apaļie torņi iekrāsoti zili. Tie līdz mūsdienām virs zemes tikpat kā nav saglabājušies, tāpēc varētu domāt, ka jau 17. gs. tie

bijuši pusbrukuši un paredzēti nojaukšanai, ceļot jaunos zemes bastionus. Ja šie zviedru plāni no Kara arhīva būtu bijuši pieejami, izstrādājot 1999. gadā publicēto Raunas pils apbūves rekonstrukciju [Vītola 1999b, 252], tie varēja dot būtiskus papildinājumus un precizējumus.

Izgatavojot plānus 17. gs., to zīmētāji lielākoties pievienojuši tikai īsu virsrakstu – pils nosaukumu vācu valodā. Mērogs bieži ir dots Reinzemes mērrīkstēs (*Rheinländische Ruthen*) vai zviedru oлектīs (*schwedische Ellen*), bet atsevišķos gadījumos arī asīs (*Faden*). Tikai reizēm uz dažiem plāniem ir papildu apzīmējumi un garāki skaidrojumi blakus attēlam vai speciāli iezīmētā legendā, kā arī datējums un autora paraksts. Tā, piemēram, Alūksnes pils plānu nr. 1 ar virsrakstu *Geometrischer Groomtriss des Schlosses*

101. att. Raunas pils plāns 1699. gadā – izgriezums no Raunas apkārtnes plāna.

Origināls Karaliskajā Kara arhīvā Stokholmā

Marienburg, sowie es sich befanden d. 28. novembris Ao 1682 (Ģeometriskais plāns Alūksnes pilij, kāda tā bija 1682. gada 28. novembrī) tā izgatavotājs Kristofs Heinrihs Purgolds (*Purgold*) papildinājis ar apzīmējumiem – burtiem no A līdz K un cipariem no 1 līdz 6, kas lapas malā paskaidro pils daļu saglabāšanās stāvokli. No šiem uzrakstiem var uzzināt, ka ar C apzīmēts no laukakmeņiem un māla mūrēts rondelis, ar E – torņi bez jumta, bet ar stipriem mūriem, ar F – tornis ar aku utt.

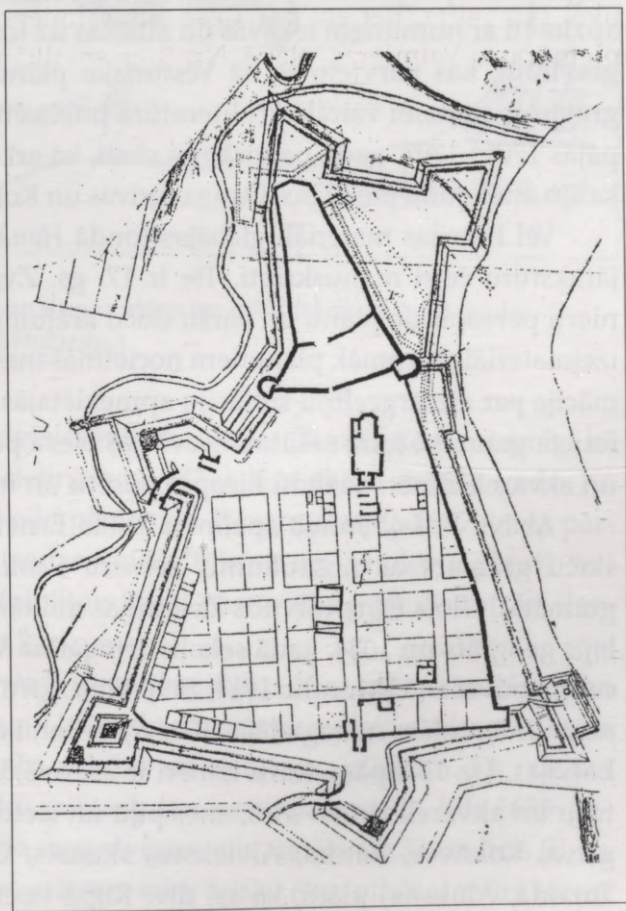
Uz Kara arhīva plāniem to izgatavotāji ir parakstījušies tikai reizēm. Tā, piemēram, Krimuldas, Mālpils un Smiltenes pils plānus, spriežot pēc attēlojuma stila un rokraksta, gatavojis viens un tas pats autors, bet viņa vārds uz zīmējuma nav atrodams un paliek nezināms. Toties pēc paraksta uz citu piļu plāniem uzzinām, ka divus Kokneses plānus zīmējuši Johans Stefens Sternbergs un Georgius Švengels (*Schwengel*), Gaujienas pili un vienu Kobronskansts plānu izgatavojis Pauls fon Esens, bet Ādažu un Cēsu pili – Johans Palmstruks. Valmieras pils un pilsētas plānu autori ir Johans Falks, Jakobs Šulcs (*Schultz*), Johans Karlsons Skite (*Skytte*), E. Vande (*Vande*). Vēl vairāki citi uzvārdi izlasāmi uz Neimindes cietokšņa un Kobronskansts plāniem. Šos parakstus uz saviem uzmērojumiem un jaunu nocietinājumu projektiem atstājuši Zviedrijas dienestā 17. gs. strādājušie militārie inženieri. Īsas biogrāfiskas ziņas par dažiem no viņiem, piemēram, par Johanu Palmstruku, kurš 1677. gadā izgatavojis Ādažu pils, bet 1685. gadā – Cēsu pils plānus, dotas P. Kampes leksikonā [Campe 1951, I:Nr. 552A; Campe 1957, II:312]. Sīkāka informācija par zviedru kara inženieriem atrodama Ludviga V. Muntē plašajā pētījumā par Zviedrijas fortifikācijas vēsturi, kura seši sējumi iznākuši 20. gs. sākumā [Munthe 1902–1914]. Tur atzīmēts vēl viena militārā inženiera vārds – Bergs Anderss Ulofsons (*Olofsson*), kurš savu parakstu uz minētajiem plāniem Kara arhīvā nav atstājis, bet esot zināms, ka pēc 1640. gada viņš veicis inspekcijas braucienus pa Igauniju un Latviju, kur zīmējis plānus Rīgai, Kobronskanstij, Neimindei, Aiviekstes skanstij, Koknesei, Bērzaunei, Piebalgai, Valmierai, Cēsīm un Burtņiekiem [Munthe 1914, Bd. VI:2, 427]. L. Muntē grāmatas karšu mapē ir arī fotolitoģrāfijas tehnikā iespiesti attēli, no kuriem uz Latviju attiecas Valmieras, Alūksnes, Kokneses un Daugavgrīvas pils, Neimindes un Aiviekstes skansts, kā arī Rīgas tuvākās apkārtnes plāns. To oriģināli atrodas Stokholmas Kara arhīvā.

Kā atzīmēts L. Mantes grāmatas ievadā, tai materiāli sākti vākt 1889. gadā, vispirms veicot arhīvu pētījumus [Munthe 1902, V]. Iespējams, ka, domājot par Zviedrijas nocietinājumu vēsturei veltīta darba sagatavošanu, C. Flīgarem 1887. gadā pasūtītas iepriekš minētās Latvijas piļu plānu kopijas. Var izteikt minējumu, ka Zviedrijā 19. gs. 80. gados uzsāktie fortifikācijas vēstures pētījumi un Kara arhīvā organizētā dažādu senu zīmējumu un uzmērojumu kopēšana ļāvusi uziet Latvijas piļu plānus un droši vien kāds Stokholmas vēsturnieks par tiem paziņojis kolēģiem Rīgā. Tas varēja būt aizsākums K. Lēvisa of Menāra organizētajai plānu pārziņēšanai Vidzemes bruņniecības bibliotēkai. Diemžēl zviedru valodā sarakstītais L. Mantes darbs par Zviedrijas fortifikācijas vēsturi Latvijas bibliotēkās nav atrodams un mūsu pētnieku darbos netiek izmantots.

Jaunu informāciju no Kara arhīvā glabātajiem plāniem var iegūt ne tikai par pilīm, bet arī par Cēsu un Valmieras pilsētas plānojumu. Tā, piemēram, Valmieras plānā Nr. 8 ar smalkām līnijām attēloti pilsētas regulārie kvartāli un taisnstūrainie gruntsgabali. Bet slīpi pāri viena kvartāla robežām iezīmētas sarkani iekrāsotas ēkas sienas, vēl kāda līdzīgi apzīmēta ēka attēlota ieslīpi pāri divu gruntsgabalu robežai. Tas liecina, ka 17. gs. droši vien pēc kāda ugunsgrēka pilsēta pārplānota.

Sevišķi lielā skaitā Kara arhīvā saglabājušies plāni un projekti 17. gs. zviedru celtajiem jaunajiem nocietinājumiem – skanstīm, no kurām jāmin Kobronskansts, Rīgas cietoksnis ar bastioniem, Daugavgrīvas jeb Neimindes, Rumbulas, Salaspils un Aiviekstes skanstis. Šiem materiāliem Latvijas vēsturnieki līdz šim nemaz nav pievērsuši uzmanību, tomēr tas ir plašs un nozīmīgs avots pētniecībai. Tā, piemēram, par Daugavgrīvas jeb Neimindes skansti Kara arhīvā glabājas 38 zīmējumu lapas, kas vispusīgi parāda šī cietokšņa attīstību no 17. gs. vidus līdz 18. gs. sākumam. Starp šiem materiāliem minama gan Daugavas lejteces karte, gan paša cietokšņa dažādi kopplāni. Saglabājušies vairāki jau uzbūvēto nocietinājumu plāni ar visu bastionu nosaukumiem un ēku izvietojumu, kā arī jauni projekti lielāku bastionu izbūvei; atrodami arī kazarmu, ieroču noliktavas un slimnīcas stāvu plānojumi un fasādes zīmējumi un citi materiāli, kuriem rokrakstā pievienoti samērā plaši paskaidrojumi. Uz vairākām lapām lasāmi skaidrojumi par plānā redzamām celtnēm vai atskaites par jau veikto darbu jaunu nocietinājumu celšanā. Salīdzinājumā ar viduslaiku piļu plāniem 17. gs. zviedru skanstis – pašu projektētie jaunie cietokšņi dokumentēti daudz sīkāk.

Iepazīstoties ar visu 17. gs. darināto Latvijas nocietinājumu plānu kolekciju, atklājas to izgatavošanas nolūks. 17. gs. zviedru militārie inženieri veidoja pārdomātu aizsargbūvju tīklu Baltijas provincēs. Tajā iespēju robežās bija paredzēts iekļaut vecās viduslaiku pils, būvējot ap tām jaunus, laikmetīgus zemes nocietinājumus. Tāpēc zīmēti gan situāciju plāni, gan pašu seno aizsargceltņu plāni, lai vēlāk spriestu par to papildu nocietināšanu vai arī seno piļu nepiemērotību turpmākā militārā darbībā. Īpaši liela uzmanība bija pievērsta jaunu cietokšņu izveidošanai Daugavas lejtecē ap Rīgu, kā arī tādu nozīmīgu pilsētu kā Valmieras un Kokneses aizsardzībai. Daudzie arhīvā glabātie projekti parāda zviedru militāro inženieru vērienīgās ieceres, taču no tām realizēta ir tikai neliela daļa. Tā, piemēram, Piebalgas pilij projektētie stūra bastioni, spriežot

102. att. Valmieras pils un pilsētas plāns un priekšlikums bastionu un pilsētas plānojuma pārveidojumiem 17. gs. Oriģināls Karaliskajā Kara arhīvā Stokholmā

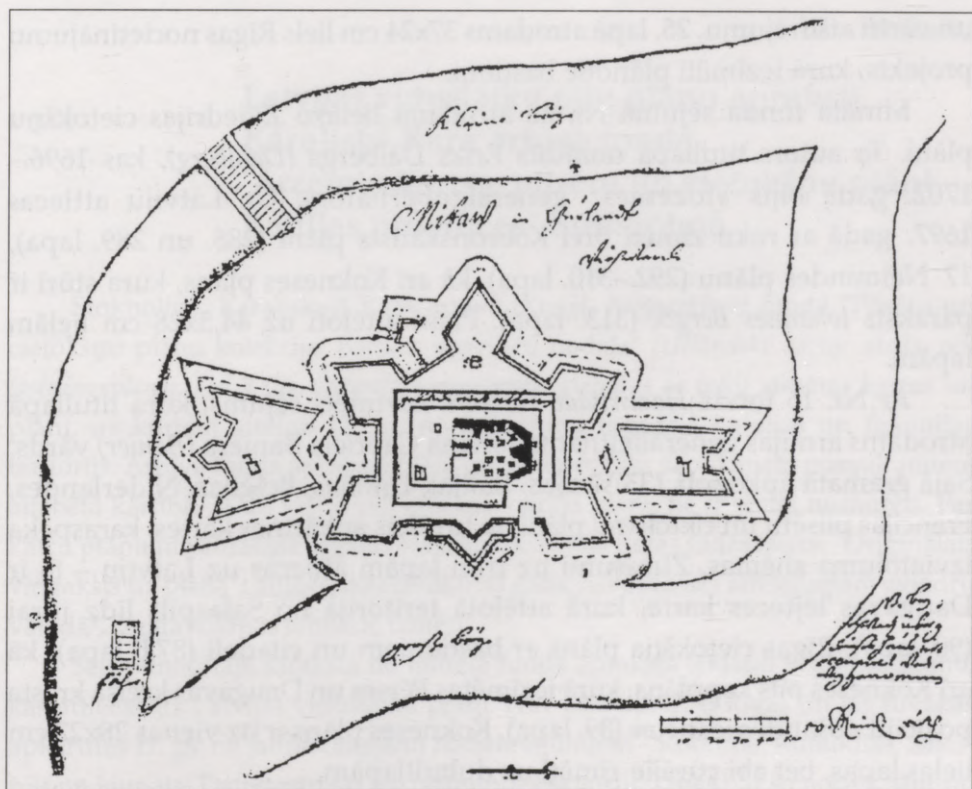
pēc šodienas reljefa, nav veidoti. Toties vareni zemes nocietinājumi uzcelti ap Kokneses pili.

Sevišķi vērienīgi ir Kara arhīvā saglabājušies projekti Aiviekstes skanstij. Tie parāda, ka dažādos plānos zīmētie bastioni gan skaita, gan izveidojuma ziņā iecerēti cits par citu grandiozāki. Saglabājies pat Aiviekstes projekts ar veselu regulāru pilsētu cietokšņa centrā, kas tomēr nekad nav celts. Milzīgi nocietinājumi bijuši paredzēti arī Alūksnes pilij un pilsētai, tomēr šī iecere tāpat palikusi nerealizēta. Toties, piemēram, Kobronskansts iepretī Rīgai Daugavas kreisajā krastā ir vairākkārt pārbūvēta un paplašināta, par ko liecina precīzās atskaites pie projektiem un jauno nocietinājumu attēlojumi.

Apskatītajā fondā "Pilsētu un cietokšņu plāni" bez piļu plāniem – oriģinālzīmējumiem kādreiz numurēti arī citi attēli. Tagadējā aprakstā tie apzīmēti ar numuriem iekavās un attiecas uz fondā kādreiz glabātām vara gravūrām, kas pārvietotas uz Vēsturisko plānu fondu. Šajā fondā starp gravūrām minami vairākkārt literatūrā publicēti Bauskas, Jelgavas un Liepājas 1701.–1703. gada panorāmas skati, kā arī dažādi Ziemeļu kara laika kauju attēlojumi pie Rīgas, Daugavgrīvas un Kokneses 1700. un 1701. gadā.

Vēl Latvijas materiāli glabājas fondā *Handritade kartverk*, kurā tuvāk jāraksturo četri manuskripti. Tie ir 17. gs. Zviedrijas fortifikācijas inženieru personiskie plānu un karšu skiču krājumi, kuri, jādodomā, gatavoti kā izejmateriāls turpmāk plānotiem nocietināšanas pasākumiem vai kā informācija par aizsargceltņu situāciju apmeklētajās vietās. Katrs sējums ir ādā iesieta grāmata, kurā sašūtas atsevišķas bieza papīra lapas. Uz tām ar tušu un akvareli zīmēti dažādu Eiropas pilsētu un nocietinājumu plāni.

Ar Nr. 11 šajā fondā apzīmēta Ulofa Ērnehufvuda (*Olof Örnehufvud*) skiču grāmata ar nosaukumu *Svenska Plante Booken* (Zviedru plānu grāmata). Ulofs Ērnehufvuds Zviedrijas militārajā dienestā no 1625. gada bijis ģeogrāfs un 1634. gadā sekojis armijai uz Vidzemi, lai vadītu aizsargceltņu būvēšanu [Munthe 1914, 199]. Viņa skiču grāmatā atrodami 46 plāni nocietinājumiem no tagadējās Krievijas, Somijas, Zviedrijas, Igaunijas un Latvijas. Uz 12 lapām, kuru izmēri ir 33,5x45,5 cm, vai uz dubultlapas ar tušu un akvareli zīmēti Vidzemes piļu un cietokšņu (Neiminde, Daugavgrīva, Koknese, Rauna, Aiviekstes skanstis, Cēsis, Valmiera, Gaujiena, Turaida, Alūksne) plāni, kā arī divi Rīgas nocietinājumu projekti. Tās ir

103. att. Jelgavas pils un nocietinājumu plāns un pils fasāde ap 1660. gadu.
 Oriģināls Karaliskajā Kara arhīvā Stokholmā

skices vai kopplāni, kuros detaļas maz izzīmētas. Tomēr tie ir nozīmīgi kā senākie zināmie minēto nocietinājumu plāni, kuri datēti ar 1634. gadu. Kā jau iepriekš minēts, piecus piļu plānus no šī manuskripta 1887. gadā pārzīmējis C. Fligare, un tie atrodas fondā "Pilsētu un cietokšņu plāni", bet septiņi Latvijas piļu plāni fotolitogrāfiski pavairoti un pievienoti kā ilustrācijas L. Muntē grāmatas karšu mapei.

Ar Nr. 12 fondā *Handritade kartverk* glabājas kara inženiera Heinriha Tomes (*Thome*) skiču grāmata *Utländske och inländske slott, städer och Fästen* ar ārvalstu un iekšzemes piļu, pilsētu un cietokšņu plāniem. Kā rakstīts tās titullapā, H. Tome zviedru militārā dienestā bijis no 1624. līdz 1635. gadam. Šajā grāmatā 23. lapā pa visu atvērumu ir zīmēts 47x37 cm liels Rīgas pilsētas plāns ar ielu tīklu un galveno sabiedrisko ēku, pilsētas mūra torņu

un vārtu atšifrējumu. 25. lapā atrodams 37x24 cm liels Rīgas nocietinājumu projekts, kurā iezīmēti plānotie bastioni.

Minētā fonda sējumā Nr. 13 atrodami lielāko Zviedrijas cietokšņu plāni. To autors titullapā norādīts Eriks Dālbergs (*Dahlberg*), kas 1696.–1702. gadā bijis Vidzemes ģenerālgubernators. Uz Latviju attiecas 1697. gadā ar roku zīmēti divi Kobronskansts plāni (288. un 289. lapa), 17 Neimindes plānu (292.–310. lapa), kā arī Kokneses plāns, kura stūrī ir paraksts *Johannes Bergck* (313. lapa). Plāni attēloti uz 44,5x28 cm lielām lapām.

Ar Nr. 15 fondā *Handritade kartverk* apzīmēts sējums, kura titullapā atrodams armijas ģenerālleitnanta Johana Gabriela Banjera (*Banier*) vārds. Šajā grāmatā apkopoti 133 Vācijas, Itālijas, Dānijas, Beļģijas, Nīderlandes, Francijas pilsētu un cietokšņu plāni, to tuvākās apkārtnes kartes, karaspēka izvietojuma shēmas. Zīmējumi uz trim lapām attiecas uz Latviju – tā ir Daugavas lejteces karte, kurā attēlota teritorija no Salaspils līdz jūrai (90. lapa), Rīgas cietokšņa plāns ar bastioniem un citadeli (87.b lapa), kā arī Kokneses pils kopplāns, kurā iezīmētas Pērses un Daugavas kreisā krasta pozīciju apšaudes iespējas (89. lapa). Kokneses plāns ir uz vienas 28x22 cm lielas lapas, bet abi pārējie zīmēti uz dubultlapām.

Stokholmas Kara arhīvā glabātie 17. gs. piļu plāni ir senākie zināmie Latvijas aizsargceltņu attēlojumi. Tie izgatavoti zviedru valdības uzdevumā, veidojot militāro nocietinājumu tīklu Baltijas provincē. Tagad šie plāni ir īpaši nozīmīgs vēstures avots, jo parāda daudzas viduslaiku celtnes pirms to izpostīšanas Ziemeļu kara laikā.

Bez šajā publikācijā pieminētajiem Livonijas piļu plāniem, iespējams, Stokholmas Kara arhīvā citos, ar Baltiju tieši nesaistītos fondos atrodami vēl kādi 17. gs. izgatavoti plāni, kas attiecas uz Latviju. Tā, piemēram, Bauskas pils muzejs ap 1990. gadu no Kara arhīva fonda *Sveriges krig* (Zviedrijas karš) saņēmis vairākus Bauskas pils nocietinājumu plānus, no kuriem viens ir publicēts [Grūbe 1994, 62]. Lai atrastu vēl citus jaunus materiālus par Latviju, pētījumi Stokholmas Kara arhīvā būtu jāturpina. Jāpiebilst, ka Stokholmas Kara arhīvā uzsākta arhivāliju nosaukumu un aprakstu ievadīšana datorā, nākotnē tas varētu atvieglot Latvijas nocietinājumu plānu atrašanu, meklējot tos pēc attiecīgās vietas nosaukuma.

Pielikums

**Latvijas viduslaiku piļu plānu apraksti
Karaliskā Kara arhīva fondā
“Ārzemju kartes, pilsētu un cietokšņu plāni.
Baltijas provinces” Stokholmā**

Stokholmā, Karaliskajā Kara arhīvā (*Kungl. Krigsarkivet*) fondā “Pilsētu un cietokšņu plānu kolekcija. Baltijas provinču nodaļa” (*Utländska kartor, stads- och fästningsplaner. Del 8 (8). Östersjöprovinserna*), glabājas ar roku zīmētas kartes un plāni, uz kuriem attēloti 17. gs. nocietinājumi tagadējā Latvijas un Igaunijas teritorijā. Arhīva fonda aprakstā plāni grupēti pēc piļu vāciskajiem nosaukumiem alfabēta kārtībā. Ja uz vienu pili attiecas vairāki plāni, tie ir secīgi numurēti. Par katru plānu mašīnrakstā sagatavotajā aprakstā bija dotas šādas ziņas: “Oriģinālais virsraksts uz plāna”; autors; izgatavošanas gads; /īss apraksts attēlojumam zviedru valodā/; izgatavošanas tehnika; izmēri.

Šeit publicētajā sarakstā no minētā fonda apraksta iekļauti visi nosaukumi, kas attiecas uz Latvijas viduslaiku pilīm. Nav doti apraksti Rīgas un tās tuvākās apkārtnes 17. gs. no jauna celtajiem nocietinājumiem – Kobrona, Rumbulas, Salaspils un Jaunajai Daugavgrīvas jeb Neimindes skanstij. Ziņas par šo nocietinājumu plāniem tiks publicētas rakstā “Rīgas nocietinājumu plāni Stokholmā Kara arhīvā” krājumā “Senā Rīga 3”. No pārējiem plāniem, kas attiecas uz Latviju, vēl nav minēti 17. gs. plānotie jaunie nocietinājumi Liepājai, kā arī Aiviekstes skanstij.

Šajā sarakstā piļu nosaukumi latviešu valodā sakārtoti alfabēta kārtībā, iekavās dodot tādu pils vācisko apzīmējumu, kāds lasāms minētajā Kara arhīva aprakstā. Vispirms pēdiņās kursīvā norādīts “*Plāna nosaukums jeb virsraksts*”, kas dots netulkots oriģinālā – vācu vai zviedru valodā. Ja oriģinālais uzraksts – vietas apzīmējums atrodas plānam otrā pusē, tas apzīmēts ar vārdu – Aizmugurē. Tam seko pasvītrots autora uzvārds – paraksts uz plāna, kas arī atstāts oriģinālvalodā. Datējums norāda vai nu gadaskaitli uz plāna, vai arī zviedru arhivāru aprakstā doto aptuveno plāna izgatavošanas laiku. No zviedru valodas latviski tulkots un kvadrātiekvās iekļauts [īss apraksts plāna attēlojumam], kā arī ziņas par izgatavošanas tehniku. Norāde “Paskaidrojošs uzraksts” liecina, ka uz plāna tā izgatavotājs uzrakstījis piezīmes, piemēram, par celtņu izvietojumu vai projektā paredzēto darbu veikšanu. Sagatavojot aprakstu publicēšanai, tajā izdarīti daži labojumi Ādažu Nr. 1, Alūksnes Nr. 1, Kokneses Nr. 5a plānu autoru vārdos, precizējot tos pēc parakstiem uz oriģināliem.

Pielikuma turpinājums

ĀDAŽI (NEUERMÜHLEN)

Nr. 1. Bez nosaukuma. Aizmugurē: "Plan af Neuer Mühlen". Johann Palmstruck. 17. gs. [Ādažu pils plāns un apkārtnes karte ar saimniecības celtnēm skatā no putna lidojuma.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 85x84 cm.

Nr. 2. Bez nosaukuma. Nedatēts. [Apkārtnes karte ar Ādažu pili un ceļiem uz Rīgu.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 18x19 cm.

ALŪKSNE (MARIENBURG)

Nr. 1. "Geometrischer Grootriss des Schlosses Maruenburg, sowie es sich befanden d. 28. novembris Ao 1682". Christoff Heinrich v. Purgold. [Pils un apkārtnes plāns ar priekšlikumu nocietināšanas darbiem.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 43,5x56,3 cm.

Nr. 2. "Schloss Marienburgh". Nedatēts. [Plāns pilij un aizsargmūrim un priekšlikums nocietinājumiem.] Uzlīmēts uz auduma. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 32x42 cm.

Nr. 3 a-b. a) "Project wie das Schlos Marienburg könnte befestiget werden". 17. gs. [Plāns pilij ar priekšlikumu, kā to apjozt ar vaļņiem un pieciem bastioniem.] 49x41 cm.

b) Kopija no a). Ar roku zīmēts, izkrāsots. 44x40 cm.

Nr. 4. Bez nosaukuma. Nedatēts. [Pils un apkārtnes plāns, kurā celtnes zīmētas perspektīvā.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 55x36 cm.

Nr. 5. "Marienburg". 17. gs. C. Flygare kopija 1887. g. [Pils plāns ar priekšlikumu nocietināšanas darbiem.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 51x71 cm.

Nr. 6. "Marienburg". Nedatēts. [Pils plāns ar aizsargmūri.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 37x55 cm.

Nr. 7. (Pārvietots uz fondu *Tyskland, Marienburg Nr. 5.*)

Nr. 8. "Marienburg mit der Situation". 18. gs. sākums. [Pils un tuvākās apkārtnes karte ar priekšlikumu jaunam nocietinājumam un perspektīvas zīmējums daļēji sabrukušajai pilij.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts. 49x69 cm.

Nr. 9. Bez nosaukuma. Nedatēts. [Pils plāns – nepabeigts zīmējums.] Ar roku zīmēts. 31x41 cm.

BAUSKA (BAUSKE)

/Nr. 1/. * Bez nosaukuma. Nedatēts. [Pils un pilsēta no putna lidojuma.] Vara gravīra. 9x38 cm. *Pārvietots uz fondu *Planschsamlingen*.

Pielikuma turpinājums

BĒRZAUNE (BERSON)

Nr. 1. "Berson". Nedatēts. [Pils plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 17x29 cm.

Nr. 2. "Person". Aizmugurē: "Afrijttningh upå Bersons Schantz". Paraksts: W.E. Nedatēts. [Pils un tuvākās apkārtnes situācijas plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 26x41 cm.

BURTNIEKI (BURTNECK)

Nr. 1. "Burtnick". Nedatēts. [Pils un tuvākās apkārtnes plāns un priekšlikums bastionu izbūvei.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 29x35 cm.

CĒSIS (WENDEN)

Nr. 1. Bez nosaukuma. Nedatēts. [Plāns pilij un pilsētai ar aizsargmūri.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 47x34 cm.

Nr. 2. Bez nosaukuma. Aizmugurē: "2re. Planen av Wenden med Prospect". 1630. gadi. [Plāns pilij, pilsētas aizsargmūrim, baznīcai un priekšlikums celtniecības darbiem pilī.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 39x52 cm.

Nr. 3. Bez nosaukuma. Johan Palmstruck. 1690. gadi. [Plāns pilij un pilsētai ar aizsargmūri.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 71,5x73 cm.

Nr. 4. "Wenden". Nedatēts. [Pils un pilsētas perspektīvs zīmējums.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 28x35 cm.

/Nr. 5/* "Die Stadt Wenden und deren Haus Plätze". J. W. Ulrichs. Nedatēts. [Pilsētas plāns.] Iespiests. Pārvietots uz fondu *Fotosamlingen*.

CESVAINE (SESSWEGEN)

Nr. 1. "Zesswegen". Ap 1680. g. [Pils plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 27x17 cm.

DAUGAVGRĪVA (DÜNAMÜNDE)

Nr. 1. "Dünamünde". Ap 1630. g. [Plāns ar tuvāko apkārtni.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 29x27 cm.

/Nr. 2./* Iespiests. Nedatēts. *Izņemts no fonda 1946. g.

Nr. 3. Bez nosaukuma. 17. gs. [Priekšlikums nocietinājumiem.] Ar roku zīmēts. 41x32 cm.

Pielikuma turpinājums

DAUGAVPILS (DÜNABURG)

Nr. 1. Bez nosaukuma. Nedatēts. [Skansts un apkārtnes situācijas plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 39x131 cm.

ĒRĢEME (ERMES)

Nr. 1. Bez nosaukuma. Aizmugurē: "Plan af Ermes i Lijfland". Nedatēts. [Pils un apkārtnes plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 29x33 cm.

GAUJIENA (ADSEL)

Nr. 1. "Geometrisch Deliniation af Slottet Adzel". Paul von Essen. Atzel, Den 11 October Anno 1697. [Pils situācijas plāns.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 57x44 cm.

Nr. 2. "Gründtriss von das Schloss Adzel". Paul von Essen. Dorpat, 11. Oct. 1697. [Pils plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 44x58 cm.

Nr. 3. "Adzill Anno 1634". C. Flygare kopija 1887. g. [Pils situācijas plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 51x71 cm.

JELGAVA (MITAU)

Nr. 1. "Mitaw in Churlandt". Ap 1660. g. [Plāns pilij un nocietinājumiem un pils fasāde.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts. 19x25 cm.

/Nr. 2/* Vara grebums. 1659. g. 25x31,5 cm. * Pārvietots uz fondu *Historiska planscher*.

Nr. 3. "Staden Mitaw ock dess Slått". Nedatēts. [Pilsētas un pils plāns un nocietinājumi.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 32x41 cm.

/Nr. 4/* Bez nosaukuma. Nedatēts. [Skats no putna lidojuma uz pilsētu un pili.] Vara grebums. 11x38 cm. * Pārvietots uz fondu *Planschsamligen*.

Nr. 5. Bez nosaukuma. Nedatēts. [Pils un nocietinājumu plāns un trīs profili.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 30x40 cm.

Nr. 6. "Mitaw Schloss". Nedatēts. [Pils plāns ar apkārtējiem bastioniem un vaļņiem.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 59x64 cm.

KOKNESE (KOKENHAUSEN)

Nr. 1. "Kåkenhusen". 1620. gadi. [Plāns un skats no putna perspektīvas uz pili, pilsētu, aizsargmūri un rundeļiem.] Ar roku zīmēts. 52x39 cm.

Pielikuma turpinājums

Nr. 2a. "Kokenhusen". Ap 1630. g. [Plāns pilij ar aizsargmūri un jauno nocietinājumu projekts.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 47x34 cm.

Nr. 2b. "Kokenhausen". Georgius Schwengel. Ap 1630. g. [Detalizēts plāns ar pierakstiem par Koknesi un tuvāko apkārtni.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 51x40 cm.

Nr. 3a) "Kokenhusen Åhr 1641". [Kokneses un apkārtnes plāns – 2 eksemplāri.] 1. eks. uzlīmēts uz auduma. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 1. eks. – 50x40 cm; 2. eks. – 41x31,5 cm.

Nr. 3b) "Kokenhusen 1641". [Pils un apkārtnes plāns.] Ar roku zīmēts. 54x41 cm.

Nr. 4. "Kokenhusen". Nedatēts. [Plāns pilij ar aizsargmūri un priekšlikums bastioniem.] Ar roku zīmēts. 31x20 cm.

Nr. 5a) "Wie die Vestung meinem Antritt ghiör sich". Johan Steffens Sternberg. 1670. g. [Perspektīvā cietoksnis ar sabrukušo aizsargmūra daļu.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts. 21x74 cm.

Nr. 5b) "Wie die Vestung Anno 1670 bei meiner ankunfft gewesen". Johan Steffens. 1670. g. [Perspektīvā cietoksnis ar sabrukušo aizsargmūra daļu.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts. 30,5x78,5 cm.

Nr. 6. "Stand und Grundriss von Kokenhusen". Nedatēts. [Plāns pilij ar izbūvētajiem bastioniem un pils zīmējumi perspektīvā no trīs pusēm.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 38x39 cm.

Nr. 7. "Planta aff Kockenhusen". Nedatēts. [Kokneses pils un priekšējo nocietinājumu plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 46x42 cm.

Nr. 8. Bez nosaukuma. Ap 1700. g. [Kokneses plāns ar sakšu veiktajiem nocietināšanas darbiem un ravelīna profils.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 31x41 cm.

Nr. 9. "Plan von Kockenhusen avec les Rrentrenchement 1700". 18. gs. sākums. [Cietokšņa plāns un nocietinājums Pērses labajā krastā.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 32x40 cm.

/Nr. 10/* "Plan wie auch Prospect von dem schloss...". 1700. g. Vara grebums. 30x38 cm. *Pārvietots uz fondu *Planschsamlingen*.

Nr. 11. "Relation über Kokenhusische Festungsbau von 24 maj Ao 1700 da die eine Face vom hornwerck nach die Düna Seite hin ... gänzlich Ruin...". [Profils darbiem pie fases.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 21x32 cm.

Pielikuma turpinājums

Nr. 12. Bez nosaukuma. Ap 1628. g. [Priekšpils plāns un profils bastionam – priekšlikumam, kuru pieņēmis Gustavs II Ādolfs.] Uzlīmēts uz auduma. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 45x33 cm.

Nr. 13 a–b. a) “*Kåkenhusen mot Nordväst*”. b) “*Kåkenhusen mot Nordost*”. Mich. Lindegren. 1746. g. [Perspektīvas zīmējums – pils no divām pusēm un tās tuvākā apkārtnē.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 23x40 cm.

KRIMULDA (KREMON)

Nr. 1. “*Cremon*”. Nedatēts. [Vienas fasādes zīmējums pilij, kas atrodas uz pakalna.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts. 12x36 cm.

Nr. 2. Aizmugurē: “*Plan och situation af Cremon med Prospect*”. [Krimuldas pils un apkārtnes plāns ar celtnēm skatā no putna lidojuma.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 70x76 cm.

LIELVĀRDE (LENNEWARDEN)

Nr. 1. Bez nosaukuma. Nedatēts. [Pils un apkārtnes plāns.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts. 38,5x40,5 cm.

MĀLPILS (LEMBURG)

Nr. 1. Bez nosaukuma. Nedatēts. [Mālpils un apkārtnes karte ar celtnēm skatā no putna lidojuma.] Uzlīmēts uz auduma. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 71x77 cm.

Nr. 2. “*Lemburg*”. Nedatēts. [Pils vienas fasādes zīmējums.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 11x36 cm.

PIEBALGA (PEBALG)

Nr. 1. “*Pebal*”. Nedatēts. [Pils plāns ar priekšlikumu bastionu būvei.] Uzlīmēts uz auduma. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 20x31 cm.

RAUNA (RONNEBURG)

Nr. 1. Bez nosaukuma. Aizmugurē: “*Plan af Ronneborg*”. Nedatēts. [Pils plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 31x39 cm.

Nr. 2. Bez nosaukuma. Aizmugurē: “*Planen och situation af Ronneburg med Prospect*”. Ap 1680. g. [Pils un tuvākās apkārtnes plāns, celtnes iezīmētas skatā no putna perspektīvas.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 71x76 cm.

Pielikuma turpinājums

Nr. 3. Bez nosaukuma. 1699. g. [Plāns pilij un tās apkārtnē esošām lauku mājām.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 125x125 cm.

Nr. 4. "*Rönneburg in liflandt*". Ap 1680. g. [Pils plāns un priekšlikums nocietinājumiem.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 28x35 cm.

Nr. 5. "*Rönneburg i Lijfland*". Ap 1680. g. C. Flygare kopija 1887. g. [Pils plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 51x71 cm.

RŪJIENA (RUJEN)

Nr. 1. "*Ruien*". Nedatēts. [Pils un tuvākās apkārtnes plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 30x39 cm.

SIGULDA (SEGEWOLD)

Nr. 1. Bez nosaukuma. Aizmugurē: "*Plan och Situation af Segvald med Prospect*". Ap 1680. g. [Pils plāns un apkārtnes karte ar ēkām skatā no putna perspektīvas.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 84x75 cm.

SMILTENE (SMILTEN)

Nr. 1. Bez nosaukuma. Nedatēts. [Pils plāns un vienas fasādes zīmējums, apkārtnes karte ar ēkām skatā no putna perspektīvas.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 75x82 cm.

TRIKĀTA (TRIKATEN)

Nr. 1. "*Trikatens slott*". Joh. H. Keltsch 1688. K. Löwis kopija 1908. g. pēc oriģināla no Rīgas. [Pils plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 21,5x18 cm.

TURAIDA (TREIDEN)

Nr. 1. Bez nosaukuma. Ap 1653. g. [Turaidas pils un apkārtnes plāns, ēkas perspektīvā.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 86x73 cm.

Nr. 2. "*Treiden*". Nedatēts. C. Flygare kopija 1887. g. [Pils plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 51x71 cm.

VALMIERA (WOLMAR)

Nr. 1. Bez nosaukuma. Jacob Schultz. 1647. [Daļa no aizsargmūriem ap pili un pilsētu un apkārtnes plāns.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 33x42 cm.

Pielikuma nobeigums

Nr. 2. "Wolmar". Pirms 1640. g. [Plāns piliņ ar aizsargmūri un priekšlikums bastionu būvei.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts. 28x30 cm.

Nr. 3. "Wolmar". Nedatēts. [Valmieras plāns un priekšlikums bastionu būvei.] Ar roku zīmēts. 45x58 cm.

Nr. 4. Bez nosaukuma. Nedatēts. [Valmieras plāns un priekšlikums bastionu būvei.] Ar roku zīmēts. 39x52 cm.

Nr. 5. Bez nosaukuma. Nedatēts. [Valmieras plāns un priekšlikums bastionu būvei.] Ar roku zīmēts. 43x57 cm.

Nr. 6. "Wolmar". Johan Falck. 1673. g oktobrī. [Pilsētas plāns ar aizsargmūri un bastioniem.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 52x41 cm.

Nr. 7. Bez nosaukuma. 1673. [Valmieras pils, aizsargmūru un jauno nocietinājumu plāns.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 43x61 cm.

Nr. 8. "Wolmar". Nedatēts. [Pils un pilsētas aizsargmūru plāns un priekšlikums bastionu un pilsētas plāna pārbūvei.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 39x95 cm.

Nr. 9. Bez nosaukuma. Aizmugurē: "Plan af Wolmar I Lijflandh". Johan Carlsson Skytte. E. Vande? 1680. g. [Valmieras nocietinājumu plāns.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 36x46 cm.

Nr. 10. Bez nosaukuma. Johan Falck. 1669. g. [Valmieras pilsētas un apkārtnes karte ar ēkām perspektīvā.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 83x79 cm.

Nr. 11a. "Wolmar Anno 1634". C. Flygare kopija 1887. g. [Pils un aizsargmūru plāns, kā arī plāns un profils daļai no nocietinājumiem.] Ar roku zīmēts, izkrāsots. 51x71 cm.

[Nr. 11b./* "Wolmar Anno 1634". Fotolitogrāfiska reprodukcija no Nr. 11a.

* Izņemts no kolekcijas.

VENTSPILS (WINDAU)

Nr. 1. Bez nosaukuma. Aizmugurē: "Windau in Curlandt". 17. gs. sākums. [Ventspils un tuvākās apkārtnes karte ar ēkām, arī pili, un kuģiem skatā no putna perspektīvas.] Paskaidrojošs teksts. Ar roku zīmēts, izkrāsots. 19x32 cm.

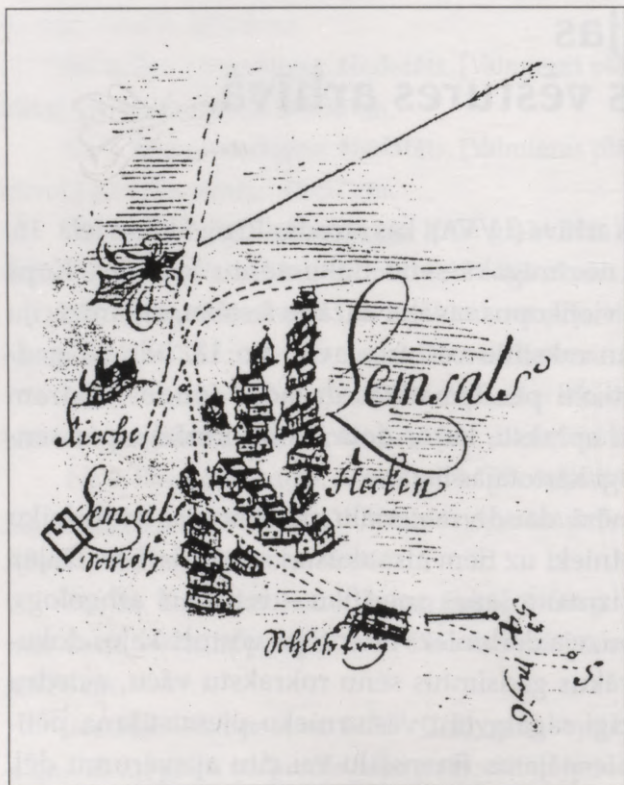
Daži avoti par viduslaiku pilīm Latvijas Valsts vēstures arhīvā

Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA), kas atrodas Rīgā, Slokas ielā 16, mūsu valstī ir lielākā un nozīmīgākā seno dokumentu krātuve. Kopš dibināšanas 1919. gadā tajā vienkopus savākti dažādu iestāžu, organizāciju un privātpersonu arhīvi un rakstītie vēstures avoti no 13. līdz 20. gadsimtam. Materiāli sistematizēti pēc tematikas dažādos fondos. Katram fondam ir viens vai vairāki apraksti, kuros dota īsa informācija par senrakstiem, kas atrodami secīgi kārtotajās lietās.

LVVA atrodas arī samērā daudz materiālu par Latvijas viduslaiku pilīm, bet tikai atsevišķi pētnieki uz tiem atsaukušies savos darbos. Daļēji tas skaidrojams ar arhīva izmantošanas specifiku – reti kurš arheologs, arhitekts projektētājs vai muzeja darbinieks orientējas vēsturiskajos dokumentos un spēj izlasīt vairākus gadsimtus senu rokrakstu vācu, zviedru vai poļu valodā, bet attiecīgi sagatavotu vēsturnieku piesaistīšana pētījumiem ne vienmēr bijusi iespējama finansiālu vai citu apsvērumu dēļ. Otrā problēma ir konkrētas informācijas trūkums par arhīvā atrodamiem dokumentiem. Tā kā līdz šim visaptveroša arhīva fondu un aprakstu ievadišana datorā vēl nav veikta, interesentiem ziņas par noteiktu objektu vai tēmu jāmeklē tikai pēc nejauši uzietām atsaucēm.

Norādes par arhīva materiāliem, kas saistīti ar viduslaiku pilīm, līdz šim izkaisītas dažādās publikācijās un manuskriptos. Tā, piemēram, vēsturnieks R. Malvess 20. gs. 60.–80. gados LVVA daudz pētījis liecības par vairākām viduslaiku pilīm, gatavojot vēsturiskās izpētes materiālus par Cēsīm, Bausku, Turaidu un citiem objektiem, kurus bija paredzēts restaurēt. 20. gs. beigās, palielinoties interesei par noteiktu vietu senāko vēsturi un pieaugot publicēšanas iespējām, daļa R. Malvesa

manuskriptu izmantota kā avoti, gatavojot novadpētnieku aprakstus vai enciklopēdiskas izziņas. Arī vēsturnieks R. Širants vācis materiālus par pilīm LVVA, un viņš, piemēram, manuskriptā sagatavojis vēsturisku aprakstu par Raunas pili, izmantojot tās 17. gs. inventarizācijas protokolus.

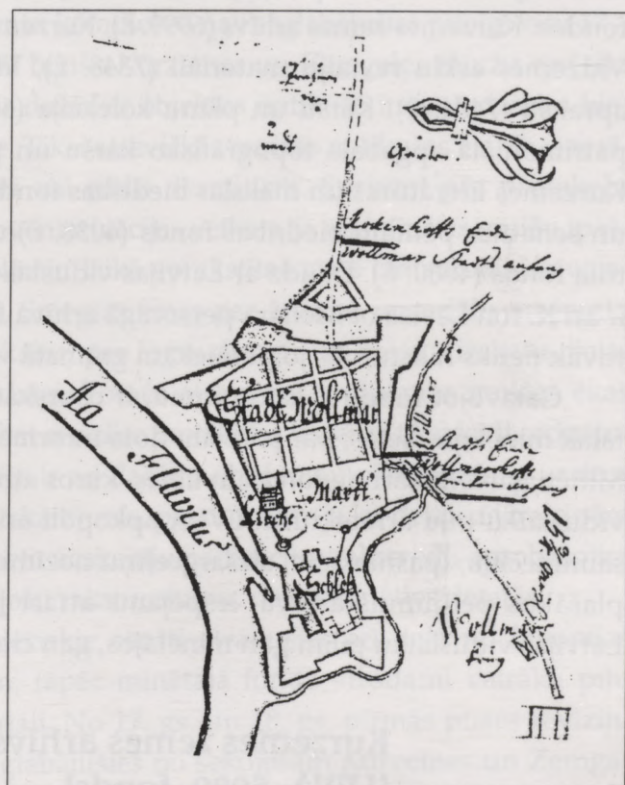

104. att. Limbažu pils un pilsētas plāns no J. Ā. Ulriha ceļu atlanta 17. gs. Oriģināls Latvijas Valsts vēstures arhīvā

Arī citi Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantora pētnieki, gatavojot vēsturiskās izziņas par konservācijai paredzētām pilīm, 20. gs. 70.–80. gados izmantojuši LVVA fondus. Kā jau minēts nodaļā “Viduslaiku piļu izpēte 20. gs. otrajā pusē”, šie manuskripti mašīnrakstā tagad glabājas VKPAI arhīvā.

Bez tam norādes par LVVA atrastiem piļu plāniem, zīmējumiem un citiem dokumentiem publicējis V. Pāvulāns, rakstot par Vidzemes ceļu kartēm [Pāvulāns 1994, 67], M. Caune, apskatot mācītāja un novadpētnieka Gustava Bergmaņa mantojumu [Caune 1994, 51] un liecības par Rīgas pili Vidzemes guberņas arhīvā [Caune 1997, 57], kā arī LVVA vēsturnieces

P. Pētersone, V. Kvaskova u.c., sastādot arhīva veidoto izstāžu katalogus par Kurzemes literatūras un mākslas biedrību [Kurzeme 1995], par 17. gs. Vidzemes kartēm [Vidzeme 1996] un Daugavgrīvu [Daugavgrīva 1998], arī Latvijas kartogrāfijas pētnieks J. Štrauhmanis savā bibliogrāfiskajā

105. att. Valmieras pils un pilsētas plāns no J. Ā. Ulriha ceļu atlanta 17. gs. Origināls Latvijas Valsts vēstures arhīvā

rādītājā [Štrauhmanis 1994]. LVVA atrastas 17. gs. ceļu kartes fragments ar Sēlpils pils attēlojumu iespiests monogrāfijā par šo pili [Šnore/Zariņa 1980, 9]. Visos minētajos darbos autori devuši atsauces uz vienu vai vairākiem LVVA fondiem, kuros glabājas materiāli par viduslaiku pilīm. Vērtīgs pārskats par LVVA fondiem, to izveidošanos un sastāvu atrodams T. Zeida grāmatā "Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti" [Zeids 1992]. Tomēr līdz šim nav publicēta apkopojošā informācija par tiem LVVA fondiem un dokumentiem, kuros atrodamas ziņas par Latvijas viduslaiku pilīm.

Lai rosinātu pētniekus vairāk pievērsties Latvijas Valsts vēstures arhīvā uzkrātajiem materiāliem, šajā nodaļā īsi raksturoti daži nozīmīgākie fondi,

kuros atrodami Latvijas viduslaiku piļu inventarizāciju materiāli, apraksti, plāni, zīmējumi, kas gatavoti no 17. gs. līdz 20. gs. sākumam. Tomēr te nebūs pilnīgi visu ar šo tematiku saistīto dokumentu uzskaitījums, bet tikai neliels ieskats nozīmīgākajos arhīva krājumos. Nodaļā isi raksturoti ar Latvijas viduslaiku pilīm saistītie materiāli, kas glabājas šādos LVVA fondos: Kurzemes zemes arhīvs (6999. f.), Kurzemes hercogu arhīvs (554. f.), Vidzemes arklu revīziju materiāli (7348. f.), Vidzemes muižu plāni un apraksti (7404. f.), Karšu un plānu kolekcija (6828. f.), Rīgas pilsētas un patrimoniālā apgabala topogrāfisko karšu un plānu kolekcija (2909. f.), Kurzemes literatūras un mākslas biedrības fonds (5759. f.), Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības fonds (4038. f.) un Latvijas vēstures institūta fonds (4060. f.). Daudz ar Latvijas viduslaiku pilīm saistītu materiālu ir arī K. fon Lēvisa of Menāra personīgā arhīva fondā (1583. f.), bet tas šeit tuvāk netiks raksturots, jo pētniekam grāmatā veltīta atsevišķa nodaļa.

Gatavojot fondu raksturojumu, ir caurskatīta tikai daļa dokumentu tālāk minētajās lietās, par pārējām dota informācija no fondu aprakstiem. Minēti galvenokārt tie fondi un lietas, kuros atrodamas ziņas par Latvijas viduslaiku piļu arhitektūru. LVVA apkopoti arī vērtīgi materiāli par piļu saimniecību, īpašniekiem, aizsargceltņu nozīmi kara darbībā u.c. Izvēršot plašākus pētījumus arhīvā, iespējams atrast jaunas vērtīgas ziņas par Latvijas viduslaiku pilīm gan minētajos, gan citos fondos.

Kurzemes zemes arhīvs [LVVA, 6999. fonds]

Nozīmīgs avots Kurzemes hercogistes vēstures pētniecībā ir Kurzemes zemes arhīvs, kuru izveidoja 20. gs. sākumā, apvienojot vairāku senu arhīvu dokumentus. Pirmā pasaules kara laikā arhīvu izveda uz Vāciju, bet 1971. gadā tas atkal atgriezies Latvijā [Zeids 1992, 122]. LVVA Kurzemes zemes arhīvs iekļauts kā 6999. fonds. Vērtīgi materiāli par viduslaiku pilīm atrodas šī fonda 44. aprakstā, kurā apkopota dokumentu kolekcija ar nosaukumu "Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas muižas 1600.–1873. g.". Tajā senraksti sistematizēti trīs grupās: 1) muižu inventarizāciju materiāli; 2) dokumenti par muižu robežu regulēšanu; 3) dokumenti par muižu iekāršanu. Ziņas par muižu ēku izskatu ietilpst pirmajā grupā. Fonda

aprakstā muižu revīziju akti sistematizēti pēc vietvārdu vāciskajiem nosaukumiem alfabēta kārtībā un par katru objektu savukārt hronoloģiskā secībā. No vairāk nekā 1000 lietām apmēram 30 datētas ar 1600.–1680. gadu, bet 100 lietas attiecas uz laikposmu no 1680. līdz 1700. gadam. Inventarizācijas protokoli rakstīti vācu valodā gotiskajā steigas rakstā.

Diemžēl šajā dokumentu kompleksā nav saglabājušies pilnīgi visu 17.–18. gs. apdzīvotības kārtībā bijušo Kurzemes un Zemgales muižu revīziju materiāli. Tāpat atšķirīgs ir dažādos objektos notikušo inventarizāciju biežums un apraksta kvalitāte. Tikai atsevišķās muižās notikušas vairākas revīzijas ik pa dažiem gadiem vai gadu desmitiem. Spriežot pēc protokolu ievadeikumiem, parasti inventarizācijas veiktas, ja mainījušies muižu īpašnieki vai pārvaldnieki. Revīziju laikā aprakstītas visas izmantotās dzīvojamās un saimniecības ēkas. Sniegtas ziņas par ārsienu materiālu un jumta segumu, stāvu un telpu skaitu, par logu, durvju un krāšņu izskatu, lielākajām mēbelēm un tamlīdzīgi. Tomēr atsevišķos gadījumos muižas ēkas nemaz nav inventarizētas, bet revīzijas protokolos ievietoti tikai kādi secinājumi par saimniecību. Atšķirīgs ir arī dažādu objektu apraksta plašums – citur dots secīgs ēku un telpu uzskaitījums, pat numerācija, ar detalizētām ziņām par to interjeru un priekšmetu uzskaitījums, bet citur rakstvedis aprobežojies tikai ar celtnu īsu, apkopojosu raksturojumu, neiedziļinoties detaļās.

17. gs. muižu saimnieciskie centri atradušies arī daļā no Livonijas laikā celtajām mūra pilīm, tāpēc minētajā fondā atrodami vairāku piļu ēku inventarizāciju materiāli. No 17. gs. un 18. gs. pirmās puses revīziju akti ar ēku aprakstiem saglabājušies no sekojošām Kurzemes un Zemgales pilīm. Par Bausku (*Bauske*) ir triju inventarizāciju materiāli – no 1650., 1652. un 1698. gada (92. lieta), par Dobeli (*Doblen*) – no 1711., 1719., 1722., 1733., 1736. un 1739. gada (185. lieta), par Grobiņu (*Grobin*) – no 1738. gada (401. lieta), Kandavu (*Kandau*) – no 1699., 1712., 1724. gada (488., 489. lieta), Kuldīgu (*Goldingen*) – no 1653. un 1699. gada (368. lieta), Pilteni (*Pilten*) – no 1656. gada (739. lieta), Saldu (*Frauenburg*) – no 1681. gada (290. lieta), Sēlpili (*Selburg*) – no 1691. gada (925. lieta), Skrundu (*Schrunden*) – no 1635., 1728., 1735., 1738. gada (878., 881. lieta), Valtaiķiem (*Neuhausen*) – no 1656., 1662., 1673., 1682., 1689., 1697. un 1699. gada (635. lieta), Ventspili (*Windau*) – no 1652., 1675., 1692., 1693., 1697. gada (1126. lieta) un Sabili (*Zabeln*) – no 1629., 1633., 1684. gada (1153. lieta).

Šie avoti ir īpaši nozīmīgi tāpēc, ka daudzas viduslaiku pils vēlāk karos ir sagrautas vai pārbūvētas un minētie apraksti nereti ir vienīgās liecības par ēku kādreizējo izskatu un iekārtojumu.

Vairāki minētie inventarizāciju dokumenti – piemēram, par Bausku un Dobeli – ir pārrakstīti un tulkoti latviešu valodā, 20. gs. 80. gados gatavojot vēsturiskās izpētes materiālus plānotajai restaurācijai. Šie nepublicētie materiāli par Bausku glabājas Bauskas pils muzejā.

Apskatītā 6999. fonda citos aprakstos glabājas dokumenti par muižām, tie datējami līdz pat 20. gadsimtam. Tā, piemēram, 29. aprakstā atrodams Šlokenbekas (*Schlockenbeck*) muižas arhīvs, kurā ir senraksti no 1486. līdz 1902. gadam.

Kurzemes hercogu arhīvs [LVVA, 554. fonds]

Kurzemes un Zemgales hercogiste pastāvēja no 1562. līdz 1795. gadam. Līdz ar hercogistes izveidošanu kā patstāvīga institūcija radās hercoga kanceleja, kas pārzināja īpašumus un saimniecību. Tajā sakrāti dokumenti atspoguļo hercogistes ekonomisko un politisko stāvokli 17. un 18. gadsimtā. LVVA glabātā Kurzemes hercogu arhīva daļa apzīmēta par 554. fondu. Materiāli par viduslaiku piļu apsaimniekošanu hercogistes pastāvēšanas laikā atrodami 3. aprakstā. Tajā dokumenti kārtoti vairākās nodaļās. 4. nodaļā atrodamas ziņas par hercogistes gvardi un armiju, to apgādi un pārvietošanos karu laikā. Dažas lietas, spriežot pēc virsraksta, varētu dot ziņas par viduslaiku pilīm. Tā, piemēram, 732. un 734. lietā apkopoti dokumenti par Jelgavas un Sēlpils pils atdošanu zviedriem, bet 757. lietā ietverts ziņojums par zviedru iebrukumu Kuldīgā. 762. lietā ir Bauskas cietokšņa inventarizācijas protokols 1660. gadā, bet 787. lietā – Jelgavas cietokšņa artilērijas piederumu inventārsaraksts 1693.–1698. gadā.

Dokumenti par hercoga piļu, administratīvo ēku un komunikāciju celtniecību, remontiem un ekspluatāciju apkopoti tā paša apraksta 6. nodaļā. Ziņojumi, rīkojumi, līgumi, rēķini un kvītis par piļu fizisko stāvokli, remontiem un celtniecībai nepieciešamajiem būvmateriāliem un darbaspēku laikā no 1653. līdz 1710. gadam meklējami 1051.–1053. lietā.

Sevišķi plaši materiāli saglabājušies par Jelgavas pils remontiem un celtniecību 1676.–1795. gadā (1064.–1075. lieta). Šos senrakstus monogrāfijā par Jelgavas pili izmantojis mākslas vēsturnieks I. Lancmanis [Lancmanis 1986].

Vidzemes arklu revīzija [LVVA, 7348. fonds]

Vidzemes arklu revīzijas laikā 1688. gadā notikusi Zviedrijas pakļautībā nonākušās kādreizējās Livonijas vidusdaļas muižu inventarizēšana un vaku reģistru sastādīšana. Muižu ēku inventāra apraksti atrodami LVVA 7348. fonda 1. apraksta 10. lietā – biežā sējumā ar vairāk nekā 1000 lappusēm vācu valodā gotiskajā steigas rakstā. Sējuma titullapā lasāms virsraksts "1688. gada revīzija. Karalisko muižu inventāri latviešu ekonomiskajā apgabalā" (*Revision von 1688. Inventarien der königlichen Güter des lettischen Ökonomiedistrikts*). Revīzija notikusi gandrīz visa gada garumā no marta līdz novembrim, un tās laikā inventarizētas vairāku desmitu muižu dzīvojamās un saimniecības ēkas, baznīcas, pastorāti, krogi u.c. Katrā muižā revīzija ilgusi vienu vai divas dienas, un atkarībā no ēku skaita vienu objektu rakstveži aprakstījuši vai nu uz dažām, vai pat dažiem desmitiem lappušu. Tā kā vairāku muižu centri izvietojās viduslaiku pilīs, starp inventarizāciju materiāliem atrodami arī to apraksti. Dažas no tām nosauktas par karaļa pilīm – tās ir Burtnieki, Valmiera, Rauna, Limbaži. Par veco pili apzīmēta Piebalga, kur bija tikai dažas saimniecības ēkas, bet muižas centrs jau bija pārcelts uz Jaunpiebalgu. Toties kā muiža apzīmēta Trikāta, Cēsis, Dzērbene, Smiltene, Skujiene, Ļaudona, Bērzaune, kaut arī vismaz daļai no tām pārvaldes ēka 17. gs. vēl varēja atrasties Livonijas laika pilī. Citu revīzijā aprakstīto Vidzemes muižu centri, šķiet, nebija izvietoti viduslaiku ēkās. Jāatzīmē, ka minētajā revīzijā nav atrodami visu Vidzemē bijušo viduslaiku piļu apraksti, kaut arī tās ietilpušas Zviedrijas pakļautībā esošajā teritorijā. Daļa veco piļu 17. gs. beigās pēc kariem vairs nebija apdzīvojama un bija pamesta, bet kādreizējās arhibīskapa vasaļu pilis bija privātipašums un netika inventarizētas.

Līdzīgi kā iepriekš minētajos Kurzemes muižu inventarizāciju materiālos, arī Vidzemē 1688. gada revīzijas laikā apkopotas ziņas par ēku

ārsienu materiālu, jumtu segumu, stāvu skaitu, telpu izvietojumu, uzskaitītas iekštelpās glabātās lielākās mēbeles, krāsnis, dots durvju un logu skaits, to aizdares veids. Reizēm īsās piezīmēs norādīts ēku saglabāšanās stāvoklis – pussabrukuši mūri vai steidzami labojamas vietas. Kaut arī ne visas ēkas ir aprakstītas vienlīdz detalizēti, šie materiāli ir ļoti nozīmīgi, jo daudzas ēkas ir sabrukušas un par tām nav saglabājušies citi avoti.

Minētos 1688. gada revīzijas protokolus vairāki vēsturnieki ir izmantojuši, taču tie nav publicēti. Divu piļu – Limbažu un Raunas – inventarizācijas materiāli ir tulkoti latviešu valodā, gatavojoties pilsdrupu konservācijas projektēšanai. R. Širanta 1975. gadā sagatavotajā manuskriptā par Raunas pils vēsturi kā pielikums ievietots 1688. gada 22. un 23. septembrī notikušās revīzijas protokola latvisks tulkojums mašīnrakstā, tā oriģināls atrodas Vidzemes arklu revīzijas minētā sējuma 579.–622. lapā. Tā paša sējuma 1131.–1137. lapā lasāmi Limbažu pils 1688. gada inventarizācijas materiāli, kuru tulkojums latviešu valodā mašīnrakstā pievienots T. Vītolas 1989. gadā sagatavotajai vēsturiskajai izziņai par šo pili. Minētie R. Širanta un T. Vītolas sastādītie izpētes materiāli glabājas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas arhīvā Rīgā.

LVVA atrodamas arī citas lietas, kurās apkopoti 17. gs. Vidzemes arklu revīziju materiāli, bet starp tiem nav muižu ēku inventāra uzskaitījuma.

Vidzemes muižu plāni un apraksti [LVVA, 7404. fonds]

7404. fonds arhīvā izveidots, apkopojot dažādus dokumentus par minēto tēmu. 1. aprakstā, kā liecina tā virsraksts, atrodami "Vidzemes muižu plāni un apraksti 1681–1820". Šajā fondā glabāto materiālu senāko daļu veido pēc zviedru administrācijas rīkojuma 17. gs. pēdējos gadu desmitos izgatavotās kartes, kas ir vieni no senākajiem līdz šim zināmiem Latvijas novadu, pilsētu, ceļu uzmērojumiem un attēlojumiem. Fondā daļa dokumentu ir 17. gs. oriģināli, bet ir arī 18. gs. plāni vai vēlākas kopijas. Zviedru laika karšu vispārīgs raksturojums, kā arī 1996. gadā LVVA rīkotajā izstādē parādīto dokumentu apraksts dots arhīva darbinieku sastādītajā katalogā [Vidzeme 1996]. Tajā minēti arī vairāku piļu plāni vai zīmējumi, kas redzami muižu vai ceļu kartēs.

No minētā fonda literatūrā sīkāk raksturota vēl viena ceļu karšu grupa. Vēsturnieks V. Pāvulāns devis nelielu ieskatu Vidzemes ceļu atlantā, kas pēc zviedru valdības uzdevuma sagatavots 17. gs. beigās mērnika J. Ā. Ulriha vadībā; bez tam viņš no šī albuma publicējis divas lapas ar Limbažu un Valmieras pilsētas un piļu plāniem [Pāvulāns 1994].

106. att. Mujānu pils plāns
muižas kartē 17. gs.
Origināls Latvijas Valsts
vēstures arhīvā

Kā norādīts minētajā katalogā, 7404. fonda 1. aprakstā uz 17. gs. attiecas 29 Vidzemes ceļu kartes, no tām 16 apkopotas J. Ā. Ulriha ceļu atlantā [Vidzeme 1996, 13]. Kartēs iezīmēti ne tikai ceļu posmi, bet arī to tuvākā apkārtnē ar raksturīgākajiem dabas objektiem – purviem un pļāvām, upēm un strautiem, saimniecības celtnes – ūdens un vēja dzirnavas, krogi, kaļķu un ķieģeļu ceplī, kā arī zemnieku sētas un muižas. Iezīmētas arī pilsētiņas un miesti, kuru tuvumā nereti atrodami viduslaiku piļu attēlojumi. Daļai karšu malā doti īsāki vai garāki muižu apraksti zviedru valodā, bet tie parasti attiecas uz saimniecību, nevis muižu ēkām. Raksturosim dažus plānus, kuros attēlotas viduslaiku pils.

7404. fonda 1. apraksta 1379. lietā glabājas Mujānu muižas plāns, kuru 1689. gada jūnijā sastādījis mērniks Eberhards Tolks (*Tolcks*). Tajā redzamas muižas robežas un tai piederošo zemju sīks topogrāfisks uzmērojums ar pļāvām, tīrumiem, purvu, upēm un ceļiem. Lapas vidū attēlots muižas

arī muižas tuvākās apkārtnes attēlojums – dzirnavas un uzstādīnātais diķis, jādodomā, pili aizsargājis jau kopš tās uzcelšanas 15. gs. beigās vai 16. gs. sākumā. Bez tam kartes malā ir diezgan garš teksts, kurā dots muižas lauku un iesētās labības apraksts un citas saimniecību raksturojošas ziņas.

7404. fonda 1. apraksta 1380. lietā glabājas Valmieras pilsētas plāns, kuru arī darinājis mērnieks E. Tolks 1688. gadā. Šī plāna pārzīmējums

108. att. Ērgļu pils
zīmējums ceļu kartē 17. gs.
Oriģināls Latvijas Valsts
vēstures arhīvā

publicēts 1911. gadā V. Baloža brošūrā par Valmieru [Balodis 1911]. Arhīvā esošais oriģināls ir precīzāks un dod labāku priekšstatu par pili, piemēram, skaidri parāda pusapaļā torņa formu Gaujas krastā.

7404. fonda 1. apraksta 1425. lietā glabājas Lugažu muižas plāns, kuru 1689. gadā sastādījis mērnieks Israels Svedmans (*Swedman*). Plānam ir uzraksts "Lugažu pils un draudzes novads" (*Lude Slott och Kirchspihl*). Te redzama muižai piederošo lauku topogrāfiska karte, bet pati pils attēlota nosacīti – kā parasta ēka ar divslīpju jumtu. Jāšaubās, vai tas ir reālās pils zīmējums, drīzāk šķiet, ka vienkāršā ēka izmantota kā simbolisks apzīmējums.

7404. fonda 1. apraksta 1909. lietā atrodama Lielstraupes un Mazstraupes tuvākās apkārtnes topogrāfiska karte ar paskaidrojumiem zviedru valodā. Tai nav dots ne izgatavošanas gads, ne mērnieka paraksts.

Interesanti, ka šajā uzmērojumū lapā katra pils attēlota savādāk – Lielstraupes pils zīmēta perspektīvā, rādot korpusus un torni, bet Mazstraupes pils zīmēta nosacīti plānā kā kvadrāts.

7404. fonda 1. apraksta 2210. lietā glabājas Rīgas–Cesvaines ceļa karte. Tās vienā posmā iezīmētas arī ēkas Ērgļu miestnā. Perspektīvā kā vienkāršas celtnes ar divslīpju jumtu attēlotas miesta ēkas, arī baznīca ar krustu jumtgalē, bet pils iezīmēta īpaši. Perspektīvā skatā no putna lidojuma parādīts plānā četrstūrainis aizsargmūris ar vairākām šaurām šaujamlūkām sienu augšmalā, platiem vārtiem rietumu pusē, augstiem torņiem katrā stūrī. Attēls ļauj domāt, ka trīs torņi bijuši plānā taisnstūraini, bet viens – apaļš. Neviens korpuss vai dzīvojamās ēkas pagalmā nav rādītas. Tāpēc nav skaidrs, vai attēlota reāli eksistējusi pils vai dots tikai tās nosacīts zīmējums. Pēc senākā zināmā Ērgļu pils plāna, kas izgatavots 19. gs. sākumā un ievietots Pauluči albumā, šķiet, ka pilij bijis tikai viens četrstūrainis tornis sienas vidū.

Kā parāda aplūkotās ceļu un muižu robežu kartes, šie 17. gs. izgatavotie uzmērojumi ir nozīmīgi, pirmkārt, kā toreizējās topogrāfijas precīzs attēlojums. Tās parāda piļu tuvāko apkārtni, kas kopš viduslaikiem, liekas, vēl nebija būtiski mainījusies. Otrkārt, kartēs reizēm atrodami vieni no senākajiem saglabātajiem viduslaiku piļu plāniem. Dažām aizsargceltnēm, piemēram, Mujāniem līdz pat 19. gs., kad pils jau bija daļēji sagruvusi, vispār nav zināms cits plāns. Treškārt, kartēs atrodami piļu zīmējumi. Kaut arī attēlojumi ir samērā primitīvi un mazo izmēru dēļ stipri vispārināti, tie nav vienādi visām pilīm. Tas ļauj domāt, ka zīmējumi varētu būt gatavoti pēc reāli redzamo aizsargceltņu apveidiem. Tomēr mērnieki nav bijuši konsekventi, ne katrā kartē iezīmēts pils plāns vai zīmējums, reizēm izmantots tikai nosacīts ēkas simbols, un tad piļu pētniekam attiecīgā lapa var noderēt vienīgi kā situācijas plāns.

Karšu un plānu kolekcija **[LVVA, 6828. fonds]**

6828. fondā ar nosaukumu "Karšu un plānu kolekcija" ir apkopotas vēsturiskās kartes un plāni – gan oriģināli, gan kopijas –, kas arhīvā ienākuši no dažādām iestādēm un organizācijām. Fonda apraksti sastādīti pēc tematikas, tāpēc par dokumentu kādreizējo atrašanās vietu kādas iestādes vai organizācijas arhīvā var tikai nojaust pēc netiešām piezīmēm aprakstos

vai arī uz pašām uzmērojumu lapām redzamiem zīmogiem. Fonda 1. aprakstā atrodamas 19. un 20. gs. izgatavotas Latvijas topogrāfiskās kartes, kurās var meklēt konkrētu apdzīvotu vietu vēsturisko situāciju iepriekšējos gadsimtos. Piļu pētniekiem nozīmīgākais ir 2. apraksts, kurā apkopoti dažādu Latvijas apgabalu, muižu, pilsētu un pat atsevišķu celtņu plāni un kartes, kas izgatavoti laikā no 1627. gada līdz pat 20. gadsimtam. Šajā aprakstā jānodala divas lielākas plānu grupas.

Pirmkārt, vienkopus, ar apakšvirsrakstu "Pilsētu plāni" atrodamai vairāki simti lapu ar Latvijas pilsētu ielu un tuvākās apkārtnes plāniem. Daļai pilsētu vecākie uzmērojumi attiecas tikai uz 20. gs. 20. gadiem, daži plāni ir krietni senāki. Tāds, piemēram, ir Limbažu plāns, kuru 1663. gadā izgatavojis J. Šveinburgs (549. lieta). Uz 17. gs. attiecas vairāki Rīgas pilsētas un tās kādreizējo nocietinājumu plāni vai to kopijas (565.–575. lieta). No senākajiem plāniem, kas apkopoti minētajā aprakstā, vēl jāatzīmē Dinaburgas 17. gs. plāns (494. lieta), kā arī Valmieras 17. un 18. gs. plānu kopijas (464.–467. lieta). Viduslaiku piļu pētniekiem noderīgi varētu būt arī atsevišķu pilsētu 18.–19. gs. plāni, kuros redzama pils situācija un toreizējā apkārtējā apbūve, jo senāki plāni ne visām pilsētām ir zināmi. Tā, piemēram, 1797. gadā izgatavots Ventspils pilsētas plāns, kurā iezīmēts pils novietojums un tās apjoma kontūras (473. lieta). 19. gs. izgatavoti Aizputes, Bauskas, Dobeles, Kuldīgas, Ludzas u.c. pilsētu plāni.

Vēl minētajā pilsētu plānu kopā atrodamai Baltijas piļu pētnieka K. fon Lēvisa of Menāra izgatavoti plāni. Uz viena no tiem redzama Cēsu pils 1888. gadā (797. lieta), bet uz otra – plašākas teritorijas attēlojums ar Lubānas un Ļaudonas pilij pieguļošo teritoriju (434. lieta).

Otrkārt, 6828. fonda 2. aprakstā īpaši jāpievēršas plānu kopai ar apakšvirsrakstu "Pilis un cietokšņi", kas atrodamai kā 813.–852. lieta. Te iekļauti 19. gs. beigās zīmēti un kopēti piļu plāni. To daļa izgatavota 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā pēc K. fon Lēvisa of Menāra pasūtījuma: oriģināli glabājas Karaliskajā Kara arhīvā Stokholmā, bet kopijām uzspiestais zīmogs norāda uz to kādreizēju glabāšanu Vidzemes bruņniecības bibliotēkā. Šie plāni sīkāk aprakstīti nodaļā par Stokholmas Kara arhīvu. Kā kuriozs jāmin fakts, ka krievu valodā sastādītajā aprakstā vietām K. fon Lēvisa of Menāra uzvārds kļūdaini norādīts kā "Лович".

Tomēr Kara arhīva plānu kopijas šajā aprakstā nav reģistrētas pēc kārtas, starp tām ir arī citi materiāli – daži 19. gs. oriģināli, piemēram, vēsturnieka L. Arbuzova 1878. gadā uzņēmots Bauskas pils plāns (815. lieta), 1899. gadā izgatavots Kokneses pils plāns ar parakstu *Rosenberg* (826. lieta), kā arī 1791. gadā mākslinieka Krauzes zīmēts pilskalns pie Smiltenes (843. lieta). Ir arī pārzīmējumi – vairākas kopijas no J. K. Broces izgatavotiem piļu plāniem, piemēram, no Lugažu un Alūksnes pils.

Turpat glabājas arī daži iespiesti plāni, piemēram, Gulbenes pils vienīgais zināmais uzmērojums 19. gs. sākumā, kas ir arī publicēts [Löwis 1840, 311], bet aprakstā pilnīgi nepamatoti datēts ar 1340. gadu (844. lieta). Vēl minama uz atsevišķas lapas iespiesta gravūra – Daugavgrīvas skanstis plāns un īss kara darbības apraksts, kas izgatavots 18. gs. sākumā (822. lieta). Gravūras tehnikā izgatavoti Jelgavas un Dobeles 1659. gada plāni (833. lieta). Kā norāda zīmūļa uzraksts, tie ir no grāmatas *Pufendorfs Lebensbeschreibung* [Pufendorf 1691]. Pēc šīs gravūras pārzīmēts Dobeles plāns ir publicēts kā ilustrācija rakstam par pils vēsturi 19. gs. beigās [Döring 1884a, Taf. IV].

Spriežot pēc minētajā aprakstā esošajām lietām, var domāt, ka nodaļā "Pilis un cietokšņi" vienkopus sakārtoti iepriekš Vidzemes bruņniecības bibliotēkā glabātie materiāli, kurus vācis piļu pētnieks K. fon Lēviss of Menārs.

Rīgas pilsētas un patrimoniālā apgabala topogrāfiskās kartes un plāni [LVVA, 2909. fonds]

Rīgas pilsētas un patrimoniālā apgabala senākās kartes izgatavotas zviedru valdības uzdevumā, un par tām neliels ieskats dots LVVA izstādes katalogā, kurā īpaši raksturota daļa no fonda 146 kartēm, kuras attiecas uz 17. gs. [Vidzeme 1996]. Bez R. Širanta vārda izdots viņa sastādīts katalogs par Rīgas un tās patrimoniālapgabala kartēm un plāniem, kuru liela daļa atrodas LVVA [Širants 1987].

Minētajā fondā 17. gs. izgatavotās kartes apkopotas 1. aprakstā. Fonda 2. aprakstā ietilpinātie materiāli datēti ar 1792.–1940. gadu. Šoreiz atzīmēsim dažus fondā glabātus dokumentus, kas varētu noderēt Daugavas lejteces viduslaiku nocietinājumu izpētē. Tāda, piemēram, ir senākā Rīgas karte

no 1644. gada [LVVA, 2909. f., 1. apr., 49. l.]. 1702. gadā mērnieks E. Tolks izgatavojis karti, kurā attēlota Marijas dzirnavu ūdenspiegādes sistēma ar tai piederošajiem ezeriem, upēm, strautiem [LVVA, 2909. f., 1. apr., 283. l.]. Daugavas lejteces apdzīvotību un saimniecisko izmantošanu 17. gs. parāda upes karte ar salām [LVVA, 2909. f., 1. apr., 39. l.]. Pēc tās var spriest, kā pārvietojušies dzīves centri apvidū, kas bijis biezi apdzīvots jau viduslaikos.

Kurzemes literatūras un mākslas biedrības fonds [LVVA, 5759. fonds]

Kurzemes literatūras un mākslas biedrība dibināta 1815. gadā Jelgavā, tā beidza pastāvēt 1939. gadā, kad no Latvijas izceļoja vācbaltieši. Par savu uzdevumu biedrība izvirzīja interesentu iepazīstināšanu ar dzimtās zemes – vispirms Kurzemes guberņas, bet vēlāk arī visas Krievijas impērijas un ārzemju literatūru un mākslu. Tomēr biedrības darbā blakus abām minētajām nozarēm vērība tika veltīta arī arheoloģijas, vēstures, dabas vērtību apzināšanai, dokumentēšanai, pētīšanai un popularizēšanai. Kurzemes biedrības pārziņā Jelgavā bija Kurzemes provinces muzejs un bibliotēka, kurā bez publikācijām bija vākti arī seni rokraksti, vēstures avotu noraksti un citi materiāli par vietējiem pieminekļiem. Par Kurzemes biedrības darbu labu pārskatu dod regulāri publicētie sēžu ziņojumi. Biedrības vēsturi pētījis un plašu apcerējumu sarakstījis vācbaltiešu vēsturnieks V. Šlaus [Schlau 1968].

1935. gada septembrī pēc Latvijas Pieminekļu valdes rīkojuma Kurzemes literatūras un mākslas biedrības arhīvs tika konfiscēts – dažu dienu laikā sasaiņots un bez jebkādu sarakstu sastādīšanas pārvests uz Latvijas Valsts vēstures arhīvu Rīgā. No vienas puses, toreizējās Pieminekļu valdes rīkojums nodrošināja seno, vērtīgo vēstures dokumentu koncentrāciju Rīgā. Tomēr, no otras puses, biedrības arhīva aizvešana bez tā pārziņa sniegtas informācijas par glabātajiem dokumentiem un attiecīga kataloga sastādīšanas vairs nedod priekšstatu par arhīva dokumentu vākšanu un glabāšanu un apgrūtina tā izmantošanu. Tāpēc arī biedrības vēstures pētnieks V. Šlaus uzsvēris, ka vienīgais pozitīvais moments arhīva atņemšanā un pārvešanā uz Rīgu ir tā izglābšana no bojāejas, Otrā pasaules kara laikā nodegot Jelgavai [Schlau 1968].

LVVA ir izveidots Kurzemes literatūras un mākslas biedrības fonds, pēc tematikas un rašanās laika sistematizējot un sakārtojot no Jelgavas atvestos dokumentus. Sakarā ar Kurzemes literatūras un mākslas biedrības dibināšanas 180 gadiem Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā bija sarīkota LVVA fondu izstāde un sastādīts katalogs [Kurzeme 1995]. Tajā atrodamas norādes par biedrības fondā glabājamiem dokumentiem, kas dod ziņas gan par biedrības dibināšanu, darbību, muzeju, bibliotēku un izdevumiem, gan par tās arhīvā savāktajiem Latvijas vēstures avotiem.

Piļu pētniekiem Kurzemes literatūras un mākslas biedrības fondā īpaši nozīmīgi ir tās ilggadīgā sekretāra Jelgavas gleznotāja un senatnes pētnieka J. Dēringa personiskā arhīva materiāli [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1110.–1124. l.], kas apskatīti nodaļā par J. Dēringu.

Sprīžot pēc 5759. fonda 2. apraksta, ar viduslaiku pilīm saistīta arī 1432. lieta – tajā apkopotas vēsturiskas, ekonomiskas, demogrāfiskas un citas ziņas par Kurzemes pilsētām, miestiem un pilīm, kā arī 5759. fonda 2. apraksta 1433. lieta – M. Vroblevskas piezīmes par Kuldīgas pils vēsturi.

Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības fonds [LVVA, 4038. fonds]

Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrība (sākumā Krievijas Baltijas provinču vēstures un senatnes pētītāju biedrība) pastāvēja no 1834. līdz 1939. gadam. Biedrība par savu uzdevumu izvirzīja Rīgas un Vidzemes guberņas vēstures pieminekļu un rakstīto avotu apzināšanu, izpēti, publicēšanu un popularizēšanu. Biedrībā laika gaitā bija savākta ievērojama bibliotēka, un tās pārziņā bija Doma muzeja kolekcijas, kuras regulāri papildināja biedrības locekļu un citu privātpersonu dāvinājumi. Par biedrības vēsturi labu pārskatu dod regulāri publicētie sēžu ziņojumi, biogrāfiskas ziņas par valdes sastāvu, kas sastādītas sakarā ar biedrības 100 gadu jubileju [Sb. Rig. 1934], kā arī tās pēdējā prezidenta A. Feiereizena pārskats [Feuereisen 1923].

Tāpat kā Kurzemes literatūras un mākslas biedrības arhīvu, arī Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības bibliotēkā Doma muzejā glabātos senrakstus, manuskriptus un karšu kolekciju 1935. gadā apķīlāja Latvijas

Pieminekļu valde, dažu dienu laikā sasaiņoja un bez jebkādu sarakstu sastādīšanas pārveda uz Latvijas Valsts vēstures arhīvu.

Tagad dokumenti no Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības arhīva ir sašķiroti, sadalīti divos aprakstos un glabājas LVVA 4038. fondā. Tā 1. aprakstā ietilpst pašas biedrības darbības laikā radušies materiāli, kas liecina par tās veidošanos, locekļiem, organizētajiem pasākumiem, kā arī likvidēšanu. 2. aprakstā sagrupēti biedrības bibliotēkā vāktie manuskripti – hronikas un citi vēstures avoti, kas datējami ar laiku no 14. līdz 20. gadsimtam.

Biedrības fondā ir arī tās prezidenta A. Feiereizena ziņojums vācu valodā [LVVA, 4038. f., 1. apr., 88. l.], kurā pastāstīts, kā 1935. gada septembrī notikusi Pieminekļu valdes veiktā Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības rokrakstu un karšu kolekcijas apķīlāšana un pārvešana uz Latvijas Valsts vēstures arhīvu. Togad laikrakstā "Jaunākās Ziņas" esot izvērsusies diskusija par seno rokrakstu slikto uzglabāšanu biedrības bibliotēkā Doma muzejā. Tā varējusi būt iemesls arhīva atņemšanai. 1935. gada 5. septembrī Pieminekļu valdes vecākais inspektors R. Šnore bez iepriekšēja brīdinājuma esot ieradies muzejā un aizzīmogojis skapjus ar manuskriptiem. Līdz 21. septembrim dažu dienu laikā viņa vadībā visi nozīmīgākie biedrības arhīva materiāli sasaiņoti un bez jebkādas reģistrēšanas aizvesti. Ziņojumā minēts, ka Pieminekļu valdes pārstāvji atraduši un pārņēmuši arī armijas ģenerālštāba kartes un plānus, kurus pats Feiereizens un bibliotekārs uzskatījuši par K. fon Lēvisa of Menāra dāvinājumu bibliotēkai.

Par kartēm un plāniem, kas LVVA nonākuši no Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības, ir sastādīts nedatēts saraksts un tas pievienots biedrības fondam kā atsevišķa lieta [LVVA, 4038. f., 1. apr., 143. l.]. Sarakstā kartes nav grupētas ne hronoloģiski, ne tematiski, bet tikai uzskaitītas. Starp dažāda satura kartēm un plāniem minēta, piemēram, K. fon Lēvisa of Menāra 1907. gadā izgatavota karte Daugavai no Ogres ietekas līdz Rīgai (sarakstā Nr. 161), kā arī viņa izgatavotas vairāku piļu plānu kopijas (sarakstā Nr. 265): Cēsu 1693. gada plāna pārzīmējums, 1663. gada Šveinburga parakstīta Limbažu plāna kopija, pēc V. Tuša zīmēts Straupes plāns, pēc profesora K. Mormana un inženiera Viganovska 1890. gada uzmērojumiem izgatavots Viļakas pils plāns, kā arī Kokneses un Rūjienas 17. gs. plānu kopijas no Kara arhīva Stokholmā. Sarakstā ar citiem numuriem

iekļauti vēl vairāku Latvijas un Igaunijas piļu plāni vai to kopijas. Tomēr šajā sarakstā nav nekādu norāžu, kur šie materiāli tagad glabājas. Pēc Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības fonda aprakstiem šķiet, ka kartes tajos nav nonākušas. Iespējams, ka tās pievienotas kādam no iepriekš minētajiem karšu un plānu fondiem.

Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrība ne tikai pētījusi viduslaiku pilis, bet arī veikusi pasākumus to aizsardzībā un saglabāšanā. Fonda 1. apraksta 2. lietā atrodami 1889.–1912. gadā tapuši materiāli par senatnes pieminekļu aizsardzības likuma izstrādāšanu, bet 3. lietā – ar 1928.–1930. gadu datēti likumi, noteikumi un sarakste ar Pieminekļu valdi par pieminekļu pārzināšanu un aizsardzību. Arī šajās lietās varētu būt norādes par viduslaiku pilīm. Biedrība arī korespondējusi par Cēsu pilsdrupu saglabāšanu un restaurāciju 1903.–1914. gadā [LVVA, 4038. f., 1. apr., 86. l.].

Vēl no 1. apraksta jāmin 182. lieta, kur atrodams Bauskas skolotāja un novadpētnieka O. E. Šmita dāvinātā fotogrāfiju krājuma *Album Balticum* attēlu saraksts. Arī tajā atrodamas norādes par vairāku desmitu piļu attēliem. Kā jau minēts nodaļā par Latvijas piļu pētniecību līdz 20. gs. vidum, sākotnēji krājums *Album Balticum* nodots Doma muzejam, bet tagad glabājas Latvijas Vēstures muzejā. Minētajam O. E. Šmita sarakstam pievienoti arī daži viņa manuskripti no iecerētās albuma teksta daļas. Vēl vienā lietā 2. aprakstā glabājas O. E. Šmita darinātas Krustpils pils trīs fotogrāfijas [LVVA, 4038. f., 2. apr., 177. l.].

No fonda 2. aprakstā iekļautajiem manuskriptiem – hronikām un citiem vēstures avotiem piļu pētniekiem noderīgi vairāki senraksti. Starp tiem minami mācītāja un novadpētnieka Gustava Bergmaņa materiāli – Jirgena Helmsa hronikas noraksts ar ilustrācijām – piļu attēlu kopijām [LVVA, 4038. f., 1. apr., 14. l.], kā arī paša G. Bergmaņa rokraksti ar oriģinālzīmējumiem vai kopijām – piļu un baznīcu skatiem [LVVA, 4038. f., 1. apr., 16. l.]. Neliels pārskats par G. Bergmaņa arhīva materiāliem ir nesen publicēts [Caune 1994].

Īpašā lietā glabājas J. K. Broces laikabiedra Dienvidigaunijas mācītāja un senu pieminekļu zīmētāja pētnieka E. F. Kerbera dzīves apraksts un ziņas par dzimtas senčiem, kuras 1853. gadā uzrakstījis M. Kerbers [LVVA, 4038. f., 2. apr., 61. l.].

Vēl jāmin vairākas lietas, kurās atrodamas 19. gs. savāktas dažādas piezīmes par viduslaiku pilīm. Tikai historiogrāfiska nozīme ir hronoloģiskajām

piezīmēm par piļu celšanas laiku Livonijā, jo tie galvenokārt ir izraksti no Arnta hronikas [LVVA, 4038. f., 2. apr., 271. l.]. Toties sīkāk jāpakavējas pie nelielas mapes ar virsrakstu "Vidzemes senās celtnes. Ziņojumi civilgubernatoram 1843. g." [LVVA, 4038. f., 2. apr., 141. l.]. To, šķiet, biedrība šodien nezināmā veidā ieguvusi no gubernatora arhīva un tā piederējusi baronam Felkerzāmam, jo mapē ir vairāki viņam adresēti dokumenti. Starp tiem minamas vēstules no Cēsīm, Valmieras, Limbažiem ar īsu informāciju par pilsētu nozīmīgākajām senajām ēkām – par tādām atzītas un tuvāk aprakstītas baznīcas, bet pilsdrupas tikai pieminētas. Uz pārdesmit lapām aprakstītas arī Rīgas ievērojamākās senās baznīcas, pils un citas ēkas. Šajos pierakstos par Rīgas pili atkārtoti arī citur atrodami dati. Minētajā mapē 1. un 2. lapā atrodamas arī ziņas par Vidzemes piļu uzmērošanu 19. gs. 20. gados, kas šajā grāmatā tuvāk apskatītas nodaļā par t.s. Pauluči albumu.

Latvijas vēstures institūta fonds [LVVA, 4060. fonds]

Latvijas vēstures institūts dibināts 1936. gadā, lai veiktu sistemātisku valsts vēstures izpēti. Tas pastāvēja līdz 1940. gadam un atjaunots 1991. gadā, pārdēvējot Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūtu. Jau ar institūta darbības pirmajiem gadiem tā līdzstrādnieki devušies komandējumos un vākuši fotokopijas no dažādiem dokumentiem – vēstures avotiem par Latviju, kuri atradās ārzemēs. Institūtā vāktie vēstures avotu noraksti un kopijas pēc Otrā pasaules kara nodotas LVVA, kur izveidots institūta fonds.

Fondā atrodamas arī vairākas lietas, kurās ir materiāli par viduslaiku pilīm. Pirmkārt, jāmin 1053 kadri no 2 mikrofilmām [LVVA, 4060. f., 2. apr., 845. l.] ar lietas virsrakstu "Ziņojumi par revīzijām dažās Latgales pilīs 1582. gadā" (*Raporty rewiiziiy niektorych zamkow Inflantskich w roku p. 1582*). Kopijas izgatavotas no poļu valodā sastādītajiem protokoliem, kas atrodas Lietuvas metrikā. Tās oriģināli glabājas Maskavā Centrālajā valsts seno aktu arhīvā [ЦГАДА]. Latvijas vēstures institūta fondā vēl no tā paša Maskavas arhīva ir daži noraksti – Turaidas pils saimniecības grāmatas 1582. un 1586./87. gadā, kā arī ordeņa piļu izdevumi 1554. gadā [LVVA, 4060. f., 2. apr., 526., 538., 557. l.]. Šīs kopijas ir nozīmīgas, jo piekļūšana oriģināliem Maskavā nav iespējama.

Jāpiebilst, ka par vairākām Latvijas pilīm, kurās 20. gs. 60.–80. gados bija plānota restaurācija, tolaik sagatavots Lietuvas metrikas attiecīgo protokolu tulkojums latviešu valodā un to mašīnraksti glabājas VKPAI arhīvā M. Pils ielā 17. Tur atrodama, piemēram, Kokneses pils 1590. gada inventarizācija, kuru latviski tulkojis J. Zemzaris (oriģināls ЦГАДА, 389. f., 577. l., 312.–327. lp.), Turaidas pils 1582. un 1590. gada inventarizācija (oriģināls ЦГАДА, 389. f., 574. l., 44.–55. lp.; 577. l., 50.–57. lp.) u.c. Turaidas pils abas inventarizācijas ir arī publicētas [Rīgas arhibīskapija 1999, 152–171]. Lietuvas metrikā ietilpstošos dokumentus kopš 20. gs. 80. gadu beigām sākuši apstrādāt un izdot Viļņas vēsturnieki, bet Vidzemes piļu inventarizācijas līdz šim tur nav iespēstas. Agrāk ir publicēti daži izvilkumi no Lietuvas metrikas, piemēram, par Ludzas pili [Manteuffel 1884b, 6], kā arī 1599. gada revīzijas materiāls par Aizkraukli, Dinaburgu, Koknesi, Lielvārdi, Salaspili, Rēzekni u.c. [Polska 1915].

Otrkārt, Latvijas vēstures institūta fondā atrodami negatīvi no Karaliskā Kara arhīva Stokholmā dokumentiem – Valmieras, Jelgavas, Raunas, Rīgas, Kokneses plāniem, kartēm vai skatiem [LVVA, 4060. f., 1. apr., 585.–594. l.]. Vēl jāmin kopija no Stokholmas Valsts arhīva (*Riksarkiv*) – Alūksnes pils 1593. gada inventāra saraksts [LVVA, 4060. f., 1. apr., 144. l.].

Bez aplūkotajiem dokumentiem materiāli par Latvijas viduslaiku pilīm atrodami arī citos LVVA fondos. Tie reizēm nosaukti dažādu autoru darbos, no kuriem minēsim dažus. Daugavgrīvai veltītās izstādes katalogā norādīti vairāki dokumenti par veco pili, piemēram, 7349. fonda 1. apraksta 160. lietas 203.–206. lp. esot atrodams Zviedrijas Kara kolēģijas rīkojums Vidzemes ģenerālgubernatoram par nepieciešamajiem remontiem vecajā Daugavgrīvas cietoksnī un nocietinājumu būvi tā apkārtnē, kā arī attiecīgā apvidus plāns [Daugavgrīva 1998, 5]. T. Vitolas 1989. gadā sagatavotajā vēsturiskajā izziņā par Limbažu pili ievietots latviski tulkots 1591. gada inventarizācijas protokols, kurš atrodas LVVA 1392. fonda 1. apraksta 532. lietā (mašīnrakstā sagatavotais manuskripts glabājas VKPAI arhīvā). Turpmāki arhīva dokumentu pētījumi gan minētajos, gan citos fondos var dot daudz jaunu materiālu par Latvijas viduslaiku pilīm. Tāpēc vēsturnieku iesaistīšanās Latvijas seno aizsargceltņu izpētē būtu ļoti nepieciešama.

Pauluči albums – nozīmīgs 19. gs. avots par Senās Livonijas pilīm

Viens no senākajiem Latvijas viduslaiku piļu skatu un plānu krājumiem, kas gatavots pēc speciāla pasūtījuma, ir t.s. Marķīza Pauluči albums. Tas ir manuskripts trīs sējumos, kas tagad glabājas Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā [LAB RRGN Ms. 1219].

Pirmās publicētās ziņas par šo albumu atrodamas Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības 1882. gada 10. novembra sēdes protokolā, kur atzīmēts, ka Rīgas pilsētas bibliotēka nesen ieguvusi Baltijas pilsdrupu skatu un plānu krājumu [Sb. Rig. 1883, 26]. Tas esot manuskripts ar attēliem trīs lielos foliantos, par kuru eksistenci iepriekš neviens nav zinājis. Zīmējumus izgatavojuši apriņķu un guberņas revidenti. Viena autora daži darbi datēti ar 1827. gadu, tāpēc minētajā biedrības sēdes protokolā izteikts pieņēmums, ka viss krājums izstrādāts pēc oficiāla pasūtījuma un tam jābūt saistītam ar 1826. gada 31. decembrī izdoto valdības ukazu par seno piļu un citu celtniecības pieminekļu aizsardzību. Šis ukazs esot pamatā Baltijas provinces tiesību III daļas 980. paragrāfam. Vēl minēts, ka kaut ko tuvāku par albumu varbūt varētu uzzināt ģenerālguberņas arhīvā.

Ar ģenerālgubernatora Pauluči vārdu albums laikam pirmo reizi saistīts 1889. gadā, kad K. fon Lēviss of Menārs rakstā par Cēsu pili minējis tās plānu no Rīgas pilsētas bibliotēkā glabātā krājuma, kurš esot gatavots marķīza Pauluči uzdevumā [Löwis 1890a, 48]. Livonijas piļu leksikonā īsi raksturots albums kopumā [Löwis 1922, 43] – tā 1. sējumā esot materiāli par 32 pilīm no kādreizējās Vidzemes guberņas (*Livland*), 2. sējumā – par 14 pilīm no Igaunijas (*Estland*), bet 3. sējumā – par 20 pilīm no Kurzemes

(*Kurland*). Par katru objektu esot dots virs zemes redzamo pilsdrupu zīmējums, kā arī to plāns un situācijas plāns. K. Lēviss of Menārs savā leksikonā pie ikvienas pils šķirkļa devis norādi, ja tās attēls atrodams Pauluči albumā.

Marķīzs Filips Pauluči (1779–1849) Latvijas vēsturē ir labi pazīstama persona [LKV 1937–1938, 16. sēj., 31280. sl.]. Viņš dzimis Modenā Itālijā, bet 1807. gadā iestājies Krievijas karadienestā. 1812. gadā iecelts par Rīgas kara gubernatoru un Vidzemes un Kurzemes ģenerālgubernatoru, bet 1819. gadā viņa pārziņā esošajam apgabalam pievienota arī Igaunija. 1829. gadā marķīzs Pauluči pametis amatus Baltijā un atgriezies Itālijā. Būdams mērķtiecīgs un enerģisks pārvaldnieks, ģenerālgubernators Pauluči būtiski sekmēja 1812. gadā nodedzināto Rīgas priekšpilsētu atjaunošanu un pilsētas labiekārtošanu, ar reformu palīdzību sakārtoja tautas izglītību Rīgā, kā arī veicināja Kurzemes un Vidzemes zemnieku atbrīvošanu no dzimtbūšanas. Tāpēc Pauluči vārda saistišana ar minēto albumu varētu būt pamatota – varbūt viņš devis pirmo pavēli veikt senatnes pieminekļu apzināšanu un inventarizāciju, lai gan nekādi konkrēti viņa izdoti rīkojumi līdz šim nav zināmi.

Toties ar albuma tapšanu tieši bijusi saistīta kāda cita valsts amatpersona, par ko liecina daži dokumenti, kas glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības fonda lietā ar virsrakstu "Vidzemes senās celtnes. Ziņojumi civilgubernatoram 1843. g." [LVVA, 4038. f., 2. apr., 141. l.]. Īpašu interesi izraisa šīs lietas pirmās divas lapas. Pirmā lapa ir kāda nedatēta dokumenta daļa bez autora paraksta – tas ir melnraksts pavēlei izgatavot Vidzemes guberņas seno celtņu plānus, situācijas plānus un fasāžu zīmējumus pēc klātpievienota 43 piļu saraksta. Uz otrās lapas, kura nav parakstīta, bet adresēta baronam Felkerzāmam, vēlreiz atkārtots tas pats saraksts un piezīmēts, ka esot uzmērotas tikai 32 pils vai to drupas – 1829. gada 28. septembrī esot izgatavoti seši plāni un fasāžu zīmējumi, bet 1830. gada 28. martā – vēl 26 attēli. Toties no pārējām sarakstā minētajām 10 celtņēm (*Anzen, Congota, Cremon, Lubahn, Luhde, Paistel, Sesswegen, Tirsens, Uexküll, Wolde*) vairs neesot nekādu palieku, bet Kuresāres pils (*Arensburg*) uzmērošanai nepieciešams nosūtīt inženieru komandu.

Jāatzīmē, ka šajā sarakstā minēto piļu nosaukumi pilnībā atbilst t.s. marķīza Pauluči albuma Vidzemes sējumā iekļauto piļu nosaukumiem. Georgs Frīdrihs Felkerzāms (1766–1848) bija Baltijas vācu valstsvīrs, no 1812. gada strādājis Rīgas kara gubernatora un civilvirspavēlnieka marķīza Pauluči kancelejā, vēlāk bijis Rīgas ģenerālgubernatora kancelejas direktors, bet no 1829. līdz 1847. gadam – Vidzemes civilgubernators [LKV 1930–1931, 5. sēj., 8422. sl.]. Arhīva dokumenti varētu liecināt, ka tieši viņš devis konkrētu pavēli Vidzemes guberņas viduslaiku piļu uzmērošanai un zīmēšanai. Vidzemes sējuma plānu izgatavošana pēc nosauktajiem datumiem notikusi 1829. un 1830. gadā – tas ir, pāris gadu vēlāk nekā Kurzemē, kuras sējuma dažas lapas datētas ar 1827. gadu. Uz arhīva dokumenta minētie datumi tomēr varētu norādīt tikai dienas, kad zīmētāji beiguši darbu pie skiču pārzīmēšanas Vidzemes albumā. Toties piļu uzmērošana un skicēšana uz vietas, kā liecina attēli, notikusi vasarā. Līdz ar to varētu secināt, ka Vidzemes sējumā parādīts piļu stāvoklis 1829. gadā vai pat iepriekšējā vasarā.

Ja tiešām tiktu atrasta civilgubernatora Felkerzāma parakstīta pavēle par seno piļu uzmērošanu Vidzemes guberņā, tad marķīza Pauluči albumu – vismaz tā Vidzemes sējumu – pareizāk būtu jāsauc par Felkerzāma albumu.

Pēc Pauluči albuma nonākšanas Rīgas pilsētas bibliotēkā to izmantojuši vairāki autori, bet viscītīgāk laikam K. Lēviss of Menārs. Tā kā vairākām pilīm nebija zināmi senāki plāni par Pauluči albumā esošajiem, viņš daudzus no tiem rūpīgi kopējis uz caurspīdīga, vaskota auduma un izkrāsojis savam personiskajam arhīvam. Tagad tie līdz ar viņa pārējo mantojumu glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā [LVVA, 1583. f., 1. apr., 29. l.]. K. Lēviss of Menārs albuma plānus minējis apcerējumā par pils plānojumu un vēsturi Turaidā [Löwis 1896b, 40] un Kalsnavā [Löwis 1898, 125], kā arī savu rakstu ilustrāciju sagatavošanā. Precīzā pārzīmējumā publicēts Ventspils skats [Löwis 1896d, Taf. V], bet vairāki Pauluči albuma zīmējumi kombinēti ar citiem uzmērojumiem. Tā radušies Bauskas, Ērgemes un Lielstraupes pils plāni, kuros 20. gs. sākumā virs zemes redzami mūri iezīmēti 1827. gadā izgatavotajos Pauluči albuma plānos [Löwis 1922, Abb. 16, 23, 58].

Pauluči albuma attēlus izmantojuši arī citi pētnieki. Kurzemes literatūras un mākslas biedrības sēžu protokoliem kā ilustrācijas novadpētnieka K. Boja rakstam pievienoti divi Piltenes pils attēli – vienkrāsainas fotolitogrāfijas, kas darinātas pēc Pauluči albuma zīmējuma un plāna [Boy 1889, Taf. V, VI]. K. Boja rakstā par izrakumiem Dobeles pilī minēts, ka Rīgas pilsētas bibliotēkā glabājas albums, kurā atrodams šis pils attēlojums [Boy 1885, 26].

Nākamais autors, kas savos pētījumos izmantojis Pauluči albumu, ir A. Tūlse. Viņa grāmatā pārpublicēti sešu Latvijas piļu – Sēlpils, Augstrozēs, Kalnamuižas, Rozbeķu, Mujānu plāni, kā arī Ērgemes skats, kas pārphotografēti no oriģināliem un iespiesti kā krietni samazināti melnbalti attēli [Tuulse 1942, Abb. 34, 52, 95, 200, 213, 215]. Minētie plāni A. Tūsem devuši senāko uzskatāmo informāciju par šīm pilīm, jo to drupas virs zemes bija maz redzamas un neviens cits tās nav uzmērojis.

Atsevišķus Pauluči albuma attēlus izmantojuši arī daži pētnieki pēc Otrā pasaules kara. Tā, piemēram, monogrāfijā par Sēlpili publicēts šis pils skats [Šnore/Zariņa 1980, 7]. Grāmatā par Kurzemes viduslaiku pilīm ievietoti Alsungas, Dundagas, Aizputes un Ēdoles pils zīmējumi [Erdmanis 1989, 30, 88, 107, 138], bet desmit attēli ievietoti Kurzemes ceļvedī [Dubīšs 1993].

20. gs. 30. gados Pauluči albuma attēli pārphotografēti, un pēc Otrā pasaules kara to negatīvi glabājas Vācijā, Mārburgas fotoarhīvā. Par tiem informāciju publicējis P. Kampe sava leksikona otrajā daļā [Campe 1957, 302–307]. P. Kampe arī minējis, ka Pauluči albums gājis bojā, 1941. gada jūnija beigās nodegot Rīgas pilsētas bibliotēkai. Tomēr šis ziņas nav pareizas. Rīgas pilsētas bibliotēka, kura atradās rātsnamā, ugunsgrēkā zaudēja lielāko daļu grāmatu, bet vērtīgākie manuskripti bija ieslēgti pagrabā ugunsdrošā seifā. Tāpēc saglabājies gan Pauluči albums, gan J. K. Broces sējumi. Pēc Otrā pasaules kara Pauluči albums vispirms nonāca Valsts bibliotēkas (tagad Latvijas Nacionālā bibliotēka) fondos, par to liecina visos sējumos atrodamais zīmogs. 60. gadu sākumā tas nodots toreizējai Fundamentālajai bibliotēkai (tagad Latvijas Akadēmiskā bibliotēka), kas ir Rīgas pilsētas bibliotēkas grāmatu mantiniece.

Tagad Pauluči albuma daļu numerācija ir nedaudz mainīta – ar 1. sējumu apzīmēti Vidzemes, ar 2. – Kurzemes un ar 3. – Igaunijas piļu materiāli. Visi sējumi iesieti cietos kartona vākos. Vidzemes un Igaunijas sējums

Angenommen von H. A. Sch. 1830.

Mausflak zu den vorderen Höhen
s. Aufsicht. Westen.

Christoph Jacobson del.

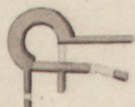
Ansicht der Ruine des Schlosses zu Acheraden.
von der Süd - Ost - Seite.

Baron Schultze. Acheraden.

I att. Skats uz Aizkraukles pilsdrupām no dienvidaustrumu puses

Visi grāmatā ievietotie krāsainie attēli – zīmējumi no Marķīza Pauluči albuma
ap 1830. gadu

Grund-Plan und Situations-Plan
der
Ruine des Schlosses zu Ascheraden.

20. Kupfersteine Baden.

Aufgenommen und verfertigt von W. Tisch.

20. Kupfersteine Baden.

II att. Aizkraukles pilsdrupu plāns un situācijas plāns

Aufgenommen von W. H. Schor.

Christoph Kuntze del.

*Maasstab zu den vordern Höhen
d. Haupt-Staden.*

*Ansicht der Ruine des Schlosses zu Lennewaden.
von der Süd - West - Seite.*

H. B. 1792

III att. Skats uz Lielvārdes pilsdrupām no dienvidrietumu puses

Grund-Riss und Situations Plan
der
Ruine des Schlosses zu Lenevaden.

20 Russische Saeden.

Aufgenommen und verfertigt von W. Busch.

10 20 30 40 50
100 Russische Saeden.

Aufgenommen von K. Stieler.

Man sieht zu den vordern Thoren
3. Bauwerk, Süden.

gezeichnet von C. Schreyer.

Ansicht der Ruine des Schlosses zu Katzenau,
von der Süd-Seite.

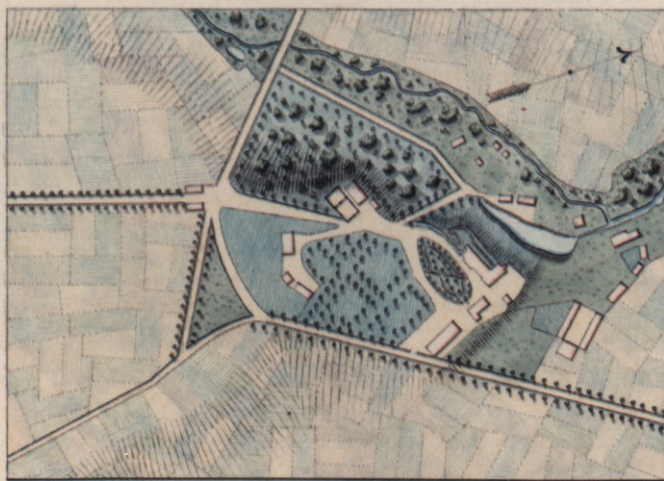
v. Dürer.

V att. Skats uz Kalsnavas pilsdrupām no dienvidu puses

Grund-Plan und Situations-Plan
der
Ruine des Schlosses zu Halzenau.

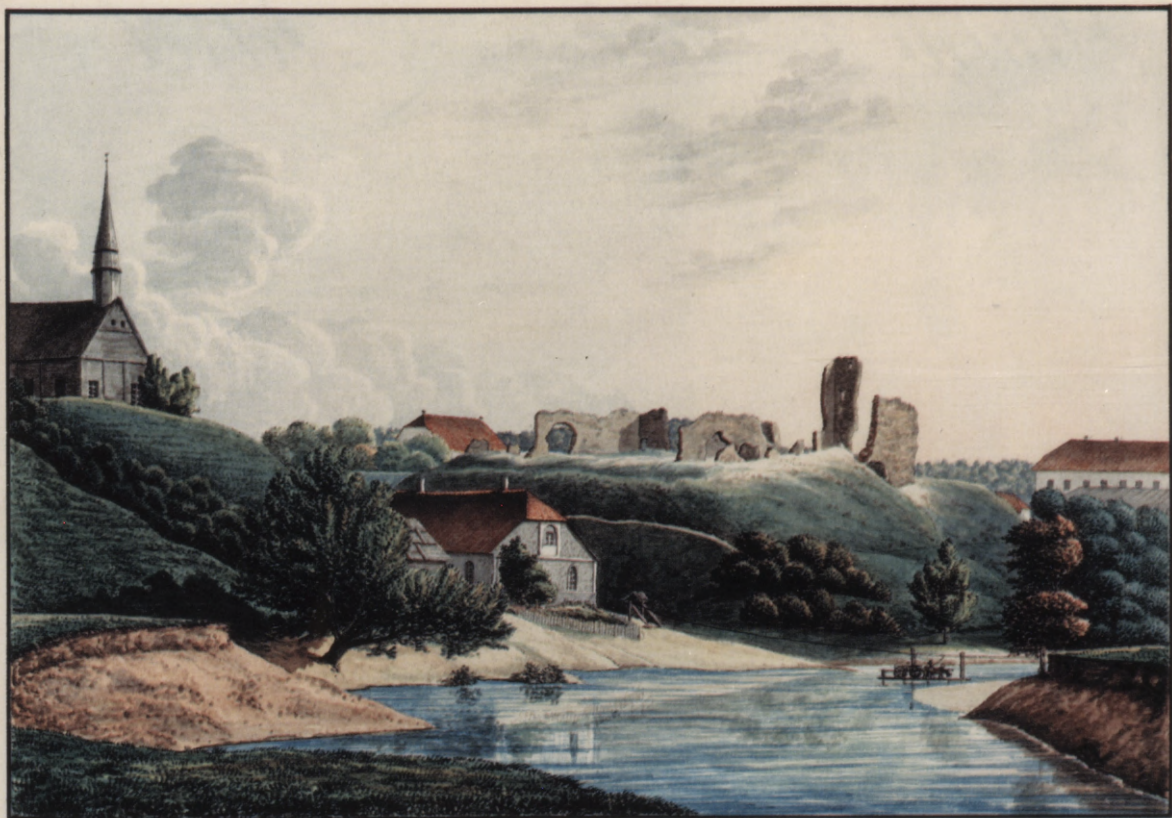
20. Russische Faden.

Aufgenommen und verfertigt von W. v. Staud.

100. Russische Faden.

VI att. Kalsnavas pilsdrupu plāns un situācijas plāns

Mausfub zu den vorderen Höhen.
s. Kupf. Tafeln.

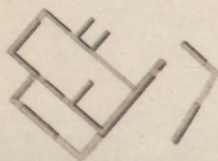
W. H. Schuch del.

*Ausicht der Ruine des Schlosses zu Adsel,
von der Nord-West Seite.*

v. Wieg

VII att. Skats uz Gaujienas pilsdrupām no ziemeļrietumu puses

Grund-Plan und Situations-Plan
der
Ruine des Schlosses zu Adsel.

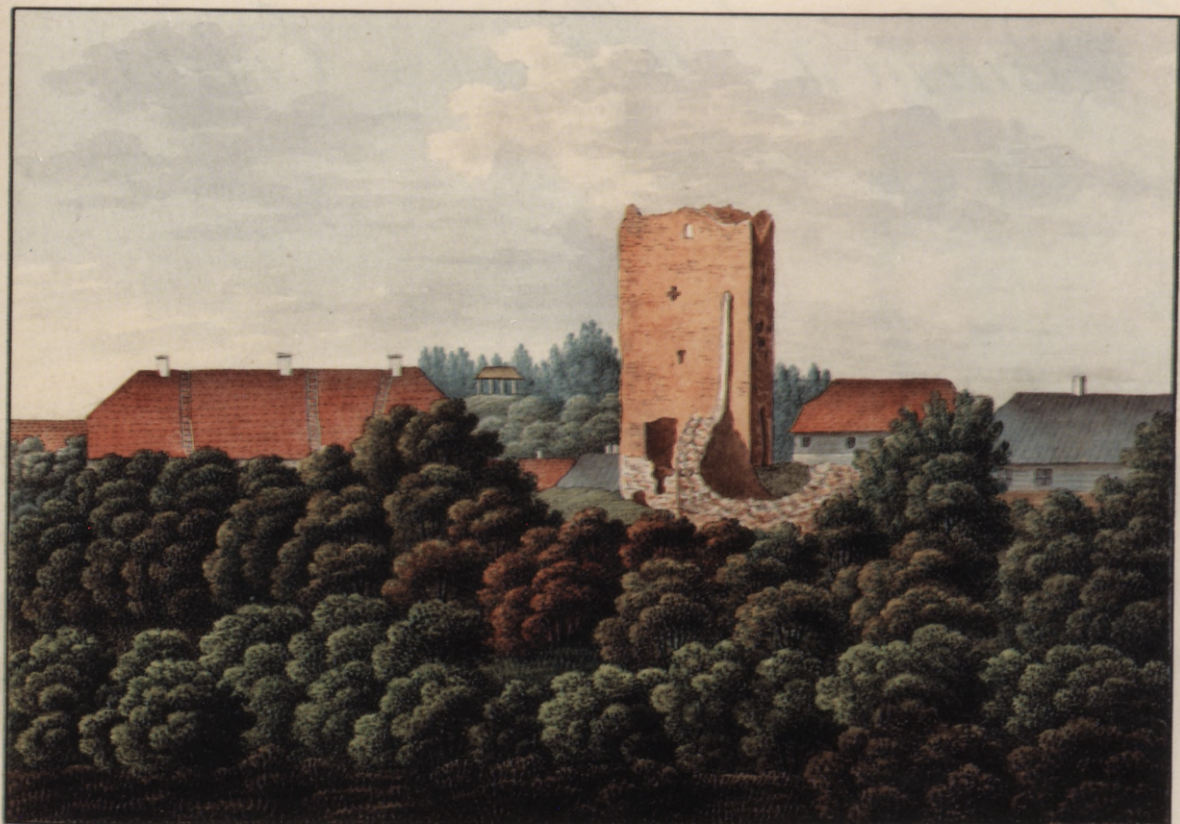
II. Kupferne Tafeln.

Aufgenommen und verfertigt von J. T. Müller.

III. Kupferne Tafeln.

VIII att. Gaujienas pilsdrupu plāns un situācijas plāns

*Manufaktur zu den verfallenen Mähen.
S. 107. Funden.*

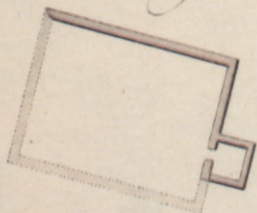
W. F. F. del.

*Ansicht der Ruine des Schlosses zu Erlau,
von der Ost Seite.*

v. Francke

IX att. Skats uz Ērgļu pilsdrupām no austrumu puses

Grund- Plan und Situations Plan
der
Ruine des Schlosses zu Erlau.

20. Preussische Faden.

Aufgenommen und verfertigt von G. Fischer.

100. Preussische Faden.

X att. Ērgļu pilsdrupu plāns un situācijas plāns

*Neustadt zu den vordern Höhen.
— & Ruine, Stadt.*

W. S. S. del.

*Ansicht der Ruine des Schlosses zu Triebitz
von der Ost-Seite.*

Mittlerschaft.

XI att. Skats uz Trikātas pilsdrupām no austrumu puses

*Grundriß und Situations-Plan
der Ruine des Schlosses zu Trikäten.*

XII att. Trikātas pilsdrupu plāns un situācijas plāns

*Aussicht zu den vordern Höhen.
3 Pruzh. Staden.*

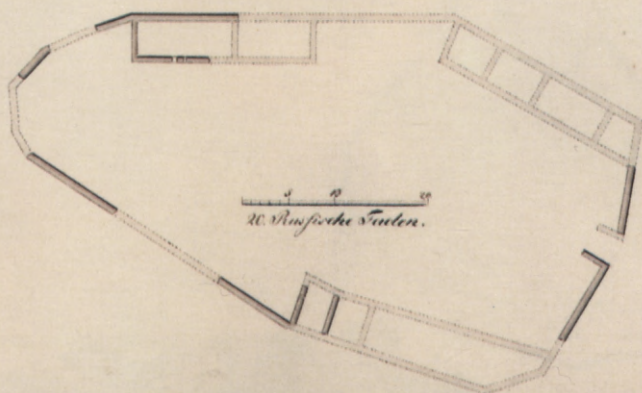
W. H. S. del.

*Ansicht der Ruine des Schlosses zu Pruzen,
von der Nord-West Seite.*

Herr von Lüberke.

XIII att. Skats uz Rūjienas pilsdrupām no ziemeļrietumu puses

*Grund-Plan und Situations-Plan der
Ruine des Schlosses zu Rügen.*

aufgenommen und verfertigt von Wilhelm Voigt.

0 20 40 60
60. Preussische Saelen.

XIV att. Rūjienas pilsdrupu plāns un situācijas plāns

*Maasflut zu den vorderen Höhen.
3 Ruesch. Taelen.*

W. H. S. del.

*Ansicht der Ruine des Schlosses zu Rodenpreis,
von der West-Seite.*

Baron Woeff

XV att. Skats uz Ropažu pilsdrupām no rietumu puses

*Grund-Riss und Situations Plan der
Ruine des Schloßes zu Rodenzpöls.*

20 Ruffische Faden.

Aufgenommen und verfertigt von H. Thiersch.

20 Ruffische Faden.

XVI att. Ropažu pilsdrupu plāns un situācijas plāns

apvilkti ar tumši sarkanu kalikonu, bet Kurzemes sējums – ar tādas pašas krāsas fakturētu papīru. Visiem sējumiem vāka iekšpusē bijis ielīmēts *ex libris*, bet Vidzemes un Igaunijas sējumiem tas izplēsts. Albuma lapas ir pabiezis akvareļpapīrs, uz kura zīmēts ar ūdenskrāsām un rakstīts ar tumšbrūnu tinti.

Šķiet, ka sākotnēji Kurzemei veltītais sējums bijis iecerēts pirmais, jo tam atšķirībā no abiem pārējiem titullapā virsraksts ir paralēli krievu un vācu valodā – *Описание находящихся въ Курляндской Губернии древнихъ зда- ній и развалинь старыхъ замковъ* un *Beschreibung der in kurländischem Gouvernemannt vorhandenen altertühmlichen Gebäuden und Ruinen alter Schlösser*, kas norāda, ka sējumā apkopoti Kurzemes guberņas seno celtnu un piļu drupu apraksti. Šim sējumam ir arī greznāks iesējums – gar vāka malu iespiests zeltīts ornaments, uz priekšlapām līmēts gaišzila zīda audums, visi trīs griezumi ir zeltīti. Vāka iekšpusē ielīmēts *ex libris*, uz kura lasāms uzraksts “*Czarski comitis emerici Hutteni*”. Tas varētu norādīt par albuma glabāšanu kādā valsts iestādē 19. gs. pirmajā pusē, varbūt tā bijusi ģenerālgubernatora kanceleja vai arhīvs. Iespējams, šajā iestādē ar zīmuli ierakstīts datējums – 1828. gads, kā arī ienākošais numurs “*пъход № 1630*”. Kas un kāpēc albumu no turienes aizvācis un kā tas nonācis Rīgas pilsētas bibliotēkā, tuvāk nekas nav zināms. 19. gs. beigās albumu studējis K. Lēviss of Menārs un viņam raksturīgā rokrakstā ar zīmuli uz otras priekšlapas vācu valodā atzīmējis, ka pie Sēlpils un Altenes attēliem lasāms gada skaitlis 1827, bet mērogs tiem kļūdaini esot dots 5 reizes par lielu. 20. gs. 20. vai 30. gados vienā priekšlapā iespiests zīmogs ar uzrakstu latviešu valodā “Rīgas pilsētas bibliotēka”. Jādomā, ka šajā laikā albuma sākumā ar zīmuli ierakstīts virsraksts *Paulucci-Albums, Kurzeme*. Kurzemes sējumā ievietoti 20 senu celtnu – 7 vēl apdzīvotu piļu, 12 pilsdrupu un vienas baznīcas apraksti, zīmējumi, plāni un situācijas plāni, kas izvietoti uz 60 lapām. Jāpiebilst, ka titullapa un pirmā apraksta lapa nav numurēta.

Pauluči albuma Vidzemes sējumam nav titullapas, bet pirmajā lapā ir leģenda, kurā izskaidroti pieņemtie apzīmējumi. Tā, piemēram, tumši pelēki esot iekrāsoti vēl redzami mūri, gaiši pelēki un ar raustītu līniju parādītas tik tikko virs zemes redzamo mūru pēdas, bet ar tievu līniju apzīmēts pils plānojums, kas redzams situācijas plānā. Vēl doti topogrāfiski apzīmējumi jaunāko laiku celtnēm, tīrumiem, pļavām, dārziem, ceļiem, pakalniem, purviem utt.

Vidzemes sējumā ievietoti 24 Latvijas un 8 Dienvidigaunijas piļu attēli un plāni, kas skatāmi uz 63 lapām. Šim sējumam tagad trūkst 32. un 62. lapa. Sākotnējā numerācija ir lapas augšējā stūrī, bet pēc trūkstošo lapu konstatēšanas kādreizējie numuri no 33 līdz 65 ir pārsvītroti un numurēti no jauna – no 32 līdz 63. Uz izplēstajām lapām vajadzēja būt attēlotiem Augstrozes un Alūksnes pils skatiem. Šīs lapas nav bijušas jau 1941. gadā, kā liecina toreizējās bibliotekāres ieraksts sējuma priekšlapā. Augstrozes pils zīmējums no albuma izņemts, šķiet, neilgi pirms 1940. gada, jo Mārburgas fotoarhīvā, pēc P. Kampes ziņām, ir šī skata fotonegatīvs [Campe 1957, 305]. Diemžēl no Alūksnes skata nav zināma pat kopija. Toties Vidzemes sējumā 19. gs. beigās vai 20. gs. sākumā 6. lapas otrā pusē uzlīmēts vēl viens Turaidas pils skats, kuru pēc A. Lēvisa 1821. gada gravīras akvareli zīmējis O. Šilings 1897. gada 7. maijā.

Pauluči albuma 3. sējumam arī nav titullapas, bet uz priekšlapas ar zīmuli uzrakstīts "Paulucci albums. Igaunija". Šajā sējumā uz 28 lapām fasāžu zīmējumos un plānos attēlotas Igaunijas 14 senceltnes – 3 klosteri un 11 pilis vai to drupas.

Visos trīs sējumos seno pieminekļu inventarizācijas materiāli ir līdzīgi. Visos sējumos par katru pili dota viena lapa ar tās attēlojumu ainavā, fasādes pretskatu vai celtnes zīmējumu skatā no putna lidojuma, kā arī otra lapa, uz kuras novietots celtnes plāns un tās situācijas plāns ar tuvākās apkārtnes topogrāfisku uzmērojumu. Pilsdrupu plānā attēlotas arī telpu starpsienas, bet nedaudzās apdzīvotās celtņos, piemēram, Jaunpils, Mazstraupe un Nurmuiža, plānā rādītas kā masīvi būvbloki – tāpat to telpas no iekšpuses nav bijušas pieejamas vai kādu apstākļu dēļ tās nav uzmērotas. Kā jau iepriekš sacīts, katras attēlotas celtnes apraksts ievietots tikai Kurzemes sējumā. Tas ir vienu lappusi garš un rakstīts paralēli krievu un vācu valodā. Aprakstā dota pils īsa vēsture, minēti daži gadskaitļi, valdnieki un notikumi, kā arī reizēm nedaudz raksturotas pilsdrupas. Tā, piemēram, par Dobeles pili atzīmēts, ka tā celta no laukakmeņiem, lietojot stingru javu, bet Bauskas pilsdrupu aprakstā minēts, ka uz sienām gan ārpusē, gan iekštelpās vietām saglabāties apmetums ar krāsas vai pat gleznojumu paliekām. Ne Vidzemes, ne Igaunijas sējumā pieminekļu aprakstu nav.

Katram situācijas plānam un celtnes plānam dots mērogs krievu asīs. Tāds pats mērogs pievienots arī piļu attēlojumam ainavā, taču uzraksts liecina, ka tas attiecas tikai uz priekšplānā redzamajām celtnes daļām (*Maasstab zu den vordern Höhen – Rusch. Faden*). Mērogs dažādiem pieminekļiem izvēlēts atšķirīgs, piemērojot to celtnes izmēriem, kuriem jāietilpst vienā lapā. Vēlāk kāds pētnieks atsevišķu piļu mērogus pārrēķinājis metros un pierakstījis ar zīmuli. Tā, piemēram, pie Paides (*Weisenstein*) pils plāna atzīmēts 1: 960, bet pie situācijas plāna 1: 4800.

Visi uzraksti pie zīmējumiem ir tikai vācu valodā. Zem katra attēla dots vietas apzīmējums un reizēm norāde par skatu no noteiktas debespuses. Tā, piemēram, Sēlpils pilsdrupas attēlotas no dienvidiem, bet Ērģeme skatāma no ziemeļaustrumu puses. Jāatzīst, ka debespuse izvēlēta tā, lai pils vai pilsdrupas atklātos no labākā skatpunkta, parādot celtnes zīmīgāko siluetu vai virs zemes visvairāk saglabājušos drupu daļu. Situācijas plānā ar bultu norādīts ziemeļu virziens, bet tas tikai reizēm ir vērsts pret lapas augšmalu.

Gandrīz zem katra attēla un plāna ir tā autora uzvārds un vārda iniciāļi. Pēc parakstiem noskaidrojams, ka zīmējumus par Vidzemes pieminekļiem sagatavojuši Vilh. Tušs (*Wilh. Tusch*) un Kristofs Kunce (*Christoph Kuntze*), par Kurzemi – K. G. Rečs (*C. G. Raetsch*), H. J. Kramers (*H. J. Cramer*), Vilongs (*Willong*) un J. fon Ciolkovičs (*J. v. Ciolkowicz*), bet par Igauniju – K. Fēlmans (*C. Faehlmann*). Vēl dažas piezīmes norāda šo zīmētāju amatu, piemēram, zem Dobeles pils attēla esošais paraksts liecina, ka Rečs bijis Jelgavas apriņķa revidents (*C. G. Raetsch, Mitauischer Kreis Revisor*), bet zem Sēlpils un Altenes pilsdrupu attēliem parakstīties Sēlpils apriņķa revidents (*Selburger Kreis Revisor J. v. Ciolkowicz 1827*). J. Ciolkovičs ir vienīgais, kurš pie attēliem pierakstījis gadaskaitli, pēc kura vēlākie pētnieki sprieduši par albuma tapšanas laiku.

Lielākoties vienu attēlu parakstījis viens autors, bet Kurzemes sējumā pie 12 piļu skatiem redzami divu autoru vārdi. Tā, piemēram, zem Lielvārdes pils zīmējuma lasāms: *Aufgenommen von Wilh. Tusch, Christoph Kuntze del.*; bet zem Bērzaunes pils attēla – *Aufgenommen von W. Tusch, gezeichnet von C. Kuntze*. V. Tušs arī parakstījis visus plānus, tāpēc varētu domāt, ka viņš bijis mērnieks, kas gatavojis plāna un skata skici uz vietas,

bet K. Kunce – zīmētājs, kas vēlāk kantorī darinājis akvareļus, uz albuma lapām pārzīmējot uzmetumus. Bez tam V. Tušs sagatavojis vēl 16 piļu skatu un plānu, kurus parakstījis viens.

Daži attēli Kurzemes sējumā, kuros skatāmas Tukuma, Jaunpils, Kandavas un Nurmuižas pils, nav parakstīti, bet pēc rokraksta atpazīstams revidents Vilongs, kurš līdzīgā manierē zīmējis Ventspils, Piltenes un vēl četrus pieminekļu attēlus. Jāpiebilst, ka Vilongs ir vienīgais revidents, kas nav zīmējis tikai pils vien. Viņš vienu ainavu veltījis arī Pētera baznīcai un upurozalam pie Jamaikiem Aizputes apriņķī. Īsajā aprakstā atzīmēts, ka baznīca pastāvējusi jau 1696. gadā, bet ozols esot vēl no pagānu laikiem. Vēl 18. gadsimta sākumā latvieši tam esot nesuši ziedojumus – lentes, lakatiņus un līdzīgas lietišas. Atšķirībā no pilīm baznīca atsevišķi nav uzmērota, bet tās ļoti mazs plāns, kas līdzinās topogrāfiskam apzīmējumam, skatāms tikai situācijas plānā.

Tā kā dažādu apriņķu pieminekļus dokumentējuši vairāki revidenti, tad visos trīs sējumos zīmējumi ir atšķirīgi. Kramers izvēlējis pilsdrupu attēlojumu skatā no putna lidojuma, Ciolkovičs visai diletantiski devis mūru izskatu tikai pretskatā vienai fasādei, bet Rečs, Vilongs, Tušs un Kunce arhitektūras pieminekļus iekļāvuši plašā ainavā, zīmējot arī tuvējās mājas, kokus, upes un veidojot izteiksmīgu kompozīciju. Dažreiz rādītas sīkas stafāžas figūriņas, kuras ir interesantas no etnogrāfijas viedokļa, piemēram, zemnieks ar zirgu un divi ekskursanti pie Aizkraukles pilsdrupām, prāmis pār upi Gaujienā, zvejnieks Burtnieku un Alsungas skatos u.c. Īpaši pieminami revidentu Vilonga un Kunces "pašportreti", kas ir skatāmi Dundagas, Ventspils, Lielvārdes un Rozbeķu pils attēlojuma priekšplānā. Tur apsēdināts pats zīmētājs formastērpā – garā zilā šinelī un formas cepurē, noliecies pār lielu papīra lapu.

Par albuma autoriem dažus faktus atradis P. Kampe. Viņa leksikonā dotas revidentu uzvārdu vairākas variācijas, bet tās nāk no vēlākām publikācijām, kad pētnieki neprecīzi izlasījuši parakstus uz Pauluči albuma lapām. Tā, piemēram, P. Kampe atzīmējis divas paralēlas uzvārda formas Kurzemes piļu zīmētājam Rečam – *Raetsch* un *Rautsch* [Campe 1957, 303], alfabētiskajā sarakstā uzrādot vēl trešo variantu – *Rantsch* [Campe 1957, 545]. Albumā lasāms tikai viens variants – *Raetsch*. Vēl P. Kampe atkārtoti kāda autora kļūdaini izlasītā Sēlpils apriņķa revidenta poliskā uzvārda divas paralēlas

formas *Cislkowitz* un *Cislcowicz* [Campe 1957, 300]. Tā vietā jābūt *Ciolkowicz*, kā tas redzams Pauluči albumā pie Sēlpils un Altenes attēliem.

Tomēr P. Kampe atšifrējis divu revidentu vārdus, kas albuma parakstos doti saīsināti, kā arī atradis dažus biogrāfiskus datus. Kurzemes sējuma sešu pieminekļu zīmējumu autoram Vilongam minēts vārds Kārlis. Viņš esot bijis aprīnča revidents, mērnieks un zīmētājs; 1828. gadā viņa ģimenē Kuldīgā piedzimis dēls, bet viņš pats kādā dokumentā nosaukts par "*Major des Forstcorps in Riga*" [Campe 1957, 307]. Otrs aprīnča revidents Vidzemē Vilhelms Tušs, kurš Pauluči albumā zīmējis 28 pilis, arī bijis mērnieks un zīmētājs; 1850. gadā viņa ģimenē piedzimis dēls [Campe 1957, 305, 306].

Vēl jāpiebilst, ka viens no Kurzemes sējuma autoriem mērnieks Rečs gatavojis 1843. gadā Jelgavā izdoto Kurzemes karti, kura minēta E. Winkelmana rādītājā *Bibliotheca Livoniae historica* [Winkelmann 1878, Nr. 894].

Vēlāk – jādodomā, 19. gs. beigās vai 20. gs. sākumā – kāds Vidzemes sējuma pētītājs vācu valodā katra zīmējuma lapas stūrī ar zīmuli pierakstījis attiecīgās pils īpašnieku, piemēram, Koknesei – *Herr von Löwenstern*, Aizkrauklei – *Baron Schoultz-Ascheraden*, Piebalgai – *Graf Scheremetjef* utt. Kurzemes un Igaunijas sējumos šādu pierakstu ir maz. Vēl daži pētnieki pie attēliem atstājuši dažas ar zīmuli rakstītas piezīmes, labojot pamanītās kļūdas. Tā, piemēram, pie skata ar parakstu "Aizpute no austrumu puses" ar zīmuli pierakstīts, ka tā ir dienvidpuse: *NB. Südseite*.

Kāpēc Pauluči albuma izgatavotāji izvēlējušies tieši attēlotās pilis? Kopumā jāatzīst, ka gandrīz visas nozīmīgākās viduslaiku pilis Vidzemē un Kurzemē Pauluči albumā ir pārstāvētas. Saprotams, ka Saldus, Skrunčas, Kuldīgas un vēl vairākas citas pilsdrupas virs zemes jau toreiz gandrīz nebija redzamas un tāpēc revidenti tās nav zīmējuši un uzmērojuši. Tomēr nav attēlotas arī tādas viegli pieejamas un pazīstamas pilis kā, piemēram, Āraiši, Ikšķile, Limbaži, Mālpils, Salaspils, Smiltene. Varētu domāt, ka revidenti piļu inventarizēšanai izmantojuši kādu toreiz publicētu piļu sarakstu, tomēr pilnīgu atbilstību nevar atrast. 19. gs. sākumā, kad gatavots albums, pieejams bija 18. gs. vidū iznākušais J. G. Arnta piļu nosaukumu rādītājs [Arndt 1753, 338 ff.] un vairākkārt publicētais 1555. gada Livonijas piļu un pilsētu reģistrs [Ceumern 1690; Bray 1817]. Šie saraksti ir daudz pilnīgāki nekā Pauluči albumā pārstāvēto pieminekļu uzskaitījums.

Pauluči albuma izgatavošana neapšaubāmi saistās ar kādu valstisku rīkojumu. Jāatzīmē, ka 1827. gadā veikta līdzīga arhitektūras pieminekļu dokumentēšana Lietuvā. Tas ir "Viļņas guberņas piļu atlants", kas glabājas Polijā, Krakovas Tautas muzejā [Jurginis 1971, 183]. Arī šajā albumā izmantoti līdzīgi pieminekļu fiksēšanas principi – dots pilsdrupu vienas sānu fasādes attēlojums tuvākās apkārtnes ainavā, plāns, kā arī īss apraksts dažos teikumos, minot pils būvēšanas laiku un cēlāju. Uz visiem grāmatā *Lietuvos pilys* publicētajiem 10 attēliem ir uzraksti tikai krievu valodā.

Kā vērtējams 19. gs. 20. gadu otrajā pusē gatavotais Pauluči albums? Tas ir pirmais plašais pēc oficiāla pasūtījuma veiktais viduslaiku piļu inventarizācijas mēģinājums Latvijā. Kaut arī tuvākas ziņas ne par albuma pasūtītāja norādījumiem, ne par revidentu darbu nav izdevies atrast, viņu veikums uzskatāmi rāda ierēdņu izpratni par seno arhitektūras pieminekļu dokumentēšanu. Veiksmīgs ir izvēlētais paņēmieni dot katras senceltnes attēlu, plānu un situācijas plānu. Tā arī šodien atzīstama par pareizu sākotnējās fiksēšanas metodi. Tomēr visi attēli nav uzskatāmi par profesionāli izpildītiem. Būdami zemes mērnieki, apriņķu un guberņu revidenti precīzi attēlojuši situācijas plānus ar topogrāfiskiem apzīmējumiem. Daži ar labām zīmētāja dotībām apveltītie revidenti darinājuši savam laikam tipiskas ainavas ar celtņu skatiem, kas mākslinieciskā ziņā vērtējami kā vidusmēra darbi. Visvairāk trūkumu atrodams piļu plānos un pilsdrupu uzmērojumos, jo to izgatavotāji, nebūdami profesionāli arhitekti, plānus zīmējuši diletantiski. Tomēr salīdzinājumā ar citiem 19. gs. pirmajā pusē tapušajiem Latvijas piļu uzmērojumiem, piemēram, Tērbatas profesora F. Krūzes darbā *Necrolivonica* [Kruse 1842], Pauluči albumā esošie senceltnu plāni ir daudz tuvāki īstenībai.

Pauluči albuma galvenā vērtība ir kā plašam viduslaiku piļu apzināšanas darbam, pirmajam pēc valsts pasūtījuma pieminekļu aizsardzības nolūkos izgatavotam materiālu krājumam. Īpaši svarīgi, ka lielas daļas Latvijas pilsdrupu stāvoklis fiksēts vienlaicīgi – inventarizēšanas laikā 19. gadsimta 20. gadu otrajā pusē. Šodien albums ir vērtīgs Latvijas un Igaunijas piļu dokumentējums, nozīmīgs vēstures avots, kuru izmanto daudzi pētnieki.

Pielikums

Pauluči albumā ievietoto attēlu saraksts

I sējums

LIVLAND – LIELVIDZEME (Vidzeme un Dienvidigaunija)

Lapas nr.	Pils nosaukums latviski vai igauņiski	Pils nosaukums albumā vācu valodā un debespuse, no kuras zīmēts skats	Autora paraksts	Pils īpašnieks 19. gs. (vēlāks pieraksts ar zīmuli)
2, 3	Koknese	Kokenhusen, S	W. Tusch	Herr von Löwenstern
4, 5	Aizkraukle	Ascheraden, SO	W. Tusch, C. Kuntze	Baron Schoultz-Ascheraden
6, 7	Lielvārde	Lenewaden, SW	W. Tusch, C. Kuntze	v. Wulf
8, 9	Kalsnava	Kalzenau, S	W. Tusch, C. Kuntze	v. Brummer
10, 11	Bērzaune	Bersohn, S	W. Tusch, C. Kuntze	v. Berens
12, 13	Gaujiena	Adsel, NW	W. Tusch	v. Wulf
14, 15	Piebalga	Pebalg-Ohreshof, W	W. Tusch	Graf Scheremetjef
16, 17	Ērgļi	Erlaa, O	W. Tusch	v. Transehe
18, 19	Trikāta	Trikaten, O	W. Tusch	Ritterschaft – bruņniecība
20, 21	Rauna	Ronneburg, N	W. Tusch	v. Wulf
22, 23	Cēsis	Wenden, N	W. Tusch, C. Kuntze	Graf Sievers
24, 25	Turaida	Treiden, S	W. Tusch	Baron Campenhausen
bez nr.	Turaida (vēlāk ielīmēts zīm.)	Treiden 1897	O. Schilling	
26, 27	Sigulda	Segewold, NW	W. Tusch	Fürstin Kropotkin
28, 29	Lielstraupe	Gross-Roop, S	W. Tusch, C. Kuntze	Baron Rosen
30, 31	Mazstraupe	Klein-Roop, W	W. Tusch, C. Kuntze	Baron Meyendorff

Pielikuma turpinājums

Lapas nr.	Pils nosaukums latviski vai igauņiski	Pils nosaukums albumā vācu valodā un debespuse, no kuras zīmēts skats	Autora paraksts	Pils īpašnieks 19. gs. (vēlāks pieraksts ar zīmuli)
33	Augstroze – nav zīmējuma	Hochrosen	W. Tusch	–
34, 35	Rozbeķi	Rosenbeck, S	W. Tusch, C. Kuntze	Baron Campenhausen
36, 37	Mujāni	Mojahn, SO	W. Tusch, C. Kuntze	Graf Mengden
38, 39	Valmiera	Wolmar, SO	W. Tusch, C. Kuntze	Stadt Wolmar – Valmieras pilsēta
40, 41	Ērgeme	Ermes, NO	W. Tusch	Herr Trey
42, 43	Burtnieki	Burtneck, O	W. Tusch	Herr v. Schroder
44, 45	Rūjiena	Rujen, NW	W. Tusch	Herr von Aderkas
46, 47	Karksi	Karkus, NW	W. Tusch	Graf Dunten
48, 49	Ropaži	Rodenpois, W	W. Tusch	Baron Wolff
50, 51	Helme	Helmet, W	W. Tusch	Von Transehe
52, 53	Viljandi	Fellin, SO	W. Tusch	Baron Ungern-Sternberg
54, 55	Rōngu	Ringen, O	W. Tusch, C. Kuntze	Graf Manteuffell
56, 57	Tarvastu	Tarwast, NO	W. Tusch	v. Meusenkampff
58, 59	Laiuse	Lais, O	W. Tusch	–
60, 61	Põltsamaa	Oberpahlen, N	W. Tusch, C. Kuntze	Fürst Gagarin
63	Alūksne – nav zīmējuma	Marienburg	W. Tusch	–
64, 65	Vastseliina	Neuhausen, O	W. Tusch, C. Kuntze	v. Liphart

Pielikuma turpinājums

II sējums. KURLAND – KURZEME

Lapas nr.	Pils nosaukums latviski	Pils nosaukums albumā vācu valodā un debespuse, no kuras zīmēts skats	Autora paraksts, datējums	Pils īpašnieks 19. gs. (vēlāks pieraksts ar zīmuli)
0, 1, 2	Dobele	Doblen, NO	C. G. Raetsch	–
3, 4, 5	Kalnamuiža (Tērvete)	Hoffzumberge, S	C. G. Raetsch	Graf Leonid Pahlen
6, 7, 8	Bauska	Bauske, NO	C. G. Raetsch	–
9, 10, 11	Grobiņa	Grobin, W	H. J. Cramer	–
12, 13, 14	Durbe	Durben, O	H. J. Cramer	–
15, 16, 17	Sēlpils	Alt-Selburg, S	1827, J. v. Ciolkowicz	Kronsgut – kroņa muiža
18, 19, 20	Altene	Altona, S	1827, J. v. Ciolkowicz	Kronsgut – kroņa muiža
21, 22, 23	Tukums	Tuckum, O	–	Stadt – pilsēta
24, 25, 26	Jaunpils	Neuenburg, NW	–	–
27, 28, 29	Kandava	Candau, S	–	–
30, 31, 32	Nurmuiža	Nurmhusen, O	–	–
33, 34, 35	Aizpute	Hasenpot, O	H. J. Cramer	Stadt – pilsēta
36, 37, 38	Alsunga	Alschwangen, SO	Willong	–
39, 40, 41	Valtaiķi	Neuhausen, S	H. J. Cramer	Kronsgut – kroņa muiža
42, 43, 44	Embūte	Ambothen, NO	Willong	–
45, 46, 47	Pētera baznīca pie Jamaiķiem	Petri-Kirche und Eiche bei Jamaika, W	Willong	–
48, 49, 50	Ventspils	Windau, N	Willong	–
51, 52, 53	Piltene	Pilten, W	Willong	–
54, 55, 56	Ēdole	Edwahlen, NW	Willong	Baer
57, 58, 59	Dundaga	Dondangen, N	Willong	Baron Sacken Majorat

Pielikuma nobeigums

III sējums. ESTLAND – IGAUNIJA

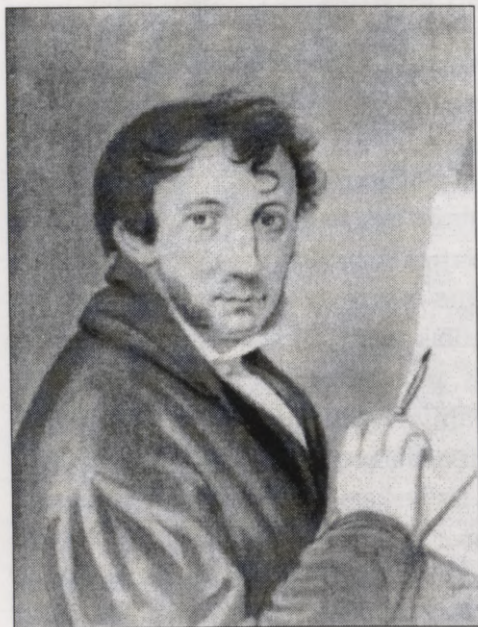
Lapas nr.	Pils nosaukums igauniski	Pils nosaukums albumā vācu valodā un debespuše, no kuras zīmēta fasāde	Autora paraksts
1, 2	Lihula	Leal	C. Faehlmann
3, 4	Rakvere	Wesenberg, S	C. Faehlmann
5, 6	Koluvere	Lohde, SW, SO	C. Faehlmann
7, 8	Hapsalu	Hapsal, W	C. Faehlmann
9, 10	Paide	Weisenstein, O	C. Faehlmann
11, 12	Kiltsi	Ass, O, N	C. Faehlmann
13, 14	Edise	Etz, W	C. Faehlmann
15, 16	Padise	Kloster Padis, N	C. Faehlmann
17, 18	Toolse	Tolsburg, S	C. Faehlmann
19, 20	Porkuni	Borckholm, S	C. Faehlmann
21, 22	Kiviloo	Fegfeuer, O	C. Faehlmann
23, 24	Kuimetsa	Kloster Kuimetz	C. Faehlmann
25, 26	Pirita	Kloster Brigitten, W	C. Faehlmann
27, 28	Vasknarva	Nyschlott, O	C. Faehlmann

Barona Karla fon Ungerna-Šternberga zīmētie Vidzemes pilsdrupu skati

Viduslaiku pilis līdz mūsdienām saglabājušās kā drupas, kuru bojāeja laika zoba ietekmē visu laiku turpinās. Arī tajos pieminekļos, kuri ir konservēti vai restaurēti, viena otra vērtīga arhitektūras detaļa ir zudusi vai skatam apslēpta. Tāpēc īpaša nozīme ir pirms vairākiem gadsimtiem veiktiem piļu attēlojumiem, kuros parādītas tagad vairs nesaglabātās celtņu daļas, kā arī to tuvākā apkārtnē. 19. gs. pirmajos gadu desmitos vairāku Vidzemes piļu zīmējumus darinājis Baltijas vācu mākslinieks Karls Ungerns-Šternbergs, bet tikai daži no viņa darbiem ir iespiesti un plašāk pazīstami. Tāpēc šajā nodaļā būs dots īss ieskats viņa dzīvē un veikumā, dokumentējot Latvijas viduslaiku pilis.

Mākslinieks K. Ungerns-Šternbergs, pilnā vārdā Johans Karls Emanuels barons Ungerns-Šternbergs, cēlies no senas Baltijas muižnieku dzimtas, kurai jau kopš viduslaikiem piederējuši lieli zemes īpašumi Vidzemē un Igaunijā. K. Ungerns-Šternbergs dzimis 1773. gada 23. janvārī Pašlepas (*Paschlepp*) muižā netālu no Hāpsalu Igaunijā [Neumann 1908a, 162]. Viņš apprecējies 1797. gadā ar Augusti fon Rozenu, un viņiem bijuši divi dēli. Jaunākais – Rūdofs (1812–1870) savas dzīves laikā apkopojis vēstures dokumentos atrodamās ziņas par dzimtu, un tās vairākos sējumos ar citu vēsturnieku papildinājumiem izdotas no 1875. līdz 1939. gadam [Ungern 1875; Essen 1939]. Pēc vēstures dokumentiem secināts, ka dzimtas pirmo locekļu vārdi Latvijā sastopami jau no 13. gadsimta. Šternbergu izcelsme saistīta ar līdzīga nosaukuma pilīm Frankonijā (*Franken*) vai Vestfālenē Vācijā. Pārstāstīta arī dzimtas leģenda par 1211. gadā no Bohēmijas uz Livoniju ar 1000 algotņiem atnākušo Johanu no Šternbergas, kurš kareivjus savervējis pie Ungārijas robežas un tāpēc ieguvis pievārdu *de Hungaria*, kas jau 1262. gada dokumentos esot pārvērties par *von Ungern* [Ungern 1875, 6–8].

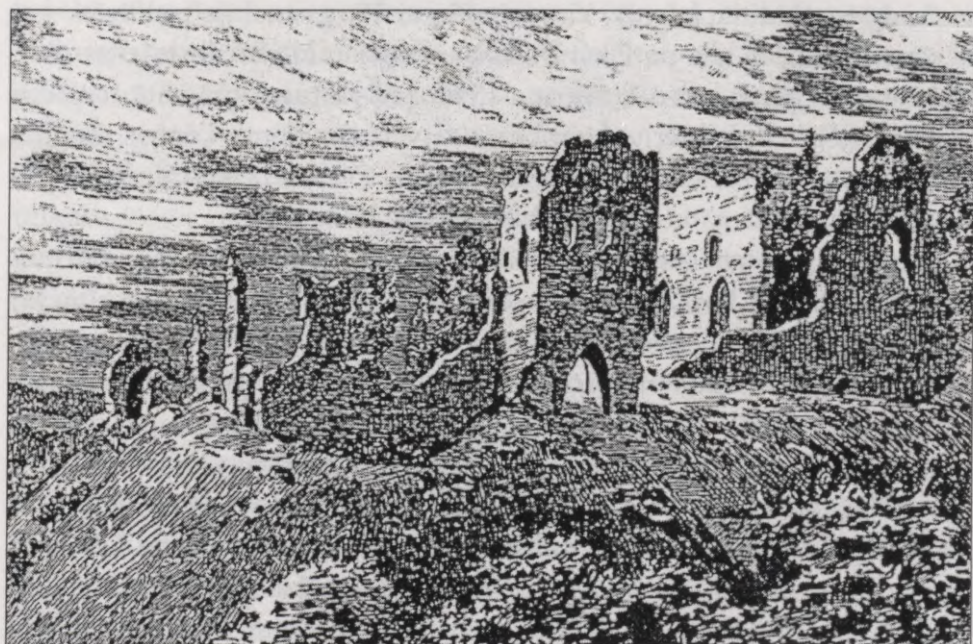
K. Ungerns-Šternbergs jau bērnībā labprāt zīmējis, tomēr sākotnēji studijām Vācijā izvēlējies jurisprudenci. Pēc atgriešanās Igaunijā 1803.–1806. gadā viņš strādājis par Bruņniecības un citu iestāžu sekretāru, kā arī zīmēšanas skolotāju Tallinas Domskolā. 1806. gadā K. Ungerns-Šternbergs izšķīrās pilnībā pievērsties mākslai, atkal devās uz Vāciju un

109. att. Karls fon Ungerns-Šternbergs. Pašportrets 1810. gadā

studēja glezniecību Drēzdenē, bet pēc atgriešanās Igaunijā darbojies par portretistu un litogrāfijas tehnikā izgatavojis Tartu Universitātes profesoru ģimenes. 1810.–1829. gadā K. Ungerns-Šternbergs vairākkārt veicis ceļojumus pa Igauniju un Vidzemi, zīmējot ainavu skices, pilsdrupu skatus, kapakmeņus, ģerboņus un citus senatnes lieciniekus, jo viņam bijis nodoms savākt skices Baltijas skatu albuma sagatavošanai un izdošanai, kas tomēr nav realizējies. Mākslinieks miris 1830. gada 30. martā Igaunijā – Birkasā (*Birkas*) [Lenz 1970, 825] vai Tallinā [Neumann 1908, 162].

K. Ungerns-Šternbergs bijis sava laika ievērojams mākslinieks, un ziņas par viņa dzīvi un darbiem ievietotas ne tikai V. Neimana Baltijas mākslinieku leksikonā [Neumann 1908a, 162], bet arī Vācijā iznākušās biogrāfiskās vārdnīcās [Thieme/Becker 1939, 576; Nagler 1852, 479].

110. att. Siguldas pilsdrupas no dienvidaustrumiem 1810. gadā.
Augšā – Karla fon Ungerna-Šternberga sēpijas zīmējums, apakšā – pēc tā paša zīmējuma
19. gs. otrajā pusē gatavots vara grebums, kurā detaļas atšķiras no oriģināla

No vairākiem mākslinieka zīmētajiem pašportretiem viens publicēts dokumentu krājumā par Ungernu-Šternbergu dzimtu [Essen 1939]. Par mākslinieku saglabājusies arī leģenda, ka viņš 1790. gadā uz kāda vēdekļa uzgleznojis jūras kauju starp krieviem un zviedriem pie Tallinas un uzdāvinājis Krievijas ķeizarienei Katrīnai II [Hehn 1893, 335]. Šo nostāstu V. Neimanis savā leksikonā gan apzīmējis par sadomātu [Neumann 1908a, 162].

K. Ungerna-Šternberga nerealizētā iecere apkopot Vidzemes un Igaunijas senatnes pieminekļiem veltītos zīmējumus skatu albumā bija tipiska sava laika parādība. Kopš 18. gadsimta beigām, pieaugot interesei par savas dzimtās zemes pagātņi, daudzi Baltijas profesionāli mākslinieki un amatieri gatavoja skatu albumus gan ar pašu zīmētiem, gan kopētiem senatnes pieminekļu attēlojumiem. No tiem ievērojamākā ir milzīgā J. K. Broces attēlu kolekcija, bet no tolaik publicētiem darbiem pazīstamākais ir V. Z. Štāfenhāgena "Baltijas skatu albums" trīs sējumos, kas iznāca 1857.–1867. gadā. K. Ungerns-Šternbergs savus zīmējumus izgatavoja sēpijas tehnikā, kas ir līdzīga akvarelīm (sēpija – no Vidusjūras tinteszivs iegūta brūngana krāsviela, kuru šķīdina ūdenī). Viņa zīmējumi 19. gs. nebija publicēti, bet vēsturniekiem tie bija pazīstami un reizēm izmantoti kā ilustrācijas publikācijās. Tā, piemēram, T. Šimana Livonijas vēstures grāmatā iespiesti vairāki attēli – K. Ungerna-Šternberga sēpijas zīmējumu kopijas tērauda grebumā, no kurām uz Latviju attiecas viens Cēsu un viens Siguldas pils skats, abi no 1810. gada [Schiemann 1887, 83, 299].

20. gs. sākumā Tallinā R. fon der Leja (*Ley*) izdevniecībā publicētas 36 atklātnes, uz kurām reproducētas K. Ungerna-Šternberga zīmētas Vidzemes un Igaunijas ainavas ar pilsdrupu skatiem un Tallinas senajiem nocietinājumiem. Atklātnes izdotas četrās sērijās – komplektos pa 8 katrā, bet pēc pārdošanas tās izmantotas kā pastkartes, izklīdušas pasaulē un kopumā vairs nav atrodamas. Tāpēc nozīmīga ir precīzā informācija, kuru par K. Ungerna-Šternberga darbu izdošanu atklātņu veidā jau tajā pašā gadā Rīgas dienas presē publicējis Baltijas piļu pētnieks K. fon Lēviss of Menārs [Löwis 1908]. Pēc viņa sniegtajiem datiem, skatu kartes izgatavotas 1908. gadā Mīnhenē F. Brukmana darbnīcā mecotintas tehnikā, panākot iespējami tuvu līdzību oriģināliem, kurus K. Ungerns-Šternbergs darinājis kā gleznieciskus brūnganus sēpijas zīmējumus. Katras sērijas atklātnes bijušas ievietotas papīra aploksnē ar visām četrām aploksnēm vienādu

titula attēlu – kokgriezumā darinātu Ungernu Tallinas mājas zīmējumu, kurš iespiests arī mecotintas tehnikā kā I sērijas 1. pastkarte. Iespējams, ka K. Ungerns-Šternbergs dzīvojis paša zīmētajā senajā dzimtas mājā Tallinas Domkalnā vai arī tajā viesojies pie radiem un vecā pils celtnē radījusi viņa interesi par senatnes pieminekļiem.

Pēc K. fon Lēvisa of Menāra ziņām, pastkaršu I sērija veltīta Tallinas senām celtnēm un nocietinājumiem, bet II sērija, kā arī atsevišķas pastkartes III un IV sērijā rāda Igaunijas pilis. Bez tam trešajā un ceturtajā komplektā iekļauti divpadsmit Vidzemes piļu attēlojumi. Katrai pastkartei otrā pusē ir uzraksts – norāde par izdevēju (*Verlag R. von der Ley, Reval*), attēloto vietu un autoru: *gez. n.d. Natur v. C. v. U.St. i. J. 18...* (no dabas zīmējis Karls fon Ungerns-Šternbergs 18... gadā). Jau K. fon Lēviss of Menārs izteicis nožēlu, ka K. Ungerna-Šternberga zīmējumi nav izdoti albumā ar īsu tekstu, jo no 19. gs. sākuma saglabāties maz seno celtnu attēlu un tie ir grūti pieejami. Tagad – gandrīz pēc simt gadiem minēto četru sēriju atklātnes kopumā vairs nav atrodamas nevienā Rīgas bibliotēkā, tikai Baltijas Centrālajā bibliotēkā O. Bonga krājumā glabājas četri Tallinas skati – I sērijas 1., 4. un 5., kā arī II sērijas 4. atklātne. Atsevišķas pastkartes ar K. Ungerna-Šternberga zīmējumiem ir pazīstamas kolekcionāru vidū.

Tālāk uzskaitīti visos četros komplektos ievietotie attēli, dodot latviski tulkotu vietas norādi un izgatavošanas gadu pēc uzraksta uz tām pastkartēm, kuras bijušas šī darba autores rīcībā. Par pārējām pastkartēm iekavās dota informācija, kas publicēta minētajā K. fon Lēvisa of Menāra rakstā. Cipari katras rindas sākumā apzīmē pastkaršu sēriju (I–IV) un kārtas numuru (1–8), kas rakstīts uz atklātnes.

I/1 Vecā Ungernu māja Tallinas Domkalnā pie Cisterciešu vārtiem, 1825.

I/2 (Cisterciešu vārti (Cister – oder Süsterpforte) Tallinā, 1825).

I/3 (Tallinas pils, 1818).

I/4 Tallinas pilsētas mūra senā daļa II, 1811.

I/5 Piritas klosteris pie Tallinas no ZA, 1820.

I/6 (Tallinas Jūras vārti, 1818).

I/7 (Tallinas Sv. Olava baznīcas interjers, 1820).

I/8 (Padises klosterbaznīcas iekštelpa, 1795).

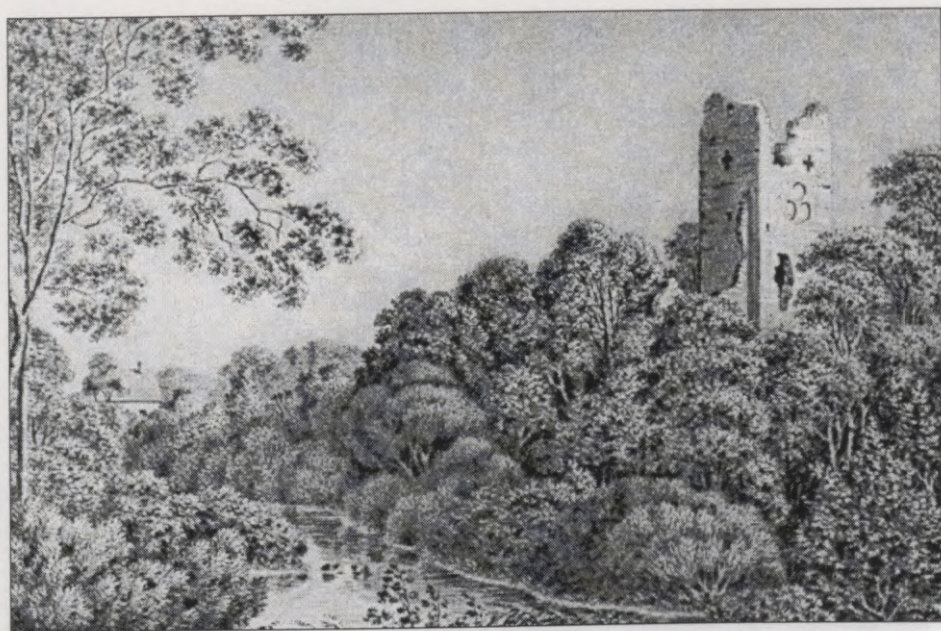
- II/1 Hāpsalu pilsdrupas pret austrumiem, 1805.
- II/2 (Rakveres pils un pilsēta (Wesenberg), 1807).
- II/3 Paides pilsdrupas (Weissenstein), 1810.
- II/4 Padises klosteris, 1827.
- II/5 (Porkuni pilsdrupas (Borckholm), 1824).
- II/6 (Marijas kapelas drupas pie Maholmas, 1828).
- II/7 (Viljandi pilsdrupas (Fellin), 1827).
- II/8 (Tartu Doma baznīca, 1803).

- III/1 (Laiuses pilsdrupas (Lais), 1828).
- III/2 Cēsu pils no DR, 1810.
- III/3 Ērgļu pils Cēsu apriņķī, 1826.
- III/4 Āraiši pie Cēsīm, 1810.
- III/5 Rauna pie Cēsīm.
- III/6 Turaidas pils, 1810.
- III/7 Turaidas pils un pāri ielejai Siguldas drupas, 1810.
- III/8 (Turaidas galvenais tornis un Sigulda fonā, 1829).

- IV/1 (Siguldas pilsdrupas no DA, 1810).
- IV/2 Sigulda pret DR, 1810.
- IV/3 Pie Siguldas un Krimuldas Gaujas ielejā, 1810.
- IV/4 Gūtmaņa ala preti Siguldai, 1810.
- IV/5 Alūksne Vidzemē, 1826.
- IV/6 (Tārvastu pils (Tarwast), 1827).
- IV/7 (Helves pils (Helmet), 1827).
- IV/8 Augstroze Limbažu apriņķī, 1810.

Tā kā K. fon Lēvisa of Menāra raksts avīzē *Düna-Zeitung* [Löwis 1908] zināms retam piļu pētniekam, nozīmīgākas ir bijušas norādes uz K. Ungerna-Šternberga zīmētajiem Latvijas un Igaunijas piļu skatiem uz publicētajām atklātnēm, kas iespiesta "Piļu leksikonā" 1922. gadā [Löwis 1922, 43]. Citi K. Ungerna-Šternberga darbi, šķiet, K. fon Lēvisam of Menāram nav bijuši pazīstami, bet atsevišķus piļu skatus publicējuši citi pētnieki.

Drīz pēc pastkaršu izdošanas kādā novadpētnieka darbā iespiests Raunas skats [Eglits 1909, 64]. Mākslas vēsturnieks Armīns Tūlse savā 1942. gadā izdotajā grāmatā kā ilustrācijas ievietojis mākslinieka

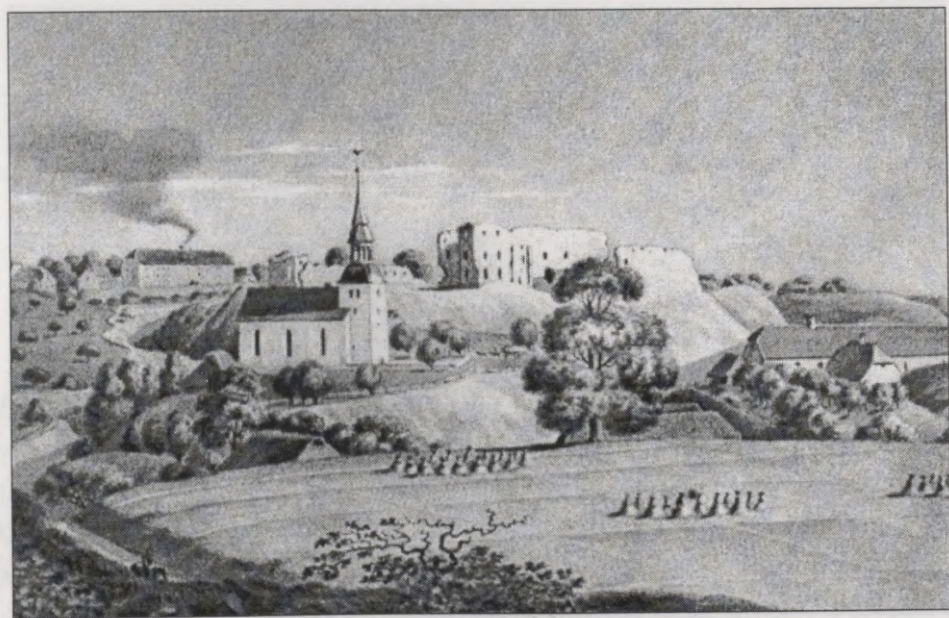
111. att. Cēsu pils no dienvidrietumiem 1810. gadā.
Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums

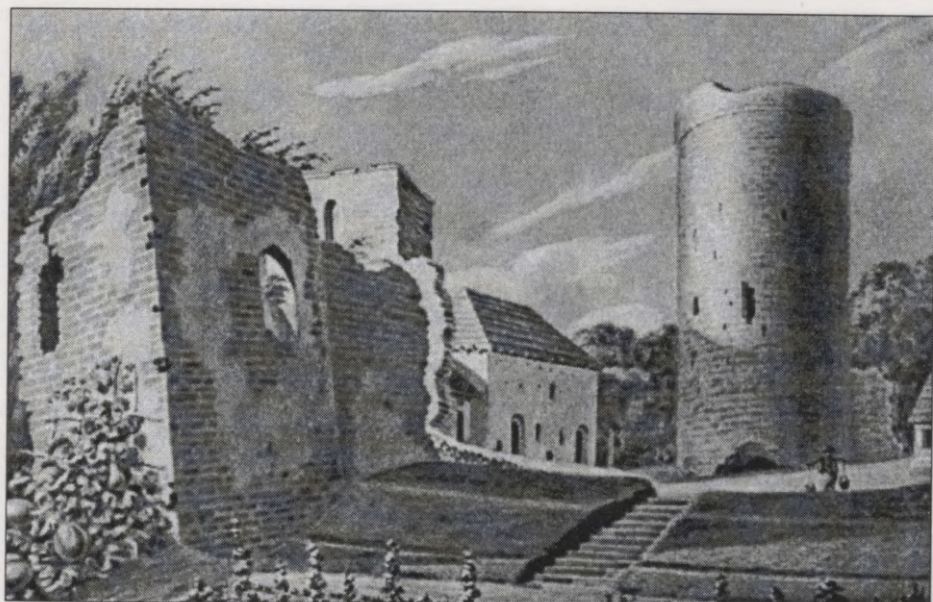
112. att. Ērgļu pils Cēsu apriņķī 1826. gadā.
Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums

113. att. Āraiši pie Cēsīm 1810. gadā.
Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums

114. att. Rauna pie Cēsīm.
Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums

115. att. Turaidas pils 1810. gadā.
Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums

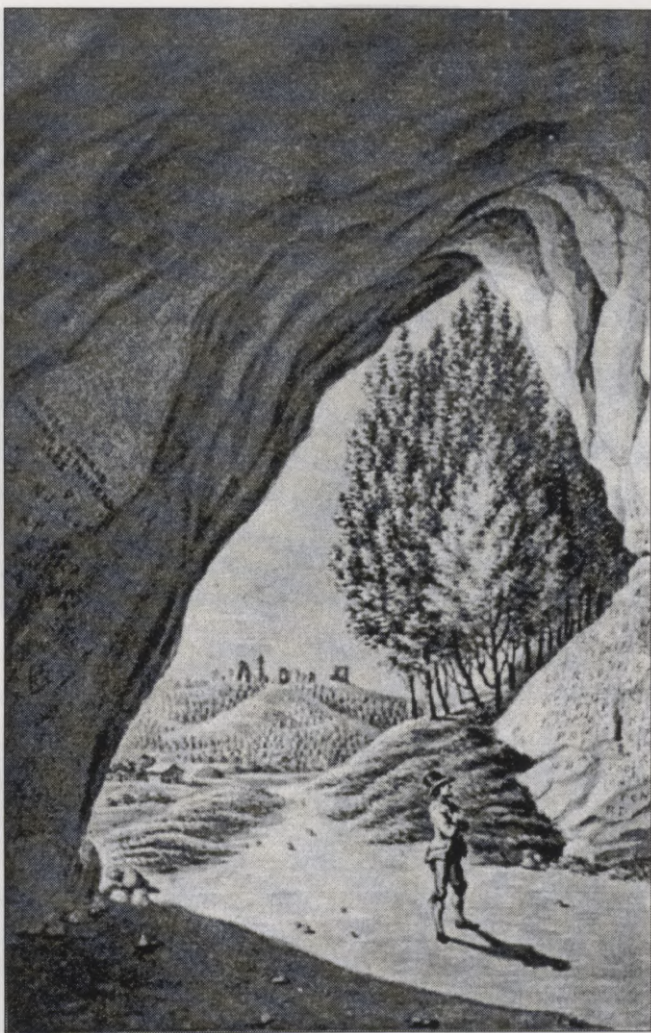
116. att. Turaidas pils un pāri ielejai redzamās Siguldas pilsdrupas 1810. gadā.
Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums

117. att. Sigulda pret dienvidrietumiem 1810. gadā.
Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums

118. att. Pie Siguldas un Krimuldas Gaujas ielejā 1810. gadā.
Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums

119. att. Gūtmaņa ala
pretī Siguldai 1810. gadā.
Karla fon Ungerna-
Šternberga zīmējums

K. Ungerna-Šternberga zīmētus trīs Latvijas (Vecdole 1829, Sigulda 1810, Cēsis 1825) un trīs Igaunijas piļu skatus [Tuulse 1942, Abb. 11, 66, 119, 32, 126, 223]. Viņš arī norādījis, ka tās ir reprodukcijas no oriģināliem, kas glabājušies Igaņu literārās biedrības bibliotēkā Tallinā [Tuulse 1942, 401].

Vēsturnieks Pauls Kampe savā leksikonā sniedzis īsas ziņas par K. Ungerna-Šternberga dzīvi un daiļradi [Campe 1951, 388], kā arī uzskaitījis vairāk nekā 20 viņa darbu fotogrāfiju, kas glabājas Vācijā, Mārburgas attēlu arhīvā [Campe 1957, 230, 231]. No Latvijas pilīm minēta Ērgeme (plāns un skats – Broces 1773. g. zīmējuma kopijas), Cēsis (četri pils skati, plāns

120. att. Alūksne Vidzemē 1826. gadā.
Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums

121. att. Augstroze Limbažu apriņķī 1810. gadā.
Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums

ap 1800. un 1829. g.), Augstroze, Krimulda (2 skati), Sigulda (2 skati), Turaida (1810. un 1829. g. skats), Lielvārde 1829. g., Lugaži (kopija pēc Broces), Alūksne (divi skati no 1826. g.), kapa plāksne no Lielstraupes pils (kopija pēc Broces), plāns pilskalnam pie Smiltenes, Āraiši 1828. g., Aizkraukle (plāns un skats 1829. g.), Koknese 1829. g., Limbaži (1629. g. plāna kopija), Rīgas pils Pletenberga un Marijas cīņi, Doma baznīcas kapakmens (kopija pēc Broces), Ikšķiles baznīcas skats 1829. g. un Raunas skats.

Precīzas ziņas par Latvijas piļu skatiem Igaunijas Vēstures muzejā Tallinā, kur K. Ungerna-Šternberga darbi nonākuši pēc Otrā pasaules kara, publicējis vēsturnieks Aleksandrs Jansons 1961. gadā [Jansons 1961, 169]. Viņš uzskaitījis K. Ungerna-Šternberga izgatavotus 47 attēlus, kuros redzamas Vidzemes 18 pils – attēlojumi ainavā, 6 piļu plāni – J. K. Broces zīmējumu kopijas, kā arī vairākus citus zīmējumus – bruņinieka krustu pie Lielvārdes pils, Salaspils baznīcu, Ikšķiles baznīcas pilāru un kristāmtrauku. Darbi izgatavoti tušas vai sēpijas tehnikā uz dažāda formāta papīriem, kuru izmērs mazākajiem ir ap 14x20 cm, bet lielākajiem – ap 24x38 cm.

Pēc gadaskaitļu norādēm uz zīmējumiem var secināt, ka mākslinieks pirmo reizi Vidzemē bijis 1810. gadā, kad apceļojis servietas gar Gauju, zīmējot Cēsu, Āraišu, Turaidas, Siguldas un Krimuldas pils un apkārtnes ainavas. Otrs lielāks ceļojums noticis 1829. gada vasarā, kad mākslinieks mēneša laikā devies no Alūksnes līdz Koknesei, tad gar Daugavu līdz Rīgai un atpakaļ uz Valku. Datums uz zīmējumiem ļauj spriest par viņa maršrutu – 27. jūlijā apmeklēta Alūksne, 3. augustā – Lielvārde, 6. augustā – Sēlpils, 7. augustā – Koknese, 9. augustā – Aizkraukle un Ikšķile, 10. augustā – Vecdole un Salaspils, bet 24. augustā – Valka. Šajā pašā ceļojumā droši vien zīmēts vēl viens Cēsu, Cesvaines un Raunas pils attēls, kā arī Rīgas skats no Pārdaugavas, kuri datēti ar 1829. gadu bez precīzas datuma norādes. Vēl K. Ungerns-Šternbergs Vidzemē bijis 1826. gadā, kad datēti Alūksnes un Ērgļu pils zīmējumi, bet 1828. gadā apmeklējis Limbažus un ap 1830. gadu – Augstrozi. Viņš esot izgatavojis arī Trikātas attēlu, kura datējums, pēc A. Jansona ziņām, ir 1833. gada 4. jūlijs [Jansons 1961, 173]. Te, šķiet, ieviesusies kļūda, jo 1830. gadā K. Ungerns-Šternbergs miris. Bez tam K. Ungerna-Šternberga materiālos minēts arī viņa zīmēts plāns Smiltenes pilskalnam – jādodomā, vienīgajam šajā apkārtņē esošajam Cērtenes pilskalnam.

122. att. Vecdoles pilsdrupas 1829. gadā.
Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums

A. Jansona rakstu ilustrē vairāki attēli, divos no tiem redzamas K. Ungerna-Šternberga zīmētas Augstrozes un Kokneses ainavas.

Atsevišķi K. Ungerna-Šternberga izgatavoti Vidzemes piļu zīmējumi iespiesti arī citās publikācijās. Vēsturnieks Roberts Malvess 1977. gadā sagatavotajā un 1995. gadā pēc viņa nāves publicētajā apcerējumā par Cēsu pils senākajiem skatiem aplūkojis arī K. Ungerna-Šternberga izgatavotus četrus tušas un sēpijas zīmējumus [Malvess 1998, 278, 296, 304, 306]. Tajos redzama Cēsu pils no dienvidiem 1810. gadā, Cēsu pilsdrupas no rietumiem 1810. gadā, Cēsu pils un pilsētas skats 1829. gadā un nedatēts Cēsu attēlojums no dienvidiem. Publicēti arī divi K. Ungerna-Šternberga pārzīmēti Cēsu pilsētas plāni no Tallinas muzeja [Malvess 1995, 218, 225]. Kā šo zīmējumu glabāšanās vieta norādīts Igaunijas Vēstures muzejs Tallinā, dodot inventāra numuru, bet fotonegatīvu numuri liecina par to glabāšanu toreizējā Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantora arhīvā Rīgā. Diemžēl, mainoties iestāžu pakļautībai, arhīvs tagad pievienots Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijai, bet minētie negatīvi vairs nav atrodam.

Trīs K. Ungerna-Šternberga zīmēti skati – viens Siguldas un divi Turaidas pils attēlojumi uz R. Leja Tallinā 1908. gadā izdotajām atklātnēm – ir publicēti Turaidas muzeja līdzstrādnieka E. Jemeljānova rakstā par pastkaršu kolekciju ar minēto piļu attēliem [Jemeljānovs 1999, 176, 186].

Kāda ir K. Ungerna-Šternberga zīmēto Vidzemes ainavu nozīme piļu pētniekiem mūsdienās? Vispirms tie ir gandrīz divsimt gadu seni zīmējumi – attiecīgās pils vai tās tuvākās apkārtnes attēlojumi, kas parāda toreizējo kultūrainavu – labākos skatpunktus, apkārtnes panorāmu, pakalnus ar mazāku koku apaugumu. To vidū skatu piesaista romantikas apdvestas, iespaidīgas viduslaiku piļu drupas. Tie ir savam laikam, 19. gs. pirmajai pusei, raksturīgi attēlojumi, kuros redzama interese par savas zemes vēsturi un vēlēšanās dokumentēt nozīmīgus senatnes pieminekļus. Būdam mākslinieks, K. Ungerns-Šternbergs savos darbos galveno vērību veltījis izteiksmīgai kompozīcijai, populāram skatpunktam ar koku kulisēm, romantiskai stafāžai – govīm, ganiņam ar aitām, aulekšojošiem zirgiem, kā arī gaismēmām. Tāpēc reizēm efektīgs apgaismojums, piemēram, attēlojot Cēsu pili pret sauli, neļauj labi redzēt piļu pētniekam nozīmīgu detaļu – noēnotā priekšpils torņa šaujamlūku.

K. Ungerna-Šternberga zīmētie Vidzemes piļu skati ir dažādi – daļā attēlu pilsdrupas ir ainavas nenozīmīgs elements, tās plašajās apkārtņē ir tik tikko ieraugāmas, kā Āraišu un Raunas skatos. Turpretī tieši senajām drupām pievērsta galvenā vērība Cēsu pils skatā, kur uzsvērts mūru un torņu varenums. Cēsis K. Ungerns-Šternbergs zīmējis vairākkārt, parādot pili dažādos rakursos no raksturīgākajiem skatpunktiem. Tomēr tie visi ir kopskati, kuros nejauši iezīmēta kāda detaļa, piemēram, torņu augšmalu rotājošā arkatūras josla. Īpaši nozīmīgi ir skati no tām pilīm, kuras vairs nav saglabājušās, – tāds ir Ērgļu pils tornis, kas nopostīts līdz ar zemi Otrā pasaules kara laikā. Tāpat Turaidas un Siguldas pils attēli parāda mūru stāvokli pirms divsimt gadiem, kad nodrupumu bija daudz mazāk.

Līdz šim Latvijā pazīstami tikai nedaudzi grāmatās vai pastkartēs publicēti K. Ungerna-Šternberga zīmēti Vidzemes piļu attēlojumi. Tāpēc iepazīšanās ar npublicēto materiālu Igaunijas Vēstures muzejā Tallinā varētu būt nozīmīga konkrētu piļu pētniekiem, parādot gandrīz divsimt gadu senu apkārtnes ainavu un varbūt dodot arī atsevišķas atziņas par piļu būvēsturi.

Pielikums

Ziņas par Karla fon Ungerna-Šternberga zīmētiem Latvijas pieminēkliem

Pils nosaukums	Oriģināli Igaunijas Vēstures muzejā Tallinā [Jansons 1961]	R. fon Leja (<i>R. von Ley</i>) Tallinā 1908. g. iespiestās pastkartes sērija, nr., datējums	Fotoreprodukcijas Vācijā, Mārburgā <i>Bildarchiv</i> [Campe 1957, 230, 231]
Aizkraukle	1) skats, 9. aug. 1829 2) plāns, ap 1829		Plāns un skats, 1829
Alūksne	1) skats, ap 1826 2) skats, 1826 3) skats no DA, 27. jūl. 1829	IV/5 – 1826	1) skats, 1826 2) skats, 1826
Āraiši	Skats, 1810	III/4 – 1810	Skats, 1828
Augstroze	Skats, ap 1830	IV/8 – 1810	
Bērzaune	Skats, 10. jūl. ap 1840		
Cēsis	1, 2) plāni, nedatēti 3) pilsētas skats no DR, nedatēts 4) skats, 20. jūl. 1801 5) skats no DR, 1810 6) skats no DA, 1810 7) skats, 1829	III/2 – 1810	1, 2) pils skati, ap 1800 3) plāns, nedatēts 4) pilsētas plāns (kopija no Broces) 5, 6) skati, 1829
Cesvaine	1) plāns, nedatēts 2) skats, 30. jūl. 1829		
Ērgli	Skats, 1826	III/3 – 1826	
Ērgeme	1) plāns (1773. g. – kopija) 2) skats (Broces 1775. g. zīmējuma kopija)		Broces 1773. g. plāns, kopēts ap 1800
Ikšķile	1) baznīcas pilārs, kristāmtrauks 2) skats, 9. aug. 1829		1) baznīcas DA skats, 1829 2) kristāmtrauks, <i>M. Jürgens</i> kopija, 1856
Jelgava	Skats, nedatēts		
Koknese	1) skats, 7. aug. 1829 2) skats, 1829		Skats no Z, 1829
Krimulda	1) skats, nedatēts 2) skats, 1810		2 skati, ap 1800

Pielikuma nobeigums

Pils nosaukums	Oriģināli Igaunijas Vēstures muzejā Tallinā [Jansons 1961]	R. fon Leja (<i>R. von Ley</i>) Tallinā 1908. g. iespiestās pastkartes sērija, nr., datējums	Fotoreprodukcijas Vācijā, Mārburgā <i>Bildarchiv</i> [Campe 1957, 230, 231]
Lielstraupe			Kapa plāksne baznīcā (Broces zīmējuma kopija, 1829)
Lielvārde	1) krusts pie baznīcas 2) skats, 3. aug. 1829 3) skats, 8. aug. 1829		Skats, 1829
Limbaži	1) plāns, nedatēts 2) skats, 1828		1) 1629. g. plāna kopija 2) plāns, 1829
Lugaži	1692. g. plāns pēc Broces, kopēts 1829		1) Broces 1692. g. plāna kopija, 1829 2) skats uz baznīcu, M. Jürgens kopija, 1856
Rauna	1) skats, nedatēts 2) skats, 1829	III/5 – nedatēts	Skats, 1829
Rīga	Skats no Pārdaugavas, 1829		1) Rīgas pils, Marijas un Pletenberga ciļņi 2) Doma baznīcas kapakmens, Broces zīmējuma kopija, 1829
Salaspils	1) skats, 1829 2) skats, 10. aug. 1829		
Sēlpils	1) skats, 6. aug. 1829 2) skats, 6. aug. 1829		
Sigulda	1) Gūtmaņa ala, 1810 2) skats no DA, 1810 3) skats uz Gaujas senleju, 1810 4) skats no DR, 1810	IV/1 – skats no DA 1810 IV/2 – skats no DR 1810 IV/3 – Gaujas senleja 1810 IV/4 – Gūtmaņa ala 1810	2 skati, ap 1800
Smiltenes pilskalns	Plāns, nedatēts		Plāns, nedatēts
Trikāta	Skats, 4. jūl. 1833		
Turaida	1) skats, nedatēts 2) skats, 1810 3) nedatēts	III/6 – 1810 III/7 – 1810 III/8 – 1829	1) skats, 1810 2) skats, 1829
Valka	Skats, 24. aug. 1929		
Vecdole	Skats no ZA, 10. aug. 1829		

Nobeigums

Iepazīstot iepriekšējo paaudžu piļu pētnieku centienus, cieņu un apbrīnu izraisa daudzie apraksti un zīmējumi, biezie izpētes sējumi, manuskripti un publikācijas. Tomēr vienlaikus rodas jautājums – kāpēc nav dokumentēts vairāk, jo daudzu piļu arhitektūra tieši beidzamajos divos gadsimtos strauji gājusi bojā. Vēl pirms divsimt, simt vai pat piecdesmit gadiem virs zemes pacēlās ievērojami pilsdrupu mūri, kas tagad jau pārvērtušies bezveidīgās drupu kaudzēs. Tāpēc grāmatā, stāstot par piļu izpētes attīstību, vienlaikus mēģināts parādīt, kāda bijusi laikabiedru attieksme pret viduslaiku pilsdrupām, kuras tagad dēvējam par arhitektūras un arheoloģijas pieminekļiem; kas tās vairāk postījis – laika zobs vai cilvēku nevērīgā attieksme; kas tās sargājis un pētījis – ierēdņi, zinātnieki vai senatnes interesenti. Uzreiz jāteic, ka valsts atbalsts būtiskus rezultātus devis tikai tad, ja pie darba ķērušies entuziasti, kas nav žēlojuši ne laiku, ne spēku, ne savus līdzekļus, lai iespējami vairāk uzzinātu, precīzāk dokumentētu, plašāk un dziļāk izpētītu, jaunatrstos faktus apkopotu rakstos un grāmatās, darot tos pieejamus citiem pētniekiem. Tomēr blakus šādiem plaši pazīstamiem un augstu vērtētiem darbiem jāmin arhīvos un bibliotēkās glabātie nublicētie manuskripti un izpētes materiāli. To lielākā daļa līdz šim palikusi neizvērtēta un pētniecības procesā neiesaistīta. Tāpēc jānāk jauniem pētniekiem – vēsturniekiem un mākslas vēsturniekiem, arhitektiem un arheologiem, kas rakstīs nākamās lappuses Latvijas viduslaiku piļu izpētē.

Nepublicētie avoti un saīsinājumi

- BCB – Baltijas Centrālā bibliotēka (Rīga, Riharda Vāgnera iela 4)
Reinholda Gulekes arhivs.
Karla fon Lēvisa of Menāra arhivs.
- ILM – Igaunijas Literatūras muzejs (*Eesti Kirjandusmuuseum* – Tartu, Vanemuise 42)
E. P. Körber. *Vaterländische Merkwürdigkeiten I. Topographie und Geschichte der vornehmsten alten Schlösser, Klöster und anderer merkwürdigen Orte in Lief-, Ehst- und Curland in alphabetischer Folge mit gehörigen Grundrissen und Abbildungen*, 1802. 363 S. (ÖES MB 56).
E. P. Körber. *Vaterländische Merkwürdigkeiten V. Materialien zur Geschichte und Topographie aller Städte Lief- und Ehstlands mit vielen und getreuen Abbildungen*, 1803. 276 S. (ÖES MB 60).
E. P. Körber. *Nachrichten vom Schlosse Treiden, denen Kirchen auf Loddiger u. Treiden und ihrer Predigern*, 1840. 5 S. (ÖES MA 174:3).
- LAB RRGN – Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa (Rīga, Rūpniecības iela 10)
J. C. Brotze. *Sammlung verschiedener liefländischer Monumente, Prospecte, Münzen, Wappen etc.*
Paulucci albums (Ms. 1219).
A. Merkel. *Alterthümer Lief-, Ehst- und Kurlands* (Ms. 242).
E. P. Körber. 2 Fortsetzungen der Liefländischen Alterthümer an Herrn Prof. und Conrector Brotze von Pastor Körber zu Wendau, Ao 1800 in Febr. (F. 25, Ms. 959).
- LNB RGRN – Latvijas Nacionālā bibliotēka, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa (Rīga, Jēkaba iela 6/8)
R. Malvesa rokrakstu fonds (A 105).
R. Širanta rokrakstu fonds (A 285).
Albums "Baltijas piļu un baznīcu drupas" – pārzīmējumi no J. K. Broces (R IL-1/69).
Radetzky J. *Denkmäler aus der Vorzeit Liv-, Ehst- und Kurland's. Ein Beitrag zur Geschichte der Ostsee-Provinzen, gesammelt von Johann von Radetzky* (Rx109,1).

- LVI – Latvijas vēstures institūts, Arheoloģijas nodaļas arhīvs (Rīga, Meistaru iela 10)
Pārskati par arheoloģiskajiem izrakumiem viduslaiku pilis un muižās 1953.–1999. g. (Aizpute, Alsunga, Altene, Alūksne, Āraiši, Bauska, Bramberģe, Cēsis, Cēsu Riekstukalns, Dinaburga, Dobeļe, Dundaga, Dzērbene, Ikšķile, Indrica, Koknese, Lielvārdes Dievukalns, Lielvārde, Lokstene, Laudona, Mārtiņsala, Mūrmuiža, Piltene, Rauna, Rēzekne, Rīgas I ordeņpils – Jura baznīca, Salaspils, Saldus, Sēlpils, Sigulda, Turaida, Valmiera, Ventspils).
- LVM – Latvijas Vēstures muzejs, Vēstures nodaļa (Rīga, Pils lauk. 3)
Albums *Denkmäler aus der Vorzeit Liv-, Ehst- und Kurland's* (VG 618).
Albums *Kurlands Burgen und Ruinen* (VG 629).
Kolekcija: O. E. Schmidt. *Album Balticum* (VN 12441/1-65).
- LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs (Rīga, Slokas iela 16)
554. fonds. Kurzemes hercogu arhīvs.
1583. fonds. K. fon Lēvisa of Menāra arhīvs.
2909. fonds. Rīgas pilsētas un patrimoniālā apgabala karšu kolekcija.
4038. fonds. Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības fonds.
4060. fonds. Latvijas vēstures institūta fonds.
5759. fonds. Kurzemes literatūras un mākslas biedrības fonds.
6828. fonds. Karšu un plānu kolekcija.
6999. fonds. Kurzemes zemes arhīvs.
7348. fonds. Vidzemes arķu revīziju materiāli.
7404. fonds. Vidzemes muižu plānu un aprakstu fonds.
- StKA – Karaliskais Kara arhīvs (*Kungl. Krigsarkivet*, Stockholm, Banērgatan 64)
Utländska kartor, stads- och fästningsplaner. Östersjöprovinserna (SFP).
Handritade kartverk:
Nr. 11 *Olof Örnehufvud. Svenska Plante Booken*, 1637.
Nr. 12 *Heinrich Thome. Utländske och inlandske slott, städer och Fästen*, 1624–1635.
Nr. 13 *Erik Dahlberg. Delineationer och Grundritningar utaff största deelen af Sweriges Rijkets Fästningar och fortresser.*, 1675.
Nr. 15 *Johan Gabriel Banier. Boken 1700.*
Topografiska planscher.
Historiska planscher.
- VKPAI – Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, Pieminekļu dokumentācijas centra arhīvs (Rīga, Klostra iela 5/7)
A. Tūlses materiāli.
Bij. Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantora arhīvs – vēsturiskās un arhitektoniskās izpētes, kā arī restaurācijas projektēšanas materiāli par viduslaiku pilīm un muižām 1960.–1993. gadā (Aizpute, Alsunga, Alūksne, Āraiši, Bauska, Bramberģe, Cēsis, Dobeļe, Dundaga, Ēdole, Ērgeme, Ikšķile, Jelgava, Koknese, Lielvārde, Limbaži, Mūrmuiža, Nurmuiža, Rauna, Rīga, Sigulda, Šlokenbeka, Tukums, Turaida, Valmiera, Ventspils).

Izmantotā literatūra un saīsinājumi

- AE 1983 – Arheoloģija un etnogrāfija: Apcerējumi par viduslaiku pilīm un pilsētām Latvijas teritorijā. – Rīga, 1983. – 14. laid.
- Alttoa 1993 – *Alttoa K.* Das Konventhaus in Estland // *Castella Maris Baltici.* – Stockholm, 1993. – Bd. I. – S. 9–16.
- Aluve 1993 – *Aluve K.* Eesti keskaegsed linnused. – Tallinn, 1993.
- Apala 1976 – *Apala Z.* Arheoloģiskie izrakumi Cēsu pilsdrupās 1975. gadā // *ASM 1975.* – Rīga, 1976. – 3.–7. lpp.
- Apala 1983 – *Apala Z.* Daži uz Livonijas kara laiku attiecināmi atradumi Cēsu pili // *Arheoloģija un etnogrāfija.* – Rīga, 1983. – 14. laid. – 14.–23. lpp.
- Apala 1994b – *Apala Z.* Cēsu mūra pili atrastie katlu depoziāti // *Arheoloģija un etnogrāfija.* – Rīga, 1994. – 16. laid. – 110.–115. lpp.
- Apala/Apals 1988 – *Apala Z., Apals J.* Izrakumi Vaidavas pilskalnā un Raunas pilsdrupās // *ASM 1986–1987.* – Rīga, 1988. – 16.–19. lpp.
- Apala/Apals 1991 – *Apala Z., Apals J.* Arheoloģiskie pētījumi Cēsu novadā no 1965. līdz 1990. gadam. – Cēsis, 1991.
- Apala/Ducmane 1998 – *Apala Z., Ducmane K.* Monētu depoziāti Cēsu pili // *Cēsu novada vēsture.* – Cēsis, 1998. – 2. laid. – 7.–16. lpp.
- Apals 1986 – *Apals J.* Arheoloģiskie pieminekļi Gaujas nacionālajā parkā. – Rīga, 1986.
- Apals 1995 – *Apals J.* Āraišu mūra pils arheoloģiskā izpēte // *Cēsu novada vēsture.* – Cēsis, 1995. – 1. laid. – 59.–76. lpp.
- Apals 1996 – *Apals J.* Vēstures avotu ziņas par Āraišu mūra pili // *Arheoloģija un etnogrāfija.* – Rīga, 1996. – 18. laid. – 27.–37. lpp.
- Apals 1998 – *Apals J.* Vendi un Cēsu Riekstu kalns // *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.* – Rīga, 1998. – [1. laid.] – 125.–143. lpp.
- APL 2000 – Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā. – Rīga, 2000.
- Arbusow 1896 – *Arbusow L., sen.* Über die Zeit der Erbauung der Bauskenburg // *Sb. Kurl.* 1895. – Mitau, 1896. – S. 17.
- Arbusow 1901 – *Arbusow L., sen.* Die im Deutschen Orden in Livland vertretene Geschlechter // *Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik 1899.* – Mitau, 1901. – S. 27–136.

- Arbusow 1910 – *Arbusow L., sen.* Nachtrag zu den im Deutschen Orden in Livland vertretenen Geschlechtern // Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik 1907 und 1908. – Mitau, 1910. – S. 33–64.
- Arbusow 1918 – *Arbusow L., sen.* Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. – Rīga, 1918.
- Arbuzovs 1938 – *Arbuzovs L.* Pilis // Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga, 1938. – 16. sēj. – 32237.–32241. sl.
- Ārends 1937 – *Ārends P.* Valsts prezidenta pils // Senatne un Māksla. – 1937. – Nr. 4. – 204.–223. lpp.
- Ārends 1938 – *Ārends P.* Arhitektūras un mākslas vēstures kursi Stokholmā // Latvijas Arhitektūra. – 1938. – Nr. 2. – 78., 79. lpp.
- Ārends 1939 – *Ārends P.* Celtniecības un etnogrāfijas pieminekļu aizsardzība un kopšana 1934–1939 // Senatne un Māksla. – 1939. – Nr. 2. – 15.–21. lpp.
- Ārends 1940 – *Ārends P.* Kurzemes hercogu kapene Viestura piemiņas pilī Jelgavā. – Rīga, 1940.
- Arndt 1753 – *Arndt J. G.* Der Livländischen Chronik Andrei Theil von Liefland unter seinen Herren Meistern. – Halle, 1753.
- Arszyński 1991 – *Arszyński M.* Die Deutschordensburg als Wehrbau und ihre Rolle im Wehrsystem des Ordensstaates Preussen // Das Kriegswesen der Ritterorden im Mittelalter / Hrsg. von Z. H. Nowak. – Toruń, 1991. – S. 89.
- ASM 1972–1998 – Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu ... gada pētījumu rezultātiem. – Rīga, 1973–1999.
- Assmann 1943 – *Assmann E.* Die Grabung auf Burg Uxküll an der Düna // Germanen-Erbe. – 1943. – H. 1/2. – S. 10–18.
- Atgāzis 1969 – *Atgāzis M.* 1968. gada izrakumi Nariņos, Strautniekos un Vecdolē // RT 1968. – Rīga, 1969. – 22.–26. lpp.
- Atgāzis 1979 – *Atgāzis M.* Izrakumi Alūksnes pilī // ASM 1978. – Rīga, 1979. – 10.–17. lpp.
- Atgāzis 1983 – *Atgāzis M.* Par Alūksnes pilī un tajā atrastiem apgaismošanas piederumiem // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga, 1983. – 14. laid. – 24.–39. lpp.
- Atgāzis 1999 – *Atgāzis M.* Vecdoles pils nocietinājumi un apbūve // Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm. – Rīga, 1999. – 312.–348. lpp. – (Latvijas viduslaiku pilis, I).
- Auszug 1853 – Auszug aus der Deutsch – Orden – Chronik // Scriptorum rerum Livonicarum. – Rīga; Leipzig, 1853. – Bd. I. – S. 819–906.
- Baerent 1905 – *Baerent P. D.* Nochmals die Frage: wo lag die Burg Alt-Wenden? // Sb. Rig. 1904. – Rīga, 1905. – S. 231–237.
- Balodis 1911 – *Balodis W. D.* Valmiera. Vēsturisks apcerējums. – Valmiera, 1911.
- Balodis/Tentelis 1938 – Latviešu vēsture / Fr. Baloža un A. Tenteļa red. – 1. sēj., 1. d. – Rīga, 1938.
- Baltiņš 1998 – *Baltiņš J.* Oskars Emīls Šmits // Doma: Rakstu krāj. – Rīga, 1998. – 4. laid. – 28.–34. lpp.
- Baumanis 1988 – *Baumanis O., Grosvalds I., Vītiņa I.* Jauni dati par Rīgas pils celtniecības materiāliem un būvvesturi // LZAV. – 1988. – Nr. 3. – 59.–67. lpp.

- Bauske 1837 – Das Schloss Bauske in Curland // Das Inland. – 1837. – Nr. 48.
- Bebre 1986 – *Bebre V.* 11.–14. gs. ādas apavu atradumi Kokneses pils 1961.–1963. g. izrakumos // ASM 1984–1985. – Rīga, 1986. – 39.–42. lpp.
- Behr 1979 – *Behr U.* Edwahlen und die Behrsche Ecke in Kurland. – Verden; Aller, 1979.
- Beise 1844 – *Beise Th.* Das alte herrmeisterliche Schloss in Riga und dessen neuester Aufbau // Das Inland. – 1844. – Nr. 14.
- Beklemischew 1846 – *Beklemischew P. A.* Ein Blick auf die Ruinen der Schlösser in Livland // Das Inland. – 1846. – Nr. 31, 32.
- Bēms 1984 – *Bēms R.* Apceres par Latvijas mākslu simt gados (18. gs. beigās – 19. gs. beigās). – Rīga, 1984.
- Berga 1982 – *Berga T.* Izrakumi Mūrmuižā // ASM 1980–1981. – Rīga, 1982. – 51., 52. lpp.
- Berga 1990 – *Berga T.* Izrakumi Valmieras mūra pilī // ASM 1988–1989. – Rīga, 1990. – 56.–61. lpp.
- Bernewitz 1886 – *Bernewitz.* Ruine zu Kandau // Sb. Kurl. 1885. – Mitau, 1886. – S. 11–13.
- BHGK 1907–1913 – Baltischer historisch-geographischer Kalender, 1908–1914. – Rīga, 1907.–1913.
- Bielenstein 1882 – *Bielenstein A.* Reiseskizzen aus dem Oberlande // Baltische Monatschrift. – 1882. – Bd. 29. – H. 8. – S. 569–743.
- Bielenstein 1884 – *Bielenstein A.* Grabungen in der Doblenschen Ruine // Sb. Kurl. 1864–1871. – Mitau, 1884. – S. 366, 367.
- Blese 1998 – *Blese J.* Koknese ar atskatu tālākā pagātnē. – [B.v.], 1998.
- Blumfeldt/Loone 1939 – *Blumfeldt E., Loone N.* Bibliotheca Estoniae historica 1877–1917. – Tartu, 1933–1939.
- Blūms 1988 – *Blūms P.* Jauni materiāli par Mūrmuižas torni // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. – Rīga, 1988. – 3. laid. – 93.–104. lpp.
- Blūms 1997 – *Blūms P.* Ventspils pilī iet vaļā! // Latvijas Arhitektūra. – 1997. – Nr. 12. – 12.–15. lpp.
- Bockslaff 1884 – *Bockslaff N.* Baureste des ehemaligen Bischofshofes // Sb. Rig. 1877–1881. – Rīga, 1884. – S. 55–59.
- Bockslaff 1909 – *Bockslaff W.* Schloss Gross-Roop in Livland // Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen. – Rīga, 1909. – Jg. 3. – S. 133–139.
- Boetticher 1912 – *Boetticher B. v.* Altertümer in Rujen und Ermes und der Zustand der Schlossruine daselbst // Sb. Rig. 1911. – Rīga, 1912. – S. 292–295.
- Bong 1962 – *Tz [Bong O.]*. Wertvoller baltischer Nachlass gefunden // Mitteilungen aus baltischem Leben. – 1962. – Nr. 3. – S. 14–16.
- Boy 1884 – *Boy K.* Die Ausgrabungen der Schlossruine Doblen im Sommer 1883 // Sb. Kurl. 1883. – Mitau, 1884. – S. 55–59.
- Boy 1885 – *Boy K.* Über die Ausgrabungen in der Schlossruine zu Doblen im Sommer 1884 // Sb. Kurl. 1884. – Mitau, 1885. – S. 25–35.
- Boy 1889 – *Boy K.* Die Ruine des Schlosses Pilten // Sb. Kurl. 1888. – Mitau, 1889. – S. 46–48, Taf. V, VI.

- Brastiņš 1923–1930 – *Brastiņš E.* Latvijas pilskalni. – Rīga, 1923–1930. – 1.–4. sēj.
- Bray 1817 – *Bray F. G. de.* Essai critique sur l'histoire de Livonie. – Dorpat, 1817.
- Bray 1840 – *Bray F. G. de.* Notice sur Kockenhusen // Sendungen der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. – Rīga, 1840. – Bd. I. – S. 105–116.
- Brežgo 1925 – *Brežgo B.* Rēzeknes piļs un piļsāta sakarā ar vēsturiskim nūtykumim // Sējējs. – 1925. – 1. sēj. – 34.–57. lpp.
- Brežgo 1930 – *Brežgo B.* Latgolas pētēšanas vēsturyska gaita. – Rēzekne, 1930.
- Brežgo 1931 – *Brežgo B.* Ludza. Piļs un piļsātas vēsture. – Rēzekne, 1931.
- Brīvā Zeme 1936 – Brīvās Zemes Ilustrētais Pielikums. – 1936. – 27. febr.
- Broce 1992 – *Broce J. K.* Zīmējumi un apraksti. 1. sēj.: Rīgas skati, ļaudis un ēkas / Red. T. Zeids. – Rīga, 1992.
- Broce 1996 – *Broce J. K.* Zīmējumi un apraksti. 2. sēj.: Rīgas priekšpiļsētas un tuvākā apkārtnē / Red. T. Zeids. – Rīga, 1996.
- Bruģis 1996 – *Bruģis D.* Historisma piļis Latvijā. – [Rīga], 1996.
- Bruģis 1997 – *Bruģis D.* 1905. gads: Piļu dedzināšana Latvijā // Latvijas Arhitektūra. – 1997. – Nr. 12. – 40.–44. lpp.
- Bruiningk 1901 – *Bruiningk H.* Die ehemalige Andreaskapelle bei dem Schloss des Deutschen Ordens zu Riga // Sb. Rig. 1900. – Rīga, 1901. – S. 178–183.
- Buchholtz 1900 – *Buchholtz A.* Bericht über die Ausgrabungen auf dem Martinsholm // Sb. Rig. 1899. – Rīga, 1900. – S. 109–112.
- Buchholtz 1905 – *Buchholtz A.* Über die Burg Holme und die Kirche in Holme // Sb. Rig. 1904. – Rīga, 1905. – S. 206–222.
- Burgen 1996 – Burgen und feste Plätze: Europäischer Wehrbau vor Einführung der Feuerwaffen. Systematisches Fachwörterbuch. – München; New Providence; London; Paris, 1996.
- Burgen und Schlösser 1996 – Burgen und Schlösser (in Nachfolge der Zeitschrift "Der Burgwart"). – 1996. – Jg. 37.
- Busch 1908 – *Busch N.* Burg Holme. – Rīga, 1908.
- Busse 1851 – *Busse K. H. V.* Die Ruinen des ehemaligen Ordenschlosses Dünaburg (nach der polnischen Zeitschrift "Rubon") // Das Inland. – 1851. – Nr. 23.
- Campe 1951 – *Campe P.* Lexikon Liv- und Kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850. – Stockholm, 1951. – T. I.
- Campe 1957 – *Campe P.* Lexikon Liv- und Kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850. – Stockholm, 1957. – T. II.
- Castella 1993 – *Castella Maris Baltici.* – Stockholm, 1993. – Bd. I.
- Castella 1996 – *Castella Maris Baltici.* – Nyköping, 1996. – Bd. II.
- Castrum 1996 – *Castrum Bene 5 / 1996:* Castle and Church. – Gdańsk, 1996.
- Catalog 1886 – Catalog der kurländischen culturhistorischen Ausstellung zu Mitau 1886. – Mitau, 1886.
- Caune 1978 – *Caune A.* Rīgas 13.–14. gs. "mūra nami" (Stenhus) // Arheoloģija un etnoģrāfija. – Rīga, 1978. – 12. laid. – 100.–118. lpp.

- Caune 1982 – *Caune A.* Jumta seguma materiāli Bauskas pili (15.–17. gs.) // ASM 1980–1981. – Rīga, 1982. – 65.–70. lpp.
- Caune 1993 – *Caune A.* Einige während der Ausgrabungen 1976–1990 erworbene Erkenntnisse über die Ordensburg Bauske in Lettland // *Castella Maris Baltici*. – Stockholm, 1993. – Bd. I. – S. 19–26.
- Caune 1994 – *Caune M.* Zīmējumi no Gustava Bergmaņa atstātā mantojuma // *Latvijas Arhīvi*. – 1994. – Nr. 3. – 44.–52. lpp.
- Caune 1996 – *Caune A.* Steinburgen des 12.–16. Jahrhunderts im Dünamündungsgebiet // *Castella Maris Baltici*. – Nyköping, 1996. – Bd. II. – S. 19–28.
- Caune 1997 – *Caune M.* Rīgas pils Baltā zāle // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. – 1997. – Nr. 1. – 57.–69. lpp.
- Caune 1999 – *Caune A.* Bīskapa sētas Rīgā 13. gs. // Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilim. – Rīga, 1999. – 216.–240. lpp. – (Latvijas viduslaiku pils, I).
- Ceļmalis/Dirveiks 1991 – *Ceļmalis A., Dirveiks I.* Nurmuižas kompleks // *Vēsturiskā celtniecība Latvijā: Pētniecība un projekti Restaurācijas institūtā*. 1988. gada retrospekcija. – Rīga, 1991. – 34.–36. lpp.
- Ceumern 1690 – *Ceumern C., von.* Theatridum Livonicum oder kleine Liefländische Schaubühne. – Riga, 1690.
- Château 1996 – *Château Gaillard XVII: Actes du colloque international tenu à Abergavenny, Wales (Royaume-Uni) 29 août – 3 septembre 1994*. – Caen, 1996.
- Cielava 1985 – *Cielava S.* Cilnis Vecrīgas laicīgajā arhitektūrā (16.–17. gs. pirmā puse). – Rīga, 1985. – 29.–37. lpp.
- Ciglis/Zemītis 1996 – *Ciglis J., Zemītis G.* Arheoloģiskie pētījumi Rīgas pili // ASM 1994–1995. – Rīga, 1996. – 50.–56. lpp.
- Clasen 1927 – *Clasen K. H.* Die mittelalterliche Kunst im Gebiete des Deutschordensstaates Preussen. Bd 1: Die Burgbauten. – Königsberg, 1927.
- Clasen 1939 – *Clasen K. H.* Grundlagen baltendeutscher Kunstgeschichte // *Baltische Lande*. – Leipzig, 1939. – Bd. 1: Ostbaltische Frühzeit. – S. 433–479.
- Daiga 1984 – *Daiga J.* Pētījumi Ludzas pils pagalmā // LZAV. – 1984. – Nr. 3. – 38.–52. lpp.
- Daugavgrīva 1938 – *Krasta artilērijas pulks Daugavgrīvā*. – Rīga, 1938.
- Daugavgrīva 1998 – *Daugavgrīva un Bolderāja arhīva materiālos 13.–20. gs.: Izstādes katalogs / Sast. Ē. Jēkabsons, P. Pētersone, V. Ščerbinskis, A. Dzenis*. – Rīga, 1998.
- Diederichs 1894 – *Diederichs H. J.* Doerings Tätigkeit und Verdienste um die Gesellschaft und des Provinzialmuseums // *Sb. Kurl.* 1893. – Mitau, 1894. – S. 25, 26.
- Diederichs 1899 – *Diederichs H.* Gedächtnisrede auf J. Doering // *Sb. Kurl.* 1898. – Mitau, 1899. – S. 28, 29.
- Dirveiks 1997 – *Dirveiks I.* Ordeņa pils Ventspilī – jaunākie pētījumi un hipotēzes // *Latvijas Arhitektūra*. – 1997. – Nr. 12. – 22.–25. lpp.
- Döring 1864 – *Döring J.* Die Teufelsböte in Kurland // *Sb. Kurl.* 1850–1863. – Mitau, 1864. – S. 154–165.

- Döring 1872 – *Döring J.* Die Windhose vom 10. Mai in Schlockenbeck // Sb. Kurl. 1872. – Mitau, 1872. – S. 21–23.
- Döring 1875 – *Döring J.* Ueber das vermeintliche Gercike bei Stockmannshof // Sb. Kurl. 1874. – Riga, 1875. – S. 422–442; Dasselbe: Baltische Monatsschrift. – 1874. – H. 5.
- Döring 1876 – *Döring J.* Die Schlossruine von Kokenhusen in Livland und die Ruine Altona in Kurland // Sb. Kurl. 1875. – Riga, 1876. – S. 31–38.
- Döring 1878a – *Döring J.* Amt und Stiftburg Angermünde // Sb. Kurl. 1877. – Mitau, 1878. – S. 56–68.
- Döring 1878b – *Döring J.* Über die Schlösser Schwethof, Würzau, Ruhenthal u. Mitau, nebst biographischen Notizen über die Bildhauer und Baumeister Rastrelli, Vater und Sohn // Sb. Kurl. 1877. – Mitau, 1878. – S. 27–43.
- Döring 1879a – *Döring J.* Der Pilskalns in Schlossberg, mutmaszlich das alte Gercike // Sb. Kurl. 1878. – Mitau, 1879. – S. 56–66.
- Döring 1879b – *Döring J.* Reste der Rigaschen Bischofsburg; Das Plettenbergsche Denkmal im Schloss zu Riga // Sb. Kurl. 1878. – Mitau, 1879. – S. 22–26.
- Döring 1880 – *Döring J.* Ordensschlösser zu Riga // Sb. Kurl. 1879. – Mitau, 1880. – S. 6–19.
- Döring 1881 – *Döring J.* Über die Herkunft der kurländischen Letten // Sb. Kurl. 1880. – Mitau, 1881. – S. 47–118.
- Döring 1882 – *Döring J.* Plettenbergs Denkmal in Riga im Jahre 1698 // Sb. Kurl. 1881. – Mitau, 1882. – S. 56–58.
- Döring 1884a – *Döring J.* Die Schlossruine Doblen // Sb. Kurl. 1883. – Mitau, 1884. – S. 9–35.
- Döring 1884b – *Döring J.* Die lettische Kirche in Mitau, genannt St. Annen-Kirche // Sb. Kurl. 1864–1871. – Mitau, 1884. – S. 260–291.
- Döring 1884c – *Döring J.* Die St. Trinitatis-Kirche zu Mitau // Sb. Kurl. 1864–1871. – Mitau, 1884. – S. 218–244.
- Döring 1885 – *Döring J.* Über den Namen Bauske und das Wappen des Vogtes von Bauske, aus Urkunden in Bornsmünde // Sb. Kurl. 1884. – Mitau, 1885. – S. 38.
- Döring 1886 – *Döring J.* Aus einer Ferienreise nach Griechenland // Sb. Kurl. 1885. – Mitau, 1886. – S. 20–67.
- Döring 1887 – *Döring J.* Beschreibung der Kirche zu Bauske und ihrer Denkmäler // Sb. Kurl. 1886. – Mitau, 1887. – S. 27–38.
- Döring 1888 – *Döring J.* Über zwei alte Kirchenfahnen nebst Schilderung der Kirche und des Schlosses in Edwalen // Sb. Kurl. 1887. – Mitau, 1888. – S. 8–11.
- Döring 1889 – *Döring J.* Das alte Schloss Neuenburg in Kurland // Sb. Kurl. 1888. – Mitau, 1889. – S. 64–75.
- Döring 1890 – *Döring J.* Eine Ferienreise in den Orient // Sb. Kurl. 1889. – Mitau, 1890. – S. 61–81.
- Drake 1968 – *Drake K.* Die Burg Hämeenlinna im Mittelalter. – Helsinki, 1968.
- Dubiņš 1993 – *Dubiņš E.* Kurzeme: Ceļvedis. – Riga, 1993.

- Dunsdorfs 1986 – *Dunsdorfs E.* Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī). – Melburna, 1986.
- Dunsdorfs 1962 – *Dunsdorfs E.* Latvijas vēsture: 1600–1710. – Upsala, 1962.
- Dunsdorfs/Spekke 1964 – *Dunsdorfs E., Spekke A.* Latvijas vēsture: 1500–1600. – Stokholma, 1964.
- Durdik 1993 – *Durdik T.* Mitteleuropäische Kastele – ein mögliches Vorbild der Ordensburgenarchitektur im Baltikum // *Castella Maris Baltici*. – Stockholm, 1993. – Bd. I. – S. 45–50.
- Durdik 1994 – *Durdik T.* Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa. – Praha, 1994.
- Durdik 1999 – *Durdik T.* Ilustrovana encyklopedie českých hradu. – Praha, 1999.
- Dzialynski 1861 – *Dzialynski T.* Collectanea vitam resque gestus Joannis Zamoyscii illustrantia. – Posnaniae, 1861.
- Eglāja 1988 – *Eglāja B.* Arhitektūras pieminekļu arheoloģiskā izpēte Ventspilī un Bauskā // ASM 1986–1987. – Rīga, 1988. – 71.–75. lpp.
- Eglits 1909 – *Eglits A.* Raunas draudzes skola. – Cēsis, [1909].
- Encyklopedie 1998 – Encyklopedie českých tvrzí. – Praha, 1998. – Díl I (A–J).
- Enzeliņš 1931 – *Enzeliņš H.* Atskats Trikātas novada senatnē. – Rīga, 1931.
- Enzeliņš 1932 – *Enzeliņš H.* Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātnē. – Valmiera, 1932.
- Enzeliņš 1936 – *Enzeliņš H.* Cēsu pilsētas un novada pagātne. – Rīga, 1936.
- Erdmanis 1964 – *Erdmanis G.* Rīgas pils (tag. Pionieru pils) arhitektonisko formu telpiskās uzbūves analīze // *Par tehnikas vēsturi Latvijas PSR*. – Rīga, 1964. – 6. laid. – 117.–136. lpp.
- Erdmanis 1988 – *Erdmanis G.* Dažas grafiskās analīzes problēmas // *Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei*. – Rīga, 1988. – 3. laid. – 164.–169. lpp.
- Erdmanis 1989 – *Erdmanis G.* Kurzemes viduslaiku pilis. – Rīga, 1989.
- Essen 1939 – *Nachrichten über das Geschlecht Ungern-Sternberg, Nachtrag IV /* Bearb. von N. von Essen. – Tartu, 1939.
- Faber 1705 – *Faber S.* Ausführliche Lebensbeschreibung Carl XII, Königs von Schweden. – Nürnberg; Frankfurt; Leipzig, 1703–1705.
- Feuereisen 1907 – *Feuereisen A.* Livländische Geschichtsliteratur 1904. – Rīga, 1907.
- Feuereisen 1909 – *Feuereisen A.* Die Anfänge des Denkmalschutzes in Schweden und Livland // *Arbeiten des Ersten Baltischen Historikertages zu Riga 1908*. – Rīga, 1909.
- Feuereisen 1912 – *Feuereisen A.* Mitteilung über die geplante Wiederherstellung des Westturms der Wendischen Burgruine // *Sb. Rig.* 1911. – Rīga, 1912. – S. 18, 74.
- Feuereisen 1923 – *Feuereisen A.* Die Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga vor und nach dem Weltkrieg // *Sonderabdruck aus dem: Kalender des deutschen Elternverbandes in Lettland*. – Rīga, 1923.
- Genealogisches 1935 – *Genealogisches Handbuch der livländischen Ritterschaft*. – Tartu, 1935. – T. I.

- Gläser 1996 – *Gläser-Mührenberg M.* Burgen und Stadtmauer auf dem Lübecker Stadthügel // *Castella Maris Baltici*. – Nyköping, 1996. – Bd. II. – S. 59–67.
- Graudonis 1983 – *Graudonis J.* Altene // *Arheoloģija un etnogrāfija*. – Rīga, 1983. – 14. laid. – 40.–85. lpp.
- Graudonis 1985 – *Graudonis J.* Latvijas PSR ZA Vēstures institūta Turaidas arheoloģiskā ekspedīcija: 1976–1985. – Rīga, 1985.
- Graudonis 1990 – *Graudonis J.* LZA Vēstures institūta Turaidas arheoloģiskā ekspedīcija 1976–1990. – Rīga, 1990.
- Graudonis 1991 – *Graudonis J.* Ieskatš Ikšķiles vēsturē // *Daugavas raksti: No Aizkraukles līdz Rīgai*. – Rīga, 1991. – 66.–87. lpp.
- Graudonis 1994 – *Graudonis J.* Turaidas arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1992. un 1993. gadā // *ASM 1992–1993*. – Rīga, 1994. – 55.–59. lpp.
- Graudonis 1995 – *Graudonis J.* Archäologische Forschungen in Uexküll // *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*. – 1995. – H. 4. – S. 475–508.
- Graudonis 1996a – *Graudonis J.* Der Bau des Befestigungswerkes der Burg Turaida // *Castella Maris Baltici*. – Nyköping, 1996. – Bd. 2. – S. 69–74.
- Graudonis 1996b – *Graudonis J.* Turaidas pils kārneņi // *Arheoloģija un etnogrāfija*. – Rīga, 1996. – 18. sēj. – 89.–92. lpp.
- Graudonis 1999 – *Graudonis J.* Turaidas mūra pils arheoloģiskā izpēte // *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm*. – Rīga, 1999. – 47.–58. lpp. – (Latvijas viduslaiku pilis, I).
- Grosmane 1991 – *Grosmane E.* Vilhelms Neimanis Latvijas mākslas vēsturē // *Doma: Rakstu krāj.* – 1. laid. – Rīga, 1991. – 7.–21. lpp.
- Grosvalds 1983 – *Grosvalds I.* Latvijas viduslaiku mūra piļu javas // *Arheoloģija un etnogrāfija*. – Rīga, 1983. – 14. laid. – 142.–151. lpp.
- Grūbe 1991 – *Grūbe J.* Dažas atziņas par Bauskas pils būvēsturi // *Novads*. – 1991. – Nr. 5. – 12.–16. lpp.
- Grūbe 1994 – *Grūbe J.* Pētījumu rezultāti Bauskas jaunās pils starpvaļņu rajonā // *ASM 1992–1993*. – Rīga, 1994. – 60.–64. lpp.
- Grūbe 1997a – *Grūbe J.* Bauskas pils ieroči pēc 1976.–1992. gada izrakumu liecībām // *Arheoloģija un etnogrāfija*. – Rīga, 1997. – 19. laid. – 140.–148. lpp.
- Grūbe 1997b – *Grūbe J.* Ieroču un munīcijas krājumi Bauskas pilī (17. gs. vidus – 18. gs. sāk.) // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. – 1997. – Nr. 1. – 20.–39. lpp.
- Grūbe 1999 – *Grūbe J.* Bauskas pils lielgabali // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. – 1999. – Nr. 3. – 44.–55. lpp.
- Guleke 1866 – *Guleke R.* Baltische Verkehrs-Studien. – Dorpat, 1866.
- Guleke 1884 – *Guleke R.* Der Dom zu Riga // *Baltische Monatsschrift*. – Reval, 1884. – Bd. XXXI. – H. 7. – S. 553–600.
- Guleke 1889a – *Guleke R.* Inventarisierung sämtlicher mittelalterlichen Cult- und Profan-Baudenkmäler der Ostseeprovinzen // *Neue Dörpfter Zeitung*. – 1889. – Nr. 207.

- Guleke 1889b – *Guleke R.* Das rekonstruierte Bild einer mittelalterlichen Festung des Schlosses Neuhausen. // *Neue Dörppter Zeitung.* – 1889. – Nr. 57.
- Guleke 1892 – Zwei kunsthistorische Altertümer // *Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft.* – Tartu, 1892. – S. 97–99.
- Guleke 1896 – *Guleke R.* Alt-Livland: Mittelalterliche Baudenkmäler Liv-, Est-, Kurlands und Oesels: 8 Lfg. – Leipzig, 1896.
- Guleke 1905 – *Guleke R.* Noch einmal “Unser Dom” [in Dorpat] in Gefahr: Eine Erweiterung // *Düna-Zeitung.* – 1905. – Nr. 122.
- Hehn 1893 – Aus dem Nachlass Victor Hehns, II: [Briefe aus 1801] // *Baltische Monatschrift.* – Reval, 1893. – Bd. XL. – H. 6. – S. 321–335.
- Heine 1894 – *Heine W.* Beiträge zur Geschichte der Stadt Wolmar. – Riga, 1894.
- Heine 1902 – *Heine G.* Meine Fuss-Tour durch Kurland. – Riga, 1902.
- Heine 1905 – *Heine G.* Kurländische Güter und Schlösser. – Riga, 1905.
- Heine 1914 – *Heine W.* Zwei Kerkerinschriften aus der Schlossruine Ermes // *Sb. Rig.* 1913. – Riga, 1914. – S. 219, 220.
- Heinrihsone 1991 – *Heinrihsone I., Cinis A., Pravornis A.* Bramberģes muižas kompleksa izpēte un projektēšana // *Vēsturiskā celtniecība Latvijā: Pētniecība un projekti Restaurācijas institūtā.* 1988. gada retrospekcija. – Rīga, 1991. – 37.–39. lpp.
- Hennig 1809 – *Hennig E.* Kurländische Sammlungen. – Mitau, 1908.
- Hollander 1930 – *H[ollander] B.* Dr. phil. Karl von Löwis of Menar (Nekrolog) // *Rigasche Rundschau.* – 1930. – Nr. 104.
- Holst 1937 – *Holst N., von.* Baltenland. – Berlin, [1937].
- Hupel 1774, 1782 – *Hupel A. W.* Topographisch Nachrichten von Liv- und Estland. – Riga, 1774. – Bd. 1; 1782. – Bd. 2.
- Jansons 1961 – *Jansons A.* Izogrāfiskais materiāls par Latviju Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā // *Arheoloģija un etnogrāfija.* – Rīga, 1961. – 3. laid. – 169.–173. lpp.
- Jansons 1987 – *Jansons G.* Arhitektūras pieminekļi Gaujas nacionālajā parkā. – Rīga, 1987.
- Jansons 1991 – *Jansons G.* Turaidas pils // *Dabas un vēstures kalendārs 1992.* – Rīga, 1991. – 223.–232. lpp.
- Jansons 1993 – *Jansons G.* Ikšķiles baznīcas un pils arhitektūra (12.–13. gs.) // *LZAV. A.* – 1993. – Nr. 9. – 12.–18. lpp.
- Jansons 1999a – *Jansons G.* Turaidas pils nocietinājumu attīstība 13.–17. gs.: Pils arhitektūras rekonstrukcijas mēģinājums // *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilim.* – Rīga, 1999. – 112.–146. lpp. – (Latvijas viduslaiku pils, I).
- Jansons 1999b – *Jansons G.* Figūra uz Turaidas ķieģeļa: Savrupatradums Turaidas pili // *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilim.* – Rīga, 1999. – 147.–151. lpp. – (Latvijas viduslaiku pils, I).
- Jansons/Erdmanis 1988 – *Jansons A., Erdmanis G.* Helmsa hronikas zīmējumu analīze // *Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei.* – Rīga, 1988. – 3. laid. – 105.–159. lpp.

- Jaunzems 1937 – *Jaunzems J.* Svētā Jura baznīca Rīgā // *Senatne un Māksla.* – 1937. – Nr. 1. – 108.–120. lpp.
- Jemeljānovs 1999 – *Jemeljānovs E.* Siguldas, Krimuldas un Turaidas pils 19. gs. beigu un 20. gs. pirmās puses fotogrāfijās un pastkartēs // *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm.* – Rīga, 1999. – 173.–200. lpp. – (Latvijas viduslaiku pils, I).
- Jurginis 1971 – *Lietuvos pilys / Red. J. Jurginis.* – Vilnius, 1971.
- Jurkāne 1999 – *Jurkāne A.* Turaidas pils – muzejrezervāta sastāvdaļa mūsdienās // *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm.* – Rīga, 1999. – 47.–58. lpp. – (Latvijas viduslaiku pils, I).
- Jušķēvičs 1931 – *Jušķēvičs J.* Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – Rīga, 1931.
- Jušķēvičs 1938 – *Jušķēvičs J.* Daugavgrīva no 13. līdz 20. gadsimtenim // *Krasta artilērijas pulks Daugavgrīva.* – Rīga, 1938. – 53.–168. lpp.
- Kajzer/Salm 1996 – *Kajzer L., Salm J.* Polnische Forschungen über die Burgen im Gebiet des ehemaligen Deutschordensstaates. Ein Bilanz der letzten 50 Jahre // *Castrum Bene* 5/1996. – Gdańsk, 1996. – S. 73–95.
- Kalendārs 1995 – *Kalendārs 1995: Johana Ābrama Ulriha 17. gadsimta Ceļu atlants = Landstrassenatlas aus dem 17. Jh. von Johann Abram Ulrich.* – Rīga, 1994.
- Kampe 1933 – *Kampe P.* Jura baznīcas Rīgā // *Latviešu konversācijas vārdnīca.* – Rīga, 1932–1933. – 8. sēj. – 14616.–14629. sl.
- Karling 1977 – *Karling S.* Armin Tuulse // *Konsthistorisk tidskrift (Stockholm).* – 1977. – Årsg. 46. – Nr. 3. – S. 153, 154.
- Karling 1988 – *Karling S.* Kunsthistorische Forschung in Estland: Eine Übersicht // *Beiträge zur Geschichte der baltischen Kunst / Hrsg. im Auftrag der Martin-Carl-Adolf-Böckler-Stiftung von Erich Böckler.* – Giessen, 1988. – S. 13–28.
- Krastiņš 1988 – *Krastiņš J.* Eklektisms Rīgas arhitektūrā. – Rīga, 1988.
- Krüger 1884 – *Krüger E.* Alterthümer aus Hofzumberge, nebst denen der Kirche, und die Schlossruine // *Sb. Kurl. 1864–1871.* – Mitau, 1884. – S. 65, 66.
- Kruse 1842 – *Kruse F.* Necrolivonica oder Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands. – Dorpat, 1842.
- Kurzeme 1936 – *Kur glabājas Kurzemes hercogu valsts varenības zīmes? // Brīvā Zeme.* Ilustrēts pielikums. – 1936. – 27. febr. – 68. lpp.
- Kurzeme 1995 – *Kurzemes Literatūras un mākslas biedrībai 180: Izstādes katalogs / Sast. V. Kvaskova, P. Pētersone.* – Rīga, 1995.
- Kutzner 1995 – *Kutzner M.* Propaganda władzy w sztuce Zakonu Niemieckiego w Prusach // *Sztuka w kręgu Zakonu Krzyżackiego w Prusach i Inflantach.* – Toruń, 1995. – S. 17–66. – (*Studia Borussico-Baltica Torunensia historiae artium*, II).
- Kvaskova 1995 – *Kvaskova V.* Geschichte des Gutes Nurmhusen in Kurland. – Kivik, 1995.
- Lancmanis 1986 – *Lancmanis I.* Jelgavas pils. – Rīga, 1986.
- Lancmanis 1991 – *Lancmanis I.* Latvijas mākslas vēstures senākā posma pētišana Vācijā un VFR pēc 1939. gada // *Doma: Rakstu krāj.* – Rīga, 1991. – 1. laid. – 22.–32. lpp.
- Lapiņa 1989 – *Lapiņa R.* Senā Rīga grafikā. – Rīga, 1989.

- Lapiņa 1991 – *Lapiņa D.* Cēsu ordeņa pils Mestra zāle // Vēsturiskā celtniecība Latvijā: Pētniecība un projekti Restaurācijas institūtā. 1988. gada retrospekcija. – Rīga, 1991. – 55., 56. lpp.
- Latvijas 1994 – Latvijas Republikas arheoloģijas pieminekļi [Saraksts]. – [Rīga, 1994].
- Lenz 1970 – *Deutschbaltisches biographisches Lexikon, 1710–1960* / Hrsg. von W. Lenz. – Köln, 1970.
- Lexikon 1983 – *Lexikon des Mittelalters.* – München; Zürich, 1983. – Bd. 2.
- LGU 1908, 1923 – *Livländische Güterurkunden* / Hrsg. H. von Bruiningk, N. Busch. – Bd. I. – Riga, 1908; Bd. II. – Riga, 1923.
- LKV 1927–1940 – *Latviešu konversācijas vārdnīca.* – Rīga, 1927–1940. – 1.–21. sēj.
- Lovén 1994 – *Lovén C.* [Recensionier: *Castella Maris Baltici I*] // *Fornvännen.* – 1994. – Nr. 89. – P. 316–319.
- Löwis 1840 – *Löwis A., von.* Über die Entstehung, den Zweck und den endlichen Untergang der Ritterschlösser im Alten Livland // *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte.* – Riga; Leipzig, 1840. – Bd 1. – S. 179–314.
- Löwis 1887 – *Löwis of Menar C., von.* Ueber eine Deckenmalerei im Altarhause der St. Jacobikirche in Riga // *Sb. Rig.* 1886. – Riga, 1887. – S. 74–77.
- Löwis 1888a – *Löwis of Menar C., von.* Schloss Riga und seine St. Andreascapelle // *Sb. Rig.* 1887. – Riga, 1888. – S. 67–71.
- Löwis 1888b – *Löwis of Menar K., von.* Eine Kirche im Rigaschen Convent zum Heiligen Geiste // *Sb. Rig.* 1887. – Riga, 1888. – S. 93–98.
- Löwis 1889 – *Löwis of Menar K., von.* Bemerkungen betreffend das Rigasche und Lemsalsche Schloss // *Sb. Rig.* 1888. – Riga, 1889. – S. 73–81.
- Löwis 1890a – *Löwis of Menar C., von.* Schloss Wenden vor 200 Jahren // *Sb. Rig.* 1889. – Riga, 1890. – S. 47–78.
- Löwis 1890b – *Löwis of Menar K., von.* Die Ueberreste der St. Georgs-Kirche im "Convente zum heiligen Geiste" in Riga // *Mitteilungen.* – Riga, 1890. – Bd. 14. – S. 272–289.
- Löwis 1891a – *Löwis of Menar K., von.* Ueber die Deutschordenskomturei Dünämünde // *Sb. Rig.* 1890. – Riga, 1891. – S. 118, 119.
- Löwis 1891b – *Löwis of Menar K., von.* Die Deutschordensburg Trikatzen // *Sb. Rig.* 1890. – Riga, 1891. – S. 37–50.
- Löwis 1892 – *Löwis of Menar C., von.* Die städtische Profanarchitektur der Gothik, der Renaissance und des Barocco in Riga, Reval und Narva. – Lübeck, 1892.
- Löwis 1894 – *Löwis of Menar K., von.* Der "lange Herman" am Schloss zu Wenden // *Sb. Rig.* 1893. – Riga, 1894. – S. 38–40.
- Löwis 1895a – *Löwis of Menar K., von.* Alt- und Neu-Dünämünde // *Sb. Rig.* 1894. – Riga, 1895. – S. 170–174.
- Löwis 1895b – *Löwis of Menar K., von.* Livland im Mittelalter: Eine kartographische Darstellung. – Reval, 1895.
- Löwis 1896a – [Löwis K.] Reinhold Guleke, *Alt-Livland* // *Düna-Zeitung.* – 1896. – Nr. 44, 45.

- Löwis 1896b – *Löwis of Menar K., von.* Die Burg Fredeland oder Treyden // Sb. Rig. 1895. – Riga, 1896. – S. 36–44.
- Löwis 1896c – *Löwis of Menar K., von.* Zur Baugeschichte der Komtureien des Deutschen Ordens in Kurland // Sb. Kurl. 1895. – Mitau, 1896. – S. 33–58.
- Löwis 1898 – *Löwis of Menar K., von.* Schloss Kalzenau // Sb. Rig. 1897. – S. 124–135.
- Löwis 1899a – *Löwis of Menar K., von.* Historische Karte Livlands zur Zeit des Ordens // Труды десятого археологического съезда въ Риге 1896. – Рига, 1899. – Т. II. – С. 80–84.
- Löwis 1899b – *Löwis of Menar K., von.* Topographische Beiträge zur Umgebung des "Rodenpoischen Sees" // Sb. Rig. 1898. – S. 143–160.
- Löwis 1900 – *Löwis of Menar K., von.* Kokenhusen und Umgebung: Ein Führer durch den schönsten Teil des Dünathals. – Riga, 1900.
- Löwis 1901a – *Löwis of Menar K., von.* Mitteilung über Selburg // Sb. Rig. 1900. – Riga, 1901. – S. 145.
- Löwis 1901b – *Löwis of Menar K., von.* Zur heimischen Burgenkunde im XIX Jahrhundert // Dūna-Zeitung. – 1901. – Nr. 141, 142.
- Löwis 1902a – *Löwis of Menar K., von.* Die älteste Ordensburg in Livland // Der Burgwart. – 1902. – Nr. 3.
- Löwis 1902b – *Löwis of Menar K., von.* Die Ausgrabungen an der Stelle des ehemaligen Klosters Dünamünde // Sb. Rig. 1901. – Riga, 1902. – S. 58–60.
- Löwis 1904 – *Löwis of Menar K., von.* Die Ordensburg Tuckum in Kurland // Sb. Rig. 1903. – Riga, 1904. – S. 69–76.
- Löwis 1906a – *Löwis of Menar K., von.* Bericht über die am 25. Mai 1905 nach Üxküll und auf der Düna bis Kirchholm ausgeführte zweite Maifahrt // Sb. Rig. 1905. – Riga, 1906. – S. 81.
- Löwis 1906b – *Löwis of Menar K., von.* Zerstörte Burgen in den russischen Ostseeprovinzen // Der Burgwart. – 1906. – Nr. 6.
- Löwis 1908 – *Löwis K., von.* Aus alter Zeit // Dūna-Zeitung. – 1908. – Nr. 296 (20. Dez.).
- Löwis 1909 – *Löwis of Menar K., von.* Die Überreste der Burg Salis in Livland // Sb. Rig. 1908. – Riga, 1909. – S. 57–60.
- Löwis 1910a – *Löwis of Menar K., von.* Die Düna von der Ogermündung bis Riga und der Badeort Baldohn. – Riga, 1910. – S. 55.
- Löwis 1910b – *Löwis of Menar K., von.* Die Freilegung des Südportals der Georgskirche zu Riga // Sb. Rig. 1909. – Riga, 1910. – S. 41; A262 53.
- Löwis 1911a – *Löwis of Menar K., von.* Die ehemalige Burg des Deutschen Ordens aus Burtneck in Livland // Sb. Rig. 1910. – Riga, 1911. – S. 204–207.
- Löwis 1911b – *Löwis of Menar K., von.* Schloss Marienburg in Livland // Der Burgwart. – 1911. – Jg. 12, H. 2.
- Löwis 1913 – *Löwis of Menar K., von.* Die Burg Adsel in Livland. Eine Komturei des Deutschen Ordens // Sb. Rig. 1911. – Riga, 1913. – S. 436–443.

- Löwis 1919 – *Löwis of Menar K., von.* Fünf Burgen Alt-Livlands // Der Burgwart. – 1919. – Nr. 4. – S. 31–38, 46–48.
- Löwis 1922 – *Löwis of Menar K., von.* Burgenlexikon für Alt-Livland. – Riga, 1922.
- Löwis 1926 – *Löwis of Menar K., von.* Die Wolkenburg // Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. – Riga, 1924–1926. – Bd. 23. – S. 575–577.
- Löwis 1932 – *Löwis of Menar K., von.* Verzeichnis zu der Karte der heidnischen Burgberge oder Wallburgen in Alt-Livland // Arbeiten des Zweiten Baltischen Historikertages zu Reval 1912. – Reval, 1932. – S. 105–136.
- Löwis/Bienemann 1895 – *Löwis of Menar K., von., Bienemann F., jun.* Die Burgen der Livländischen Schweiz Segewold, Treyden, Kremon und Wenden: Zugleich ein Führer durch das Aathal. – Riga, 1895.
- Löwis/Schweder 1821, 1827 – *Löwis A., von., Schweder J. G. D.* Denkmäler aus der Vorzeit Liv- und Estlands. – 2 H. – Riga; Dorpat, 1821, 1827.
- LUB 1853–1914 – Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch / Begründet von F. G. v. Bunge. – Reval; Riga; Moskau, 1953–1914. – 1. Abt., Bd. 1–12; 2. Abt., Bd. 1–3.
- LZAV – Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis (līdz 1989. g. – Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis).
- Lūsēns 1990 – *Lūsēns M.* Arheoloģiskie izrakumi Alsungā un Jaunpilī // ASM 1988–1989. – Rīga, 1990. – 109.–113. lpp.
- Lūsēns 1992 – *Lūsēns M.* Arheoloģiskie izrakumi Piltenes pilsdrupās, Ventspilī un Aizputē // ASM 1990–1991. – Riga, 1992. – 66.–72. lpp.
- Makdonalda/Bērgins 1995 – *Makdonalda F., Bērgins M.* Viduslaiku pils / Tulk. O. Sarma. – Rīga, 1995.
- Malvess 1971 – *Malvess R.* [Cēsu] Pils pagraba noslēpumi // Karogs. – 1971. – Nr. 2. – 174.–176. lpp.
- Malvess 1995 – *Malvess R.* Arhitektūras un vēstures pieminekļa ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati un plāni. I daļa: Cēsu pils vēsturiskie plāni // Cēsu novada vēsture. – Cēsis, 1995. – 1. laid. – 188.–251. lpp.
- Malvess 1998 – *Malvess R.* Arhitektūras un vēstures pieminekļis – ordeņa Cēsu pils. Vēsturiskie skati un plāni. II daļa: Ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati // Cēsu novada vēsture. – Cēsis, 1998. – 2. laid. – 255.–313. lpp.
- Manteuffel 1869 – *Manteuffel G.* Polnisch-Livland. – Riga, 1869. (Separat aus Livländischen Gouvernemants-Zeichnung 1868, Nr. 126–144).
- Manteuffel 1879 – *Manteuffel G.* Inflanty Polskie. – Poznan, 1879.
- Manteuffel 1884a – *Manteuffel G.* Die Ruine Wolkenburg in Polnisch-Livland // Sb. Rig. 1877–1881. – Riga, 1884. – S. 61–64.
- Manteuffel 1884b – *Manteuffel G., von.* Lucyn w Inflantach. – Kraków, 1884.
- Manteuffel 1884c – *Manteuffel G.* Pilytn i archiwum pilytnskie. – Warszawa, 1884.
- Meinarte 1994 – *Meinarte A.* Albums "Denkmäler aus der Vorzeit Liv-, Ehst- und Kurland's" Latvijas Vēstures muzejā // Māksla. – 1994. – Nr. 1. – 6.–11. lpp.

- Mettig 1908 – *Mettig C.* Eine Notiz über den Schlossbau zu Dünamünde // *Sb. Rig.* 1907. – Riga, 1908. – S. 106, 107.
- Meyer 1967 – *Meyer W.* Die Entwicklung der Burgenforschung nach Piper bis zur Gegenwart; Fachwörter der Burgenkunde, zugleich Sachregister // *Piper O.* Burgenkunde. – München, 1967. – S. 645–684.
- Mirbach 1844 – *Mirbach O., von.* Briefe aus und nach Kurland während der Regierungsjahre des Herzog Jacob. – Mitau, 1844. – Bd. 1–2.
- Mogren 1996 – *Mogren M.* Current Swedish Castle Research: The Hinterland Emphasis // *Castella Maris Baltici.* – Nyköping, 1996. – Bd. II. – S. 111–116.
- Mugurēvičs 1972 – *Mugurēvičs Ē.* Saldus pils (Frauenburg) XV–XVII gadsimtā // *LZAV.* – 1972. – Nr. 2. – 54.–64. lpp.
- Mugurēvičs 1973 – *Mugurēvičs Ē.* Vidus- un Austrumlatvija 13. un 14. gs.: (Par dažām izmaiņām iedzīvotāju dzīves veidā un kultūrā) // *Arheoloģija un etnogrāfija.* – Riga, 1973. – 10. laid. – 27.–38. lpp.
- Mugurēvičs 1974a – *Mugurēvičs Ē.* Ciems un pils Mārtiņsalā: (Izrakumu rezultātu kop-sav.) // *ASM* 1973. – Riga, 1974. – 54.–58. lpp.
- Mugurēvičs 1974b – *Mugurēvičs Ē.* Viduslaiku arheoloģija // *Latvijas PSR arheoloģija.* – Riga, 1974. – 285.–322. lpp.
- Mugurēvičs 1977a – *Mugurēvičs Ē.* Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi. – Riga, 1977.
- Mugurēvičs 1977b – *Mugurēvičs Ē.* Piltenes bīskapa pils un tās arheoloģiskā izpēte // *ASM* 1976. – Riga, 1977. – 51.–55. lpp.
- Mugurēvičs 1982 – *Mugurēvičs Ē.* Arheoloģiskie izrakumi Dundagas pilī // *ASM* 1980–1981. – Riga, 1982. – 95.–100. lpp.
- Mugurēvičs 1983 – *Mugurēvičs Ē.* Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloģiskās izpētes jautājumi // *Arheoloģija un etnogrāfija.* – Riga, 1983. – 14. laid. – 3.–13. lpp.
- Mugurēvičs 1985a – *Mugurevics E.* Die archäologischen Ausgrabungen im Burgflecken bei der alten Dünaburg // *Homburger Gespräch vom 12. bis zum 14. September 1984.* – Bad Homburg, 1985. – H. 6. – S. 106–115.
- Mugurēvičs 1985b – *Mugurēvičs Ē.* Rēzeknes pils un tās novads 9.–17. gs.: (Sakarā ar 700 gadiem, kopš Rēzekne pirmoreiz minēta rakstītajos avotos) // *LZAV.* – 1985. – Nr. 3. – 48.–67. lpp.
- Mugurēvičs 1986a – *Mugurēvičs Ē.* Wechselbeziehungen der deutschen und ostbaltischen Kulturen im Lettland des 13. bis 16. Jahrhunderts // *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte.* – Bonn, 1986. – Bd. 12. – S. 229–239.
- Mugurēvičs 1986b – *Mugurēvičs Ē.* Zur Archäologie mittelalterlicher Burgen in Lettland // *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte.* – Bonn, 1986. – Bd. 12. – S. 241–259.

- Mugurēvičs 1988 – *Mugurēvičs Ē.* The Culture of Inhabitants of Medieval Settlements in Latvia in Livonian Period (the End of the 12th – the Half of the 16th Century) // Fasciculi archaeologiae historicae. – Wrocław, 1988. – Fasc. II. – P. 57–70.
- Mugurēvičs 1993 – *Mugurēvičs Ē.* Burg Pilten (Kurland) im 14.–16. Jahrhundert // Archäologie des Mittelalters und Bauforschung im Hanseraum: Eine Festschrift für Günter P. Fehring. – Rostock, 1993. – S. 149–154.
- Mugurēvičs 1994 – *Mugurēvičs Ē.* Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga, 1994. – 16. laid. – 93.–109. lpp.
- Mugurēvičs 1995 – *Mugurēvičs Ē.* Latvijas vēstures institūta arheologu darbs piecdesmit gados // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1995. – Nr. 4. – 48.–91. lpp.
- Mugurēvičs 1996a – *Mugurēvičs Ē.* Die Dorfsiedlung und die Burg Holme bei Salaspils (Lettland) im Mittelalter // Zwischen Lübeck und Novgorod: Wirtschaft, Politik und Kultur im Ostseeraum vom frühen Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert: Norbert Angermann zum 60. Geburtstag / Hrsg. von O. Pelc und G. Pickhahn. – Lüneburg, 1996. – S. 99–107.
- Mugurēvičs 1996b – *Mugurēvičs Ē.* Similarities and Differences among Lettgallian and German Castles in Eastern Latvia during the 9th – 15th Centuries // Castella Maris Baltici. – Nyköping, 1996. – Bd. II. – S. 117–124.
- Mugurēvičs 1997 – *Mugurēvičs Ē.* Interactions between Indigenous and Western Culture in Livonia in the 13th to 16th centuries // Studies in Medieval Archaeology / Ed. D. Austin, L. Alcock. – London; New York, 1997. – P. 168–178.
- Mugurēvičs 1998 – Atskaņu hronika / V. Bisenieka atdzejojums, Ē. Mugurēviča un K. Kļaviņa komentāri. – Rīga, 1998.
- Mugurēvičs 1999 – *Mugurēvičs Ē.* Rakstītie avoti par Mārtiņsalas pili 12.–14. gs. // Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm. – Rīga, 1999. – 203.–215. lpp. – (Latvijas viduslaiku pilis, I).
- Mugurēvičs/Ozere 1988 – *Mugurēvičs Ē., Ozere I.* Izrakumi Dinaburgas pilī // ASM 1986–1987. – Rīga, 1988. – 104.–109. lpp.
- Mugurēvičs/Vilcāne 2000 – *Mugurēvičs Ē., Vilcāne A.* Jersikas arheoloģiskās pētniecības desmitgade // Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā. – Rīga, 2000. – 96.–107. lpp.
- Munthe 1902–1914 – *Munthe L.W.* Kungl. Fortifikationens Historia. – Stockholm, 1902–1914. – Bd. 1–6.
- Murbach 1988 – *Murbach E.* Die Burgen in Estland und Lettland // Beiträge zur Geschichte der baltischen Kunst / Hrsg. im Auftrag der Martin-Carl-Adolf-Böckler-Stiftung von Erich Böckler. – Giessen, 1988. – S. 57–91.
- Nagler 1852 – *Nagler G. K.* Neues allgemeines Künstlerlexikon. – München, 1852. – Bd. 21.
- Napiersky 1838 – *Napiersky K. E. v.* Ueber das Schloss und die Comthurey Dünaburg // Das Inland. – 1838. – Nr. 7, 8.

- Napiersky 1849 – *Napiersky C. E. v.* Das Schloss zu Riga // Das Inland. – 1849. – N 41. – S. 689–698.
- Napiersky 1851 – *Napiersky C. E.* Verzeichnis der Schlösser und Güter in Livland zu Ende der Ordenszeit // Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands / Hrsg. von F. G. v. Bunge, C. J. A. Pauker. – Reval, 1851. – Bd. 6. – S. 126–145.
- Neumann 1887 – *Neumann W.* Grundriss einer Geschichte der bildenden Künste und des Kunstgewerbes in Liv-, Est- und Kurland vom Ende des 12. bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts. – Reval, 1887.
- Neumann 1890 – *Neumann W.* Die Ordensburgen im sog. polnischen Livland // Mitteilungen. – 1890. – Bd. 14. – S. 299–323.
- Neumann 1892 – *Neumann W.* Das mittelalterliche Riga: Ein Beitrag zur Geschichte der norddeutschen Baukunst. – Berlin, 1892.
- Neumann 1897 – *Neumann W.* Führer durch die Rigasche Domkirche. – Riga, 1897.
- Neumann 1902 – *Neumann W.* Baltische Maler und Bildhauer des XIX Jahrhunderts. – Riga, 1902.
- Neumann 1905 – *Neumann W.* Verzeichnis baltischer Goldschmiede, ihrer Merkzeichen und Werke. – Riga, 1905.
- Neumann 1908a – *Neumann W.* Lexikon Baltischer Künstler. – Riga, 1908.
- Neumann 1908b – *Neumann W.* Riga und Reval. – Leipzig, 1908.
- Neumann 1911 – *Neumann W.* Merkbüchlein zur Denkmalpflege auf dem Lande. – Riga, 1911.
- Neumann 1912 – *Neumann W.* Der Dom zu St. Marien in Riga: Baugeschichte und Baubeschreibung. – Riga, 1912.
- Neumann 1913 – *Neumann W.* Aus alter Zeit: Kunst und kulturgeschichtliche Miscellen aus Liv-, Est- und Kurland. – Riga, 1913.
- Neumann 1918 – *Neumann W.* Führer durch Riga mit einem Stadtplan. – Berlin, 1918.
- Neumann/Notbeck 1904 – *Neumann W., Notbeck E.* Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval. – Bd. 1. – Reval, 1896; Bd. 2. – Reval, 1904.
- Nordisk medeltid 1967 – *Nordisk medeltid: Konsthistoriska studier tillagnade A. Tuulse.* – Uppsala, 1967.
- Nottbeck 1899 – *Nottbeck E., von.* Ueber Massnahmen zur Erhaltung der alten Baudenkmäler in den baltischen Provinzen // Труды десятого археологического съезда въ Риге 1896. – Рига, 1899. – Т. II. – С. 52–54.
- Nowak 1989 – *Nowak Z. H.* Die Vorburg als Wirtschaftszentrum des Deutschen Ordens in Preussen: Eine Fragestellung // Zur Wirtschaftsentwicklung des Deutschen Ordens im Mittelalters. – 1989. – S. 148–162. – (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 38).
- Ose 1995a – *Ose I.* Mūra piļu pētniecība Latvijā pēdējos 50 gados: Historiogrāfisks pārskats // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1995. – Nr. 3. – 109.–132. lpp.
- Ose 1995b – *Ose I.* Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā no 18. gs. beigām līdz 20. gs. vidum: Historiogrāfisks pārskats // LZAV. – 1995. – Nr. 3/4. – 39.–46. lpp.; Nr. 5/6. – 53.–63. lpp.

- Ose 1996a – *Ose I.* Karls fon Lēviss of Menārs un viņa ieguldījums Latvijas viduslaiku piļu pētniecībā // LZAV. A. – 1996. – Nr. 4/5. – 96.–104. lpp.
- Ose 1996b – *Ose I.* Neue Erkenntnisse über die Ordensburgen in Lettland, in: *Castrum Bene 5/1996: Castle and Church / Ed. L. Kajzer, H. Paner.* – Gdańsk, 1996. – S. 119–135.
- Ose 1996c – *Ose I.* Podiņu krāsnis Kurzemes un Zemgales pilis: 15. gs. beigās – 18. gs. sākums. – Rīga, 1996.
- Ose 1996d – *Ose I.* Überblick über die Forschungen in Steinburgen Lettlands (1991–1993) // *Castella Maris Baltici.* – Nyköping, 1996. – Bd. II. – S. 147–150.
- Ose 1997a – *Ose I.* Ugunsieroču nozīme Viduseiropas piļu arhitektūras attīstībā un tās ietekme Livonijā 15.–16. gadsimtā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* – 1997. – Nr. 3 – 51.–67. lpp.
- Ose 1997b – *Ose I.* Umbau der livländischen Ordensburgen in Kurland zu Schlössern des Manierismus, in: *Der frühe Schlossbau und seine mittelalterlichen Vorstufen.* – München, 1997. – S. 185–194. – (Forschungen zu Burgen und Schlössern, Bd. 3).
- Ose 1998a – *Ose I.* Einige Erkenntnisse über die ersten Kirchen in Lettland // *Kościół i sztuka pobrzeża Bałtyku: Kirche und Kunst im Ostseeraum/ Red. M. Woźniak.* – Toruń, 1998. – S. 59–75. – (Studia Borussico – Baltica Torunensia historiae artium, 3).
- Ose 1998b – *Ose I.* Erforschung der mittelalterlichen Burgen in Lettland während der letzten 50 Jahre // *Castelloologica Bohemica 6 / Red. T. Durdík.* – Praha, 1998. – S. 117–138.
- Ose 1998c – *Ose I.* Salaspils pils plānojuma rekonstrukcija // *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.* – Rīga, 1998. – [1. laid.]. – 378.–414. lpp.
- Ose 1998d – *Ose I.* Ugunsieroču torņu apsekošana Vidzemes pilis // *ASM 1996–1997.* – Rīga, 1998. – 53.–57. lpp.
- Ose 1999a – *Ose I.* Arhibīskapa saimniecības pils Piebalga // *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm.* – Rīga, 1999. – 271.–292. lpp. – (Latvijas viduslaiku pilis, I).
- Ose 1999b – *Ose I.* Burg und Stadt im mittlalterlichen Lettland während des 13.–15. Jahrhunderts // *Castrum Bene 6: Burg und Stadt.* – Praha, 1999. – S. 213–231.
- Ose 1999c – *Ose I.* Dažas viduslaiku piļu izpētes problēmas Latvijā // *LZAV. A.* – 1999. – Nr. 4/5/6. – 47.–55. lpp.
- Ose 1999d – *Ose I.* Kā Latvijā aizsargā arheoloģiskos pieminekļus 20. gs. beigās // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* – 1999. – Nr. 4. – 155.–157. lpp.
- Ose 1999e – *Ose I.* Rīgas arhibīskapijas pils // *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm.* – Rīga, 1999. – 9.–44. lpp. – (Latvijas viduslaiku pilis, I).
- Ose 1999f – *Ose I.* Rozbeķu pils // *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm.* – Rīga, 1999. – 349.–365. lpp. – (Latvijas viduslaiku pilis, I).
- Ose 2000 – *Ose I.* Viduslaiku piļu apsekošana Vidzemē un Kurzemē // *Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999.gadā.* – Rīga, 2000. – 169.–181. lpp.
- Pāvilāns 1983 – *Pāvilāns V.* Latvijas XVII gs. ceļu kartes kā vēstures avots // *Feodālisms Baltijas reģionā.* – Rīga, 1983. – 101.–115. lpp.

- Pāvulāns 1994 – *Pāvulāns V.* Pienācīgi nenovērtēta bagātība: J. Ā. Ulriha Vidzemes ceļu karšu albuma 300 gadu jubileju sagaidot // Latvijas Arhīvi. – 1994. – Nr. 3. – 66.–70. lpp.
- Pelda 1978 – *Pelda K.* Latvijas viduslaiku dzīvesvietās atrastās 13.–16. gs. pirmās puses monētas // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga, 1978. – 13. laid. – 129.–137. lpp.
- Pirang 1909 – *Pirang H.* Denkmalpflege // Arbeiten des Ersten Baltischen Historikertages zu Riga 1908. – Rīga, 1909. – S. 219–228.
- Pirang 1926 – *Pirang H.* Das baltische Herrenhaus. – Rīga, 1926. – T. 1.
- Pirang 1928 – *Pirang H.* Reinhold Guleke [Nekrolog] // Rigasche Rundschau. – 1928. – Nr. 4. (5. Jan.).
- Plaček 1996 – *Plaček M.* Hrady a zámky na Morave a ve Slezsku. – Praha, 1996.
- Plikša 1999 – *Plikša D.* Jūliusa Dēringa acīm // Latvijas Arhīvi. – 1999. – Nr. 3. – 64.–75. lpp.
- Polska 1915 – Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Tom XIII: Inflanty / Red. J. Jakubowski, J. Kordzikowski. – Warszawa, 1915.
- Pravornis 1992 – *Pravornis A.* Pētījumi Bramberģes muižas kompleksā // ASM 1990–1991. – Rīga, 1992. – 83.–86. lpp.
- Pufendorf 1691 – *Pufendorf S.* De rebus a Carolo Gustavo Sveciae rege gestis commentariorum libri septem etc. – Nurnberg, 1691.
- Raam 1977 – *Raam V.* Armin Tuulse // Kodumaa (Tallinn). – 1977. – 21. dec. – Nr. 50.
- Rathlef 1890 – *Rathlef G.* Ein russischer Bericht über die Eroberung Wendens im Jahre 1577 // Mitteilungen. – 1890. – Bd. 14. – S. 274–289.
- Resolution 1992 – Resolution der Koldewey-Gesellschaft 1992 // Architektur, Kunst- und Kulturgeschichte in Nord- und Westdeutschland (Münster). – 1992. – H. 4. – S. 156.
- Richter 1858 – *Richter A., von.* Geschichte der dem russischen Kaisertum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen bis zur Zeit ihrer Vereinigung mit demselben. – Rīga, 1857, 1858. – T. I. – S. 497–500.
- Riekstiņš 1938 – *Riekstiņš H.* 1938. gada izrakumi Valmieras pilskalnā // Senatne un Māksla. – 1938. – Nr. 3. – 99.–106. lpp.
- Rig. Rundschau 1901 – Rigasche Rundschau, Illustrierte Beilage 1901. – Nr. 74.
- Rīgas arhibīskapija 1999 – Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm / Sast. I. Ose. – Rīga, 1999. – (Latvijas viduslaiku pilis, I).
- Rīgas pils 1938 – Rīgas pils: Latvijas Valsts prezidenta mītne. Attēlu sakopojums / Red. F. Balodis, L. Liberts; P. Ārenda pils vēst. apcer.; E. Āboliņa un G. Rokveļa fotogr. – Rīga, 1938.
- RT 1959–1971 – Referātu tēzes zinātniskai sesijai, veltītai ... gada arheoloģiskajiem izrakumiem un etnogrāfiskajai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā. – Rīga, 1959–1971.
- Ruša 1990 – *Ruša M.* Izrakumi Dobeles pilī // ASM 1988–1989. – Rīga, 1990. – 132.–136. lpp.
- Ruša 1994 – *Ruša M.* Izrakumi Kokneses pilī // ASM 1992–1993. – Rīga, 1994. – 79.–86. lpp.
- Ruša/Lūsēns 1990 – *Ruša M., Lūsēns M.* Pētījumi Ventspils pils teritorijā // ASM 1988–1989. – Rīga, 1990. – 136.–139. lpp.

- Sb. Kurl. 1850–1934 – Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus dem Jahre [1850–1934]. – Mitau, 1864–1935.
- Sb. Rig. 1873–1934 – Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre [1873–1934]. – Riga, 1874–1936.
- Schiemann 1887 – *Schiemann T.* Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert. – Berlin, 1887. – Bd. 2.
- Schiemann 1895 – *Schiemann T.* Alt-Livland. Mittelalterliche Baudenkmäler Liv-, Est-, Kurlands und Oesels // Rigasche Stadtblätter. – 1895. – Nr. 52.
- Schilling 1878 – *Schilling J. F.* Geschichte von Neuerhmühle, dessen Schloss, Kirchspiel und Kirche. – Riga, 1878.
- Schirren 1861 – *Schirren C.* Verzeichnis livländischer Geschichtsquellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken. – Dorpat, 1861. – Bd. 1, H. 1.
- Schlau 1968 – *Schlau W.* Die Kurländische Gesellschaft für Literatur und Kunst und das Kurländische Provinzialmuseum zu Mitau // Baltische Hefte (Hannover–Dören). – 1968. – Bd. 14. – S. 5–107.
- Schlippenbach 1809 – *Schlippenbach U.* Malerische Wanderungen durch Kurland. – Riga; Leipzig, 1809.
- Schlossbau 1997 – Der frühe Schlossbau und seine mittelalterlichen Vorstufen / Hrsg. von der Wartburg-Gesellschaft zur Erforschung von Burgen und Schlössern. – München; Berlin, 1997. – (Forschungen zu Burgen und Schlössern, Bd. 3).
- Schmid 1921 – *Schmid B.* Die Burgen des deutschen Ritterordens in Kurland // Zeitschrift für Bauwesen. – 1921. – H. 7–9. – S. 199–238.
- Schmidt 1888 – *Schmidt O. E.* Letzter Überrest des Schlosses Tuckum; Über die Schlossruine zu Bauske // Sb. Kurl. 1887. – Mitau, 1888. – S. 24, 25.
- Schmidt 1890 – *Schmidt O. E.* Schloss Bauske und Mesothen. – Mitau, 1890.
- Schmidt 1907 – *Schmidt O. E.* Album Balticum: Landschafts-, Kultur- und Reisebilder als Beiträge zur baltischen Heimatskunde. – Riga, 1907.
- Schmidt 1941 – *Schmidt W.* Die Zisterzienser im Baltikum und in Finnland // Finska kyrko-historiska samfundets arsskrift. 1939–1940. – Helsinki, 1941. – Jg. 29, 30. – S. 32–68.
- Seraphim 1901 – *Seraphim E.* Malerische Ansichten aus Lettland, Estland, Kurland. – Riga; Moskau, 1901.
- Seuberlich 1905 – *Seuberlich H.* Das bischöfliche Schloss zu Arensburg // Sb. Rig. 1904. – Riga, 1905. – S. 9–16.
- Seuberlich 1906 – *Seuberlich H.* Über die Ronneburger Schlossruine // Sb. Rig. 1905. – Riga, 1906. – S. 53–55.
- Seuberlich 1912 – *Seuberlich H.* Gutachten über den gegenwärtigen Zustand des Westturmes der Schlossruine Wenden // Sb. Rig. 1911. – Riga, 1912. – S. 342.
- Seuberlich 1931 – *Seuberlich E.* Stammtafeln Deutsch-baltischer Geschlechter. – Bd. II. – Leipzig, 1931.
- Sivers 1857 – *Sivers J. v.* Wenden, seine Vergangenheit und Gegenwart. – Riga, 1857.

- Širants 1987 – [Širants R.] Rīgas kartes un plāni: 17. gs. – 19. gs. 60. gadu vidus: Katalogs. – Rīga, 1987.
- Skibiński 1994 – *Skibiński S.* Jeszcze raz w kwestii genezy regularnego zamku krzyżackiego // *Sztuka Prus XIII–XVIII wieku.* – Toruń, 1994. – S. 27–38. – (Studia Borussico – Baltica Torunensia historiae artium, 1).
- Spārītis 1986 – *Spārītis O.* Dekoratīvā apmetuma evolūcija un lietojums Latvijas arhitektūrā 16.–17. gs. // *Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei.* – Rīga, 1986. – 1. laid. – 122.–143. lpp.
- Spekke 1935 – *Spekke A.* Latvieši un Livonija 16. gs. – Rīga, 1935.
- Stavenhagen 1857–1867 – *Stavenhagen W. S.* Album baltischer Ansichten nebst erläuterndem Text von verschiedenen Verfassern. – Mitau, 1857–1867.
- Stavenhagen 1913 – *Stavenhagen W. S.* Neues Album baltischer Ansichten / Hrsg. C. Meissner. – Reval, 1913.
- Steinbrecht 1888 – *Steinbrecht C.* Die Baukunst des Deutschen Ritterordens in Preussen. – Berlin, 1888.
- Stubavs 1962 – *Stubavs A.* Arheoloģiskā pētniecība Padomju Latvijā 1945.–1960. g. // *Arheoloģija un etnogrāfija.* – Rīga, 1962. – 4. laid. – 5.–16. lpp.
- Stubavs 1967 – *Stubavs A.* Arheoloģiskie izrakumi Koknesē 1966. gadā // *RT.* – Rīga, 1967. – 35.–38. lpp.
- Stubavs 1975 – *Stubavs A.* Izrakumi Salaspilī 1974. gadā // *ASM 1974.* – Rīga, 1975. – 70.–78. lpp.
- Stukmanis 1999 – *Stukmanis I.* Kokneses senvieta – izzināšana turpinās // *Latvijas Arhitektūra.* – 1999. – Nr. 1. – 20.–23. lpp.
- Šnē 2000 – *Šnē A.* Arheoloģiskās izpētes darbu noslēgums Krustpils pilī // *Arheologu pētījumi Latvijā 1998.–1999. gadā.* – Rīga, 2000. – 187.–199. lpp.
- Šnore 1938 – *Šnore E.* 1937. gada izrakumi Valmierā // *Senatne un Māksla.* – 1938. – Nr. 3. – 82.–98. lpp.
- Šnore/Zariņa 1980 – *Šnore E., Zariņa A.* Senā Sēlpils. – Rīga, 1980.
- Štāls 1926 – *Štāls A. J. K.* Broces "Dažādu Vidzemes pieminekļu, skatu krājums." – Rīga, 1926.
- Šterns 1997 – *Šterns I.* Latvijas vēsture: 1290–1500. – [Rīga], 1997.
- Štrauhmanis 1994 – *Latvijas kartogrāfijas vēsture: Bibliogrāfiskais rādītājs / Sast. J. Štrauhmanis.* – Rīga, 1994.
- Šturms 1932 – *Šturms E.* Ikšķiles baznīcas kapenes // *Latviešu konversācijas vārdnīca.* – Rīga, 1931–1932. – 7. sēj. – 12532., 12535. sl.
- Tepfers 1934 – *Zviedru laikmets Latvijā / V. Tepfera un H. Vallina sakopoti attēli, A. Tenteļa ievads.* – Rīga, 1934.
- Thieme/Becker 1939 – *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart / Begründet von U. Thieme und F. Becker, hrsg. von H. Vollmer.* – Leipzig, 1939. – Bd. 9.

- Tiesenhausen 1890 – *Tiesenhausen H., von.* Schriften und Aufzeichnungen von Heinrich von Tiesenhausen. – Leipzig, 1890.
- Thiess 1923 – *Thiess F.* Wilhelm Neumann (1849–1919) // Ostdeutsche Monatshefte. – 1923. – Nr. 1. – Jg. 4. – S. 52, 53.
- Tilmanis 1927 – *Tilmanis O.* Ikšķiles baznīca sakarā ar izrakumiem 1927. gada vasarā // Ilustrēts Žurnāls. – 1927. – Nr. 10. – 315.–320. lpp.
- Torbus 1997 – *Torbus T.* Die Deutschordensburg von Stuhm (Sztum) im ehemaligen Ordensland Preussen // Der frühe Schlossbau und seine mittelalterlichen Vorstufen. – München, 1997. – S. 171–184. – (Forschungen zu Burgen und Schlössern, Bd. 3).
- Torbus 1998 – *Torbus T.* Die Konventsburgen im Deutschordensland Preussen. – München, 1998.
- Treijs 1988 – *Treijs N.* Izrakumi Cēsīs Rīgas ielā 2 un Siguldas pilsdrupās // ASM 1986–1987. – Rīga, 1988. – 134.–136. lpp.
- Treijs 1990 – *Treijs N.* Izrakumi Cēsīs un Dzērbenē // ASM 1988–1989. – Rīga, 1990. – 150.–153. lpp.
- Trimdas 1996 – Trimdas arhīvi atgriezās: Uzziņu krājums. – Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 1996.
- Tuulse 1936 – *Tuulse A.* Ergebnisse der Ausgrabungen in der Klosterruine zu Pirta im Sommer 1934 und 1935 // Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft 1934. – Tartu, 1936. – S. 134–154.
- Tuulse 1937 – *Tuulse A.* Zur Baugeschichte der Talliner Burg // Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft 1935. – Tartu, 1937. – S. 41–95.
- Tuulse 1939 – *Tuulse A.* Das Schloss zu Riga // Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft. – Tartu, 1939. – S. 61–132. Dasselbe: Separatabdruck – Tartu, 1939. – (Tartu ulikooli kunstiajaloo kabineti valjaaded, 4).
- Tuulse 1940a – *Tuulse A.* Piezīmes par meistaru Reinkenu (Reynken) // Senatne un Māksla. – 1940. – Nr. 1. – 127.–137. lpp.
- Tuulse 1940b – *Tuulse A.* Die Kirche zu Karja und die Wehrkirchen Saaremaas // Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft 1938. – Tartu, 1940. – S. 137–192.
- Tuulse 1942 – *Tuulse A.* Die Burgen in Estland und Lettland. – Dorpat, 1942. – 432 S.: ill., Karte. – (Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused, XXXIII).
- Tuulse 1948 – *Tuulse A.* Die spätmittelalterliche Steinskulptur in Estland und Lettland // Finska Fornminnesforeningens tidskrift 49:1. – Helsingfors, 1948. – 87 S.: ill.
- Tuulse 1952 – *Tuulse A.* Borgar i Västerlandet: Ursprung och typutveckling under medeltiden. – Stockholm, 1952.
- Tuulse 1958a – *Tuulse A.* Burgen des Abendlandes. – Wien; München 1958.
- Tuulse 1958b – *Tuulse A.* Castles of the Western World. – London, 1958.
- Tuulse 1967 – *Tuulse L.* Armin Tuulse skrifter 1936–1966 // Nordisk medeltid: Konsthistorisk studier tillagnade A. Tuulse. – Uppsala, 1967. – S. 338–343.
- Tuulse 1968 – *Tuulse A.* Romansk konst i Norden. – Stockholm, 1968.

- Ulrichen 1934 – *Ulrichen B. v.* Das Baltische Baudenkmäler-Archiv // Baltische Monatshefte. – 1934. – H. 10. – S. 494–497.
- Ungern 1875 – *Ungern-Sternberg R.* Nachrichten über das Geschlecht Ungern-Sternberg. – Breslau, 1875.
- Urtāns 1983 – *Urtāns V.* Aizkraukles pilskalna mūra aizsargsiena // LZAV. – 1983. – Nr. 4. – 34.–39. lpp.
- Urtāns 1984 – *Urtāns J.* Izrakumi Rīgā Teātra ielā, Aizputē un pieminēkļu apzināšana // ASM 1982–1983. – Rīga, 1984. – 91.–99. lpp.
- Urtāns 1988 – *Urtāns J.* Pētījumi Lielvārdes pili // ASM 1986–1987. – Rīga, 1988. – 136.–139. lpp.
- Vanags 1937; 1939 – *Vanags K.* Ceļvedis pa dzimto zemi. – Rīga, 1937; 1939. – 1., 2. daļa.
- Vasiļjevs 1989 – *Vasiļjevs J.* Ieskats Latvijas 12.–14. gs. arhitektūrā // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. – Rīga, 1989. – 4. laid. – 3.–48. lpp.
- Vasiļjevs 1992 – *Vasiļjevs J.* Daži Livonijas sairuma laika figurāli ciņņi Rīgā // LZAV. – 1992. – Nr. 7. – 1.–8. lpp.
- Vasks 2000 – *Vasks A.* Bīlavu “velna laivas” izrakumi un rekonstrukcija 1999. gadā // Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā. – Rīga, 2000. – 35.–46. lpp.
- Vasmanis 1996 – *Vasmanis D.* Cēsu novada pagātnes ainas. – Cēsis, 1996.
- Vēsturiskā 1991 – Vēsturiskā celtniecība Latvijā: Pētniecība un projekti Restaurācijas institūtā. 1988. gada retrospekcija. – Rīga, 1991.
- Vidzeme 1996 – Vidzemes kartes, 17. gadsimts: Katalogs / Sast. M. Barzdeviča, I. Janele, P. Pētersone. – Rīga, 1996.
- Villena 1975 – *Villena L.* Glossaire: Fichier multilingue d'architecture militaire médiévale. – Frankfurt am Main, 1975.
- Vītola 1991 – *Vītola T.* Dobeles pilsdrupas // Vēsturiskā celtniecība Latvijā: Pētniecība un projekti Restaurācijas institūtā. 1988. gada retrospekcija. – Rīga, 1991. – 70., 71. lpp.
- Vītola 1994 – *Vītola T.* Rīgas pirmās bīskapa pils arhitektūras meklējumu pēdās // LZAV. A. – 1994. – Nr. 1. – 7.–11. lpp.
- Vītola 1999a – *Vītola T.* Limbažu pils rekonstrukcijas mēģinājums // Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm. – Rīga, 1999. – 258.–270. lpp. – (Latvijas viduslaiku pilis, I).
- Vītola 1999b – *Vītola T.* Raunas pils rekonstrukcijas mēģinājums // Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm. – Rīga, 1999. – 241.–257. lpp. – (Latvijas viduslaiku pilis, I).
- Volanska 1998 – Kuldīga / Sast. un teksta autore A. Volanska. – 1998.
- Winkelmann 1878 – *Winkelmann E.* Bibliotheca Livoniae historica: Systematisches Verzeichnis der Quellen und Hülfsmittel zur Geschichte Estlands, Livlands und Kurlands. – Berlin, 1878.
- Winnig 1940 – *Winnig A.* Der Deutsche Ritterorden und seine Burgen. – Königstein im Taunus; Leipzig, [1940].
- Wolf 1934 – *Wolf F.* Das Baltische Baudenkmäler-Archiv // Rigasche Rundschau. – 1934. – 21. März.

- Zandberga 1973 – *Zandberga R.* Rīgas viduslaiku nozudušo arhitektūras pieminekļu meklējumi // *Muzeji un kultūras pieminekļi.* – Rīga, 1973. – 10.–15. lpp.
- Zandbergs 1987 – *Zandbergs A.* Projekts Latvijas viduslaiku arhitektūrā // *Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei.* – Rīga, 1987. – 2. laid. – 143.–177. lpp.
- Zanders 1995 – *Zanders V.* Latviskā vācieša atgriešanās // *Latvijas Arhīvi.* – 1995. – Nr. 4. – 87.–90. lpp.
- Zariņa 1986 – *Zariņa A.* Izrakumu rezultāti Indricas pilskalnā // *ASM 1984–1985.* – Rīga, 1986. – 143.–147. lpp.
- Zariņa 1999 – *Zariņa A.* Biskapa vasaļa dzīvesvieta Lielvārdes Dievukalnā // *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm.* – Rīga, 1999. – 295.–311. lpp. – (Latvijas viduslaiku pils, I).
- Zeids 1992 – *Zeids T.* Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti. – Rīga, 1992.
- Zeune 1996 – *Zeune J.* Burgen als Symbole der Macht: Ein neues Bild der mittelalterlichen Burg. – Regensburg, 1996.
- Zilgalvis 1995 – *Zilgalvis J.* Austrumlatvijas muižu arhitektūra mākslinieka N. Ordas darbos // *Materiāli latviešu literatūras un mākslas vēsturei.* – Rīga, 1995. – 57.–60. lpp.
- Zilgalvis 1997 – *Zilgalvis J.* Viduslaiku piļu rekonstrukcija un atjaunošana eklektisma periodā un pēc 1905. gada // *Materiāli par literatūru un arhitektūru laikmeta kopsakarībās.* – Rīga, 1997. – 5.–22. lpp.
- Zviedrāns 1997 – *Zviedrāns J.* Kas notiek Krustpils pilī? // *Latvijas Arhitektūra.* – 1997. – Nr. 12. – 16., 17. lpp.
- Альбом 1903 – *Альбом Мейерберга: Виды и бытовые картины России XVII века.* – СПб., 1903.
- Апала/Берга 1987 – *Апала З. Ю., Берга Т. М.* Археологические данные о событиях Ливонской войны, полученные при раскопках Цесисского замка в 1985 году // *LZAV.* – 1987. – Nr. 7. – 13.–22. lpp.
- Беклемишев 1845a – *Беклемишев П. А.* Взгляд на остатки замковъ въ Лифляндии // *Журнал Мин. Внутр. Дель.* – 1845. – Ч. 10. – С. 65–94.
- Беклемишев 1845b – *Беклемишев П. А.* Сведения о древних замкахъ въ Курляндии // *Журнал Мин. Внутр. Дель.* – 1845. – Ч. 17. – С. 476–479.
- Беляшевский 1900 – *Беляшевский Н. Ф.* Материалы по истории Прибалтийскаго края, хранящиеся въ архивахъ б. Финансоваго Управления царства Польскаго // *Труды десяятаго археологическаго съезда въ Риге 1896.* – Москва, 1900. – Т. III. – С. 67–92.
- Васильев 1986 – *Васильев Ю.* Латвия: Исторический очерк // *Белоруссия, Литва, Латвия, Эстония: Справочник – путеводитель / Авт. текста и сост. Чантурия В. А., Минкявичюс Й., Васильев Ю. М., Алттоа К.* – Москва; Лейпциг, 1986. – С. XL–LVI, 420–458.
- Гулке 1904 – “Alt-Livland”: Памятники зодчества романо-готического периода въ Лифляндии, Курляндии, Эстляндии и на островъ Эзель. – СПб., 1904. – 8 с.
- Гурска 1993 – *Гурска И.* Археологические исследования на территории замка меченосцев в Риге // *LZAV.* – 1993. – Nr. 3. – 6.–10. lpp.

- Довнаръ 1900 – *Довнаръ-Запольский М. В.* Къ истории поземельной реформы въ Ливонии въ 1580–1592 гг. // Труды десятого археологического съезда въ Риге 1896. – Москва, 1900. – Т. III. – С. 1–46.
- Мугуревич 1967 – *Мугуревич Э.* Исследование поселений городищ и замков на территории Латвийской ССР // Acta Baltico-Slavica. – Białystok, 1967. – Т. 5. – С. 159–201.
- Мугуревич 1983 – *Мугуревич Э.* Замки и сельские поселения средневековой Ливонии (по археологическим материалам и письменным сведениям Латвии конца XII – середины XVI века): Автореф. дис. ... докт. ист. наук. – Москва, 1983.
- Нейманъ 1895 – *Нейманъ В. И.* Военное зодчество въ Прибалтийском крае въ средние века // Труды девятого археологического съезда въ Вильне, 1893. – Москва, 1895. – Т. I. – С. 27–61.
- Павуланс 1989 – *Павуланс В. В.* Карты Латвии XVII и начала XVIII в. в фондах Гос. архива Швеции // Исследования древних карт республик Прибалтики. – Рига, 1989. – С. 87–95.
- Сапунов 1893 – *Сапунов А.* Река Западная Двина: Историко-географический обзор. – Витебск, 1893.
- Сапунов 1903 – *Сапунов А.* Памятники времен древних и новейших в Витебской губернии. – Витебск, 1903.
- Стубавс 1970 – *Стубавс А.* Археологические находки из древнего Саласпилса и хронология памятника // Studia archaeologica in memoriam Harri Moora. – Tallinn, 1970. – С. 181–188.
- Харузинъ 1900 – *Харузинъ Н. Н.* Къ истории Кокенхузена // Труды десятого археологического съезда въ Риге 1896. – Москва, 1900. – Т. III. – С. 47–66.
- Цимерман 1970 – *Цимерман С. Я.* Альбом путешествия И. Р. Штурна 1661–1662 годов как источник изучения истории материальной культуры Латвии // Источниковедческие проблемы истории народов Прибалтики. – Рига, 1970. – С. 75–106.

Personu rādītājs*

- Aderkas, von*, muižnieks – 296
Adukovska Pārsla sk. Pētersone Pārsla
Alttoa Kaur, mākslas vēsturnieks – 131, 132, 140
Aluve (Aluve) Kalvi, arhitekts – 197
Apala Zigrīda, arheoloģe – 91, 92, 94, 95, 103, 107, 115, 117, 121
Apals Jānis, arheologs – 21, 95, 100, 103, 115, 121, 122
Arbuzovs (Arbusow) Leonīds, sen., vēsturnieks – 25, 52, 66, 67, 218, 278
Ārends Pēteris, arhitektūras vēsturnieks – 71, 75, 228
Armoliķis (Armolik) J., zīmētājs – 55, 229, 233, 234, 235
Arnts (Arndt) Johans Gotfrīds, vēsturnieks – 14, 22–24, 35, 283, 293
Arszyński Marian, vēsturnieks 132
Asmans (Assmann) Ervins, arheologs – 62, 63
Atgāzis Māris, arheologs – 82, 84, 101, 115, 118, 121

Baer, muižas īpašnieks – 297
Baerent Paul, garīdznieks, novadpētnieks – 68

Balodis Voldemars Davids, novadpētnieks – 240, 275
Baltiņš Jānis, vēsturnieks – 68
Banjers (Banier) Johans Gabriels, zviedru armijas ģenerālleitnants – 256
Barbars Andrejs, celtnieks konstruktors – 125
Bārs Oskars, ģimnāzists – 170
Bebre (dz. Verigo) Viktorija, arheoloģe – 106, 117, 121, 123
Becker F., leksikona autors – 159, 300
Beise Theodor – 66
Beklemiševs (Беклемишев) P., ierēdnis, novadpētnieks – 66
Bēms Romis, mākslas vēsturnieks – 34, 36
Berči (Bertschy) Pauls Maksis, arhitekts – 177
Berens, von, muižas īpašnieks – 295
Berga Tatjana, arheoloģe – 95, 101, 104, 106, 122, 123
Bergck Johannes, kara inženieris – 256
Bērgins (Bergin) Marks, vēsturnieks – 136
Bergmanis (Bergmann) Gustavs, garīdznieks, novadpētnieks – 33, 266, 282
Bernewitz, garīdznieks – 75
Bērs (Behr) Ulrihs, vēsturnieks – 120
Bēts Zigurds, vēsturnieks – 89, 102, 123–125

* Personu vārdi, kas sastopami tikai literatūras norādēs vai citātos svešvalodās, šajā sarakstā doti oriģinālrakstībā (kursīvā).

- Bilenšteins (*Bielenstein*) Augusts, garīdznieks, vēsturnieks – 59, 69, 176, 222
- Bindings (*Binding*) Ginters, mākslas vēsturnieks – 132
- Binemans (*Bienemann*) Frīdrihs, jun., vēsturnieks – 52, 207, 221, 240
- Bite Andris, arhitekts – 124
- Blese Jānis, novadpētnieks – 31, 242
- Blumfeldt Evald*, bibliogrāfs – 190
- Blūms Pēteris, arhitekts – 102, 104, 123, 124
- Boetticher Bernhard, von*, virsmežzinis, novadpētnieks – 75
- Bojs (*Boy*) Karls, novadpētnieks, arheologs – 51, 58, 59, 67, 170, 288
- Bokslafs (*Bockslaff*) Nikolajs, biržas māklers, novadpētnieks – 74
- Bokslafs (*Bockslaff*) Vilhelms, arhitekts – 51, 223, 225
- Bongs (*Bong*) Oto, bibliofils – 7, 189, 197, 201, 203, 204, 206, 224, 303
- Borgs (*Borg*) Aleksandrs, fon der, grāfs – 58
- Brajs (*Bray*) Fransuā Gabriels de, vēsturnieks – 22, 65, 293
- Brastiņš Ernests, pilskalnu pētnieks – 54
- Brežgo Boļeslavs, vēsturnieks – 40, 53, 71, 75, 182
- Broce (*Brotze*) Johans Kristofs, zīmētājs, novadpētnieks – 8, 15, 27, 32–36, 40, 41, 45, 46, 50, 69, 184, 210, 218, 228, 278, 282, 288, 302, 309, 311, 314, 315
- Bruģis Dainis, mākslas vēsturnieks – 117, 176
- Bruinings (*Bruining*) Hermanis, fon, vēsturnieks – 45, 58, 66, 68, 239
- Brukmanis (*Bruckmann*) F., grafiķis – 302
- Brummer*, muižnieks – 295
- Būhholcs (*Buchholtz*) Antons, vēsturnieks, arheologs – 17, 18, 50, 60, 61, 185
- Bunge (*Bunge*) Frīdrihs Georgs, vēsturnieks – 66
- Busse (*Busse*) Karls Heinrihs – 66
- Bušs (*Busch*) Nikolauss, vēsturnieks – 50, 66, 185
- Campenhausen*, grāfs – 295, 296
- Caune Andris, arheologs – 92, 94, 96, 112, 117, 118, 121, 129, 150, 152
- Caune Māra, vēsturniece – 33, 266, 282
- Ceīne (*Zeune*) Joahims, arheologs – 144–147
- Ceļmalis Andrejs, arhitekts – 92, 99, 102, 124
- Ceriņš Jānis, arhitekts – 125
- Cielava Skaidrīte, mākslas vēsturniece – 112
- Ciglijs Jānis, arheologs – 107, 122, 123
- Cimermanis Saulvedis, etnogrāfs – 30
- Cinis Andis, arhitekts – 104, 124
- Ciolkovičs (*Ciolkowicz*) J., fon, aprīņa revīdents – 37, 291–293, 297
- Čellīns (*Kjellin*) Tors Helge, mākslas vēsturnieks – 61
- Daiga Jolanta, arheoloģe – 101, 122
- Dālbergs (*Dahlberg*) Ēriks, Vidzemes ģenerālgubernators, kara inženieris – 14, 256
- Dēriņš (*Döring*) Frīdrihs Jūliuss, mākslinieks, novadpētnieks – 7, 17, 30, 51, 59, 67, 159–176, 278, 280
- Dīderikss (*Diederichs*) Heinrihs – 163, 175, 176, 212
- Dirveiks Ilmārs, arhitekts – 102, 107, 115, 124, 135
- Drake (*Drake*) Knuts, arheologs – 132, 234
- Dubiņš Edgars, mākslas vēsturnieks – 288
- Ducmane Kristīne, numismāte – 117
- Dunkure Rasma, arhitekte – 89, 123
- Dunsdorfs Edgars, vēsturnieks – 32, 120, 241
- Dunten*, muižas īpašnieks – 296
- Durdīks (*Durdík*) Tomāšs, arheologs – 132, 134, 142, 155
- Dzialinskis (*Dzialyński*) Adams Titus, grāfs – 27

- Eglāja Baiba, arheoloģe – 102, 122, 123
 Eglits Augusts, novadpētnieks – 304
 Engelmanis (*Engelmann*) Gofruā, litogrāfs – 27
 Enzeliņš Hermanis, novadpētnieks – 71
 Erdmanis Gunārs, arhitekts – 29, 101–103, 108–110, 112, 123–125, 140, 166, 174, 176, 288
 Ērnehufvuds (*Örnehufvud*) Ulofs, ģeogrāfs, kartogrāfs – 247, 248, 254
 Essen N., von – 299, 302
 Essens (*Essen*) Pauls, fon, kara inženieris – 251, 260
 Ēzens (*Oesen*) Johans Andreass, arhivārs – 33

 Fabers (*Faber*) Zamuels, vēsturnieks – 30
 Falks (*Falck*) Johans, kara inženieris – 251, 264
 Feiereizens (*Feuereisen*) Arnolds, vēsturnieks – 14, 73, 75, 196, 280, 281
 Felkerzāms (*Fölkersahm*) Georgs Frīdrihs, Vidzemes civilgubernators – 283, 286, 287
 Fēlmans (*Faehlmann*) K., aprinča revidents – 37, 291, 298
 Fligare (*Flygare*) C., zīmētājs – 247, 248, 252, 255, 258, 260, 263, 264
 Frīdrihs II, Vācijas ķeizars – 132
 Fromholds-Treijs (*Fromhold-Treu*) Valfrīds, novadpētnieks – 54, 63

 Gagarin, firsts – 296
 Gaillard E., grāmatizdevējs – 194
 Gardbergs (*Gardberg*) Karls Jakobs, arheologs – 234
 Gētgenss (*Gahtgens*) V. T., garīdznieks – 201, 204
 Gläser-Mührenberg Manfred, arheologs – 151
 Glowacki K., vēsturnieks – 124
 Graudonis Jānis, arheologs – 82, 83, 86, 87, 91, 92, 96, 107, 115, 117, 118, 121–123
 Grosmane Elita, mākslas vēsturniece – 179
 Grosvalds Ilgars, ķīmiķis – 115
 Grūbe Jānis, arheologs – 92, 96, 107, 117, 121, 256
 Guleke (*Guleke*) Agate, Reinholda Gulekes vedekla – 203
 Guleke (*Guleke*) Johans Heinrihs, Reinholda Gulekes tēvs – 189
 Guleke (*Guleke*) Frīdrihs, Reinholda Gulekes dēls – 189
 Guleke (*Guleke*) Reinholds Ludvigs Ernsts, arhitekts – 7, 18, 42, 50, 185–205, 222, 224
 Gurska (*Górska*) Irena, arheoloģe – 115, 122
 Gustavs II Ādolfs, Zviedrijas karalis – 14, 209, 262
 Gustavs Kārlis X, Zviedrijas karalis – 45

 Hehn Viktor, rakstnieks – 302
 Heine (*Heine*) G., novadpētnieks – 68
 Heine (*Heine*) Vilhelms Frīdrihs, novadpētnieks – 17, 68, 240
 Heinrihsone Ināra, arhitekta – 104, 124
 Helmss (*Helms*) Jirgens, hronists – 22, 29, 112, 282
 Hennigs (*Hennig*) Ernsts, vēsturnieks – 65
 Herders (*Herder*) Johans Gotfrīds, rakstnieks – 232
 Hīršheits (*Hirschheydt*) Harro, fon, grāmatizdevējs – 223
 Holanders (*Hollander*) Bernhards, vēsturnieks – 70, 220
 Holcmaiers (*Holzmayr*) Johans Baptists, novadpētnieks, zīmētājs – 200
 Holsts (*Holst*) Nilss, fon, mākslas vēsturnieks – 72
 Hupels (*Hupel*) Augusts Vilhelms, garīdznieks, publicists – 65, 73

- Indriķis, Livonijas hronikas autors – 14, 22, 204
- Īvans Gunārs, vēsturnieks – 124
- Jansons Aleksandrs, vēsturnieks – 9, 29, 36, 80, 86, 87, 97, 98, 112, 124, 311, 312
- Jansons Gunārs, arhitekts – 81, 87, 91, 98–100, 110–112, 118, 119, 123–125, 136, 138
- Jaunzems Jānis, arhitekts – 71
- Jēkabs, Kurzemes un Zemgales hercogs – 65, 71
- Jemeljānovs Egils, vēsturnieks – 312
- Jürgens M., zīmētājs – 314, 315
- Jurginis J., vēsturnieks – 294
- Juškēvičs Jānis, vēsturnieks – 30, 71
- Kajzers (*Kajzer*) Lešeks, arheologs – 155, 156
- Kalniņš Edvīns, arhitekts – 125
- Kampe (*Campe*) Pauls, arhitektūras vēsturnieks – 20, 30, 34, 36, 40, 71, 120, 162, 240, 241, 251, 288, 290, 292, 293, 309, 314, 315
- Karlings (*Karling*) Stēns, mākslas vēsturnieks – 227, 233
- Kārlis XI, Zviedrijas karalis – 14
- Kārlis XII, Zviedrijas karalis – 30
- Katrīna II, Krievijas ķeizariene – 302
- Keimerns (*Ceumern*) Kaspars, fon, landrāts – 22, 293
- Kelčs (*Keltsch*) Johans H., kara inženieris – 241, 263
- Kēlers (*Köhler*) Nikolajs, namdaris – 46
- Kerbers (*Körber*) Eduards Filips, garīdznieks, novadpētnieks – 8, 15, 16, 34–36, 282
- Kerbers (*Körber*) Martins, Eduarda Filipa Kerbera pēctecis – 282
- Klāzens (*Klasen*) Karls Heincs, mākslas vēsturnieks – 72, 131, 227, 228, 230
- Kleists, barons – 58
- Klepere Daira, mākslas vēsturniece – 121
- Koehler K. F., grāmatizdevējs – 194
- Krāmers (*Cramer*) H. J., aprīņķa revidents – 37, 291, 292, 297
- Krastiņš Jānis, arhitekts – 179
- Krauze (*Krause*) Johans Vilhelms, mākslinieks – 278
- Krēsliņš Artūrs, celtnieks konstruktors – 124
- Krīgers (*Krüger*) Edmunds, nobadpētnieks – 58, 59
- Kropotkin, firstiene – 295
- Krūze (*Kruse*) Frīdrihs, vēsturnieks – 16, 46, 47, 51, 294
- Kunce (*Kuntze*) Kristofs, aprīņķa revidents – 37, 291, 292, 295, 296
- Kutzner Marian, vēsturnieks – 142
- Kvaskova Valda, vēsturniece – 120, 267
- Kvennersteds (*Quennerstaedt*) S., zīmētājs – 246
- Lancmanis Imants, mākslas vēsturnieks – 81, 112, 120, 271
- Lapiņa Dita, arhitekta – 98
- Lapiņa Rūta, mākslas vēsturniece – 27
- Lauro (*Lauro*) Džakomo, mākslinieks – 27, 28
- Lejs (*Ley*) R., fon der, grāmatizdevējs – 302, 303, 312, 314, 315
- Lencs (*Lenz*) Vilhelms, leksikona autors – 20, 160, 189, 200, 206, 300
- Leopolds I, Vācijas ķeizars – 29
- Lērumis Agris, arhitekts – 123
- Lēvisa of Menāra (*Löwis of Menar*) Helene Juliane – 207, 208
- Lēviss of Menārs (*Löwis of Menar*) Andreass, fon, mežzinātnieks, senatnes pētnieks – 16, 24, 37–39, 48, 65, 66, 208, 290
- Lēviss of Menārs (*Löwis of Menar*) Karls Vol-demārs, fon, vēsturnieks arheologs – 8, 18, 19, 24, 25, 29, 32, 37, 38, 44, 45, 51–53, 57, 58, 60–62, 70, 74, 75, 129, 138, 140,

- 142, 167, 171–173, 182, 190, 196, 202, 205–225, 230, 239, 240, 241, 246, 247, 252, 263, 268, 277, 278, 281, 285–287, 289, 302–304
- Lēviss of Menārs (*Löwis of Menar*) Morics, fon – 210
- Lēviss of Menārs (*Löwis of Menar*) Vilhelms, zviedru armijas leitnants – 209
- Lēviss of Menārs (*Löwis of Menar*) Volde-mars, fon, Karla fon Lēvisa of Menāra tēvs – 207, 208
- Liepa Laimonis, arhitekts – 89, 121, 123
- Liepa Valdis, arhitekts – 92, 99, 124, 125
- Lindgrens (*Lindgren*) Mihaels, zīmētājs – 246, 262
- Liphart, von*, muižnieks – 296
- Litens (*Lithen*) Johans, grafiķis, zviedru armijas virsnieks 31
- Līvens, firsts – 166
- Loone Nicolas*, bibliogrāfs – 190
- Lovén Christian*, mākslas vēsturnieks – 152
- Loviss of Menārs (*Lowis of Menar*) Patricijs, de, dzimtas ciltstēvs – 209
- Löwenstern, von*, muižnieks – 293, 295
- Lūkass, fotogrāfs – 201
- Lūsēns Mārtiņš, arheologs – 102, 107, 109, 121–123
- Makdonalda (*Macdonald*) Faiena, vēsturniece – 136
- Malvess Roberts, vēsturnieks – 9, 31, 80, 86, 87, 97–99, 102, 114, 119, 121–125, 167, 217, 241, 242, 265, 312
- Manteifels (*Manteuffel*) Gustavs, vēsturnieks – 40, 51, 68, 69, 284
- Manteuffell*, grāfs – 296
- Meierbergs (*Meyerberg*) Augustins, diplomāts, etnogrāfs – 30
- Meiers (*Meyer*) Verners, arheologs – 6, 133, 138
- Meinarte Anita, vēsturniece – 41
- Mellins (*Mellin*) Ludvigs Augusts, kartogrāfs – 196
- Mengden*, grāfs – 296
- Merkels (*Merkel*) A., zīmētājs – 40
- Merķelis (*Merkel*) Albrehts Ernsts Emils, ārsts, publicists – 40
- Merķelis (*Merkel*) Garlībs, rakstnieks – 40
- Metigs (*Mettig*) Konstantīns, vēsturnieks – 68
- Meusenkampff, von*, muižnieks – 296
- Meyendorff*, barons – 295
- Mirbahs (*Mirbach*) Oto, fon, vēsturnieks – 65
- Mogren Mats*, vēsturnieks – 142
- Mormans K., profesors – 281
- Mugurēvičs Ēvalds, arheologs – 26, 82–84, 100–102, 114, 115, 118, 119, 121, 122, 126, 131, 139, 170, 176, 243
- Munte (*Munthe*) Ludvigs V., vēsturnieks – 251, 252, 254, 255
- Murbahs (*Murbach*) Ernsts, vēsturnieks – 234
- Muzolfs (*Muzolf*) Blažejs, arheologs – 122
- Nagler G. K.*, leksikona autors – 300
- Napierskis (*Napiersky*) Karls Eduards, vēsturnieks – 22, 66
- Neimanis (*Neumann*) Vilhelms, arhitekts, mākslas vēsturnieks – 7, 18, 20, 48, 50, 51, 59, 61, 69, 70, 75, 159, 162, 163, 173, 177–187, 204, 216, 227, 299, 300, 302
- Notbeks (*Nottbeck*) Eižens, fon, vēsturnieks – 74
- Nowak Zenon Hubert*, vēsturnieks – 142
- Orda (*Orda*) Napoleons, mākslinieks – 39, 40, 69
- Ose Ieva, arheoloģe, mākslas vēsturniece – 46, 108, 117, 118, 138, 140, 150, 151, 154, 209
- Ote (*Otte*) Heinrihs, mākslas vēsturnieks – 190
- Ozere Ingrīda sk. Virse Ingrīda

- Pahlen Leonid*, grāfs – 297
- Palmstruks (Palmstruck) Georgs*, kara inženieris – 241
- Palmstruks (Palmstruck) Johans*, kara inženieris – 241, 251, 258, 259
- Pauluči (Paulucci) Filips*, Vidzemes un Kurzemes ģenerālgubernators – 9, 16, 36–38, 46, 58, 73, 211, 216, 218, 228, 235, 276, 283, 285–290, 293–295
- Pāvulāns Vilnis*, vēsturnieks – 242, 243, 266, 273
- Pecolds (Pezold) Augusts Georgs Vilhelms*, mākslinieks – 30, 162
- Pētersone (dz. Adukovska) Pārsla*, vēsturniece – 124, 267
- Pipers (Piper) Oto*, jurists, piļu pētnieks – 6
- Pīrangs (Pirang) Heincs*, arhitektūras vēsturnieks – 71, 75, 196, 197
- Plaček M.* – 142
- Plāters (Plater) Adams*, grāfs – 48, 69
- Pletenbergs (Plettenberg) Valters*, fon, ordeņa mestrs – 212, 232, 311, 315
- Plikša Dace*, vēsturniece – 160, 166, 176
- Pole (Pole) Pauls*, hronikas autors – 21
- Pravornis Aldis*, arheologs – 104, 121
- Pufendorfs (Pufendorf) Zamuels*, jurists – 278
- Puķīte Dzintra*, zīmētāja – 94
- Purgolds (Purgold) Kristofs Henrihs*, fon, kara inženieris – 251, 258
- Raam Vilem*, mākslas vēsturnieks – 227
- Radeckis (Radetzky) Johans*, mākslinieks autodidakts – 41
- Rasmuss Zenta*, celtniece konstruktore – 125
- Rastrelli (Rastrelli) Frančesko Bartolomeo*, arhitekts – 112, 162
- Rečs (Raetsch) K. G.*, aprinča revidents – 37, 291–293, 297
- Reinkens (Reynken)*, tēlnieks – 229, 232
- Reke (Recke)*, muižnieks – 162
- Riekstiņš Hugo*, arheologs – 63
- Rihters (Richter) Aleksandrs*, fon, vēsturnieks – 24
- Rosen*, barons – 295
- Rosenberg*, zīmētājs – 278
- Ruša Mārtiņš*, arheologs – 102, 103, 107, 121–123
- Sacken*, barons – 297
- Sakne Guntis*, arhitekts – 124
- Salms (Salm) Jans*, vēsturnieks – 155, 156
- Sapunovs (Сапунов) А.*, vēsturnieks – 51
- Scheremetjef*, grāfs – 293, 295
- Schroder, von*, muižas īpašnieks – 296
- Schoultz-Ascheraden*, barons – 293, 295
- Seps (Sepp) H.*, vēsturnieks – 230
- Skibiński Szczęsny*, vēsturnieks – 132
- Skite (Skytte) Johans Karlsons*, kara inženieris – 251, 264
- Slavietis Edgars*, arhitekts – 81
- Spārītis Ojārs*, mākslas vēsturnieks – 112
- Spekke Arnolds*, vēsturnieks – 27, 71, 120
- Stepiņš Pēteris*, arheologs – 62
- Sternbergs (Sternberg) Johans Stefans*, kara inženieris – 251, 261
- Stjuarts (Stuart) Kārlis Magnuss*, zviedru valstsvīrs – 30
- Strubičs (Strubycz) Matīss*, kartogrāfs – 22
- Stubavs Adolfs*, arheologs – 80, 82, 84, 87, 122, 123, 136
- Stukmanis Ilgonis*, arhitekts – 81, 89, 92, 98, 100, 107, 123, 124
- Svedmans (Swedman) Israels*, mērnieks – 275
- Šaicāns Valeriāns, fotogrāfs – 124, 125
- Šilings (*Schilling*) Johans Frīdrihs, novadpētnieks – 68
- Šilings O., zīmētājs – 290, 295
- Šimans (*Schiemann*) Teodors, vēsturnieks – 196, 302

- Širants Rūdolfs, vēsturnieks – 9, 88, 89, 114, 119, 124, 266, 272, 278
- Širrens (*Schirren*) Karls, vēsturnieks – 22
- Šlaus (*Schlau*) Vilhelms, vēsturnieks – 163, 279
- Šlipenbahs (*Schlippenbach*) Ulrihs, literāts – 65
- Šmids (*Schmid*) Bernhards, būvmeistars, arhitektūras vēsturnieks – 19, 21, 54, 55, 70
- Šmits (*Schmidt*) Oskars Emils, novadpēt-nieks – 17, 58, 68–70, 75, 76, 168, 184, 282
- Šmits (*Schmidt*) V. – 72
- Šnē Andris, arheologs – 107, 122
- Šnore Elvīra, arheoloģe – 30, 31, 62, 82, 114, 267, 288
- Šnore Rauls, arheologs – 281
- Štāls Arturs, vēsturnieks – 32
- Štāfenhāgens (*Stavenhagen*) Vilhelms Zig-frīds, mākslinieks – 38–40, 66, 302
- Šteinbrehts (*Steinbrecht*) Konrads, būvmeis-tars – 18, 52–54, 212, 213, 215
- Šterns Indriķis, vēsturnieks – 120
- Štrauhmanis Jānis, ģeogrāfs – 267
- Šturms Eduards, arheologs – 62
- Šturns (*Storno*) Johans Rūdolfs, māksli-nieks – 29–31, 41
- Šulcs (*Schultz*) Jakobs, kara inženieris – 251, 263
- Švēders (*Schweder*) Johans Gotharts Dītrihs, garīdznieks – 38, 39
- Šveinburgs (*Schweinburg*) J., kara inženie-ris – 277, 281
- Švengels (*Schwengel*) Georgiuss, kara inže-nieris – 251, 261
- Tepfers Verners, ģenerālis – 44
- Thieme U., leksikona autors – 159, 300
- Thiess F. – 178
- Tilmanis Osvalds, arhitekts – 61, 62
- Tīzenhauzeni (*Tiesenhausen*), muižnieku dzimta – 66
- Tolkss (*Tolcks*) Eberhards, kara inženieris – 217, 273, 274, 275, 278
- Tome (*Thome*) Heinrihs, kara inženieris – 255
- Torbuss (*Torbus*) Tomašs, mākslas vēstur-nieks – 132–134
- Transehe, von, muižnieks – 295, 296
- Treigūts Ojārs, arhitekts – 80
- Treijs Normunds, arheologs – 103, 122, 123
- Trey, muižas īpašnieks – 296
- Tūlse (*Tuulse*) Armīns, mākslas vēstur-nieks – 8, 10, 19, 25, 26, 29, 32, 34, 44, 50, 53, 55, 72, 109, 118, 126, 127, 130, 131, 133, 134, 136, 139, 140, 142, 144, 171, 185, 200, 205, 224, 226–236, 240, 245, 247, 288, 304, 309
- Tūlse (*Tuulse*) Lidija, Armīna Tūlzes sieva – 234
- Tušs (*Tusch*) Vilhelms, apriņķa revidents – 37, 281, 291–293, 295, 296
- Ulofsons (*Olofsson*) Bergs Anderss, kara inženieris – 251
- Ulrichs J. W., plāna autors – 259
- Ulrihens (*Ulrichen*) B. – 75, 76, 221
- Ulrihs (*Ulrich*) Johans Ābrams, kartogrāfs – 266, 267, 273
- Ungerna-Šternberga (*Ungern-Sternberg*) Au-guste, fon, Johana Karla Emanuela Un-gerna-Šternberga sieva – 299
- Ungerns-Šternbergs (*Ungern-Sternberg*) Jo-hans Karls Emanuels, fon, māksli-nieks – 9, 15, 36, 222, 299–314
- Ungerns-Šternbergs (*Ungern-Sternberg*) Rū-dolfs, Johana Karla Emanuela Ungerna-Šternberga dēls – 299
- Ungern-Sternberg*, barons – 296

- Urtāns Juris, arheologs – 103, 115, 121, 122
 Urtāns Vladislavs, arheologs – 115
- Valdiss Burkards, dzejnieks – 168
 Vanags Kārlis, novadpētnieks – 71, 240
 Vande (*Vande*) E., kara inženieris – 251, 264
 Vasiljevs Jurijs, arhitektūras vēsturnieks – 112, 138
 Vasks Andrejs, arheologs – 176
 Vēbers (*Weber*) Hermanis Fridrihs, mākslinieks – 33, 34
 Veizere (*Weiser*) Ludmila, Reinholda Gulekes sieva – 189
 Verigo Viktorija sk. Bebre Viktorija
 Viganovskis, inženieris – 281
 Vikmanis Kārlis, arhitekts – 80
 Vilcāne Antonija, arheoloģe – 170, 176
 Villena Leonardo – 130
 Vilongs (*Willong*) Kārlis, aprīņķa revidents – 37, 291–293, 297
 Vinkelmans (*Winkelmann*) Eduards, bibliogrāfs – 19–22, 34, 39, 48, 159, 293
 Vinnigs (*Winnig*) Augusts, vēsturnieks – 72
 Virse (dz. Ozere) Ingrīda, arheoloģe – 101, 115, 122
 Vitola Tatjana, arhitekte, mākslas vēsturniece – 88, 103, 104, 112, 115, 117, 118, 124, 137, 250, 272, 284
 Volanska Alise, novadpētniece – 54
 Volfs, fon, muižnieks – 48
 Volfs (*Wolff*) Fridrihs, fon, muižnieks – 76
 Voringers (*Woringer*) Vilhelms – 227
 Vroblevska M. – 280
- Wolff, muižnieks – 296
 Vulfs (*Wulf*) V., fon, muižnieks – 215, 295
- Zamoiskis (*Zamoyski*) Jans, karavadonis – 27
 Zandberga Rita, arhitekte – 112
 Zandbergs Arigo, arhitekts – 89, 110, 123, 124
 Zanders Viesturs, grāmatniecības vēsturnieks – 189
 Zariņa Anna, arheoloģe – 30, 31, 82, 104, 114, 118, 122, 267, 288
 Zēgebarts (*Seegebarth*) A., zīmētājs – 200
 Zeiberlihs (*Seuberlich*) Erihs, ģeologs – 34, 189
 Zeiberlihs (*Seuberlich*) Hermanis, arhitekts – 18, 50, 75, 213
 Zeids Teodors, vēsturnieks – 267, 268
 Zemītis Guntis, arheologs – 107, 122
 Zemītis Laimonis, celtnieks konstruktors – 124
 Zemzaris Jānis, vēsturnieks – 284
 Zerafims (*Seraphim*) Ernsts, vēsturnieks – 44
 Zilgalvis Jānis, arhitektūras vēsturnieks – 40, 117
 Zirnis Gunārs, arhitekts – 80, 125
 Zīvers (*Siver*) Otto, fon, arhitekts – 52, 220
 Zīverss (*Sievers*) Emanuels, muižnieks – 57, 295
 Zīverss (*Sivers*) Jegors, muižnieks, novadpētnieks – 68
- Беляшевский Н. Ф. 70
 Довнаръ-Запольский М.В. 70
 Харузин Н.Н., vēsturnieks – 70

Grāmatā minēto Latvijas piļu, muižu un skanšu rādītājs

- Ādaži jeb Bukulti (*Neuermühlen*) – 32, 33, 52, 68, 134, 141, 216, 220, 244, 246, 251, 257, 258
- Aiviekstes skansts (*Ewst-Schanze*) – 251, 252, 254, 257
- Aizkraukle (*Ascheraden*) – 51, 77, 284, 292, 293, 295, 311, 314
- Aizpute (*Hasenpoth*) – 43, 103, 108, 112, 113, 121, 123, 236, 277, 288, 293, 297
- Alsunga (*Alschwangen*) – 35, 89, 101, 108, 121, 123, 141, 288, 292, 297
- Altene (*Altona*) – 43, 51, 67, 78, 81, 82, 115, 121, 141, 164, 167, 214, 289, 291, 293, 297
- Alūksne (*Marienburg*) – 30, 34, 36, 38, 52, 89, 101, 114, 115, 121, 123, 241, 244–247, 250, 251, 254, 257, 258, 278, 284, 290, 296, 304, 310, 311, 314
- Āraiši (*Arrasch*) – 36, 68, 89, 100, 115, 121, 123, 230, 293, 304, 306, 311, 313, 314
- Ārlava – 141
- Augstroze (*Hochrosen*) – 34, 36, 288, 290, 296, 304, 310–312, 314
- Bauska (*Bauske*) – 7, 21, 30, 35, 42, 44, 52, 55, 58, 66, 68, 69, 75, 78, 80, 81, 89, 92, 94–99, 106, 112, 114, 117, 118, 121, 124, 136, 138, 149–153, 164, 167–169, 180, 184, 218, 241, 242, 254, 256, 258, 265, 269, 270, 277, 278, 287, 290, 297
- Bērtuļa dzirnavas (*Bertolds Mühle*) – 25
- Bērzaune (*Bersohn*) – 25, 77, 240–242, 244, 251, 259, 271, 291, 295, 314
- Bornsminde (*Bornsmünde*) – 168, 170
- Bramberģe (*Brambergshof*) – 103, 121, 124, 142
- Burtņieki (*Burtneck*) – 35, 52, 77, 241, 244, 245, 251, 259, 271, 292, 296
- Cēsis (*Wenden*) – 32, 35–39, 42, 50, 52, 55, 57, 65, 68, 71, 73, 75, 78, 80, 90, 91, 94–99, 107, 114–117, 121, 124, 131, 138, 150, 164, 166, 167, 180, 183, 192, 194, 199, 200, 212, 213, 217, 219, 222, 230, 235, 239–242, 244, 246, 251, 252, 254, 259, 265, 271, 277, 281–283, 285, 295, 302, 304, 305, 309, 311–314
- Cēsu Riekstukalns (*Nussberg in Wenden*) – 121
- Cesvaine (*Sesswegen*) – 30, 240, 241, 244, 246, 259, 286, 311, 314
- Daugavgrīva (*Dünamünde*) – 27, 33, 52, 60, 68, 71, 72, 214–216, 220, 241, 243, 251, 254, 259, 267, 284
- Daugavpils jeb Dinaburga (*Alt-Dünaburg*) – 45, 48, 51, 59, 66, 69, 101, 115, 118, 121, 180, 181, 244, 277, 284
- Daugavgrīvas skansts sk. Neimindes–Daugavgrīvas skansts
- Daugavpils skansts (*Dünaburg-Schanze*) – 260
- Dobe (*Doben*) – 175, 218
- Dobele (*Doblen*) – 7, 18, 30, 34, 45, 51, 53, 54, 57, 59, 65, 67, 78, 81, 103, 106, 121, 124, 150, 164, 170, 171, 176, 269, 270, 277, 278, 288, 290, 291, 297

- Dole (*Dahlen*) – 24, 141
 Dundaga (*Dondangen*) – 7, 102, 108, 114, 115, 121, 124, 164–166, 288, 292, 297
 Durbe (*Durben*) – 297
 Dzērbene (*Serben*) – 103, 122, 271
 Dzintare – 25
- Ēdole (*Edwahlen*) – 34, 35, 101, 108, 109, 114, 120, 124, 164, 174, 218, 288, 297
 Emburga (*Annenburg*) – 25, 30
 Embūte (*Amboten*) – 236, 297
 Ērgļi (*Erlaa*) – 35, 36, 77, 218, 275, 276, 295, 304, 305, 311, 313, 314
 Ērgeme (*Ermes*) – 35, 75, 89, 124, 216, 230, 236, 244, 260, 287, 288, 291, 296, 309, 314
- Gaujiena (*Adsel*) – 52, 61, 192, 214–216, 240, 241, 244, 246, 247, 251, 254, 260, 295
 Grobiņa (*Grobin*) – 30, 81, 269, 297
 Gulbene (*Schwanenburg*) – 48, 49, 278
- Heiligenberg* sk. Tērvete
- Ikšķile (*Uexküll*) – 50–52, 61–63, 83, 85–89, 110–112, 114, 118, 122, 124, 141, 192, 193, 19, 214, 220, 286, 293, 311, 314
 Indrica (*Indritz*) – 104, 122, 142
- Jaunpiebalga – 271
 Jaunpils (*Neuenburg*) – 7, 51, 75, 164, 173, 230, 290, 292, 297
 Jelgava (*Mitau*) – 30, 44, 45, 71, 81, 107, 112, 124, 141, 241, 243, 244, 246, 254, 255, 260, 270, 271, 278, 284, 314
 Jersika (*Gercike*) – 43, 51, 164, 170, 176
- Kalnamuiža (*Hofzumberge*) – 24, 34, 58, 230, 288, 297
 Kalsnava (*Kalzenau*) – 52, 60, 141, 214–216, 287, 295
 Kandava (*Kandau*) – 34, 75, 214, 269, 292, 297
 Kerkliņi (*Kerkling*) – 175, 218
 Kobronskansts (*Cobron-Schanze*) – 251, 252, 254, 256, 257
- Koknese (*Kokenhusen*) – 27, 30, 31, 38, 39, 42, 51, 52, 65, 67, 70, 75, 78, 81–83, 86, 87, 107, 114, 117, 122, 124, 129, 164, 166, 167, 180, 183–185, 192, 204, 216, 240–244, 246, 251, 253, 254, 256, 257, 260–262, 278, 281, 284, 293, 295, 311, 312, 314
 Krāslava (*Kreslawka*) – 25
 Krievciems (*Ruschendorf*) – 25, 141
 Krimulda (*Kremon*) – 47, 58, 166, 216, 240, 241, 245, 246, 251, 262, 286, 304, 308, 311, 315
 Krustpils (*Kreutzburg*) – 40, 69, 107, 122, 282
 Kuldīga (*Goldingen*) – 34, 54, 63, 65, 74, 174, 269, 270, 277, 280, 293
- Lielstraupe (*Gross-Roop*) – 34, 35, 42, 50, 51, 75, 114, 192, 193, 195, 216, 275, 276, 281, 287, 295, 311, 315
 Lielvārde (*Lennewarden*) – 51, 103, 122, 124, 240, 241, 245, 246, 262, 284, 291, 292, 295, 311, 315
 Lielvārdes Dievukalns (*Alte Battery bei Lennewarden*) – 118, 122
 Liepāja (*Libau*) – 245, 254, 257
 Limbaži (*Lemsal*) – 35, 52, 55, 88, 108, 118, 124, 154, 214, 230, 234, 266, 271–273, 277, 281, 283, 284, 293, 311, 315
 Lokstene (*Loxten*) – 51, 78, 81, 82, 114, 122, 141, 164, 170, 230
 Lubāna (*Lubahn*) – 25, 220, 277, 286
 Ludza (*Ludsen*) – 39, 40, 48, 69–71, 101, 122, 180, 182, 230, 277, 284
 Lugaži (*Lude*) – 25, 241, 275, 278, 286, 311, 315
- Ļaudona (*Laudon*) – 122, 271, 277
- Mālpils (*Lemburg*) – 240, 245, 246, 251, 262, 293
 Mārtiņsala (*Holme*) – 18, 24, 50, 60, 61, 78, 83, 114, 118, 122, 141, 185, 220, 230
 Mazstraupe (*Klein-Roop*) – 76, 275, 276, 290, 295
 Mežotne (*Mesothern*) – 25, 68, 168
 Mujāni (*Mojahn*) – 35, 230, 273, 274, 276, 288, 296
 Mūrmuiža (*Muremois*) – 104, 122, 124, 142

- Nabe (*Nabben*) – 52, 220
 Neimindes – Daugavgrīvas skansts (*Neumünde-Schanze*) – 251, 252, 254, 256, 257, 278
 Nurmuiža (*Nurmhusen*) – 102, 120, 124, 290, 292, 297
 Piebalga (*Pebalg*) – 35, 118, 240, 245, 246, 251, 253, 262, 271, 293, 295
 Piltene (*Pilten*) – 67, 69, 100, 107, 115, 118, 122, 218, 269, 288, 292, 297
 Pope (*Popen*) – 171
 Rauna (*Ronneburg*) – 34–36, 38, 39, 50, 52, 53, 75, 89, 103, 106, 114, 117, 118, 122, 124, 131, 134, 212, 213, 230, 240, 245, 247–250, 254, 262, 266, 271, 272, 284, 295, 304, 306, 311, 313, 315
 Rēzekne (*Rositen*) – 48, 53, 69, 71, 75, 101, 115, 122, 180, 182, 183, 221, 284
 Rīga, I bīskapa pils (*Riga, I Bischofshof*) – 25, 112, 115, 118, 129
 Rīga, II bīskapa pils (*Riga, II Bischofshof*) – 25, 67, 74, 112, 118, 164, 173
 Rīga, I ordeņpils (*Riga, I Ordensburg*) – 25, 50, 52, 71, 74, 104, 105, 114, 115, 122, 124, 140, 172, 192, 193, 200, 210, 211, 220–222
 Rīga, II ordeņpils (*Riga, II Ordensburg*) – 25, 27, 32, 33, 40, 44, 46, 50, 52, 66–68, 70, 71, 107–110, 112, 114, 122, 124, 134, 140, 164, 172, 176, 183–187, 192, 194, 198, 210, 212, 213, 228, 229, 232, 266, 283, 311, 315
 Rīgas nocietinājumi (*Rigas Befestigungen*) – 247, 252, 254, 257, 277, 284
 Rinda (*Angermünde*) – 7, 59, 67, 164, 171, 172
 Ropaži (*Rodenpois*) – 296
 Rozbeķi (*Rosenbeck*) – 118, 288, 292, 296
 Rūjiena (*Rujen*) – 33, 75, 241, 245, 263, 281, 296
 Rumbulas skansts (*Rummel-Schanze*) – 252, 257
 Rundāle – 141
 Sabile (*Zabeln*) – 269
 Salacgrīva (*Salis*) – 32, 34
 Salaspils (*Neu-Kirchholm*) – 24, 46, 78, 84–86, 122, 131, 134, 136, 138, 141, 148, 149, 15., 185, 220, 284, 293, 311, 315
 Salaspils skansts (*Kirchholm-Schanze*) – 252, 256, 257
 Saldus (*Frauenburg*) – 30, 100, 115, 122, 131, 141, 269, 293
 Sēlpils (*Selburg*) – 30, 31, 51, 54, 81, 82, 114, 122, 167, 267, 269, 270, 288, 289, 291, 293, 297, 311, 315
 Sigulda (*Segewold*) – 36, 42, 50, 58, 75, 80, 88, 103, 114, 123, 124, 136, 137, 166, 192, 216, 230, 240, 241, 245, 263, 295, 301, 302, 304, 307–309, 311–313, 315
 Skrunda (*Schrunden*) – 30, 31, 269, 293
 Skujene (*Schujen*) – 271
 Smiltene (*Smilten*) – 31, 240, 245, 246, 251, 263, 271, 278, 293, 311, 315
 Stābeģi jeb Stakenberģi (*Eichenangern*) – 25, 141
 Stende (*Stenden*) – 25
 Suntaži – 141
 Šlokenbeka (*Schlockenbeck*) – 104, 125, 162, 164, 174, 270
 Tērvete (*Terweten, Heiligenberg*) – 24
 Tirza (*Tirsen*) – 286
 Trikāta (*Trikaten*) – 38, 47, 52, 60, 71, 214, 216, 241, 247, 263, 271, 295, 311, 315
 Tukums (*Tuckum*) – 29, 34, 68, 75, 89, 125, 292, 297
 Turaida (*Treyden*) – 34–36, 38, 42, 47, 52, 55, 78, 80, 91, 93, 94, 96–99, 107, 110, 112, 114, 117, 118, 123, 125, 138, 166, 192, 204, 213, 233, 240, 241, 245, 247, 254, 263, 265, 283, 284, 287, 290, 295, 304, 307, 311–313, 315
 Valmiera (*Wolmar*) – 27, 28, 35, 62, 71, 101, 106, 114, 123, 125, 204, 217, 240, 245, 247, 248, 251, 252, 253, 254, 263, 264, 267, 271, 273–275, 277, 283, 284, 296
 Valtaiķi (*Neuhausen*) – 30, 236, 269, 297
 Vārtaja – 25
 Vecdole (*Alt-Dahlen*) – 83, 118, 309, 311, 312, 314, 315
 Ventspils (*Windau*) – 52, 102, 107–110, 115, 123, 125, 134, 135, 175, 180, 245, 263, 269, 277, 287, 292, 297
 Viļaka (*Marienhäusen*) – 69, 216, 281
 Volkenberga (*Wolkenberg*) – 40, 48, 53, 59, 69, 75, 180, 182, 216

Attēlu avotu norādes

Melnbaltie attēli

1. att. Johans Kristofs Broce 1815. gadā [Broce 1992, 1].
2. att. Eduards Filips Kerbers [Štāls 1926, 21].
3. att. Frīdrihs Krūze [Balodis/Tentelis 1938, 19].
4. att. Oskars Emils Šmits (foto no A. Caunes kolekcijas).
5. att. Antons Būhholcs [Rigascher Almanach für das Jahr 1902. – Riga, 1901. Prettituls].
6. att. Johana Gotfrīda Arnta Livonijas hronikas pielikuma – Senās Livonijas pilsētu, nocietinājumu, piļu un klosteru saraksta pirmā lapa [Arndt 1753, 338].
7. att. Valmieras pils un pilsēta 1603. gadā. Džakomo Lauro gravīra [Spekke 1935, 297].
8. att. Tukuma pils un miests 17. gs. Jirgena Helmsa zīmējums (Tukuma muzeja 1994. g. izdota atklātne).
9. att. Skrundas pils 1661. gadā. Johana Rudolfa Šturna zīmējums [Альбом 1903, 50].
10. att. Rūjienas pilsdrupas 1793. gadā. Gustava Bergmaņa zīmējums [Caune 1994, 49].
11. att. Cēsu pils. Andreasa fon Lēvisa of Menāra gravīra [Löwis/Schweder 1821, 14/15].
12. att. Skats uz Trikātas pilsdrupām 19. gs. vidū. Tērauda grebums pēc Vilhelma Zigfrīda Štāfenhāgena zīmējuma [Stavenhagen 1866, Nr. 14].
13. att. Skats uz Ludzas pilsdrupām. Napoleona Ordas zīmējums [Manteuffel 1879, 128].
14. att. Lielstraupes pils pēc nodedzināšanas 1905. gada 8. decembrī (20. gs. sākuma pastkarte no autores piļu attēlu kolekcijas).
15. att. Aizputes pils (20. gs. 20.–30. gadu pastkarte no autores piļu attēlu kolekcijas).
16. att. Altenes pilsdrupas, parakstā nepareizi nosauktas par Jersiku (20. gs. 20.–30. gadu pastkarte no autores piļu attēlu kolekcijas).
17. att. Trikātas, Turaidas un Krimuldas pils plāni. Frīdriha Krūzes zīmējums [Kruse 1842, Tab. 64].
18. att. Gulbenes pils plāns 19. gs. pirmajā pusē [Löwis 1840, 310/311].
19. att. Bauskas pils dienvidu fasāde, galvenā torņa griezums un pagalma ziemeļu mūris. Bernharda Šmīda uzmērojums [Schmid 1921, 208].
20. att. Ikšķiles pilsdrupu izrakumu plāns 1942. gadā [Assmann 1943, 11].
21. att. Ikšķiles pilsdrupu izrakumu laukuma profils pie austrumu mūra 1942. gadā [Assmann 1943, 14].

22. att. Leonīds Arbuzovs, sen. [Sb. Rig. 1912].
23. att. Skats uz Kokneses pilsdrupām no Daugavas krasta ap 1955. gadu (A. Gusāra foto no autores piļu attēlu kolekcijas).
24. att. Arheoloģiskie izrakumi Kokneses pilsdrupās 1963. gadā (no R. Malvesa sastādīta pārskata par Kokneses izpēti LVI Arheoloģijas nodaļas arhīvā).
25. att. Skats uz Salaspils pilsdrupām no Mārtiņsalas 1956. gadā (A. Caunes foto).
26. att. Arheoloģiskajos izrakumos atsegtās Salaspils pils ziemeļu korpusa pagrabtelpas. Voldemāra Jāņkalniņa zīmējums 1968. gadā (no A. Stubava izrakumu materiāliem LVI Arheoloģijas nodaļas arhīvā).
27. att. Arheoloģiskajos izrakumos atsegtais Salaspils pils ziemeļrietumu tornis 1971. gadā (foto no A. Stubava izrakumu materiāliem LVI Arheoloģijas nodaļas arhīvā).
28. att. Ikšķiles baznīcas drupas 1957. gadā (A. Caunes foto).
29. att. Ikšķiles baznīcas kolonna 1957. gadā (A. Caunes foto).
30. att. Cēsu pils arheoloģisko izrakumu laikā 1993. gadā (no Z. Apalas izrakumu materiāliem LVI Arheoloģijas nodaļas arhīvā).
31. att. Arheoloģe Zigrīda Apala (no Z. Apalas personīgā arhīva).
32. att. Arheologs Jānis Graudonis (foto no J. Graudoņa personīgā arhīva).
33. att. Turaidas pils pusapaļais dienvidu tornis pirms restaurācijas 20. gs. 50. gados (A. Caunes foto).
34. att. Turaidas pils pusapaļais dienvidu tornis pēc restaurācijas 1977. gadā (A. Caunes foto).
35. att. Arheologs Andris Caune un zīmētāja Dzintra Puķīte 1987. gadā (no A. Caunes personīgā arhīva).
36. att. Skats uz arheoloģiskajos izrakumos atsegtajām Bauskas pils dienvidu korpusa paliekām 1986. gadā (foto no A. Caunes izrakumu materiāliem LVI Arheoloģijas nodaļas arhīvā).
37. att. Arheoloģiskie izrakumi Bauskas pils dienvidu mūra ārpusē 1988. gadā (foto no A. Caunes izrakumu materiāliem LVI Arheoloģijas nodaļas arhīvā).
38. att. Vēsturnieks Roberts Malvess (A. Caunes foto).
39. att. Arhitekts Gunārs Jansons (no G. Jansona personīgā arhīva).
40. att. Arheologs Ēvalds Mugerēvičs [AE 1996].
41. att. Arhitekts Gunārs Erdmanis [Zinātne un Tehnika, 1980, Nr. 11].
42. att. Arhitekte Tatjana Vītola (A. Caunes foto).
43. att. Rīgas pirmās ordeņpils kapelas – Jura baznīcas altārtelpa pēc restaurācijas 20. gs. 80. gados (I. Gradovska foto).
44. att. Ēdoles pils vertikālo izmēru nospraušana ar moduļiem. Arhitekta G. Erdmaņa aprēķini un zīmējums [Erdmanis 1989, 24].
45. att. Ventspils pils 13.–14. gs. – šķērsgriezums. Arhitekta G. Erdmaņa rekonstrukcija [Erdmanis 1989, 60].
46. att. Ikšķiles pils un baznīca 13. gs. Arhitekta G. Jansona rekonstrukcija [Jansons 1993, 15, 16].

47. att. Aizputes pils pagalma sienas dekoratīvā apmetuma apdare sgrafito tehnikā (no VKPAI arhīva).
48. att. Cēsu pili 1990. gada arheoloģiskajos izrakumos atrastās senlietas [ASM 1990/91, 7].
49. att. Arhitektes T. Vītolas izstrādātais Raunas pils restaurācijas priekšlikums 1991. gadā (Raunas pils arhitektoniskās izpētes materiāli VKPAI arhīvā).
50. att. Golubas ordeņpils (tag. Polijā) plāns – klasiskas kastelas piemērs [Steinbrecht 1888, 33].
51. att. Pisekas pils Čehijā – agrās gotikas laika kastelas būvprojoma rekonstrukcija [Durdík 1994, 179].
52. att. Ordeņa kastelas – Ventspils pils plāns un vienas celtniecības stadijas rekonstrukcija. Arhitekta Ilmāra Dirveika zīmējums [Dirveiks 1997, 22].
53. att. Viduslaiku pils daļu nosaukumi (Siguldas ordeņpils 16. gs. plāns un būvmasu rekonstrukcija; arhitektes T. Vītolas zīmējums) [Ose 1999c, 50].
54. att. Salaspils pils ziemeļaustrumu torņa plāna zīmējums pēc atsegšanas 1971. gada arheoloģiskajos izrakumos (no A. Stubava izrakumu materiāliem LVI Arheoloģijas nodaļas arhīvā).
55. att. Bauskas pils dienvidaustrumu torņa uzmērojums pēc atsegšanas 1985. gada arheoloģiskajos izrakumos (no A. Caunes izrakumu materiāliem LVI Arheoloģijas nodaļas arhīvā).
56. att. Dakstiņu forma un datējums pēc atradumiem 1980. gada arheoloģiskajos izrakumos Bauskas pili [Caune 1993, 23].
57. att. Arheoloģiskajos izrakumos 1980. gadā Bauskas pils ziemeļu mūra ārpusē konstatētās atradumu koncentrācijas vietas zem logiem [Caune 1993, 22].
58. att. Kultūrslāņa griezumus 1980. gada arheoloģiskajos izrakumos pie Bauskas pils ziemeļu mūra un tajā atrasto dakstiņu formas [Caune 1993, 23].
59. att. Jūliuss Dēringas [Schlau 1968, 48/49].
60. att. J. Dēringa rokraksta paraugs no atmiņu grāmatas par 1857. gadu [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1110. l., 245. lp.].
61. att. Skati uz Dundagas pili no ziemeļrietumu un ziemeļaustrumu pusēs. J. Dēringa zīmējums 1846. gada 23. augustā [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1107. l., 83. lp.].
62. att. Bauskas pils plāns. J. Dēringa uzmērojums 1860. gadā [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1110. l., 243. lp.].
63. att. Dobeše pils izrakumos 1884. gadā atsegto celtni plāns. J. Dēringa zīmējums [Sb. Kurl. 1884, Taf. IV].
64. att. Rindas pils plāna skice no J. Dēringa dienasgrāmatas 1870. gadā [LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123. l., 18.–83. lp.].
65. att. Vilhelms Neimanis [Rig. Rundschau 1901, August, S. 76].
66. att. Cēsu pils konsole. V. Neimaņa zīmējums [Neumann 1887, 75].
67. att. Dinaburgas pils plāns un rekonstrukcija. V. Neimaņa zīmējums [Neumann 1890, Taf. 2].

68. att. Ludzas pils torņa fasāde, griezums, iekšskats. V. Neimaņa zīmējums 1888. gadā [Neumann 1890, Taf. 6].
69. att. Rēzeknes pils plāns un situācijas plāns. V. Neimaņa zīmējums 1888. gadā [Neumann 1890, Taf. 4].
70. att. Kokneses pils plāns. V. Neimaņa zīmējums pirms 1887. gada [Neumann 1887, 30].
71. att. Kokneses pils 17. gs. V. Neimaņa rekonstrukcijas zīmējums pirms 1892. gada [Нейманъ 1895, 50].
72. att. Rīgas pils 1. stāva plāns pirms 1892. gada. V. Neimaņa zīmējums [Neumann 1892, Taf. XXII].
73. att. Rīgas pils dienvidu fasādes rekonstrukcija. V. Neimaņa zīmējums [Neumann 1892, Taf. XXIII].
74. att. Reinholds Guleke (no R. Gulekes fonda BCB).
75. att. R. Gulekes darba *Alt-Livland* reklāmas bukleta pirmā lapa (no R. Gulekes fonda BCB).
76. att. Rīgas pilsētas un Rīgas bīskapijas senāko baznīcu plāni [Guleke 1896, F. I, Taf. LII].
77. att. Straupes, Ikšķiles un Rīgas Jēkaba baznīca [Guleke 1896, F. I, Taf. LIV].
78. att. Rīgas pils kapelas un remtera iekštelpu rekonstrukcijas [Guleke 1896, F. II, T. II].
79. att. Cēsu pils svētku zāles iekšskata rekonstrukcija [Guleke 1896, F. II, T. VIIa].
80. att. R. Gulekes rokraksta paraugs (no R. Gulekes fonda BCB).
81. att. Lēvisu of Menāru ciltskoks [Ose 1996a, 98].
82. att. Karls fon Lēviss of Menārs (Daugavas muzejs Doles salā, inv. nr. DoM 9846) un viņa paraksts.
83. att. Raunas pils plāns. K. fon Lēvisa of Menāra pārzīmēts H. Zeiberliha plāns (1905), papildināts pēc K. Šteinbrehta 19. gs. beigās uzņēmota plāna [LVVA, 1583. f., 1. apr., 31. l., 180. lp.].
84. att. Limbažu pils galvenie vārti ziemeļaustrumu fasādē. K. fon Lēvisa of Menāra uzmērojums [Sb. Rig. 1888, Taf. I].
85. att. Valmieras pils un pilsētas plāns. E. Tolksa 1688. gadā izgatavotā plāna kopija, papildināta pēc 1647., 1669., 1673. un 1680. gada plāniem. K. fon Lēvisa of Menāra zīmējums 1909. gadā [Löwis 1922, Nr. 75].
86. att. Cēsu pils plāns. K. fon Lēvisa of Menāra zīmējums [Löwis 1919, 38].
87. att. Rēzeknes pilsdrupu plāns, uzņemts Latvijas Pieminekļu valdes uzdevumā. Pēc arhitekta B. Ulrihena 1924. gada 8. un 9. jūlija uzmērojuma zīmējis K. fon Lēviss of Menārs [Brežgo 1925, 40].
88. att. Karls fon Lēviss of Menārs Vilandes pils pagalmā 1911. gadā. Arhitekta V. Bokslafa foto (no K. fon Lēvisa of Menāra fonda BCB).
89. att. Lēvisu of Menāru dzimtas kapa piemineklis Rīgas Lielajos kapos (A. Caunes foto 1967. g.).
90. att. Armīns Tūlse [Karling 1977].
91. att. Rīgas pils viduslaiku būvformas rekonstrukcija. A. Tūlzes zīmējums [Tuulse 1939, 33].

92. att. A. Tūlzes grāmatas *Die Burgen in Estland und Lettland* vāks [Tuulse 1942].
93. att. Turaidas torņa griezumšs. J. Armolika uzmērojums [Tuulse 1942, 43].
94. att. Limbažu pils plāns. J. Armolika uzmērojums [Tuulse 1942, 201].
95. att. Cēsu pils mestra zāles velvju izklājums. J. Armolika zīmējums [Tuulse 1942, 331].
96. att. Bērzaunes pils plāns 17. gs. [StKA, SFP, Berson Nr. 2].
97. att. Kokneses pils plāns ar sakšu veiktajiem nocietināšanas darbiem un ravelīna profils, izgatavots ap 1700. gadu [StKA, SFP, Kokenhusen Nr. 8].
98. att. Turaidas pils plāns 17. gs. No Ulofa Ērnehufvuda (*Olof Örnehufvud*) skiču grāmatas *Svenska Plante Booken* kopējis C. Fligare (*C. Flygare*) 1887. gadā [StKA, SFP, Treiden, Nr. 2].
99. att. Valmieras pils un pilsētas nocietinājumu plāns 1634. gadā. No Ulofa Ērnehufvuda (*Olof Örnehufvud*) skiču grāmatas *Svenska Plante Booken* kopējis C. Fligare (*C. Flygare*) 1887. gadā [StKA, SFP, Wolmar Nr. 11a].
100. att. Raunas pils plāns un priekšlikums jauniem nocietinājumiem, izgatavots ap 1680. gadu [StKA, SFP, Ronneburg Nr. 4].
101. att. Raunas pils plāns 1699. gadā. Izgriezums no Raunas apkārtnes plāna [StKA, SFP, Ronneburg Nr. 3].
102. att. Valmieras pils un pilsētas plāns un priekšlikums bastionu un pilsētas plānojuma pārveidojumiem 17. gs. [StKA, SFP, Wolmar Nr. 8].
103. att. Jelgavas pils un nocietinājumu plāns un pils fasāde ap 1666. gadu [StKA, SFP, Mitau Nr. 1].
104. att. Limbažu pils un pilsētas plāns no J. A. Ulriha ceļu atlanta 17. gs. [Pāvilāns 1994, 68].
105. att. Valmieras pils un pilsētas plāns no J. A. Ulriha ceļu atlanta 17. gs. [Pāvilāns 1994, 69].
106. att. Mujānu pils plāns muižas kartē 17. gs. [LVVA, 7404. f., 1. apr., 1379. l.].
107. att. Valmieras pils un pilsēta 17. gs. E. Tolksa plāna 20. gs. sākuma kopija no bij. Vidzemes bruņniecības bibliotēkas Rīgā [Balodis 1911].
108. att. Ērgļu pils zīmējums ceļu kartē 17. gs. [LVVA, 7404. f., 1. apr., 2210. l., 5. lp.].
109. att. Karls fon Ungerns-Šternbergs. Pašportrets 1810. gadā [Ungern 1875].
110. att. Siguldas pilsdrupas no dienvidaustrumiem 1810. gadā. Augšā – Karla fon Ungerna-Šternberga sēpijas zīmējums [Tuulse 1942, 126], apakšā – pēc tā paša zīmējuma gatavots vara grebums, kurā detaļas atšķiras no oriģināla [Schiemann 1887, 299].
111. att. Cēsu pils no dienvidrietumiem 1810. gadā. Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums (R. fon der Leja 1908. g. izdota atklātne Nr. III/2).
112. att. Ērgļu pils Cēsu apriņķī 1826. gadā. Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums (R. fon der Leja 1908. g. izdota atklātne Nr. III/3).
113. att. Āraiši pie Cēsīm 1810. gadā. Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums (R. fon der Leja 1908. g. izdota atklātne Nr. III/4).

114. att. Rauna pie Cēsīm. Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums (R. fon der Leja 1908. g. izdota atklātne Nr. III/5).
115. att. Turaidas pils 1810. gadā. Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums (R. fon der Leja 1908. g. izdota atklātne Nr. III/6).
116. att. Turaidas pils un pāri ielejai redzamās Siguldas pilsdrupas 1810. gadā. Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums (R. fon der Leja 1908. g. izdota atklātne Nr. III/7).
117. att. Sigulda pret dienvidrietumiem 1810. gadā. Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums (R. fon der Leja 1908. g. izdota atklātne Nr. IV/2).
118. att. Pie Siguldas un Krimuldas Gaujas ielejā 1810. gadā. Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums (R. fon der Leja 1908. g. izdota atklātne Nr. IV/3).
119. att. Gūtmaņa ala pretī Siguldai 1810. gadā. Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums (R. fon der Leja 1908. g. izdota atklātne Nr. IV/4).
120. att. Alūksne Vidzemē 1826. gadā. Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums (R. fon der Leja 1908. g. izdota atklātne Nr. IV/5).
121. att. Augstroze Limbažu apriņķī 1810. gadā. Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums (R. fon der Leja 1908. g. izdota atklātne Nr. IV/8).
122. att. Vecdoles pilsdrupas 1829. gadā. Karla fon Ungerna-Šternberga zīmējums [Tuulse 1942, 40].

Krāsainie attēli

- I att.* Skats uz Aizkraukles pilsdrupām no dienvidaustrumu puses.
Visi grāmatā ievietotie krāsainie attēli – zīmējumi no Marķīza Pauluči albuma ap 1830. gadu.
- II att.* Aizkraukles pilsdrupu situācijas plāns.
- III att.* Skats uz Lielvārdes pilsdrupām no dienvidrietumu puses.
- IV att.* Lielvārdes pilsdrupu situācijas plāns.
- V att.* Skats uz Kalsnavas pilsdrupām no dienvidu puses.
- VI att.* Kalsnavas pilsdrupu situācijas plāns.
- VII att.* Skats uz Gaujienas pilsdrupām no ziemeļrietumu puses.
- VIII att.* Gaujienas pilsdrupu situācijas plāns.
- IX att.* Skats uz Ērgļu pilsdrupām no austrumu puses.
- X att.* Ērgļu pilsdrupu situācijas plāns.
- XI att.* Skats uz Trikātas pilsdrupām no austrumu puses.
- XII att.* Trikātas pilsdrupu situācijas plāns.
- XIII att.* Skats uz Rūjienas pilsdrupām no ziemeļrietumu puses.
- XIV att.* Rūjienas pilsdrupu situācijas plāns.
- XV att.* Skats uz Ropažu pilsdrupām no rietumu puses.
- XVI att.* Ropažu pilsdrupu situācijas plāns.

Erforschung der mittelalterlichen Burgen Lettlands im 18.–20. Jahrhundert

Einführung

Dieses Buch ist der zweite Band in der vom Institut für Geschichte Lettlands ausgegebenen Serie "*Latvijas viduslaiku pilis*" (Mittelalterliche Burgen Lettlands). Das Werk wurde als eine Zusammenfassung der bis jetzt bei Burgenforschungen Lettlands erworbenen Materialien sowie ein Hilfsmittel für Burgenforscher Lettlands vorbereitet. Es bietet sowohl eine ausführliche historiographische Übersicht als auch Hinweise auf die bedeutendste Literatur und die wichtigsten Sammlungen von Quellen.

Zuerst muss man kurz die Geschichte der Entstehung und des Untergangs der mittelalterlichen Burgen sowie die Anfänge ihrer Forschungen in Lettland erwähnen. Im Laufe des 13. Jh. wurde das Territorium des jetzigen Lettlands und Estlands von Deutschen erobert und eine Konföderation der Staaten des livländischen Zweiges des Deutschen Ordens und der Bischöfe – das sogenannte Livland – gebildet. Im Territorium des heutigen Lettlands wurden vom Ende des 12. bis zum Anfang des 16. Jh. etwa 100 Steinburgen vom Orden, den Bischöfen und ihren Vasallen gebaut. Ein Teil der mittelalterlichen Burgen wurde schon im Livländischen Krieg (1558–1583) vernichtet, und nach dem folgenden Untergang der Konföderation der livländischen Staaten nicht mehr erneuert. Im 17. Jh. wurden mehrere Burgen im nördlichen Teil Lettlands, der damals ein Provinz Schwedens war, mit mächtigen Erdbastionen erweitert. Vor diesen Arbeiten sind die älteren bekannten Grundrisse der Burgen aufgenommen. Während der Kriege am Anfang des 17. und des 18. Jh. wurden die ersten zeichnerischen Darstellungen mehrerer Burgen – die Kriegspanoramen verfertigt. Die meisten Burgen Lettlands sind während des Nordischen Krieges am Anfang des 18. Jh. zerstört und später völlig verlassen worden.

Im Laufe des 18. Jh. und in den ersten Jahrzehnten des 19. Jh. wurden viele Ruinen der mittelalterlichen Burgen als Steinbruch bei Gewinn des Baumaterials für Wege und Häuser benutzt. Die ersten Gesetze des Denkmalschutzes, 1826 von der russischen Regierung herausgegeben, haben den Abbruch der Burgen in den damaligen Ostseeprovinzen Russlands wenig verhindert. Doch seit dem Ende des 18. Jh. entwickelte sich die Bewegung des Romantismus, und das Interesse für den örtlichen mittelalterlichen Nachlass nahm zu. Seit jener Zeit wurden auch die ersten Forschungen und das Dokumentieren der Burgen begonnen.

Im ersten Kapitel "Historiographische Übersicht über die Burgenforschungen" wird die mehr als 200 Jahre lange Geschichte der Erforschung der mittelalterlichen Burgen in Lettland dargestellt. In der zweiten Hälfte des 18. Jh. haben die ersten Autoren – Historiker, Heimatforscher, Künstler sowie Autodidakten und Dilettanten – wissenschaftliches Interesse für mittelalterliche militärische Architektur geäußert. Im Laufe der Zeit entwickelten sich die Forschungen in mehreren Richtungen, von denen die archäologischen, architektonischen und historischen Untersuchungen die wichtigsten sind. Ende des 20. Jh. gibt es in Lettland mehrere spezielle Institutionen zum Schutz und zur Erforschung der alten architektonischen Denkmäler. Im Text werden die bedeutendsten Errungenschaften der heutigen Burgenforschung Lettlands sowie auch die weiter zu lösenden Probleme erwähnt.

Im zweiten Kapitel "Einige bedeutende Burgenforscher Lettlands bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts" werden monographische Darstellungen über fünf bedeutende Persönlichkeiten geboten. Ihr Lebenslauf und Leistungen sind Zeugnisse von den damaligen Methoden der Burgenforschung sowie vom Streben, die ersten umfassenden Werke zu schaffen.

Im dritten Kapitel "Einige bedeutende Sammlungen der Materialien über die mittelalterlichen Burgen Lettlands" werden mehrere Archive mit reichen handschriftlichen Sammlungen von Plänen, Ansichten und Urkunden über die Burgen besichtigt. Die Autorin erkennt aber, dass es möglich gewesen ist, nur einen Teil der Quellen über die mittelalterlichen Burgen Lettlands kennenzulernen und im vorliegenden Buch zu erwähnen. Weitere Studien in den Archiven und Bibliotheken, besonders im Ausland, könnten eine Bereicherung der Quellen liefern.

Im Text sowie in den Unterschriften der Abbildungen stehen die heutigen lettischen Ortsnamen. Um das Material auch den deutschsprachigen Lesern zugänglich zu machen, wurde am Ende des Textes ein Verzeichnis der Burgen mit lettischen und deutschen Namen in Klammern hinzugefügt.

Historiographische Übersicht der Erforschung von mittelalterlichen Burgen Lettlands

Burgenforschungen vom Ende des 18. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts

Die Anfänge der ersten Bestrebungen zum Zusammenfassen der Materialien über die mittelalterlichen Burgen Lettlands sind in der zweiten Hälfte des 18. Jh. zu suchen. In diesem Kapitel werden die Hauptergebnisse mehrerer Richtungen der Burgenforschungen in Lettland bis zur Mitte des 20. Jh. analysiert. Die gesammelten Materialien und Erkenntnisse wurden in folgenden Unterabteilungen eingeteilt und charakterisiert: Verzeichnisse der Burgen, zeichnerische und fotografische Abbildungen, Pläne und architektonische Aufmessungen, archäologische Ausgrabungen, Forschungen zur Geschichte und Baugeschichte der Burgen, Denkmalschutz.

Das Interesse für mittelalterliche Baudenkmäler in Alt-Livland ist zum ersten Mal bereits im 17. Jh. zum Vorschein gekommen, als die ältesten Gesetze des Denkmalschutzes von der schwedischen Regierung herausgegeben wurden. In jenem Jahrhundert wurden aber keine wissenschaftliche Werke über die Burgen verfasst. Während des Nordischen Krieges (1701–1721) wurden die meisten alten befestigten Bauten im Territorium des heutigen Lettlands vernichtet und später nicht mehr erneut. Seit der zweiten Hälfte des 18. Jh. haben vereinzelte Historiker begonnen, Materialien über die mittelalterlichen Burgen zu sammeln. So hat schon 1753 Johann Gotfried Arndt (1713–1764) ein aus Schriftquellen zusammengestelltes Burgenverzeichnis dem zweiten Teil seiner deutschen Übersetzung der Livländischen Chronik hinzugefügt. Seit dem Ende des 18. Jh. wurde es begonnen, systematische Burgenforschungen durchzuführen. Im Zusammenhang mit der Bewegung des Romantismus wurde das Interesse

für örtliche mittelalterliche Denkmäler erweckt. Sowohl Künstler als auch Amateure – Heimatforscher haben die alten Burgen und Ruinen zeichnerisch dokumentiert und manchmal auch ihre Pläne aufgenommen. Besonders wichtig ist die Tätigkeit von Johann Christoph Brotze (1742–1823), der in seinem handschriftlichen Nachlass auch Dokumentation eines grossen Teiles der livländischen Burgen eingefasst hat. Von seinem Nachlass sind schon zwei dicke Bände 1992 und 1996 publiziert worden, wo man auch Zeichnungen und Pläne von mehreren Burgen finden kann.

Als 1826 ein Gesetz über Denkmalpflege von der Regierung Russlands herausgegeben wurde, hat man von offiziellen Behörden umfassende Dokumentierung der alten Burgen in den Ostseeprovinzen geplant. Als Ergebnis entstanden drei Bände mit handschriftlich vorbereiteten Plänen und Zeichnungen der Burgen in Kurland, Livland und Estland – das sogenannten Paulucci's Album. Von den publizierten Sammlungen mit Abbildungen der Burgen muss man besonders das vom Künstler Wilhelm Siegfried Stavenhagen 1857–1867 herausgegebene dreibändige "Album baltischer Ansichten" nennen. Das ganze 19. Jh. hindurch haben auch die Heimatforscher Materialien zur Geschichte der Burgen gesammelt sowie Pläne der Ruinen gezeichnet. Von ihnen muss man Julius Döring, Oskar Emil Schmidt u.a. nennen. Zu Ende des 19. und Anfang des 20. Jh. haben einige Berufsarchitekten – Wilhelm Neumann, Reinhold Guleke, Hermann Seuberlich u.a. – genaue Grundrisse mehrerer Burgruinen aufgemessen.

Da sich die Burgen meistens als Ruinen erhalten haben, wurde es in der Mitte des 19. Jh. begonnen, die Grundrisse der ehemaligen Bauten während der Grabungen freizulegen. Bis zu den 40er Jahren des 20. Jh. haben die Ausgrabungen auf 15 Burgruinen stattgefunden. Als die bedeutendsten muss man die 1897–1900 durchgeführten archäologischen Forschungen der Burg und der Kirche zu Holme unter der Leitung von Anton Buchholtz nennen. Der berühmteste Burgenforscher, der auch archäologische Untersuchungen organisiert hat, ist in Lettland am Ende des 19. Jh. und in den ersten Jahrzehnten des 20. Jh. Karl von Löwis of Menar gewesen. Er hat seine Forschungsmaterialien 1922 im "Burgenlexikon für Alt-Livland" zusammengefasst.

Kunsthistorische Untersuchungen der mittelalterlichen Burgen wurden am Anfang der 20er Jahre des 20. Jh. vom Baurat Bernhard Schmid aus

Marienburg (Westpreussen) und in den nächsten Jahrzehnten vom estnischen Kunsthistoriker Armin Tuulse durchgeführt. Als eine Zusammenfassung der bisherigen Burgenforschungen und Auswertung von Burgenarchitektur wurde entsprechend dem damaligen Forschungsstand in Europa das Buch von A. Tuulse "Die Burgen in Estland und Lettland" 1942 publiziert.

Entfaltung der Burgenforschungen in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts

Die in der zweiten Hälfte des 20. Jh. in Lettland durchgeführten Burgenforschungen kann man in mehrere Perioden einteilen. Im ersten Jahrzehnt nach dem II. Weltkrieg fanden in Lettland keine Untersuchungen der mittelalterlichen Burgen statt. Die früheren deutschbaltischen Forscher waren gestorben oder während des II. Weltkrieges nach Ausland ausgewandert, darum gab es keine Schule, keine Wissenschaftler, die die Forschungen fortsetzen könnten. Die Untersuchungen wurden von den jungen lettischen Archäologen und Architekten begonnen, und sie haben die Kenntnisse für Forschungen empirisch erworben.

In der Zeitperiode vom Beginn der 60er bis zur Mitte der 70er Jahre wurden zwei Forschungsrichtungen entwickelt. Erstens, in der Überschwemmungszone der geplanten Wasserkraftwerke an der Daugava wurden mehrere Burgen archäologisch ausgegraben. Zweitens, im Zusammenhang mit Konservierungsarbeiten wurden Aufmessungen in vielen Burgruinen geplant. Unter den bedeutendsten Objekten muss man folgende nennen. In der ersten Hälfte der 60er Jahre wurde ein grosser Teil des Territoriums der Burgen Koknese/Kokenhusen, Lokstene/Loxten, Altene/Altona, Sēlpils/Selburg archäologisch freigelegt. Weiter bis zur Mitte der 70er Jahre wurden mehrjährige Ausgrabungen in Mārtiņšala/Holme, Ikšķīle/Uexküll, Vecdole/Alt-Dahlen, Salaspils/Neu-Kirchholm durchgeführt. Die Burgruinen Lokstene, Altene, Mārtiņšala, Salaspils befinden sich jetzt unter dem Wasser des Stausees der Daugava, aber die anderen der obenerwähnten sind noch in der teils überschwemmten Umgebung über die Erde zu sehen. Leider wurden in den 60er und 70er Jahren architektonische Aufmessungen nur in Koknese und Ikšķīle organisiert, aber meistens haben zu dieser Zeit die Archäologen und die Architekten-

Restauratoren vereinzelt gearbeitet. Man hat auch fast keine eingehende kunsthistorische Untersuchungen der erhaltenen und freigelegten Burgenmauern durchgeführt.

Seit der Mitte der 70er Jahre hat man komplexe langjährige Untersuchungen – archäologische Ausgrabungen, Sammeln historischer Quellenmaterialien, Bauforschung, Vorbereitung der Konservierungs- und Restaurierungsarbeiten – in mehreren Burgruinen begonnen. Besonders umfangreiche Erforschung wurde in den Burgen Cēsis/Wenden, Turaida/Treiden und Bauska/Bauske mehr als 20 Jahre lang durchgeführt. Zusammenfassende Auswertung der archäologischen Burgenforschungen dieser Zeit wurde in mehreren Beiträgen von Ēvalds Mugurēvičs publiziert [Mugurēvičs 1986; Mugurēvičs 1994].

Im letzten Zeitabschnitt – in den 90er Jahren des 20. Jh., als Lettland seine staatliche Unabhängigkeit wieder erworben hat, gibt es ökonomische Schwierigkeiten für umfassende Forschungs- und Konservierungsarbeiten. Darum haben in dieser Zeit nur kleinere Untersuchungen stattgefunden.

Die Ergebnisse der Burgenforschungen wurden meistens von Archäologen publiziert. Leider gibt es wenig grössere auswertende und analytische Publikationen und Bücher. Das erworbene umfangreiche Forschungsmaterial muss noch von Fachleuten bearbeitet und ausgewertet werden.

Die Tabellen bieten Information über die architektonischen Aufmessungen und archäologischen Ausgrabungen von 1960–1999 in 30 mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Burgen Lettlands, Jahr und Leiter der Forschung sowie Hinweise auf die wichtigsten Publikationen oder Aufbewahrungsort unveröffentlichter Forschungsmaterialien. Man muss erkennen, dass die meiste Literatur auf lettisch veröffentlicht worden ist.

Einige methodologische und typologische Probleme der Burgenforschung in Lettland

In der vorliegenden Unterabteilung werden einige Probleme der Burgenforschung in Lettland betrachtet, die mit der Terminologie, Typologie, Chronologie und Metodologie verbunden sind. Wie bereits erwähnt, hat man seit den 60er Jahren in Lettland etwa 30 mittelalterliche Burgruinen mehr oder weniger archäologisch freigelegt und ein Teil davon auch

architektonisch aufgemessen. Da die baltischen Staaten bis zum Anfang der 90er Jahre fast keine Kontakte mit den Burgenforschern in Mittel- und Westeuropa gehabt haben und die ausländische Literatur meistens unzugänglich gewesen ist, wurden die örtlichen Forschungen empirisch entwickelt. Leider gibt es fast keine Publikationen, die sich mit den theoretischen Aspekten der jetzigen Burgenforschung in Lettland beschäftigt hätten.

Um die örtliche Burgenforschung dem heutigen europäischen Niveau zu nähern, muss man sowohl terminologische als auch typologische und chronologische Probleme lösen und einige ältere Vorstellungen ändern. Es wird z.B. vorgeschlagen, an Stelle der von Armin Tuulse (1942) eingeführten Bezeichnung "Konventhaus" das in der europäischen Burgenforschung verbreitete Termin "Kastell" zu verwenden. Es wird auch darauf hingewiesen, dass die Zusammenarbeit zwischen Archäologen und Architekten während des Freilegens von Burgruinen noch enger sein sollte. Auch baldiges Auswerten und Publizieren der einzelnen angesammelten Forschungsergebnisse ist für die Erarbeitung der gesamten Typologie und Chronologie der Burgen von grosser Bedeutung.

Leben und Tätigkeit einiger bedeutender Burgenforscher Lettlands bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts

Julius Döring – Forscher der Burgen in Kurland und Zemgale

Julius Döring (1818–1898) ist von Beruf Maler, aber in der freien Zeit – leidenschaftlicher Heimatforscher, eines der tatkräftigsten Mitglieder der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst gewesen. Er wurde in Dresden geboren, dort hat er auch an der Akademie der Künste studiert und sich in der Porträt- sowie Geschichtsmalerei spezialisiert. 1845 hat Julius Döring Arbeit in Kurland gefunden, und es ist seine zweite Heimat geworden. 1857 wurde er zum Mitglied, später zum Geschäftsführer und Bibliothekar der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst gewählt. In den Sitzungsberichten der Gesellschaft findet man in der zweiten Hälfte des 19. Jh. viele Aufsätze von Julius Döring, darunter auch mehrere

Zeichnungen sowie Beschreibungen der Forschungen in mittelalterlichen Burgen. Noch eine Quelle, die vom Leben und Forschungen Julius Dörings zeugt, ist sein handschriftlicher Nachlass – mehrere Zehnte Tagebücher und einige dicke Hefte mit Erinnerungen und Zeichnungen aus seinen Fahrten sowie in Kurland als auch ins Ausland. Diese unpublizierten Materialien werden im Staatlichen Geschichtsarchiv Lettlands in Riga (Fonds 5759, Beschreibung 2, Sachen 1097–1123) aufbewahrt.

Da Julius Döring von Beruf Maler gewesen ist, hat er immer während seiner Reisen interessante Bauten sowie malerische Umgebung in Skizzen dargestellt sowie beschrieben. Er hat auch historische Interessen gehabt, Geschichtsliteratur studiert, die älteren Urkunden aus den Briefladen mehrerer Güter Kurlands abgeschrieben und in den obenerwähnten Sitzungsberichten publiziert. Obwohl die Burgenforschungen nur ein Nebenthema seiner umfangreichen Arbeit in Heimatforschung gewesen ist, hat J. Döring bedeutende Leistungen erworben. In denselben Sitzungsberichten wurden auch seine Vorträge – umfassende Beiträge mit der Beschreibung des damaligen Aussehens und Zusammenfassung der wichtigsten Daten aus der Geschichte der Burgen Dobele/Doblen, Rinda/Angermünde, Jaunpils/Neuenburg, Jersika/Gerzike, Lokstene/Loxten sowie Riga veröffentlicht. In mehreren kürzeren Artikeln wurden von ihm die wichtigsten historischen Nachrichten über die Burgen Ēdole/Edwahlen, Koknese/Kokenhusen, Altene/Altona, Šlokenbeka/Schlockenbeck, Bauska/Bauske publiziert. J. Döring hat die Grundrisse von fast allen diesen Burgruinen skizziert oder die Pläne der Burgen nach Gutskarten kopiert.

J. Döring hat sich auch an mehreren Ausgrabungen beteiligt und die freigelegten Mauern in der Burg Dobele/Doblen zeichnerisch aufgenommen. Selbst hat er in der fern von bewohnten Orten entlegenen Ruine der Burg Rinda/Angermünde kleine Grabungen durchgeführt und den einzigen bis jetzt bekannten Plan aufgenommen. Bedeutend ist auch die vom ihn publizierte Beschreibung des abgebrochenen Bischofshauses in Riga.

Da die Mauern der mittelalterlichen Burgruinen im Laufe der Zeit stückweise zugrunde gehen, sind die vor mehr als hundert Jahren von J. Döring gezeichneten Pläne, Details und Ansichten sowie seine Beschreibungen wertvolle Dokumentation des Zustandes der Burgen im westlichen Teil Lettlands.

Wilhelm Neumann und sein Beitrag zur Erforschung der Burgen in Latgale

Wilhelm Neumann (1849–1919) ist von Beruf Architekt gewesen, aber sein Leben lang hat er auch tiefes Interesse für mittelalterliche Baudenkmäler gehabt und viele Publikationen in diesem Feld veröffentlicht. Er wurde am 5. Oktober 1849 in Grewesmühlen in Mecklenburg geboren, aber schon in seiner Kindheit ist die Familie nach Lettland überzogen. W. Neumann hat als Jugendlicher im Büro des Architekten Paul Bertschy am Bau der Eisenbahn Riga-Dünaburg gearbeitet. 1875–1876 studierte er in der Akademie der Künste in St. Petersburg, später erhielt er Baurecht sowie die Doktorwürde in der Kunstgeschichte in Leipzig. 1878–1895 arbeitete er als Stadtarchitekt in Dünaburg, danach überzog er nach Riga und wurde zum Dombaumeister – Leiter der Arbeiten zur Wiederherstellung der mittelalterlichen Kathedrale. Gleichzeitig projektierte er Neubauten in Riga und Umgebung. 1905–1919 ist W. Neumann Direktor des Kunstmuseums in Riga gewesen. Er ist am 6. März 1919 in Riga gestorben.

Seit 1886 ist W. Neumann Mitglied, seit 1908 – Leiter der Abteilung zum Denkmalschutz, seit 1914 – Mitdirektor der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands gewesen. In der Gesellschaft hat er zahlreiche Vorträge gehalten und in den Sitzungsberichten viele Publikationen veröffentlicht. Er ist der Autor sowohl von reich illustrierten Alben mit Fotos der bedeutendsten mittelalterlichen Baudenkmäler Rigas und Revals, als auch der ersten örtlichen Kunstgeschichte sowie von Reiseführen und verschiedener anderen Ausgaben.

Als Burgenforscher hat W. Neumann den grössten Beitrag zur mittelalterlichen militärischen Architektur im südöstlichen Gebiet des jetzigen Lettlands – in Latgale geleistet. In den 80er Jahren des 19. Jh. hat er begrenzte Ausgrabungen in den Burgruinen Dinaburga/Dünaburg und Volkenberga/Wolkenberg organisiert, ihre Grundrisse freigelegt und aufgenommen. W. Neumann hat auch architektonische Aufmessungen in Rēzekne/Rositten und Ludza/Ludsen durchgeführt. Diese Materialien wurden für seine Publikationen und Vorträge ausgenutzt [Neumann 1890; Нейманн 1895].

W. Neumann hat auch die Architektur der Ordensburg in Riga studiert sowie sein Grundriss, Baumassen und mehrere Innenräume gra-

phisch rekonstruiert [Neumann 1892, 45–51]. Als 1899 die Burgruine Mārtiņsala/Holme freigelegt wurde, hat W. Neumann ihr Grundriss aufgenommen sowie eine graphische Rekonstruktion der Baumassen vorbereitet. Man muss auch den Beitrag von W. Neumann zum Denkmalschutz erwähnen.

Reinhold Guleke und sein unbeendetes Werk über die mittelalterliche Architektur Alt-Livlands

Reinhold Guleke (1834–1927) ist den Historikern als Verfasser der qualitativ voll gedruckten Sammlung von Abbildungen mit dem Titel "Alt-Livland" (1896) bekannt. Der damals versprochene Textband wurde nie herausgegeben. Darum ist der Fund des Nachlasses von R. Guleke von grosser Bedeutung – 1962 wurden vom deutschbaltischen Bibliophil Otto Bong seine handschriftlichen Materialien erworben, und seit 1995 befinden sie sich in Riga in der Baltischen Zentralen Bibliothek, an die Nationalbibliothek Lettlands angeschlossen. Aufgrund dieser Materialien wurde die Übersicht über das Leben und Leistungen von R. Guleke zur Erforschung der mittelalterlichen Baudenkmäler in Estland und Lettland vorbereitet.

R. Guleke wurde am 30. April 1834 in Mazsalaca/Salisburg (im nördlichen Teil Lettlands) geboren. Er hat Naturwissenschaften in Dorpat, Kunst in Paris sowie im Polytechnikum in Karlsruhe studiert. In den 70er Jahren des 19. Jh. hat sich R. Guleke der Architektur zugewandt – er ist Stadtarchitekt in Pernau und folgend 1881–1906 Dozent für Baukunst in der Universität in Dorpat gewesen. Um 1880 hat er die reichen Funde der Ausgrabungen in Fellin (Estland) kennengelernt, die sein Interesse für mittelalterliche Baukunst erweckt haben. 1888 wurden unter Leitung von R. Guleke Ausgrabungen in Neuhausen (Estland) durchgeführt. In dieser Zeit hat R. Guleke auch Baustudien des Rigaer Doms durchgeführt und 1884 einen Beitrag mit Rekonstruktionsvorschlägen in der "*Baltischen Monatsschrift*" publiziert [Guleke 1884].

Sein bedeutendes Werk "Alt-Livland" wurde 1896 nur in 210 Exemplaren herausgegeben. In 8 Lieferungen wurden 316 Tafeln mit Fotos und Zeichnungen in Lichtdruck – aber kein Text, nur kurze Unterschriften – publiziert. Das Werk wurde als Dokumentation der mittelalterlichen

Baudenkmäler Alt-Livlands geplant, aber der Autor hat nur einen Teil solcher Denkmäler in Estland und dem nördlichen Teil Lettlands aufgenommen. Von den Burgen Lettlands gibt es im "Alt-Livland" Fotos, Zeichnungen und Teile von einigen Grundrissen der Ruinen Koknese/Kokenhusen, Cēsis/Wenden, Turaida/Treiden, Sigulda/Segewold, Lielstraupe/Gross-Roop, Gaujiena/Adsel, Ikšķile/Uexküll, sowie der beiden Ordensburgen in Riga.

Im Nachlass von R. Guleke werden in der Baltischen Zentralen Bibliothek mehrere handschriftliche Versionen des nie beendeten Textbandes für "Alt-Livland" aufbewahrt. Der Autor hat den Text bis zum Ende des Lebens immer verändert und durch immer neues in Zahlen gezeigtes Vergleichsmaterial erweitert. Heute hat der Text nur historiographischen Wert.

Grosse Bedeutung haben aber die Originalvorlagen der gedruckten Abbildungen – den Daten von O. Bong nach – insgesamt gibt es im Nachlass 89 Fotos und 67 Tafeln mit Zeichnungen von den gedruckten 316 Tafeln des "Alt-Livlands". Im gleichen Nachlass wurden auch etwa 100 unpublizierte Zeichnungen sowie 330 Fotos mit Darstellungen sowohl baltischer als auch ausländischer mittelalterlicher Denkmäler, meistens der Kirchen, gefunden. Die meisten Zeichnungen sind anonym, aber mehrere tragen Autographe von zwei estnischen Heimatforschern "A. Seegebarth" und "Holzmayer". Also wurde nur ein Teil der Zeichnungen von R. Guleke selbst vorbereitet.

Karl von Löwis of Menar –

Autor des ersten livländischen Burgenlexikons

Karl von Löwis of Menar (1855–1930) ist der erste bedeutendste Forscher der Burgen des ehemaligen Alt-Livlands bis zu den 30er Jahren des 20. Jh. gewesen. Das Geschlecht von Löwis of Menar stammt aus Schottland; 1630 hat sich ein Vertreter dieses Geschlechts – der im schwedischen Dienst gewesene Leutnant Wilhelm – im Gut Pantene/Panten in Livland niedergelassen. Einer von seinen Nachkommen ist Karl von Löwis of Menar, der am 7. September 1855 auf dem Gut Panten geboren wurde. Er hat Mechanik im Polytechnikum in Riga und danach in Stuttgart studiert. Nach der Heimkehr hat er den grössten Teil seines Lebens – von 1888 bis 1914 in der Livländischen Ritterschaftsbibliothek in Riga gear-

beitet. K. von Löwis of Menar ist am 7. Mai 1930 gestorben und wurde in der Familiengruft im Domfriedhof in Riga bestattet.

K. von Löwis of Menar ist ein Burgenforscher – Autodidakt, der die mittelalterlichen Burgen in Alt-Livland in seiner freien Zeit seit 1889 bis zum Ende des Lebens fleissig studiert und beschrieben hat. Er hat historische Urkunden gesammelt, alte Pläne und Zeichnungen in den Bibliotheken Lettlands und im Kriegsarchiv in Stockholm kopiert, Grundrisse der Gebäude aufgemessen und Ausgrabungen in 5 Burgruinen (Trikāta/Trikaten, Kalsnava/Kalzenau, Daugavgrīva/Dünamünde, Gaujiena/Adsel und Pernau in Estland) durchgeführt. Der Forscher hat grössere Beiträge publiziert und Pläne von 30 Burgen vorbereitet. Eine Hälfte der veröffentlichten Grundrisse hat er selbst aufgemessen, die anderen sind Kopien von alten Plänen anderer Autoren mit eigenen Ergänzungen. Sein bedeutendstes Werk ist das 1922 in Riga herausgegebene Buch "Burgenlexikon für Alt-Livland", das seine Bedeutung bis zu unseren Tagen als ein Nachschlagewerk mit Hinweisen auf die wichtigsten historischen Daten und die ältere Literatur erhalten hat.

Ausser den publizierten Beiträgen und Plänen gibt es noch unpublizierte Materialien – ein Teil des Nachlasses Karl von Löwis of Menars, im Staatlichen Geschichtsarchiv Lettlands in Riga (Fonds 1583, Beschreibung 1) aufbewahrt. Im Archiv gibt es Forschungsmaterialien und Urkunden über das Geschlecht Löwis of Menar, Entwürfe und Sonderdrücke seiner Publikationen, ein Teil der Kartothek der altlivländischen Burgen mit kurzen Daten und Plänen der Gebäude oder Ruinen, seine Briefe und andere Materialien, die sich sowohl auf Lettland als auch Estland beziehen.

Armin Tuulse und sein Beitrag zur Erforschung der mittelalterlichen Burgen Alt-Livlands

Armin Tuulse (1907–1977) ist den Burgenforschern Europas als Autor mehrerer Bücher über mittelalterliche Wehrbauten, darunter auch der 1942 herausgegebenen zusammenfassenden Untersuchung "Die Burgen Estlands und Lettlands" bekannt. Sein Beitrag zur Erforschung sowohl der Burgen als auch der mittelalterlichen Bildhauerkunst ist für die Kunstgeschichte Lettlands von grosser Bedeutung.

Armin Tuulse wurde am 1. Oktober 1907 in Estland, in Sänna geboren. Bis zur Mitte der 30er Jahre hat er den Familiennamen "Neumann" geführt, der noch auf seiner 1935 beendeten Magisterarbeit in der Bibliothek der Universität in Tartu zu lesen ist. Tuulse hat in Tartu Geschichte und Kunstgeschichte studiert und zum Thema seiner Doktorarbeit die Burgenarchitektur in Estland und Lettland ausgewählt. Als Stipendiat der Tartuer Universität hat A. Tuulse 1937 und 1938 Europa bereist, in vielen Ländern die Burgbauten kennengelernt, in den Geschichtsarchiven und Bibliotheken in Riga und Stockholm Materialien gesammelt sowie ein Studienjahr in Königsberg verbracht und die Vorträge von K. H. Clasen gehört.

Bedeutende Publikationen hat A. Tuulse über die Burg in Tallinn/Reval [Tuulse 1937] und Riga vorbereitet [Tuulse 1939]. 1934–1936 wurden Ausgrabungen im Brigittiner-Kloster bei Tallinn unter seiner Leitung organisiert. Im Sommer 1939 hat A. Tuulse eine Studienreise in Lettland durchgeführt und den grössten Teil der mittelalterlichen Bauten kennengelernt, fotografiert und einige Teile aufgemessen. Das Ergebnis seiner Forschungsarbeit ist die Doktordissertation "Die Burgen in Estland und Lettland", die 1942 verteidigt und in demselben Jahr als Buch herausgegeben worden ist. In diesem Buch wurden die altlivländischen Burgen zum ersten Mal vom Gesichtspunkt der Kunstgeschichte beschrieben, analysiert, klassifiziert und datiert; es wurde auch auf eventuelle Zusammenhänge und Einflüsse vom Ausland hingewiesen.

Leider musste A. Tuulse sein Leben nach dem II. Weltkrieg in der Emigration in Schweden verbringen. Von seinem wissenschaftlichen Nachlass wurde in den 1990er Jahren ein kleiner Teil nach Lettland gebracht. Das sind die von A. Tuulse gesammelten Fotokopien – meistens aus den Fotoarchiven in Marburg mit Darstellungen der Architekturdenkmäler Lettlands aus der Zeit bis zum II. Weltkrieg. Jetzt werden sie im Archiv des Denkmalamtes Lettlands aufbewahrt. Andere seine Forschungsmaterialien wurden 1997 von Schweden dem Geschichtsarchiv Estlands in Tartu übergeben.

A. Tuulse ist einer der bedeutendsten livländischen Burgenforscher in der ersten Hälfte des 20. Jh. gewesen. Das 1942 herausgegebene Werk von A. Tuulse ist zu bedeutendem Handbuch für alle Burgenforscher Estlands und Lettlands geworden.

Einige bedeutende Sammlungen der Materialien über die mittelalterlichen Burgen Lettlands

Pläne der Burgen Lettlands aus dem 17. Jahrhundert im Kriegsarchiv in Stockholm

Das Königliche Kriegsarchiv in Stockholm (*Kungliga Krigsarkivet*) ist einer der bedeutendsten Aufbewahrorte von Quellen – den ältesten Plänen der Burgen Lettlands. Die Grundrisse von mittelalterlichen Burgen und ihrer näheren Umgebung sowie Vorschläge für neue grosse Erdbefestigungen wurden im 17. Jh. von schwedischen Kriegersingenieuren vorbereitet. Auf den Plänen kann man die meisten mittelalterlichen Burgen im nordöstlichen Gebiet des heutigen Lettlands – im 17. Jh. eine Provinz Schwedens – finden. Einige bedeutende Befestigungen wurden sogar auf mehreren Plänen in verschiedenen Zeitabschnitten dargestellt. Die Grundrisse sowie einzelne Fassaden der Bauten wurden auf Papier gezeichnet und oft mit Aquarell koloriert. Manche Pläne wurden mit kurzem Text erläutert.

Der meiste Teil der Pläne livländischer Burgen wird im Fonds für ausländische Karten der Städte und Befestigungen der damaligen Ostseeprovinzen Schwedens (*Utländska kartor, stads- och fästningsplaner. Östersjöprovinserna*) aufbewahrt. Im Anhang zum Text dieses Kapitels wird ein Verzeichnis der im erwähnten Fonds aufbewahrten Pläne der Burgen Lettlands gegeben. Ins Verzeichnis wurden aber keine Pläne der neugeplanten Schanzen sowie Befestigungen Rigas aufgenommen.

Im Kriegsarchiv kann man weitere Pläne der Burgen Lettlands in den Fonds für handgezeichnete Karten (*Handritade kartverk*), topographische Pläne (*Topografiska Planscher*), historische Pläne (*Historiska planscher*) sowie im Fonds über den Schweden Krieg (*Sveriges krig*) finden.

Die Pläne im Stockholmer Archiv wurden schon Ende des 19. Jh. neu aufgefunden. Ein Teil davon wurde umgezeichnet und in den Publikationen von Karl von Löwis of Menar verwendet. Er hat aber nur selten genaue Kopien publiziert, meistens wurden die alten Pläne durch Daten aus anderen Quellen erweitert. Mehrere Pläne der Burgen mit Hinweis auf das Original in Stockholm wurden in seinem Burgenlexikon publiziert

[Löwis 1922]. Die von Karl von Löwis of Menar erworbenen Kopien der Pläne von Burgen Lettlands und Estlands wurden bis zu seinem Tod in der Bibliothek der Livländischen Ritterschafft, jetzt aber – im Staatlichen Geschichtsarchiv Lettlands aufbewahrt [LVVA, Fonds 6828-2].

Der zweite Forscher, der viele Pläne aus dem Kriegsarchiv in Stockholm genutzt hat, ist Armin Tuulse. Er hat mehr als 10 Fotokopien in seinem Buch publiziert [Tuulse 1942: 7, 10, 16, 71 ff.]. Andere Autoren haben selten und nur einzelne Pläne des Kriegsarchivs in Stockholm publiziert oder erwähnt.

Materialien über die Burgen im Staatlichen Geschichtsarchiv Lettlands

Das Staatliche Geschichtsarchiv Lettlands (*Latvijas valsts vēstures arhīvs – LVVA*) in Riga ist der grösste und bedeutendste Aufbewahrungsort von Urkunden, wo man auch die Materialien zur Erforschung der mittelalterlichen Burgen Lettlands finden kann. In diesem Kapitel werden einige Fonds genannt, die den Burgenforschern neue Erkenntnisse geben könnten, und die dort gefundenen Dokumente kurz charakterisiert.

Im Fonds des Kurländischen Landesarchivs befinden sich die Materialien der Inventarisierungen von Gütern (darunter auch mehreren mittelalterlichen Burgen) aus dem 17.–18. Jh. [LVVA 6999-44]. Im Fonds des Archivs der Kurländischen Herzöge [LVVA 554-3] gibt es z.B. auch Dokumente über die Umbaukosten der Burg Jelgava/Mitau im 17.–18. Jh. Im Fonds der Livländischen Hakenrevision befinden sich Beschreibungen von Inventarien der königlichen Güter, darunter auch der Burgen in Vidzeme, dem schwedischen Livland 1688 [LVVA 7348-1-10]. Im Fonds der Pläne und Beschreibungen der Livländischen Güter werden die von schwedischen Topographen aufgenommenen Strassenkarten aufbewahrt; auf einigen davon kann man auch Abbildungen der Burgen finden [LVVA 7404-1]. In der Sammlung der Karten und Pläne gibt es Pläne der Städte und Grundrisse der Burgen, die aus verschiedenen Quellen zusammengefasst worden sind [LVVA 6828-2]. Im Fonds der ehemaligen Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst, die seit 1815 bis 1939 existiert hat, gibt es am meisten Materialien für die Burgenforscher im Nachlass

von Julius Döring [LVVA 5759-2, 1110-1124]. Im Fonds der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands werden einige bedeutende Manuskripte, z.B. die vom Pastor Gustav Bergmann kopierte Chronik Jürgen Helms mit Zeichnungen der Burgen, aufbewahrt [LVVA 4038-1-14]. Im Fonds des Instituts für Geschichte Lettlands gibt es aus dem Moskauer Archiv Fotonegative der alten Urkunde – der sogenannten Litauischen Metrik, die die Beschreibungen der Burgen während der Inventarisierung 1582 im östlichen Teil Lettlands enthält [LVVA 4060-2-845]. Die Karten der Umgebung Rigas werden im Fonds 2909 aufbewahrt. Der meiste Teil der Urkunden der erwähnten Fonds wurde in deutscher Sprache geschrieben.

Paulucci's Album – eine wertvolle Quelle der Dokumentation der Burgen im 19. Jahrhundert

Eine der ältesten Sammlungen von Ansichten und Plänen der mittelalterlichen Burgen Lettlands – das sogenannte Paulucci's Album – stammt aus der ersten Hälfte des 19. Jh. Jetzt wird handschriftlich in drei Bänden vorbereitete Album in der Abteilung für Handschriften und seltene Bücher der Akademischen Bibliothek in Riga aufbewahrt.

Als das Album 1882 der Rigaschen Stadtbibliothek übergeben wurde, hat man in folgenden Jahren nachgeforscht, dass es aufgrund der 1826 von der Regierung Russlands erlassenen Verordnung zur Erhaltung von alten architektonischen Denkmälern vorbereitet worden ist. Da einige Zeichnungen mit der Jahreszahl 1827 datiert waren, wurde als der offizielle Auftraggeber der damalige baltische Generalgouverneur Marquis Philipp Paulucci vermutet. Darum wurde das Album nach seinem Namen genannt. Die neuesten Forschungen im Staatlichen Geschichtsarchiv Lettlands weisen darauf hin, dass der direkte Auftraggeber der Zivilgouverneur G. F. Fölkersam gewesen ist und die Materialien für das Album bis 1830 gefertigt worden sind.

Der jetzigen Numerierung der Bände nach enthält der erste Band des Albums die Materialien über 32 Burgen in Livland (24 aus jetzigem Nordlettland und 8 aus Südlettland), der zweite Band – über 20 Burgen aus Kurland, der dritte Band – über 14 Burgen aus Estland

(siehe Tabelle). Für jede im Album vertretene Burg wurde ein Situationsplan, ein Grundriss und eine Gesamtansicht verfertigt. Über jede Burg Kurlands wurde zusätzlich auch eine kurze Beschreibung sowohl in deutscher als auch in russischer Sprache hinzugefügt. Die Burgen oder Ruinen wurden von 7 örtlichen Kreisrevisoren aufgenommen und gezeichnet.

Das Album Paulucci's ist die erste in offiziellem Auftrag verfertigte Sammlung von Materialien zu den örtlichen Architekturdenkmälern. Die Pläne und Zeichnungen zeigen die Burgen vor fast zweihundert Jahren und sind als die ältesten Aufnahmen wertvoll. Mehrere Burgen sind später nicht mehr aufgemessen worden. Darum wurde ein Teil der Pläne aus dem Album als wertvolle Quellen und manchmal auch die einzigen Aufmessungen von Armin Tuulse in seinem Buch 1942 publiziert. Das Album wurde in den 1930er Jahren fotografiert; die Negative befinden sich im Bildarchiv Marburg, Deutschland.

Zeichnungen der Burgen von Karl von Ungern-Sternberg

Der professionelle Künstler Karl von Ungern-Sternberg (1773–1830), der in Estland gelebt hat, ist einer der produktivsten Zeichner der Burgruinen in den ersten Jahrzehnten des 19. Jh. gewesen. Mehrmals hat er im Zeitraum von 1801 bis 1829 den nördlichen Teil Lettlands bereist und mehr als 20 Burgen in Sepien-Zeichnungen dokumentiert. Während seiner Lebenszeit sind diese Darstellungen ungedruckt geblieben, aber 1908 wurden 4 Serien mit insgesamt 36 Ansichtskarten – Darstellungen mittelalterlicher Denkmäler aus Estland (1. und 2. Serie) und Livland (3. und 4. Serie) im Verlag R. von Ley in Tallinn herausgegeben.

Die Zeichnungen Karl von Ungern-Sternbergs sind wertvoll als Darstellungen der Umgebung von Burgruinen vor fast 200 Jahren. Jetzt sind seine Originale im Geschichtsmuseum Estlands in Tallinn zugänglich. Ein Teil von seinen Zeichnungen wurde fotografiert und wird als Negative im Bildarchiv Marburg, Deutschland, aufbewahrt.

Verzeichnis der Abbildungen

- Abb. 1.* Altertumsforscher Johann Christoph Brotze (1742–1823) 1815.
- Abb. 2.* Pastor und Altertumsforscher Eduard Philipp Körber (1770–1850).
- Abb. 3.* Historiker Friedrich Kruse (1790–1866).
- Abb. 4.* Heimatforscher Oskar Emil Schmidt (1839 – um 1913).
- Abb. 5.* Historiker und Archäologe Anton Buchholtz (1848–1901).
- Abb. 6.* Die erste Seite des Verzeichnisses der Städte, Festungen, Schlösser Alt-Livlands – Anhang der von Johann Gotfried Arndt 1753 herausgegebenen Livländischen Chronik.
- Abb. 7.* Burg und Stadt Valmiera/Wolmar 1603 – Gravüre von Giacomo Lauro.
- Abb. 8.* Burg und Flecken Tukums/Tuckum im 17. Jh. – Zeichnung von Jürgen Helms.
- Abb. 9.* Burg Skrunnda/Schrunden 1661 – Zeichnung von Johann Rudolf Storno.
- Abb. 10.* Burgruine Rūjiena/Rujen 1793 – Zeichnung von Gustav Bergmann.
- Abb. 11.* Burgruine Cēsis/Wenden – Gravüre von Andreas von Löwis of Menar um 1821.
- Abb. 12.* Ansicht der Burgruine Trikāta/Trikaten in der Mitte des 19. Jh. – Stahlstich nach der Zeichnung von Wilhelm Siegfried Stavenhagen.
- Abb. 13.* Ansicht der Burgruine Ludza/Ludsen – Zeichnung von Napoleon Orda um 1875.
- Abb. 14.* Burg Lielstraupe/Gross-Roop, eingeeäschert am 8. Dezember 1905 – Ansichtskarte.
- Abb. 15.* Burg Aizpute/Hasenpoth – Foto aus den 20er – 30er Jahren des 20. Jh.
- Abb. 16.* Burgruine Altene/Altona, in der Unterschrift falsch als Gerzike bezeichnet – Foto aus den 20er – 30er Jahren des 20. Jh.
- Abb. 17.* Grundrisse der Burgruinen Trikāta/Trikaten, Turaida/Treiden und Krimulda/Kremon – aufgenommen von Friedrich Kruse 1838.
- Abb. 18.* Grundriss der Burgruine Gulbene/Schwanenburg – aufgenommen um 1840.
- Abb. 19.* Die südliche Fassade, Querschnitt des Hauptturms und die nördliche Mauer des Hofes der Burg Bauska/Bauske – aufgenommen von Bernhard Schmid vor 1921.
- Abb. 20.* Plan der Ausgrabungen in der Burgruine Ikšķile/Üexküll – aufgenommen 1942 von E. Assmann.
- Abb. 21.* Profil eines Grabungsplatzes an der östlichen Mauer der Burgruine Ikšķile/Üexküll – aufgenommen 1942 von E. Assmann.
- Abb. 22.* Historiker Leonid Arbusow d.Ä. (1848–1912).
- Abb. 23.* Ansicht der Burgruine Koknese/Kokenhusen um 1955 – Foto von A. Gusārs.
- Abb. 24.* Archäologische Ausgrabungen von A. Stubavs in der Burgruine Koknese/Kokenhusen 1963.
- Abb. 25.* Ansicht der Burgruine Salaspils/Neu-Kirchholm 1956 – Foto von A. Caune.
- Abb. 26.* Während der archäologischen Ausgrabungen freigelegte Kellerräume des nördlichen Gebäudes der Burgruine Salaspils/Neu-Kirchholm – Zeichnung von V. Jāņkalniņš 1968.
- Abb. 27.* Während der archäologischen Ausgrabungen von A. Stubavs 1971 freigelegter nordöstlicher Turm der Burgruine Salaspils/Neu-Kirchholm.

- Abb. 28. Ruine der Kirche Ikšķīle/Üexküll 1957 – Foto von A. Caune.
- Abb. 29. Säule der Kirche Ikšķīle/Üexküll 1957 – Foto von A. Caune.
- Abb. 30. Burgruine Cēsis/Wenden während der archäologischen Ausgrabungen 1993.
- Abb. 31. Archäologin Zigrīda Apala.
- Abb. 32. Archäologe Jānis Graudonis.
- Abb. 33. Der halbrunde südlichen Turm der Burg Turaida/Treiden vor der Restaurierung in den 50er Jahren des 20. Jh. – Foto von A. Caune.
- Abb. 34. Der halbrunde Turm der Burg Turaida/Treiden nach der Restaurierung 1977 – Foto von A. Caune.
- Abb. 35. Archäologe Andris Caune und Zeichnerin Dzintra Puķīte 1987.
- Abb. 36. Ansicht der 1986 während der archäologischen Ausgrabungen von A. Caune freigelegten Überreste des südlichen Gebäudes der Burgruine Bauska/Bauske.
- Abb. 37. Archäologische Ausgrabungen von A. Caune in der Burgruine Bauska/Bauske am Fuss der südlichen Mauer 1988.
- Abb. 38. Historiker Roberts Malvess.
- Abb. 39. Architekt Gunārs Jansons.
- Abb. 40. Archäologe Ēvalds Mugurēvičs.
- Abb. 41. Architekt Gunārs Erdmanis.
- Abb. 42. Architektin Tatjana Vitola.
- Abb. 43. Chorraum der ehemaligen Kapelle der ersten Ordensburg in Riga, jetzige Georgs-Kirche, nach der Restaurierung in den 80er Jahren des 20. Jh. – Foto von I. Gradovskis.
- Abb. 44. Moduln für Berechnung der vertikalen Ausmasse der Burg Ēdole/Edwahlen – festgestellt vom Architekten G. Erdmanis 1989.
- Abb. 45. Querschnitt der Burg Ventspils/Windau im 13.–14. Jh. – Rekonstruktion von G. Erdmanis 1989.
- Abb. 46. Burg und Kirche Ikšķīle/Üexküll im 13. Jh. – Rekonstruktion von G. Jansons 1993.
- Abb. 47. Ornament des dekorativen Beschlags in Sgraffito-Technik auf der Hoffassade der Burg Aizpute/Hasenpoth – nachgezeichnet in den 80er Jahren des 20. Jh.
- Abb. 48. In der Burgruine Cēsis/Wenden 1990 während der archäologischen Ausgrabungen gefundene Artefakte.
- Abb. 49. Vorschlag für Restaurierung der Burgruine Rauna/Ronneburg von T. Vitola 1991.
- Abb. 50. Grundriss der Ordensburg Golub (jetzt in Polen) – Beispiel des klassischen Kastells – Aufmessung von C. Steinbrecht 1888.
- Abb. 51. Rekonstruktion der Baumassen der frühgotischen Burg Pisek, Böhmen, von T. Durdik 1994.
- Abb. 52. Grundriss und Rekonstruktion einer Bauphase der Ordensburg Ventspils/Windau von I. Dirveiks 1997.
- Abb. 53. Bezeichnungen der Teile einer mittelalterlichen Burg (Grundriss und Massenrekonstruktion der Ordensburg Sigulda/Segewold im 16. Jh. von T. Vitola).

- Abb. 54.* Zeichnung der Kulturschicht im nordöstlichen Turm der Burg Salaspils/ Neu-Kirchholm 1971 während der Ausgrabungen von A. Stubavs.
- Abb. 55.* Aufmessung des südöstlichen Turmes der Burg Bauska/Bauske 1985 während der Ausgrabungen von A. Caune.
- Abb. 56.* Entwicklung und Datierung der Dachziegelformen in der Burg Bauske nach Materialien der 1980 durchgeführten Ausgrabungen von A. Caune.
- Abb. 57.* Ansammlung der Funde unter den Fenstern der nördlichen Mauer der Burg Bauska/Bauske nach Materialien der Ausgrabungen 1980 von A. Caune.
- Abb. 58.* Querschnitt der Kulturschicht an der Aussenseite der nördlichen Mauer der Burg Bauska/Bauske nach Materialien der 1980 durchgeführten Ausgrabungen von A. Caune.
- Abb. 59.* Künstler und Heimatforscher Julius Döring (1818–1898).
- Abb. 60.* Handschrift von J. Döring in seinem Buch der Erinnerungen über das Jahr 1857.
- Abb. 61.* Ansicht der Burg Dundaga/Dondangen von NW- und NO-Seite – Zeichnung von J. Döring 1846.
- Abb. 62.* Grundriss der Burg Bauska/Bauske – Aufmessung von J. Döring 1860.
- Abb. 63.* Grundriss der freigelegten Fundamente in der Burgruine Dobeles/Doblen nach den Ausgrabungen 1884 – Zeichnung von J. Döring.
- Abb. 64.* Grundriss der Burgruine Rinda/Angermünde aus dem Tagebuch von J. Döring 1870.
- Abb. 65.* Architekt Wilhelm Neumann (1849–1919).
- Abb. 66.* Konsole der Burg Cēsis/Wenden – Zeichnung von W. Neumann vor 1887.
- Abb. 67.* Grundriss und Rekonstruktion der Burg Dinaburga/Dünaburg von W. Neumann 1888.
- Abb. 68.* Fassade, Querschnitt und Innenraum des Turmes der Burg Ludza/Ludsen – Zeichnung von W. Neumann 1888.
- Abb. 69.* Grundriss und Situationsplan der Burg Rēzekne/Rositten – Zeichnung von W. Neumann 1888.
- Abb. 70.* Grundriss der Burg Koknese/Kokenhusen – Zeichnung von W. Neumann vor 1887.
- Abb. 71.* Burg Koknese/Kokenhusen im 17. Jh. – Rekonstruktionszeichnung von W. Neumann vor 1892.
- Abb. 72.* Grundriss des Erdgeschosses der Ordensburg Riga – Zeichnung von W. Neumann vor 1892.
- Abb. 73.* Rekonstruktion der südlichen Fassade der Ordensburg Riga – Zeichnung von W. Neumann vor 1892.
- Abb. 74.* Architekt Reinhold Guleke (1834–1927).
- Abb. 75.* Die erste Seite des Prospekts des Werkes "Alt-Livland" von R. Guleke 1896.
- Abb. 76.* Grundrisse der älteren Kirchen der Stadt und des Bistums Riga aus dem Werk "Alt-Livland" von R. Guleke 1896.

- Abb. 77. Aufmessungen und Zeichnungen der Kirchen Straupe/Gross-Roop, Ikšķile/Üexküll und St. Jacob in Riga aus dem Werk "Alt-Livland" von R. Guleke 1896.
- Abb. 78. Rekonstruktion der Innenräume der Kapelle und des Remters der Ordensburg Riga aus dem Werk "Alt-Livland" von R. Guleke 1896.
- Abb. 79. Rekonstruktion des FestsaaIs der Ordensburg Cēsis/Wenden aus dem Werk "Alt-Livland" von R. Guleke 1896.
- Abb. 80. Handschrift von R. Guleke.
- Abb. 81. Stammbaum des Burgenforschers Karl von Löwis of Menar.
- Abb. 82. Porträt und Unterschrift von Karl von Löwis of Menar.
- Abb. 83. Grundriss der Burg Rauna/Ronneburg – Kopie von Karl von Löwis of Menar nach den Aufmessungen von C. Steinbrecht 1889, H. Seuberlich 1905.
- Abb. 84. Haupttort der Burg Limbaži/Lemsal – Aufmessung von Karl von Löwis of Menar 1888.
- Abb. 85. Plan der Stadt und Burg Valmiera/Wolmar – 1909 verfertigte Kopie von Karl von Löwis of Menar nach dem 1688 aufgenommenen Plan von E. Tolks mit Ergänzungen nach den Plänen aus 1647, 1669, 1673 und 1680.
- Abb. 86. Grundriss der Burg Cēsis/Wenden – Zeichnung von Karl von Löwis of Menar vor 1919.
- Abb. 87. Grundriss der Burgruine Rēzekne/Rositten, gezeichnet von Karl von Löwis of Menar nach Aufmessungen des Architekten B. Ulrichen 1924.
- Abb. 88. Karl von Löwis of Menar in der Burgruine Fellin 1911 – Foto von W. Bockslaff.
- Abb. 89. Grabstein der Familie von Löwis of Menar im Friedhof in Riga – Foto von A. Caune 1967.
- Abb. 90. Burgenforscher Armin Tuulse (1907–1977).
- Abb. 91. Rekonstruktion der mittelalterlichen Bauformen der Ordensburg Riga – Zeichnung von A. Tuulse 1939.
- Abb. 92. Deckel des Buches "Die Burgen in Estland und Lettland" von A. Tuulse 1942.
- Abb. 93. Querschnitt des Turmes der Burg Turaida/Treiden – Aufmessung von J. Armolik im Buch von A. Tuulse 1942.
- Abb. 94. Grundriss der Burg Limbaži/Lemsal – Aufmessung von J. Armolik im Buch von A. Tuulse 1942.
- Abb. 95. Gewölbesystem der Meisterkammer der Burg Cēsis/Wenden – Aufmessung von J. Armolik im Buch von A. Tuulse 1942.
- Abb. 96. Grundriss der Burg Bērzaune/Bersohn im 17. Jh. – aus dem Kriegsarchiv in Stockholm.
- Abb. 97. Grundriss der Burg Koknese/Kokenhusen um 1700 – aus dem Kriegsarchiv in Stockholm.
- Abb. 98. Grundriss der Burg Turaida/Treiden im 17. Jh. – Kopie von C. Flugare 1887 – aus dem Kriegsarchiv in Stockholm.
- Abb. 99. Plan der Burg und Stadt Valmiera/Wolmar 1634 – Kopie von C. Flygare 1887 – aus dem Kriegsarchiv in Stockholm.

- Abb. 100.* Grundriss der Burg Rauna/Ronneburg mit den Vorschlägen für neue Befestigungen, um 1680 – aus dem Kriegsarchiv in Stockholm.
- Abb. 101.* Grundriss der Burg Rauna/Ronneburg 1699 – Ausschnitt eines Planes der Umgebung von Ronneburg – aus dem Kriegsarchiv in Stockholm.
- Abb. 102.* Grundriss der Stadt und Burg Valmiera/Wolmar im 17. Jh. mit den Vorschlägen für neue Befestigungen – aus dem Kriegsarchiv in Stockholm.
- Abb. 103.* Grundriss der Befestigungen und eine Fassade der Ordensburg Jelgava/Mitau um 1660 – aus dem Kriegsarchiv in Stockholm.
- Abb. 104.* Plan der Burg und Stadt Limbaži/Lemsal im 17. Jh. von J. A. Ulrich – aus dem Historischen Staatsarchiv Lettlands.
- Abb. 105.* Plan der Burg und Stadt Valmiera/Wolmar im 17. Jh. von J. A. Ulrich – aus dem Historischen Staatsarchiv Lettlands.
- Abb. 106.* Grundriss der Burg Mujāni/Mojahn im 17. Jh. – aus dem Geschichtsarchiv Lettlands.
- Abb. 107.* Plan der Burg und Stadt Valmiera/Wolmar 1688 – Kopie des Plans von E. Tolks aus der ehemaligen Ritterschaftsbibliothek in Riga.
- Abb. 108.* Ansicht der Burg Ērgļi/Erlaa auf einer Strassenkarte des 17. Jh. – aus dem Historischen Staatsarchiv Lettlands.
- Abb. 109.* Künstler Karl von Ungern-Sternberg – Selbstporträt 1810.
- Abb. 110.* Ruine der Burg Sigulda/Segewold von SO 1810 – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg. Oben – Sepie-Zeichnung, unten – Stahlstich nach dieser Zeichnung.
- Abb. 111.* Schloss Cēsis/Wenden von SW 1810 – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg (Ansichtskarte 1908).
- Abb. 112.* Schloss Ērgļi/Erlaa im Wendenschen Kreise 1826 – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg (Ansichtskarte 1908).
- Abb. 113.* Āraiši/Arrasch bei Wenden 1810 – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg (Ansichtskarte 1908).
- Abb. 114.* Rauna/Ronneburg bei Wenden – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg (Ansichtskarte 1908).
- Abb. 115.* Schloss Turaida/Treiden 1810 – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg (Ansichtskarte 1908).
- Abb. 116.* Schloss Turaida/Treiden, überm Tal die Ruine der Burg Sigulda/Segewold 1810 – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg (Ansichtskarte 1908).
- Abb. 117.* Ruine der Burg Sigulda/Segewold gegen SW 1810 – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg (Ansichtskarte 1908).
- Abb. 118.* Bei Sigulda/Segewold und Krimulda/Kremon im Tal der Gauja/Livländischen Aa 1810 – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg (Ansichtskarte 1908).
- Abb. 119.* Die Gutmanns-Höhle gegenüber Sigulda/Segewold 1810 – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg (Ansichtskarte 1908).
- Abb. 120.* Alūksne/Marienburg in Livland 1826 – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg (Ansichtskarte 1908).

Abb. 121. Augstroze/Hochrosen im Lemsalschen Kreise 1810 – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg (Ansichtskarte 1908).

Abb. 122. Die Burgruine Vecdole/Alt-Dahlen 1829 – Zeichnung von Karl von Ungern-Sternberg.

Farbige Abbildungen

Abb. I. Ansicht der Ruine des Schlosses zu Aizkraukle / Ascheraden von der Süd-Ost-Seite – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. II. Plan und Situationsplan der Ruine des Schlosses zu Aizkraukle / Ascheraden – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. III. Ansicht der Ruine des Schlosses zu Lielvārde / Lennewarden von der Süd-West-Seite – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. IV. Plan und Situationsplan der Ruine des Schlosses zu Lielvārde / Lennewarden – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. V. Ansicht der Ruine des Schlosses zu Kalsnava / Kalzenau von der Süd-Seite – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. VI. Plan und Situationsplan der Ruine des Schlosses zu Kalsnava / Kalzenau – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. VII. Ansicht der Ruine des Schlosses zu Gaujiena / Adsel von der Nord-West-Seite – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. VIII. Plan und Situationsplan der Ruine des Schlosses zu Gaujiena / Adsel – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. IX. Ansicht der Ruine des Schlosses zu Ērgļi / Erlaa von der Ost-Seite – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. X. Plan und Situationsplan der Ruine des Schlosses zu Ērgļi / Erlaa – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. XI. Ansicht der Ruine des Schlosses zu Trikāta / Trikatēn von der Ost-Seite – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. XII. Plan und Situationsplan der Ruine des Schlosses zu Trikāta / Trikatēn – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. XIII. Ansicht der Ruine des Schlosses zu Rūjiena / Rujen von der Nord-West-Seite – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. XIV. Plan und Situationsplan der Ruine des Schlosses zu Rūjiena / Rujen – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. XV. Ansicht der Ruine des Schlosses zu Ropaži / Rodenpois von der West-Seite – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Abb. XVI. Plan und Situationsplan der Ruine des Schlosses zu Ropaži / Rodenpois – Zeichnung im Marquis Paulucci's Album um 1830.

Saturs

Ievads	5
Latvijas viduslaiku piļu izpētes historiogrāfisks apskats	
Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā no 18. gs. līdz 20. gs. vidum	13
Piļu saraksti	20
Piļu attēli	26
Piļu plāni un arhitektūras uzmērojumi	44
Arheoloģiskie izrakumi	56
Pētījumi par piļu vēsturi un būvēsturi	64
Pieminekļu aizsardzība	72
Viduslaiku piļu izpētes aktivizēšanās Latvijā 20. gs. otrajā pusē	77
Izpētes atsākšana 50. gados un veikums līdz 70. gadu vidum	80
Viduslaiku piļu kompleksās izpētes uzsākšana 70. gadu vidū un paveiktais līdz 80. gadu beigām	91
Pētījumi viduslaiku pilis 90. gados	106
Pētījumu rezultātu raksturojums pēc publikācijām un manuskriptiem	108
Latvijas mūra piļu izpētes metodoloģijas un tipoloģijas problēmas	126
Terminoloģija	128
Tipoloģija un hronoloģija	138
Metodoloģija	141
Daži ievērojamākie Latvijas piļu pētnieki līdz 20. gs. vidum	
Jūliuss Dēriņš – Kurzemes un Zemgales piļu pētnieks	159
Vilhelms Neimanis un viņa ieguldījums Latgales viduslaiku piļu pētniecībā	177
Reinholds Guleke un viņa iecerētais pētījums par Livonijas viduslaiku arhitektūru ...	188
Karls fon Lēviss of Menārs – viens no ievērojamākajiem Latvijas viduslaiku piļu pētniekiem	206
Armīna Tūlses devums Latvijas viduslaiku piļu izpētē	226
Daži vērtīgi materiālu krājumi par Latvijas viduslaiku pilīm	
Latvijas 17. gs. piļu plāni Stokholmas Karaliskajā Kara arhīvā	239
Daži avoti par viduslaiku pilīm Latvijas Valsts vēstures arhīvā	265
Pauluči albums – nozīmīgs 19. gs. avots par Senās Livonijas pilīm	285
Barona Karla fon Ungerna-Šternberga zīmētie Vidzemes pilsdrupu skati	299
Nobeigums	316
Nepublicētie avoti un saīsinājumi	317
Izmantotā literatūra un saīsinājumi	319
Personu rādītājs	343
Grāmatā minēto Latvijas piļu, muižu un skanšu rādītājs	351
Attēlu avotu norādes	354
Erforschung der mittelalterlichen Burgen Lettlands im 18.–20. Jahrhundert	360
Verzeichnis der Abbildungen	377

Mittelalterliche Burgen Lettlands II

Ieva Ose

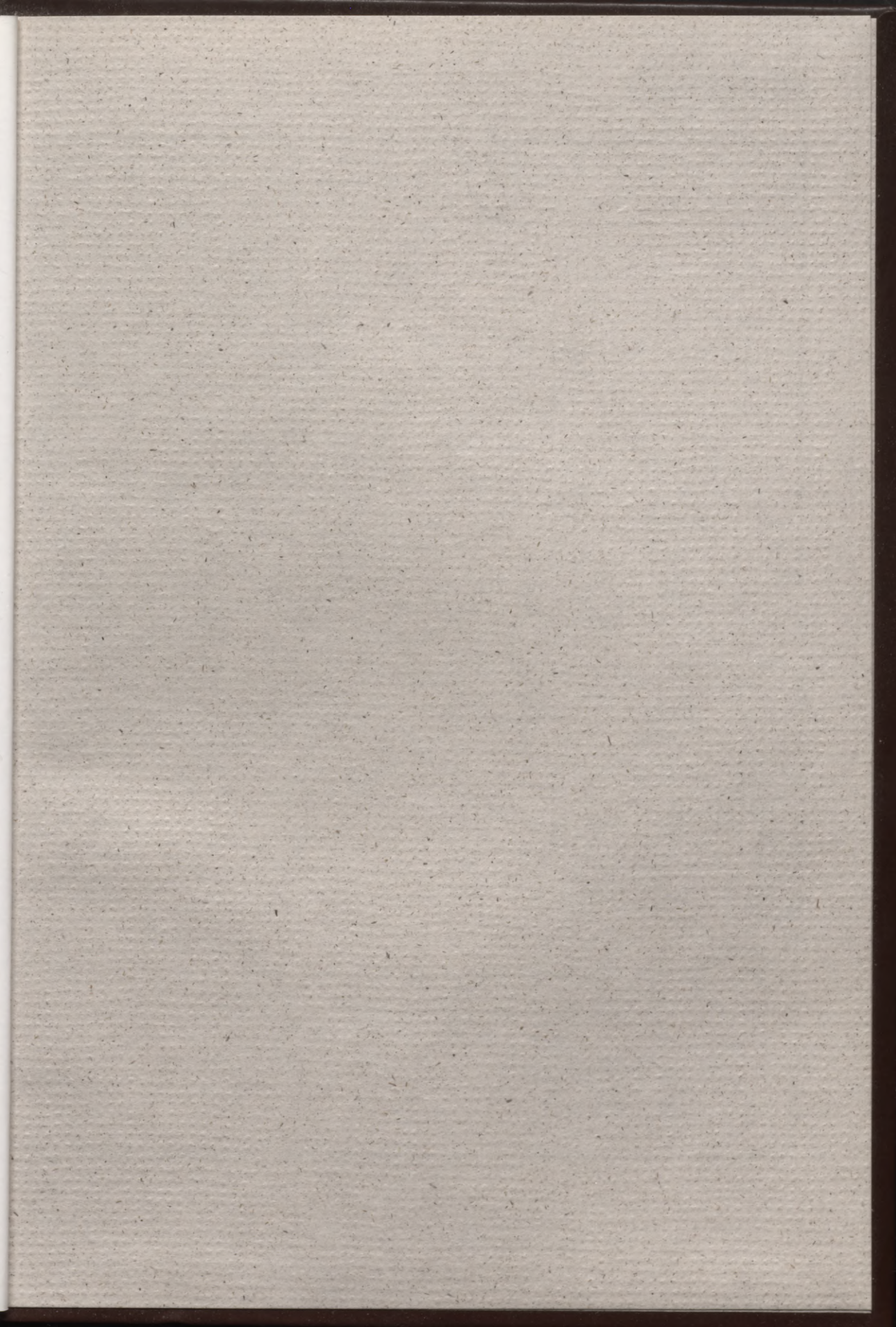
Erforschung der mittelalterlichen Burgen Lettlands
im 18.–20. Jahrhundert

Verlag der Institut für Geschichte Lettlands
Riga 2001

Latvijas vēstures institūta apgāds,
Akadēmijas laukumā 1 Rīgā, LV-1050.
Reģistrācijas apliecības nr. 2-1095.
Iespiesta Valsts zemes dienesta
poligrāfijas daļā "Latvijas karte",
O. Vācieša ielā 43, LV-1004,
iesieta a/s "Paraugtipogrāfija"
Puškina ielā 12 Rīgā, LV-1050.

Latvijas viduslaiku pils. II: *Ose I.* Latvijas viduslaiku piļu
La 811 pētniecība 18.–20. gadsimtā. – Rīga: Latvijas vēstures
institūta apgāds, 2001. – 383 lpp.; il.
ISBN 9984-601-39-0

UDK 902(474.3)+94(474.3)

2001-5
- 58

Ieva Ose

Latvijas viduslaiku piļu pētniecība 18.–20. gadsimtā

LATVIJAS VIDUSLAIKU PIĻU IZPĒTES HISTORIOGRĀFISKS APSKATS

Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā no 18. gs.
līdz 20. gs. vidum

Viduslaiku piļu izpētes aktivizēšanās
Latvijā 20. gs. otrajā pusē

Latvijas mūra piļu izpētes metodoloģijas un
tipoloģijas problēmas

DAŽI IEVĒROJAMĀKIE LATVIJAS PIĻU PĒTNIEKI LĪDZ 20. GS. VIDUM

Jūliuss Dērings – Kurzemes un Zemgales
piļu pētnieks

Vilhelms Neimanis un viņa ieguldījums
Latgales viduslaiku piļu pētniecībā

Reinholds Guleke un viņa iecerētais
pētījums par Livonijas viduslaiku
arhitektūru

Karls fon Lēviss of Menārs – viens no
ievērojamākajiem Latvijas viduslaiku piļu
pētniekiem

Armīna Tūlses devums Latvijas viduslaiku
piļu izpētē

DAŽI VĒRTĪGI MATERIĀLU KRĀJUMI PAR LATVIJAS VIDUSLAIKU PILĪM

Latvijas 17. gs. piļu plāni Stokholmas
Karaliskajā Kara arhīvā

Daži avoti par viduslaiku pilīm Latvijas
Valsts vēstures arhīvā

“Pauluči albums” – nozīmīgs 19. gs. avots
par senās Livonijas pilīm

Barona Karla fon Ungerna-Šternberga
zīmētie Vidzemes pilsdrupu skati

